

A ZSIDÓ TUDOMÁNYOK

Fejezetek a klasszikus forrásokból

VIII. kötet

Tankönyv

– Antológia a Judaizmus témáiból –

האוניברסיטה הפתוחה ללימודי יהדות בהונגריה

ZSIDÓ TUDOMÁNYOK SZABADEGYETEME

BUDAPEST, 2009

Szerkesztette
Köves Slomó rabbi
és
Oberlander Báruch rabbi

© Zsidó Tudományok Szabadegyeteme, 2009

Kiadja: CVT-aLapok Bt.
Felelős kiadó: dr. Klár András

יוצא לאור על-ידי האוניברסיטה הפתוחה ללימודי יהדות בהונגריה
Zsidó Tudományok Szabadegyeteme
The Open University of Judaic Studies in Hungary
1052 Budapest, Károly krt. 20.
Telefon/fax: (361) 268-0183
E-mail: info@zstsz.hu
Internet: www.zstsz.hu

ISBN 963 7533 32 X

Tartalom

Előszó.....	6
Bemutakozás.....	8

ELMÉLETI TÉMÁK

1. Zsidó történelem

Egy nép útja – A zsidó történelem legfontosabb eseményei	11
Szakadás és egység példái a zsidó történelemben:	
1. fejezet: Az ókori időszak.....	17
2. fejezet: A Középkortól az Újkorig	23
<i>Oberlander Báruch – Köves Slomó:</i>	
Legyen-e nemzeti kisebbség a magyar zsidóság?.....	28

2. Tóra: Biblia és Talmud

A zsidó törvénykezés fája	35
<i>Benjamin Blech: A Tóra – a világ bestsellere.....</i>	36
<i>Israel Rubín rabbi: Az élő Tóra.....</i>	42
<i>Köves Slomó: Az Írott Tan és a Szóbeli Tan:</i>	
1. fejezet: Az isteni találkozás és az Írott Tan.....	44
2. fejezet: A Szóbeli Tan	50
3. fejezet: A vitázás formái	54
4. fejezet: A Szóbeli Tan leírása és a nemzedékek sora.....	57
<i>Maimonidész: A Tóra-tanulás szabályai:</i>	
2. fejezet: A tanulás fontossága.....	65
3. fejezet: A tanulás módszere.....	66
4. fejezet: Az oktatás módszere.....	71
<i>Dr. Moshe Katz: Rejtett kódokról a Tórában.....</i>	75
A Talmudi oldal	83
<i>Oberlander Báruch – Köves Slomó:</i>	
„Lopj!”, „Ölj!”, „Paráználkodj!”? – Középkori vádak a zsidóság és a Talmud ellen a magyar televízióban	84

3. Háláchá – Zsidó jog

<i>Biblia: A nép kormányzása.....</i>	95
<i>Maimonidész: A Szánhedrin és a büntetőjog szabályai</i>	
1. fejezet: A 71, a 23 és a 3 tagú bíróságok.....	99
2. fejezet: A bírák	102
3. fejezet: Az üléselés és a kinevezés	106
A lubavicsi rebbe: Tudomány és technika – Az isteni a természetben.....	110

4. Zsidó filozófia és Kabbala

<i>Benjamin Blech: Ó, Istenem! – Isten, a zsidó szemszögből:</i>	
1. fejezet: Kezdetben	119
2. fejezet: Csak egy	122
3. fejezet: A Király és én.....	125
4. fejezet: Isten jó	126
5. fejezet: Összefoglalás.....	129
A kabbalisztikus <i>Széder Histálselut</i> – az isteni fény láncolata	131

<i>Nefes háadám</i> – a lélek kabbalisztikus „lélek térképe”	132
<i>A lubavicsi rebbe</i> : Hit és értelem – Kapcsolódás az istenihez.....	133
<i>A lubavicsi rebbe</i> : A világ kora	141

5. Izrael

A Szentföld és törvényei a Bibliában.....	149
<i>Talmud: Sálós sávuot</i> : Szabad-e a szentföldre telepedni?.....	156
<i>A lubavicsi rebbe</i> : Földet a békéért?.....	163
<i>Oberlander Báruch</i> – <i>Köves Slomó</i> : Háború és civil élőpajzs	165

6. Antiszemizmus

Talmudi és midrási források	177
<i>Nissan Dovid Dubov rabbi</i> : Hit a holokauszt után	179
<i>Köves Slomó</i> : A belső antiszemita.....	187
<i>Aron Moss rabbi</i> : Antiszemizmus vagy asszimiláció?.....	190
A holocaust után...! A lubavicsi rebbe levele Elie Wieselnek	192
<i>Melléklet</i> : Elie Wiesel beszélgetései a lubavicsi rebbével.....	193

GYAKORLATI TÉMÁK

7. Szombat

A szombati pihenés és munkatiltalom a Bibliában	199
Misna: <i>Sábát</i> traktátusa: A tiltott munkák 39 fő kategóriája	213
<i>Aryeh Kaplan</i> : Az örökkévalóság napja	218
<i>Cvi Freeman</i> : Szombat, a gondolat világa.....	226

8. Zsidó naptár és ünnepek

Zsidó naptár dióhéjban.....	229
<i>Maimonidész</i> : Az újhold megszentelésének szabályai:	
1. fejezet: A zsidó naptár alapjai	231
2. fejezet: Az újhold megszentelése	233
3. fejezet: A tanúskodás	234
5. fejezet: Az újhold meghatározása és a ma használt naptár	236
Misna: <i>Pszáchim</i> traktátusa.....	240
Egy római szemtanú a peszáchi áldozatról	248

9. Kóser étkezés

Az étkezés és áldásai a Bibliában	253
<i>Maimonidész</i> : A tiltott ételek szabályai:	
3. fejezet: A tej, a tojás, a sajt és a vaj	270
9. fejezet: A tejes és a húsos.....	275
<i>A barcelonai rabbi Áháron Hálévi</i> : A schitá, a rituális vágás előírása	281
<i>A lubavicsi rebbe</i> : A kóser étkezés kabbalisztikus jelentése:	
1. fejezet: A tisztaság ismérvei vagy meghatározó tényezői.....	284
2. fejezet: Az emberben lakozó tiszta vagy tisztátlan <i>állat</i>	286
3. fejezet: „Hasított pata”, a szent és a profán között.....	287
4. fejezet: A kérődzés	290
5. fejezet: A hagyomány ereje.....	291

10. Házasság, szexualitás

A házasság és a nemi élet a Bibliában	295
<i>Talmud: Háisá niktét</i> ...: Az eljegyzés módjai:	
Az eljegyzés módjai	305
A pénzzel való eljegyzés bibliai forrása.....	306
A Misna szóhasználata	308

Miért a férfi jegyez el?	310
Az együttműködéssel való eljegyzés bibliai forrása	310
A okirattal való eljegyzés forrása.....	312
Eljegyzés megbízott útján	316
Kiskorú eljegyzése	319
<i>Maimonidész: A házasság szabályai</i>	
1. fejezet: A házasság: kötelesség és tilalom	320
3. fejezet: Az eljegyzés menete.....	323
10. fejezet: Az esküvő menete.....	326
Barátság vagy szerelem?.....	332
<i>Németh Zoltán beszélget Oberlander Báruch rabbival</i>	
Szerelem testben, lélekben – a zsidóság útja a boldog házassághoz.....	335
11. Ima	
Látogatás Isten Házában:	
A zsinagógában illendő öltözet	345
Az ülőhely kiválasztása.....	346
Az ima mozdulatai	346
Útmutatás az imakönyvhöz	348
Többféle ritus (nuszách).....	349
Imáink nyelve: a héber?	349
Az imára adott válaszok	350
A kádis elmondásának szabályai.....	351
Ki lehet előimádkozó?.....	352
A <i>tálish</i> felöltése	352
A Tóra felolvasása.....	353
<i>Mi söbérách</i> : minden alkalomra való ima.....	355
A zsinagóga szótára.....	356
12. Zsidó kegytárgyak	
Talmud – <i>Mónácho</i> t 3. fejezet:	
<i>Hilchot sztám</i> : A Tóra-tekercsben használatos betűk szabályai	361
Maimonidész: A tfilin, a mezuzá és a Tóra-tekercs szabályai:	
5. fejezet: A mezuzá kötelessége, és írása.....	378
6. fejezet: Mely lakóhelyen kötelesség a mezuzá felszerelése?.....	380
7. fejezet: A Tóratekercs	383
9. fejezet: Hogyan készül a Tóratekercs	387
10. fejezet: A kóser Tóra tekercs.....	390
Források	394
Jegyzetek.....	397
Katalógus	398
A nyomtatott héber ábécé (Álef-bét)	400
A Rási-írás héber ábécéje (Álef-bét).....	401
Naptár – Órend	402

Előszó

Ez a könyv az nyolcadik kötet a *Zsidó Tudományok* tankönyv sorozatából. Ebben a terjedelmes anyagban a Talmudból, Maimonidész munkáiból, a zsidó filozófia és misztika műveiből válogattunk és fordítottunk. Az eddigi szemeszterek tanmenetétől eltérően ebben a szemeszterben nem egy adott témát dolgozunk fel, hanem megpróbálunk egy átfogó bemutatót adni, 12 különböző témára bontva, a Judaizmus egészéről. A tizenkét téma magában foglal általánosabb elvi kérdéseket, mint pl. Izrael, a Tóra vagy az antiszemitizmus, de ugyanígy foglalkozik gyakorlati kérdésekkel is, mint például a Szombat, a kóser étkezés vagy az imádkozás gyakorlata.

Sorozatunk egyedülálló a magyar-nyelvű szakirodalomban például azért, mert olyan Talmud-fordítás, amely a Talmud valódi, vitázó jellegét jól tükrözi, kizárólag itt jelenik meg. Továbbá az itt közétett anyag, és a Szabadegyetem tanrendje abban is egyedülálló, hogy az egyik oldalról nagyon mély és közvetlen bepillantást nyújt a zsidó tudományokba, ugyanakkor olyan emberek számára is érthető, akiknek semmiféle előismeretük sincsen.

A fordítások nagy része a héber, jiddis vagy arámi eredetiből készült, alkalmanként korábbi magyar vagy angol fordítások felhasználásával. A könyv anyaga illusztrációkkal van kiegészítve, ezzel is segítve a könnyebb érthetőséget. Célkitűzésünk, hogy ebben a szemeszterben tanulmányozzuk az itt összegyűjtött anyag túlnyomó részét.

Az alapos, esetleges félreértéseket, tévhiteket tisztázó ismeretek elsajátítása érdekében, a magas szintű stúdiumok mellett olyan, beszélgetéseket is tervezünk, melyeken mindenki felteheti a témával kapcsolatos kérdéseit. El szeretnénk kerülni az olyan órákat, melyeken a társaság nagy része egyáltalán nem, vagy csak alig-alig érti, hogyan kapcsolódnak egymáshoz az egymást követő gondolatok, ezért minden felmerülő kérdést jobb helyben tisztázni, mint órákkal, vagy napokkal később. Természetesen az órák, és a szemeszter után is van mód kérdések feltevésére, vagy akár nem tárgyalt témák megbeszélésére is. A tankönyv végén található a szemeszter naptára, az egyes előadások időpontja mellett jelzi azok témáját is.

Az előző évek felnőttoktatási programjaiból, és a Szabadegyetem korábbi szemeszterein szerzett tapasztalatokból merítve megpróbáljuk a lehető leghatékonyabban, legsikeresebben kihasználni ezt a két hetet. Ehhez a Ti segítségéteket is várjuk! Magatok számára is érdekesebbé, hatékonyabbá tudjátok tenni ezt a szemesztert, ha folyamatosan elmondjátok véleményeteket a beszélgetésekről, a tanult anyagról, annak nehézségéről stb., akár még az ebédről is.

Külön köszönetet mondunk *Dr. Klár András*nak, akinek anyagi segítsége nélkül e vaskos tankönyv nem valósulhatott volna meg.

Hatékony, jó tanulást kívánunk!

Köves Slomó

מפרסמים עושי מצוה

Köszönet

Ezúton is köszönetet szeretnénk mondani mindazoknak, akik lehetővé tették, hogy a *Zsidó Tudományok Szabadegyeteme* tankönyvének nyolcadik kötete megjelenhessen:

Dr. Klár András

Friedman Sándor és Éva

Gyórfi László

Karl László

Oláh Ferenc és családja

Adja Isten, hogy tudjanak segíteni a jövőben is!

Köves Slomó

Bemutakozás

Glitzentstein Smuél rabbi Eilat-on, Izraelben született 1981-ben. A városi középiskola elvégzését követően először a jeruzsálemi „Torat Emet” Jesivában, majd Kfar Chábádban a Központi Lubavicsi Jesivában tanult tovább. 2001-től a „Kfar Chábád” lubavicsi hetilapnál dolgozott. 2002-ben Thaiföldön, majd Costa Ricában dolgozott és tanult a Chábád kötelékében. Felesége, *Sosána* tanítónő és a Gán Menachem Iskolában tanít Budapesten; fiatal kora ellenére már három héber nyelvű tankönyvet jelentett meg gyermekek számára. 2008 szeptembere óta élnek Budapesten feleségével és négy gyermekével, ahol feladata a fiatalokkal való foglalkozás.

Köves Slomó, az EMIH vezető rabbija (szül. Budapest, 1979): Rabbiniкус tanulmányait a Yeshiva High School-ban (Pittsburgh, Pennsylvania), a francia Institut Supérieur D'études Rabbiniques et Talmudiques-ban és Central Lubavitch Yeshivotban (N.Y.) végezte. Letette a szofér (hivatásos tóramásoló) és a mohél (hagyományos körülmetélő) vizsgákat is. A Holocaust óta ő az első hazánkban avatott ortodox rabbi. Rabbivá avatásán 2003-ban Mádl Ferenc a Magyar Köztársaság elnöke és Izrael Állam főrabbi is részt vett. 2007-ben a Debreceni Tudomány Egyetem Történelemtudományi kara doktorrá avatta. Feleségével, *Dvora Leával* és két gyermekével él Budapesten.

Nógrádi Bálint: Született Budapesten 1975-ben. A budapesti Berzsényi Dániel Gimnázium matematika szakának elvégzése után 1993-ban érettségizett. Tanulmányait az Egyesült Államokban, a Grinnell College, Grinnell, Iowa egyetemen folytatta. Közgazdaságtani diplomát kitüntetéssel 1997. májusában szerzett. Tanulmányait a New York-i Hadar Hatorah Jesivában folytatta. Feleségével, Szárával, és négy gyermekével Budapesten él.

Oberlander Báruch rabbi, New Yorkban született 1965-ben, a második világháborút Magyarországon túlélő szülők gyermekeként. Izraeli és amerikai jesivák elvégzése után a Central Yeshiva Tomchei Tmimim Lubavitz-ban avatták rabbivá 1988-ban. A lubavicsi rebbe küldötteként 1989 óta él feleségével Batshevával Magyarországon. A Vasvári Pál utcai templom rabbija; az Egység, és a Gut Sábesz főszerkesztője; az ELTE jogi karának 1990 óta előadója. A KERT, Közép-kelet Európai Rabbik Tanácsának 2005 óta elnöke. Feleségével, *Batshevával* és hét gyermekével él Budapesten.

A ZSIDÓ TUDOMÁNYOK

Fejezetek a klasszikus forrásokból

1. Zsidó történelem

ד"ב

EGY NÉP ÚTJA

A zsidóság hosszú és gyakran keserves vándorlása a történelemben

A zsidó történelem legfontosabb eseményei

Zsidó év		Világi év
	A KEZDETEK	
	A teremtés	
1	A világ teremtése, Ádám és Éva	-3760
1656	A vízözön elborítja a földet	-2105
	Az ősatyák	
1996	Szétszéledés Babel tornyának építése után	-1765
2018	Az ábrahámi szövetség (<i>Brit bën hábetárim</i>)	-1743
2084	Az ákédá: Izsák feláldozása	-1677
2229	József Egyiptom alkirálya lesz	-1532
2238	Jákob és családja lemegy Egyiptomba	-1523
	Az egyiptomi fogság	
2332	Az egyiptomi rabszolgaság kezdete	-1429
2447	Mózes megpillantja az égő csipkebokrot	-1314
2448	Izrael gyermekei kivonulnak Egyiptomból	-1313
	A NÉP	
	Mózes, a vezető	
2448	A Színai-hegyi kinyilatkoztatás	-1313
2488	Mózes halála	-1273

A bírák és a korai próféták		
2488	Izrael népe átkel a Jordánon, s Kánaánba ér	-1273
2503	<i>Erec Jiszráél</i> felosztása befejeződik	-1258
2516	Jósuá (Józsué) halála	-1245
2533	A bírák uralmának kezdete	-1228
2654	Debóra vezető lesz	-1107
2694	Gideon vezető lesz	-1067
2810	Simson (Sámson) vezető lesz	-951
2871	Sámuel vezető lesz	-890
Királyok és az első Szentély		
2882	Saul királyságának kezdete	-879
2892	Dávid Jeruzsálemben Izrael királya lesz	-869
2924	Slomó (Salamon) király lesz	-837
2935	Elkészül az első Szentély	-826
3142	Jesájáhu (Ézsaiás) prófétálásának kezdete	-619
3205	A tíz törzsből megmaradtak száműzése	-556
3298	Jirmijáhu (Jeremiás) prófétálásának kezdete	-463
3338	Az első Szentély lerombolása	-423
BABILÓNIA FOLYÓI, HÁBORGÁS JÚDEÁBAN		
Babilóniai száműzetés		
3339	Gedáljá ben Áchikám meggyilkolása	-423
3352	Jechezkél (Ezékiel) a Szentély jövőjéről prédikál	-410
3389	Dánielt az oroszlánok elé vetik	-372
3390	Visszatérés <i>Erec Jiszraél</i>ba Zerubável vezetésével	-371
3399	Esztert a palotába viszik	-362
3406	Mordecháj kihirdeti a Purimot	-355
A második Szentély		
3412	Elkészül a második Szentély	-349
3413	Másodszori visszatérés <i>Erec Jiszraél</i>be Ezrá vezetésével	-348

3426	Nechemjá visszatér Jeruzsálem falát újjáépíteni	-335
3448	Simon Hácádik találkozása Nagy Sándorral	-313
	A görög kultúra uralma	
3515	Hetven bölcset görögre fordítja a Tórárt (Septuaginta)	-246
	Júdea királysága – A Hasmóneus-dinasztia	
3622	Jehudá HáMákábi uralkodása	-139
3623	A Chánuká ünneppé nyilvánítása	-138
3700	A rómaiak meghódítják Jehudát	-61
	Római bábkirályok és helytartók – A Heródes-dinasztia	
3742	I. Heródes elrendeli a második Szentély újjáépítését	-19
3768	Hilél halála	8
3826	Vespasianus a római uralmat megerősítendő, Judeába érkezik	66
3829	A második Szentély lerombolása	69
	A TALMUDI KOR: A MISNÁ	
3834	Rabbi Jochánán ben Zákáj halála	74
3893	Betár elesése; Bár Kochbá felkelésének tragikus befejeződése	133
3894	A judaizmus betiltása, rabbi Ákivá bebörtönzése	134
3949	Rabbi Jehudá Hánászi befejezi a Misnát	189
	A TALMUDI KOR: A GEMÁRÁ	
3979	Ráv elhagyja Erec Jiszráélt, és Bábelben telepszik le	219
4007	Babilóniában Smuél a vezető talmud-tudós	247
4014	Rabbi Jochánán a vezető talmud-tudós	254
4085	Ábájé a vezető talmud-tudós	325
4098	Rává a vezető talmud-tudós	338
4187	Rabbi Ási befejezi a Gemará (Talmud) összeállítását, Rabbi Ási halála	427
4235	A Talmud lezárása, II. Ráviná halála	475

A BABILÓNIAI TALMUD-AKADÉMIÁK		
	A Rábánán Sávuráj	
4311	Már Zutrá kikiáltja a babilóniai zsidó önkormányzatot	551
	A Gáonim és az arab uralom	
4349	A Pumpeditai <i>Metivta</i> újjáépítése	589
4369	A Szurai <i>Metivta</i> újjáépítése	609
4397	Az arabok meghódítják <i>Erec Jiszráélt</i>	637
4519	A <i>Háláchet Gdolot</i> (BáHáG) írásának ideje	759
4688	Rabbi Száádjá lesz a szurai Gáon	928
4715	A „négy fogoly” kiváltásának körülbelüli időpontja	955
4798	Háj gáon halála, és a babilóniai akadémiák hanyatlása	1038
A RISONIM – KORAI TUDÓSOK		
	Korai <i>Risonim</i> , a <i>Toszáfot</i> , és a keresztes mézszárlások	
4856	Az első keresztes hadjárat zsidó közösségeket pusztít	1096
4859	A keresztesek elfoglalják Jeruzsálemet	1099
4865	Rási halála, és a <i>Toszáfot</i> korának kezdete	1105
4895	Rámbám (Maimonidész) születése	1135
4904	Az első (feljegyzett) vérvád	1144
4907	A második keresztes hadjárat zsidó közösségeket pusztít	1147
4948	A zsidók visszatérhetnek Jeruzsálembe	1187
4950	A harmadik keresztes had Angliában zsidókat mézszárol le	1190
4996	Franciaországban dühöngő csőcselék zsidókat gyilkol	1236
5002	Nagy talmudégetés Párizsban	1242
5004	Jeruzsálemet kifosztják az egyiptomiak és a törökök	1244
5012	Az inkvizíció alkalmazni kezdi a kínvallatást	1252
5030	<i>Erec Jiszraélben</i> meghal Rámbán (Náchmánidész)	1270
5050	A <i>Toszáfot</i> korszakának körülbelüli vége	1290

	<i>Kései Risonim, üldöztetések és kiűztetések</i>	
5050	A zsidókat kiűzik Angliából	1290
5038	A Rindfleisch mézárálás kezdete	1298
5066	A zsidókat kiűzik Franciaországból	1306
5080	A Pastoureaux keresztetek zsidókat mézárolnak	1320
5096	Az Armledder-bandák zsidókat mézárolnak Németországban	1336
5109	A pestis, a fekete halál végigsöpör Európán	1349
5151	Spanyolországi zsidók mézárálása, sokak áttérése	1391
5155	A franciaországi zsidók végleges kiűztetése	1394
5181	A bécsi gezerában osztrák zsidókat mézárolnak le	1421
5235	Az első nyomtatott zsidó könyvek	1475
5241	Az inkvizíció uralma Spanyolországban	1481
5252	A zsidókat kiűzik Spanyolországból és Sziáliából	1492
	<i>A kovim, a Tóra konszolidációja és a Sulchán Áruh</i>	
5257	A zsidókat kiűzik Portugáliából	1496
5276	Az oszmán törökök meghódítják Erec Jiszraélt	1516
5314	Zsidó könyvek égetése Rómában	1553
5330	Rámo kiegészítésével megjelenik a Sulchán Áruh	1570
5408	A Hmelnickij-féle pogrom	1648
	AZ ÁCHÁRONIM – KÉSEI TUDÓSOK	
5414	Az első zsidók megtelepedése New Amsterdamban (New Yorkban)	1654
5415	A Lengyelországot előzőnlő oroszok és svédek zsidókat gyilkolnak	1655
5416	Anglia megengedi a zsidóknak a letelepedést	1656
5437	Sábtáj Cvi muzulmánként hal meg	1676
5458	Báál Sém Tov születése	1698
5494	Hajdemák bandák zsidókat mézárolnak le	1734
	<i>Ácháronim és a korai chászidok</i>	
5528	A hajdemákok zsidók ezreit mézárolják le	1768

5549	Kitör a nagy francia forradalom	1789
5551	Zsidó települési zónák létrehozása Oroszországban	1791
5579	Zsidóellenes zavargások (Hep! Hep!) egész Németországban	1819
5587	Oroszország zsidók gyermekeket is besoroz	1827
5608	Kitör a magyar szabadságharc, amelyben a magyar zsidóság is aktív szerepet vállal.	1848
	Kései <i>ácháronim</i> és a változó társadalom	
5628	Eötvös József báró kultuszminiszter a hitközségi és iskolai ügyek rendezése céljából 1868-ban, ezen a napon hívta össze a magyarországi izraeliták egyetemes kongresszusát, amelyen megtörtént a hírhedt szakadás a neológia és az ortodoxia között.	1868
5641	A pogromok után sok zsidó elmenekül Oroszországból	1881
5665	A (hivatalos) orosz pogromokban sok zsidó veszti életét	1905
5674	Az I. világháborúban félmillió zsidó katona harcol	1914
5678	Az orosz forradalomban több mint hatvanezer zsidót ölnek meg	1918
	A HOLOCAUST	
5699	Németországban a „Kristallnacht”-on zsidókat támadnak meg	1938
5699	Németország kirobbantja a II. világháborút, megkezdí a zsidóság pusztítását	1939
5703	Munkácson megjelenik a chászid filozófia alapműve, a <i>Tánjá</i>	1943
5704	Megkezdődik a magyarországi zsidóság deportációja	1944
5705	Németország vereségével véget ér a II. világháború	1945
5705	A háború alatt hatmillió zsidó lesz a nácik áldozata	1945
5710	Állami kezdeményezésre létre jön a MIOK (Magyar Izraeliták Országos Képvisellete), mely magába olvasztotta az ortodox és a statusquo hitközségeket.	1950
5717	Tel-Avivban egy jobboldali merénylő lelövi Dr. Kasztner Rezsőt	1957
5727	A hatnapos háború Izrael és Arab szomszédai között	1967
5749	Megalakul a Chábád Lubavics Egyesület Magyarországon	1989
5764	Megalakul az EMIH – Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség	2004

Köves Slomó

Szakadás és egység példái a zsidó történelemben

1. fejezet

Az ókori időszak

Irányzatok kívül és belül

A zsidóságon belül mindig is léteztek viták. Sőt bizonyos fokig e viták és nézetkülönbségek biztosították a zsidó vallás és törvényhozás fennmaradását és megújulását évezredekken keresztül.

Meg kell azonban különböztetnünk a zsidóság keretein belül vitázó iskolákat, a hagyományos zsidóságtól elszakadó, és nem a judaizmus adta kereteken belül vitázó irányzatoktól. A zsidóság történelmében egyszerre találkozunk mindkettővel: a zsidóságon belüli irányzatok kialakulásával és a zsidóságból kiváló, attól fokozatosan elszakadó új mozgalmak létrejöttével. A rendszeren belüli viták és nézetkülönbségek legfeljebb színesebbé teszik a rendszert. A rendszeren kívüli, és azt egyben támadó disputák egy idő után leválnak a rendszerről. A rendszeren kívüli vitákban is különbséget kell tennünk egy adott körzetet vagy közösséget érintő nézeteltérés és az egész zsidóságra kiható véleménykülönbség között.

Léteznek továbbá e vitákon túl olyan szembenállások is, amelyeket egyértelműen csupán személyes érdek vezérel.

Az alábbi fejezetekben a zsidó történelmet áttekintve egy olyan válogatást mutatunk be, amelyben mind a két féle ellentétre adok példát. A felhozott esetek egy része a zsidó vallás keretein – a „rendszeren” – belüli, mások a rendszeren kívüli viták. Egyes viták az egész zsidóságra kihatottak, mások viszont csak helyi változásokat hoztak.

A korai történetek: Mózes és Korách, Dátán és Ávirám¹

A Bibliában olvashatunk olyan különböző epizódokról, amelyek a népen belüli vitákra, „pozícióharcokra” utalnak már a zsidó nép történetének hajnalán. A zsidók egy része már az egyiptomi kivonulás előtt elégedetlen volt Mózes vezetésével és panaszkodott amiatt, hogy Mózes a fáraóhoz ment a zsidó nép szabadságát kikérni.

A kivonulás után is folyamatosan találkozunk a nép engedetlenségével. Ismétlődően visszatér az érvelés: „Vajon mivel nincsenek sírok Egyiptomban, hoztál el bennünket, hogy meghaljunk a pusztában?...”² A zúgolódó hangulat kapcsán folyamatosan visszatérő két név

¹ 4Mózes 16. fejezet.

² 2Mózes 14:11.

a Bibliában³, de még részletesebben a Biblia kommentároiban, Dátán és Ávirám. Ők azok, akiket a Biblia az elégedetlenség felbujtóiként mutat be. Mindezzel együtt e történetek és ellentétek általában nem valamiféle elvi, filozófiai háttérű nézetkülönbségeken alapultak, hanem egyszerűen az elégedetlenségből fakadtak.

Egyetlen olyan történet olvasható Mózes Öt Könyvében, amely látszólag elvi jellegű összeütközés; ez pedig Korách története.⁴ Korách a lázadó, aki maga is vezető személyiség volt, személyi kultusszal vádolta Mózeszt, és azzal állt elő, hogy mindenki egyenlő: „Hiszen az egész község mindnyájan szentek, és közöttük van az Örökkévaló; miért emelkedtek hát az Örökkévaló gyülekezete felé?”⁵. Korách akciója mégsem nevezhető tisztán legitim vitának, hiszen nem csak véleményének adott hangot, hanem forradalmi lázadást szervezett. Ezért őt és a többi felkelőt – a Biblia elbeszélése szerint – elnyelte a Föld.

A próféták kora

A zsidó nép honfoglalása utáni korszakokból ugyancsak számos ellentétről számol be a Biblia. Ezek között sok olyan ellentét akadt, amely valóban az egész zsidó népre kihatott, és évezredekig rányomta a bélyegét a zsidó nép történelmére.

Ilyen fontos esemény volt például a Bírák korában az a konfliktus, amely egy látszólag jelentéktelen esemény okán fajult el. A Biblia leírja,⁶ hogy a Benjámin törzsbéliek halálra erőszakolták egy lévita ágyasát. A Benjámin törzsbéli vezetők nem határolódtak el eléggé a büntettől, ezért polgárháború tört ki, amelynek eredményeként Benjámin törzse szinte teljesen elpusztult. A Biblia ezzel a történettel azt a problémát akarja szemléltetni, amelyet egy erős vezető, egy mindenki felett álló király hiánya idézhet elő, ahogyan a történet elején írja: „Volt azokban a napokban – király nem volt Izraelben.”⁷

Júdea és Izrael

Az első zsidó király, Saul uralmának a végén viszály alakult ki, közte és megjövendölt utóda, Dávid között.⁸ Később azonban – Dávid bűnei miatt – Dávid házán belül is igen sok ellentét alakult ki. Ezek közül a legkiemelkedőbb a Dávid és fia, Ávsáalom közötti harc,⁹ és később Dávid – illetve utóda Salamon – és Ádonijáhu közötti ellentét.¹⁰ Már Saul halálakor erősen érezhető az ellentét Jehudá és a többi törzs között, hiszen Dávid saját törzsen kívül, a többi törzs Mipibosetet, Saul fiát választja királynak. Ez az állapot hét és fél évig tart, és ezek után Dávid egész Izrael felett átveszi a hatalmat. Dávid uralmának a végén azonban megint felerősödik a törzsek közötti feszültség. A többi törzs panaszt emel: „És íme mind az Izrael

³ 4Mózes 16:1, 12, 24, 25, 27; 4Mózes 26:9; 5Mózes 11:6.

⁴ Uo. 16.

⁵ Uo.:3

⁶ Bírák 19-21.

⁷ Uo. 19:1.

⁸ 1Sámuel 19–31.

⁹ 2Sámuel 13-18.

¹⁰ 1Királyok 1–2.

emberei jöttek a királyhoz; így szóltak a királyhoz: Miért loptak el téged testvéreink, Jehudá emberei?”¹¹

Később ez az ellentét Júdea és Izrael királyságának különválásához vezetett.¹² Salamon halála után i.e. 922-ben fia, Rechávám csak Jehudá és Benjámín törzse felett vette át az uralmat, a többi törzs viszont Jerávám vezetésével fellázadt, és külön királyságot alakított. A Biblia leírása szerint ez a különválás mintegy büntetés volt Salamon bűnei miatt, amelyet még Salamon életében Áchiá Hásiloni próféta megjövendölt.

E kettészakadás eredményezte azt, hogy később az Asszír birodalom Száregon és később V. Sálmenészar vezetésével elfoglalta Izrael királyságát, és így másfél évszázaddal Júdea királysága előtt, i.e. 722-ben Izrael törzsei száműzetésbe kerültek és gyakorlatilag elvesztek a történelem útvesztőiben.

Szekták az ókori Izraelben

A második jeruzsálemi Szentély idejében különösen a Hasmaneusok hatalomra kerülése után (i.e. 167.) a korabeli zsidóság számtalan irányzatra, szektára szakadt. A különböző irányzatok jellegéről több forrás is tudósít. Különösen említést érdemel ezek között Josephus Flavius műve, a Holt-tengeri tekercek és a Talmud, a rabbinikus irodalom. Konkrét ismeretekkel 4-5 szektáról rendelkezünk: az esszéneusok, a sadaceusok (צדוקים) (kumráni), a korai keresztények, illetve az egyedül a Talmudban megemlített bájtuszim (בייתוסים)¹³. A történeszek között vita alakult ki arról, hogy a különböző forrásokból ismert szekták hogyan azonosíthatók, de leginkább a Holt-tengeri tekercek szektájának kérdése vitatott.¹⁴ A közismert vélekedéssel¹⁵ ellentétben, miszerint a kumráni szekta azonos a Flavius által említett¹⁶ esszénusokkal, egyesek úgy vélik, hogy a szóban forgó csoport tulajdonképpen a korai keresztények egy szektája,¹⁷ mások pedig a Talmudban gyakran említett saduceusokkal azonosítják őket.¹⁸

Ebben a kérdésben a *Mikcát máászé Torá* (MMT, 4Q394)¹⁹ tekerecs felfedezése óta egészen új irányt vettek a vélekedések, ugyanis az itt említett háláchikus jogi kérdésekben kifejtett nézetek valóban szinte teljességgel azonosíthatók a Talmudban említett saduceusok szemléleteivel. Az mindenestre ebből az okmányból kiderül, hogy a kumráni csoport a saduceusokhoz hasonlóan (a Flavius által jellemzett esszénusokkal ellentétben), éppen, a szigorúbb álláspontot képviselte a „fariezusokkal”, a rabbinikus zsidósággal szemben. A Holt-tengeri tekercek szektájának példája jól szemlélteti, hogy nem csak a reform, hanem a

¹¹ 2Sámuel 19:42.

¹² 1Királyok 12.

¹³ A hagyományos felfogás szerint a sadaceusok – *cdukim* és a *bájtuszim*, tanítványai voltak annak a Cádoknak és Bájtusznak, akik letértek a jó útról. Lásd *Talmud, Ávot dörábi Nátán* (2. *Nuszchá*) 10.

¹⁴ Lásd többek közt *Judaica*, 5, 1418-1419. l.

¹⁵ Lásd *Vermes*, 1997: 46–48. l.

¹⁶ *Flavius*: 150–156. l.

¹⁷ Lásd *Vermes*, 1997: 21–23. l.

¹⁸ Lásd *Schiffman*, 1994: 79-95. l.

¹⁹ A magyar fordítást lásd *Köves-Oberlander*, 2004B: 16–25. l.

vallási fanatizmus a „ne adj hozzá”²⁰, és nem csak a „ne végy el belőle”²¹ is eredményezhet eltávolodást és elszakadást a fő vonulattól.

Amit tanulmányom részére érdemes kiemelni ebből a sokat vizsgált korszakból, az az a különbség, amit a rabbinikus zsidóság keretein belül és kívül lefolytatott viták konstruktív, illetve deduktív jellegéről láthatunk. Jákov Zussmann professzor tanulmányában ezt a következőképpen foglalja össze²²:

„Látszólag nem tér el a kumráni csoport a farizeusok bölcseinek általában vett kereteitől – hiszen hasonlítanak is a bizonyos szélsőségesebb csoportokhoz a (farizeusok) csoportján belül, amelyek szigorúbb álláspontot képviselnek, mint például Bét Sámáj csoportja...

Mi az, ami egy szigorúbb álláspontú csoportot »szektává« tesz? A választ erre a kérdésre az egyik oldalról a Misna bölcsei adják meg, a másik oldalról pedig magának a (kumráni) szektának a tagjai. A Misna²³ a következőket írja: »Annak ellenére, hogy ezek tiltanak, és ezek megengednek, soha nem tartózkodtak Bét Sámáj fiai, hogy Bét Hilél lányai közül nősüljenek«²⁴... Ugyanakkor tekeresünk szerzője nyíltan deklarálja, hogy nem készek elfogadni a többség véleményét, és feladni szigoritásaikat, és éppen ez okból különülnek el a nép több részétől. A szerző szavaival: »és elhatárolódtunk ezekben a dolgokban résztvenni velük és szóbaállni velük ezekről« (8, C)...

A Talmud leírása szerint²⁵ még a korabeli Szánhedrinben is megjelentek az egyes szekták tagjai és csak Simon ben Sátáchnak²⁶ sikerült őket onnan eltávolítani.

A rabbinikus zsidóság, a farizeusok, fennmaradását minden bizonnyal – a következő alfejezetben részletezett – Rabbi Jochánán ben Zákáj fantasztikus felismerésének köszönheti. A többi szekta ugyanis nem volt képes ideológiailag megküzdeni a Szentély lerombolásával, és így különösen a szétszórattatás bekövetkezése után nem maradt fenn.

A Szentély pusztulása és Jochánán ben Zákáj

A mai hagyományörző vallásos zsidóság formálásában talán legdöntőbb szerepe a Jeruzsálemi Szentély lerombolásának volt közel 2000 évvel ezelőtt. I.sz. 70-ben a római seregek lerombolták a Szentélyt és ezzel ismét veszélybe került a zsidóság szellemi-vallásos életének fennmaradása. A Szentély – „Isten háza” – olyan központi szerepet foglalt el a szakrális életben, hogy a zsidó vallási élet szinte elképzelhetetlen volt a Szentély nélkül. A probléma természetesen még inkább felerősödött a Bár Kochbá felkelés kegyetlen leverésével és megtor-

²⁰ 5Mózes 13:1.

²¹ Uo.

²² Zussmann, 1990: 36. l.

²³ Talmud, Jövámot 4:1.

²⁴ Nem csak az itt említett nősülésből, hanem elsősorban abból is láthatjuk a különbséget, hogy miután Bét Hilél véleménye lett háláchaként meghatározva, Bét Sámáj is ezt az álláspontot követte.

²⁵ Lásd Talmud, Mógilát táánit, Tévét 28.; Szánhedrin 52b.

²⁶ Róla Kraus, 1993: 31. l.

lásával, amikor a zsidó nép végleg elkerült földjéről, és a szétszórásban szellemi és fizikai veszélyeknek kitéve kellett identitását és vallásközösségét megtartania.²⁷

A Talmud²⁸ igen érdekes leírással jellemzi Jeruzsálem pusztulásának okát. Leírja, hogy vita támadt Jeruzsálem lakói között. Ugyanis annak ellenére, hogy a város az ostrom idejére kellő tartalékokkal rendelkezett, egyes feldühödött lakók, úgynevezett „birjonim” (בריינים), úgy gondolták, hogy a népet a rómaiak elleni harcra kell kényszeríteni, és ezért felégették a tartalékokat. Jochánán rabbi felismerte a helyzetben rejlő veszélyt, kilopakodott a városból és megjelent a hadvezér Vespasianus²⁹ előtt. Jochánán rabbi a később legendává vált „Add nekem Jávnet és a bölcseket!” kéréssel fordult hozzá. A talmudi bölcsek értelmezésében³⁰ Jochánán rabbi óriási lelki erővel és vízióval ismerte fel a pillanatnyi helyzetet, és ráértett arra, hogy a zsidó nép eddigi szellemi centrumát, a Szentélyt egy időhöz és helyhez nem kötött tevékenységnek kell felváltania. Ebben a szellemben a Talmud lefekteti, hogy „Amióta elpusztult a Szentély, nincs az Örökkévalónak más helye a világon csakis a *háláchá* négykönyöki területe”.³¹ Ezzel a vízióval gyakorlatilag fordulatot vett a zsidó szellemiség, és ez eddigénél is nagyobb hangsúly került a tanulásra, a Tóra értelmezésére. Ez már csak azért is fontos epizód, mert ezáltal még inkább megérthetjük a *háláchá* szövevényes forrásainak és a legapróbb részletek abszolút tiszteletbentartásának mély gyökerét a vallásos zsidó lélekben.

Az ókori szekták utódai

A rabbinikus zsidóságtól való elszakadásra jó példa még az ókor végén a karaiták története. Ez az eset tanulmányunk szempontjából azért is érdekes, mert a karaiták filozófiája – ahogy azt alább majd részletezzük – éppen azt a rendszert vonta kétségbe, amely a Biblia értelmezésében a többség véleményét abszolút, mindenkire vonatkozó szabálynak fogadja el.

A karaiták különválása 6–11. századra nyúlik vissza, amikor Babilóniában erős zsidó közösség élt és viszonylagos autonómiával rendelkezett. A közösségnek politikai és szellemi vezetője a *rés gáluta* („a diaszpóra feje”) volt. Ez az időszak nagyjából egybe esik a Talmud lezárásának, végső megfogalmazásának idejével is. Ez még jobban megerősítette a Szóbeli Tan jelentőségét és kötelező mivoltát.

Ekkor jelent meg a *rés gáluta* dinasztiájából származó Anán ben Dávid (715-811), aki – a rabbinikus források szerint – személyes politikai érvényesülése érdekében szembefordult a rabbinikus zsidósággal és egy új (bizonyos szempontból megújított) szellemiséggel totta a karaiták zsidó szektáját. A szekta elsősorban azt hirdette, hogy az Írott Tanhoz kell

²⁷ A diaszpóra problémájának teológiai értelmezését megkönnyítette az, hogy a száműzetés és az azt követő megváltás mindig is közismert fogalmak voltak a zsidó hagyományban. Mózes két helyen is (3Mózes 26.; 5Mózes 28:15–69.) részletesen megjósolja, hogy milyen kegyetlen üldöztetésben és szétszórattásban lesz része a zsidó népnek, ha arra rászolgál.

²⁸ *Gitin* 55b-56a,b.

²⁹ Titus Flavius Vespasianus, aki ebben az időben lett császár (uralkodott 69. december 21. - 79. június 24. között). A Talmud szerint (*Gitin* uo.), Jochánán rabbi úgy hatott rá, hogy csodálatos módon megjósolta, hogy császár lesz belőle, és valóban még beszélgetésük közben érkezett a jó hír, hogy ő lett Róma uralkodója.

³⁰ A fent idézett talmudi részben a bölcsek valójában vitáznak arról, hogy helyesen járt-e el Jochánán rabbi. Nem kellett volna-e, inkább a Szentély megóvását kérnie? Egyes bölcsek azonban rámutatnak, hogy helyes volt, amit tett, mert ha túl sokat kér, akkor semmit sem kap.

³¹ *Talmud, Bráchos* 8a.

visszatérni, és minden más magyarázat csak félrevezethet az Írott Tan helyes megértésétől. Ilyen értelemben elvetették az egész Szóbeli Tant, és ezzel természetesen a korabeli gáonok és a Talmud autoritását is. Ánán ben Dávid 770-ben írt művében a *Széfer hámicvorban* (Parancsolatok könyve) fektette le a karaiták alapvető hitelveit, amelyben nagy szerepet kap a Szentély pusztulása fölötti fokozott gyász, illetve a nemek közti viszonytal kapcsolatos szigorított megkötések, de mindennél lényegesebb a Szóbeli Tan értelmezésének elvetése, és az Írott Tan individuális magyarázata. Hírherdte vált mondása: „Kutatatok jól a Tórában, és ne hagyatkozzatok az én tudásomra!”.

Bizonyos értelemben a karaiták tulajdonképpen a sadaceusok vagy az esszéneusok szellemi utódai. Szellemi vonulatuk elveti a rabbinikus zsidóság által képviselt, abszolút igazságokon alapuló rendszert. Ez különösen zsidóságtól később és korábban elszakadták és irányzatok történeteinek fényében elgondolkodtató. Azt fedezhetjük fel, hogy szinte minden olyan zsidó irányzat, amely elvetette a rabbinikus felfogás abszolút igazságokat hirdető, de ugyanakkor értelmezéseken alapuló rendszerét, végül nem tudta fenntartani magát, és a zsidóságtól végleg eltávolodott: asszimilálódott vagy elveszett a történelem útvesztőjében. A karaiták sorsa ebből a szempontból azért alakult részben másképpen, mert zárt közösségeiket saját maguk zsidónak tartották, és nem csak a rabbinikus zsidóság tiltotta velük a házasságot,³² hanem maguk is tiltották a házasságot közösségeiken kívüliekkel.³³

A mai karaiták többsége Izraelben él (mintegy 30.000 lélekszámmal) és magát zsidóknak tekinti. Származásukat tekintve elsősorban Egyiptom, Törökország, Irak és Oroszország területein maradtak fenn a modern korig. Az izraeli karaiták megítélése visszatérő probléma az Izraeli Rabbínátus számára. A törvényhozók többsége ugyanis továbbra is tiltja a velük való házasságot.

Egy másik, ma is létező félig-meddig zsidó szekta a szamaritánusok közössége. A Biblia leírása szerint³⁴ a tíz törzs száműzése után (i.e. 722) asszírok telepítették le a szamaritánusokat Izrael északi területén. A szamaritánusok és a zsidók Ezra idejében a Második Szentély építése miatt kerültek először konfliktusba. A hazatérő zsidók ugyanis nem tekintették őket zsidóknak, és nem akarták, hogy a szentély építésében részt vegyenek.

Habár a szamaritánusok száma ma mindössze pár százra tehető, a rabbinikus irodalomban folyamatosan fellelhetők, és általában a *kuti* megnevezéssel, mint nem-zsidókat tartják őket számon.³⁵

³² *Sulchán áruç, Even háezer* 4:37.

³³ Ennek egyik oka, hogy egyes házastársi esetek, amelyek a rabbinita zsidóságban megengedettek, a karaiták szabályai szerint tilosak, és így a házasságtörést elkerülve tiltották meg saját maguknak a zsidóság többi részével való házasságot.

³⁴ *2Királyok* 17:24–41.

³⁵ A Talmud „kis traktátusai” között egy kifejezetten a *kutikkal* kapcsolatos törvényeket tartalmazja.

2. fejezet

A Középkortól az Újkorig

A zsidóság megosztottsága Reb Száádjá Gáon idején

A fentebb részletezett izraeli-babilóniai megosztottság korszakát szokás a gáoniták korának is nevezni. A babilóniai zsidóság vezetése ebben az időszakban hierarchikus rendszerben működött, amelynek élén az úgynevezett *rés gálutá*, a diaszpóra feje állt.

E korszak kiemelkedő személyisége Reb Száádjá Gáon,³⁶ aki élete során több területen is harcolt a zsidóság megosztottsága ellen. Elsősorban két területen vívott jelentős küzdelmet: a karaitákkal, illetve az izraeli és babilóniai zsidóság megosztottságával szemben.

Egyiptomban született és már igen fiatalon óriási tudásra tett szert, hamar szembe került az Egyiptomban akkor nagyon elterjedt karaitizmussal. Száádjá felismerte az ebben rejlő veszélyt, és szellemi küzdelmet vívott a karaitákkal. A *Széfer hátsuvot neged Ánán (Válaszok könyve Ánán ellen)* című művében például sorra veszi és cáfolja a karaiták által a rabbinikus zsidósággal szemben felhozott érveléseket.

A másik területen, az izraeli és babilóniai bölcsek között kialakult naptárvitában való részvétele tette őt igazán nagyhírűvé. Bevett szokás volt akkoriban, hogy a naptár hónapjaihoz szükséges újhold időpontját a babilóniai bölcsek állapították meg, és ezt mindenki, még az izraeli bölcsek is elfogadták. 921-ben azonban vita bontakozott ki az újhold meghatározásából. Ennek következtében két vélemény alakult ki a közeledő ünnepek megtartásának időpontjáról. Mindez azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy a zsidóság megosztottá válik, és más napon fogják az izraeli, és más napon a babilóniai zsidók az ünnepeket megülni.

Áháron Ben Méir rabbi az izraeli álláspont hirdetője volt, míg a babilóniai bölcsek feje, az időközben Babilóniába érkezett, Reb Száádjá Gáon lett. A kérdésben elkeseredett harc bontakozott ki. Így történhetett meg, hogy 922-ben a peszách ünnepét más napon celebrálták Izraelben és más napon Babilóniában. 923 újév ünnepéig azonban sikerült Ben Méirt „legyőzni” és a babilóniai álláspontot elfogadtatni.

Maimonidész és ellenzői

A 12-13. század egyik központi polémiája Maimonidész személye és írásai körül alakult ki. Maimonidész és tanítványai a görög racionalizmus nézeteinek nyomában filozófiai műveikben elvetettek minden olyat, ami nem illett a racionalista világnézetükbe. Nem hittek a varázslás, a szellemek, az asztrológia és hasonlók létezésében.³⁷ Például a Tóra tilalmára miszerint „Ne találtassék benned, aki keresztülviszi fiát vagy leányát a tűzön, varázsló, időjós, kígyóigéző és kuruzsló, se büvölő, se szellemidéző és jövendőmondó és aki kérdez a halottaktól. Mert az Örökkévaló utálata mindaz, aki ezt teszi...”,³⁸ Maimonidész azt a magyarázatot adta,³⁹ hogy mindezek nem azért tilosak mert csakugyan van bennük valóság, hanem éppen

³⁶ RáSzág, Reb Száádjá ben Joszef Álfájumi, 882-942.

³⁷ Lásd például *Pérus hámisnájot, Ávodá zárá* 4.

³⁸ *5Mózes* 18:10-11.

³⁹ *Misne Torá, Tudás könyve, A bálványimádás és a vele kapcsolatos szokások tilalmának törvényei* 1:16.

azért, mert a szemfényvesztés kategóriájába tartoznak, így aki ezekben veti hitét, az a Tóra valódi értékeitől fordul el.

Maimonidész filozófiai nézetei sok kortásának és későbbi rabbinak szemet szúrtak, különösen a Kabbalával és a misztikával foglalkozó gondolkodóknak. Legádázabb ellenzője Rabén Joná Chaszdai Kreszkász volt, aki *Or hásem* című munkájában csíráiban ítélte el Maimonidész arisztotelészi filozófiáját. Hozzá csatlakozott Rabbi Ávrám ibn Daud (Rávád)⁴⁰, Jozsef Álbo⁴¹, Rásbá⁴² és Ros. Rámbám ellenzői korlátozni akarták például a *Tévelygők útmutatójának* tanulmányozását, mondván, hogy az ilyen témákkal való foglalkozás kellő ismeretek hiányában káros lehet.

A polémia akkor emelkedett tetőfokára, amikor 1232-ben a montpellier-i Slomó ben rahám több más rabbi – köztük a híres Rábénu Joná⁴³ – közreműködésével és csatlakozásával *chéremet* (egyházi átkot) tett közzé Maimonidész művei ellen. Amikor ezt a közvélemény nem fogadta osztatlan lelkesedéssel, Slomó ben Ábrahám a helyi érsekhez fordult, aki kapva a lehetőségen 1233-ban a Talmud mellett nyilvánosan elégettette Maimonidész műveit is. A zsidó közösségek és rabbik ezen teljességgel megrendültek, és többségükben elfordultak ben Ábrahámtól és a *chéremtől*. A hagyomány szerint maga Rábénu Joná a Rámbám sírjához zarándokolt megbocsátásért.

A 18. század álmessiasai

Pár száz évet ugorva az időben, az európai zsidó történelem egyik legérdekesebb alakja Sábtaáj Cvi.⁴⁴ Ő az, aki az egész zsidó nép történelmében talán a legkiemelkedőbb álmessias, és aki a maga idejében az egész európai zsidóságot, sőt talán az akkori világ teljes zsidóságát lázba hozta, majd melankóliába döntötte.

A Messiásba és a megváltásba vetett hit a zsidóság egyik alapvető hittétele, amely szinte a kezdetektől fellelhető a Bibliában⁴⁵, és mely természetesen a zsidóság száműzetésbe kerülése után még nagyobb szerepet kap. „A Messiás király meg fog jelenni, és visszaállítja Dávid királyságát, ahogy eredetileg volt, felépíti a Szentélyt, és összegyűjti Izrael szétszórtait. Napjaiban újra érvényes lesz valamennyi törvény, mint annak idején: áldozatokat fogunk bemutatni, és megtartjuk a *smitá* és *jovél* éveket, ahogy mindez a Tórában áll.”⁴⁶ – írja Maimonidész.

A Messiásba vetett bizakodás szelleme folyamatosan végig kísérte a zsidó nép történelmét, ám különösen felerősödött Bogdan Chmielnicki⁴⁷-féle ukrajnai pogromok idején (1648-1649). A kegyetlen zsidóüldözések ugyanis nagyon nagy csapást mértek az akkori európai zsidóságra, amely a közel háromszáz évvel korábban dúló pestis járványokat követő zsidóüldözések óta nem szenvedett ekkora veszteségeket. Sokan hajlottak arra, hogy a szörnyűsége-

⁴⁰ Toledo, 1110–1180.

⁴¹ Kb. 1380–1444

⁴² Slomo ben Aderet. Barcelona, 1235–1310.

⁴³ Joná ben Ábrahám, Gerondi városából. ?–1263. Spanyol rabbi, a híres Náchmánidész unokatestvére. Leghíresebb etikai témájú műve a *Sááré tsuvá*.

⁴⁴ 1626–1676.

⁴⁵ *5Mózes* 30:3.

⁴⁶ *Misne Torá, A király szabályai* 11:1.

⁴⁷ 1595–1675.

ket a messiási kort megelőző sötét korszaknak, „szülési fájdaloknak” értelmezzék, és ezzel is felerősítették a megváltó megjelenésébe vetett hitet.

Ebben az időszakban jelent meg az ifjú Sábtaáj Cvi, aki szülővárosában, Izmirben már fiatal korától a Kabbalával és misztikával foglalkozott. Sábtaáj, aki feltételezhetően mániákus depresszió és mély lelki válságokon ment keresztül, arra a meggyőződésre jutott, hogy ő a várva várt Messiás, akinek egész Izrael népét meg kell váltania. Kirívó viselkedése miatt hamarosan olyan mértékben magára haragította a város rabbijait, hogy el kellett hagynia szülővárosát. Élete következő éveiben városról - városra vándorolt, és karizmatikus megjelenésével egyre több zsidót győzött meg állítólagos messiási mivoltáról. 1665-ben Izmirbe való visszatérésekor szinte már egész európai zsidóság őt követte. Azon kevesek pedig, akik nem hittek benne, nem merték felemelni hangjukat ellene.

Sábtaáj az idő múlásával a megnyilatkozás „kierőszakolása” érdekében egyre furcsább dolgokat művelt. Szaloniki városában esküvői szertartást rendezett, ahol frigyre kelt a Tórával, az Örökkévaló „egyetlen lányával”. Majd felszólított a Szentély pusztulásának emlékére megtartott böjtnapok eltörlésére. Egy idő után pedig bevezette bizonyos tilalmak feloldását, amire az „aki feloldozza tilalmakat”⁴⁸ áldást is bevezette.

Sábtaáj végül IV. Mehmed oszmán szultán⁴⁹ elé került, aki döntés elé állította: vagy elhagyja hitét, és áttér az iszlámra vagy kivégeztetik. Ő a kitérést választotta, és ezzel gyakorlatilag véget vetett a hozzá fűzött reményeknek. Habár kitérése után is maradtak követői, akik tettét egyfajta kabbalisztikus cselekedetként értelmezték, a zsidóság többsége felismerte, hogy tévedett a személyét illetően.

Sábtaáj Cvi egész zsidóságot megrázó története a maga idejében megosztotta az egész zsidóságot és olyan mély nyomokat hagyott, hogy a haszidizmus későbbi megjelenésekor, az emléke és a Kabbalához fűzött asszociációk majdnem újra szakításhoz vezettek az európai zsidóság körében.

Sábtaáj Cvi történetének szellemisége szemmel láthatóan még száz évvel áttérése és halála után is kísértetett, mégpedig egy bizonyos Jákov Léjb Frank⁵⁰ személyében. Frank, aki beszédeiben a Zohár, a kabbal egyik alpművének elemeit használta fel és messianisztikus víziói támadtak, 1755-ben magát Sábtaáj Cvi reinkarnációjának nyilvánította. Ezt a „jó hírt” követői, lázas örömmel fogadták. A hagyományos zsidóság szellemi vezetői ugyanakkor re gyanakvóbbak voltak vele szemben és egy évre rá 1756-ban *chérem* alá helyezve, kiközösítették.

Frank egyik filozófiai alapelve a Talmud és a talmudista zsidóság cáfolata volt, amely nagy érdeklődést keltett a korabeli lengyel egyházfiak között. Dambovsky, kamenyepodolszki érsek, közismert zsidógyűlölő, lehetőséget látott Frankban arra, hogy a zsidók közötti belviták felhasználásával a maga malmára hajtsa a vizet. Így Frank és neves rabbik között két Talmud-vitát rendezett. A második 1757-es vitában Frank azt merészelt állítani, hogy a Talmud a keresztények vérének zsidó szertartásokra való használatát megengedi. Habár érvelésével még az őt felkérő papokat sem tudta meggyőzni, innen már nem volt visszaút, és Frank több mint ezer követőjével együtt a katolikus hitre tért át. Gyanús viselkedése miatt később börtönbe került Czeszochowa-ban, ahonnan csak az oroszok segítségével szabadult,

⁴⁸ Valójában ez egy szójáték.

⁴⁹ IV. Mehmed (1642. január 2 - 1693. január 6), I. Ibrahim fia és az Oszmán Birodalom szultánja volt 1648 és 1687 között.

⁵⁰ 1726–1791.

amikor a város 1772-ben orosz kézre került. Frank végül 1791-ben halt meg. Szektája 1816-ban, lánya Chává halálával szűnt meg véglegesen.

A haszidizmus

Ugyanabban az időben, amikor a Frank-féle irányzat a vallástól való eltávolodást eredményezte, megszületett Kelet-Európában a vallási megújulást eredményező másik misztikus zsidó irányzat, a haszidizmus.

Jiszráél ben Eliezer Báál Sém Tov rabbi, a haszidizmus megalapítója 1698-ban született, és később Medzsibozs (Miedzyboz, ma Ukrajna) városában telepedett le. A köréje gyűlt tanítványokat arra tanította, hogyan emelkedhetnek a Tóra tanulmányozása, és a parancsolatok mély átélése által magasabb spirituális szintre. A Báál Sém Tov mély kabbalisztikus filozófiai és erkölcsi tanításaival nemcsak a korabeli tanult rétegek számára adott új, élettel teli lendületet a kiüresedett zsidó gyakorlattal szemben, rámutatva az egyes jócselekedetek mérhetetlen értékére és az egyes személyiség fontosságára, a tanulatlanokba is lelket öntött.

A haszidizmus lendületteljes terjeszkedése és szellemisége hamar szemet szűrt a korabeli rabbik egy részének, akik elsősorban az alig száz évvel azelőtti Sábtaj Cvi-féle misztika rossz emlékének hatására gyanakvással szemlélték a haszidizmust. A Báál Sém Tov utáni második és harmadik nemzedékben az ellentét igen felerősödött a támogató és az ellentábor között, olyannyira, hogy az ellentábor vezetői haszid hitsorsosait a polgári hatóságok előtt is feljelentették. E feljelentések pereket és bebörtönzéseket is eredményeztek.⁵¹ Az ellentábor legkarizmatikusabb szellemi alakja a vilnai (Vilnius) gáon, Elijáhu ben Slomo Zalman Kremer⁵² még *chéremet* (kiközösítést) is kivetett a haszidokra.⁵³ A táborok közötti feszültséget nagy mértékben élezték a *hászskálá* irányzat képviselői,⁵⁴ akik felismerték, hogy a haszidizmus akadályt képezhet a zsidóság tömeges asszimilációja előtt.

A haszidizmus megjelenése végül nem vezetett szakadáshoz. Épp ellenkezőleg, megerősítette a hagyományos struktúrát, hiszen a haszidizmus alapelve a Tórához és a parancsolatokhoz való ragaszkodás, amit a kabbalisztikus tanok és filozófia nem gyengít meg, hanem inkább erősebb alapokra helyez.

A haszid mozgalom a 18. század elejétől elsősorban Kelet-Európában terjedt, főleg Galíciában és Ukrajnában Podolia területén, valamint Fehér-Oroszországban és a litvániai közösségekben. Valójában a kor történelmi változásainak tükrében a nyugatról terjeszkedő felvilágosult szellemiség, a német eredetű *hászskálá* mozgalma és a keletről terjeszkedő haszid irányzat volt az akkori zsidóság szellemi fejlődésében a két fő rivális. Míg a *hászskálá* az emancipációval együtt járó vallási reformokat és az asszimilációt sürgette, a haszidizmus ezzel szemben a vallási gyökerekhez visszanyúló, a vallásgyakorlatot élettel megtöltő irányvonalat képezett. A 19. század derekán e két mozgalom nyert teret a legsebesebben, és valójában bátran kijelenthetjük, hogy a haszid mozgalom nélkül a vallási élet a tömeges asszimiláció hatására végleg veszélybe kerülhetett volna.

⁵¹ Ennek történetéről magyar nyelven részletesen lásd *Kraus, 1990*.

⁵² 1720–1797.

⁵³ Ennek történetéről részletesen lásd *Kraus, 1990*.

⁵⁴ Lásd *Glitzenstein, 1996* 11. fejelet. Lásd még Yehosua Mundshein: *Kerem Chábád* 4/1. (1992, Kfár Chábád) 182–221. l. A témáról nagy terjedelmű irodalom található.

Haszidizmus Magyarországon⁵⁵

A haszidizmus a Habsburg birodalmon belül Galíciában, Magyarországon a keleti országrészben, az erdélyi és kárpátaljai területeken kezdett teret nyerni. Magyarországon már a 18. században éltek haszid beállítottságú rabbik-rebbék. Közülük leghíresebb a nagykállói Eizik Taub⁵⁶. A magyar területeken élő szellemi vezetők mellett ekkor még nem igazán szerveződtek kitartó hívek. Inkább csodarabbikként tekintettek rájuk, mintsem egy irányzatot vezető, klasszikus értelemben vett haszid rebbére. A 19. században a magyarországi haszidok elsősorban a határon túli haszid rebbék követői voltak. Az első igazi magyar rebbedinasztiának a Sátoraljaújhelyen induló (később Máramaros-szigeten és Szatmáron tevékenykedő) Teitelbaum dinasztia nevezhető. A karizmatikus Teitelbaum-rebbék óriási tömegeket vonzottak maguk köré, és saját jesiva iskolájukban különálló haszid tábort neveltek fel.

Mindezek ellenére a haszidizmus klasszikus, vilnai ellenzóihez hasonló *mitnágdim*⁵⁷ táborra jóval jelentéktelenebb volt, mint külföldön. Egyedül talán a földrajzi elhelyezkedése miatt is előtérbe kerülő sátoraljaújhelyi Lów Jeremiás rabbi említendő, aki a haszidizmus magyarországi terjeszkedése heves ellenzójének számított.

Felhasznált irodalom:

- Judaica*: Encyclopedia Judaica. Jeruzsálem, 1974
- Flavius*: Josephus Flavius: A zsidó háború. (Ford.: Révay József) Gondolat, Budapest, 1963
- Schiffman, 1994*: Schiffman Lawrence Harvey: Reclaiming the Dead Sea Scrolls. Jewish Publication Society, Philadelphia; Jeruzsálem
- Kraus, 1990*: Kraus Naftali: A rabbi, akit hazaárulással vádoltak. Chábád Lubavics Zsidó nevelési és Oktatási Egyesület, Budapest
- Kraus, 1993*: Kraus Naftali: A Talmud bölcei. Chábád Lubavics Zsidó nevelési és Oktatási Egyesület, Budapest
- Glitzenstein, 1996*: Glitzenstein Ávrám Chánok: Széfer hátoldot rabbi Snéur Zálmán MiLiádi. Kehát, Kfár Chábád
- Zussmann, 1990*: Zussmann Jáákov: Cheker toldot háháláchá umegilot midbár Jehudá. In: Tárbic, Jeruzsálem, 59:1-2. sz., 1990, 36. l.
- Vermes, 1997*: Vermes Géza: The Compete Dead Sea Scrolls in English. Allen Lane/Penguin Press, New York
- Köves-Oberlander, 2004B*: Köves Slomó, Oberlander Báruch (szerk.): Zsidó ismeretek tára VII. Zsidó Tudományok Szabadegyeteme, Budapest, 2004 16–25. l.

⁵⁵ A magyar haszidizmus történetéről lásd magyar nyelven Grünwald Lipót: *A haszidizmus Magyarországon* (cikksorozat In: *Egyenlőség*, 1918. november 2. – 1919. január 25.; újra megjelent: *Egység (időszaki folyóirat)* 12.-24., 1993. március – 1996. május, kihagyásokkal).

⁵⁶ 1751-1821

⁵⁷ A haszid irányzat ellenzói.

Oberlander Báruch – Köves Slomó

Legyen-e nemzeti kisebbség a magyar zsidóság?

Rabbinikus állásfoglalás

Az utóbbi napok és hetek egyik központi témája az az OVB által aláírásgyűjtésre hitelesített kezdeményezés, mely a Parlamentet döntés elé állíthatja (az ezer aláírás összegyűjtése után): legyen-e hivatalosan a zsidó kisebbség nemzeti kisebbségé nyilvánítva?

Az ügy kapcsán többen az *Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség*hez fordultak álláspont kinyilvánításért és a *Közép-kelet Európai Rabbik Tanácsának* külön felkérésére a *háláchá*, a zsidó jog álláspontját az alábbi tanulmányunkban foglaljuk össze. Fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy ebben az írásban csak rabbinikus szempontból vizsgáljuk a kérdést, nem vizsgáljuk a dolog politikai oldalait, mint például a kisebbségi önkormányzat jelenlegi rendszerének hátrányait és hiányosságait.

Nem lenne magyar a magyar zsidóság?

Mindenek előtt érdemes leszögezni a tényt, hogy a magyar zsidóság mindenképpen a magyar társadalom része. A magyar kultúra, irodalom és művészet telítve van a zsidó művészek, írók gondolkodók gazdag alkotásaival. A magyar zsidóság évszázadok óta szerves része a magyarságnak – a most kialakult vita nyilvánvalóan nem erről szól, nem ezt kérdőjelezi meg. A Zsidó Kisebbség Népi Kezdeményezés szervezőit sem lenne helyes azzal vádolni, mintha ezt a tényt akarnák kétségbe vonni. A vita inkább arról szól, hogy legyen-e nemzeti kisebbséggé is nyilvánítva a magyar zsidóság.

Nem csak vallás, nem csak nemzetiség vagy származás

A nemzeti kisebbség kezdeményezése kapcsán felmerülő kérdés egyik sarkalatos vita pontja a zsidóság, mint fogalom definíciója. Mit jelent zsidónak lenni? Illetve, ki számít zsidónak?

A kérdés kapcsán elhangzott két véglet közül – miszerint a zsidóság csak vallás, illetve a másik oldalon, hogy a zsidóság lehet csak nemzetiség is – egyik sem állja meg teljességgel a helyét. Ugyanis a zsidóság nem definiálható teljességgel se a vallás se a nemzetiség definíciójával.

A vallás fogalmának hagyományos értelme nem definiálja teljes pontossággal a zsidóságot, ugyanis a *háláchá*, a zsidó jog szerint⁵⁸, az is teljeséggel zsidónak számít, aki nem tartja magát vallásosnak, és még csak a zsidó kultúrához sem kötődik.

Ez a meghatározás olyannyira mérvadó a zsidó jogban, hogy az, aki zsidó anyától született (vagy szabályosan betért), akkor is zsidónak számít, ha a Tóra minden szabályát megszegte, sőt még akkor is, ha kitért a zsidó vallásból. A kitért zsidó és leszármazottjai „a világ végéig”⁵⁹ teljes mértékben megtartják a zsidóságot, ezért például nem is kell betérniük a zsidó vallásba, ha visszatérnek őseik hitéhez, közösségükhöz⁶⁰. Ahogyan azt a Talmud mondja⁶¹: „Annak ellenére, hogy vétkezett még mindig zsidó marad”. A vallás általános fogalma szerint viszont nyilvánvalóan csak az tartozik az egyes vallási csoportokhoz, aki vallásosnak tekinti magát.

Nem is csupán nemzetiség, hiszen a világ zsidóságát nem közös nyelv vagy kultúra tartja össze. Nem is csupán származás, hiszen a zsidósághoz, a *gijur* (betérés), a zsidó vallás felvétele által csatlakozni lehet, és ezek után a betért személy illetve annak leszármazottjai ugyanolyan zsidónak számítanak, mint a született zsidók⁶². Egy származáshoz viszont nyilván nem lehet csatlakozni, csak beleszületni.

A fentiek alapján egyértelműen kiderül, hogy a zsidó nép, vallás, nemzet és származás speciális keveréke.

A zsidóság szülőatyja a Biblia

A zsidó nép – a héber törzsek egyiptomi kivonulása után – a Sinai hegyi isteni kinyilatkoztatás⁶³ által jött létre. Ez a kinyilatkoztatás a zsidó vallás alapköve. A zsidó nép és a zsidó vallás tehát egyszerre született meg. „És ti legyetek nekem papok birodalma és szent nép!” – írja a Biblia a Sinai kinyilatkoztatás kapcsán⁶⁴. Ennél fogva a zsidóság nemzeti identitását lehetetlen elválasztani a zsidó vallástól. Szóádjá Gáon, a híres középkori zsidó gondolkodó szavaival élve: „...mivel a mi népünk, Izrael fiai [népe], kizárólag a Tórája [törvényei] által létező nép”⁶⁵.

Még jobban kitűnt ez a zsidóság diaszpórába kerülése után, mikor is a zsidóság a világ minden pontjára elkerült, és évezredekken keresztül a más-más kulturális közeg-

⁵⁸ Ezt az alapvető törvényt a Talmud (*Kidusin* 68b.) a Biblia szövegéből (*5Mózes* 7:3–4.) vezeti le. Erről részletesebben lásd még: Oberlander Báruch – Köves Slomó, *Torzított hitelesség*, in: *História*, XXVI. évfolyam 5. szám 33. l.

⁵⁹ Természetesen csak akkor, ha a származás anyai ágon nem szakad meg. Lásd *História* uo.

⁶⁰ Épp ellenkezőleg: kötelességünk még inkább szeretettel fordulni felé, és a jó útra terelni őt és gyermekeit. Forrás: A *Sulchán áruch* szerzője Bét Joszéf könyvében (*Jore déá*, *Bedek hábájit* 268. fejt. vége). Lásd bővebben *História* uo.

⁶¹ Talmud, *Szánhedrin* 44a.

⁶² *2Mózes* 23:12.; *3Mózes* 16:29.; Talmud, *Krétut* 9a.; *Sulchán áruch*, *Jore déá* 268. fejt.

⁶³ *2Mózes* 20.

⁶⁴ *Uo.* 19:6.

⁶⁵ Szóádjá Gáon (X. sz., Babilónia), *Hittételek és vélemények*, 3:7.

ben élő, különböző nyelvű zsidókat egyértelműen csak a vallás mentette meg az asszimilációtól, és csak a vallás tartotta össze. Más szóval a különböző országokban élő zsidóság kulturális kötődését a közös vallás adta meg, ez képezte identitásának alapját.

Évezredekken keresztül fel sem merült, hogy a zsidóság fogalmának e két oldalát külön válasszák. Az emancipáció és az ez által megindult asszimiláció volt az első, ami a zsidóság nemzeti mivoltát megkérdőjelezni kívánta⁶⁶, majd később (az asszimiláció egy későbbi fázisában) a zsidóság vallási alapjait kívánták elvenni.

Tartósan a vallás által létezhet a zsidóság

A fentiek alapján álláspontunk az, hogy a zsidóság alapjait és gerincét mindenképp a vallás adja meg. Tartósan nem létezhet zsidóság a vallás megtartó törzse nélkül. Ezzel együtt természetesen támogatni való minden olyan kezdeményezés, amely az asszimilálódott magyar zsidóságot valamilyen szinten visszavezeti gyökereihez, legyen az akár nem feltétlenül vallási, hanem kulturális szerveződés. Ugyanakkor tisztán kell látni, hogy a zsidó kultúra is elválaszthatatlanul kötődik a valláshoz, és így végső soron annak szálai is oda vezetnek.

Ha a fent említett kezdeményezés abba az irányba mozdul, hogy identitását a *nem*-vallásosságban definiálja, akkor úgy gondoljuk ennek üzenete távolról sem pozitív, és így fenntartásaink vannak e kezdeményezés támogatását illetően.

A magyar zsidóságnak nem lehet egyetlen képviselője

Ezzel együtt el kell ismerni, hogy a zsidóság hagyományosan nem egyszínű, sok fajta vélemény és álláspont létezik. Bölcsseink mondásával élve⁶⁷: „Ahogyan ábrázoltuk, úgy véleményük sem egyforma”. A zsidóságon belül mindig is léteztek különféle irányzatok, és így annak mesterséges centralizálása, illetve az egyik irányzatnak a másik fölé emelése nem csak a pluralizmus elvével, hanem a zsidóság saját definíciójával sem egyeztethető össze. A demokráciában mindenkinek joga van szabadon gondolkodni, és identitását a maga belátása szerint megélni.

Tény az, hogy ma Magyarországon egyetlen zsidó szervezet sem képviseli a százazres zsidóságot, legfeljebb annak elenyésző töredékét. A legtöbb magyar zsidó nem definiálja magát sem zsidó vallásúnak, sem pedig zsidó nemzetiségűnek. Más kérdés, hogy minden zsidó szervezet feladata minél több zsidót megszólaltatni, és gyökereihez visszavezetni.

⁶⁶ Olyannyira, hogy a korabeli kongresszusi (neológ) asszimiláns párti vonulatában előszere-ttel használták a „Mózes-hitű magyar” definíciót a magyar zsidóságra, és sokan még a határon túli zsidósággal való kapcsolattartást is megkérdőjelezték mondván, hogy azok más nemzetiségűek. Lásd még Zoltai Gusztáv írása: *Nem vagyunk „Mózes-hitű magyarok”!*, in: *Egység*, 1995. március, 5. l.

⁶⁷ Talmud, *Bráhot* 58a.; Midrás, *Bámidbár rábá* 21:2.

A sokszínűséget szolgáló kezdeményezés áldásos

A világon létező zsidó közösségek virágzását a sokszínűség és a különböző alternatívák közötti választási lehetőség adja meg. Itt az ideje, hogy Magyarországon is teret kaphasson a pluralizmus elve a zsidó közösségeken belül. Minden, ennek a célnak az elérése érdekében létrehívott kezdeményezés, gyümölcsöző lehet.

Annak ellenére, hogy ennek a szerveződésnek a jelenleg kommunikált üzenetével a fenti okok miatt nem értünk egyet, ha ez mégis néhány zsidót közelebb hoz a hagyományokhoz, akkor ez áldásos kezdeményezés lehet.

Összefoglalva:

- A magyar zsidóság – magyar.
- A zsidóság nem csak vallás, nem csak nemzet vagy származás. Hiszen az is zsidó, aki nem vallásos és még csak a zsidó kultúrához sem kötődik, és egy nem zsidó is a zsidóság részévé válhat.
- A zsidóság a vallás által született, és leginkább az adhat neki tartós tartalmat.
- Nem szerencsés egy olyan szerveződés, amely a *nem*-vallásossággal definiálja önmagát,
- de minden olyan kezdeményezés áldásos lehet, amely erősíti az asszimilálódott magyar zsidóság, zsidó identitását, a kultúrához, valláshoz való kötődését.
- Egy szervezet sem hiteles képviselője az egész magyar zsidóságnak, hiszen a legtöbb magyar zsidó nem vallja magát sem zsidó vallásúnak sem zsidó nemzetiségűnek.

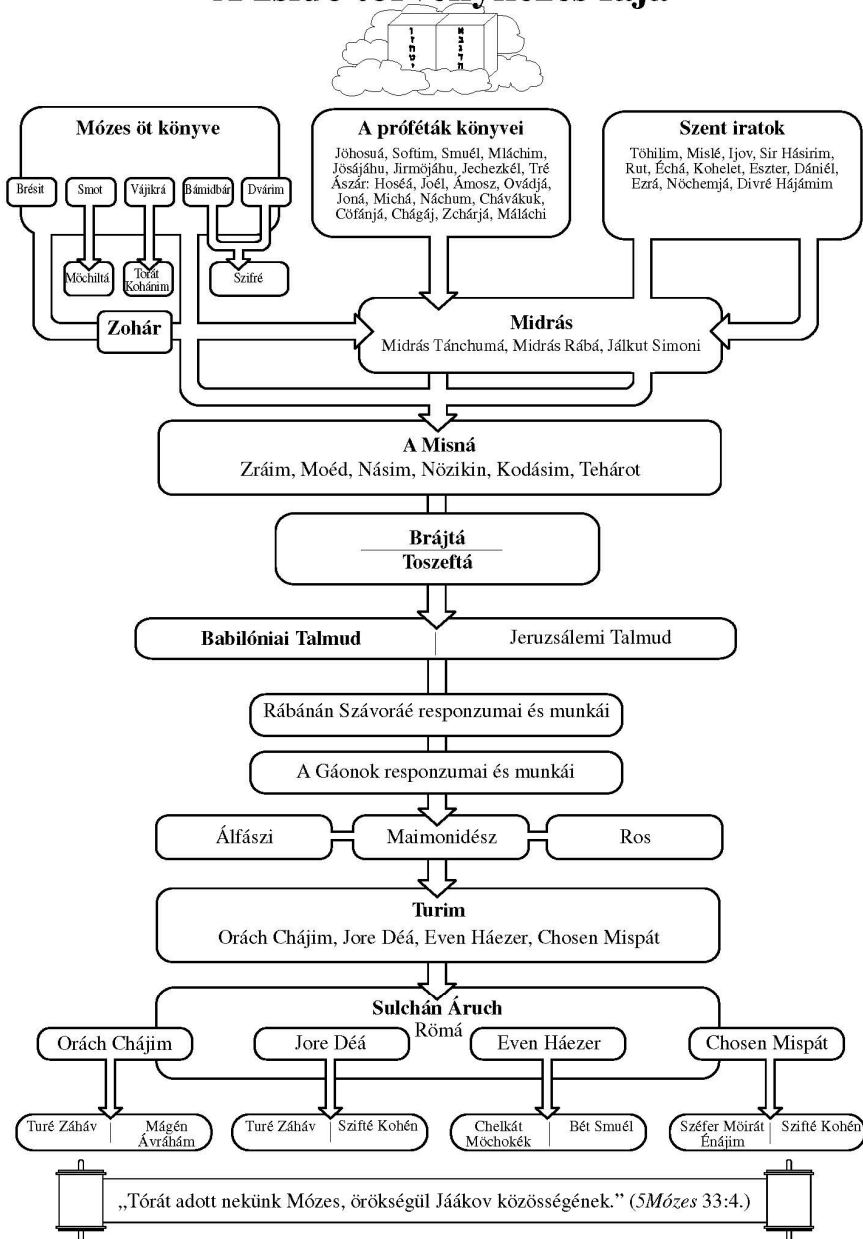
Budapest, 2005. november 24.

A ZSIDÓ TUDOMÁNYOK

Fejezetek a klasszikus forrásokból

2. Tóra: Biblia és Talmud

A zsidó törvénykezés fája

„A Tóra, a Misna, az Ágádá, és bármi, amit egy bölcs tanítvány tanítani fog mestere előtt, már mind el lett mondva Mózesnek a Színáj hegyénél.” (Jeruzsálemi Talmud, Péá 2:4.)

Benjamin Blech

A Tóra – a világ bestsellere

Röviden ebben a fejezetben

- A Biblia felépítése
- Minden idők legnagyobb bestsellere: a Biblia
- A legfontosabb bibliai történetek
- A Biblia nagy témakörei és mindennél fontosabb törvényei

Sokan ismerik Patrick Henry híres mondását: „Szabadság vagy halál!” Van azonban még egy nagyon fontos mondata, amely rámutat elkötelezettsége forrására: „Létezik egy könyv – mondotta a Bibliára célozva –, amelyik többet ér, mint a világ összes többi könyve együttvéve.”

John Quincy Adams amerikai elnök, mint oly sokan mások, szintén magáévá tette ezt az elvet: „Mint hétköznapi ember szólok a világi emberekhez: keressétek az írást! A Biblia a Könyvek Könyve: bármilyen korú ember, bármilyen körülmények között olvashatja, de nem úgy, hogy kétszer-háromszor végigböngészi, azután félreteszi, hanem apró adagokban, naponta egy-két fejezetet csupán, de ezt napról-napra, szüntelenül, kivéve, ha valami múlhatatlan szükség megakasztja.”

A Biblia köztudottan minden idők legnagyobb példányszámban elkelt könyve, a klasszikusok klasszikusa, amelyet gyakorlatilag minden nyelvre lefordítottak már, s szerte a világon a legtöbb otthonban megtalálható. Egyeseknek a Biblia az Örökkévaló írott szava, amelyet a Mindenható Mózesnek diktált. Mások szerint abban gyökerezik szent mivolta, hogy isteni inspirációra íródott. A zsidók, kik a Tóra „eredeti tulajdonosai”, különös tisztelettel övezik. Mindennap tanulmányozzák, rendszeresen olvassák nyilvánosan, a zsinagógában, évente végigolvassák az öt könyvet. A Tóra az a könyv, amely megtanítja a zsidóknak, hogy mit jelent zsidónak lenni. Amikor olyasmit mondunk, hogy „A judaizmus úgy tartja”, valójában arra gondolunk: „A Biblia azt tanítja.”

Pentateuch, nem pentium

Mikor a zsidók a Tóra vagy a Biblia szót használják, annak háromféle jelentése lehet. A szó a legszorosabb és talán leggyakoribb értelmében Mózes öt könyvének szinonimája. Ez az öt kötet a zsidó meggyőződése szerint külön kategóriába tartozik, mivel nem más, mint az Örökkévaló és az ember közvetlen kommunikációja, és min-

den betűje isteni. Ebben a fejezetben, amikor a Bibliáról szöveg, Mózes öt könyvét értem alatta. A minden zsinagóga frigszekrényében megtalálható Tóra ennek az öt szent könyvnek egy nagyon gondosan, nagy-nagy figyelemmel, kézírással, pergamenre írt másolata. Ezt az öt könyvet görög szóval *Pentateuch*-nak vagy *Pentateuchus*-nak nevezik, amelynek gyöke természetesen az „öt” jelentésű *penta* szó. (A *teukhosz* tekercset jelent.) Aki használ számítógépet, jól tudja, hogy a pentium processzor milyen villámgyorsan kezeli az információkat. Ám bármilyen jó, bármilyen gyors is, a zsidók inkább a Pentateuch-ot használják bölcsességük forrásául...

A Tóra vonatkozhat a próféták könyveire is, amelyeket később csatoltak Mózes öt könyvéhez; ezek együtt alkotják azt a szövegtestet, amit a zsidók Bibliaként emlegetnek. A Bibliának⁶⁸ ebben a bővebb változatban huszonnegy könyv foglaltatik.

A Tórának mindezek mellett van egy utolsó, szó szerinti jelentése is. Azt jelenti: tanítás, tan vagy törvény. Minden bibliai tárgyú fejtegetés, minden elemzés, amely hozzásegít minket a Biblia jobb megértéséhez, *tanítás*, és szintén megérdemli a Tóra nevet.

Célozz pontosan!

Mivel a Tóra nagyon fontos szó, érdemes egy kicsit körüljárni, és feltárni jelentése mélyebb gyökereit. A héberül tanulókat általában meglepi, hogy a Tóra egyik lehetséges gyöke a *jore*, ami annyit tesz: *lőni*. Amikor valaki célba lő, megpróbálja irányítani a nyílát. A Tóra szó gyökének jelentése tehát „helyes irány”. A Tóra megmutatja nekünk a jó irányt: mondhatnánk *nyílegyenesen* megmutatja.

Nem árt tudni, hogy a „bűn” jelentésű héber szó töve, a *chét* azt jelenti: „eltéveszteni”. A bűn azt jelenti, hogy valaki nem találja el a cél. Aki viszont helyesen cselekszik, az a céltábla közepébe talál.

„Nyújsd a kezéd”!

Költői hasonlattal élve a Pentateuch a maga öt könyvével Isten keze, amelyet üdvözlésre nyújt az emberiségnek. Az öt könyv az Örökkévaló öt ujját jelképezi: öt módot, amelyek révén „megragadhatjuk” esszenciája egy darabkáját.

Az öt könyv hagyományos (görög illetve latin) megnevezése rendre:

– **Genezis:** a „kezdet”-et jelentő szóból. Leírja a világ teremtését, a világtörténelem kezdetét, bemutatja a zsidó nép ősapáit, és Izrael gyermekei történetének elejét.

– **Exodus:** a kivonulás. A második könyv elsősorban arról szól, hogyan vonult ki a zsidó nép Egyiptomból, ahol rabszolgásként élt.

⁶⁸ A Zsidó Bibliát nem helyes Ótestamentumnak nevezni, mert ez a név a keresztény felfogásból származik, és a zsidók számára kellemetlen felhangjai vannak. A Biblia egyebek között azért is oly féltett kincse a zsidóságnak, mert mindig, minden nemzedék számára új, friss és fontos. Ez nem a zsidók „Ótestamentuma” – ez maga a Testamentum.

– **Leviticus:** Lévi törzséről, amelynek tagjaira a Templom-beli szolgálat bízott. Ez a harmadik könyv részletesen leírja a Templom-beli szolgálatokat és áldozatokat.

– **Numeri:** a negyedik könyv leírja és követi az Ígéret Földje felé tartó zsidó sivatagi bolyongását és vándorlását.

– **Deuteronomium:** szó szerint „a második törvény”. Ismerteti Mózes hosszú szózatát, amelyet a népéhez intézett, ismerteti a búcsúbeszédét, föleleveníti, mi történt addig a zsidókkal, és szól az Örökkévalótól kapott frigyládáról.

A zsidó determonológiában ezeknek a könyveknek héber neveik vannak, mindegyik könyvet általában valamelyik kezdőszaváról nevezik el. Íme Mózes öt könyve úgy, ahogy a zsidók nevezik őket:

– **Börésit:** „kezdetben” – az első mondatból: „Kezdetben teremtette az Örökkévaló az eget és a földet.”

– **Smot:** „nevek” az első versből: „Ezek Izrael gyermekeinek nevei, akik Egyiptomba jöttek, valamennyien Jákobbal jöttek, mindegyik a maga házanépével.”

– **Vájikrá:** „és szólította” az első versből: „És szólította Mózes az Örökkévaló, és szólt hozzá...”

– **Bámidbár:** „a sivatagban” az első versből: „És szólt az Örökkévaló Mózeshez Szináj sivatagában...”

– **Dövárim:** „szavak” az első versből: „Ezek azok a szavak, amelyeket Mózes egész Izraelhez intézett a Jordánon túl.”

Miért az első szavakat, és miért nem a könyv fő témáját emlegetik? Talán azért nem – vetik föl egyesek – mert egy *fő* téma kiemelése egy olyan könyv esetében, amelynek minden szava egyformán értékes, nem lenne illendő. Így viszont inkább olyan a dolog, mintha azt mondanánk: szeretjük a könyv minden szavát, ezért az első szaváról fogjuk megjegyezni.

És még valami: a zsidó, aki szeretné megvenni Mózes öt könyvét, szinte biztosan nem mondja majd, hogy „Kérek egy Pentateuch-t!”, hanem a héber *chámisá* szóból származó, „öt” jelentésű *chumás* szót használja.

Aki keres, az talál

Mit tartalmaz hát ez az öt kötet, ami méltó arra, hogy minden nemzedék legragyogóbb elméi ódákat zengjenek róla? Lord Tennyson így fogalmazott: „A Biblia-olvasás önmagában felér az iskolába járással.” De hát miféle iskolába járással? Miről szól?

A Talmud válasza mindent elmond: „Forgasd, forgasd, mert *minden* benne van.” Ha keresel benne, találsz – bármi érdekeljen is. Történelem, filozófia, pszichológia, szociológia, tudomány, természettan, törvény, etika – az eszmék valóságos tárháza, bőséges készletekkel mindenből. Ezért emlegetik úgy a zsidóságot, hogy „a könyv népe”. A Tóra tanulása alapvető fontosságú micva, mert csak általa tanulhatjuk meg, hogyan kell zsidóként élni.

A róka és a hal

Egy talmudi történet írja ezt le a legjobban: Egyszer a rómaiak gonosz kormánya kiadott egy rendeletet, amellyel megtiltották, hogy a zsidók tanulják és gyakorolják hitüket. Pápusz bár Judá látta, hogy Ákivá rabbi nyilvánosan összehívja az embereket, és a Tórát tanítja nekik. Amikor Pápusz megkérdezte tőle, hogy nem fél-e a kormánytól, Ákivá egy tanmesével válaszolt: „A róka egyszer a folyóparton sétált, és látta, hogyan vetik fel magukat a vízből a halak. – Mi elől menekültök? – kérdezte tőlük. – A halászok hálótól – felelték. – Miért nem jöttök ki inkább a szárazra, hogy együtt éljünk, ahogy őseink is együtt éltek? – A halak így feleltek: – És még téged neveznek a legokosabb állatnak? Hiszen te bolond vagy! Ha félünk a vízben, amely a lételemünk, mennyivel inkább félnénk egy olyan közegben, amelyben meghalunk?

– Látod – mondta Ákivá rabbi –, velünk ugyanez a helyzet. Ha a Tóra-tanulás közben bajban vagyunk, képzeld csak el, mennyivel rosszabb lenne, ha elhanyagolnánk. A Tórát a vízhez hasonlítják, minékünk pedig csak akkor van egy parányi esélyünk az életben maradásra, ha a tengerében úszunk.

Megjegyzendő gondolatok

Az Örökkévaló szimfóniájában vannak bizonyos vissza-visszatérő fő témák, amelyek az egész mű hangulatát meghatározzák. A sok száz közül most csak néhányat említek, amelyeket különösen fontosnak tartok:

* Az Örökkévaló és az ember között szövetség áll fenn. – Kössünk egyezséget! – mondja az Örökkévaló: ha mi betartjuk az egyezséget, betartja Ő is. Újra és újra emlékeztünkbe idézi, hogy ha hallgatunk rá, akkor gondoskodik rólunk. És mit kíván tőlünk az Örökkévaló? Összesen 613 törvény van, Jesájá azonban ezt mindössze két elvben foglalja össze őket: „Őrizzétek meg a jogot, és cselekedjétek igazságot!” A Talmud még ennél is tovább megy: „Mikor pedig Chábákuk próféta előállt, ő egyetlen elvben foglalta össze a 613 parancsolatot: Az erényes ember hite szerint él.” Az Örökkévaló pedig, ezért állandó gondoskodást, isteni iránymutatást és áldást ígért.

* A büntetés és jutalom isteni elve a „szemet szemért”⁶⁹. Az egyiptomiak a Nílusba fojtották a zsidók kicsinyeit – azzal bűnhődtek, hogy a Vörös-tengerbe fulladtak. Jákob becsapta apját, hogy ő kapja az áldást – később őt csapta be apósa, Lábán, aki nem a kért lányt adta hozzá feleségül, majd becsapták a saját gyermekei is, akik azt hazudták neki, hogy Józsefet, szeretett fiát vadállat falta fel. Mirjám, Mózes nővére megvárta, mi lesz a sorsa a bárkának, amelyben öccse volt, hogy segítségére lehessen annak, aki rátalál – sok évvel később, amikor leprás lett, jó cselekedete elnyerte a jutalmát, mert az egész zsidó nép megállt és bevárta, addig nem folytatta az útját. Cse-

⁶⁹ A „szemet szemért” témakörével későbbi bibliai történetek is foglalkoznak. Az egyik ilyenben Sámson a szemével vétkezik, filiszteus nők után sóvárog. Mikor a filiszteusok elfogják, megkínózzák, és kiszúrják a szemét.

lekedeteink következményei előbb-utóbb utolérnek minket – legyenek azok jó vagy rossz cselekedetek.

* Sorsunkat az érdemeink határozzák meg, és nem a születésünk. Az ősi időkben automatikusan az elsőszülött fiú örökölte a jogokat és a kiváltságokat. A Bibliában ennek ellenére számos történetet olvashatunk, amelyben az idősebb fivér átadja a lehetőséget érdemesebb öccsének. Káin idősebb volt, mint Ábel, Jismáel idősebb, mint Izsák, Ézsau idősebb, mint Jákob⁷⁰, Rubén idősebb, mint Jehudá és József. Mindegyik említett esetben a fiatalabbak vitték többre, ezzel a Tóra arra tanít, hogy az embernek kezében a sorsa.

* „Emlékezzetek rá, hogy szolgák voltatok Egyiptom földjén.” Múltunk emlékezete megköveteli, hogy fölemeljük az elnyomottakat. A zsidóknak meg kell érteniük, mennyire fontos a szabadság, mivel csak azok ismerik a rabszolgaság igazi borzalmaát, akik már maguk is kerültek olyan helyzetbe, ahol nem voltak szabadok.

* A legnagyobb áldás a béke. A köszönésként használt *sáalom* (béke) a zsidók jel-szava lett. Ez a Biblia egyik leggyakoribb szava, és ez zárja le a papi áldást: „Áldjon és tartson meg téged az Örökkévaló; ragyogjon rád az Örökkévaló arca, és legyen kegyes hozzád; vegyen pártfogásába az Örökkévaló, és adjon neked békét.” Az istenes élet célja a nemzetek közötti és a családon belüli béke, s hogy ki-ki megtalálja a maga lelki békéjét.

Ez a törvény

A történetekbe öltöztetett üzenetek és a témaként gyakran vissza-visszatérő fogalmak lényegében véve törvénycikkelyek, amelyek röviden eszükbe idézik, mit jelent tisztességes embernek, az Örökkévaló gyermekének lenni.

* „Ne állj bosszút, és ne tarts haragot... Szeresd felebarátodat, mint önmagadat.”

* „Ne lopjatok, ne tagadjátok le az igazságot, és ne hazudjatok egymás ellen.”

* „A te felebarátodat ne zsarold, se ki ne rabold. A napszámos bére ne maradjon nálad reggelig.”

* „Ne átkozd a süketet, és a vak elé ne vess gáncsot⁷¹, hanem féld Istenedet.”

* „Ne kövess el igazágtalanságot az ítéletben, ne légy tekintettel a szegényre, és ne tiszteld a hatalmas személyét, igazsággal ítélj meg embertársadat.”

* „Ne járj, mint rágalmozó néped között, ne maradj tétlen felebarátod vérénel.”

⁷⁰ A gonosz Ézsau Jákob idősebb ikertestvére volt. Genetikusan egyformák voltak ugyan, erkölcsileg azonban nem. Lehet, hogy a Biblia arra is tanít minket ezzel, hogy nem lehet mindent az öröklődésre fogni.

⁷¹ A „Vak elé ne vess gáncsot!” sokkal több annál, mint amit a szó szerinti jelentése sugall. Ne itass olyan embert, aki nem bírja az italt; ne tegyél drogot egy narkós keze ügyébe; ne mondj el titkot olyannak, aki nem tudja megőrizni. Az említettek mind „vakok” – mármint abban az értelemben, hogy nem látják a cselekedetük következményeit, nekünk pedig nem szabad közrejátszanunk abban, hogy elbotoljanak.

* „Ne gyűlöld testvéredet szívedben⁷², feddjed embertársadat, hogy ne viselj mi-atta bünt.”

* „És amikor learatjátok országotok aratását, ne arasd le teljesen földed szélét, és ami elhullott, ne szedgeds föl; szőlődet ne böngészd, és szőlőd elhullott szemeit ne szedgeds föl: a szegénynek és a jövevénynek hagyd azokat.”

Ez csak egy csekély szelete a judaizmus alkotmányának. Képzeljük csak el, milyen lenne a világ, ha ezeket a törvényeket elfogadnák a nemzetközi jog alapjának...

Kezdet és vég

Mivel egy ilyen kurta áttekintésben nem lehet az egész Bibliát ismertetni, ezért próbáljuk meg úgy összefoglalni, ahogyan a Talmud teszi. A Biblia a kötelességeinket összefoglaló nyitó és a zárófejezetekben az Örökkévalóval kapcsolatos dolgokra tanít minket. A Börésit elején az Örökkévaló felruházza a mezítelen Ádámot és Évát az Édenkertben. Utolsó cselekedete pedig az, hogy lerója végső tiszteletét Mózes előtt. A mondandó? Az ember öltöztesse föl a mezíteleneket, és temesse el a halottakat – és tegyen meg minden más, együttérzésről és szeretetről tanúskodó cselekedetet, amiről az Örökkévaló két említett jócselekedete között a Biblia lapjain olvashatunk.

Összefoglalás

Legalább ennyit illik tudni:

* A Pentateuch, a Chumás, Mózes öt könyve a zsidó vallás legszentebb könyve, s a vallás minden fontos tanításának forrása.

* A Zsidó Biblia legfontosabb eleme a Tóra (Mózes öt könyve és a próféták könyvei).

* A Bibliai hősök és történetek fontos etikai elveket példáznak, s a mai napig fontos üzeneteket hordoznak.

* A Bibliai törvényei a forrásai a demokratikus elveknek és a szeretet és együttérzés általánosan elismert fogalmainak.

* Az Örökkévaló cselekedeteiről szóló történetek a Biblia elején és végén a judaizmus és a Biblia legfontosabb üzeneteinek hordozói.

⁷² A „Ne gyűlöld testvéredet szívedben” parancsolatát a „feddjed embertársadat” követi. Nem igazi szeretet, ha soha senkit sem bírálunk. Az, aki nem járul hozzá építő kritikával a barátai fejlődéséhez, a lelke mélyén gyűlöli őket.

Israel Rubin rabbi

Az élő Tóra

Igen hatásos pillanata a zsinagógai istentiszteletnek, amikor a frigyszekrényt kinyitják, teljes pompájukban előtűnnek a fenséges Tekercsek, s a Tóra büszkén végigvonul a sorok között a *bimá* emelvényhez. De könyörgök, mondja már meg valaki, mi történik, miután az ajtók újra rázáródnak a tekercsekre. Hát a Tóra nem más, csak egy farudakra feltekert, teleírt pergamen? Ami azt illeti, a Tóra igen tetszetős külsejű, és jó kapcsolata az emberekkel. Noha ez afféle „antropomorfizmus”, mégis mondhatjuk, hogy a Tóra az ember nyelvén beszél.

A Tóra élete során már bejárta szinte az egész világot, messze elsodródva Szináj-hegyi szülőhelyétől és Izrael Földjétől. Látogatást tett Irak-Babilonban és Irán-Perzsiában, ahol kisarjadt belőle a Talmud és a Kabbala, kiüzetéseket és elnyomatásokat élt át a Közel-Keleten, Afrikában és Európában, és keresztül-kasul bejárta Észak-, Dél- és Közép-Amerikát. Öreg a Tóra? Nagyon. És ódivatú? Sosem! Előrehaladott évei ellenére a Tóra még ma is telve van étellel és energiával; kifejezetten jó passzban van! „Élet fája ez azoknak, akik megragadják...” (Példabeszédek könyve 3:18), karja soványnak és cingárnak tűnik ugyan, de markának szorítása erős, és megáll a saját lábán.

Változnak az idők, trendek és divatok jönnek-mennek, ám a tórai értékek és hagyományok változatlanok maradnak. Évről-évre ugyanaz a nóta, és bár ősi az üzenet, mindig újabb és újabb szempontok merülnek fel, mindig van egy új csavar, egy üdítő gondolat. „Válaszd az életet!” mondja, utat és irányt mutatva az embereknek, jó erkölcse, szilárd morálra tanítva őket.

Ihlető tanító, bölcsessége egész testét beborítja. Sok mindenhez ért, ismeri a történelmet egészen a kezdetekig – ő szolgált modellül annak idején az egész világ megteremtéséhez. Gyönyörű a szövege, pedáns kézírással írott, írásjelekkel – itt-ott egy-két ponttól eltekintve – nem vesződik. Mégis minden betűje jelentéssel teli, az alapvető, szó szerinti magyarázattól kezdve, a mélyebb szövegmagyarázaton át egész a homiletikáig és a misztikáig.

Óriási tudása ellenére a Tóra megtalálja a hangot még a legkisebb gyermekkel és a kezdővel is. Kiterjedt levelezést folytat emberek százazeireivel – minden egyes levél és minden egyes személy döntő fontossággal bír – bármelyik hiányzik, az az ő teljességéből vesz el.

És mennyire szereti a gyerekeket! A gyerekek meg egyszerűen imádják őt; ők az ő büszkesége és öröme. A gyermekek nélkül bele is halna öregségébe. A kisgyermek még a pátriárkáknál, a bölcseknél és a prófétáknál is biztosabb garanciát jelentene.

nek számára a hosszú életre. A Tórának különös örömet okoz, amikor Sávutkor látja, ahogyan a gyerekek felolvassák belőle a Tízparancsolatot. Gyarapszik öleléseiktől és csókjaiktól, s ugyanígy a gyermekek is!

Értéke felülmúlja a rubinét és más drágaköveket. Páratlan szépségű, gyönyörűen berendezett és szőnyeggel borított lakhelye hímezett függönyökkel és ízlésesen faragott ajtókkal ékes. Ajtaja előtt sosem huny ki a fény, örök jelzőtűz ez az egész világ számára. A Tóra nem szeret bezárkózni belső szentélyébe. Szeret kiszabadulni, de ez a szerencsétől függ.

Hétköznapokon hétfőnként és csütörtökönként nagyjából 20 percet tölt zárt ajtókon kívül, míg szombatokon és ünnepnapokon ez az idő akár egy óra is lehet.

Bokáig érő, elegáns, királyi bíbor, fejedelmi kék vagy karmazsinvörös puha bársonyruhája csillogó flitterekkel, aranyrojtokkal díszített, főünnepkor azonban előnyben részesíti a tiszta fehér viseletet. Ezüstékszerei közé tartozik egy nagy, vésett brass, valamint egy kezét formázó medalionnal ellátott ezüst nyaklánc.

A Tóra számára nagy-nagy öröm és boldogság, amikor egy Bár Micvá-fíú büszkén felolvassa élete első máftirját, amikor egy újszülött kislány megkapja zsidó nevét, vagy egy vőlegényt hívnak fel hozzá esküvője előtt. A tűnődés pillanatai sem hiányoznak életéből, például a *Jizkor*, amikor a már eltávozottakra emlékezünk.

A Tóra a társaság lelke a gyülekezet éves Szimchát Torá-táncán. De nem szereti, ha csupán különleges alkalmakkor jut az emberek eszébe. Kétségtelenül szépek a pompás szertartások, de magányosnak és elhagyatottnak érzi magát, amikor az emberek minden idegszálukkal a megélhetésükre koncentrálnak, és róla teljesen elfeledkeznek.

Izraellel sok-sok éve megkötött házasságának Sávutkor van az évfordulója, s történetesen éppen ezen a napon ünnepli a születésnapját is. Izraellel kötött házasság olyan frigy volt, amelyről nem lehet nem megemlékezni!

Házasságának sajnos megvoltak a maga hullámhegyei és hullámvölgyei, és az igazat megvallva, férje lehetett volna hűségesebb is hozzá. De a dolgok most már remélhetőleg jobbra fordulnak, és a pár már alig várja, hogy hamarosan, ha Isten is úgy akarja, beköltözzön harmadik otthonába, Jeruzsálemben.

Köves Slomó

Az Írott Tan és a Szóbeli Tan

1. fejezet

Az isteni találkozás és az Írott Tan

A zsidó hagyomány és jogalkotás egyik elvi alappillére, az Írott Tan (תורה שבכתב – *Torá sőbichtáv*) és a Szóbeli Tan (תורה שבעל פה – *Torá sőbáál pe*) fogalma. A zsidóság egységességének vizsgálatakor lényeges e fogalomkör ismerete. Ahhoz pedig, hogy ezt az alapvető jogalkotási axiómát jobban megértsük, fontos a zsidó nép kialakulásának és azon belül is a Tóra isteni törvényének áttekintése, hagyományos történetének bemutatása. Át kell tekinteni a zsidó jogalkotás hierarchikus felépítésének kialakulását és fejlődési szakaszait is.

Köztudomású, hogy a zsidó nép a Biblia szerint a héber törzsekből, Ábrahám lezármazottaiból az egyiptomi kivonulással, és azt követően a közös vallás megformálásával született meg. Az egyiptomi kivonulás után - a Biblia szerint - a zsidók 50 nap felkészülés után a Szináj-hegy lábánál az isteni kinyilatkoztatást „saját szemükkel látva és hallva” vették át a Tízparancsolatot, amely a Tóra és a zsidó vallás (később az egész keresztény kultúra) alapja. A zsidó hagyományban ezt a pillanatot nevezzük a Tóraadás pillanatának (מתן תורה), a vallás szerint ugyanis ennek az eseménynek nem csak a Tízparancsolat ismertetése volt a célja. Ezzel az „Isten-ember” találkozással alapozódott meg az egész zsidó jogalkotás elmozdíthatatlan isteni mivolta. A zsidó hagyomány úgy tekint erre az aktusra, mint amelyben valójában – potenciálisan – megadatott az egész zsidó jogalkotás, a későbbi nemzedékek törvényeivel és rendeleteivel együtt⁷³.

A *Midrás*⁷⁴ szerint⁷⁵ a Szináji Kinyilatkoztatáskor két Tóra is adatott a zsidó népnek: az egyik az Írott, a másik a Szóbeli Tan. Mit is jelent valójában, és hogyan kapcsolódik egymáshoz ez a hagyományos zsidó forrásokban oly sokat emlegetett Írott és Szóbeli Tan? Hogyan értékeli ezek hiarerchiáját a vallásos gondolatvilág? Milyen szerepe van a zsidó nép vallástörténeti fejleményeiben, beleértve a 19. század magyarországi eseményeit is? Ezt tekintjük át az alábbi fejezetekben.

⁷³ Lásd Rási *2Mózes* 24:12.: „Mind a 613 parancsolat benne foglaltatik a tíz parancsolatban”. Lásd még Jeruzsálemi Talmud, *Péá* 2:4.: „Még az is, amit egy jó tanítvány újítani fog, valójában már megadatott Mózesnek a Szináj hegyénél.”

⁷⁴ A Biblia jogi és homiletikai, úgynevezett *aggádikus* értelmezése, amely hosszú időn keresztül szájhagyomány útján maradt fenn. És i.u. 2. században lett összegyűjtve és feljegyezve.

⁷⁵ *Tanchumá, Ki-tiszá* 18. Lásd még Talmud, *Jomá* 28b.

A Tan közvetlen átadása

A Biblia leírásából kiderül, hogy a zsidó nép egésze, gyerekek és felnőttek, férfiak és nők, közel kétmillióan⁷⁶ voltak jelen a Szináji⁷⁷ Kinyilatkoztatás⁷⁸ pillanatában. A zsidó filozófia és homiletika szerint⁷⁹ ennek az eseménynek olyan fontos spirituális jelentősége volt, hogy nem csak a már megszületett, hanem még a meg nem született lelkek is jelen voltak a Kinyilatkoztatáskor, ezzel is kiemelve, hogy a zsidó nép egésze a Tórát valóban első kézből kapta meg. A *Midrás* szerint⁸⁰, ha csak egyetlen zsidó is hiányzott volna a nép egészéből, a Tóraadás meg sem történhetett volna, hiszen Isten mindenkinek közvetlenül adta a Tórát.

Jehuda Hálévi⁸¹, középkori zsidó filozófus a *Kuzári*⁸² című könyvében hívja fel figyelmünket egy alapvető különbségre a zsidó vallás kezdete és a többi vallás alapjai között. A következőképpen fogalmaz: „A Tízparancsolatot az egész nép közvetlenül kapta meg. Nem egy próféta közvetítésével, hanem egyenesen Isten szájából...”⁸³.

A zsidó vallást megalapozó Tízparancsolat isteni mivoltának védjegye a *Kuzári* szerint a kollektíve közvetlenül – és nem egy személy (próféta) közvetítésével – adott isteni kinyilatkoztatás páratlan mivolta. A kinyilatkoztatás e megdönthetetlen jellege a zsidó törvényhozásban és a zsidó vallás felépítésében, illetve a zsidó nemzedékek bölcseségeinek egymásra épülésében mind-mind rendkívüli módon érzékelhető. A zsidó vallásban ebből ered a leírt szó felülmúlhatatlan ereje, a Tóra, az Írott Tan abszolút autoritása és megdönthetlensége.

⁷⁶ Mózes öt könyvében, együttvéve kétszer (*4Mózes* 1.; *Uo.* 26.) találunk részletes népszámlálást (Még egy általános említést találunk mintegy hatszázezer gyalogosról az egyiptomi kivonulás kapcsán – *2Mózes* 12:37.). Ezekben a számlálásokban a húsz és hatvan év közötti harcképes férfiakat számlálták meg kiknek száma egész pontosan 603550 volt az elsőben, és 603730 a másodikban (a Lévi törzs kivételével, kiknek számlálását *4Mózes* 1:47-ben találjuk).

⁷⁷ A Szináj (vagy Sinai) Hegy a Biblia leírása alapján a Sinai-félszigeten, a sivatagban található, pontos holléte azonban nem teljesen tisztázott.

⁷⁸ *2Mózes* 20.

⁷⁹ Lásd *Midrás Rábá* II. 28:6.

⁸⁰ *Möchiltá*, *2Mózes* 19:1.

⁸¹ Toledó, 1080–1140

⁸² A könyv eredeti arab változatának címe „Könyv a megalázott és megszégyenített vallás védelmében”, tartalmában egy elképzelt filozófiai beszélgetést jegyez fel a Kazárok királya és a zsidó bölcs között különböző teológiai kérdésekben. Innen a könyv héber fordításának címe a *Kuzári*.

⁸³ 1:87.

Mózes hitelessége

A Tóraadás „személyes” megtörténtét követően Mózes felment a Szináj hegyre, hogy írásban is átvegye a Tízparancsolatot. A Tóra leírása⁸⁴ szerint Mózes 40 napot töltött a hegyen, mielőtt a két kőtáblát lehozta volna. A zsidó nép eközben azonban vétkezett az aranyborjú által, így Mózes összetörte a kőtáblákat, és megint csak visszakényszerült a hegyre. Itt további 40 napig bűnbocsánatért esedezett, majd további 40 nap után hozta le a második pár kőtáblát, amely abban különbözött az elsőtől, hogy ezt már nem „saját kezüleg” Isten írta, hanem Mózes⁸⁵.

A Tízparancsolat a további 40 évi vándorlás alatt tovább bővült. A hagyomány szerint 613 parancsolatról beszélhetünk⁸⁶. Ebből a több száz parancsolatból, illetve a Teremtéstől a sivatagi vándorlásig megesett jelentősebb események leírásából áll össze Mózes öt könyve, a Tóra, az Írott Tan.

A Tízparancsolat megszületését követően tehát Mózes az isteni tan közvetítője⁸⁷. Ő az, aki a temérdek parancsolatot a zsidó nép számára megkapja, és közvetíti, majd le is írja⁸⁸. A zsidó hagyományban a Kinyilatkoztatás központiségét az is érdekesen jellemzi, hogy Mózesnek – az abszolút autoritású Írott Tan szerzőjének – hitelességét

⁸⁴ 2Mózes 24:18.

⁸⁵ 2Mózes 32–34.

⁸⁶ A Tóra parancsainak számszerű összeszámlálása nem könnyű feladat, ugyanis nem minden esetben világos, hogy az egyes isteni utasítás különálló parancsnak számít-e, vagy egy már korábban elhangzott parancs további magyarázata, részletezése. Ebből kifolyólag a Tóra parancsainak számösszegében találunk eltérést az egyes kodifikátorok között. Ez természetesen általában nem a parancsolatok tartalmától, hanem rendszerezésének technikájától függ.

A parancsolatok 613-as száma először a Talmudban szerepel (*Mákot* 23b), ahol ennek a számnak misztikus jelentést tulajdonítanak. A Talmud a 613-at tovább bontja 248 tevőleges parancsra és 365 tilalomra, és érdekes módon az ember 248 testrészével és az év 365 napjával hozza összefüggésbe.

A parancsolatok felsorolásának tekintetében először Maimonidész vette alapul a 613-as számot úgy, hogy a *Széfér hámicvot*-ban ez a szám jön ki a parancsolatok összegzésekor. Kortársa, Nachmanidész ugyancsak ezt a számot vette alapul, de mivel az egyes parancsolatok értelmezéséről és alá-fölrendeltségéről sok helyütt vitázott Maimonidésszel, ezért úgy kellett rendezni a felsorolást, hogy ha itt elvett (alárendelt), akkor ott hozzáadott (különválasztott), így végül ismét kihozva a 613-as számot.

Más korábbi gondolkodók (mint például Száádja gáon) nem tulajdonítottak szó szerinti jelentőséget ennek a számnak, hanem csak hozzávetőleges, misztikus számnak tekintették azt. Minderől részletesebben lásd Jeruchám Fisel Perla rabbi (elhunyt 1936.) bevezetőjét a Száádja gáon *Széfér hámicvot* című könyvéhez.

⁸⁷ Lásd 2Mózes 20:18–19., ahol a nép arra kéri Mózeszt, hogy ő közvetítsen.

⁸⁸ A Tóra könyvei feljegyzésének sorrendjéről vita van a Talmudban (*Gitin* 60a). Egyes vélemények szerint a Tóra történeteit egészen a kivonulás kezdetéig Mózes leírta egy menetben, majd a többi szakaszt a történésekkel párhuzamosan folyamatosan naplószerűen írta mind a 40 év alatt, egészen a vándorlás végéig, amikor is összeállította az egészet. Más vélemények arra az álláspontra helyezkednek, hogy Mózes az egész Tórát az elejétől a végéig a 40 év legvégén írta le.

nem a már Egyiptomban általa közvetített isteni csodákra, hanem az isteni Kinyilatkoztatásra alapozzák. Maimonidész, a nagy jogi összeállításában, a *Misne Tórán*ban ezt a meglátást a következőképpen foglalja össze:

„Nem azért hittek a zsidók Mózesnek, a mi tanítónknak, mert csodákat művelt. Mikor valakinek a hite csodákra épül, annak szíve nem szilárd, mert csodát tenni mágia és varázslás útján is lehet...

Miért hiszünk hát benne [ha nem a csodák miatt]? A Szináj-hegyi reveláció folytán. Amit a mi szemünk látott, nem egy idegené. A mi fülünk hallotta, nem másé. Tűz volt, mennydörgés, villámlás. Belépett egy sűrű felhőbe, a Hang szólt hozzá, és mi hallottuk: „Mózes, Mózes, eredj, és mondd meg nekik...”.

A Biblia 613 parancsolatáról több összeállítás is született, elsősorban a középkori kodifikátorok által. Ilyen például a *Chinuch* című könyv, amely a Tóra szakaszainak sorrendjében elemzi a parancsolatokat, vagy Maimonidész *Széfer hámicvojtja*, amely rendszerezve foglalja azokat össze.

A Tóra hitelessége

A negyven évig tartó vándorlás végére Mózes összeírta mind a 613 parancsolatot, amely a zsidó nép szempontjából lényeges történetekkel kiegészülve alkotja Mózes öt könyvét, az Írott Tant. Ennek minden betűje a zsidó vallás felfogásában szent és létfontosságú. Mózes – a Midrás szerint⁸⁹ – a Tóratekercs megírását követően rövid időn belül 12 példányban lemásolta azt, és minden törzsnek adott egy példányt⁹⁰. Az eredeti példány pedig a Szentély Sátorban, a *Miskán*ban maradt⁹¹.

A zsidó vallás axiómája, hogy az isteninek vélt Tóra mai változata teljességgel azonos a Mózes által írt változattal, és az azóta eltelt háromezer év a Tóra szövegének hitelességét nem kezdte ki. A hibák ilyen szintű kiküszöbölésére a rendkívül szigorú másolási és használati szabályzat ad keretet, amely előírja⁹², hogy a Tóra akár egyetlen betűjének téves leírása vagy részleges kikopása alkalmatlanná teszi a Tóratekercs használatát, egészen a hiba kijavításáig. Így az évezredek óta folyó kézi másolás ellenére az észrevétlenül becsúszott hibák elkerülhetők voltak, és valóban a világ összes Tórája betűről-betűre ugyanazt a szöveget tartalmazza mindenütt.

Apróbb eltérések, azért találhatók egyes tekercek között. Ezek az eltérések, az egyes területeken kialakult hagyományokon alapszanak, és ezekben az esetekben valóban nehéz megállapítani, hogy az egyes szokásokból melyik felel meg az eredetinek. Mindezzel együtt fontos hangsúlyozni, hogy ezek az eltérések sohasem változtatnak a

⁸⁹ *Midrás Rábá V., Vájélech* 9.

⁹⁰ A Tóra írásának körülményes szabályaiból kifolyólag egy Tóratekercs megírása körülbelül egy évet vesz igénybe. Ebből kifolyólag hívja fel a figyelmünket Schreiber Mózes pozsonyi rabbi (*Chátám Szofer* 6:29.), hogy nyilvánvalóan itt valami csoda történhetett Mózes tollával, hiszen igen rövid idő alatt nem kevesebb, mint 13 tekerceset írt meg.

⁹¹ *Midrás Rábá uo.*

⁹² Lásd pl. *Misne Torá, A tfilin, a mezuzá és a tóratekercs szabályai* 7:11.

szöveg értelmén, hanem elsősorban egy magánhangzónak a szövegben való megjelenítéséből vagy meg nem jelenítéséből fakadnak. Az elsődleges eltérések a jemeni és a többi tóratekercek között találhatók. Összesen 14 eltérés (a több mint 300 ezer betűből!)⁹³:

1Mózes

1. 4:13.: És mondta Káin az Örökkévalónak: Nagyobb az én bűnöm, semhogy elviselhetném. (מִנְשָׂא – מִנְשָׂא)
2. 7:11.: Hatszázadik évében Noé életének, a második hónapban, a hónap tizenhetedik napján, ezen a napon felfakadtak minden forrásai a nagy mélységnek, és az ég csatornái megnyíltak. (מַעֲיִנֹת – מַעֲיִנֹת)
3. 9:29.: Voltak pedig Noé összes napjai: kilencszázötven év, azután meghalt. (וַיְהִי – וַיְהִי)
4. 41:45.: És elnevezte a fáraó Józsefet Cofnász-Pánéáchnak, és nekiadta Osznászt, Pótifera, Őn papjának leányát feleségül; és József kiment Egyiptom földjére. (פּוֹטִיפֶרֶע – פּוֹטִיפֶרֶע)

2Mózes

5. 25:31.: És készíts lámpát tiszta aranyból; vert munkával készíttessék a lámpás: szára, ágai, kelyhei, gombjai és virágai belőle legyenek. (תֵּיעֶשֶׂה – תֵּיעֶשֶׂה)
6. 28:25.: És a két fonatnak két végét tedd a két kockára; és tedd az éfid szalagjaira, előrészére. (הַאֲפֹדִים – הַאֲפֹדִים)

3Mózes

7. 6:2.: Parancsold meg Áronnak és fiainak, mondván: Ez az égőáldozat tana; ez az égőáldozat legyen a tűzhelyen, az oltáron, egész éjjel reggelig; az oltár tüze pedig égjen rajta. (kis vagy normál méretű מ betűvel מִוִּקְרָה – מִוִּקְרָה)
8. 7:22.: Zárt szakasz (nincs a fejezet vége jelölve) – nyitott szakasz (fejezet vége)
9. 7:28.: Nyitott szakasz (fejezet vége) – Zárt szakasz (nincs a fejezet vége jelölve)

4Mózes

10. 1:17.: És vette Mózes meg Áron ezeket a férfiakat, akik megnevezettek név szerint. (בְּשֵׁמֹתָם – בְּשֵׁמֹתָם)
11. 10:10.: Örömnapjaitokon, ünnepeiteken és újholdjaitokon fújjátok meg a trombitákat égőáldozataitok és békeáldozataitok mellett, hogy legyenek emlékeztetőül a ti Istenetek színe előtt; én vagyok az Örökkévaló, a ti Istenetek. (חֲדָשִׁיכֶם – חֲדָשִׁיכֶם)
12. 22:5.: És küldött követeket Bileámhoz, Beór fiához Peszórba, mely a folyam mellett van, az ő népe fiainak országába, hogy őt elhívják, mondván: Íme, egy nép jött ki Egyiptomból, íme ellepi a föld színét, és lakik velem szemben. (בְּעֵר – בְּעֵר)
13. 25:12.: Íme, adom neki békeszövetséget! (egy rövid vagy normál váv betűvel שְׁלוֹם – שְׁלוֹם)

5Mózes

⁹³ Lásd Lau, 1995

14. 23:2.: Ne jusson be zúzott heréjű vagy elvágott tagú az Örökkévaló gyülekezetébe. (דכה – דכא)

A Tóra megmásíthatatlansága

A Tóra tehát isteni eredetű, és mint ilyen, nem lehet hiányos. A zsidó hitelvek közé tartozik,⁹⁴ hogy a Tóra minden olyat magában foglal, amit Isten a zsidó népnek, illetve az egész emberiségnek szánt minden időkre és minden helyzetre. Ebből a gondolatmenetből kifolyólag a Tóra a világ és az emberiség minden aktuális és új kérdésére is tartalmazza a választ, és a Tóra törvényein való változtatás az emberiség vagy az emberi társadalmi normák megváltozására való hivatkozással teljességgel megalapozatlan. Ugyanis ha a Tórát isteninek tekintjük, feltételeznünk kell, hogy a Végtelen és Mindenható számításba vette az eljövendő korok kihívásait is, és azokra is valamilyen módon megadta a választ. A Tóra explicit módon kimondja, hogy „Ne tegyetek hozzá az ígéhez, melyet én parancsolok nektek, és ne vegyetek el belőle”,⁹⁵ vagyis ilyen értelemben a Tóra törvényeinek bármilyen, könnyítő vagy szigorító „felülírása” a zsidó hagyomány szerint teljességgel elképzelhetetlen.

Ember általi változtatás a Tórán nem lehetséges. Lehetséges-e azonban, hogy Isten a Tórát a történelem során egy prófétán keresztül helyezi hatályon kívül, vagy vezet be rajta változtatásokat? A Tóra ugyanis egyértelműen megjövendőli⁹⁶ – és ezzel egyben hitelesíti is – a történelem során a próféták létét. Elképzelhető-e, hogy egy ilyen próféta, isteni ihletre hivatkozva változtasson a Tóra parancsolatain. Maimonidész erről a következőképpen vélekedik:

A Tórában világosan és egyértelműen leírt parancsolatoknak örökre változatlanok kell maradniuk, se elvenni, se hozzátenni nem lehet. Ahogy írva van⁹⁷: »Mind azt a dolgot, amelyet parancsolok nektek, azt őrizzétek meg, hogy megtegyétek; ne tégy hozzá, és ne végy el belőle.« Az is írva van⁹⁸: »A nyilvánvaló [dolgok] a mieink és gyermekeinké mindörökké, hogy megtegyük e tannak mind az igéit.«

Ez arra tanít minket, hogy a Tóra parancsait örökké meg kell tartanunk.

Írva van az is: »Örökös törvény ez minden nemzedéknek«, és »Nem az égben van«⁹⁹. Ez azt tanítja, hogy próféta már nem tehet hozzá új tételt [a Tórához].

Következésképp, ha előáll valaki, akár zsidó, akár nemzsidó, és jelet vagy csodát mutat, és azt mondja, az Örökkévaló küldötte, hogy (a) hozzá tegyen egy

⁹⁴ A Maimonidész által összeállított (*Pérus hámisnájot, Szánhedrin, Chélek* fejezethez írt bevezető) 13 hitelvől ez a kilencedik. [A 13 hitelvnek rövid összeállítása a legtöbb imakönyvben a reggeli ima utáni részben is megtalálható, magyarul lásd: *Sámuel imája* 103. l.]

⁹⁵ 5Mózes 4:2.

⁹⁶ Uo. 18:18.

⁹⁷ 5Mózes 13:1.

⁹⁸ Uo. 29:28.

⁹⁹ Uo. 30:12.

micvát; (b) visszavonjon egy micvát; (c) másképp magyarázzon egy micvát, mint a Mózes-től kapott hagyomány; (d) azt mondja, hogy a zsidók nem örökre, hanem meghatározott időre kapták a micvákat, akkor az hamis próféta, aki azért jön, hogy tagadja Mózes próféciáit...

Ha ez így van, akkor hogyan értsük a Tórának azt a mondatát¹⁰⁰, mely szerint: »Prófétát támasztok majd nekik testvéreik közül, mint te vagy, [és adom igéimet szájába, hogy elmondja]... «? [Az a próféta] nem azért jön majd, hogy [új] hitet alapítson, hanem hogy megparancsolja a népnek, hogy [teljesítsék] a Tóra rendelkezéseit, és figyelmeztessék őket áthágásuk tilalmára, mint az utolsó próféta [Máláchi] hirdette¹⁰¹: »Emlékezzetek Mózesnek, az én szolgáltnak tanáról.«¹⁰²

Maimonidész leírása szerint, a hamis prófétának jövendölésének megghiúsulásán túl az is ismérve, hogy a Tóra törvényein akar változtatni. Más szóval a prófétáknak – Mózes kivételével – nem a törvény közvetítése a feladata, hanem „hogy megparancsolják a népnek, hogy teljesítsék a Tóra rendelkezéseit, és figyelmeztessék őket áthágásuk tilalmára”. Isteni ihletre hivatkozva törvényt hozni tehát a zsidó vallásban semmiképpen sem lehet.

2. fejezet

A Szóbeli Tan

A magyarázat szükségessége

Annak ellenére, hogy a zsidó vallás felfogása szerint a Tóraadás isteni megnyilatkozásának pillanatától fogva a Tóra törvényeinek hitelességéhez nem fér kétség, és elképzelhetetlen az ember általi változtatás a Tóra törvényein, mégis az emberi racionális gondolkodás és az annak segítségével tett következtetések az Írott Tan megszületésével egyidős, létfontosságú alkalmazások. Mint minden jogrendszerben a jogalkotó – a mi esetünkben Isten – nem írja és nem is írhatja le az összes lehetséges precedenst, hanem általános irányvonalakat ad meg, melyeket „a törvényhozónak” – a mi esetünkben a törvényt tanulmányozó bölcseknek, rabbiknak – kell az egyes precedensekhez igazodva szabályokká alakítani¹⁰³. Különösen így van ez a gyakran szűkszavú Tóra esetében. A Tóra nem egy helyen tömör és elvont törvényeit kénytelenek vagyunk magyarázni, ha azt a gyakorlati életre valóban kiterjedő szabályozássá akarjuk tenni. Ahhoz például, hogy a „Ne dolgozz szombaton” parancs¹⁰⁴ valós alkalmazható gyakorlattá legyen, fontos meghatározunk, hogy a Tóra szerint mi a munka. A Tör-

¹⁰⁰ Uo. 18:18.

¹⁰¹ Máláchi 3:22.

¹⁰² Misne Torá, A Tóra alapjainak szabályai 9:1–2.

¹⁰³ Lásd másképpen Silberg, Moshe: Kitéve Moshe Silberg, Kách dárko sel Talmud. Hocaát szfárim ál sém J. L. Magnes, Jeruzsálem 461. l.

¹⁰⁴ 2Mózes 20:10.; 5Mózes 5:14.

vény alkalmazásához szükséges értelmezés és a le nem írt részletek kikövetkeztetése adja a Szóbeli Tan szükségességét és tartalmának gerincét.

Az értelmezők

A Tóra magyarázása és értelmezése a Tannal foglalkozó rabbik és bölcsek feladata, amiként a Tóra is mondja¹⁰⁵: „Te pedig cselekedjél amaz ige szerint, amelyet tudtadra adnak arról a helyről, melyet kiválaszt az Örökkévaló; és őrizd meg, hogy cselekedjél aszerint, amire téged tanítanak. A tan szerint, melyre téged tanítanak, és az ítélet szerint, melyet neked mondanak, cselekedjél; ne térj el az igétől, melyet tudtadra adnak, se jobbra, se balra.”

A Tan magyarázásának és a törvénykezés jogrendszerének szükségességét már Jitro történetéből¹⁰⁶ is tudjuk. Jitro – Mózes apósa – nem sokkal a Szinájji Kinyilatkoztatás után látogatást tesz a zsidóknál, és azt látja, hogy az egész nép ügyes-bajos dolgaival, peres ügyeivel egyedül Mózes foglalkozik. A dolog szervezeti lehetetlenségét felismerve Jitro rámutat: „El fogsz lankadni te is, meg a nép is, mely nálad van, mert túlságos nehéz a dolog neked, nem bírod azt végezni egyedül.”¹⁰⁷ Mózesnek azt ajánlja, hogy válasszon bírákat, akik „tegyenek törvényt a nép között minden időben”, hozzá pedig csak a „nagy ügyeket” hozzák. A bírák rendszerét később maga Isten erősíti meg, mikor azt parancsolja Mózesnek, hogy „Gyűjts egybe nekem hetven férfiút Izrael vénei közül, akikről tudod, hogy ők a nép vénei és felügyelői; vidd őket a Gyülekezés Sátorához, hogy ott álljanak veled együtt. Én pedig leszálok és beszélek veled ott, elveszek a szellemből, mely rajtad van, és rájuk teszem, hogy viseljék veled együtt a nép terhét, és ne viseld te magad.”¹⁰⁸ A Talmud szerint ebből alakul ki a zsidó jogrendszer legfelsőbb fóruma a 71 tagú legfelsőbb bíróság, a Szánhedrin.¹⁰⁹ A bíróságok és törvénykezési intézmények létrehozatalát a Tóra explicit egy másik helyen is megszabja: „Bírákat és felügyelőket rendelj magadnak minden kapuidban, melyeket az Örökkévaló, a te Istened ad neked, törzseid szerint, hogy ítéljék a népet igazságos ítélettel.”¹¹⁰ Kialakul a zsidó törvénykezés, és törvényértelmezés komoly rendszere, amely a racionális érvelésen, és az isteni akarat Bibliából kikövetkeztethető igazságának megtalálásán alapszik. Az a törvénykezés, amelyben mindig végül a többség elve dönt,¹¹¹ így téve a törvényt mindenki számára kötelezővé.

A megkérdőjelezhetetlen Írott Tan mellett tehát szükség van a törvényt értelmező Szóbeli Tanra is. Jóllehet mindkettő ugyanazon Tóra szerves része, a hierarchikus különbség megmarad, ami – egészen a II. Jeruzsálemi Szentély lerombolásáig és a zsidó

¹⁰⁵ 5Mózes 17:10–11.

¹⁰⁶ 2Mózes 18.

¹⁰⁷ Uo.:18.

¹⁰⁸ 4Mózes 11:16–17.

¹⁰⁹ Szánhedrin 2a: „A hetven bölcs, és felettük Mózes kiteszi a hetvenegyet.”

¹¹⁰ 5Mózes 16:18.

¹¹¹ Lásd 2Mózes 23:2.; Talmud, Szánhedrin 1:6.

nép végső diaszpórába kerüléséig – abban is megmutatkozik, hogy a Szóbeli Tan, miként nevében is benne van, nincs papírra vetve.

A Szóbeli Tan három összetevője

A Szóbeli Tan eddig taglalt jellemzője az Írott Tan értelmezése volt. Van azonban a Szóbeli Tannak két további alkotó eleme: a hagyomány és a rabbinikus rendeletek.

Összefoglalva tehát a Szóbeli Tan három részre osztható: 1. az Írott Tan értelmezése, 2. a hagyomány útján fennmaradt mózesi törvény és 3. a nemzedékenként hozott rabbinikus rendeletek.

Részletesebben:

1. Az Írott Tan értelmezése: A Tóra szövege szent és megfogalmazásában minden betűnek megvan a maga helye, nincsenek benne véletlen nyelvtani hibák, tartalmi hiányosságok vagy ellentmondások. Ebből kifolyólag a Tóra szövegéből – az első olvasatra nem is észlelhető – részletekre következtethetünk racionális úton. A racionális következtetéseknek is megvannak a maguk keretei és szabályai. Van¹¹² ugyanis 13 logikai szabály, melyeknek alkalmazása a szöveg értelmezésében megengedett. Ezek a szabályok a szöveg „használati utasításaként” alkalmazandóak.

Ilyen logikai szabály például a „könnyebről nehezebbre” való következtetés elve: A Tóra semmit sem ír fölöslegesen. Elég egy „könnyebb dolgot” megtiltania, hogy a „nehezebb” (súlyosabb) tilalomra következtetni tudjunk. Például a tiltott nemi kapcsolatok terén a „Fiad leányának vagy leányod leányának szemérmét föl ne fedd ...”, amelyet a Tóra kimondottan említ¹¹³, ellentétben a „fiaddal” vagy „lányoddal”, amit a bölcsek a fenti elv alapján következtetnek¹¹⁴.

2. A Mózesi hagyomány (הלכה למשה מסיני): Az Írott Tanból kimaradt, de szájhagyomány útján fennmaradt Mózesi törvények, melyeknek hierarchikus elhelyezkedése egy szinten van a Tórában leírt, vagy a szövegből kikövetkeztetett szabályokkal. Magából a Tórából tudhatjuk, hogy léteznek olyan részletei a Tórának, melyeket Mózes megkapott Istentől, de valamilyen oknál fogva nem írt le. A Deuteronomiumban utal erre Mózes, amikor azt mondja, „akkor vághatsz marhádból és juhaidból, melyeket az Örökkévaló neked ad, úgy amint én neked parancsoltam...”¹¹⁵ Ebből egyértelműen kiderül, hogy Mózes meghatározta a kóser vágás ma is ismert részletes szabályait, ugyanakkor az írott szövegben a szabályokat sehol sem találjuk.

A Mózesi hagyomány általában nem teljesen ismeretlen fogalmak egészét hagyja meg, hanem inkább a szövegben említésre kerülő, de nem kifejtett törvények részleteinek meghatározásában segít. Ilyen például a *tfilin* parancsa, amelyet a Biblia négy

¹¹² Ezek a szabályok is annak a Mózesi hagyománynak a részei, amelyet az alábbiakban taglalunk.

¹¹³ 3Mózes 18:10.

¹¹⁴ *Talmud, Jövámot 2b; Széfer hámicvot 336.* tilalom.

¹¹⁵ 5Mózes 12:21.

helyen is említ,¹¹⁶ mint a fejre és kézre tekerendő jelet, de részleteit nem fejti ki. Ezzel együtt a tfilin készítésének és előírásainak szabályai nagymértékben Mózesi hagyományként maradtak ránk.¹¹⁷

3. *A rabbinikus rendeletek:* A Tóra felhatalmazza az egyes nemzedékek bölcseit, hogy az aktuális társadalmi, erkölcsi viszonyoknak megfelelően „védőgátat emeljenek”¹¹⁸ a Tóra törvényei köré. E védő intézkedések értelme a tórai szabályok megszegésének megelőzése. Ez a harmadik kategória, az előzőekhez hasonlóan a Szóbeli Tan része, de hierarchikus alsóbbrendűsége a fentiekhez képest karakterisztikusan hangsúlyozott. A zsidó jogban állandóan visszatérő fogalom a *mideorájtá* (מִדְּעוֹרֵייתָא), és a *miderábánán* (מִדְּרַבָּנָן) – a „tórai törvény” és a „rabbinikus törvény” – meghatározás, amely természetesen nem a rabbinikus szabályok kevésbé kötelező voltát jelenti, hanem csupán a súlyponti különbséget hangsúlyozza. Ezzel az állandó hangsúllyal tudunk megfelelni annak a bibliai törvénynek is, miszerint „ne adj hozzá, és ne végy el belőle”, ugyanis a rabbi törvényei nem a 614. parancsolatként jelennek meg, hanem mint a 613 parancsolat egyikét szolgáló, betartását könnyítő védőintézkedés.

Példa erre a szombati *mukce* tilalom¹¹⁹, amely – a szombati munkatilalom megszegésének megelőzéseként – elsősorban a szombaton tiltott munkákra rendeltetett használati tárgyak mozgását tiltja.

A Szóbeli Tan főszereplője mindhárom kategóriában nem a leírott szó, hanem a bölcs, az ember által kikövetkeztetett, átadott vagy meghozott törvény. Honnan merítik a bölcsek autoritásukat arra, hogy feltételezzék jogosultságukat ezeken a területeken? A Biblia ezekre a következő mondatban teljesen egyértelműen rámutat erre:

Ha nehéz lesz neked valami az ítélkezéshez, vér és vér között, jog és jog között, sérelem és sérelem között, bármely pörös ügy kapuidban, akkor kerekedj föl és menj el arra a helyre, melyet kiválaszt az Örökkévaló, a te Istened. És menj el a levita papokhoz és a bíróhoz, aki lesz abban az időben és kérdezd meg, hogy tudtadra adják az ítélet igéjét. Te pedig cselekedjél amaz ige szerint, amelyet tudtadra adnak arról a helyről, melyet kiválaszt az Örökkévaló; és őrizd meg, hogy cselekedjél mind aszerint, amire téged tanítanak. A tan szerint, melyre téged tanítanak és az ítélet szerint, melyet neked mondanak, cselekedjél; ne térj el az igétől, melyet tudtadra adnak, se jobbra, se balra.¹²⁰

Ha a szöveget jobban szemügyre vesszük, akkor azt vehetjük észre, hogy e parancs nem csak általánosságban véve ad felhatalmazást a Bölcseknek, hanem részlete-sebb fennhatóságot is meghatároz számukra. Az idézetben ugyanis három hasonló

¹¹⁶ 2Mózes 13:9.; *uo.* 16.; 5Mózes 6:8.; *uo.* 11:18.

¹¹⁷ Lásd *Misne Torá, A szeretet könyve, A tfilin szabályai* 1:3.: „Tíz dolog van a tfilin szabályát illetően, amely a Mózesi hagyományra eredeztethető...”

¹¹⁸ Lásd *Talmud, Ávot* 1:1.

¹¹⁹ *Talmud, Sábát* 123b; Lásd még *Misne Torá, Az idők könyve, A szombat szabályai* 25–26. fej.

¹²⁰ 5Mózes 17:8–11.

kifejezés ismétlődik: „A tan szerint, melyre téged *tanítanak*¹²¹, ... melyet neked *mondanak*, melyet *tudodra adnak*.” Ez a három kifejezés a Szóbeli Tan feljebb részletezett három tartalmi elemére utal.¹²² A *tanítanak* kifejezés azokra a szabályokra vonatkozik, amelyeket a Bölcsék elővigyázatosságból hoznak, védve a törvény épségét. A *mondanak* a Tóra szövegéből kikövetkeztetett szabályokra utal. A *tudodra adnak*, pedig azokat a törvényeket takarja, amelyek a szájhagyomány útján maradnak fenn.

3. fejezet

A vitázás formái

Vita a jogrendszeren belül

A zsidó jogrendszer kezelőit, vagyis az Isten által felhatalmazott bírósági rendszert, azok az „emberek” alkotják, akik a Tóra értelmezésével, a szájhagyomány továbbadásával és új védőintézkedések meghozatalával hoznak döntést az egyes precedens esetekben és a folyamatosan felmerülő kérdésekben. Ennek a törvényhozási rendszernek az ókori zsidó társadalomban nagyon kifinomult rendszere működött. Az egyes bírósági rendszerek hierarchikusan épültek egymásra. Voltak 3 tagú és azok fölött 23 tagú bíróságok, illetve egy 71 tagú Legfelsőbb Bíróság, a Szánhedrin, amely Jeruzsálemben ülésezett.¹²³ A 3 és a 23 tagú bíróságok elé értelemszerűen különböző súlyú ügyek kerültek. A 3 tagú bíróság elsősorban csak polgári ügyeket, a 23 tagú már büntető pereket is tárgyalhatott, sőt akár halálbüntetést is kiróhatott.¹²⁴ A Szánhedrinnek pedig az egész népet érintő kérdésekre (királyválasztás, háború, naptár stb.) is kiterjedt a hatásköre.¹²⁵ Ezen túl a felállított hierarchikus rendnek jogorvoslati célja is volt. Ha alsó szinten az ügyben nem tudtak kielégítő döntést hozni, akkor az a felsőbb szint tárgyalta egészen addig, amíg Jeruzsálemben a Szánhedrin elé nem került. A Legfelsőbb Bíróság addig tárgyalta az ügyet, amíg egészen biztosan döntést nem hozott. A döntése ezek után kivétel nélkül mindenki számára kötelező érvényűvé vált. A Szánhedrin az adott kérdésre az Írott Tanból merítette a választ a Szóbeli Tan segítségével. Így tehát a bibliai többség elve végül ha máshol nem is, de a Legfelsőbb Bíróság fórumán érvényesült. A kérdés megvitatására csak a Szánhedrin keretein belül nyílt lehetőség. Ez természetesen nem zárta ki azt, hogy a Szánhedrin avatott bíráihoz nem tartozók is kifejtsék véleményüket. Ugyanis bárki a Szánhedrin elé járulhatott, és álláspontját megfogalmazva részt vehetett annak igazságszolgáltatási munkájában.

¹²¹ Így áll a Hertz féle fordításban, de ebben az esetben a ירוך szó találób fordítása „mutatnak neked” vagy az „utasítanak”.

¹²² *Misne Torá, Bírák könyve, Lázadók szabályai* 1:2.

¹²³ *Talmud, Szánhedrin* 2a.

¹²⁴ *Uo.*

¹²⁵ *Uo.*

A *Szóbeli Tannak* tehát három funkciója van: továbbadni a Mózesi hagyományt, értelmezni az Írott Tant és új védőintézkedéseket hozni. Az utóbbi két kategóriában a Szóbeli Tan természetes velejárója a vita. Ezekben az esetekben a már részletezett többség elve alapján lehet dönten a végső és követendő szabályozásról. A Mózesi hagyományban azonban az esetek többségében¹²⁶ csak kivételesen fordul elő nézeteltérés, a hagyomány egységes.¹²⁷

Ez a fajta hierarchikus rendszer biztosította, hogy minden kérdésre születhessen válasz. Így a Szánhedrin korában még nem alakultak ki¹²⁸ a későbbi talmudi korból ismert jellegzetes viták. Hiszen minden vitát lezártak a Szánhedrin többségi elven működő rendszerében.

Vita a jogrendszeren kívül

A Szánhedrin keretein belül bárki vitatkozhatott, és véleményét figyelembe is vették, de kifejezetten annak keretein belül és nem azon kívül. A Szánhedrin döntésével ellentétes álláspontot képviselő bölcs, aki véleményét a Szánhedrinen kívül hangoztatta, a legsúlyosabb büntetést érdemelte, akár halálbüntetést is kaphatott. Ezt nevezi a Biblia *záken mámre*-nak. A Biblia miután a feljebb említett mondatban felhatalmazza a mindenkori bírakat a Szóbeli Tan művelésére, a döntéshozatalra is figyelmeztet: „Az a férfiú pedig, aki rossz szándékból cselekszik, nem hallgatván a papra, aki ott áll, hogy szolgálja az Örökkévalót, a te Istenedet, vagy a bíróra, haljon meg az a férfiú. Így irtsd ki a gonoszt Izraelből.”¹²⁹ E parancsolat a Bölcsök, a Szánhedrin autoritását biztosítja. Azt a rendszert védi, amelyen belül szabad vitatkozni és a többség véleményére hatást kifejteni, de annak keretein kívül a többség döntésével ellentétes álláspont szerint törvénykezni halálos bűn. Ez a mondat természetesen magában foglalja az egyszerű ember engedetlenségét is, de igazán arra a veszélyre hívja fel a figyelmet, amikor egy avatott bölcs, egy törvénykező bíró a többség döntésével szemben, saját álláspontja szerint törvénykezik.

E törvény célja, az avatott bírósági rendszer és a Szánhedrin autoritásának a védelme, ahogy az ismeretlen szerzőjű *Chinuch* fogalmaz:

Ennek a parancsolatnak az a gyökere, hogy ugyanis tudvalevő, hogy az emberek gondolatai eltérnek egymástól, és sok mindenben nem egyenlők az álláspontok. És Mindenség Ura – áldott legyen – nagyon jól tudja, hogy ha a Tóra passzusainak célja minden egyes embernek kezébe lenne adva, és ki-ki a saját

¹²⁶ Jóllehet a legtöbb vélemény szerint, ez a képlet nem száz százalékig igazolható, hiszen itt és ott előfordul vita a Mózesi hagyományon belül is, ezek a viták általában nem számottevőek. (Lásd *Máharác Chájesz* 4. feje.)

¹²⁷ „A (mózesi) hagyományban soha nincsen vita. Minden dologban, ahol nézeteltérés található, ott tudvalevő, hogy nincsen Mózesztől fennmaradt hagyomány.” (*Misne Torá, Bírak könyve, Lázadók szabályai* 1:3.)

¹²⁸ Az első vitát lásd: *Talmud, Chágigá* 16a., Rási uo.

¹²⁹ *5Mózes* 17:12.

értelmére hagyatkozna, akkor mindenki közülük saját értelme szerint magyarázná a Tóra szavait, és nagyon megsokasodnának a viták Izraelben a parancsolatok jelentését tekintendően. És a Tóra, olyanná lenne, mintha sok tóra lenne... Ezért Istenünk – aki az ura minden bölcsességnek – teljessé tette a mi Tóránkat – az igaz tant – ezzel a parancsolattal, hogy kövessük az igaz magyarázatot, amely elfogadott bölcs elődeinkre, békében nyugodjanak. Továbbá minden nemzedékben hallgassunk azokra a Bölcssekre, akik akkor vannak.¹³⁰

Ebben az esetben a Bíróság és a Bölcsök autoritásának a védelme a cél, ezért a Misna előírja, hogy szigorúbb elbírálás alá esik az, aki például egy parancsolat értelmezésén akar változtatni, mint az, aki magát a tórai parancsolatot hazudtolja meg:

Súlyosabb a Bölcsök szavainál (bevezetett megmásítás), mint a Tóra szavainál. Az ugyanis, aki a Tóra szavait megszegve azt mondja, hogy nincs olyan micva, mint a tfilin, az fel van mentve (a *záken mámre* büntetése alól). Az azonban, aki (a Bölcsök értelmezésével ellentétben) azt mondja, hogy a tfilinnek öt rekesze van (és nem négy), így hozzáadva a Bölcsök szavaihoz, az felelős tettéért.¹³¹

A *záken mámre* ugyanis nem egyszerűen eretnek, vagy tóratagadó, hanem „egy, Izrael bölcsői közül, akinek kezében oklevél van, és törvénykezik, illetve tanítja a Tóra törvényeit, ahogy azt tanítja, és törvénykezni kell. És ennek az embernek egy nézeteltérése támad a nagy *Bét Dinnel*, és nem fogadja el az ő véleményüket, és továbbra is (a saját és) nem az ő véleményük szerint törvénykezik”¹³². Aki megtagadja a tfilin parancsát, lehet hogy eretnek, de senki sem fogja a Tóra alapján tanító bölcsnek tekinteni, és ezért kisebb a közösségre való veszélye.¹³³

A rendszeren kívüli vita legalább annyira destruktív tud lenni, mint amennyire kifejezetten konstruktív a rendszeren belüli disputa. A talmudi bölcsök között találunk folyamatosan visszatérő vitapartnereket, akik a háláchá szinte minden területén ellentétes álláspontot képviselnek. A legközismertebb talán Báb Sámáj és Báb Hilél, de ugyanilyen Ráv és Smuél vagy Ábájé és Rává. Az igazság, a háláchá megtalálásához látszólag szükség van a vitára, és ez az, ami a Babilóniai Talmud egészét nagymértékben jellemzi.

A *háláchá* rendszerén belüli vita tehát kifejezetten építő, így tehát jellemző. Ennek ellenére egy kissé mélyebb vizsgálat után fellelhetjük, hogy – a Talmud megállapítása szerint – a viták valójában a nem eléggé alapos tanulás és elmélyülés eredményei. „Amióta elszaporodtak azok a tanítványok, akik nem kellően tanulnak, azóta meggyarapodtak a viták Izraelben.” A közismert Sámáj és Hilél között sem nagyon bontakozott ki vita, a viták inkább tanítványaik között alakultak ki.

¹³⁰ 78. micva.

¹³¹ *Szánhedrin* 88b.

¹³² *Misne Torá Bírák könyve, Lázadók szabályai* 3:4.

¹³³ Lásd Rási *Szánhedrin Uo*.

4. fejezet

A Szóbeli Tan leírása és a nemzedékek sora

A Misna

Az eddig elemzett *Írott és Szóbeli Tan* elnevezése onnan származik, hogy valóban közel másfél évezreden keresztül az egyetlen leírt – és a nagyközönségnek írott formában tanított¹³⁴ – szöveg az Írott Tan, azaz Mózes öt könyve, illetve a későbbi próféták könyvei voltak. A szóbeli hagyományt, a magyarázatokat vagy a rendeleteket nem írták le. E hagyománynak bibliai utalásra hagyatkozó alapja is van:

Azt tanította rabbi Jehudá ben Náchméni, rabbi Simon ben Lákis fordítója: Írva van¹³⁵ – (És szólt az Örökkévaló Mózesnek:) Írd fel magadnak ezeket a szavakat, – és ezek után az is írva van – mert eme szavak szerint (kötöttem szövetséget veled és Izraellel). Hogyan kell ezt érteni? Hát úgy, hogy az írott dolgokat tilos (a szövegen kívül) szádra venni, és a szóbeli dolgokat tilos papírra vetni. [Innen látjuk, hogy a Talmudot tilos leírni, kivéve, ha el akarjuk kerülni, hogy a Tóra feledésbe merüljön.¹³⁶]

Rabbi Jismáél másképp magyarázza: „Tanultuk, hogy írva van: ezeket... – ezeket leírhatod, de a szóbeli törvényeket nem írhatod le.¹³⁷”

E kettős rendszernek, illetve annak, hogy miért nem adatott eleve az egész Tóra – a Szóbeli Tant is beleértve – írásban, több gyakorlati oka is lehet.

Egyrészt¹³⁸ ez a rendszer biztosítja a későbbi precedensek szabad értelmezését, ugyanis ha a Tóra olyan rendszerben adatott volna, ahol minden eleve meg van írva, akkor nem lett volna lehetőség a történelem változásaiból és fejlődéséből adódó problémák megvitatására. Másrészt ez a fajta rendszer biztosabb módszert nyújt a Tan értelmezésére. Ez a rendszer ugyanis lehetőséget nyújt a Tóra kidolgozott, csoportos értelmezésére, amely biztosabb eredményt ígér, mintha „az egész le lenne írva”. Akkor ugyanis mindenki a saját érzésére hagyatkozva interpretálná a szöveget, és a Tórából „sok tóra lenne”.

Végül¹³⁹, de nem utolsó sorban e rendszer biztosítja azt, hogy a Tóra folyamatosan életcentrikus, vallásos életet teremtsen. Alkalmazkodva a kor kihívásaira, megválaszolhassa a kérdéseket, hogy ne egy monoton, nem életszerű „könyv-vallás” legyen, ahol az embernek a tan értelmezésében semmi feladat nem jut, hiszen a Könyvben minden eleve meg van írva.

¹³⁴ Maimonidész szerint már a Misna ideje előtt is leírtak individuálisan szövegrészleteket, de ezek nem a nagy nyilvánosság számára készültek. (Lásd Bevezető a *Misne Torához*)

¹³⁵ 2Mózes 34:27.

¹³⁶ Rási uo.

¹³⁷ Talmud, *Gitin* 60b.

¹³⁸ Kaplan, 1979 9:10.

¹³⁹ Lásd *Jeruzsálemi Talmud, Szánhedrin* 4:2.

Az Írott Tan és a Szóbeli Tan ilyen fajta hierarchikus viszonya egészen a zsidó nép diaszpórába kerüléséig fennmaradt. A Szóbeli Tan nem írták le, szájhagyomány útján maradt fenn. Az i.sz. 2. század végén Jehudá fejedelem¹⁴⁰ (יהודה הנשיא) látván, hogy a hagyományátadás addigi rendje veszélyben van, összegyűjtötte és leírta¹⁴¹ a Szóbeli Tan lényegét. Ezt a gyűjteményt nevezzük Misnának, ami a Talmud, illetve az egész Szóbeli Tan alapja.

Maimonidész a Misnához fűzött kommentárjának bevezetőjében a következőképpen foglalja össze a Misna keletkezésének körülményeit:

Mózes mesterünk napjaitól egészen Szent Mesterünkig (Jehudá fejedelem) nem állítottak össze olyan művet, amelyből a nagyközönségnek tanítottak volna Szóbeli Tan...

Egészen Szent Mesterünkig, aki összegyűjtötte az összes törvényt, szabályt, rendeletet és értelmezést, illetve magyarázatot, amelyet ismertek egészen Mózes óta, s melyeket tanítottak minden nemzedékben az akkori *Bét Dinek*, az egész Tóráról. Ezt mind összegyűjtötte és összeállította belőle a Misna könyvét...

Azért tette mindezt, hogy ne merüljön a Tóra feledésbe a zsidó népben. Hiszen látta, hogy a tanítványok száma csökken, és a bajok egyre csak gyarapodnak és jönnek, és Róma uralma egyre csak erősödik és terjeszkedik a Földön. Így hát összeállított egy művet mindenki számára, hogy abból taníthassák sebesen, és ne felejtődjen el az.

A Talmud

Az immáron írásba foglalt Szóbeli Tan fejlődése innen szinte már magától burjánzott tovább. Miután a Misnát összeállították, az akkori két nagy zsidó közösség, Izrael és Babilónia tanháza a Misna szövegét próbálták megfejteni és megmagyarázni. Tudvalévő ugyanis, hogy Jehudá fejedelem tiszta nyelvezettel, de nagyon szűkszavúan fogalmazta meg az addig fennmaradt hagyományt. Az anyagot hat különféle témával foglalkozó rendre, ezen belül összesen 63 traktátusra bontotta. A traktátusokon belül fejezetekre, azokon belül pedig passzusokra bontotta a szöveget. E rendszerezés ellenére az esetek többségében nem írta le az adott szabály eredetét, hierarchikus elhelyezkedését. Sőt, sok esetben még két, a témában adott vélemény között sem döntött, ha mégis, akkor nem fejtette ki, mire alapozza döntését. A Misna leírását követő Bölcsék tehát több évszázadon keresztül a Misna szövegét tanulmányozták, fényt derítve a fent említett problematikákra. Ezekből az értelmezésekből jött létre közel négyszáz évvel később a *Gemará*. A Misnából és a hozzá fűzött *Gemarából* áll össze a Talmud. Mivel a Misnát két központi helyen értelmezték, így körülbelül egy időben két Talmud született: a Jeruzsálemi (izraeli) és a Babilóniai Talmud.

¹⁴⁰ A hagyomány szerint született i.sz. 135.

¹⁴¹ Nem teljesen egyértelmű, hogy ő írta-e, vagy csak összeállította. Erről lásd *Héchal Menáchem* III. 227. l. 45. láb.

A további törvényt magyarázatok ezekre a művekre épültek. A következő korszak a Talmud lezárásával (az 5. század vége körül) kezdődött és egy újabb korszak lezárásáig tartott, ahonnan az azt követő Bölcsék már az egészen addig felgyülemlett anyagot magyarázták tovább, és vezették vissza az eredeti forráshoz, a Bibliához. Így a Tóra magyarázása sohasem szűnt meg, ugyanakkor az egyes korszakok nemzedékei az előző korszakok bölcséinek gondolatait abszolútnak vélik, s azzal a legtöbb esetben nem vitáznak, legfeljebb az értelmét keresik.

Nemzedékek egymásra épülése

Ahhoz, hogy a Szóbeli Tannak ezt a nemzedékek egymásra épülő kultuszát megértsük, kissé jobban meg kell vizsgáljuk a nemzedékek egymáshoz való viszonyát a zsidó bölcséletben.

A zsidó hagyomány szerint adott a „nemzedékek ereszkedése” (ירידת הדורות). „Ha az első olyanok, mint az angyalok, akkor mi emberek vagyunk, ha pedig az első olyanok, mint az emberek, akkor mi a szamarakhoz vagyunk hasonlatosak.”¹⁴² – írja a Talmud. Ebből a nézőpontból érthető, miért tekinti egy adott nemzedék az előtte járóit feltétlenül mérvadóbbnak a sajátjánál. A bölcsesség a zsidó felfogásban ugyanis az istenfélelemmel¹⁴³ jár együtt. Így bár lehetséges, hogy az egyes nemzedékek nem lesznek butábbak, ám ha őszinte hitük nem éri el elődeikét, akkor azok döntvényei feltétlenül mérvadóbbak. Ahogyan a Talmud fogalmaz: „Ha Isten vele van a törvényben, őt követjük...”¹⁴⁴, vagyis kellő isteni segítség nélkül nem lehet a megfelelő értelmezést a Tórában megtalálni.

Ez a felfogás már a Misnában is megfogalmazódik: „Nem másíthatja meg egy *Bét Din*, egy másik *Bét Din* döntvényét, ha csak számban és bölcsességben is meg nem haladja azt.”¹⁴⁵

Érdekes dolog, hogy a zsidó hagyományban egyfelől az előző nemzedéknek valóban mindig nagyobb a tekintélye a későbbieknél, a Tóra ugyanakkor a fentebb említett passzusban arra is utasít, hogy „és menj el a levita papokhoz és a bíróhoz, aki lesz *abban az időben*, és kérdezd meg őket, hogy tudtadra adják az ítélet igéjét”. Vagyis az adott korban funkcionáló *Bét Din*nek mégis különleges autoritása van. Maimonidész ezt az ellentmondást az alábbiakban foglalja össze¹⁴⁶:

A *Bét Dinek* döntvényeiben három különféle dolgot különböztethetünk meg.

1. A dolgok, amelyeket a Tóra valamely passzusából a 13 logikai szabály alapján következtet ki egy *Bét Din*. Ha később egy másik *Bét Din* ezt másképp látja helyesnek

¹⁴² Talmud, *Sábát* 112b.

¹⁴³ Vagyis az Istenbe vetett erős hittel és vallásossággal.

¹⁴⁴ Talmud, *Szánhedrin* 93b.

¹⁴⁵ Talmud, *Édujot* 1:5.

¹⁴⁶ *Misne Torá, Bírák könyve, Lázadók szabályai* 12. fej.

értelmezni, akkor az adott kor *Bét Din*jére kell hallgatnunk. Hiszen írva van: „abban az időben”.

2. Ha egy adott *Bét Din* egy szokást vagy egy rendeletet vezet be, akkor azt később egy másik *Bét Din* csak akkor vonhatja vissza, ha számszerűleg is és tudásban is meghaladja elődjét.

3. Egy kifejezett „védő intézkedést” semmilyen későbbi *Bét Din* nem vonhat vissza, még akkor sem, ha számszerűleg és tudásban is meghaladja elődjét.

Nemzedékek között akadtak különbségek és eltérések, ám az ókori Izraelben többé-kevésbé ez a hierarchikus rendszer volt érvényben, amíg működött a zsidó törvénykezési rend, csúcán a 71 tagú bírósággal. Sőt, még a Szánhedrin megszűnte után 300-400 évvel is, amikor a zsidó közösségnek már két központja volt Babilóniában és a Szentföldön, e szerint működött a központi döntéshozatal. Nem így a diaszpóra kiszélesedése után, amikor is „szétszéledtek a zsidók minden országba, és eljutottak a világ legtávolabbi csücskeibe és a távoli szigetekre... s nem gyűltek többé össze ezrek és tízezrek, hogy a tanházakban tanuljanak, hanem csak egyes emberek, minden városban és minden országban, és ott foglalkoznak a Tórával és megértik a Bölcsék írásából a Tan értelmezését... Így hát az egyik ország embereit nem kényszerítik egy másik ország szokása szerint cselekedni...”¹⁴⁷. Maimonidész a nem központosított törvénykezés kezdetét a Talmud lezárásához köti.¹⁴⁸

A nemzedékek sora

A szerteágazó diaszpóra kialakulásával megszűnt ez a tisztán körvonalazott hierarchikus rend az egyes nemzedékek között. Ennek ellenére mégis hagyományosan kitapinthatóak bizonyos történelmi pontok, amelyeket a zsidó törvényhozásban korszakelválasztónak tekintenek, s mint ilyet, az egyes korszakba tartozó bölcsék általában nem lépnek át. Értem ezen például azt, hogy egy korábbi nemzedékben megvitatott kérdésről csak az előzők álláspontját fejtik ki a későbbiek, és nem helyezkednek új álláspontra. Egy korábbi korszak nemzedéke által hozott rendelkezést pedig egy későbbi nemzedék nem von vissza. A hagyományos értelemben vett korszakok körülbelüli évszám szerint, és az egyes korszakokat elválasztó pontok szerint, egy-két korabeli személyiség megemlékezésével a következők:

¹⁴⁷ Bevezető a *Misne Torá*hozhoz.

¹⁴⁸ *Uo.* Lásd még Oberlander Báruch: Ámár Rove. Budapest 1. l.

Korszak	Kezdet	Vége	Időszak	Személyek
Proféták	Mózes próféciája	A második szentély felépülése	I. e. 13 sz. – 6. sz.	Jehosúa, Sámuel, Jesája, Jechezkél, Jeremiás, Hoséa, Joél.
A nagy gyülekezet és az újjáalakult Szánhedrin.	Ezra és Nechemja Babilóniából visszavezetik a zsidó népet Izraelbe.	A hellenista zsidók eluralkodnak a főpap pozícióján, és így a rabbinita zsidóság létrehoz egy új pozíciót, a nászít, vagyis fejedelmet; a tanaita kor.	I. e. 6 sz. – I. e. kb. 230.	Ezrá, Mordecháj, Máláchi, Chági.
Zugot – Párok	Innentől fogva a rabbinita zsidóságot, és törvénykezést, egyszerre két ember vezeti, a nászi és a Szánhedrin feje.	A II. Szentély pusztulása előtt 40 évvel a Szánhedrin kiköltözik a Szentélyből és így megszűnik a Szánhedrin fejének különleges státusa, és a „párbán” való vezetés.	I. e. kb. 230. – I. sz. 30.	Joszi ben Joezer, Joszi ben Jochanán, Jehosúa ben Párchjá, Simon ben Setách, Sómájá, Ávtáljon, Hilel, Sámáj.
Tanáim – Mesterek	A II. Szentély pusztulása előtt 40 évvel a Szánhedrin kiköltözik a Szentélyből és így megszűnik a Szánhedrin fejének különleges státusza, és a „párbán” való vezetés.	A Misna összeállítása.	I. sz. 30 – 200.	Hilel, Rábán Gámiél, Rábán Simon ben Gámiél, Jochanán ben Zakáj, Jehudá Hánászi... (Kb. 120 tánáról van fejtéjegyzés).
Ámoráim – Tanítók	A Misna összeállítása.	A Gemará, a Talmud lezárása.	I. sz. 220 – 500.	Itt a bölcseseknek két fontos csoportja volt, az izraeli és a babilóniai. Pl.: Ráv, Smuél, Ábáje, Rává, Rábá, Ulá Ráv Huná stb.
Szávoráim – Értelmezők	A Talmud lezárása után az Ámorákkal ellentétben nem alkottak újat, hanem elsősorban értelmezték a meglévőt.	Értelmezéseikkel a Babilóniában élő szávorák befejezték a Talmud összeállítását.	I. sz. 500 – 610.	Ráv Áchá mivé chátim, Ráv Geviá möArgizéá, Ráv Áchá bár Nöhiái, Ráv Smuél miPumbebitá.

Korszak	Kezdet	Vége	Időszak	Személyek
Gáonim – Nagyok	A Gemárá, a Talmud összeállítása után a Gáoniták azok, akik a Talmudot a gyakorlati életre lefordítva különböző responsumokban alkalmazzák, és magyarázzák az egyszerű népek.	Ráv Háj gáon halála: 1038.	I. sz. 610 – 1050.	A Gáoniták valójában a Babilóniai jesiva iskolák fejei, akik egyben a diaszpóra zsidóságának vezetői is voltak. Közülük: Szaádjá gáon, Ráv Háj gáon, Ráv Srir hágáon.
Risonim – Elsők	A korszak Babilóniai közösségek összeomlásával, és az Európában (Spanyolország, Franciaország és Németország) kialakuló közösségek létrejöttével veszi kezdetét.	Ebben az időszakban valamennyire megváltozik az eddigi tanulási módszer: a Talmudot egy mélyebbre ható formában kezdik el értelmezni, és több figyelem irányul a filozófiára és a Biblia rendszerezett értelmezésére. A korszak végeként a spanyol inkvizíciót szokták megjelölni.	I. sz. 1050 – 1492.	(Rási) Rabbi Slomó Jic'cháki, Maimonidész (Rámbám), Náchmánidész (Rámbán), Rabbi Áser ben Jechiél (Ros), Rabbi Jic'chák Alfászi (Rif).
Áchronim – Utolsók	A zsidó jog szempontijából ennek a kornak a leglényegesebb kezdő eleme a Sulchán áruch törvénykönyv megjelenése, és gyors elfogadása volt.	A korszak a mai napig tart. Különlegessége, hogy a spanyol inkvizíciótól fogva egészen napjainkig a zsidóság a rabbiknak több külső és belső újszerű kérdéssel kellett szembenézniük. Ilyen volt például a nyomda megjelenése, vagy később a misztika, az álmissziók vagy a felvilágosodás és az emancipáció előretörése.	I. sz. 1492 – napjainkig.	Joszéf Káro rabbi (Bét Joszéf), Mose Iszrólisz rabbi (Rómá), Smuél Eidelsz rabbi (Máhársá), Snéor Zálmán rabbi (az Alter Rebbe), Akivá Eger rabbi, Schreiber Mózes rabbi (Chátám Szofer).

A kodifikátorok

Az egyes nemzedékek tehát folyamatosan értelmezték az Írott Tant és a Szóbeli Tan előző korszakokban feljegyzett elemeit. Az értelmezések és magyarázatok egyre szerteágazóbbakká lettek, így olyan gyakorlati útmutatóként szolgáló művekre volt szükség, amelyek a több évezredes bölcseléből kikövetkeztetik és megmutatják a gyakorlatban követendő utat. Az úgynevezett kodifikátorok először a *Risonim* korszakában jelentek meg. Céljuk – különböző módszerek és elvek mentén – az volt, hogy a talmudi irodalomból a száraz jogi útmutatást szűrjék le. A legkiemelkedőbb ilyen törvényhozók ebből a korból a Rif, a Rámbám, és a Ros.

A Rif, teljes nevén Rabbi Jichák Álfászi (1013–1103) Marokkóban és Spanyolországban tevékenykedett a *Gáonim* korszakának végén és a *Risonim* korszakának elején. Mivel két korszak határán élt, ezért nem egyszer a gáonok véleményével is vitába szállt. Háláchikus művét szokták „kis Talmud”-nak is nevezni, ugyanis a módszere az volt, hogy a Talmud szövegét gyakorlatilag lerövidítette, és csak a korabeli gyakorlati kérdésekkel kapcsolatos témákat hagyta meg. Ezzel megkönnyítette és gyakorlatiasabbá tette a Talmud szerteágazó és több véleményt is említő szövegének tanulmányozását.

Rámbám, teljes nevén Rabbi Mose ben Májmon (1138–1204), vagy közismert nevén Maimonidész a filozófia, az orvoslás és a zsidó jog területein egyaránt közismert bölcs volt. Művei közül a zsidó jog szempontjából a legkiemelkedőbb a *Misne Torá*, amely az egész zsidó jogot átölelő, témák szerint feldolgozott, tiszta héber nyelven írt, forradalmi jelentőségű 14 kötetes mű. A könyv, amelyet több mint tíz éven át írt Maimonidész, abban volt forradalmi jellegű, hogy – a többi kodifikátortól eltérően – nem a Talmud megszokott rendszerét és disputáinak sorrendjét vette alapul, hanem egészen új témafelosztást alakított ki, amelyben könnyen áttekinthető, rendszerezett formában írta le a Talmudból leszűrt törvényt. Rámbám valódi kézikönyvnek szánta művét, amelynek használatához nincs többé szükség a Talmud bonyolult és szerteágazó tartalmának elsajátításához. Éppen emiatt nem jelölte az adott törvényekhez a szabályok forrását és döntvényeinek alátámasztását. Ezért sok kortársa elfogadhatatlannak találta művét, és erős kritikával illette azt.

A Ros, teljes nevén Áser ben Jechiél (1250–1327) Németországban majd később Spanyolországban tevékenykedett. A Talmudhoz írt művének lényege az adott talmudi disputa gyakorlati kimenetelének meghatározása, a *háláchá* definíciója. Műve a Talmud rendjének megfelelően az egymást sokszor nem teljesen téma szerint követő diskurzusok sorrendjében íródott, így inkább a Talmud tanulmányozásával együtt, azt mintegy kiegészítve alkalmazható. A Ros közismert volt a Rámbámmal való szembehelyezkedéséről, mind jogi mind filozofikus kérdésekben.

A Sulchán áruch

A „modern kori” zsidó jog szempontjából talán a legfontosabb mérföldkő a *Sulchán áruch* című átfogó jogi mű megalkotása volt. A mű szerzője a Cfátban (Izrael) élő Jozséf Káro (1488–1575) először a Ros fiának jogi művéhez, az *Árbá turim*hoz

írt kommentárt *Bét Joszéf* címmel. Szerteágazó, és bő érvelésekben gazdag kommentárja azonban nem volt alkalmas gyakorlati használatra, így aztán Joszef Káro megalkotta nagy művét, a *Sulchán árucho*t, amely, mint ahogy azt neve is mutatja, mint „terített asztal” szolgálhat az olvasó számára. A *Sulchán árucho*t az *Árbá turim* felosztása szerint négy fontosabb könyvbe¹⁴⁹ és azon belül altémákra és fejezetekre osztotta.

Művét eleinte sok kritika érte, mivel egyrészt szükséztlenül a források megjelölése nélkül, másrészt, csak a fent említett három kodifikátor művére alapozva alkot megta munkáját. Különösen az európai, askenázi zsidóság bölcsei illeték kritikával emiatt, ugyanis mind Rif, mind Maimonidész szefárd (spanyol, észak-afrikai) rabbik voltak, és az ott kialakult szokásokat követték. Később ebből az okból kifolyólag Römo (Rabbi Mose Iszrólisz, 1520–1572, Krakkó) kiegészítést írt a *Sulchán árucho*hoz, amelyben kiemelte azokat a pontokat, ahol az askenázi, európai zsidó szokás vagy jog eltért a szefárdtól.

A *Sulchán árucho*t a kezdeti ellenállások dacára igen hamar teljes körben elfogadták, és ez a mű – Römo kiegészítéseivel együtt – az egész zsidóság meghatározó törvénytára lett. Bátran állíthatjuk, a *Sulchán árucho* a zsidó jog szempontjából az egész zsidó jog kiteljesedése és gyümölcse.

A Szóbeli Tan korszakainak láncolata a *Sulchán árucho* törvénykönyv összeállításával fejeződik be, hiszen az ezt követő időszakban e törvénykönyvet az egész világon általánosan elfogadják. A hagyományos zsidó törvénykezés a következő évszázadokban ezen a művön alapszik, ezt tekinti irányadónak.

¹⁴⁹ A négy fő rend: *Orách chájim* – a mindennapi élet, az imádságok, az ünnepek, a szombat és hasonló törvényei; *Jore déá* – a kóser étkezés, a nemiélet, a kamat, a fogadalmak, a gyász stb. törvényei; *Even háezer* – a házasság, és az azzal kapcsolatos törvények; *Chosen mispát* – a polgárjog és a bíraskodás törvényei.

Maimonidész, Mose ben Máimon, a Rámbám:
Széfer Mádá: A tudás könyve
Hilchot Tálmud Torá – A Tóra-tanulás szabályai

2. fejezet

A tanulás fontossága

Az oktatás kötelessége

1. §. A kisgyermek tanítására tanítókat kell alkalmazni minden országban, minden tartományban, minden faluban.

Ha egy helységben nincsenek Tórát tanuló gyerekek, a lakosság mindaddig kiközösített, amíg nem alkalmaz tanítókat a gyerekek tanítására. Ha nem alkalmaznak tanítókat, megérdemlik, hogy lerombolják a házaikat, mivel a világ csak a Tórát tanuló gyermekek szájából jövő lélegzet erénye folytán létezhet.

2. §. A gyereket egészségi állapotától és testalkatától függően, hat-hét éves korában kell tanulni küldeni. Hatéves kor alatt nem kell tanítóhoz vinni.

A tanító, annak érdekében, hogy tiszteletet ébresszen, alkalmazhat testi fenytést a tanulókkal szemben. Nem szabad azonban kegyetlenül ütlelnie őket, mint egy ellenséget, így ne üsse őket bottal vagy vesszővel, hanem legfeljebb egy kis szíjjal.

A tanító egész nap és az este egy részében is üljön velük és oktassa őket, hogy megtanítsa nekik az „éjjel-nappali” tanulást. A gyerekek egyáltalán ne szüneteltesék tanulmányaikat, kivéve szombat és ünnepek előestéjén, a nap második felében, illetve magukon az ünnepeken. Szombaton nem szabad új anyagot kezdeniük, viszont át kell tekinteniük az addig tanultakat.

A gyerekek tanulását sose szabad megszakítani, még a Templom építése érdekében sem.

3. §. Az „Átkozott, ki az Örökkévaló munkáját henyén végzi!”¹⁵⁰ idézet a gyerekek tanítójára is vonatkozik, ha otthagyja a gyerekeket és kimegy, vagy velük marad, de más munkával foglalatoskodik, vagy oktatásukban rest. Következésképp csak istenfélő tanítót szabad választani, aki gyorsan tanítja, és gondosan oktatja a gyerekeket.

Hajadon és nőtlen tanárok

4. §. Nőtlen férfi a gyerekeket látogató anyákra való tekintettel nem taníthat gyerekeket. Nő a gyerekeket látogató apákra való tekintettel nem taníthat gyerekeket.

¹⁵⁰ Jeremiás 48:10.

Verseny az oktatásban

5. §. Egy tanító legfeljebb huszonöt gyermeket taníthat. Ha huszonöttnél több, de negyvennél kevesebb gyerek van, segédet neveznek ki tanításuk segítésére. Negyvennél több gyerek esetén két tanítót neveznek ki.

6. §. A gyermeket át lehet helyezni egyik tanítótól egy másikhoz, ha az utóbbi gyorsabb ütemben tudja tanítani, legyen szó akár az Írott Törvényről, akár a nyelvtanról. Ez arra az esetre vonatkozik, amikor mindketten egyazon városban tanítanak, és nincs folyó kettőjük között. Ezzel szemben nem szabad a gyermeket arra kényszeríteni, hogy egyik városból másikba utazzon, de még arra sem, hogy ugyanazon a városon belül a folyó egyik oldaláról a másikra járjon át, kivéve abban az esetben, ha van a folyón erős híd, amely minden bizonnyal nem dől össze egykönnyen.

7. §. Ha valakinek, akinek a háza sikátorra nyílik, tanító kíván lenni, akkor még a saját udvarán közvetlen szomszédai sem tiltakozhatnak elhatározása ellen.

Hasonlóképpen: ha jön egy tanító, és tanulószobát nyit a mellett a hely mellett, ahol a kollégája tanít, hogy más gyermekek hozzá járjanak, vagy hogy a kollégájától, aki tanítja őket, hozzá jöjjenek át a gyerekek, akkor a kollégája nem nyújthat be panaszt ellene, mert az van írva¹⁵¹: „Az Örökkévaló kívánta az ő igazsága kedvéért, hogy naggyá tegye a tant, és dicsővé tegye”.

3. fejezet

A tanulás módszere

A Tóra koronája

1. §. Izraelnek három korona adományoztatott: a Tóra koronája, a papi korona, és a királyi korona.

A papi koronát Áron érdemelte ki, ahogy az írva van¹⁵²: „Legyen számára és ivadéka számára örökös papságnak szövetsége.”

A királyi koronát Dávid érdemelte ki, ahogy írva van¹⁵³: „Örökké lesz magzata, és a trónja, mint a Nap előttem.”

A Tóra koronája pedig félretétetett, és készen vár minden zsidót, ahogy írva van¹⁵⁴: „Ez a Törvény, amit Mózes parancsolt nekünk, örökségül Jákob gyülekezetének.” Aki kívánja, érte jöhet és elveheti.

Annak érdekében, hogy azt ne mondjuk valamiképpen, hogy a többi korona értékesebb a Tóraénál, azt mondja a vers¹⁵⁵: „Általam uralkodnak királyok, és törvényt

¹⁵¹ *Jesájá* 42:21.

¹⁵² *4Mózes* 25:13.

¹⁵³ *Zsoltárok* 89:37.

¹⁵⁴ *5Mózes* 33:4.

¹⁵⁵ *Példabeszédek* 8:15–16.

szabnak fejedelmek igazsággal, általam vezérelnek vezérek és nemesek.” Ennélfogva tudjuk, hogy a Tóra koronája dicsőbb a másik kettőnél.

2. §. Bölcsseink kijelentették, hogy még egy törvénytelen származású (*mámzer*) Tóra-tudós is előbbre való, mint egy tanulatlan főpap, mint arra az Írás¹⁵⁶ utal: „Becsesebb az koralloknál”, vagyis értékesebb, mint a legbelső szobákba bejáratos főpap¹⁵⁷.

A tanulás és a tett egyensúlya

3. §. Egyetlen más micva sem ér fel a Tóra-tanulással, ezzel szemben a Tóra-tanulás felér bármelyik micvával, mert a tanulás tethez vezet. Következésképp a tanulás mindig megelőzi a tettet.

4. §. Abban az esetben, amikor valakinek egy micva teljesítse és a Tóra tanulása között kell döntenie, ha a micvát valaki más is végrehajthatja, akkor nem szabad félbeszakítani a tanulást. Ellenkező esetben neki kell végrehajtania a micvát, és utána vissza kell térnie a tanulmányaihoz.

5. §. Az Eljövendő Világban az embereket először a Tóra-tanulás alapján ítélik meg, és csak azután teszik mérlegre az összes többi cselekedetüket.

Ezért mondták Bölcsseink: „Az ember mindig a Tóra-tanulással foglalatoskodik, akár az Örökkévaló kedvéért, akár nem az Örökkévaló kedvéért, mivel a nem az Örökkévaló kedvéért végzett Tóra-tanulás is végül az Örökkévaló kedvéért végzett tanuláshoz vezet majd.

A Tóra és a hétköznapi foglalatosságai

6. §. Annak az embernek, akit a szíve arra sarkall, hogy megfelelő módon teljesítse ezt a micvát, és ezáltal meg legyen koronázva a Tóra koronájával, nem szabad a figyelmét más dolgok felé fordítania. Nem szabad arra törekednie, hogy a Tórával együtt gazdagságot és dicsőséget is szerezzen.

Ez a Tóra útja¹⁵⁸: „Egyél kenyeret sóval, mértékkel igyál vizet, aludj a földön, élj nehéz életet, és törd magad a Tórában!”

Nem hárul rád a feladat bevégzése, de nem is vonhatod magadat ki alóla. Minél többet sajátítótól el a Tórából, annál nagyobb jutalmat szereztél. A jutalom pedig arányos a befektetett fáradságokkal.

7. §. Lehet, hogy valaki azt mondja: „Megszakítom a tanulmányaimat, amíg elegendő pénzt nem gyűjtök, aztán folytatom, vagy megszakítom a tanulmányaimat, amíg meg nem veszem, amire szükségem van, azután, amikor már nem kell a munká-

¹⁵⁶ Uo. 3:15.

¹⁵⁷ A *pnim* – „korallók” szó, rokon a *pnim* – „bent”-tel, ezért következtet Maimonidész a „becesebb a koralloknál” idézetből arra, értékesebb a *legbelső* szobába bejáratos főpapnál.

¹⁵⁸ *Atyák* 6:4.

val foglalkoznom, folytatom a tanulást.” Aki ilyen gondolatokat forgat a fejében, az sose fogja kiérdemelni a Tóra koronáját.

Legyen a munkád az alkalmi, és a Tóra az állandó. Ne mondd azt: „Majd tanulok, ha lesz időm”, mert talán sosem lesz időd.

8. §. Írva van a Tórában¹⁵⁹: „Nem az égben van... és nem a tengeren túl van”. A „Nem az égben van” azt jelenti, hogy nem a gögös emberben, és nem is azokban, akik a „tengeren túlra utazgatnak”.

Ezért mondták Bölcsseink: „Nem mindenki lesz bölcs, aki üzlettel foglalkozik.” Bölcsseink rendelkezése az is: „Korlátozd a lehető legkevesebbre a foglalatosságaidat, és foglalkozz a Tórával.”

9. §. A Tóra szavait a vízhez hasonlítjuk, amint írva van¹⁶⁰: „Ó, mind, aki szomjúhoztok, jöjjetek a vízhez!” Ez a hasonlat arra tanít, hogy amiképpen a víz nem gyülemlik föl lejtőn, hanem lefolyik róla, és az alacsony helyen gyűlik fel, ugyanúgy nem maradnak meg a Tóra szavai a dölyfös emberben, sem pedig a rátarti ember szívében, hanem inkább az alázatosban és egyszerűben, aki a Bölcsök lábánál, a porban ül, és eltávolítja szívéből az idők vágyait és örömeit. Ő épp csak annyi munkát végez nap, mint nap, hogy megkeresse a betevő falatot, ha nincs más, amit ehetne, s napjai és éjszakái többi részében a Tóra-tanulással foglalkozik.

Pénzt keresni a Tórával

10. §. Aki arra a gondolatra jut, hogy Tórát fog tanulni, de nem dolgozik közben, hanem az emberek könyörületességéből fog élni, az megszenteltleníti az Örökkévaló nevét, gyalázatot hoz a Tórára, kioltja a hit világát, kárhozatot hoz önmagára, és eltékozolja az Eljövendő Világot, mivel ezen a világon nem szabad a Tóra szavaiból hasznot húzni.

Bölcsseink azt mondták: „Aki hasznot húz a Tóra szavaiból, eljártssza evilági életét.” Ugyanakkor kinyilvánították és megparancsolták: „Ne csinálj belőlük koronát, hogy fölnagyítsd magad, se fejszét, hogy vagdalkozz vele!” Kinyilvánították és megparancsolták még azt is¹⁶¹: „Szeresd a munkát, és vesd meg a rabbinikus pozíciókat.” Az a Tóra, amit nem kísér munka, végül tagadáshoz és bűnhöz vezet. Az ilyen ember végső soron meglopja a többiekét¹⁶².

¹⁵⁹ 5Mózes 30:12-13.

¹⁶⁰ Jesájá 55:1.

¹⁶¹ Atyák tanításai 1:11.

¹⁶² Rabbi Jozsef Káro *Keszef Misne* című könyvében nem ért egyet Maimonidésszel, és azt mondja: semmi sem tiltja, hogy a Tóra-bölcs támogatást fogadjon el. Noha Maimonidész számos olyan bölcstörténetet hozza fel bizonyítékként, akik egyszerű munkák végzéséből tartották fenn magukat, a *Keszef Misne* rámutat, hogy a Talmud Hiléllal kapcsolatos említése még abból az időből származik, amikor még nem értékelték Hilél nagyságát. Nincs rá bizonyíték, hogy utána is dolgozott egyszerű munkásként.

11. §. Óriási erény, ha valaki a maga munkájával teremti elő a mindennapi kenyerét – ahogy az első nemzedékek jámborai. Ezen a módon az ember mind a mostani, mind az eljövendő világ minden tiszteletét és jótéteményét kiérdemli.

Írva van¹⁶³: „Midőn kezeid szerzeményét eszed, boldog leszel, és jó dolgod lesz.” „Boldog leszel” – ezen a világon. „Jó lesz neked” – az eljövendő világban, amely teljes egészében jó.

A Tóra és az evilági javak

12. §. Nem maradnak meg végérvényesen a Tóra szavai annál, aki lustálkodik megszerzésükben, sem annál, aki gyönyörök közepette és ételben-italban tobzódva tanul, hanem az szerzi meg azokat, aki az életét szenteli rájuk, aki szemének alvást, szemhéjának szundítást nem engedve, szüntelenül töri magát.

A Bölcsék az „Ez a tan, ha meghal valaki a sátorban...” verset¹⁶⁴ jelképesen úgy értelmezték, hogy a Tórát csak olyan ember szerezheti meg végérvényesen, aki a bölcsesség sátorában lemond életéről.

Hasonlóképpen mondta Salamon is a maga bölcsességében¹⁶⁵: „Ha elernyedté a szükség napján, szűknek bizonyult az erőd”. Mondotta továbbá¹⁶⁶: „Bölcsességem is

Az a gyakorlat, mely szerint szabad pénzt elfogadni Tóra-tanulásért, a *Toszáfot, Kötubot* 106a-ból fakad, amely azt mondja: azok az emberek, akik annak érdekében, hogy Tórát taníthassanak, vagy bíróként szolgálhassanak, lemondtak arról a lehetőségről, hogy más foglalkozással keressék kenyerüket, kaphatnak díjazást, mivel lényegében nem a Tóra-tanulásért kapnak pénzt, hanem az idejükért.

A *Keszef Misne* erre a következtetésre jut:

Ezt lehet úgy magyarázni, hogy Maimonidész szerint nem helyes, ha valaki azzal az elgondolással veti le magáról a munka jármát, hogy amíg ő Tórát tanul, addig majd mások gondoskodnak a megélhetéséről, hanem az a helyes, ha előbb kitanul valamilyen mesterséget, amiből meg tud élni. Ha az így szerzett keresménye elegendő neki, akkor jó. Ha nem, akkor elfogadhatja a közösség adományait.

De, még ha nem is az Maimonidész intenciója, mint ahogy ez valószínűnek is tűnik a *Misna kommentárjából*, akkor is érvényes az az elv, hogy amikor a halachával kapcsolatosan kétely merül fel, akkor a szokásoknak megfelelően kell eljárni. Láttuk, hogy Izrael Bölcsői mind mesterünk előtt, mind utána elfogadták, hogy a közösség gondoskodjon róluk.

Továbbá: még ha a háláchá Maimonidész véleményét követi is (aszerint ahogy a *Misna kommentárjában* vélekedik), lehetséges, hogy az előző nemzedékek bölcsői azért nyugodtak mégis bele ebbe, mert ha a tudósok és a tanítók nem tudnának megélni, akkor nem tudnák annak rendje s módja szerint bújni a Tórán, és a Tóra elfelejtődne – mentsen tőle az ég! Mivel azonban meg tudnak élni, tudnak tanulni, és „a Tóra felmagasztaltatik és erősödik”.

Ezeket a gondolatokat törvényként idézi a *Sulchán Áruh* és a *Rómá* (*Jore Déá* 246:5.). Megjegyzendő, hogy még Maimonidész is megengedi (*Misna-kommentár, Ávot* 6:10.; *Az emberi magatartás szabályai* 6:2.), hogy pénzt adjanak egy bölcsnek befektetésre, vagy hogy kereskedés és csere útján más módon vegye hasznát.

¹⁶³ *Zsoltárok* 128:2.

¹⁶⁴ *4Mózes* 19:14.

megmaradt nekem”. Vagyis a bölcsesség, amit haragban¹⁶⁷ tanultam, az maradt meg bennem.

Bölcsseink kijelentették: örök szövetség az, hogy aki a kimerülésig tanulja a Tórát a tanházban, nem felejt el azt hamar. Aki pedig egymagában tanulmányozza kimerülésig a Tórát, bölcs lesz, mint írva van¹⁶⁸: „A szerényeknél bölcsesség van.”

Aki tanulás közben hangosan kimondja a tanultakat, az egyszer és mindenkorra megjegyzi a tanult anyagot. Ezzel szemben, aki hangtalanul olvas, gyorsan elfelejti az olvasottakat.

13. §. Noha éjjel-nappal tanulni micva, az ember éjszaka tesz szert a legtöbb bölcseségre. Következésképp annak, aki szeretné kiérdemelni a Tóra koronáját, vigyáznia kell, hogy egy este se adja fejét alvásnak, evésnek, ivásnak, beszélgetésnek és hasonlónak, hanem csakis a Tóra-tanulásnak és a bölcsesség szavainak.

Bölcsseink mondták: „A Tóra énekét csak este hallani, ahogy az írva van¹⁶⁹: „Kelj föl, énekelj este...”.

Aki esténként Tórát tanul, azt napközben is követi a kegy vezérfonala, mint írva van¹⁷⁰: „Nappal kirendeli az Örökkévaló az ő kegyelmét, éjjel pedig az ő éneke van énelem: imádság életem Istenéhez”.

Azokat a házakat, amelyekben esténként nem hallhatók a Tóra a szavai, tűz emészt el, mint írva van¹⁷¹: „Minden sötétség ólálkodik kincseire, megemésztí őt szíttatlan tűz”.

A „Gyalázta az Örökkévaló szavát” vers¹⁷² olyan emberre vonatkozik, aki egyáltalán nem foglalkozik a Tórával. Hasonlóképpen: aki megtehetné, hogy foglalkozzon a Tórával, de nem teszi, vagy aki tanulmányozta ugyan az Írott Törvényt és a Szóbeli Törvényt, de a tanulást feledve és sutba hajtva a világ hívságai felé fordult tőlük, az szintén „az Örökkévaló szavainak gyalázói” közé tartozik.

Bölcsseink mondták: „Aki a jólétben elhanyagolja a Tórát, az a végén majd szegénységben fogja elhanyagolni azt. Aki a szegénységben megtartja a Tórát, az majd a jólétben fogja megtartja.” Ezt az elvet szó szerint említi a Tóra¹⁷³: „Mert nem szolgáltad az Örökkévalót, a te Istenedet örömmel és vidám szívvel mindennek bőségében,

¹⁶⁵ Példabeszédek 24:10.

¹⁶⁶ Prédikátor 2:9.

¹⁶⁷ Az *áf*– „is” szó, jelenthet „harag”-ot is.

¹⁶⁸ Példabeszédek 11:2.

¹⁶⁹ Siralmak 2:19.

¹⁷⁰ Zsoltárok 42:9.

¹⁷¹ Jób 20:26.

¹⁷² 4Mózes 16:31.

¹⁷³ 5Mózes 28:47-48.

emiatt szolgálj majd ellenségednek”, illetve¹⁷⁴ „Azért, hogy szenvedni hagyjon és megpróbáljon, és végül a javadra vezessen”.

4. fejezet

Az oktatás módszere

A tanár és a tanítvány személye

1. §. A Tórát csak megfelelő tanulónak szabad tanítani, akinek cselekedetei megnyerőek, vagy olyan embernek, akinek magaviselete ismeretlen. Azt viszont, aki rossz utakat választ, úgy kell irányítani, hogy rendesen viselkedjen, és megtanuljon az egyenes ösvényen járni. Akkor, megvizsgálják, és megengedik neki, hogy belépjen a tanházba tanulni.

Bölcseink azt mondták: Aki nem megfelelő tanulót tanít, az úgy tekintendő, mint aki követ hajít a Merkúrra, mert írva van¹⁷⁵: „Mint aki követ köt meg parittyában, olyan, ki balgának tisztességet ad”. Nincs más „tisztesség”, mint a Tóra, mert írva van¹⁷⁶: „A bölcsek tisztességet örökölnek”.

Hasonlóképpen: olyan tanítótól, aki nem jár helyes ösvényen – bárha nagyon bölcs ember, és az egész nép igényli ismereteit –, mindaddig nem szabad tanulni, míg vissza nem tér a helyes útra, mert írva van¹⁷⁷: „Mert a papnak ajkai megőrzik a tudást, és tant kívánnak szájából, mert követője ő az Örökkévalónak, a Seregek Urának”.

Bölcseink mondták: Ha a tanító hasonlít „a Seregek Urának követőjére”, akkor hallgasd szájából a Tórát. Ha nem, ne hallgasd szájából a Tórát.

A tananyag átadása

2. §. Hogyan folyik az oktatás? A tanító ül a főhelyen, a tanítványok pedig körülötte, hogy mind lássák őt, és hallják a szavait.

A tanító nem ülhet széken, ha a tanítványai a földön ülnek, hanem vagy mindenkinek széken kell ülnie, vagy mindenkinek a földön.

Eredetileg úgy volt, hogy a tanító ült, a tanítványok pedig álltak, a Második Templom lerombolása előtt azonban már mindenütt úgy folyt a tanítás, hogy a tanító és a tanítványok egyaránt ültek.

3. §. Ha a tanító személyesen kívánja instruálni a tanítványokat, joga van hozzá. Ha szószólón keresztül kíván tanítani, a szószólónak közte és a tanítványok között kell állnia. A tanító beszél a szószólóhoz, az pedig továbbítja szavait a tanulóknak.

¹⁷⁴ Uo. 8:16.

¹⁷⁵ Példabeszédek 26:8.

¹⁷⁶ Uo. 3:35.

¹⁷⁷ Máláchi 2:7.

Amikor kérdést intéznek a szószólóhoz, akkor az megkérdezi a tanítót, a tanító felel a szószólónak, és az válaszol a kérdezőnek.

A tanítónak nem szabad a hangját a szószóló hangja fölé emelnie, és hasonlóképpen: amikor a szószóló kérdez valamit a tanítótól, akkor neki sem szabad a hangját a tanítóé fölé emelnie.

A szószóló nem vehet el a tanító szavaiból, nem tehet hozzájuk, nem változtathat rajtuk – ezt csak abban az esetben teheti, ha ő a tanító apja, vagy tanítója.

Ha a tanító azt mondja a szószólónak: „Tanítóm azt mondta nekem...” vagy „Atyám és tanítóm azt mondta nekem...”, akkor a tanítást továbbadó szószóló köteles a kijelentést annak a bölcsnek a nevében idézni, aki eredetileg mondta, megemlítve a tanító atyjának vagy tanítójának nevét, például: „Ez és ez a bölcs azt mondotta...”. Annak ellenére, hogy a tanító nem említette a bölcs nevét, mivel nem szabad tanítónkra vagy atyánkra név szerint hivatkozni.

A tudatlanság nem szégyen

4. §. Ha a tanító tanít, és a tanulók nem értik a tanult anyagot, a tanítónak nem szabad megharagudnia és dühöt mutatnia, hanem, ha kell, akár sokadszor is el kell ismételnie, és újra át kell tekintenie az anyagot, amíg teljes mértékben meg nem értik a háláchát.

Hasonlóképpen: a tanulónak nem szabad azt mondania, hogy „Értem”, amikor nem érti, hanem újra és újra, akár többször is kérdeznie kell. Ha a tanítója megharagszik rá, és kimutatja dühét, a tanuló mondja azt neki: „Tanítóm, ez Tóra, és nekem tanulnom kell, de gyöngye a felfogóképességem.”

5. §. A tanulónak nem szabad szégyenkeznie amiatt, hogy a társai elsőre vagy másodsorra megértik az anyagot, ő pedig csak a sokadik ismétlés után. Ha ilyen dolgok miatt zavarba jön, azon végzi, hogy hiába jár a tanházba, nem tanul semmit.

Éppen ezért az első nemzedékek Bölcssei azt mondták: „A szégyenlős ember nem tanul, az indulatos embernek pedig nem szabad tanítania.”

Mikor érvényes ez? Amikor a tanulók a mélysége miatt nem értik az anyagot, vagy korlátozott felfogóképességük miatt nem képesek befogadni azt. Ha viszont a tanító úgy látja, hogy nem szentelik teljes figyelmüket a Tóra tanulásának, hanyagok, és emiatt nem értik az anyagot, akkor köteles haragosan rájuk szólni, szavakkal meg szégyeníteni őket, hogy jobban figyeljenek. Ezzel kapcsolatban mondták a Bölcsök: „Csepegtess félelmet a tanulódba.”

Továbbá: nem illendő, hogy egy tanító kihívó módon viselkedjen a tanítványai előtt. Ne szórakozzon a jelenlétükben, ne egyen-igyon velük. Ezeknek a korlátozó-soknak az a céljuk, hogy respektálják, és gyorsan tanuljanak a keze alatt.

6. §. Amikor a tanító belép a tanházba, mindaddig nem szabad neki kérdést föltenni, amíg föl nem készül, és nem összpontosít. A tanuló tehát nem kérdezhet, amíg a mester le nem ül, és el nem helyezkedik.

Ketten egyszerre nem kérdezhetnek. A tanítót nem szabad nem az éppen aktuális témához kapcsolódó dolgokról kérdezni, hanem csak azzal az anyaggal kapcsolatosan, amivel épp foglalkoznak, nehogy zavarba hozzák.

A tanító megteheti, hogy kérdéseivel és a jelenlétükben végzett tetteivel szándékosan félrevezeti a tanulókat, annak érdekében, hogy erősítse összpontosító-képességüket, és hogy próbára tegye őket, vajon emlékeznek-e még arra, amit tanított nekik, vagy sem. Mondanunk sem kell, hogy a tanító a serkentésük érdekében kérdezheti őket más anyagból is, mint amivel épp foglalkoznak.

7. §. Állva nem szabad sem kérdezni, sem válaszolni. Sem magasabb helyről, távolról, vagy az előljárók háta mögül.

A tanítónak csak azzal az anyaggal kapcsolatosan szabad kérdést feltenni, amivel épp foglalkoznak. Kérdést csak tiszteletteljes hangon szabad fölteni. Egy tanuló, az oktatás közben ugyanazzal a témával kapcsolatban legföljebb három kérdést tegyen fel.

Fontossági sorrend

8. §. Abban az esetben, amikor ketten egyszerre kérdeznek, ha az egyik a tárggyal kapcsolatban kérdez, a másik pedig nem, akkor a tárggyal kapcsolatosra kell először a figyelmet fordítani. Ha az egyik gyakorlati kérdést vet fel, a másik pedig elméletit, akkor a gyakorlati kérdésre kell először figyelmet fordítani. Ha az egyik a Tóra törvényére, a másik pedig a Tóra verseinek értelmezésére, akkor a Tóra törvényeire vonatkozó kérdésre kell először a figyelmet fordítani. Ha az egyik a Tóra verseinek értelmezésére, a másik pedig valamelyik *ágádára*, akkor először a Tóra-versekkel kapcsolatos kérdésre kell fordítani a figyelmet. Ha az egyik *ágádára* vonatkozik, a másik pedig a „könnyebbről a nehezebbre való következtetés” logikai elvével kapcsolatos, akkor a „könnyebbről a nehezebbre való következtetés” logikai elvével kell előbb foglalkozni. Ha az egyik a „könnyebbről a nehezebbre való következtetés” logikai elvével kapcsolatos, a másik pedig „két hasonló kifejezés”-re épített logikai következtetésre, akkor a „könnyebbről a nehezebbre való következtetés” logikai elvére kell nagyobb figyelmet fordítani.

Ha a két kérdező egyike bölcs, a másik pedig tanítvány, a bölcsre kell figyelni; ha az egyik tanítvány, és a másik közember, akkor a tanítványra kell először a figyelmet fordítani. Ha mindketten bölcsek, tanulók vagy közemberek, illetve ha mindketten a Tóra törvényeivel kapcsolatosan kérdeznek, vagy egy előző állításra szeretnének válaszolni, vagy mindkettejük kérdése tényleges cselekedetekre vonatkozik, akkor a szószóló választásán múlik a sorrend.

A tanház szentsége

9. §. A tanházban nem szabad aludni. Aki elbóbiskol a tanházban, annak tudása cafatokra hullik. Erre Salamon bölcsességeinek egyik verse utal¹⁷⁸: „Rongyokba öltöztet a szendergés”.

A tanházban beszélgetni csak a Tóra szavairól szabad. Még ha tüsszent is valaki, azt sem szabad egészségére kívánni. Mondanunk sem kell, hogy más dolgokról beszélni tilos.

A tanház szentsége felülmúlja a zsinagógáét.

¹⁷⁸ *Példabeszédek* 23:21.

Dr. Moshe Katz

Rejtett kódokról a Tórában

Előszó

A Tóra minden idők legnagyobb „bestseller”-e. Ez a könyv ezredévekig rendkívüli befolyást fejtett ki nemzetekre és egyénekre, ez a könyv az emberiség örökségének részévé vált.

A zsidó hagyomány azonban nem osztja azt a széles körben uralkodó felfogást, hogy a Tóra lényegében egy történelemkönyv. Még csak nem is egyszerűen egy etikai kézikönyv vagy irodalmi mestermű. A judaizmus a Tórát mindig is isteni alkotásnak tekintette, egy megszentelt dokumentumnak, melynek minden egyes betűje rejtett jelentések és magasztos gondolatok világát takarja.

A Tórának ez a felfogása találkozott most a modern tudományos analízis elfogadott technikáival és nyújtja a bibliai szövegek tanulmányozásának új és valóban forradalmi megközelítését.

A *Technion – Israel Institute of Technology*, a világ egyik legnagyobb tisztelettel övezett tudományos intézete, laboratóriumaiban megszületett az eredeti ötlet, használjuk fel a számítástechnikát a Tóra tanulmányozásának szolgálatában.

Abból a feltételezésből kiindulva, hogy a Tóra egy hatalmas rejtjelekkel átszőtt mű, a Tórát betűről betűre bevitték egy nagyteljesítményű számítógépbe. Speciális keresőmódszereket fejlesztettek ki a teljes karaktorsorozat átkutatására a betűk közé egyenközű betűugrással rejtett rendszerszerű szerkezetek kulcsszavak, nevek vagy koncepciók után. A cél egy rejtett kód létének megmutatása volt. Az eredményeket ezután statisztikai elemzésnek vetették alá, hogy megállapítsák véletlenszerűek voltak-e.

Az alkalmazott „betűugrásos technika” előzetes eredményeinek némelyike itt kerül először nyilvánosságra. Bár a munka még nincsen befejezve, lenyűgöző eredmények születtek. A számítógépes elemzés eredményei egyaránt izgalmasak és elgondolkodtatóak.

Nem célunk a Tóra „égi” eredetének bizonyítása, sem pedig a betűugrásos technika megbízhatóságának igazolása. Célunk annak demonstrálása az

Olvasó számára, amit a Bölcsék így fejeztek ki: „Nincs olyan dolog, amire a Tóra ne utalna”¹⁷⁹.

A sófár elüzi az igazságosság tulajdonságát¹⁸⁰

A világ Ros Hásáná (új év)¹⁸¹, az Ítélet Napján lett teremtve, amit imádsággal és a sófár hangjával köszöntünk.

A Midrásban ezt találjuk¹⁸²:

„De mikor Izrael veszi a szarvakat és megfűjja őket,
a Szent, legyen áldott, felemelkedik az Igazság Trónjáról és
átül az Irgalom Trónjára... és átváltoztatja számukra az
igazságosságot irgalommá.”

Ros Hásáná napján a legjelentősebb kiegészítések az imában a *Malchujot* (Királyságok), *Zichronot* (Emlékezések) és *Sofárot* (Sófárok) szakaszok a *Muszáf* imában.

A Talmud¹⁸³ meghagyja, hogy nem kevesebb mint 10 áldás legyen elmondva ezekben a versekben megemlékezésül:

- a. „Dávid 10 dicséneke (*Hálelujá*)” pl.: „...dicséjétek a sófár hangjával...”¹⁸⁴.
- b. A Tíz Parancsolat, melyek elhangzásakor, a sófár hangja volt hallható.
- c. „A 10 ige melyekkel a világ teremtve lett.”

Az első két indok nyilvánvaló és mindkettő a sófárra utal. A harmadik azonban némi tisztázásra szorul.

IMózes nyitó verseiben csak 9-szer szerepel, hogy „legyen...”.

A Talmud elmagyarázza, hogy ámbár a Tóra nem mondja explicite ki, hogy „és Isten mondta, legyen menny” ez nem kevésbé egy ige („az egek Isten szavára lettek”¹⁸⁵).

¹⁷⁹ Lásd Zohár Pinchász 146.

¹⁸⁰ Psziktá Rábáti 41:5.

¹⁸¹ Ros Hásáná 27a.; Toszáfot kómán címszó Ros Hásáná 32a.; Rási „A tíz ige mellyel a világ teremtve lett”.

¹⁸² Vájikrá Rábá 29:3.; Zohár, Emor 99.

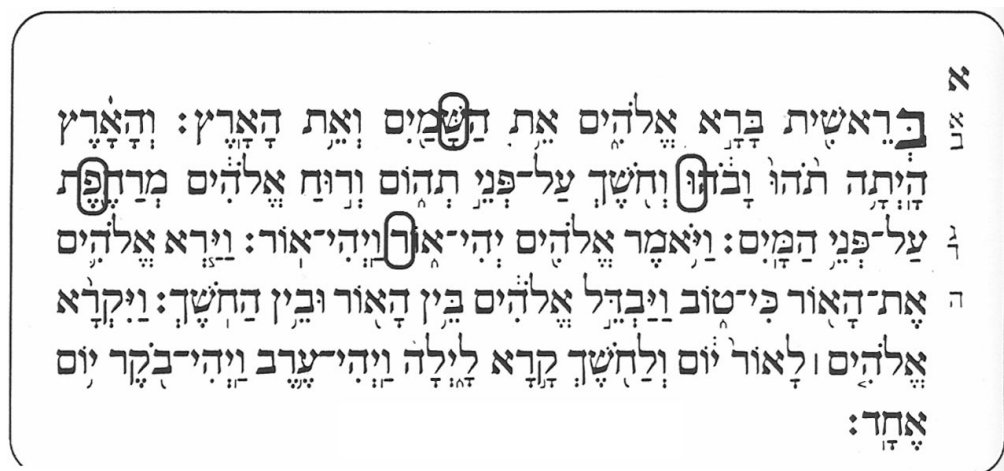
¹⁸³ Ros Hásáná 32a.

¹⁸⁴ Zsoltárok 14:3.

De miféle kapcsolata van a teremtés történetének a sófárral?

Magyarázatunkat az alábbi módon tudjuk levezetni:

שופר – Sófár (26) 1Mózes 1:1.

„Kezdetben teremtette Isten az eget és a földet. A föld pedig puszta és üres volt és sötétség volt a mélység színén; és Isten szelleme lebegett a vizek színén. És mondta Isten: Legyen világosság! És lett világosság. És látta Isten, hogy a világosság jó, és elválasztotta Isten a világosságot a sötétségtől. És nevezte Isten a világosságot nap-palnak, a sötétséget pedig nevezte éjjelnek. És lett este és lett reggel: első nap.”

(1Mózes 1:1-5.)

A שמים (*sámájim* – mennyek, „egyet”) szó ש (*sin*) betűjétől 26-okat ugorva a שופר (*sófár*) szót kapjuk. Ugyanezen vers tartalmazza a Bölcsék szerint Isten 42 betűs nevét, mely az abszolút igazságossághoz kapcsolódik. A sófár 26 betűs kódként fejthető itt ki, a י-ה-ו-ה Isten név számértékével párhuzamban, ami a *cheszed*, az irgalom attribútumának felel meg.

Ez lehet a sófár funkciójának jelzése, mely kizárja a szigorú igazságosságot és felkelti az irgalmat. A *Zohár*¹⁸⁶ explicite kijelenti, hogy a menny szinonimája a sófárnak.

¹⁸⁵ Uo. 36:6.

¹⁸⁶ *Zohár im Pirus Haszulám*, Bevezetés az 1Mózeshez, 304., 249. old.

Szombat, Izrael és a Szent Név

A *Báál Háturim*¹⁸⁷ Isten négybetűs nevét, יה-וה, megtalálta mozaik szóként elrejtve a péntek esti *kidus* szavaiban:

יום השישי ויכלו השמים

(*Jom hási. Vájchulu háámájim*... – „... a hatodik nap. Akkor elkészült az ég...”

Ez segít megválaszolni egy gyakran felmerülő kérdést: miért kezdődik a *Kidus* az előző vers utolsó két szavával?¹⁸⁸

Egy további példa jobban megvilágítja ezt:

A Midrás¹⁸⁹ azt mondja, hogy midőn a teremtés elkészült, a Szombat panaszkodott, hogy minden napnak van párja, de ő, lévén szent, egyedül maradt. „Izrael lesz a párod” válaszolta Isten.

Annak érdekében, hogy Izrael megtartsa és megszenteli a Szombatot, az egyedülálló nap a szentség egy magasabb fokához kapcsolódik. Ezekben a versekben megtaláljuk a Szombat párjának nevét 7 betűs és hátrafelé 50 betűs kódban.

Mindkét szám a Szombathoz és a „jovel”-hez (Jóbél-Jubileum) kapcsolódik. A sábát (pihenés) kifejezés két parancsolattal kapcsolatban tűnik fel: a Szombat napja, a hetedik nap, mikor minden munkától tartózkodni kell; és a smita év (hetedik év), mikor tartózkodni kell a föld megművelésétől.

ישראל – Izrael (7) *IMózes* 1:31.

ישראל – Izrael¹⁹⁰(-50) *IMózes* 2:3.

¹⁸⁷ Kommentár az *IMózes* 1:31 -hez

¹⁸⁸ Ahogy azt idézi az *Ári* és a *Chátám Szofér* Responzumok, *Sidur Minchát Jerusálajim, Kolbo Hásálém* 614-615. old.

¹⁸⁹ *Brásit Rábá* 11:8.

¹⁹⁰ A [-] jel a szám előtt egy visszafelé működő kódot jelez.

וְלִכְלֵחַת הָאָרֶץ וְלִכְלֵעוֹף
 הַשָּׁמַיִם וְלִכְלֵ רוֹמֵשׁ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר-בּוֹ נִפְשׁ חַיָּה אֶת-כָּל-
 יֶרֶק עֵשֶׂב לֶאֱכֹלָה וַיְהִי-כֵן: וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת-כָּל-אֲשֶׁר עָשָׂה לֵאמֹר
 וַהֲנִה-טוֹב מְאֹד וַיְהִי-עֶרֶב וַיְהִי-בֹקֶר יוֹם הַשְּׁבִיעִי
 וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל-צְבָאָם: וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
 מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל-מְלַאכְתּוֹ
 אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת-יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי
 בּוֹ שָׁבַת מִכָּל-מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר-בְּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת:

„A föld minden vadjának, és az ég minden madarának és mindennek, ami a földön mászik, amelyben élő lélek van, mind a zöld füvet adtam eledelül. És így lett. És látta Isten mindazt, amit alkotott, és íme nagyon jó volt. És lett este és lett reggel: hatodik nap.

Így bevezetett az ég és a föld és minden seregük. És a hetedik napon Isten bevezette művét, melyet alkotott, és megnyugodott a hetedik napon minden művétől, amelyet alkotott. Ekkor megáldotta Isten a hetedik napot és megszentelte, mert ezen megnyugodott Isten minden művétől, amelyet teremtett és alkotott.”

(IMózes 1:30-2:3.)

„...sok nemzet atyja”¹⁹¹

אברהם – Ábrahám (50) IMózes 1:22.

וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת-הַיָּמִים בְּיָמֵים
 וְהַעוֹף יָרֵב בָּאָרֶץ: וַיְהִי-עֶרֶב וַיְהִי-בֹקֶר יוֹם חַמִּישִׁי:
 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ בְּהֵמָה וְחַיֵּי
 וְחַיֵּי אֶרֶץ לְמִינָהּ וַיְהִי-כֵן: וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת-חַיֵּי הָאָרֶץ לְמִינָהּ
 וְאֶת-הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְאֶת-כָּל-רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינָהּ וַיֵּרָא
 אֱלֹהִים כִּי טוֹב: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים גַּעֲשֵׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדְמוּתֵנוּ
 וַיְרֵדוּ בְדָגַת הַיָּם וּבַעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל-הָאָרֶץ וּבְכָל-

„Ekkor megáldotta őket Isten, mondván: Szaporodjatok és sokasodjatok és töltsétek meg a vizeket a tengerekben, a madarak pedig sokasodjanak a földön. És lett este és lett reggel: ötödik nap.

Ekkor mondta Isten: Teremjen a föld élő lényt a maga faja szerint, barmot, csúszó-mászót és szárazföldi

¹⁹¹ IMózes 17:4.

vadat a maga faja szerint! És úgy lett. És Isten megteremtette a szárazföldi vadat a maga faja szerint, meg a barmot a maga faja szerint és minden földi csúszó-mászót a maga faja szerint. És látta Isten, hogy jó. Ekkor mondta Isten: Alkossunk embert a mi képünkre, hasonlatosságunkra, hogy uralkodjék a tenger halain, az ég madarain és a barmokon, meg az egész földön és minden csúszó-mászón, amely a földön mozog!”

Az אברהם (Ábrahám) név tűnik itt elő, az öt betű közeiben pedig felbukkan az אלוהים (Elohim) Isten-név. Rabbi Micháél Weissmandel felvetése szerint a Tóra adása valójában Ábrahámmal kezdődött, aki minden parancsolatot betartott, mielőtt a Tóra-adás megtörtént volna.

Az אברהם első betűje az אלוהים névben van, mely a halaknak szóló „legyetek termékenyek és sokasodjatok” áldásban áll. A Bölcsék (Kötubot 5a.) megfélemtetik ezt az áldást az ezzel azonos szövegű, Ádámra mondott áldással – ami az első micva a Tórában.

Így láthatjuk Ábrahám nevét elrejtve egy olyan Tóra-versben, ahol a legelső micva van említve.

„És elnevezték Jákobnak”¹⁹²

Jákobot, a zsidó nemzet atyját, születésekor nevezték el יעקב-nak, „És elnevezték Jákobnak”.

Mindazonáltal, a יעקב név kódoltan már korábban felbukkan, a passzusban, mely leírja Rebeka beleegyezését, hogy elmenjen Ábrahám szolgájával Eliézerrel, hogy felesége legyen Izsáknak.

Útján az alábbi áldás kísérte:

„Nővérünk, légy ezrek és tízezrek anyja...”

(1Mózes 24:60.)

Jákob neve 26 betűs kódban áll itt elrejtve. Ez az egyetlen hely az egész Tórában, ahol ez a kódolás Jákob-ot eredményez.

האִי־שֶׁהִזְהוּתֵאֲמַרְא
לְכוּ־שְׁלַחוּ־אֶת־רֵבֶקָה
הָאֲחֻזְתָּמוֹאֲתָמוֹנֶקְתָּהּ
וְאֶת־עַבְדֵּי־אֲבִירָהּמוֹאֲ
תֵאֲנִישׁוּוְיִבְרַכּוּאֶת־
תְּרֵבְקָהוֹיֵאֲמַרוּלֵהָ
אֲחֻזְתָּנוֹאֲתָהּיֵלְאֵל
פִּירְבֵּהוּיִרְשֶׁדָר
עַכְשָׁתִּשְׁנֵאִי־וּ
תִקְמְדֵבְקָהוּנִעְרַתִּי
הִוְתִרְכַב־נְהַעֲלֵה־גַמְ
לִי־מוֹתֵלַכ־נְהַאֲחִירִי
הָאִישׁוֹיִקְחָה־עַבְדָּא

יעקב – Jákob (26) 1Mózes 24:59.

¹⁹² Uo. 25:26.

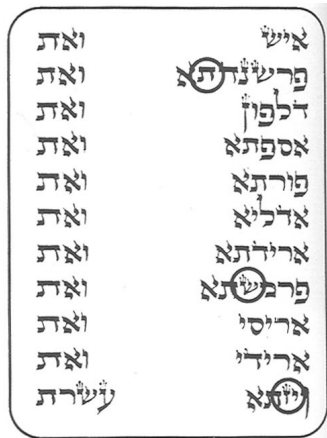
Az ítélet napja

1946. október 16-án az újságok különkiadásai számoltak be 10, a nürnbergi Háborús Bűnök Bírósága által bűnösnek talált, náci háborús bűnös kivégzéséről.

Ámulatbaejtően, erre a kifejelre utalás van Eszter Könyvében!

Közismert Nachmanidész állítása, mely szerint bármilyen eltérés egy szó vagy betű szokásos írásmódjától valami rejtett jelentésre utal.

Ha megvizsgáljuk Hámán fiainak listáját, észrevesszük, hogy három betű kisebb a többinél:

a ת a פרשנדתא-ból

a ש a פרמשתא-ból

a ז a ארידתא-ból

A három betű együtt "זש" ad, a zsidó időszámítás szerinti 5707-et (i.sz. 1946), az évet, melyben a náci háborús bűnösöket kivégezték.

A Nürnbergben perbe fogott 23 náci háborús bűnös közül valójában 11-et ítélték kötél általi halálra.

Két órával az ítélet végrehajtása előtt, **Göring** öngyilkosságot követett el, így Amaléknak csak 10 leszármazottját akasztották fel, így teljesítve *Eszter* kérését.

„akasszák fel Hámán tíz fiát”

Továbbá, mivel a pert katonai bíróság folytatta le, a meghozott ítélet, golyó általi halál kellett volna legyen vagy villamosszék, ahogy a USA-ban szokásos volt. Ennek ellenére a bíróság kifejezetten kötelet írt elő, pontosan *Eszter* eredeti kérésének megfelelően.

„...**akasszák fel Hámán tíz fiát**”

Bár lehet, hogy maradtak kételyek *Eszter Könyve* és a náci háborús bűnösök közötti kapcsolatot illetően, az elítélt **Julius Streicher**nek bizonyosan nem volt kétsége.

Streicher a hírhedt náci hetilap „Der Stürmer” kiadója/szerkesztője volt, mely 22 éven át ontott mérget és gyűlöletet a zsidó nép ellen, a történelem egyik leghevesebben antiszemita mocskolódását publikálva.

Valamilyen intuíció hatására Streicher úgy tűnik felfogta ezt a kapcsolatot a *Purim*-hoz, ahogy az utolsó kiáltásából kiderül, nyaka körül a hurokkal, másodpercekkel halála előtt.

Vizsgáljunk meg szemtanúi jelentéseket Streicher utolsó pillanatairól a kivégzőkamrában¹⁹³:

„Streicher belépett a kamrába... ‘Heil Hitler’ kiáltása megborzongatta a hátaikat... Ahogy felment a platóra, felkiáltott: ‘*És ez most Istenhez megy.*’”

Rábámult a Szövetséges tisztokra és a világsajtót képviselő 8 szövetséges újságíróra, akik az akasztófaikkal szemben sorakoztak fel.

Égő gyűlölettel a szemében Streicher lenézett a tanúkra és felkiáltott¹⁹⁴: **„Purim ünnep 1946!”**¹⁹⁵

„Abban a pillanatban mikor a csapóajtó hangos döndüléssel kinyílt, a kötél fesszetre rándult és a test vadul meglendült, egy nyögés hallatszott tisztán a csuklya sötét belsejéből...”

Így Göring és Streicher egyaránt eszközzé váltak *Eszter* próféciájának betöltésében.

Ha ezek a „véletlenek” még nem elegendőek, vizsgáljuk meg a naptárat arra a hónapra. A kivégzés napja (1946. okt. 16.) a „Hosáná Rábá” zsidó ünnepre esett (Tisiré 21.), a napra, melyen Isten ítéletei lepecsételtetnek¹⁹⁶.

Éppen ezen a napon akasztották fel őket. Ahogy mondtuk, mindenre van utalás a Tórában!

¹⁹³ L. Snyder és R. B. Morris, *Nagy riportok kincsestára* (héberül), *Áchiászáf*, Jersusalem (5723), 225. old.; B. C. Andrus, *Én voltam a nürnbergi börtönőr*, Coward-McCann, NY 197. old.

¹⁹⁴ *The New York Herald Tribune*, 1946. október 16.

¹⁹⁵ Streicher jól ismerte a Purim történetét, antiszemita gyűlöletkeltésre is felhasználta eltorzítva a *Der Stürmer*-ben a *Das Purimfest* című cikkében, 1942. május 7. szám 3.e oldal.

¹⁹⁶ Hagymányos vélemény, a *Jeruzsalmi Talmud*, *Ros Hásáná* 84:8-ra és a *Zohár*, *Cáv* 32-re alapozva, mely kimondja, hogy *Szukkot* 7. napja (*Hosáná Rábá*) a végső ítélet napja.

Oberlander Báruch – Köves Slomó

„Lopj!”, „Ölj!”, „Paráználkodj!”?

Középkori vádak a zsidóság és a Talmud ellen a magyar televízióban

Az utóbbi időben rossz-szándékú antiszemita félrevezetések kapcsán többször is felmerült a Talmud mibenléte, és a Talmud elleni félrevezető vádak a magyar médiában és közbeszédben.

Az eset óta többen fordulnak hozzánk a Talmuddal kapcsolatos kérdések tisztázása érdekében. Az ügy folytán kialakult keserű érzés mellett örömmel ragadjuk meg az alkalmat, hogy ennek kapcsán a Talmud néhány összetett témakörét tisztázzuk, és ezzel véget vessünk olyan kijelentéseknek és vádaknak, amelyek mindenfajta logikát és értelmet nélkülöznek.

Mi az a Talmud?

A Talmud egy olyan különleges mű, amely a Tórához, a Bibliához, a zsidó nép és a keresztény világ leghölgendőbb könyvéhez írt magyarázatokat, kommentárokat, vitákat és történeteket foglal magában. A Talmud szerkesztése a polgári időszámítás utáni V. században zárult le Babilóniában, ahol a legnagyobb zsidó közösség élt annak idején. Az, aki meg akarja érteni a Talmud szövegét nem csak, hogy a héber és – a zsidók között akkor használatos – arámi nyelvet kell hogy kitűnően ismerje, hanem tisztában kell hogy legyen a bonyolult és sok esetben elvont jogi fogalmakkal, amelyeket a Talmud alkalmaz. Meg kell fejtenie, a Talmud szűkszavú, utalásokkal és rövidítésekkel teli szövegét.

Szövegének összetettsége és bonyolultsága folytán nem csoda, hogy az elmúlt több mint ezer évben felmérhetetlen mennyiségű kommentárt és magyarázatot írtak ehhez a nagy műhez. A Talmudot a XV. században nyomtatták ki először, úgy, hogy a Talmud szövege mellé a legfontosabb kommentárok is felkerültek a Talmud fóliánsaira, illetve a kötetek végére kiegészítésképpen. A nyomtatott Talmud 20 kötetből áll, minden kötet kb. 750 – apró héber betűkkel írt – nagyméretű oldalt foglal magában. Tehát összesen 15000 nagyméretű fóliánst tesz ki a nyomtatott Talmud. Ennek az anyagnak körülbelül a fele maga a talmudi szöveg a többi pedig kommentár. Természetesen ezeken a kommentárokon kívül a mai napig gyarapodnak a különböző Tal-

muddal és talmudi joggal foglalkozó művek, ezek több mint 10 000 könyvet tehetnek ki.¹⁹⁷

Fordítási nehézségek

A Talmudnak nem csak hihetetlen mennyisége, hanem bonyolult tartalma is igényli, hogy a laikus csakis egy hozzáértő mester segítségével tanulmányozza azt. Nem csoda hát, hogy a Talmudnak az idegen nyelvekre fordításra nehéz feladat. Éppen a félreértésektől és félremagyarázásoktól tartva vonakodtak, még a jó indulatú fordítási kísérletektől is az Újkor nagy rabbijai. A következőket írta például a híres Schreiber Mózes (1762–1839) pozsonyi rabbi 1835-ben a galíciai Dr. Pinner Efrájim Mose (1800–1880) német Talmud-fordításáról: „Mégkérdőjeleztem a fent említett fordítónál azt, hogy hogyan képes minden egyes téma valódi tartalmát és értelmét meghatározni, amikor még Rási kommentárjának tartalmáról is sokszor vitatkoznak a legnagyobb bölcsek. Mennyi tinta folyt, és hány föliáns telt meg csupán egyetlen kijelentés értelmezése kapcsán? Hogyan lesz képes egyedül a saját belátása szerint meghatározni az adott téma valós értelmét?”¹⁹⁸

Ez nem azt jelenti, hogy a Talmudot lehetetlen lenne lefordítani, csak tisztában kell lennünk a fordítás nehézségeivel, és azzal hogy a jó fordításhoz mindenképp szükséges a szöveg magyarázatokkal való kiegészítése és a háttér fogalmak közlése, hogy a hozzá nem értő laikus is helyesen – és sok esetben egyáltalán – értse a szöveget. A Talmud új angol fordítása, melyet nemrég fejeztek be USA-ban például, a 20 eredeti kötet helyett 72 kötetből áll, annak köszönhetően, hogy a szerkesztők a szövegbe beépített értelmezéssel egészítették ki a szószerinti fordítást. (Ugyan e szerint az elv szerint jártunk el mi is a magyar nyelvű Talmud fordításunkban, amelynek 800 oldalas első kötete idén decemberben kerül nyomdába.)

A Talmud hiteles mélyreható oktatásának céljából nyitottuk meg 1999-ben a *Pesti Jesiva* felsőoktatási intézményt, illetve a *Zsidó Tudományok Szabadegyetemét*. Ezekben az intézményekben minden őszinte érdeklődő elmélyülhet a Talmud tanulmányában, hozzáértő segítséget kapva ehhez. Az elmúlt években több száz laikus ismerkedett meg ezzel a több ezer éves bölcslettel, és több száz oldalnyi magyar nyelvű Talmud-fordítás is elkészült ennek nyomán. Ezeknek egy része megtalálható a www.zsido.com honlapon is, ahol hanganyagban is sok órányi Talmud oktatás is letölthető.

„Ölj!”, „Lopj!”, „Paráználdj!” – Melyik Talmud nem hiteles?

Itt érdemes egy pillanatra megállni és felhívni az olvasó figyelmét arra, hogy azok a „Talmud” néven található magyar művek, amelyekkel adott esetben találkozhatunk

¹⁹⁷ Lásd még *A Babilóniai Talmud és legfontosabb kommentárjai*, in: *Zsidó ismeretek tára*, IX. kötet, a Chábád Lubavics Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület kiadása, Budapest, 2005, 16-57. old.

¹⁹⁸ Lásd *Likuté tsuvot Chátám Szofér* (London, 1965), Levelek, 38. fej.

messze állnak a valódi Talmudtól. Ezek között is két fajta kiadvány létezik. Vannak olyan jóindulatú összeállítások, amelyek a Talmud rövid történeteiből és anekdotáiból vett szemelvényeket foglalnak magukban. Ezek a szemelvények egyáltalán nem tükrözik a Talmud valódi jogi témákkal foglalkozó disputákkal teli stílusát. Az, aki ezekből ismerkedik a Talmuddal sajnos téves képet fog alkotni a zsidó nép e drága kincséről.

A másik típusa ezeknek a magyar „Talmudok”-nak a rosszindulatú kategóriákba tartozik. Ezek olyan 100-150 éves német és francia antiszemita összeállításokra épülnek, amelyek az emberek tudatlanságát kihasználva a Talmudból kiragadott felidézetekkel, a kontextusból kiemelt, rossz szándékkal csúsztatott passzusokkal igyekeznek alátámasztani a zsidó nép és vallás „aljasságát”... A legismertebb ilyen összeállítás a német August Rohling (1839–1931) féle „Talmud kiadás”.¹⁹⁹

Ezeknek a kontextusból kiemelt idézeteknek annyi alapja van, mint annak, hogy a tízparancsolatot idézve – a „Ne” felszólítást „ártatlanul” elhagyva – lefektetjük, hogy minden ember kötelessége ölni, lopni, paráználkodni...

A Talmud hamisítások és rossz-szándékú hivatkozások nem újszerű jelenségek. A zsidóüldözések, pogromok, inkvizíciók árnyékában ezek végigkísérték a zsidó népet a középkor legsötétebb napjaiban. A Talmudról szóló – rabbik és „művelt nemzsidók” közötti – nyilvános vitákat általában véres zsidóüldözések követték. Például a híres spanyol filozófus és Biblia-komentátor Náchmánidész (1194-1270) a Szentföldre kellett hogy meneküljön, miután egy ilyen jellegű vitában megdöntötte a népe és a Talmud ellen felhozott vádakat.

Mit jelent „gój”-nak lenni?

Mivel „kiérdemeltük”, hogy a Talmud ellen felhozott vérszomjas vádakkal szemben kell védekeznünk, nincs más választásunk, mint hogy őseink nyomdokain járva kísérletet tegyünk egy-két fogalom tisztázására.

Először is érdemes tisztába tenni az egyik leggyakrabban elhangzó, negatív fényben feltüntetett kifejezést: „gój”. Elég, hogy annyi fáradságot vegyünk, hogy felüssünk egy héber szótárt, és máris láthatjuk a szó jelentése: „nép”. Ez utalhat egyaránt a zsidó népre vagy nemzsidó népekre. A Bibliában többször is megtalálhatjuk ezt a kifejezést kifejezetten a zsidó nép kapcsán²⁰⁰. Sőt egy helyen még az is előfordul, hogy egy idézetben a mondat elején zsidókra a végén pedig nemzsidókra utal.²⁰¹ A zsidó nép liturgiájában is előfordul ez a kifejezés a zsidókra vonatkozóan.²⁰² A gyakorlatban az a szóhasználat alakult ki, hogy általában a konkrét meghatározás nélküli *goj* nemzsidó népekre, a zsidó *goj* pedig a zsidó népre utal.

¹⁹⁹ A Talmud-hamisításokról lásd még *Zsidó lexikon* 878-879. old.

²⁰⁰ *IMózes* 35:11., *5Mózes* 7:7-8., *2Sámuel* 7:23.

²⁰¹ *5Mózes* 4:34.

²⁰² *Sámuel imája – Zsidó imakönyv*, a Chábád Lubavics Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület kiadása, Budapest 1996, 276. old.

Íme egy jellegzetes példája egy kifejezés pejoratív fordításának elferdítve a valódi jelentést.

Összefoglalva ma Magyarországon sokféle *goj* létezik zsidó, és sokféle nem-zsidó, de a legfontosabb hogy mindnyájan tiszteletben tartsuk egymást...

A Talmud és a nemzsidók

A Talmudot azzal vádolják, hogy az a zsidó népet a nem-zsidók megalázására, semmibevevására, rászédésére tanítja. De valamilyen furcsa oknál fogva például az alábbi Talmud idézetet²⁰³ nem szokták említeni: „A béke jegyében nem tartjuk vissza a *leket*, *sikchá* és a *peá* (mezőgazdasági jótékonyasági)²⁰⁴ adományait a rászoruló nem-zsidóktól. Zsidó szegényekhez hasonlóan nem-zsidó szegényeket is kötelességünk segíteni. Zsidó betegekhez hasonlóan nem-zsidó betegeket is kötelességünk látogatni. A zsidó halottakhoz hasonlóan nem-zsidó halottakat is kötelességünk eltemetni. Mindezt a béke jegyében.”

A béke, a szociális együttérzés és a tolerancia nem korlátozódhat csak a saját népünk, hitünk gyermekeire. Olyan univerzális üzenet ez, amelyet sok más társadalomban és kultur-környezetben lényeges lenne szem előtt tartani.

Szabad-e egy nem zsidót megölni?

Olyan vád is elhangzott, amely szerint a Talmud azt tanítja, hogy nem-zsidókat szabad meggyilkolni. Hova vezethető vissza ez a rosszindulatú félrevezetés?

A forrás, a neve kezdőbetűiről Rási-ként ismert, Slomo ben Jichák rabbi (1040–1105, Franciaország) Bibliához írt kommentárja.

A Biblia leírja, hogy miután a Fáraó a tízcsapást követően szabadon engedte a zsidó népet, mégis meggondolta magát és üldözőbe vette őket hadseregével. Magával vitte: „Egyiptom egész szekérhadát, és vitézek voltak mindegyiken.”²⁰⁵ Rási az „Egyiptom egész szekérhadát” kapcsán a következő kérdést teszi fel.²⁰⁶

„Honnan voltak hozzá az állatok? Ha azt mondd, az egyiptomiaké volt, [nem lehet] hiszen az van írva.²⁰⁷ »És elhullott Egyiptom minden jószága [a dögvész csapásának idején]«, és ha a zsidóké lett volna, [az sem lehet] hiszen az van írva.²⁰⁸ »És a mi jószágunk is velünk fog jönni«. Kie volt hát? Azé »aki félté az Örökkévaló szavát, [és

²⁰³ *Gitin* 61a.

²⁰⁴ Lásd *3Mózes* 19:9., *5Mózes* 24:19.

²⁰⁵ *2Mózes* 14:7.

²⁰⁶ *Szemelvények Rásinak a Tórához írt kommentárjából*, V. kötet, az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség és a Chábád Lubavics Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület kiadása, Budapest, 2007, 14. old.

²⁰⁷ *2Mózes* 9:6.

²⁰⁸ *Uo.* 10:26.

beterelte jószágát a házakba a csapás idején]«.²⁰⁹ Ezért mondta Simon rabbi: »**Az egyiptomiak közül a jókat is meg kell ölni**, a kígyók közül a jóknak is szét kell zúzni a fejét«.

Láthatjuk, hogy itt kifejezetten azokról az *egyiptomiakról* van szó, akik közel négyezer éve évszázadokon át²¹⁰ kínozták és kemény rabszolgamunkára²¹¹ fogták a zsidó népet. Az aljas egyiptomiak között voltak olyanok, akik hittek a „zsidók istenében”, és a dögvész csapásától félve menedékhelyre vitték állataikat, a zsidók szenvedései ellen azonban mégsem léptek fel. Simon rabbi ezekről szólva mondja, hogy az ilyenek is a gonoszok közé tartoznak, és halált érdemelnek.

Fontos kihangsúlyozni, hogy – az egyiptomi történet után több mint ezer évvel élő – Simon rabbi sem a gyilkosságra utasít, hanem jellemzeni akarja, hogy az ilyen álszent emberek is gonoszak és halált érdemelnek.

Habár a Talmud egy helyen ezt a mondást más kontextusban nem csak az egyiptomiak kapcsán említi, fontos tisztázni, hogy ott is egy kifejezett helyzetről van szó. A Talmud azt tanítja:²¹² „A *pogányok* legjobbjait is öld meg háború esetén, kígyók közül a jóknak is szét kell zúzni a fejét!”.

Már 700 évvel ezelőtt a híres Talmud kommentátorral, a párizsi Jechiél rabbival szemben is elhangzott ez az idézet, a zsidóságból kitért Nicholas Doninnal folytatott neves „talmud-védő vitában”. Jechiél rabbi teljesen érthetően, a kontextussal összhangban magyarázta az idézetet: „Itt kifejezetten háborús időszakról van szó, amikor az ellenség oldalán lévő minden ember ellenség, tűnjék akár a legnemesebbnek. Hiszen ha az életedre tör nem mérlegelheted személyiségét, elsőként magadat kell megvédened”. Így értelmezi ezt a talmudi *Toszáfot* kommentár is.²¹³

A dolog amúgy nem is értelmezhető másképp: Hogyan lenne lehetséges, hogy kötelességünk lenne nem zsidó szegényeket segíteni, betegeket látogatni stb, de kötelességünk lenne őket megölni is?!

Ez tehát még egy példája annak, mi történik olyankor ha szövegkörnyezetből kiemelve egy adott kijelentést szó szerint fordítunk és idézünk. Rásítól lehet csak annyit idézni, hogy a „*pogányok* legjobbjait is öld meg”. Azonban a szövegkörnyezetet ismerve tudjuk, hogy Rási kifejezetten az Egyiptomiakról beszél, akik több mint 200 évig sanyargatták a zsidókat az életükre törve. Még jobban utánajárva pedig láthatjuk, hogy a Talmud egy háború esetén említi ezt a szabályt kifejezetten az ellenségre utalva.

²⁰⁹ *Uo.* 9:20.

²¹⁰ *Uo.* 12:40.

²¹¹ *Uo.* 1:13.

²¹² *Szofrim traktátusa* 15:10.

²¹³ *Ávodá záró* 26b. *Völo moridin* bekezdése. Lásd még Bahye ben Asher rabbi (Spanyolország, meghalt 1340) a *2Mózes* 14:7-hez írt kommentárjában; Menáchem Káser rabbi, *Torá slémá*, IX., Appendix, 19. fej.

Szabad-e nem-zsidókat becsapni?

A véresszájú csúsztatások között az is elhangzott, hogy a Talmud szerint szabad nem-zsidókat becsapni. Miről van valójában szó?

A Biblia a következőket írja:²¹⁴ „Ha pedig eladsz valami eladni valót felebarátodnak, vagy veszel felebarátodtól, meg ne tévesszétek (*onáá*) egymást.” Ennek a kapcsán a Talmud azt tanítja,²¹⁵ hogy zsidók felé meg kell téríteni a „megtévesztés” öszszegét, nem-zsidók felé azonban nem. Elsőlátásra úgy tűnhet, hogy itt valóban a nem-zsidók hátrányos megkülönböztetéséről van szó, hiszen az *onáá* héber szó jelentése a héber-magyar szótárban a „becsapás” lesz, egy kis utánanézés után azonban láthatjuk, hogy egészen más a kifejezés valódi jelentése a talmudi törvényben.

A Talmudban járatos ember tudja, hogy az itt említett „megtévesztés” egy különleges fogalom, ami nem becsapást jelent, hanem egy adott árucikk áron felüli eladását. Olyan esetről van szó, amikor a vevő a vásárlást követően panaszt emel, hogy a megvásárolt árucikk túl drága. Ebben az esetben közismert például a magyar gyakorlat, hogy „A pénztártól való távozás után nincs helye reklamációnak!”. A vevő ugyanis nem lett a szó szoros értelmében becsapva, nem lett elhallgatva előle semmi, és senki nem kényszerítette a vásárlásra. Így hát teljesen érthető, hogy az eladónak semmiféle felelőssége nincsen. Sőt a világon mindenütt ez a haszonszerzés természetes és megengedett módja.

A Talmud mégis azt tanítja, hogy mivel „a zsidó nép tagjai felelősek egymásért”,²¹⁶ a zsidó nép tagjai fokozott felelőséggel tartoznak egymással szemben, így hát kötelességük egymást fokozottan segíteni, egy nagy család tagjaihoz hasonlóan. Egy zsidó kötelessége például jövedelmének 10%-át²¹⁷ jótékony célra fordítani. Ennek a fokozott szociális segítségnek egy másik példája az itt említett „megtévesztés” tilalma. A Talmud törvénye szerint több mint 15% hasznot rátenni egy eladásra szánt árucikkre már abba a kategóriába esik, amely tilos egy másik zsidóval szemben. Ezért aztán, egy zsidó abban a tudatban vásárol egy másik zsidónál, hogy az a lehető legmértányosabb árért adja el neki portékáját. Ha mégis kiderül hogy drágán adta azt el, akkor joga van a reklamációra, és visszakövetelheti a különbözetet.²¹⁸ Ez a különleges törvény kötelez a zsidó nép tagjaival szemben, de nem kötelez például a Jeruzsálemi Szentélyhez tartozó vagyonnal szemben,²¹⁹ amelyet nem kötelességünk szociálisan segíteni és

²¹⁴ 3Mózes 25:14.

²¹⁵ *Böchorot* 13b.

²¹⁶ *Szánhedrin* 27b.

²¹⁷ Maimonidész, *A szegények járandóságainak szabályai* 7:5., *Sulchán áruh, Jore déá* 249:1.

²¹⁸ Így aztán egy zsidó kereskedő egyetlen lehetősége arra hogy több hasznot húzzon zsidó vevőjétől, az ha egyértelművé teszi: „Nem biztos, hogy én biztosítom a legjobb árat a piacon. Én annyit keresek rajta, amennyit jónak látok!”. Ebben az esetben a vásárló előre tudja, hogy esetleg érdemes jobban utánanéznie, és megkeresni a legjobb árat.

²¹⁹ *Bává möciá* 56a. Vagyis ha valaki a Szentély javára vásárol, akkor az eladónak joga van több mint 15% haszonnal megtoldani az eladási árat.

ugyancsak nem kötelezz a jótékonyság e fokozott felelősége nem-zsidó népekkel szemben sem, annak ellenére, hogy őket is kötelező adakozással segíteni.

Kérdés nem fér ahhoz, hogy ez a megtévesztés törvényének helyes értelmezése, hiszen magáról a becsapásról a talmudi jog a következőt tanítja:²²⁰ „Tilos bárkit becsapni vagy félrevezetni adás-vétel esetén. Ebben a kérdésben zsidók és nemzsidók egy törvény alá esnek. Ha valaki például tudja, hogy árucikkében hiba van, azt tudatnia kell a vevővel, és tilos megtéveszteni bárkit is.” Egyértelmű tehát, hogy a fent említett „megtévesztés” nem a szöveg magyar fordításából első látásra kitűnő jelentést hordozza, hanem a jótékonykodás egy fokozott szintjéről szól.

Szabad-e három évesnél fiatalabb kislányt megerőszakolni?

Egy utolsó példája az aljas félrevezetéseknek az a vád, amely szerint szabad megerőszakolni egy három évesnél fiatalabb kislányt merthogy annak szüzessége visszatér.

Mindenki, aki egy kicsit is járatos tudja mennyire szigorú szabályokat ír elő a Tóra, a Biblia a házasélet törvényei kapcsán. Ádám és Éva megteremtése után a Biblia kijelenti:²²¹ „Azért hagyja el a férfi az ő atyját és anyját és ragaszkodik feleségéhez, hogy legyenek egy testté.” A Talmud²²² ennek kapcsán kijelenti: „...ragaszkodik feleségéhez» – és ne felebarátja feleségéhez.” A Biblia és a Talmud törvénye szerint férfi és nő közötti bármilyen intim kapcsolat csakis házasságon belül létesíthető.²²³ A Biblia²²⁴ hosszú felsorolásban taglalja a különböző házassági kapcsolatok tilalmát. A Biblia külön említést tesz a csábítás²²⁵ és a nemi erőszak tilalmáról.²²⁶

A Talmud annyira szigorú a paráznaság tilalmával kapcsolatban, hogy még az úgynevezett „jichud” szabályát is előírja. A *jichud* törvénye tiltja, hogy egy olyan férfi és nő egy zárt helységben magukra maradjanak, akik nincsenek házastársi vagy közvetlen rokoni kapcsolatban egymással.²²⁷ A tilalom célja, hogy még véletlenül se eszenek kísértésbe.

A különböző tiltott nemi kapcsolatok áthágásáért a legsúlyosabb büntetések járnak. Sok esetben halálbüntetés. A Talmud azonban azt tanítja, hogy ezek a büntetések csak abban az esetben alkalmazhatók, ha a tilalom megszegése egy három évesnél

²²⁰ Maimonidész, *Az adásvétel szabályai* 18:1., *Sulchán áruch*, *Chosen mispát* 228:6. Forrása a Talmud, *Chulin* 94a. Lásd még erről Snéur Zálmán rabbi *Sulchán áruchja A becsapás törvénye* 11., *Talmudic Encyclopedia* (héber), I., *Onáá* cikkszó.

²²¹ *1Mózes* 2:24.

²²² *Szánhedrin* 58a.

²²³ *5Mózes* 23:18.

²²⁴ *3Mózes* 20. fejt.

²²⁵ *2Mózes* 22:15.

²²⁶ *5Mózes* 22:23-29.

²²⁷ Lásd *Talmudic Encyclopedia* (héber), XXIII., *Jichud* cikkszó (632-732. old.).

idősebb nővel történt,²²⁸ mivel ez alatt a kor alatt a lány szüzessége visszánő, tehát nem számít nemi kapcsolatra alkalmasnak.²²⁹

Az, hogy ezekben az esetekben a vétkes nem büntethető, nem azt jelenti, hogy az ilyen nemi aktus megengedett. Az ebben a helyzetben alkalmazott „nem büntethető” meghatározás annyit jelent²³⁰, hogy „nem büntethető”, de tilos.

A Talmud annyira elképzelhetetlennek tart egy három évesnél fiatalabb lánnyal történő nemi kapcsolatot, hogy még a fent említett „jichud” tilalmát is feloldja, mivel a kísértésbeesést elkerülni célzó együttlét tilalma csak „olyan férfira és nőre vonatkozik, akik a nemi együttlétre képesek”.²³¹

²²⁸ *Nidá* 44b.

²²⁹ *Uo.* 45a.

²³⁰ Lásd Talmud *Sábát* 3a., *Szánhedrin* 67b., *Sulchán áruch*, *Orách chájim* 316:1., *Even háezer* 5:11.

²³¹ *Sulchán áruch*, *Even háezer* 22:11.

A ZSIDÓ TUDOMÁNYOK

Fejezetek a klasszikus forrásokból

3. Háláchá – Zsidó jog

Biblia

A nép kormányzása²³²

a) Bírák és igazságszolgáltatás²³³

5Mózes 16:18-20.

18. Bírákat²³⁴ és felügyelőket²³⁵ adj magadnak minden kapudban²³⁶, amelyeket az Örökkévaló, a te Istened neked ad, törzseid szerint²³⁷, hogy ítéljék a népet igaz ítélettel²³⁸. **19.** El ne hajlítsd²³⁹ az ítéletet, ne tekints személyt²⁴⁰ és ne fogadj el megvesztegetést²⁴¹, mert a megvesztegetés megvakítja a bölcsek szemét²⁴² és elferdíti az igaz

²³² Ez a rész intézkedéseket tartalmaz a bírák, a király, a papok és a próféták felől, akik mind a héber állam tisztviselői, illetve szellemi vezérei.

²³³ Intézkedni kell a rendezett polgári közigazgatás dolgában. Az igazságszolgáltatás legyen független, könnyen elérhető és teljesen pártatlan; v. ö. *2Kronikák* 19:5-11.

²³⁴ **Bírákat.** Helyi világi tisztviselők, akik ítéletet hoznak.

²³⁵ **felügyelőket.** Vagy: „tisztviselőket” (Az Imit régi fordítása); héberül: *sotrim*; lásd 1:15.

²³⁶ **minden kapudban.** Vagy: „az összes kapuidban”. A törvényszéki tárgyalások rendszeren a város kapuiban folytak le.

²³⁷ **törzseid szerint.** Azaz, minden törzsnek saját városában.

²³⁸ **igaz ítélettel.** A bírák legyenek hozzáértők és pártatlanok és ne válasszák őket társadalmi vagy családi okokból; lásd 1:13.

²³⁹ **El ne hajlítsd.** Ezek a parancsok egyesszámban vannak, mintha egyenként szólnának minden bírónak (Ibn Ezra). Vö. *2Mózes* 23:6.

²⁴⁰ **ne tekints személyt.** Az Imit régi fordítása: „ne ismerj tekintélyt”. A héber szólásmód azt jelenti, ne légy részrehajló; vö. *3Mózes* 19:15. Teljes becsületességgel kell az ügyet meghallgatni, akár kicsiny, akár nagy összegről van szó, a peres fél akár szegény, akár gazdag (*Szánhedrin* 8a.). A rabbik azonban elrendelték, hogy kivételt kell tenni az árva esetében, akinek ügyét elsősorban kell meghallgatni; azután az özvegyét; továbbá egy nő ügyét előbb kell meghallgatni, mint egy férfit (*Sulchán Áruch, Chosen Mispát* 15:2.). A bíró mindenkit türelemmel és udvariasan hallgasson meg. Óvakodnia kell attól a kísértéstől, hogy igazságtalan ítéletet mondjon a szegény iránti számalomból. „A bíró ne mondja: Ez az ember szegény, ellenfele gazdag és az utóbbinak kötelessége rajta bajában segíteni. Tehát a gazdag ellen fogok dönteni és így segíték a szegényen, anélkül, hogy alamizsnát kelljen elfogadnia. Azt se mondja a bíró: Hogyan szégyenítsem meg a gazdagot egy ilyen kis összeg miatt. Az ő javára fogok dönteni, de azután megmondom neki, hogy ajándékozza oda az összeget a szegénynek.” (*Szifrá 3Mózes* 19:15.) Lásd *2Mózes* 23:3.

²⁴¹ **megvesztegetést.** Vagy: „ajándékot”. A bírónak tilos bármiféle ajándékot elfogadni; lásd 27:25. Keleten igazságos bírónak tartották azt, aki csak attól a féltől fogadott el ajándékot, akinek igaza volt, a zsidó hagyomány szerint még ilyen esetben sem fogadhat el a bíró ajándékot (*Szifré*).

²⁴² **megvakítja a bölcsek szemét.** A tények és mellékkörülmények tekintetében, s a bíró végül mégis akarátán kívül az ajándékozó félnek fog igazat adni (*Kötubot* 105a-b.).

szavait²⁴³. **20.** Igazságot, igazságot²⁴⁴ kövess²⁴⁵, hogy élj²⁴⁶ és bírd az országot, amelyet az Örökkévaló, a te Istened ad neked.

²⁴³ **az igazak szavait.** Azokét, akik különben igazságosak volnának. Deutsch hozzáfűzi magyarázatul: „értsd: a bírák szavait, akiknek igazaknak kell lenniük”. Egyesek a „szavai” helyett „pöreit” fordítanak. Eszerint azt jelentené ez a kitétel, hogy a megvesztegetés eredményeként annak a kárára dől el a pör, akinek igazza van.

²⁴⁴ **Igazságot, igazságot.** Vagy: „ami mindenestre igazságos”, vagy „igazságot, csak igazságot”. Héberül: *cedek cedek tirdof*. Az „igazság” szó megkettőzése a leghatásosabban hangsúlyozza az igazságosság magasztos kötelességét. „Igazságot, akár hasznodra vagy károdra szolgál, akár szóban vagy cselekedetben, akár zsidóval vagy nem-zsidóval szemben” (Bachja ben Aser). Egy chászid rabbi mondotta, hogy ez a felszólítás: „igazságot, igazságot” magában foglalja ezt is: „Ne használj igazságtalan eszközöket, hogy biztosítsd az igazság győzelmét” – mély értelmű szavak ezek. Az ember nehezen érti meg, hogy az igazság elég erős és elég magasztos ahhoz, hogy győzedelmeskedjen az igazságtalanság fölött segítség nélkül is. A próféták szemében az igazság isteni, ellenállhatatlan erő. Jesájánál például a *hqdx* szó kettős értelmű: „igazság” és „győzelem”, azaz, az igazság győzelmét jelenti a földön.

²⁴⁵ **igazságot kövess.** Ezt a szenvedélyes kifejezést a Tóra emberséges törvényhozása alap-gondolatának tekinthetjük és benne tükröződik vissza a zsidó lélek vágyakozása a szociális igazságosság után. Ugyanezt a vágyat juttatják kifejezésre Izráel prófétái, zsolttárosai és bölcsei. „Hadd hömpölyögiön mint a víz a jog s az igazság, mint a tartós patak” kiált fel Ámósz (5:24.). Az igazság nem az egyetlen etikai tulajdonság, amelyet Isten az embertől kíván, hanem a legmagasabb rendű tulajdonság. „Igazság és jog trónod talapzata” mondja a zsolttáros (89:15.); ezen nyugszik a monoteizmus gondolata.

Meg kell jegyezni, hogy az igazság eszméje a héber gondolkodásban egészen más, mint a görögben. Platon Köztársaságában, például, a társadalom harmonikus berendezését jelenti, aminek következménye, hogy minden emberi szeg megtalálja a számára alkalmas lyukat, úgyhogy akik alacsonyrendű munkát végeznek, legyenek megelégedve, hogy ezt felsőbbségük köteles szolgálatában végezhetik. Kiemeli az emberi természet egyenlőtlenségét, míg a héber felfogás az igazságról az egyenlőséget hangsúlyozza. Ha meg akarjuk érteni az igazság eszméjét Izráelben, arra kell mindig gondolnunk, hogy az ember Isten képére van teremtve, hogy minden emberi lényben van egy isteni szikra és hogy minden egyes emberi élet szent és nagy érték. Tehát az emberrel nem lehet úgy bánni, mint egy árucikkkel, mint személyiséget kell kezelni; és mint személyiség minden emberi lény jogosan igényt tarthat az életre, a megbecsülésre és munkája gyümölcisére. Az igazság a tisztelettől áthatott megbecsülése mások személyiségének és elidegeníthetetlen jogainak; épígy az igazságtalanság legszembetűnőbb megsértése mások egyéniségének (F. Adler). A zsidóság azt követeli, hogy az emberi személyiséget tisztelni kell minden emberi lényben; a pogány hadifogoly nőben, a bűnösben, sőt még a törvényszék által halálra ítéltben is. A gonosztevőre kiszabott korbácsütéseket szigorúan korlátozni kell, nehogy megbecstelenítsd testvéredet (25:3.); és ha megérdemelte, hogy akasztófa-halálra ítéljék, emberi méltóságát még mindig tisztelni kell: testét nem szabad éjjelen át az akasztófán hagyni, hanem el kell temetni még azon a napon (21:23.).

Láthatjuk tehát, hogy míg Görögországban az igazság eszméje a harmóniával rokon, a hébereknél a szentséggel rokon.

Jesája (5:16.) kijelentése minden időkre szól „A szent Isten megszenteltetik az igazság által”. Összefoglalva, ahol nincs igazság, ahol nem tudják helyesen és igazán értékelni minden emberi lénynek, mint az igazság Istene alkotásának emberi jogait, ott a vallás megtagadását látjuk. Az elnyomót, aki másokon tipor, különösen az olyanokon, mint az árva és az idegen, aki képtelen arra, hogy védje magát, azt a Biblia Isten és az ember ellenségének tekinti. Az igazságtalanság és

az elnyomás teljes eltűnése a Rós Hasáná „semóne eszré”-jében úgy szerepel, mint az ember történelmének végcélja és egyjelentésű Isten királyságának megvalósulásával a földön.

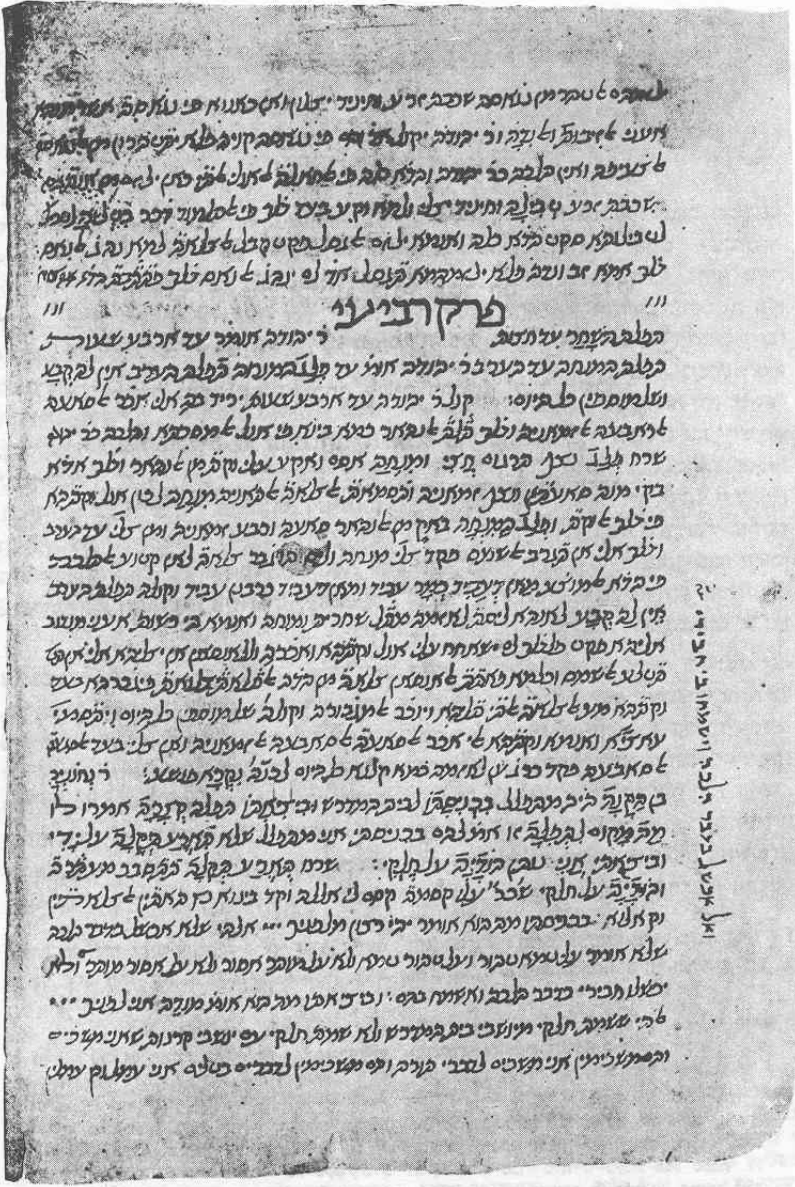
Azonban az igazság több, mint tartózkodás attól, hogy rosszat tegyünk embertársainkkal. „És léssen az igazságnak műve béke és az igazság munkája békesség és biztonság mindörökre” (*Jesájá* 32:17.). Ez pozitív fogalom és magában foglalja az irgalmasságot, az emberszeretetet és minden olyan törekvést, ami mások számára a legmagasztosabb és a legjobb.

Amint a Szentírásban az *emet*-et („igazság”) rendesen megelőzi a „szeretet” (*cheszed vöemet*) figyelmeztetve bennünket arra, hogy az igazságot szeretettel kell kimondani, épügy a *cedek* szó mellett is, – amit szintén „igazság”-gal fordítunk, – ott van a „szeretet” (*cheszed*) mint szinonimája, annak kifejezésére, hogy a szigorú igazság végrehajtását enyhítse a szeretet, a száanalom és az emberiség. „Cselekedjél igazságosan és szeresd a könyörületet” (*Michá* 6:8.); így foglalja össze a próféta emberi kötelességeinket embertársainkkal szemben. A világ nem állhatna fenn, ha a legszigorúbb igazság (*midát hádin*) kormányozná, – mondják a rabbik; ezért Isten az ő gyermekeit irgalommal (*midát háráchámim*) enyhített igazsággal ítéli meg (*Bréait rábá* 12:15.). Mivel az igazságot (*cödáká*) ilyen értelemben fogta fel a zsidóság, természetes, hogy a későbbi héberben ugyanez a szó jelenti a „jótékonyág”-ot is.

Az igazság nincs korlátozva az egyének közötti viszonyra sem. Kiterjed az emberi csoportok közötti viszonyra és érvényes a szegény követeléseit tekintetében a gazdaggal szemben, a segítségre szorulóéra a segíteni tudóval szemben. És amint van szociális igazság, amely megszabja az egyes társadalmi osztályok kölcsönös kötelességeit, épügy van nemzetközi igazság, amely megköveteli a tiszteletet minden nemzet iránt és hirdeti, hogy egy néptől sem szabad elrabolni nemzeti életét vagy területét, nyelvét vagy szellemi örökségét. Az igazságnak ez a tágasabb felfogása kell majd, hogy áthassa az eljövendő igazi „Népszövetséget”. „Nem tudom, van-e tudomásuk róla, hogy a nemzetek szövetsége egy nagy zsidó próféta, Jesája látomása volt 3000 évvel ezelőtt” (I. C. Smuts); *Jesájá* 2:1-4.

„A világ a zsidóknak köszöni felfogását az igazságról”, mondja egy amerikai jogász. „Isten megadta nekik a képességet, hogy az örökké változó dolgokon keresztül meglássák a dolgokat, amelyek nem változnak. Ha ennek a jelentőségét és nagyszerűségét összehasonlítjuk minden más néppel minden más győzelmével, jelentéktelenné válnak azok.”

²⁴⁶ **hogy élj.** A pártatlan igazságszolgáltatás egyik feltétele Izráel létének, mint nemzetnek. Tanítóink, az elsőtől az utolsóig az igazság gyakorlásának megváltozását a nemzeti hanyatlás legveszedelmesebb jelének tekintik. „Az arra alkalmas bírák megválasztásával megérdemelte Izráel az életet és ez eredményezte, hogy békésen élhetett országában” (Rási a *Szifré* alapján).

עמוד מפרוש המשנה לרבי משה בן מימון ז"ל הוצאת איינר מונסקורנד קופנהגן תשט"ו

Maimonidesz saját kézzel írt Misna magyarázatának egy oldala

Maimonidész, Mose ben Máimon, a Rámbám:

Széfer Softim: A Bírák könyve

A Szánhedrin és a büntetőjog szabályai

1. fejezet

A 71, a 23 és a 3 tagú bíróságok

A bíróság felállításának micvája

1. §. Tevőleges parancsolat az Írásokban, hogy bírákat és végrehajtókat [felügyelőket] rendeljünk minden városban és minden tartományban, ahogyan írva van:²⁴⁷ „Bírákat és felügyelőket adj magadnak minden kapudban.”

A „bírák” olyan tisztségviselők, akik a bíróságon látják el feladataikat, előttük jelennek meg a peres felek. A „felügyelők” viszont olyan tisztségviselők, akik szolgálati jelvényrel és korbáccsal vannak ellátva, ők állnak a bírák előtt, ellenőrzik a vásárokat, piacokat és az utcákat, felügyelik a boltokat, a megállapított árakat és mértékeket. A szabálysértőket testi fenytéssel büntetik. Az ő tevékenységük egyetlen ellenőre a bíró.²⁴⁸

Ha valakit törvényszegésen kapnak, a bíróság elé kell vinniük, hogy a bírák ítéljék meg őket bűnösségük szintje szerint.

2. §. Kötelességünk bíróságokat felállítani minden tartományban és minden városban, de ez a kötelesség csak Izraelre vonatkozik. A diaszpórában ezzel szemben nem kötelességünk minden tartományban bíróságot felállítani.²⁴⁹ [Ez a rendelkezés pedig a fenti] vers [folytatásából származik]: „...adj magadnak minden kapudban, amelyeket az Örökkévaló, a te Istened neked ad, törzseid szerint.”

A Szánhedrin és a 23 tagú kis bíróság

3. §. Hány rendszeres²⁵⁰ bíróságot kell felállítani a zsidó nép között, és hány bírának kell szolgálnia egyetlen bíróságon?

²⁴⁷ 5Mózes 16:18.

²⁴⁸ Ezzel a kijelentésével Maimonidész arra látszik utalni, hogy a felügyelők kijelölése nem független micva, hanem a bírákéval kapcsolatos, hiszen ők voltaképpen a bírák döntéseinek végrehajtói.

²⁴⁹ Ezt úgy kell értenünk, hogy bírákat viszont ki kell jelölni minden városban, de tartományi bíróságra nem vonatkozik ez a kötelezettség a diaszpórában.

²⁵⁰ Ti. olyat, amely rendszeresen ülésezik, és amely a fenti háláchában megfogalmazott alapelvek szerint működik. Két peres fél bármikor létesíthet *ad hoc*, egyetlen ügyre szerveződött bíróságot is.

Először is a legfelsőbb bíróságot állítják fel a Szentélyben. Ennek a neve Nagy Szánhedrin.²⁵¹ 71 bírából állott, hiszen írva van:²⁵² „Gyűjts össze nekem hetven férfiút Izrael vénei közül.” És Mózes elnökölt körükben, ahogy [a vers folytatásában áll]: „hogyan álljanak ott veled”. Így lesz a szám 71.

Az a feje a Nagytanácsnak, aki a legbölcsebb közülük. Ő az ülés feje, vezetője, s az ő tisztségének neve *nászi* – fejedelem mindenütt. Ő foglalja el Mózesnek, a mi Tanítónknak helyét.

A [többi] 70 között a legnagyobb rangban a tanács fejének kijelölt helyettese. Ő ül a nászi jobbján, s a neve *áv bét din* – a bíróság atyja. A többi bíró előttük ül, koruk és [tudásbéli] rangjuk szerint.²⁵³ Akinek nagyobb a bölcsessége a többinél, az ül közelebb a nászihoz, annak balján. [A Szánhedrin tagjai] félkörben ülnek, hogy a *nászi* és az *áv bét din* láthassa egyszerre mindnyájukat.

Ehhez járul még két, egyenként 23 bírából álló bíróság. Az egyik a Szentély udvarának bejáratánál²⁵⁴ tartja üléseit, a másik pedig a Templom-hegyre vezető kapunál.²⁵⁵

[Ezen felül] nevezünk ki Izrael minden városában, melyben 120 vagy több [felnőtt férfi] lakik, [úgynevezett] „kis” szánhedrint. A város bejáratánál tartják üléseiket, ahogyan írva van:²⁵⁶ „És állítsátok föl a kapuban a jogot.” Hány bíró legyen egy ilyen bíróságon? 23. Akinek a legnagyobb a bölcsessége, az legyen a főbíró, és a többi üljön félkörbe, hogy a főbíró láthassa mindnyájukat.

3 tagú kis bíróságok 120 tagú városban

4. §. Az olyan városban, amelynek 120 [felnőtt férfinél] kevesebb lakója van, három bíróból álló bíróságot rendelünk, mert ne álljon egy bíróság soha háromnál kevesebb főből. Így lehet kisebbségi és többségi vélemény, ha véleménykülönbség mutatkozik valamely ügy megítélése kapcsán.

5. §. Ha egy városban nincs két nagy tudású bölcs – egy olyan, aki képes az egész Tóra alapján tanítani és döntvényeket hozni; no meg egy olyan, aki hozzáértően tud figyelni, tudja, hogyan kell kérdezni, és hogyan lehet megfelelő válaszokat nyerni –, akkor inkább ne legyen ott bíróság, még ha ezerszámra élnek is ott zsidók.

²⁵¹ A *szánhedrin* a görög *szünhedrion*ból származik, jelentése: 'ülés, gyűlés, tanácskozás'.

²⁵² 4Mózes 11:16.

²⁵³ Felvetődik a kérdés: hogyan érvényesülhet egyszerre a kor szerinti és a tudás szerinti rangsor? A *Keszef Misné* szerint előbb a kor, azután a tudás szerint, Ráv Kápách viszont szöveg-hibát vél felfedezni itt, szerinte a helyes olvasat: „kettejük előtt ülnek tudásuk szerint”, tehát csak a tudás számít.

²⁵⁴ Tehát az asszonyok csarnokában, a Nikánor kapu előtt, mely a Templom udvarának bejárata.

²⁵⁵ A Chuldá kapunál, a legtöbben ugyanis ott léptek a Templom-hegy területére.

²⁵⁶ *Ámós* 5:15.

6. §. Ha a bíróságnak van két ilyen [tudású bírāja]: egy, aki hozzáértően tud figyelni [az egész Tórára vonatkozó minden ügyben], és egy másik, aki ki tudja fejteni [a dolgokat], az érvényes bíróság. Ha három ilyen bírāja van, akkor az már egy megbízható bíróság; ha pedig négy olyan bírāja van, aki ki tudja fejteni a dolgokat [az egész Tórára vonatkozó összes ügyben], az már igazán bölcs bíróság.

A bíróság felállása

7. §. Minden kis szánhedrin előtt három sorban Tóra-tudósokat ültetünk. Minden sorban 23-an ülnek. Az első sor van a legközelebb a szánhedrinhez, a második sor mögötte, a harmadik sor amögött. A Tóra tudói minden sorban tudásuk szintje szerint ülnek.

8. §. Ha véleménykülönbség mutatkozik a bírák között, és szükségesnek látszik, hogy a Törvény tudói közül egyet felavassanak, kiegészítendő [a bírák] számát, az első sorban ülők közül a legnagyobb tudásúnak adják az avatást. A második sorból a legbölcsebb előre lép,²⁵⁷ és az első sorba ülhet, hogy az üres helyet betöltse; és a harmadik sorban is a legbölcsebb előrelép, s a második sorba ülhet, hogy betöltse az üres helyet. A hallgatóságból választanak valakit, az ülhet a harmadik sorba. Hasonlóképpen, ha egy második vagy harmadik [pót]bírárt kell beavatni, ugyanezt az eljárást követik.

9. §. Amikor a szánhedrin ülésezik, két törvényszéki írnok álljon előttük: az egyik jobbfelől, a másik balfelől. Az egyik jegyezze azoknak az érveit, akik a vádlottat elmarasztalandónak tartják, a másik pedig azoknak az érveit, akik szerint föl kellene menteni.

Miért kell 120 fő a legkisebb bírósághoz?

10. §. Miért csak olyan városban kell szánhedrint kijelölni, melynek lakossága több mint 120 [főt számlál]? Mert így lesz a szánhedrin 23 bírāja, három sorban a [Törvény] tanulói, egyenként 23-an, 10-en, akik a zsinagógában ülnek,²⁵⁸ két [törvényszéki] írnok, két törvényszolga, a peres felek, két tanú; azután két olyan tanú, aki az előbbi kettő vallomásának ellentmond; azután megint két tanú, aki a második két tanú vallomásának ellentmond, és megvédi az első tanúk [vallomásának] hitelét;²⁵⁹ két

²⁵⁷ „Azt mondjuk neki: jobb az oroszánok farkának lenni, mint a rókák fejének” (*Szánhedrin* 37a.).

²⁵⁸ Ezek az *aszará batlanim*, a „10 dologtalan”, akiknek van ráérés idejük, hogy a közösségnek szenteljék. Az a város nevezheti magát gazdagnak, amelyik megteheti, hogy azt a tíz embert, aki állandóan a zsinagógában tartózkodik, elartsa – mondja a Talmud (*Mögilá* 5a.). A csoport természetesen több mint tíz emberből is állhatott, akik állandóan váltották egymást az ima, dicsegetés, az Írások tanulmányozása, esketés, temetés stb. szolgálatában.

²⁵⁹ A *Keszef Misné* magyarázata szerint szükséges, hogy minden közösségben legyen elég ember arra, hogy ellentanúkra is jusson, mert különben a tanúságtevők nem riadnának vissza a hazugságtól. Ez utóbbiaknak azután megintcsak kell ellentanú, aki megvédi az első tanúk igazát, mert különben nem riadnának vissza a hazugságtól. Egy tanú pedig nem tanú.

adománygyűjtő és egy harmadik, aki elosztja az adományokat; egy orvos, aki köpölyöz, egy írnok²⁶⁰ és a kisgyermek tanítója.²⁶¹ Így jön ki a 120.

2. fejezet

A bírák

A bírák származása és felkészültsége

1. §. Minden szánhedrinbe – a Nagytanácsba és a kisebbekbe is – csak bölcs és értelmes embereket jelölünk,²⁶² olyanokat, akik kivételes tudással bírnak a Tórát illetően, és akiknek az értelmi képességei is megfelelően gazdagok. [Szükséges ezenfelül, hogy] tájékozottak legyenek más tudományos diszciplínák területén is,²⁶³ például az orvoslásban, a matematikában, naptárkészítésben, csillagászatban, asztrológiában, és hogy gyakorlati tapasztalataik legyenek a jövendőmondás, mágia, varázslás és a bálványimádók üres tanításai terén, azért, hogy kellőképpen meg tudják ítélni az ilyesmit.²⁶⁴

A szánhedrinekbe csak papokat, levitákat és tiszta felmenőjű családból való izraelitákat nevezünk ki, olyanokat, akik papi családdal házasodhatnak.²⁶⁵ [Ezt a kikötést a következő versből²⁶⁶ vezetjük le:] „hogy álljanak ott veled” [– ebből következik, hogy] hasonlóak legyenek hozzá, [Mózeshez] bölcsességben, [isten]félelemben és leszármazása [rangját] tekintve.

2. §. Micvának számít, hogy papok és leviták legyenek a Nagytanácsban, ahogyan írva van:²⁶⁷ „Menj oda a levita papokhoz és a bíróhoz” – ha nincs megfelelő, bármely izraelita lehet [bíró].²⁶⁸

²⁶⁰ Ez nem a törvényszék írnoka, hanem a közösségé.

²⁶¹ Lásd *A Tóra-tanulás szabályai* (2:1.): „Amely városban nem tanulják a gyermekek a Tórát, azt kiközösítéssel kell sújtani, amíg nem alkalmaznak tanítókat. Ha nem alkalmaznak tanítókat, a város megérdemli, hogy elpusztuljon.”

²⁶² A „bölcs és értelmes” ember olyan ember, aki képes új és eredeti gondolatokra jutni a régi tanítások alapján. (*Szifré az 5Mózes 1:13-hoz*)

²⁶³ Bizonyos haláchikus döntvényekhez szükséges orvosi ismeret (például hogy a beteg kivételesen ehete-e jom kippurkor is), csillagászati ismeret a kalendáriumkészítéshez stb. (*Keszef Misne*)

²⁶⁴ Például hogy valaki tiltott módon imádott bálványistent, vagy nem tiltott módon. (*Rabénu Niszim*)

²⁶⁵ Azaz olyanok, akiknek a származását négy generációra ellenőrizni tudjuk.

²⁶⁶ *4Mózes 11:16.*

²⁶⁷ *5Mózes 17:9.*

²⁶⁸ A Szifré ezt a vers folytatásából magyarázza: „és a bíróhoz”, azaz hogy ha nincs is pap és levita, aki megfelelő lenne, a bíróság azért elfogadható.

3. §. Ne jelöljünk olyan embert a Szánhedrinbe, aki nagyon aggkorú, sem olyat, aki nemzöképtelen, mert az ilyenek hajlamosak a kegyetlenségre, de olyan ember se legyen, akinek nincs gyermeke, mert [a bírának] könyörületeseknek kell lenniük.²⁶⁹

Királyok és a bíróság

4. §. Izrael királya²⁷⁰ nem lehet része a Szánhedrinnek, mert tilos dolog ellenkez-nünk vele, és kimondott szavainak ellene mondanunk. A főpap ezzel szemben tagja lehet a Szánhedrinnek, ha tudása képessé teszi őt erre.

5. §. A Dávid házából született királyok nem lehetnek a Szánhedrin tagjává, de ítéletet ülhetnek a nép fölött,²⁷¹ és megfordítva, őket is törvény elé lehet idézni,²⁷² amennyiben valakinek panasza van ellenük. Az [az északi törzsek országának] Izrael királyai ezzel szemben²⁷³ nem járhatnak el bíróként, és őket sem lehet törvénybe idézni. [Ennek az az oka,] hogy ők nem alázkodtak meg a Tóra szavai előtt, és így kataszt-rófa következhetnék belőle[, ha bíróként működhetnének, vagy ellenük lehetne ítéletet hozni].

A bírák emberi kvalitásai

6. §. Ahogyan a [bírának] mindenkor az igazságosság legmagasabb fokát kell tanúsítaniuk, ugyanúgy szükséges, hogy semmiféle fizikai fogyatkozás ne csúfítsa el őket.²⁷⁴

Gondot kell fordítani arra, hogy lehetőleg mind ősz hajúak²⁷⁵ legyenek, ne rútul alacsonyak, méltóságteljes megjelenésűek, olyan emberek, akik kimért hangon tudnak

²⁶⁹ Az előbbi két rendelkezés (aggkorúak és nemzöképtelenek kizárása) a harmadik rendelkezésben nyeri magyarázatát, a gyermektelenek kizárásban: akinek nincs gyermeke, nem ismeri igazán a könyörületet. A vénség már nem emlékszik rá, milyen volt gyermeket nevelni, a nemzöképtelennek meg nem lehet gyermeke (Rási a *Szánhedrin* 36b-hez).

²⁷⁰ Ez a halácha egyszerre érvényes a Dávid házából való királyokra és az északi törzsek királyaira is.

²⁷¹ Lásd például *Bráchos* 4a., amely szerint Dávid királyt dicséret illeti, amiért személyesen is részt vállalt a haláchikus döntéshozatalban népe üdvéért. Hasonlóképpen dicsérik Salamon királyt például híres ítéletéért, amit a két anya és a csecsemő ügyében hozott (*IKirályok* 3.). A *Szánhedrin* 19a. Jeremiás szavaira alapoz (21:12.): „Dávid háza! Így szól az Örökkévaló: tartsatok reggelenként ítéletet!”

²⁷² Bölcsseinktől származtatják az elvet: „Igazítsd ki magadat, és azután igazíts ki másokat!” Ha a király maga nem elszámoltatható, nem vizsgálhatja meg ügyeit a Törvény fényében a bíróság, ő maga sem ítélné másokat.

²⁷³ Ez a kitétel, „Izrael királyai” megintcsak a tíz törzs északi királyaira vonatkozik, nem a Dávid házára. A kapcsolatos talmudi vitát a tiltás okairól és hatóköréről lásd *Szánhedrin* 19a.

²⁷⁴ A Talmud (*Szánhedrin* 36b.) az *Énekek énekét* idézi: „Mindened szép, kedvesem, semmi hibád nincsen!”

²⁷⁵ De nem elaggottak, lásd a 3. háláchát.

szólni,²⁷⁶ akik sokféle nyelvet ismernek, hogy a Szánhedrin ne szoruljon tolmács közvetítésére, mikor tanúkat hallgat meg.

7. §. A háromtagú bíróságok [tagjainak] nem kötelező rendelkezniük az összes fenti kvalitásokkal. De hét olyan tulajdonsága van [egy bírónak], amely nélkülözhetetlen: bölcsesség, alázat, [isten]félelem, a pénz megvetése, az igazság szeretete; olyan ember legyen, akit a legtöbben kedvelnek, és legyen jó híre.

Ezek a kvalitások mind fel vannak sorolva a Tórában, hiszen a Tóra azt mondja²⁷⁷ [a bírák kijelölésével kapcsolatban]: „bölc és értelmes férfiak”. Ez utal a bölcsesség [kritériumára].

[A vers folytatódik:] „akiket kedvel az ő törzsük”. Ez utal arra [a kritériumra,] hogy olyan ember legyen, akit a legtöbben kedvelnek. Mitől lesz valaki kedveltte a nép körében? Attól, hogy szívesen kedvez másoknak, alázat van benne, jó a társaságában időzni, kedvesen beszél másokkal, kedvesen intézi ügyes-bajos dolgait.

[Az Írás]²⁷⁸ említ [Jitró Mózesnek szóló tanácsa kapcsán, hogy jelöljön ki bírákat] „derék férfiakat”. [Ezt úgy kell érteni, hogy] a parancsolatok megtartásában jeleskednek, hogy sokat követelnek maguktól, hogy a rosszra való hajlandóságon erővel felülkerekednek, míg csak már nem található bennük kellemetlen tulajdonság, és nem gondolkodnak róluk kedvezőtlenül mások. Már kora ifjúságukban jót mond felőlük a többi ember. A „derék férfiak” [szókapcsolat] azt is jelenti, hogy bátor a szívük, az elnyomottat nem félnek kimenteni elnyomói kezéből, ahogyan írva van:²⁷⁹ „de Mózes felemelkedett, és segítségükre kelt...”.

Ahogy láttuk, hogy Mózes alázatos ember volt, úgy kell minden bírónak alázatosnak lennie. [Az Írás]²⁸⁰ így folytatódik: „akik istenfélők” – ennek értelme nyilvánvaló. [Azután említi:] „a haszonlesés ellenségei”, azaz olyanok, akik a saját vagyonukat sem szeretik mértéken felül. Nem törekszenek nagy gazdagság halmozására, mert akiket igen rabul ejt a gazdagság, azokon [végül] a szükség kerekedik majd felül.

[A vers folytatódik:] „igazság emberei”, azaz olyanok, akik az igazságot követik, mégpedig saját hajlandóságukból: szeretik az igazságot, gyűlölik a bűnt, és a romlottság minden formájától visszariadnak.

²⁷⁶ Maimonidész a *Jesájá* 3:3-ra utal itt: „tekintélyben állót, tanácsost, bölcs mestert és az igézéshez értőt” – a Talmud (*Chágigá* 14a.) szerint olyan emberről van szó, aki érti a Tóra suttozva közölt szavait. A Talmudból (*uo.* 13a.) úgy tűnik, olyan misztikus titkaira, tanításaira utal ez a Tórának, melyeket csak suttozva szabad közölni. Lásd még *A tévelygők útmutatója* 1:34.

²⁷⁷ *5Mózes* 1:13.

²⁷⁸ *2Mózes* 18:21.

²⁷⁹ *Uo.* 2:17.

²⁸⁰ *Uo.* 18:21

A bírák megválasztása

8. §. Bölcsseink hozzátesszik:²⁸¹ a Nagytanácstól [kiküldöttek] járnak az Izrael egész földjét, hogy [bírákat] keressenek. Ha találnak bölcs embert, aki visszariad a büntől, alázatos, szerény, jó a híre, és a nép körében közszeretetnek örvend, azt bírává teszik a saját városában. Onnan léptetik elő azután arra a bíróságra, amelyik a Temp-lom-hegy bejáratánál [ülésezik]. Onnan léptetik elő arra a bíróságra, amelyik a Temp-lom udvarának bejáratánál [ülésezik], és onnan a Nagytanácsba.

9. §. Ha egy háromtagú bíróság egy tagja *gér* (betért), a bíróság nem működhet.²⁸² A bíró édesanyja [született] zsidó nő kell legyen. Ha viszont a bírák közül valamelyik mázmér,²⁸³ sőt ha akár mind a hárman mázmerek, alkalmasak az ítélelhozatalra.

Hasonlóképpen, ha [a háromtagú bíróság] minden bírója vak volna a fél szemére, a bíróság elfogadható. Ez nem érvényes a szánhedrinekre.²⁸⁴ És ha a bíró mindkét szemére vak, nem alkalmas [egyetlen bíróságon sem a szolgálatra].²⁸⁵

Egyszemélyű bíráskodás

10. §. Noha nem szabad bíróságnak kevesebb, mint három főből állnia, megengedhető, hogy akár egyetlen [bíró] bíráljon el valamely esetet az írott Törvénynek megfelelően, ahogyan írva van:²⁸⁶ „Igazsággal ítélj meg²⁸⁷ embertársadat!” A rabbinikus törvényértelmezés szerint mindazáltal három bíró szükséges [ilyenkor is].²⁸⁸ Ha két [bíró] ítél meg [egy ügyet], a döntésük nem kötelező erejű.

11. §. Ha a bíró tudós ember, és sokan tudják felőle [hogy nagytudású], vagy ha erre engedélyt kapott a bíróságtól, egyedül is megítélhet egy ügyet. Ugyanakkor nem számít bíróságnak [az egyszemélyi bíró].²⁸⁹

²⁸¹ *Szánhedrin* 88b. Az ismertetett eljárásban az a figyelemreméltó, hogy a bírákat nem választás és nem a királyi kegy juttatja helyükre, hanem a bíróságok maguk egészítik ki soraikat.

²⁸² A kommentárok hosszasan taglalják a problémát, hiszen a *Szánhedrin* 36b. éppenséggel azt mondja, hogy az áttért igenis működhet bíráként. Azt is felhozzák, hogy a Nagytanácsnak olyan híres tagjai, mint Semájá és Ávtáljon, maguk is konvertiták voltak. Egy lehetséges megoldás szerint a rendelkezés úgy értendő, hogy ha van az illető helyre alkalmas nem konvertita jelölt, az megelőzi az áttértet. Ha nincs, az áttért éppúgy megfelelő jelölt, mint a született zsidó (lásd például *Báálé Toszáfot* a *Mispátim* hetiszakaszhoz, valamint a Chidá hasonló magyarázatát, *Birkát Jozséf, Chósen mispát*).

²⁸³ Házasságtörésből született, törvénytelen gyermek, fattyú.

²⁸⁴ Lásd a 6. háláchát.

²⁸⁵ Mert tanúnak sem alkalmas, márpedig a *Nidá* 49b szerint aki nem alkalmas tanúnak, az bírának sem.

²⁸⁶ *3Mózes* 19:15.

²⁸⁷ Márpedig a felszólítás egyes számban van.

²⁸⁸ Lásd 1. fejezet, 4. háláchá.

²⁸⁹ Például az előtte tett vallomás súlya nem azonos a bíróság előtt tett vallomás súlyával és érvényességével.

Ha megengedett is, hogy [az ilyen bíró egyedül bíráljon el valamely ügyet], a Bölcsseink szerint micvának számít, ha maga mellé ültet másokat [az ítélethozatalra], mert [a Bölcsseink] azt mondják: „Ne ítélj egyedül mint bíró, mert olyan, aki egyedül ítél, nincs más, csak Ő.”

12. §. Bárki foganatosíthat olyan ítéletet egyedül is, amelyre felhatalmazása van.²⁹⁰ Ha a mi hitünk rendelkezései szerint és a Törvény szerint ítél, nem kell neki a bíróságot fölkeresnie. [Ez érvényes akkor is,] ha nem akarja, hogy anyagi kára származzék abból, ha késlekedik, és az ügyet a bíróság elé viszi.

Ennek megfelelően tehát, ha a másik peres fél panaszt nyújt be ellene, és bíróság elé idézi őt, és a bíróság megvizsgálja az ügyet, és úgy találja, hogy a törvénynek megfelelően járt el, azaz hogy az ítélet, amit hozott, igaz ítélet, nem tesszük semmissé a döntését.²⁹¹

A bíróság minősége

13. §. A háromtagú bíróság már teljes [jogú] testület, de igen dicséretes, ha több [bíró] van. Jobb 11 bíró jelenlétében hozni a döntést, mint 10 jelenlétében. A bíróság-on eljáró bírák mindegyike Tóra-tudós legyen, és megfelelő [jellemmel bírjon].²⁹²

14. §. Tilalmas dolog a bölcsnek úgy ülnie le az ítélethozatalhoz, hogy nem tudja, kikkel együtt hoz majd ítéletet. [Ennek a megszorításnak az az értelme,] nehogy [az ítélethozatalra] méltatlanokkal társuljon, és így a „hűtlenek gyülekezetének”, nem pedig egy bíróságnak lenne tagjává.²⁹³

3. fejezet

Az ülésezés és a kinevezés

Az ülések időpontja

1. §. Meddig tart a bírósági ülés? A kis szánhedrinek és a háromtagú bíróságok a reggeli istentisztelet²⁹⁴ után a nap hatodik órájáig²⁹⁵ ülésezzenek. A Nagytanács ezzel szemben a reggeli áldozat levágásától²⁹⁶ a délutáni áldozat [bemutatásáig²⁹⁷ ülésezett].

²⁹⁰ Például ha saját jogos tulajdonát más kezében látja, elveheti még erőszakkal is, ezzel egyszersmind ítéletet hozott, és végre is hajtotta (*Lechem Misne*).

²⁹¹ Ha viszont tévedett, és nem a Törvény szerint ítélte meg a helyzetet, jóvá kell tennie (*Lechem Misne*).

²⁹² Lásd 7. halácha.

²⁹³ Maimonidész szövegezése talán a *Jeremiás* 9:1-re utal: „hűtlenkedők gyülekezete”.

²⁹⁴ A reggeli istentisztelet napkeltekor kezdődik.

²⁹⁵ Tehát délig.

²⁹⁶ Tehát ugyancsak napkeltétől.

²⁹⁷ A délutáni áldozat bemutatásának rendszeres ideje a nap kilencedik és tizedik órája között (délután három és négy óra), pontban fél órakor.

Sábeszkor és az ünnepnapokon [a Nagytanács] rendszerint a Tanházban tartotta üléseit.²⁹⁸

2. §. A 71 bíróból álló teljes főbíróság nem kell, hogy szüntelenül [hivataluk] helyén tartózkodjanak a Templomban.²⁹⁹ Ha szükséges volt, hogy [teljes számban] összegyűljenek, összegyűltek.³⁰⁰ Egyébkor, ha valami elintéznivalója volt kinek-kinek, az dolga után látott, azután visszatért.

[A fentiek akkor érvényesek,] ha legalább 23 bíró jelen van az ülések alkalmával. Ha valakinek [közülük] el kell mennie, meg kell számlálnia, hányan vannak a társai, akik ott maradnak. Ha [legalább] 23-an maradnak,³⁰¹ elmehet. Ha nem, meg kell várnia, amíg jön egy másik [bíró].

Ítélezés nappal és éjjel

3. §. [A bíróság] ne kezdjen ügyek tárgyalásába éjjel. A szóbeli Tan szerint [ez az elv abból a versből származik, melyben írva van]:³⁰² „minden per és minden sérelem”, [ezek szerint egyenlőség tétetik] per és sérelem³⁰³ megítélése [között]. Ahogyan a sérelmek csakis nappal ítéelhetők meg, úgy a peres ügyeket is csak nappal szabad megítélni.

4. §. Éjszaka nem hallgatjuk meg tanúk bizonyosságát, és nem vizsgáljuk hivatalos iratok érvényességét sem. A kereskedés törvényeivel kapcsolatos ügyekben,³⁰⁴ ha [a bírák] napközben tárgyalták, megengedhető, hogy az ítéletet éjjel hozzák meg.³⁰⁵

²⁹⁸ Szombaton és ünnepnapokon nem szabad kereskedelmi ügyekben ítélezni, ezért ülésezett azokon a napokon másutt a Szánhedrin, mint egyébkor szokott volt, hogy a különbség nyilvánvalóvá legyen. Szombaton és ünnepnapokon rendszerint a papsággal és más egyéb szent dolgokkal kapcsolatos ügyekről tárgyaltak. Tanná debé Elijáhu

²⁹⁹ A *Tána dóbé Elijáhu rábá* azt mondja, hogy a Szánhedrin tagjai „vegyék nyakukba az egész Izraelt, járják be minden falvát, és tanítsák a zsidókat, hogy az egyedül Szent neve áldassék az egész világon, mindenütt”. Tehát messze nem csak a főbírósági ténykedés volt az egyetlen feladatuk.

³⁰⁰ Azokkal az esetekkel, melyek megkívánják, hogy a Szánhedrin teljes számban összegyülekezzenek, az 5. fejezet 1-es háláchája foglalkozik.

³⁰¹ Tehát annyian, amennyi kitesz egy kisebb szánhedrint, hogy azokkal az ügyekkel foglalkozhassanak, melyek nem kívánják meg a Nagytanács plenáris ülését.

³⁰² 5Mózes 21:5.

³⁰³ A 'sérelem' itt például a *caráát*, a bőrbetegség egy fajtája, a fertőzöttség (és más efféle külső jelek) megállapításához pedig nyilvánvalóan nappali világosság szükséges.

³⁰⁴ Ezzel szemben főbenjáró ügyekben csak napközben lehet ítéletet hozni (lásd 11. fejezet, 1-es halácha).

³⁰⁵ A a Talmud a következőképpen világítja meg (*Szánhedrin* 34b.). A 2Mózes 18:22 azt mondja: „És ők hozzanak ítéletet a népnek minden időben” – azaz ebből úgy tűnhetnék, hogy éjjel és nappal akár, válogatás nélkül. Ezzel szemben az 5Mózes 21:16 azt mondja: „Amely napon örökül adja azt fiainak...”, ebből pedig úgy tűnik, hogy az olyan ügyek, melyekhez bíróság

5. §. Az örökség [kiosztása] igencsak hasonlít egy ítélethozatalhoz, ezért mondja erről az Írás:³⁰⁶ „[és ezek] legyenek [nektek] jogi törvényül”. Ezért hát örökséget sem szabad éjjel elosztani.

6. §. Ha ketten mennek látogatóba ahhoz, aki [halálos] beteg, és ő nyilatkozik a jelenlétükben [vagyona elosztásáról], feljegyezhetik a szavait,³⁰⁷ de ne hozzanak ítéletet [a vagyon felosztásáról].³⁰⁸ Ha hárman voltak, és úgy látják jónak, feljegyezhetik a szavait, és meg is ítéltetik [a vagyon elosztását].

Mikor érvényes a fenti [rendekezés]? Napközben. Éjszaka feljegyezhetik a [haladó] szavait, de ne ítéljenek [a vagyon elosztásáról].³⁰⁹

Az alkalmatlanság bűne

7. §. Ha valamelyik érvényes bíróság összeül a zsidó nép körében [ítélethozatalra], az isteni jelenlét ott van közöttük.³¹⁰ Ezért hát a bírák istenfélelemmel és tisztelettel üljenek [ott], [tálittal] elfedezve, és [viselkedjenek] illően. Nem szabad szemérmetlenül viselkedniük, rossz tréfát üzniük, üres fecsegéssel tölteniük az időt a bíróságon. Ha szólnak, szóljanak Tórával és bölcsességgel teljes szavakat.

8. §. Ha a [nagy] Szánhedrin, a király vagy az exilarcha³¹¹ nem megfelelő vagy a Tóra bölcsességében járatlan bírát nevez ki, aki alkalmatlan arra, hogy ítéletet hozzon – még ha egyébként minden tekintetben szeretetreméltó volna is, telve jó tulajdonságokkal –, aki az illetet kinevezi, megsért egy tiltó parancsolatot, ahogyan írva van:³¹² „Ne ismerjetek személyt az ítéletben!” A szóbeli Tan alapján úgy értesültünk, hogy [ez a rendelkezés] azokhoz [is] szól, akik a bírát kijelölik.

A Bölcséink azt mondják:³¹³ „Talán így beszél majd valaki: »ez és ez jeles ember, bíróvá teszem őt«, »ez és ez erős ember, bíróvá teszem őt«, »ez és ez a rokonom, bíróvá teszem őt«, »ez és ez ismeri az összes nyelvet, bíróvá teszem őt.«” [Ebből származik, hogy] a vétkeseket felmentik, s azokat, akiket föl kellene menteni, elítélik, még csak nem is azért, mert a [bíró] gonosz, hanem csak mert nem ismeri [a Tóra törvényeit]. Ezért mondja a Tóra: „*Ne ismerjetek személyt az ítéletben!*”

szükségeltetik, csak nappal intézhetők. A megoldás az, hogy elkezdni a tárgyalást csak nappal szabad, de befejezni éjszaka is, kivéve a főbenjáró ügyeket.

³⁰⁶ 4Mózes 35:29.

³⁰⁷ Hogy később tanúságul szolgálhasson a bíróság előtt.

³⁰⁸ Mert két bíró ne döntsön el semmilyen ügyet (lásd 2. fejezet, 10. halácha).

³⁰⁹ Mert éjjel nem szabad örökséget elosztani, lásd az előző háláchát.

³¹⁰ A Szánhedrin 7a. a Zsoltárok könyvét idézi (82:1): „Isten ott áll isteni gyülekezetben, bírák közepette ítélt.” Lásd egyébként Bráchat 6a és 23. fejezet, 9-es hálácha.

³¹¹ A *ros gálut* ('a száműzetés feje') a hazatérés után is Babilonban maradt zsidóság feje, vezetője, fejedelme.

³¹² 5Mózes 1:17.

³¹³ Szifré az 5Mózes 1:17-hez.

Bölcseink hasonlóképpen mondják: „Aki a zsidó népnek nem megfelelő bírát nevez ki, az olyan, mint aki oszlopot³¹⁴ állít, ahogy írva van:³¹⁵ »És ne állíts fel magadnak oszlopot, amit gyűlöl az Örökkévaló, a te Istened.« Ha egy Tóra-tudós helyére [nevezte ki], az olyan, mintha *áserát*³¹⁶ plántált volna, ahogyan írva van:³¹⁷ »Ne ültess magadnak szent ligetet, semmiféle fát az Örökkévaló, a te Istened oltára mellé.«³¹⁸

Bölcseink szerint a „ne készíttetek mellettem ezüstisteneket, és aranyisteneket ne készíttetek”³¹⁸ jelentése: „ne tegyetek bírává senkit ezüstért és aranyért”. Ez az olyan bíróra utal, aki gazdagságáért nyerte kinevezését.³¹⁹

9. §. Ha egy bíró pénzt fizet azért, hogy kinevezzék, tilos a jelenlétében megállni.³²⁰ Bölcseink azt parancsolták,³²¹ hogy az ilyet kicsire becsüljük, ügyet se vessünk rá. És azt is mondják Bölcseink: „Úgy kell tekinteni a tálitot, amivel befedi magát,³²² mint számaron a nyeregtakarót!”

10. §. Ilyen volt a korábbi nemzetségek bölcseinek lelke... Visszariadtak attól, ha [bírószágra] akarták kinevezni őket, és ellenálltak minden nyomásnak, és nem ültek le ítélelathozatalra, csak ha meggyőződtek róla, hogy nincs más, [a feladatra] megfelelőbb személy, és hogy [az igazságszolgáltatás] sérelmet szenvedne, ha ők nem hajlandóak közreműködni a bírászkodásban. De még akkor sem ültek le az ítélelathozatalra, míg a nép és a vének nem kényszerítették őket, könyörgésekkel [zaklatva], hogy úgy tegyenek.

³¹⁴ Ti. bálványoszlopot. Azért ilyen súlyos a véték, mert az ilyen bírát gyűlöli az Örökkévaló, hiszen személyválogatással lett bírává (*Tárgum Jonátán*).

³¹⁵ *5Mózes* 16:22.

³¹⁶ Istenként imádott szent fa, liget.

³¹⁷ *Uo.* 21.

³¹⁸ *2Mózes* 20:23.

³¹⁹ Egyébként nagyon is kívánatos, hogy a bíró vagyonos ember legyen, mert így nem kívánja majd meg a más pénzét. De ez nem lehet az egyetlen vagy legfőbb erénye.

³²⁰ Nem szabad a bíróságon megjelenni előtte, sem pedig állva üdvözölni őt.

³²¹ Talmud Jerusálmi, *Bikurim* 3:3.

³²² Mely a bírák rendes szokása, lásd 7-es háláchá.

Chászid filozófia a lubavicsi rebbe, Menáchem Mendel Schneerson rabbi írásai alapján

Tudomány és technika Az isteni a természetben

Minden amit az Örökkévaló a világon teremtett, a maga dicsőségére teremtette.

– Az Atyák mondásai 6:11.

A technika azt az isteni energiát csapolja meg, amely a teremtés pillanatától fogva jelen van a természetben.

– A Rebbe

Az ötvenes évek elején a Rebbe egy házaspárt fogadott magánkihallgatáson. A házaspár kislányát is magával hozta. Miután a férjjel és a feleséggel különböző kérdésekről elbeszélgetett, a Rebbe a hatéves kislányhoz fordult és megkérdezte, van-e valamilyen kérdése. A szülők próbálták elhallgattatni a gyermeket, hogy ne rabolja a Rebbe értékes idejét, a Rebbe viszont bátorította. A kislány komoly arccal megkérdezte a Rebbét, hogy szerinte az atomenergia jó vagy rossz.

– Otthon, a konyhatokban van egy kés – mondta a Rebbe. – Rossz az a kés, vagy jó?

– Az attól függ, hogy mire használják – felelte a kislány. – Ha ételt vágunk vele, akkor jó, ha bántanak vele valakit, akkor rossz.

– Ez a jó és helyes válasz – mondta a Rebbe –, és ugyanez érvényes az atomenergiára és minden más technikára, amit csak az ember kifejlesztett.

Technika: bűn vagy erény?

A magas fokú tudomány korszakát éljük. Gyakorlatilag életünk minden pillanatát – otthon, munkában, útközben – befolyásolja a modern technika. A számítógép-korszak és az információrobbanás óriási erőt adott a kezünkbe, s azt a lehetőséget, hogy gyakorlatilag bárhol, bármikor elérhetjük egymást. Igen: a technika lehetővé teszi, hogy kényelmesebben éljünk, hatékonyabban dolgozzunk, de vajon értjük-e, hogyan teszi életünket értelmesebbé?

Ha elkezdünk belegondolni messze nyúló hatásaiba, a technikai forradalom szinte elborít minket. Ahhoz, hogy igazán értékelni és hasznosítani tudjuk ezt a forradalmat, mindenekelőtt azt kell megértenünk, mit jelent egyedi és általános célunk szempontjából.

A tudomány önmagában véve semleges; megpróbál nekünk objektív képet adni fizikai világról, a természet erőiről, arra vonatkozó következtetést azonban nem von le, hogy miként éljünk ezekkel az erőkkel. Nem foglalkozik se jóval, se rosszal, se etikai kérdésekkel. A tudomány legfőbb elismeri a maga határait, fölismeri, hogy az erkölcsi elveknek nem alapja, s nem törvénye.

A technikát, mint minden rendelkezésünkre álló erőt, építő és pusztító módon is lehet használni. A technikai fejlődés olyan lépcsőfokai, mint a televízió, a számítógépek, a lézer, az atomenergia, az orvostudomány és a biológia felfedezései, mind csak egy-egy olyan momentum, amikor felismerjük és hasznosítjuk a természetben megnyilvánuló isteni erőket. Az ember feladata, hogy a világ jobbítása, civilizálása érdekében, s azért, hogy anyagi világunkat a lelkeség és istenesség méltó otthonává formálja, merítsen e forrásokból.

Ne feledjük: az Örökkévaló nem teremtett kenyeret; teremtett napot, földet, vizet és gabonamagvakat. A magokat el kell vetni, a gabonát le kell aratni, lisztté kell őrölni, vízzel összekeverni és megsütni. Csak akkor lesz evésre való kenyertünk. Nem teremthetett-e volna az Örökkévaló ugyanilyen könnyen már eleve kész kenyeret? Természetesen teremthetett volna, mi azonban társak vagyunk a világmindenségben, életünk a szabad akarat egyik megnyilvánulási formája, nem előre megírt forgatókönyv. Rajtunk áll, hogy gabonatermesztésre használjuk-e a földet, vagy hagyjuk parlagon heverni.

A technikára ugyan ez érvényes. Az Örökkévaló szerte a természetben hatalmas erőket teremtett, hogy használjuk azokat. Választhatunk: elismerjük-e a kesztyűben lévő kéz létezését, amelytől ezek az erők származnak, s eszközökként használjuk-e ezeket az erőket, amelyek révén egy még értelmesebb élet felé törekedhetünk, vagy eltereli-e figyelmünket maga a kesztyű, s csupán önmagáért valónak tekintjük a technikát, s saját önös, netán pusztító céljaink elérése érdekében hasznosítjuk.

A technika megértése

Miként Majmonidész írja: „Szemügyre véve az Örökkévaló nagyszerű teremtményeit, az ember fölismeri az Örökkévaló bölcsességét, s ez mélységes szeretetet ébreszt benne, s vágyat, hogy Hozzá köthesse magát.” Sok e századi felfedezés – főleg az anyag atomszerkezetével kapcsolatosak – képet adott nekünk arról, mi az a dinamikus egység, amely a világegyetemet és az embert összeköti.

A technika fejlődése még olyan ember számára is, aki nem tudja, hogyan működik egy mikrochip vagy az elektromágnes, nyilvánvaló bizonyíték, hogy univerzumban az egység eddig sohasem tapasztalt szintjére jutottunk el. A modern kommunikáció lehetővé teszi, hogy gyakorlatilag bárkivel, azonnal kapcsolatba léphessünk. A modern közlekedési eszközök révén olyan helyekre juthatunk el néhány óra

alatt, ahová még alig száz éve is több hónapig utaztunk volna. A számítógépek műveletek milliárdjait végzik el néhány másodperc alatt, s olyan feladatokat oldanak meg, amelyeket nem is olyan rég még megoldhatatlannak tartottunk.

Igen: a technika rengeteg időt és energiát takarít meg számunkra, s számtalan új üzleti lehetőséget teremt. Ezeket az előnyöket azonban csak a technika melléktermékeinek kell tekinteni, mivel a technika valódi célja a világ egyesítése, s az, hogy a világot az egyesített lelki élet még termékenyebb talajává tegye. Ez a válasz a kérdésre, hogy mi a technikai forradalom, és merrefelé sodor minket.

Az utóbbi néhány nemzedék során jelentkező, elsöprő technikai változások összecsengenek a kétezres éves Zohár, a misztikus írások e klasszikusa néhány jóslatával, miszerint 1840 az „alacsonyabb bölcsesség” kitörésének esztendeje lesz – a fizikai mindenség megértésének ugrásszerű fejlődéséé, s fokozódni fog a „fennkölt bölcsesség”, a lelkiség, amely igaz egységre sarkallja majd a világot, s a végső megváltás felé vezet.

E kétfajta bölcsesség fokozódása – az észé és a léleké – nyilvánvalóan végbement; amiben hiányt szenvedünk, az a tudás e két szférájának egységbe rendezése. Csak a tudomány és a lelkiség kiegyensúlyozásával tudjuk az ideális jövő álmát a társadalom számára hasznosítható tervezetté átfogalmazni, mivel az igazi kommunikáció csak akkor kezdődhet, ha az emberi ész és lélek kölcsönösen hat egymásra. A kommunikációval együtt jár az együttérzés, az együttérzéssel pedig az univerzalizmus felé vezető természetes mozgás.

Így tehát a jelenlegi technikai forradalom valójában az Örökkévaló munkáló keze, amely arra való, hogy segítsen nekünk az Örökkévalót életünk egyik realitásává tenni. És ahogy az idő múlásával új felfedezések születnek, úgy látjuk egyre világosabban, hogyan tükrözi a tudomány az Örökkévaló igazságát, mennyire párhuzamos azzal, s fedi föl – következképp – az egész világmindenség lényegi egységét.

Napjaink információs forradalmának isteni szándéka, amely mindeddig példa nélkül álló erővel és lehetőséggel ruhazza föl az egyént, lehetővé teszi a tudás – a lelki tudás – megosztását, s mindenütt erősebbé és egységesebbé teszi az egyes embereket. Napjaink interaktív technikáját nemcsak az üzleti életben vagy a szórakozásban kell hasznosítani, hanem az egymás közti kapcsolat kiépítésében is, hogy olyan kellemes környezetet alakítsunk ki, ahol szívünk, lelkünk, álmunk egymásra talál.

Jólétünk szempontjából nagyon fontos a tudománynak és a technikának, mint a személyiségünk és lelkületünk fejlesztésére szolgáló isteni eszköznek a megértése. A történelem arra tanít minket, hogy nem elég, ha egy társadalom tudományos és intellektuális értelemben fejlett; a „bölcsességet”, a „tudást” és a „felvilágosodást” nagyon könnyen tévútra vezetheti az emberi gőg és brutalitás. Az igazi bölcsesség csak akkor képes magasabb síkra emelkedni, ha áthatja az erkölcsiség, s az erényes életnek az Örökkévaló által diktált szabályai.

Mindez még sohasem volt annyira igaz, mint mostanában. A technika olyan, robbanásszerű fejlődésének vagyunk tanúi, ami sosem álmodott hatalmat ad az ember kezébe. A biotechnika például hozzáférhetővé tette a teremtés eszközeit: például képessé tett minket új, hatásos orvosi kezelések bevezetésére. Vagy – ellenkezőleg – az

ártásra és pusztításra. Csupán századunkat szemlélve is látván láthatjuk, milyen pusztításra képes a technika. De még ha nem közvetlenül pusztításra alkalmazzák is a technikát, gyakran még olyankor is egyszerűen eltékozzolják, vagy rosszul használják.

Fizikai munkáink terhei napról-napra csökkennek. Egyre több hatékony gép áll rendelkezésünkre, hogy elvégezze azokat a feladatokat, amelyek nem olyan rég még oly sok időnket vették igénybe. Arra használjuk-e az így felszabadult órákat, hogy több időt töltsünk a gyermekeinkkel és az erre rászorulókkal? Vagy egyszerűen csak benyomunk egy újabb gombot, amely kellemesebb és kényelmesebb teszi életünket? Mindannyian szeretnénk jobbítani életünkön, de meg kell teremtenünk az egyensúlyt a technika csodái és lelki életünk szükségletei között.

Ezek a követelmények mostanában kezdenek visszhangot kelteni társadalmunkban. A szülők például örülnek, hogy gyermekeik számítástechnikát tanulnak az iskolában, de tartanak attól, hogy az ilyen szakmai képzést nem egészíti ki valamilyen emberibb, együttérzésre nevelő oktatás. Jó és hasznos dolog számítógép-programozást tanulni, de ha a diák nem szokik hozzá a fegyelemhez és a közösségbe való beilleszkedéshez, megszerzett tudását esetleg katasztrófa előidézésére használhatja. A legjobb diákok – és a legjobb tanárok – felismerik, hogy sok tanulságot lehet leszűrni az előtünk létezett kultúrák hiányosságaiból. Ilyenformán fájdalmasan nyilvánvalóvá válik, hogy nincs az a bölcsesség, és nincs az a technika, amely érvényteleníthetné egy olyan értékrend hatásait, amely nem tiltja eléggé az önösséget és a gonoszságot.

Bármeekkora technikai haladásra vagyunk is képesek, sosem szabad megfeledkeznünk magasabb rendeltetésünkről: az isteni iránti kutatásunk állandó kiszélesítése által mindent meg kell tennünk az igazság feltérképezésére irányuló kutatómunka érdekében.

Tudomány és vallás

Lelki jellegű kutatásunk azonban időnként akadályokba ütközik. A tudományos forradalom például némely embert arra indított, hogy hagyjon fel az Örökkévalóban való hittel, s az újonnan meglelt tudományos „igazságba” vesse bizodalját. Mások makacsul ragaszkodnak meggyőződéseikhez, nem hajlandók tudomásul venni a tudomány fölfedezéseit. Ez a csata a XIX. században érte el tetőfokát, mikor is a tudomány egy új, mindenható “vallás” köntösében jelent meg. A bizonyos mértékben tapasztalható felvilágosodás és összebékítési kísérlet ellenére, egyesek szemében még mindig szakadék tátong tudomány és vallás közt, mintha csak az élet egy részét az Örökkévaló irányítaná, más részeit pedig a tudomány és a természet törvényei.

Ez, a kategóriákban való gondolkodás azonban téves. Mivel a világegyetemet s a világegyetemet uraló természeti törvényeket az Örökkévaló teremtette, nem tátonghat szakadék a Teremtő és műve között. A világmindenség természeti törvényei aligha mondanak ellent annak a tervnek, amely alapján létrejöttek! A tudomány tehát végső soron az Örökkévaló gondolatainak kutatása, az anyagi világ működését szolgáló, Tőle származó törvények megismerésére irányuló törekvés.

A tudomány mostanában kezdi megtalálni igazi helyét. Jóllehet nem is olyan rég a tudomány következtetéseit még a szó legszűkebben értelmezett jelentésében természeti „törvényeknek” tekintették, a modern tudomány már nem táplálja ezt a dogmatikus szemléletet. A mai tudósok már elismerik a természet alapvetően indeterminált jellegét, Heisenberg „bizonytalansági elvét” például – az atomi részecskék kiszámíthatatlan pozícióját és sebességét – az egész világmindenség lényeges elemének tekintik. Ez a bizonytalanság nem mérési képességeink korlátozott voltára utal, hanem a természet elidegeníthetetlen sajátossága. A ma tudósa tehát már nem számít arra, hogy a tudományban megtalálja az abszolút igazságot.

Ez nem jelenti azt, hogy kigyót-békát kell kiáltanunk a tudományra, vagy hogy semmibe kell vennünk a tudományos eredményeket. Épp ellenkezőleg: a tudományos felfedezések ugrásszerűen javították az emberi élet minőségét. Hogy a tudomány a lehető leghatékonyabb legyen, távlatokba kell helyeznünk; el kell fogadnunk, hogy a tudomány önmagában egyfajta kutatás, nem abszolút rendszer; hogy a tudomány semleges: olyan elméletek halmaza, amelyeket jóra és rosszra egyaránt használhatunk.

Ezzel szemben az Örökkévaló bölcsessége és akarata abszolút és konkrét, s arra tanítja az embert, mi az a magatartás, amelyből mind önmagának, mind az egész közösségnek legnagyobb java származik. A tudománnyal ellentétben, az Örökkévaló bölcsessége az abszolút igazság, nem korlátozza sem ok, sem okozat, és korántsem semleges.

Az igazság keresésének két útja van: a tudomány útja, és az Örökkévaló felé vezető út. Nem kérdéses, hogy a világmindenséget egy bizonyos fajta logika irányítja. Az ember kezdetben „kívülről befelé” kezdte keresni az igazságot, azaz előbb megpróbálta megérteni a különböző jelenségeket, aztán e darabkákból kirakós játékok mintájára összeállítani a teljes képet. A tudósok és a filozófusok a világegyetem külső héján átkukucskálva fedezik föl a benne rejlő erőket. Amit azonban valójában keresünk, akár elismerjük, akár nem, az az Örökkévaló, a kesztyűben lévő kéz. Ha azonban nem „kívülről befelé” keressük az igazságot, hanem közvetlenül az Örökkévaló szemével nézünk és alávétjük magunkat törvényeinek, akkor mind többet és többet értünk meg abból, hogy miként és miért működik ez a világ.

Mindezek folytán elmondható, hogy a világi vagy tudományos bölcsesség azzal foglalkozik, hogy mi a világmindenség, a lelki bölcsesség pedig a miértjével s azzal, hogy mit jelent ez az ember életében. A hangsúly az „igazságon” van, nem egy isten-tagadó tudományon, s nem egy valláson, amely ellenségének tekinti a tudományt. E két alapállás ugyanabban a téves felismerésben gyökerezik, miszerint az természeti világot és annak törvényeit teremtő Örökkévaló nem létezhet együtt saját teremtményeivel. Az a tudományos eredmény, amely ellentmond az Örökkévaló törvényeinek, előbb-utóbb a legszorgosabb kutatómunka ellenére is tudományosan igazolhatatlannak bizonyul.

Mivel a tudomány az utóbbi évszázadokban oly meghatározó mértékben érvényesítette hatását, a ma tudósainak és kutatóinak vállán nagy felelősség nyugszik: nemcsak a tudomány törvényeit kell tanítaniuk, hanem a tudomány szerepét is, hogy mi tudomány, és mi nem. A mai tudomány igazi feladata tehát nem az Örökkévaló taga-

dása, hanem annak vizsgálata, hogyan tükrözi s világítja meg a tudomány az Örökkévaló gondolkodásának eddig még ismeretlen részleteit; a tudomány csak akkor lesz teljes jogú részese az igazság keresésének. Miként a középkor tudósai tanácsolták gyakran: “Szeresd Platónt, szeresd Arisztotelészt, de mindenekfölött az igazságot szeresd.”

Mit mond rólunk a tudomány?

Mindenből, amit csak látunk-hallunk, tanulságokat vonhatunk le. Ha a technikát csupán a személyes kényelem és haladás forrásának tekintjük, csak a végterméket látjuk. Ha azonban mint az istenesség megnyilvánulásaként szemléljük, könnyebben megértjük magát az életet.

Az atomenergiából például megismerhetjük az egyes ember erejét. Ma már tudjuk, hogy még a legparányibb anyagrészeszecske is tekintélyes mennyiségű energia kisugárzására képes – ugyanígy minden emberben rendkívüli energia rejlik. Hogy lehet ezt az energiát felszabadítani? Azáltal, hogy az illető lelke mélyére hatolva felrázzuk elégedett tespedtségéből. Ez a maghasadás és magfúzió emberi egyenértékese; az ember belső energiái akkor szabadulnak fel, ha a kényszer és az iránymutatás megfelelő arányú vegyítése révén segítünk neki, hogy az Örökkévaló törvényei szerint éljen, s arra ösztönözzük, hogy ő is segítsen másokat erre az útra kalauzolni.

Ez azután láncreakciót idéz elő. Ahogyan az első atom hasadása más atomokat hasít, ugyanúgy minden emberi törekvés és erényes cselekedet olyan energiát állít elő, amely csak fokozódik. Másfelől viszont a negatív magatartás folytán kibocsátott energia megfékezhető, ahogyan a nukleáris láncreakció is.

Az atomenergia feltárja előttünk, hogyan tükröződik az egyes emberben az egész makrokozmosz. Az atomban, ahogyan a bolygók a Nap körül, a különböző részecskék a mag körül keringenek, ugyanúgy kering az ember különféle anyagi jellemzője egyetlen mag, a lélek körül.

Végül pedig láthatjuk, hogy egy atom sokkal nagyobb energiát bocsát ki, mint amennyi a széthasításához szükséges. Nem olyan sok évvel ezelőtt az atomenergia előállítása még roppant bonyolultnak, sőt talán fölöslegesnek is rémlett. Aztán kiderült, hogy roppant hatékony eszköz. Személyünket illetően esetleg hasonló fenntartásokkal élünk: nem volna-e egyszerűbb úgy leélni életünket, hogy nem erőltetjük magunkra a lelki élet követelményeit és felelősségét? Talán könnyebb volna, úgy azonban hagynánk kárba veszni legértékesebb természetes forrásunkat, nem használnánk ki a bennünk lakozó belső erőt.

Bölcseink leírták: minden ember egy egész világ, és a világ egy személyiség a makrokozmoszban. És csakugyan: a tudomány új fejleményei feltárták, hogy a világ egymástól elválaszthatatlan és egymásra kölcsönösen ható elemek dinamikus rendszere, s az ezt szemlélő ember e rendszerhez szervesen hozzátartozik. A világegyetem már nem tekinthető egymástól független építőkövek halmazának, mivel felfedeztük, hogy minden anyag – s következésképp minden ember – elválaszthatatlanul össze van kapcsolódva.

Ennek az új fizikának egyik legfontosabb hatása, hogy többé nem tartható a tudomány objektivitásának régóta elfogadott elmélete. Ma már tudjuk, hogy a tudós olyan fokon lesz részese annak a világnak, amelyet megfigyel, hogy hatása érvényesül megfigyelése tárgyán. Természetfelfogása következésképp szoros kapcsolatban áll saját értelmével, saját elveivel és saját értékrendjével, amelyek mindegyike nyilvánvalóan befolyásolja az általa elért „tudományos” eredményeket. Ezért tehát kutatásaiban minden tudósnak érvényesítenie kell saját erkölcsi és intellektuális ítéletét.

Sokat tanulhatunk a technikai forradalomból, ha megértjük, milyen szerepet játszik életünkben a világegyetem egysége, és a végső megváltás kutatásában végső lépcsőfoknak tekintjük. Végső soron minden tudományos és technikai vívmány a megfoghatatlan és a szublimált iránti nagyobb fogékonyságra tanít minket; a számítógépek, telefonok, televíziók és hasonlók mögött rejlő erők mind láthatatlanok, áldásos erejük és hatásuk mégis világosan felismerhető. Hasonlóképpen el kell fogadnunk, hogy a világmindenség hajtóereje szintén megfoghatatlan és szublimált, s minden egyes dologban meg kell tapasztalnunk a transzcendenst és az istenességet – természetesen magukkal kezdve a sort.

Egyszer egy egyetemista kereste föl a Rebbét, akiről hallotta már, hogy egyben tudós is.

– A tanítónak nap mint nap hosszú órákat kell töltenie tanulással és olvasással – mondta. – Hogyan képes a Rebbe emellett még szoros figyelemmel követni a tudományos eredményeket is?

A Rebbe elmosolyodott, és így felelt:

– Én arról nem tehetek, hogy miféle szóbeszédeket terjesztenek rólam mások. A kérdésed már bennem is fölmerült, de egy másik vallástanítóval kapcsolatban, aki a XVIII. században élt, és híres volt tudományos ismereteiről. Az Örökkévaló által teremtett világmindenség az Örökkévaló gondolkodásmódja által meghatározott törvények szerint működik. Ezért tehát, jóllehet a tudomány minden csínjának-bínjának megismerése és módszereinek megismerése komoly tanulmányokat igényel, ha az ember magáévá teszi az Örökkévaló bölcsességét, megtanul az Örökkévaló módjára gondolkodni. Aki pedig így gondolkodik, leszűrheti a tudományos tételek általános elveit, azokat az alapelveket és erőket, amelyek által az Örökkévaló a világot működteti. Mindez természetesen nagyon lecsökkenti a tudományok részleteinek tanulmányozásához szükséges időt, s azt, hogy mozaikkockánként kelljen összerakosgatnunk a képet.

A ZSIDÓ TUDOMÁNYOK

Fejezetek a klasszikus forrásokból

4. Zsidó filozófia és Kabbala

Benjamin Blech: Ó, Istenem! Isten, a zsidó szemszögből

Röviden ebben a fejezetben

- Az első zsidó, és Isten fölfedezése
- A teremtés a vallás és a tudomány szerint
- Hogyan vélekedik a judaizmus Istenről, és mi az, amit elutasít
- Az etikai monoteizmus jelentése
- Bizonyítható-e Isten léte?

A nagy felismerés

A judaizmus egy emberrel és egy forradalmi ötlettel kezdődik. Az ember egy Ábrahám nevű, négyezer éve élt mezopotámiai pásztor volt, az ötlet pedig annyira rész, annyira eredeti és annyira alapvető, hogy szinte az egész világ az emberiség történetének fordulópontjaként tartja számon.

Ábrahám nem kevesebbet fedezett föl, mint Magát az Atyaistent, vagy – és ez talán megdöbbsent bennünket – Magát az Anyaistent. (Erről később, még többet szólnunk)

Természetesen nem kell ahhoz zsidónak lenni, hogy valaki higgyen Istenben, a Zsidók Istene azonban – ahogy Ábrahám meghatározta és a judaizmus tartja – sok értelemben egyedülálló. Ez az oka annak, hogy amikor a zsidó imádkozik, először mindig „Ábrahám Istenéhez” fordul. Amit pedig a judaizmus Istenről mond, az jóval több annál, mint egyszerűen hinni Isten *létében*.

1. fejezet

Kezdetben

A történet, furcsa módon, még a Bibliában sem szerepel. Az ősi rabbinikus legendákat és történeteket magába foglaló *Midrás*³²³ (*Brésit rábá* 39:1.) mondja el, hogyan jutott el Ábrahám eddig a mély spirituális revelációig. Ahhoz hasonlítja ezt, mintha valaki a sűrűn lakott várostól nem messze járva egyszer egy ragyogó palotához

³²³ **Fogalmak**

A *Midrás* az Írás mélyebb értelme felfedezésének érdekében folytatott „kutatás”. Maga a szó a Biblia rabbinikus értelmezéseinek gyűjteményére, illetve a vele kapcsolatos történetekre utal.

érne, és egy röpke pillanatra átfut az agyán: „Itt nincs senki. Ez a palota minden biztonnyal magától jött létre”, de a következő pillanatban már felkacag a saját ostobaságán: olyan nincs, hogy „csak úgy” létrejön egy palota. Egy ilyen nagyszerű építmény megalkotásához építész és építő kell. És e pillanatban, villámcsapásszerű intuíció hatására rádöbben az összefüggésre, ami ma már, visszatekintve, nyilvánvaló: ahhoz, hogy a világ a maga bonyolultságában, nagyszerűségében és tündökletességében létrejöhön, szintén szüksége volt alkotóra.

A Biblia annyira fontosnak tartja Ábrahám következtetését, hogy rögtön a legelső versében szól róla (*IMózes 1:1.*): „Kezdetben teremtette Isten az eget és a földet.”

A világ nem létezett mindig. Volt kezdete. Létrejött. Ahhoz, hogy ez megtörténhessen, kellett egy Teremtő. Amikor az Isten szót használjuk, mindenekelőtt erre gondolunk: egy mindenható lényre, aki már a világmindenség előtt létezett, és egy adott pillanatban megteremtette azt.

A *creatio ex nihilo*-t, a semmiből történő teremtés gondolatát, amely a judaizmus isteni Teremtőbe vetett hitének lényege, lehetetlennek tartották a világi gondolkodók. A tudomány és a vallás vég nélküli vitába bonyolódott, és reménytelennek látszott, hogy bármelyik is egyértelmű győztesként kerüljön ki belőle. Végére is hogyan bizonyosodhatunk meg valamiről, ami ilyen rettentő régen történt?

George Gamow 1946-ban merőben új elmélettel képesztette el a tudományos világot. Kijelentette: nem fogadja el a világmindenség állandóságának hipotézisét, tehát nem osztja azt a mai feltételezést, miszerint a világ lényegében a mai formájában mindig is létezett és létezni fog, és közölte meggyőződését, mely szerint a világmindenség *egy adott pillanatban, tizenötmillió évvel ezelőtt a semmiből keletkezett.*³²⁴

Gamow nem próbálta megmagyarázni az őseredeti gigantikus energia- és fényrobbanás, közkeletű nevén az „ősrobbanás” forrását, ezzel szemben meggyőzően kimutatta, hogy a világmindenség jelenleg létező anyagának az alapja az az elképzelhetetlen mennyiségű energia, amely akkor jött létre, amikor valami – vagy *Valaki* – ki mondta: „Legyen világosság!”

S habár ezzel nem jutott el teljesen a hatnapos teremtés történet elvére, mégis óriási lépéssel közelebb került a bibliai állásponthez.

1978-ban Gamow két munkatársa, *Arno Penzias* és *Robert Wilson* fizikai Nobel-díjat kapott ezért az alapvető felfedezésért. *George Gamow* sajnos nem osztozhatott ebben a dicsőségben, mert 1968-ban meghalt, és a Nobel-díj posztumusz nem adományozható.

Valószínűleg ez az oka annak is, hogy Ábrahámot még csak társdíjazottként sem vették számításba, noha ő tanította elsőként, hogy a világ egy adott pillanatban a

³²⁴ **Jó, ha tudod, hogy...**

„Történelmi szempontból a legforradalmibb modern kozmológia-elmélet az az állítás, hogy az anyag és az energia a szó szoros értelmében teremtett. Ez a tétel szöges ellentétben áll az évszázados tudományos állásponttal, miszerint a semmiből semmi sem jöhet létre.” – *Alan Guth*, a Massachusettsi Műegyetem tanára, *Paul Steinhardt*, a Pennsylvania Egyetem tanára

semmiből jött létre, márpedig ezt az elgondolást *Steven Weinberg*, a Harvard Egyetem Nobel-díjas tanára „a XX. század egyik legfontosabb tudományos felfedezésének” nevezte.

Valakinek meg kellett csinálnia

A tudomány ma csak a Biblia első mondatának első felével ért egyet. *P. A. M. Dirac*, a Cambridge Egyetem Nobel-díjas tanára írja: „Bizonyosnak látszik, hogy a teremtésnek volt egy konkrét pillanata.” Ennél többet azonban nem feltételeznek a fizikusok.

Stephen Hawking, a Cambridge Egyetem tanára, szakterületének talán legkimagaslóbb alakja egyszerűen azt mondja: „A teremtés tényleges pontja a fizika jelenleg ismert törvényeinek határain kívül esik.” És ahova a fizikusok nem merészkednek, ott a hit hallatja szavát: „Kezdetben teremtette Isten az eget és a földet.” Ábrahám nem tudott elképzelni egy Teremtő nélküli Teremtést. Ha ezt bizonyíthatatlan hitnek nevezzük, a judaizmus azt feleli rá, hogy az ellenkező álláspontra, amely szerint nincs Teremtő, és minden „csak úgy magától” teremtődött, ugyanígy nincs bizonyíték – az előbbi azonban sokkal valószínűlenebb és logikátlan³²⁵.

Van egy történet Maimonidészről (1135–1204), a nagy zsidó filozófus-orvostanásról, aki egyszer megpróbált meggyőzni egy ateistát, hogy igenis létezik Isten, aki megteremtette a világot. Órákig érvelt, de nem tudta belátásra bírni. Végül az ateista kimentette magát pár percre, mondván: „bizonyos személyes dolgokat kell elintéznie”. Mire visszatért, Maimonidész elővett egy pergament, amelyre egy ragyogó eszmékkel teli gyönyörű vers volt írva tökéletes rímekkel és ritmussal. – Roppant különös dolog történt, mialatt nem voltál a szobában – mondta a visszatérő ateistának. – Véletlenül kiborult a tinta, és ahogy felitattam, ezek a szavak keletkeztek. – Az illető erre elnevette magát, és megkérdezte Maimonidészt, miért akar bemesélni neki egy ilyen lehetetlen ostobaságot.

– Miért nem hiszed el, amit mondom? – kérdezte Maimonidész. – Azért nem – felelt az ateista –, mert ezeket a komoly jelentéseket hordozó, művészi igénnyel megválasztott szavakat nyilvánvalóan egy nagy elme állította össze. Ilyesmi nem jelenik meg csak úgy. Ezt valakinek meg kellett csinálnia.

– Halld hát saját füleddel, mit mond a szád – válaszolta Maimonidész. – Ha nem tudod elhinni, hogy egyetlen vers létrejöhet a sors szeszélye folytán, akkor hogyan jöhet létre egy egész világmindenség, amely sokkalta több bölcsességet hordoz, mint

³²⁵ **Jó, ha tudod, hogy...**

„Az alapok alapja és a bölcsesség pillére a tudat, hogy létezik egy elsődleges Lény, Ő hozott létre mindent, és hogy égen-földön minden teremtmény az Ő igaz létezésének köszönheti létezését.” – *Maimonidész (A Tóra alapjainak szabályai 1:1.)*

ez a néhány szó, és amelynek mélysége meghalad minden emberi felfogóképességet?³²⁶

Lényegében véve ezért nem ellentétes egymással a tudomány és a vallás. Minél többet tár fel számunkra a tudomány a világmindenség bonyolultságából, annál nyilvánvalóbbá válik, hogy az atomok és a molekulák, a DNS és a kromoszómák, az élet és a természet szövevényes rendszere semmiképp nem lehet egy irányítatlan „ősrobbanás” vagy egy véletlenszerű, irányítatlan evolúciós fejlődés eredménye. Erre gondolhatott *Louis Pasteur*, amikor azt mondta: „Egy kis tudomány eltávolítja az embert Istentől – sok tudomány visszavezeti Hozzá.”

A judaizmus *Ribono Sel Olám*-nak, a Világ Teremtőjének nevezi Istent. Ez a kifejezés nem csupán azt írja le, hogy *mit* hisznek a zsidók Istennel kapcsolatban, hanem azt is, hogy *miért* hisznek Benne. Ateistának lenni nem más, mint az, hogy valaki egyszerűen nem hajlandó szembenézni a valósággal. Sokkal nagyobb hit kell ahhoz, hogy valaki elfogadja a „magától, véletlenszerűen” íródott verset, mint ahhoz, hogy elfogadja azt, hogy a ragyogóan megtervezett és felépített világmindenségnek kell valamilyen logikus „eredendő okának” lennie.³²⁷

2. fejezet

Csak egy

Nem elég elhinni, hogy Isten teremtette a világot. A judaizmus azt mondja: ahhoz, hogy ennek értelme legyen, azt is el kell fogadni, hogy *egyedül* teremtette. Több istenben hinni csaknem olyan értelmetlen, mint egyben sem hinni. A hitét gyakorló zsidó napjában kétszer elmondott imája, a *Sómá Jiszráél*, a „Halljad, Izráel!” legfontosabb sora így hangzik: „Az Örökkévaló a mi Istenünk, az Örökkévaló egyetlen.” A több isten létezését elutasító, s ezzel szemben egyetlen Isten létezésében hívő monoteizmus logikus folyománya volt annak, hogy Ábrahám felismerte: Isten az „eredendő ok” és egyszersmind a Világ Teremtője.

Hamis istenek

Ezúttal is a Midrás egyik története teszi lehetővé, hogy alaposabban megértsük ezt az igazságot. A hagyomány szerint Terách, Ábrahám apja bálványokkal kereskedett. Az üzlet virágzott, és Terách remélte, hogy egy nap majd továbbadhatja Ábra-

³²⁶ Anekdota

A nyolcvanas években, amikor *Sir Fred Hoyle*-t, a neves brit tudóst megkérdezték, hogy véleménye szerint lehetséges-e, hogy elegendő időt feltételezve vegyületek véletlenszerű elegyítésének eredményeként egyszertű organizmusok keletkezzenek, így felelt: – Körülbelül annyira valószínű, mint hogy egy ócskavas telepen keresztülszöprő hurrikán összeállítson egy 747-es Boeingt.

³²⁷ Anekdota

Mesélik: „Két aranyhal az állatkertben teológiai vitát folytat: Az egyik azt mondja „Te, én nem hiszek Istenben... – mire a másik így felel – Szerinted ki tartja karban itt az akváriumot?”

hámnak. Egyszer, hogy fia gyakorolhassa magát az üzletvezetésben, egész napra átengedte neki a bolt irányítását.

Elképzelhetjük, mennyire megdöbbsent, amikor másnap arra jött be, hogy az összes bálvány ripityára törve hever a padlón. – Ezeket meg ki törte össze? – kiáltotta dühösen. Ábrahám, aki apja távollétét arra használta fel, hogy kimutassa a hamis istenek iránti megvetését, a nagy bálványrombolás közben volt annyira előrelátó, hogy egy nagy idolt, amely egy faragott szekercét tartott a kezében, épségben hagyott. – Rettenetes dolog történt, mialatt nem voltál itt – felelte apjának. – Ez a nagy bálvány megdühödött a többiekre, és szétverte őket!”

Terách dühöngött, nem hitte. – Hogy mersz ilyen ostobaságot állítani? Ez csak egy bálvány, semmire sem képes! – Ábrahámnak több se kellett, így válaszolt: – Ha a bálványok semmire sem képesek, akkor miért kell imádnunk őket?

A Midrás nem csupán egyszerű történetek gyűjteménye, hanem sokkal több annál. Ez egy metafora, és olyan emberként mutatja be Ábrahámot, akinek nemcsak ahhoz van bátorsága, hogy a saját kora pogányságával szakítson, hanem az eleiével is. Bátorsága abból a meggyőződésből fakadt, hogy a bálványoknak nincs hatalmuk, és nem csupán amiatt nincs, mert fából vagy fémből készült szobrok, hanem amiatt sem, mert sokaságuk nyilvánvalóan mutatja, hogy ők nem a világmindenség *egyetlen* teremtménye.

Ábrahám úgy gondolkodott, hogy ha sok isten lenne, azok természetesen vetélkednének egymással, mindegyik a maga szája íze szerint szeretné alakítani a dolgokat. A nagyobb istenek basáskodnának a kisebbek felett. A pogányság csak konfliktusokat szülhet. A pogány istenek természetüknél fogva nem lehetnek mindenhatók, mivel mellettük vagy velük szemben más istenek is vannak. A világ egy harmonikus egész, egyes részei nem állnak háborúságban egymással: egyetlen valamiként működnek. Tehát: „Halljad, Izráel! Az Örökkévaló a mi Istenünk, az Örökkévaló egyetlen!”

Nem kettő³²⁸

A politeizmus magyarul azt jelenti: többistenhit, sokistenhit. A dualizmus azt jelenti, hogy csupán két isten van. Ez már igencsak közel áll az egyistenhithez, mondhatnánk, végtére is csak *egy* a különbség. Ennek ellenére a judaizmus a legveszedelmesebb eretnekségnek tekinti.

Miért választ a dualizmus mindössze kettőt a számos isten közül? A dualizmus a mintegy három és fél ezer éve élt *Zoroaszter* által alapított ősi perzsa vallás, a zoroasztrizmus kísérlete, amelynek egy alapvető vallási probléma megoldása a célja: Hogyan lehet egyetlen Istentől eredeztethető a földön egymás mellett létező hihetetlen jószág és rettentő gonoszság? Ahogy naponta van világos és sötét, nappal és éjszaka, úgy váltakoznak életünkben az áldások és az átkok.

³²⁸ Fogalmak

A **politeizmus** többistenhit. A **dualizmus** kétistenhit. A **monoteizmus** szerint egyetlen Legfelső Lény létezik, a világmindenség Teremtője és Uralkodója.

A dualizmus úgy próbálja feloldani ezt a dilemmát, hogy azt mondja: a világmindenségben valójában két „főnök” létezik. Az egyik a fény, a szeretet és a jóság istene, a másik – gonosz ikertestvére – a sötétség istene, aki abban leli örömét, hogy gonosz tréfákat űz az emberekkel, és boldogan szemléli gazságai tragikus következményeit.

A dualizmus mindazonáltal sosem tudott választ adni arra, hogy miképpen tudott egymással olyan jól együttműködni ez a két merőben ellentétes erő, hogy megteremtse a világmindenséget; hogyan tudtak megegyezni, hogy a világ melyik részét ki tartsa a kezében; hogyan lehetnek annyira egyforma erők, hogy egyik sem tudja legyűrni a másikat? Egyszerűen képtelenség, hogy van egy jó ember meg egy rossz ember, akik mióta világ a világ, egyfolytában civakodnak, de egyik sem tud egyértelműen a másik fölé kerekedni.

A zsidó Isten *egyetlen*, és ez arra készteti a judaizmust, hogy keresse meg a jó és rossz problematikájának megoldását: az egyetlen és jó Isten sokszor számunkra érthetetlen okok miatt rossz dolgokat is enged történni. Egy híres zsidó filozófus egyszer azt mondta: „Ha megérteném Istent, én lennék az.” Lehet, hogy a gonoszság egyszerűen csak egy eddig fel nem ismert formában jelentkező áldás. Mindazonáltal a monoteizmust nem szabad csak azért elutasítani, mert néha úgy érezzük: jobb forgatókönyvet is írhattunk volna Istennek.

Nem három

A politeizmus és a dualizmus a nyugati világban ma már igencsak túlhaladott hitrendszer, az Isten egyszemélyi hármasságát magába foglaló szentháromságot azonban ma minden keresztény elfogadja. A judaizmus erősen vitatja. A judaizmus határozott álláspontja, hogy egyetlen Isten létezik – egy társak nélküli, önálló és láthatatlan Isten. Bármennyire fontos is a nagyobb vallások közötti találkozási pontok keresése, botorság és tiszteletlenség lenne a nagyobb különbségek figyelmen kívül hagyása.

Lehet, hogy a vallások jogosan vitatkoznak egymással. Bármennyit beszélünk is a közös zsidó-keresztény örökségről, annyira azért kötnünk kell magunkat a realitásokhoz, hogy tudomásul vegyük: az „egy” nem „három”, és a „három” nem „egy”. Zsidók és keresztények véleménye annyira eltér egymástól ezen a ponton, hogy a közép-korban sok zsidó inkább a mártírsorsot választotta, mintsem hogy monoteista hitét az Atya-Fiú-Szentlélek hitére változtatta volna.

A zsidók értik, hogy a Szentháromság nem ugyanaz, mint a triteizmus, a három Istenben való hit, ami természetesen keresztény szemszögből nézve is eretnenség lenne. De nem erről van szó: a keresztények a Szentháromságot úgy értelmezik, hogy a három eleme, noha különálló, ténylegesen mégis egy. A judaizmusnak azonban a Szentháromság számos alaptézisével komoly problémái vannak. A judaizmus szerint:

* Isten nem ember. Az ember nem Isten. A „megtestesülés” keresztény dogmája, miszerint Isten emberalakot öltött, ellenkezik azzal az alapvető zsidó hittel, hogy Isten testetlen, azaz nincs teste, és a test semmiféle gyöngesége nem érvényes Vele kapcsolatban, ezért tehát az az állítás, hogy Isten meghalt a kereszten, értelmetlen. Isten ugyanúgy nem halhat meg, ahogyan nem „él” emberi alakban.

* Jézus istenként imádása ellentmond annak a parancsolatnak, amely úgy szól: „Ne legyenek más isteneid előttem.” A zsidók nem tudják elfogadni, hogy Jézus égi magasságokba emelkedett, sem azt, hogy az égből szállt a földre, s nem volt földön járó isten. Mózes, a zsidó nép legnagyobb vezetőjét Isten jelöletlen sírba temette. A Bibliában az áll: „És mind a mai napig senki sem tudja, hol a sírja.” Bármilyen nagy ember volt is Mózes, Isten nem akarta, hogy bármiféle módon is úgy tiszteljék, hogy az emberek istenségnek véljék. „És a *férfit* Mózes...” (4Mózes 12:3) – a nevet megelőző szó az illető halandói korlátait jelzi. Isten egyértelműen meghúzta a határt Önmaga és az emberek között. A zsidók nem fogadják el, hogy férfi vagy nő Isten lehessen.

* A monoteista zsidókat leginkább az zavarja a Szentháromságban, hogy a judaizmus nem ismer közvetítőt Isten és ember között. A Tízparancsolat első parancsolata így szól (2Mózes 20:2.): „Én vagyok az Örökkévaló, a te Istened.” Isten mindenkihez közvetlenül szól, és azt mondja: Szószóló nélkül fordulhatsz hozzám. A zsidó számára – mai, kissé profán hasonlattal élve – ez azt jelenti, hogy közvetlen vonala van Istenhez. A Fiúhoz imádkozni, hogy elérjük az Atyát, ellenkezik a judaizmus egyik alapvető tételével, amit később Maimonidész így kodifikált a tizenhárom hitágazatban (lásd *Sámuel imája – Zsidó imakönyv* 103. old. 5.): „Közvetlenül Hozzá, és csak Hozzá imádkozz!” A zsidó meggyőződése, hogy senkinek sem kell beszélnie helyette, senkinek sem kell élnie helyette, és természetesen senkinek sem kell meghalnia helyette.

3. fejezet

A Király és én

Lehet, hogy mindenben hiszel, amit a judaizmus Istenről tanít – hogy mindenható Lény, hogy ő teremtette a világmindenséget, hogy Egyetlen és nem több, nem három és nem kettő –, de ha deista vagy, ettől még egyáltalán nem gyakorlod a vallásodat. A deisták elismerik Isten létezését, csak azt nem hiszik, hogy egy mindenható Isten számára érdekesek lennénk.

A deizmus valahogy úgy látja Isten és a világ viszonyát, ahogyan egy órás mester és az általa készített óra kapcsolatát: a mesterember remek időmérő szerkezetet tud készíteni, de az elkészítése után nem kell, hogy folyamatos kapcsolatban maradjon vele. A deista azt kérdezi: „Létezik az, hogy az egész világmindenséget alkotó Teremtőt érdekli az én szerény személyem?” Nem hajlandó hinni egy személyes Istenben, aki a létrehozásuk után is foglalkozik és törődik a teremtményeivel, és a legnagyobb lelki nyugalommal mellőzi a Teremtőt, mivel nyilvánvalóan az sem törődik övele.

Érdekes, hogy a legelső Parancsolat, amelyben Isten bemutatkozik, nemcsak az ateistához, de egyértelműen a deistához is szól: „Én vagyok az Örökkévaló, a te Istened, aki kivettelek Egyiptom országából, a szolgaság házából.” Isten nemcsak az „én” névmást használja léte és egyénisége kifejezésére (illetve annak tanítására, hogy Isten nemcsak elvont erő és fogalom), hanem egyértelműen kinyilvánítja, hogy olyan Isten, aki állandó kapcsolatot tart fenn az emberekkel.

Ami azt illeti, Isten nemcsak az egész zsidó nép megváltójaként beszél Önmagáról, aki kivitte a zsidókat „Egyiptom országából”, hanem ugyanakkor hangsúlyozza,

hogy a „szolgaság háza” esetén beavatkozik. Isten azt mondja nekünk, hogy törődik azzal, ami az otthonokban történik. Hiába Ő a Mindenség Királya, kapcsolatunkat mégis „a Király és én” kifejezés írja le legpontosabban.

A zsidók nemcsak azért emlegetik Ábrahám Isteneként az Örökkévalót, mert Ábrahám fedezte fel Őt. Mélyebb értelemben ez arra utal, hogy az Isten, aki a világot megteremtette, minden „teendője” ellenére sem távolodott el annyira a teremtményeitől, hogy ne foglalkozzon Ábrahám életével. És nem csak Ábraháméval. „Én vagyok az Örökkévaló, a *te* Istened” – ez azt jelenti, hogy mindannyiunké. Isten mindenről tud, ami történik velünk, érdeklődik életünk minden aprósága, és szerepet játszik benne. Hogyan képes valaki ennyi mindenre? Hát elfelejtettük? Ő nem *valaki*. Éppen ettől Isten!

4. fejezet

Isten jó

Ha Isten ember volna, egyvalamit nem várnánk tőle. Látjuk, hogy *Lord Acton* velős mondása a történelem minden percében helytálló: „A hatalom megront, az abszolút hatalom abszolút megront.” Egy uralkodó esetén, aki azt tesz, amit csak akar, nem számíthatunk arra, hogy az erény eszményképe legyen. Éppen ezért olyan fontos annak felismerése, hogy Ábrahám nemcsak az egyistenhit ajándékát adta nekünk, hanem az etikai monoteizmus fogalmát is³²⁹.

Maga az Istent jelentő angol szó, a *God* nem más, mint egy hosszabb szó, a „*good*” (jó) rövidülése. Isten, aki *bármit* megtehet, *úgy döntött*, hogy jó lesz. A judaizmus erősen ragaszkodik ehhez a tételhez. A Biblia följegyezte az egyik legérdekesebb vitát, amelyet ember Istennel folytatott. Amikor Isten tudatja Ábrahámmal, hogy el fogja pusztítani Szodoma és Gomorra városát, mert gonoszak, Ábrahámnak van mersze megkérdezni Tőle: „Vajon az egész világ bírása ne cselekednék igazságosan?” Mi lesz ezeknek a városoknak az ártatlan lakóival? – tudakolja. Hétköznapi nyelvre lefordítva ez valami olyasmí, mintha azt mondaná: „Isten ments, hogy ilyesmit tégy!” Nekünk, akik az igazságos Isten több évszázados hagyományában nőttünk fel, talán nem olyan különös ez, de képzeljük csak el, milyen merész lehetett Ábrahám részéről ez a felvetés akkoriban, amikor teljesen megszokott jelenség volt, hogy a királyok kényük-kedvük szerint, mindenfajta erkölcsi és etikai megfontolás nélkül, zsarnoki módon uralkodnak! Ábrahám elfogadta Istent az egész világ Teremtőjeként, azt azonban nem volt hajlandó elhinni, hogy ez az Isten igazságtalanul cselekedne!³³⁰

³²⁹ Fogalmak

Az **etikai monoteizmus** az a meggyőződés, miszerint csak egyetlen Isten van, aki úgy korlátozza Önmagát, hogy *csak* igazságos és etikus módon cselekszik.

³³⁰ Anekdota

A *Hegedűs a háztetőn* című musicalben Tevje nemcsak egész nap beszél Istennel, hanem időnként vitatkozik is Vele. Túlságosan merész? Szó sincs róla. Ábrahám példáját követi, aki szintén vitába szállt Istennel. A zsidó figyelmeztetheti Istent az ígéreterre, miszerint igazságos lesz.

Még ennél is meglepőbb, hogy Isten hallgatott Ábrahámra. Nem értetted meg, magyarázta. Ha tényleg akadna néhány rendes ember ezekben az elvetemült városokban, mondotta, azokat nem pusztítanám el. Amit Ábrahám csak sejtett, azt a Biblia később Isten természete és jelleme lényegeként mutatta be: „A szikla Ő, műve tökéletes, mert minden útja igazság; a hűség Istene Ő, nincs benne jogszegés, igaz és egyenes Ő” (5Mózes 32:4).

Amikor Mózes arra kéri Istent, hogy fedjen föl előtte egy kicsit többet a Személyiségéből, Isten ismertette vele attribútumait: „Örökkévaló, Örökkévaló irgalmas és kegyelmes Isten, türelmesen elnéző, nagy a kegyelemben és az igazságban. Megőrzi a kegyelmet ezredízigen, megbocsátja a bűnt, az elpártolást és a vétket” (2Mózes 34:6-7)³³¹.

Ha ilyen az Isten, mondják a rabbik, akkor ezeknek a tulajdonságoknak szentnek kell lenniük. Ha Isten jó, akkor az emberiségnek utánoznia kell Őt. Az „etikai” jelző hozzátétele a monoteista hithez minden valószínűség szerint ezért olyan döntő fontosságú a zsidóság istenhitében.

Két név – szigorú szeretet

Ha Isten egyetlen, akkor miért van két neve? Nemcsak az angolban – *Lord* és *God* –, a magyarban – *Úr* és *Isten* –, de még a héberben, magában a Bibliában is. Vannak esetek, amikor *Adonáj* néven nevezük, amit általában *Úr* vagy *Örökkévaló*-ként fordítunk. Másszor *Elohim* a neve, amit a fordítók Isten szóval adnak vissza³³².

Még furcsább, hogy az a bibliai idézet, amelynek napi kétszeri elmondását a monoteizmus megerősítéseként a judaizmus előírja, egy és ugyanazon mondatban mindkét nevet említi! Mivel ezt a bizonyos mondatot még többször is idézzük majd ebben az anyagban, íme a betű szerinti átírása: *Smá Jiszráél Adonáj Elohénu Adonáj Echád*, azaz magyarul: Halljad, Izráel! Az Örökkévaló a mi Istenünk, az Örökkévaló egyetlen. Hát, ha tényleg egyetlen, akkor miért kavarnak össze minket több névvel?

Más tulajdonság – más név

Erre a kérdésre a zsidó filozófusoktól kapjuk meg a választ. Egy embernek számos neve lehet, amelyek különböző viszonyait írják le. Lehetnek például „apu” a gyermekeimnek, „szívem” a feleségemnek, „rabbi” a tanítványaimnak, József a barátainak. Mivel Isten két fő módon viszonyul a világhoz, ezért vagy *Adonáj*, vagy *Elohim*: *Úr* vagy *Isten*. Magyarul például, mikor kegyesnek és együttérzőnek érzékeljük, akkor azt mondjuk: „*Hála a jó Istennek*” Ha megütjük a lottó főnyereményt, ak-

³³¹ **Jó, ha tudod, hogy...**

„Aki kegyetlen istenben hisz, kegyetlen ember lesz.” – Thomas Payne

³³² **Anekdota**

Sok hithű zsidó nem ejti ki Isten héber írásmód szerinti nevét, mert e név túlságosan szent. *Adonáj* helyett azt mondják: *HaSém*, a név; az *Elohim* nevet pedig szándékosan *Elokim*-nak ejtik. Vigyázz: Isten nevét fölöslegesen ne vedd a szádra!

kor *Isten* volt velünk. Ha viszont valamilyen balszerencse ér minket – lekéssük a repülőgépet, beütjük valamibe a lábujjunkat, megfázunk –, akkor így kiáltunk fel: „*Jaj Istenem!*”. A héberben pedig az *Elohim*, Isten név szószerint „bírá”-t jelent, amit akkor használunk, ha Isten szigorúan, ridegen, büntetően, sőt talán kegyetlenül bánik velünk.

Mi az oka, hogy Isten, a szeretet Istene időnként kemény, szigorú és látszólag érzéketlen? Ugyanaz, ami miatt a gyerekek időtlen idők óta nemcsak szerető apaként és anyaként látják szüleiket, hanem „túlságosan szigorúaknak, mereveknek” is, akik „megkövetelik egy csomó ostoba szabály betartását”. A világ leggyakoribb mondata gyermekes házakban valószínűleg ez: „Egyszer, ha majd idősebb leszel és neked is lesznek gyerekeid, megérted.” És ez a mondat természetesen nemzedékről nemzedékre öröklődik³³³.

Azt hiszem, még Isten is ezt reméli, amikor Istennek – szigorú, figyelmet tartó szülőnek – kell lennie: bízik benne, hogy gyermekei egy nap megértik majd, hogy éppen azért kell időnként határozottnak és szigorúnak lennie, mert szeret minket. A „szigorú szeretet” nemcsak egy lázadó tizenévesek esetében sikeresnek bizonyult nemzetközi mozgalom elnevezése, hanem egyszersmind annak a kettős megközelítésnek a meghatározása is, amelyet Isten választott annak érdekében, hogy a lehető legjobban foglalkozzon gyermekeivel.

Apa és anya

És ami még meglepőbb: a *Cváot* név, Isten egyik héber megnevezésének nőnemű végződése van! Az *Elohim* elnevezés hímnévű végződésű, ami arra utal, hogy Isten atya is.

A könyörületes Isten inkább olyan, mint egy anya. A zsidó istenfogalom a férfi és női tulajdonságok ötvözete. Isten *egyszerre* férfi és nő, mindkét nem legjobb tulajdonságait egyesíti, hogy az embereknek ne csak mennyei Atyjuk, hanem Anyjuk is legyen.

Honnan tudjuk, hogy igaz?

Úgy mondjuk: „Hiszem, ha látom!” Ez azonban nem egészen pontos: ha látom, akkor *tudom*. *Hinni* annyi, mint választani: választunk valamilyen véleményt, amelyik *hihetőbb*, mint egy másik.

A vallás hitre épül. A hit nem ugyanaz, mint a tény. Ha Isten azt akarja, hogy a világ higgyen Benne, akkor miért nem mutatkozik meg egyértelműen, miért nem tárulkozik fel teljes dicsőségében, hogy senki se vitathassa létezését? Egyszerű a válasz:

³³³ Kérdezd a rabbit!

Amikor azt mondjuk „nő”, vagy azt hogy „férfi”, olyankor olyan testi szexuális identitásról beszélünk, amely természetesen teljesen idegen Istentől. Istennek nincs fizikai formája, jóllehet vannak olyan jellemzői, amelyeket általában férfhoz vagy nőhöz kötünk. Miért nevezzük „*Atya*-istennek?” Valójában „*Any*aistennek” is ugyanilyen jogosan nevezhetnénk.

ha ezt tenné, senki sem *hinne* benne, hanem egyszerűen mindenki kénytelen lenne tudomásul venni valós mivoltát³³⁴.

Ezért nem lehet bebizonyítani Isten létezését, sőt, ez nem is kívánatos. Ha bizonyíték alatt a tudomány által megkívánt bizonyítási eljárást értjük, akkor lehet, hogy Isten létezése örökre bizonyítatlan marad. Ha azonban bizonyíték alatt azt értjük, hogy bebizonyítjuk: két lehetőség közül, amelyek egyike sem bizonyítható tényszerűen, kimutatjuk, hogy melyik a logikusabb, akkor Isten „bebizonyítható”. Isten világának értelme és célja van, meg tudja magyarázni a világ létezésének okát. Az az elképzelés, miszerint a világmindenség matematikai precizitása merő véletlen, olyan erős vakhitet kíván, amelyet egyetlen vallási irányzat sem követel híveitől.

Egy régi jiddis mondás szerint az ateista ugyanazért nem találja Istent, amiért a tolvaj nem talál rendőrt. Platón még erőteljesebben fejezi ezt ki: „Az ateizmus a lélek betegsége, amely idővel a megértés tévedésévé válik.” A zsidó ateista természetesen olyan, mint az egyszerű zsidó, aki büszke lázadó szellemére, és mindenki füle hallatára kijelenti: „Hál’istennek, én ateista vagyok.”

Nem is olyan könnyű teljesen hitetlennek lenni...³³⁵

5. fejezet

Összefoglalás

Legalább ennyit illik tudni:

* A judaizmus Ábrahámmal kezdődik, aki felismerte, hogy egyetlen Isten van: a világ Teremtője.

* A legtöbb mai tudós által elfogadott „ősrobbanás”-elmélet megegyezik a judaizmusnak azzal a tanításával, miszerint a világ egyik pillanatról a másikra, „a semmiből” jött létre. Ugyanakkor azonban a *ősrobbanás* elmélete a dolog *hogyanjára* semmiféle magyarázatot nem kínál.

* A judaizmus határozottan állítja, hogy Isten, a Teremtő *egyetlen*, s egyszersmind elutasítja a pogányság sokistenhitét, a dualizmus kétistenhitét és a Szentháromság hármasságát.

* A judaizmus hiszi, hogy Isten, a Teremtő egyszersmind Gondoskodó Isten, aki folyamatos kapcsolatot tart fenn minden egyes teremtményével.

³³⁴ Jó, ha tudod, hogy...

„A természet roppant gyenge szövedék: a mindenütt jelenlévő Isten dicsősége mindenütt átragyog rajta.” – Ralph Waldo Emerson

³³⁵ Fogalmak

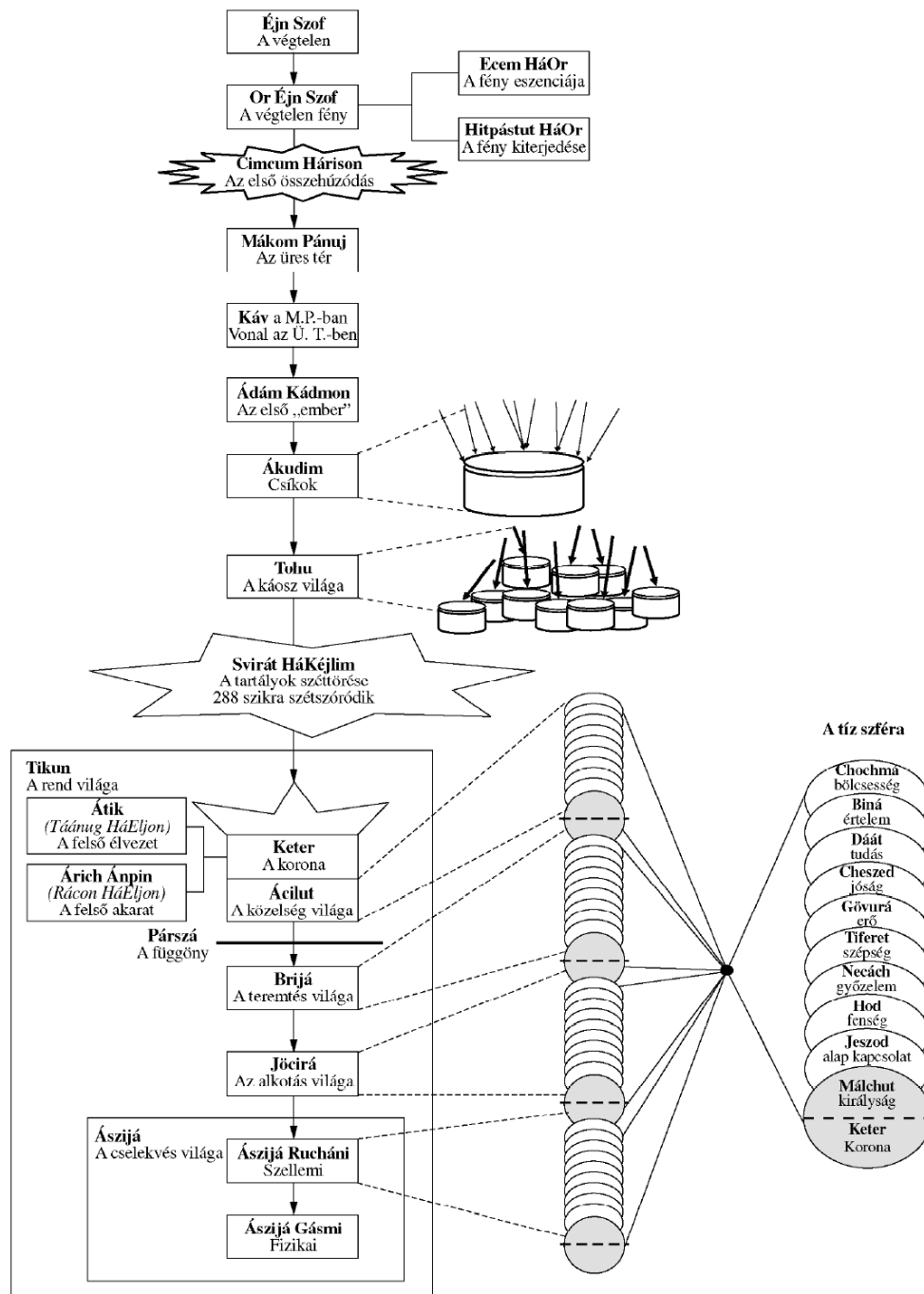
Az ateista azt hiszi, nincs Isten. Az agnosztikus azt mondja: Isten létezésének kérdése eldönthetetlen, következésképp semelyik oldalon nem foglal állást. Egyvalami mindkettőre jellemző: egyiküknek sincs semmiféle láthatatlan eszköze, amire támaszkodhatna.

* A judaizmus hiszi, hogy Isten a természetéből adódóan jó. Az etikai monoteizmus olyan lényként szemléli a Mindenható Teremtőt, aki önként úgy döntött, hogy kizárólag az igazság, a szeretet és az igazságosság vezérli.

* Isten két héber neve két harmonikus egységbe ötvöződött tulajdonságot jelöl: a szeretet nőiesebb attribútumát, és a szigorú igazságosság férfiasabb attribútumát.

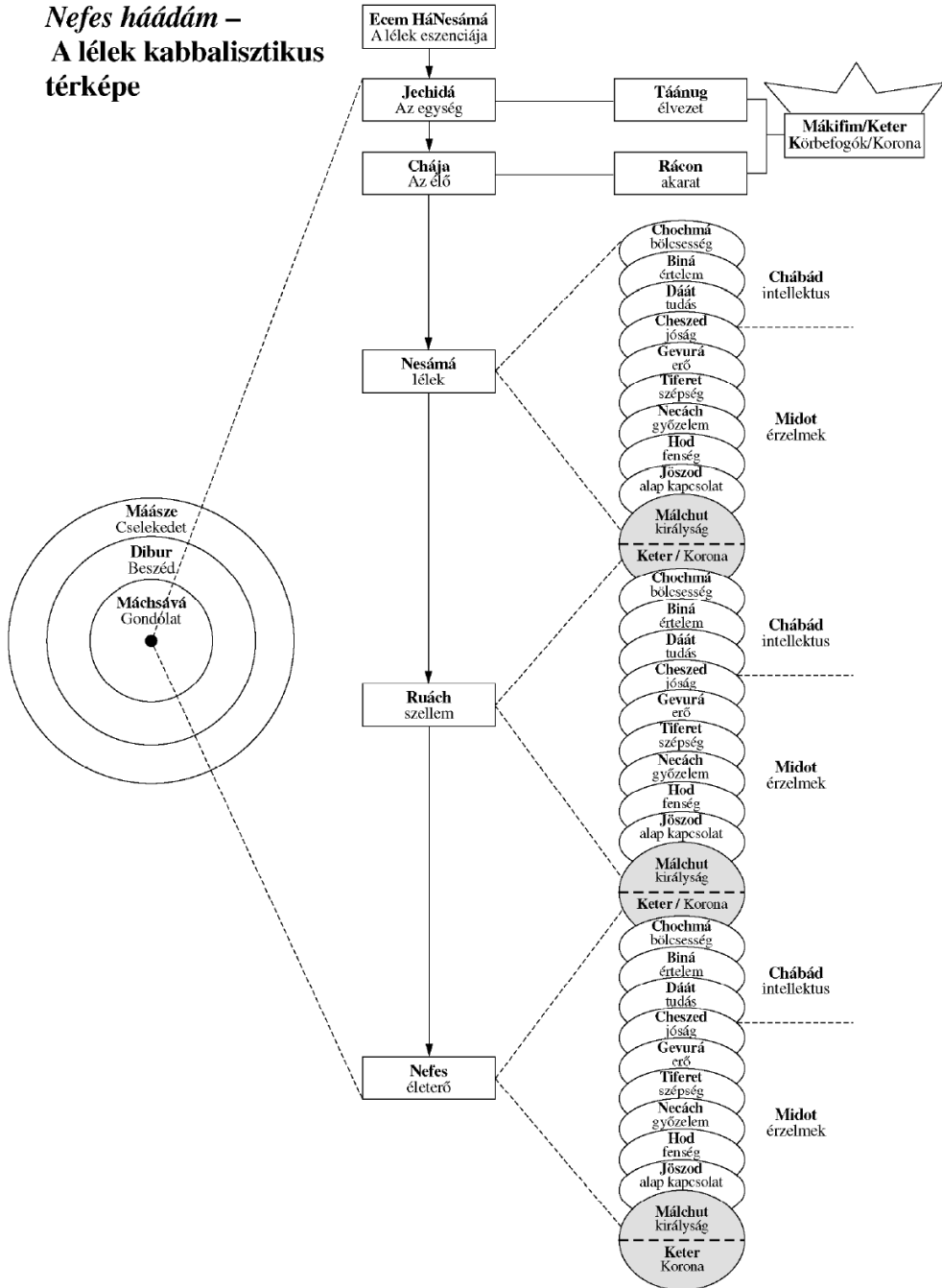
* A judaizmus az összes elképzelhető lehetőség leglogikusabbjaként fogadja el Isten létezésének bizonyosságát.

A kabbalisztikus Széder Histálselut – az Isteni fény láncolata

A kabbalisztikus Széder Histálselut – az isteni fény láncolata

Nefes háádám – A lélek kabbalisztikus térképe

Nefes háádám – a lélek kabbalisztikus „lélek térképe”

Chászid filozófia a lubavicsi rebbe, Menáchem Mendel Schneerson rabbi írásai alapján

Hit és értelem Kapcsolódás az istenihez

A hűség útját választottam. (Zsoltárok 119:30.)

A hit nem az értelem hiánya; önálló képesség, amely gondos fejlesztéssel lehetővé teszi az abszolút megtapasztalását. (A Rebbe)

Egy író egyszer megjegyezte, amikor a Rebbével találkozott, hogy nagyon sokan nem istenhívők. A Rebbe nem értett egyet.

– Az emberek ösztönösen hisznek Istenben. Lehetnek kétségeik; az Örökkévaló létének megkérdőjelezése azonban az első biztos jel, hogy valaki hisz valamiben. Hiszen ahhoz, hogy megkérdőjelezzük, először valamelyest el kell fogadni az Örökkévalót.

– Ha valóban hívő emberek, miért nem aszerint cselekednek? – kérdezte az író.

– Megijedtek saját hitüktől – válaszolta a Rebbe. – Félnék azoktól a elvárásoktól, melyet hitük esetleg megkövetel: hogy le kell mondaniuk bizonyos örömeikről vagy le kell tenniük némely elképzelésükről. Félnék attól, hogy változtassanak életükön.

Mi a hit? Mi az értelem?

Az emberek számos képességgel rendelkeznek. Agyunk feldolgozza a információkat, érzelmeink érzékenyítenek, míg intuíciónk vezérel bennünket. Érzékszerveink gondoskodnak a látásról, hallásról, szaglásról, ízlelésről és tapintásról. Hová sorolható a hit?

Sokak számára a hit nem természetes emberi képesség, hanem inkább az értelem hiánya. Mások ennél is cinikusabbak, azt állítván: a hit a gyengeség jele, olyasvalami, melyhez akkor fordulunk, amikor már semmi más nem segít. Eszerint a magyarázat szerint a régebbi korokban a hit szinte szükségszerű volt, mivel az emberek nem voltak képesek megmagyarázni a természet törvényeit; ám a tudomány fejlődése és a csodás emberi vívmányok eredményeképp, ma már nincs szükségünk a hitre. Hiszen a

hit nem más, mint elménk szüleménye, melyet azért teremtettünk, hogy érthetővé tegyünk a számunkra felfoghatatlan dolgokat.

Ennek ellenére mégis azt látjuk, hogy az emberek ösztönösen hisznek valamiben, ami náluk hatalmasabb. Ez az érzés mindannyiunkban fellelhető, s csupán azt kell megtanulnunk, miképpen férközhetünk hozzá. Azt már tudjuk, miképpen kamatoztat-hatjuk értelmünket, hiszen egész életünk e képesség fejlesztésének jegyében telik – az iskolában, munkahelyünkön és másutt. De hogyan fejlesszük hitünket? Nem olyasvalami ez, ami vagy megvan, vagy nincs?

Mindannyian hittel születünk. Ez nem szerzett vagy tanult képesség, hanem legtermészetesebb állapotunk. Az egészen apró gyermek ösztönös hittel rendelkezik. Ha csodás elemekkel átszótt történetet mesélünk el, elhiszi, még ha érzi is, hogy nem „igaz”.

Ugyanakkor a hitet ne tévesszük össze a gyermeki naivitással, hiszékenységgel vagy lustasággal. A hit nem az értelem hiánya. A hit életünk fontos, pozitív hajtóereje, amely nem kevésbé fontos része a léleknek, mint a gondolkodás vagy az érzelmek. A hit szüli azt a képességet, amely felismeri azokat az igazságokat, melyek végtelenül, felfoghatatlanul hatalmasabbak önmagunknál, és ezeket az igazságokat fontosnak és lényegesnek fogadja el.

Miért van az, hogy sokan mégis azt állítják: nem hisznek? És miért hisszük azt, hogy a hit és az értelem egymást kizáró, egymásnak ellentmondó fogalmak? Mert félreismertük életünkben betöltött szerepüket.

Figyeljük meg a gyermeket. Ahogy növekedik, egyre kevésbé fogad el bármit is első pillantásra. Ez vajon azt jelenti, hogy kezdi elveszíteni hitét? Egyáltalán nem. Ez annak jele, hogy hitét egyre inkább elbizonytalanítja értelem. Sőt, ahogy idősebb lesz, felismeri, hogy hitét folyamatosan kihasználta. Éveken át képmutatás és hazugságok veszik körül, s ezért már saját belső ösztöneiben sem bízik. Védekezésképpen egyedül értelmére támaszkodva dolgozza fel az új gondolatokat s így alakítja ki értékrendjét. Ezáltal elfojtja azt a belső hangot, amely azt súgja: vannak olyan dolgok, amelyek annak dacára, hogy kézzel nem érinthetők és ésszel fel nem foghatók, mégiscsak léteznek.

Meg kell tanulnunk ösztönös hitünk ápolását. Nem engedhetjük, hogy értelmünk elfojtsa azt a belső hangot, amely azokról az igazságokról beszél, melyeket lényünk minden porcikája igaznak tud. Az egészséges értelem felismeri saját korlátait és pontosan tudja, hogy saját logikánk szűk tartományán kívül is számtalan tapasztalat létezik.

Végső soron számtalan olyan ismeretet elfogadunk, amelyek első pillantásra abszurdnak tűnnek – így például az űrben meglévő fekete lyukakat vagy az atomnál kisebb elemi részecskék sajátos tulajdonságait. Ugyan nem értjük pontosan ezeket a jelenségeket, mégis elfogadjuk, mivel megmagyarázzák fizikai világunk bizonyos, egyébként érthetetlen jelenségeit.

Miért van az, hogy elfogadjuk a saját tudásunkon túl lévő dolgokat, ám amikor az Örökkévalóban való hitről – és saját ösztönös hitünkről – van szó, megdönthetetlen bizonyítékokat követelünk? Miért alkalmazunk kettős mércét?

Talán az Örökkévaló elfogadásának következménye, és az a felelősség, melyet ez tőlünk kíván, túl nagy kihívást jelent és ezért inkább az Örökkévaló megkérdőjelezésével vagy elutasításával indokoljuk álláspontunkat.

Le kell győznünk vágyunkat, hogy pusztán értelmünk szerint higgyünk az Örökkévalóban. Mindannyiunkban él az „igazság bírója”, a leghatalmasabb bíró, aki mérlegeli azokat az információkat, melyet elménk és érzékeink közvetítenek. Néha arra készlet, hogy logikánk elutasítson egy-egy meggondolatlan érzelmet, máskor pedig arra ösztönöz, hogy racionális vagy szkeptikus értelmünk fogadja el azt az igazságot, melyet hitünk magáévá tesz.

Értelmünk, ha kellőképpen fejlett, arra a nyilvánvaló következtetésre jut, hogy a realitás jóval hatalmasabb annál, mint amelyet érzékeinkkel és értelmünkkel megtapasztalhatunk. Belátjuk, hogy ez a realitás nem az elme szüleménye, épp ellenkezőleg: *ez a realitás szülte értelmünket*. Az értelem elvezethet e realitás küszöbére, de ahhoz, hogy átlépjük, más fajta eszközökre lesz szükségünk.

Mindez azonban távol áll a hittől, hiszen a hit nem más, mint az Örökkévaló vegytiszta megtapasztalása. Az értelem ugyan lehetővé teszi, hogy e világban éljünk és átlássuk életünket, de hit nélkül életünknek nem lenne alapja. Nem tudnánk kapcsolódni az Örökkévalóhoz, az abszolút realitáshoz, és életünk a logikus és logikátlan események véletlenszerű halmaza lenne. Partra vetett halként vergődnénk, mikor életünk értelmét keressük és nem lelnénk békességre e viharos, elemeire szabdalt világban.

A hit az az erő, amely minden egyes embert megérint. Az az egyszerű igazság, amely éppoly nyilvánvaló, mint amilyen igaz, éppoly csendes, mint amilyen hatalmas. Az Örökkévaló realitása csodás zenét hoz létre, de a materiális világ zaja és zsvivaja gyakran elnyomja e dallamokat. Hitünk által mégis meghallhatjuk a zenét. Értelmünk tán fogódzót ad arra, *miképpen* éljünk, hitünk azonban elárulja, *miért* élünk. Ahhoz, hogy életünknek értelme legyen, egyesítenünk kell hitünket és értelmünket.

Hogyan egyesítsük hitünket és értelmünket?

A hit és az értelem az a két képesség, mellyel megtapasztalhatjuk az Örökkévalót. Hitünk lehetővé teszi, hogy megtapasztaljuk az Örökkévaló *esszenciáját*, míg értelmünk az Örökkévaló *megnyilvánulását* segíti elő.

A hit túlmutat tudásunkon, tapasztalatainkon, elért sikereinken, és magasabb jelenlétet hoz életünkbe. Bármennyire intelligens is valaki, bármennyire csodálja a világmindenség fenségességét és törvényeinek káprázatos eleganciáját, bármennyire fennkölt is spirituális gondolatvilága és tapasztalatai, ezek a gondolatok csupán elvonják attól, hogy megtapasztalja az Örökkévaló tiszta esszenciáját. A világmindenség fenségessége és eleganciája ugyan az Örökkévaló megnyilvánulásai, de semmiképpen sem azonosak magával az Örökkévalóval. Az Örökkévaló teremtményei lévén, nincs

szavunk, mely kifejezné leglényegét, képtelenek vagyunk racionális síkon viszonyulni Hozzá; csakis tiszta, hígítatlan hittel kapcsolódhatunk az Örökkévaló esszenciájához. Mindannyiunkban él ez a hit: ez az alapzat, melyen értelmünk és más képességeink nyugszanak.

„Szegény ember imája.” – Dávid király e szavakkal kezdi egyik zsoltárát. Miért egy szegény, és nem egy jómódú, tanult embernek tulajdonítja az imát?

Történt egyszer, hogy a király magához hivatott két embert. Az egyik jómódú, tanult férfi volt, a másik pedig írástudatlan paraszt. Elsőnek a gazdag ember érkezett meg. Belépett a palotába, és könyvekkel, kottákkal és értékes műkincsekkel zsúfolt szobába jutott. Mivel tisztában volt a könyvek, műtárgyak értékével, a gazdag ember olyannyira elmerült tanulmányozásukba, hogy elfeledkezett találkozásáról a királlyal. Később megérkezett az írástudatlan paraszt is. Mivel a könyvek is, a műtárgyak is hidegen hagyták, nem nézett se jobbra, se balra, átsétált a szobán és hidegen a királyhoz ment.

Ez persze nem jelenti azt, hogy csak hittel él az ember: a hitet ötvözni kell az értelemmel és életünk részévé kell tennünk. Ha megtapasztaljuk a hitet, az értelem eszközé válik, hogy *kifejazzük* az Örökkévaló esszenciáját, és átítassuk szívünket, értelmünket és mindennapi életünket tiszta istenes hittel.

Hitünket cselekedeteinkkel, nem csupán gondolatainkkal fejezhetjük ki. Még a legtisztább gondolatok és érzések sem készítenek jócselekedetekre. Még ha tudjuk is, hogy egy-egy választásunk helyes vagy helytelen, gyakran képtelenek vagyunk aszerint cselekedni; sőt, szívünk és értelmünk olykor arra ösztönöz, hogy többet vállaljunk, mint amennyire képesek vagyunk. A hit az, ami a jó szándékot tettekre fordítja.

Az egyszerű jócselekedet nem díszekkel ékes. Nem látványos, körmönfont, vagy merész, mégis az esszencia ereje járja át. Az egyszerű tettekben kifejeződő abszolút hit összekapcsolja az embert az Örökkévalóval. Hit nélkül képességeink minden elképzelést és tervet nélkülöző eszközök; hittel felruházva olyan eszközökké válnak, melyek lehetővé teszik isteni küldetésünk beteljesítését.

Ennek ellenére, a hit nem rangsorolható. Esetleg megpróbálunk hinni az Örökkévalóban, de életünk bizonyos szakaszaiba vagy bizonyos napszakokra száműzzük. Ez csonkává teszi hitünket. Hiszen ha minden az Örökkévaló teremtménye, hogyan is lehetne hitünk teljes, ha nem hatja át életünk minden elemét?

Értelmünk segítségével a hitet életünk állandó részévé tehetjük – minden gondolatunk, minden szavunk, minden tettünk hitünket fejezi ki és minden cselekedetünkben felfedezhetjük az istenit és az isteni gondviselést. Végül „mindenünkben felismerjük az Örökkévalót”.

Az Örökkévalóban való hit nem passzív; nem jelentheti azt, hogy az eseményeket olyannak fogadjuk el, amilyenek. Ha veszélybe kerülünk, hitünk azt kívánja, hogy

megvédjük magunkat. Ha fájdalmat érzünk, hitünk azt kívánja, hogy gyógyírt keressünk. Ha nélkülözést látunk, a hit nem csupán ahhoz ragaszkodik, hogy imádkozzunk az Örökkévalóhoz, hanem azt is, hogy orvosoljuk. Hinni annyi, mint bízni az Örökkévalóban és egyúttal tudatában lenni annak, hogy a természet törvényeit ugyan az Örökkévaló teremtette, de egyúttal lehetővé tette számunkra, hogy megvalósítsuk azt, amiért imádkozunk.

A hívő ember pontosan tudja: szerencsáját, bármennyire sokat is fáradozott, az Örökkévalónak köszönheti. Mindannyiunknak létre kell hozni azt az "edényt", amely felfogja e szerencsét. Megeshet, hogy tíz napig egyfolytában zuhog az eső, mégsem sarjad ki egyetlen búzagalász sem, ha a föld nincs gondosan megművelve. Az Örökkévaló áldása nélkül azonban a földműves semmit sem tehet, hogy előcsalogassa a termést a földből.

Az igaz hit nem csupán hit az Örökkévalóban, hanem bizodalom, hogy az Örökkévaló mindig igazságosan és méltányosan cselekszik. Az igazi hit megingathatatlan, nem bizonytalanodik el még akkor sem, ha a dolgok nem úgy alakulnak, ahogy szeretnénk. Igen, gyötörhetnek a kételyek. Igen, elkeseríthet minket a világban fellelhető nélkülözés és szenvedés. Igen, szívesen vonjuk kérdőre az Örökkévalót, miért engedi meg a tragédiát. Amikor mások szenvedését látjuk, haragunkat a megfelelő alanyra kell irányítanunk: az emberre. A háború és a népiirtás arra tanítanak, hogy az emberben való bizodalomunk talán téves, de az Örökkévalóban való hit semmiképpen sem.

Az igaz hit nem a tudatlanság vakhite, hanem az abszolút igazságban való feltétlen hit. Közvetlen kötelék, amely az Örökkévaló esszenciájához fűz és éppen ezért sem nem önkényes, sem nem feltételekhez kötött. Ez különbözteti meg az igaz hitet attól az érzéstől, amely néha „hitnek” nevezi magát s amely kiköveteli, hogy az Örökkévalóba vetett hitünk attól függjön, vajon az Örökkévaló úgy cselekszik, ahogy *mi* szeretnénk. Tudjuk, hogy az Örökkévaló hisz bennünk; a hit a mi feladatunk, hogy higgyünk Őbenne.

Hogyan egyeztessük össze a hitet az értelemmel?

Annak ellenére, hogy sokan számára hit és értelem egymás ellentétei, az értelem elvezet a hithez, míg a hit elvezethet az értelemhez.

Értelmünkkel felfogjuk az Örökkévaló csodás teremtményeit és tudatosíthatjuk határtalan hatalmát. Az értelem hozzásegíthet az emberi tudás korlátainak felismeréséhez. Bölcsseink szerint „a legnagyobb tudás, ha tudjuk: az Örökkévaló nem megismerhető.” Ez a belátás, a bizalom és az alázat elvezet az igaz hit küszöbéhez, hiszen a hit az az eszköz, amely elérhetővé teszi számunkra a tudásunkon túl rejtőző igazságot. Vagyis az értelem az, ami elvezethet a hithez.

A hit pedig elvezet az értelemhez, hiszen az Örökkévalóba vetett hit arra készlet, hogy értelmünket, az Örökkévaló által adományozott észet és logikát hitünk részévé tegyük. Az Örökkévaló kifejezetten elvárja tőlünk, hogy megismerjük Őt – hogy értelmünkkel és értelmünk véges logikájával ismerjük meg, hogy egész életünkön át keressük és ennek során tágítsuk értelmünk határait, megismerve ezáltal korlátait, de egyúttal kihasználva erejét is.

Hit és értelem: mindkettő erőteljes mozgató erő. Felismerjük, hogy a hit nem pusztán a tudatlanok támasza, hanem olyan tartományba kalauzol el, amely a legragyogóbb elmék számára is megközelíthetetlen. Való igaz, hogy kétféle hit létezik: a gyermek kiforratlan vak hite, amely még irányításra szorul, és az olyan ember hite, aki szívével és értelmével már nagy utat járt be s végül elért ahhoz a küszöbhez, melyet csak a hit segítségével lehet átlépni.

Történt egyszer, hogy két fiatalember télnak idején egy orosz városkába érkezett. Kérdésükre, hogy merre találják a mikvét, elmondták nekik, hogy egy roppant meredek domb alján épült. Azt is megtudták, hogy a mikvéhez vezető utat a ráfagyott jég veszélyessé teszi és ezért ilyenkor senki nem használja, csupán egyetlen férfi, aki naponta felkeresi.

A két fiatalember hitte is, nem is, ezért úgy döntöttek, másnap követik a férfit. Meglepetéssel látták, hogy a férfi öreg és gyenge, és úgy gondolták, aligha lesz képes végigmenni az úton. Legnagyobb ámulatukra azonban az öreg biztos léptekkel haladt lefelé a meredek ösvényen, míg ők botladozva követték. Tisztelettel tekintettek rá, amikor belépett a mikvébe.

Később tisztelettudóan megkérdezték az öreget, hogyan tudott ilyen biztosan végigmenni az úton. – Ha az ember kapcsolódik a fentihez – válaszolta az öreg -, aligha esik el az alattiban.

Hogyan bízhatunk saját nemzedékünkben?

Sokak számára még mindig nehéz az Örökkévalóban hinni és kérdések gyötrik. Egészséges-e vagy sem ez a szkepticizmus? Valóban az igazság keresésére irányul vagy csupán önös viselkedésünk indoklása?

Csak *mi* tudhatjuk, mennyire őszintén keressük az igazságot. Csak magunknak – és az Örökkévalónak – kell felelnünk. Ha valóban az igazságot keressük, lefektettük az Örökkévalóhoz fűződő viszonyunk alapjait. Minden dinamikus kapcsolathoz hasonlóan, ez a keresés is hosszú folyamat. Saját létünk korlátozott perspektívájából indulunk, és csak lépésről-lépésre haladunk felfelé míg megértjük, hogy az Örökkévaló az abszolút realitás, melynek mi csupán nyúlványai vagyunk – és nem fordítva.

Sokunk számára az első lépés annak megértése, vajon készen állunk-e arra, hogy odafigyeljünk és fejlődjünk, vajon képesek vagyunk-e a hittel járó felelősség elfogadására. A következő lépés, hogy szembenézzünk az Örökkévaló létét illető kételyeinkkel. Meg kell próbálkoznunk hitünk és értelmünk egyesítésével, hiszen csakis értelmünkkel fedhetjük fel elménk korlátait és szerepét az Örökkévaló keresésében.

Ezután lehetőséget kell adnunk belső, magasztosabb eszközeinknek. Tudjuk, hogy az Örökkévaló létezik, és tudjuk, hogy van lelkünk – nem mintha láthatnánk vagy megérinthetnénk, hanem azért, mert *érezzük*. Érezzük a lélek jótékony hatását. Érzékeljük tudásszomját és érzékeljük megalégedettségét, amikor tápláljuk. Hasonló-

képpen, jó érzéssel tölt el minket, ha az Örökkévaló jelen van életünkben. Értelmet és irányt ad életünknek, s ez áthatja minden cselekedetünket.

E folyamat hajtóereje az Örökkévaló és önmagunk ismerete. Tanulmányoznunk kell a Bibliát, az Örökkévaló tervrajzát a teremtésről. Meg kell tanulnunk hitünk aktualizálását jócselekedetekkel. Az erényesség és a jólelkűség erősíti materiális realitásunk és az Örökkévaló abszolút realitása közötti köteléket.

Mindenekelőtt pedig friss szemmel kell tekintenünk azokra az eszközökre, melyeket arra használunk, hogy felfedjük az életünkben rejtőző szentséget. Nem korlátozhatjuk magunkat konvencionális érzékszerveinkre ha olyasvalamihez akarunk kapcsolódni, ami az érzékeken túl van.

Oly korban élünk, melyben különösen nehéznek tűnhet az Örökkévaló keresése, hiszen sokak számára a hit mibenléte és annak fejlesztése ismeretlen. Olyan korban élünk, melyben a spiritualitás helyett materiális dolgok élveznek elsőbbséget; sokan alig-alig tudnak valamit az Örökkévalóról vagy arról, hogy az Örökkévaló mit kíván tőlünk. Sok szabadidőnk van és nem mindig tudjuk megtölteni értelemmel. Nehezen találunk útmutatást, hiszen mindenki – szüleink, tanáraink, politikusaink – hasonlóképpen tanácstalan.

Ennek ellenére, az emberek továbbra is keresik életük értelmét, keresik az Örökkévalót. Ez tisztelgés a legmélyebb hit előtt. A spirituális sötétség korszakban érlelődik a legmélyebb hit. Fel kell ismernünk, hogy kétfajta sötétség létezik. Az első esetben tudatosítjuk magunkban, hogy sötét van és fényre vágyunk; a másik esetben a sötétség már olyan mély és oly régóta tart, hogy beletörődünk. A sötétségből való szabadulás első lépése, ha tudatában vagyunk, hiszen csak ezután tehetjük meg az első lépést a fény felé.

A spirituális sötétség e korszakában mindannyian rendelkezünk azzal a képességgel, hogy felragyogtassuk hitünket és beépítsük mindennapi életünkbe. Beszéljünk hitünkről családtagjainknak és barátainknak. Bontakoztassuk ki tanulással és imával. Aktualizáljuk jócselekedetekkel.

Álljunk meg egy pillanatra. Csendesítsük le elménket, és figyeljünk az Örökkévaló halk, nyugodt szavára. Ha felszabadítjuk saját magunkat, rájövünk, hogy hitünk jóval közelebb volt a felszínhez, mint gondoltuk volna.

Ne feledjük: az Örökkévaló abszolút realitása mindentől függetlenül létezik. A kérdés csupán az, miképpen válaszolunk rá, mennyire leszünk hűek saját magunkhoz, amikor keressük. Az Örökkévaló már vár.

1941-ben a Rebbe és felesége a nácik által megszállt Párizsban élt. Számátalan kétségbeesett telefon és levél után a Rebbe New Yorkban élő apósa, Jozsef Jichák Schneerson rabbi megszerezte a szükséges okmányokat és a házaspár végül Portugáliában hajóra szállhatott.

A hajó indulása előtt a Rebbe táviratot kapott apósától. „Ne szállj fel a hajóra!” A Rebbe azonnal lemondta az utazást, pedig jól tudta: a

nácik ismerik hollétét és korántsem biztos, hogy a következő hajón lesz-e hely. Később kiderült, hogy azt a hajót, melyen eredetileg utaztak volna, elsüllyesztette egy német tengeralattjáró és a katasztrófát egyetlen utas sem élte túl. A Rebbe és felesége egy másik hajóra szállt, amely 1941. június 23-án kötött ki New Yorkban.

Chászid filozófia a lubavicsi rebbe, Menáchem Mendel Schneerson rabbi írásai alapján

A világ kora

A lubavicsi rebbe, Menáchem Mendel Schneerson rabbi 5722. – 1962. – tévét 18-án írt leveléből adunk közre, amelyben a Tóra és a tudomány megalapításai közötti ellentmondásokkal kapcsolatban foglal állást, különös tekintettel a világ korára, a teremtéstörténet zsidó verziójára a Biblia és a zsidó bölcsek interpretációjában – szemben a tudományos elmélettel.

A „probléma” alapvetően a tudományos módszernek, illetve magának a tudománynak a téves felfogásából ered. Különbséget kell tennünk az empirikus vagy kísérleti tudomány és a spekulatív „tudomány” között. Az előbbi a megfigyelt jelenségek leírásával és osztályozásával foglalkozik, míg az utóbbi az ismeretlen jelenségekkel, olyanokkal is, amelyeket nem lehet laboratóriumi körülmények között előállítani. A „tudományos spekuláció” kifejezés összeegyeztethetetlen fogalmakat társít, hiszen a „tudomány” „ismeretet” jelent, a spekuláció pedig a szó semmiféle értelmében nem nevezhető ismeretnek. Legfeljebb arról beszélhetünk, hogy a tudomány az ismert tényekből kikövetkeztetett *elméletek* fogalmait alkalmazza az ismeretlen tartományában. A tudomány az alábbi két fő következtetési módszert használja:

a. Az *interpoláció* módszerét (az extrapoláció ellentétét) akkor használjuk, amikor tudjuk, milyen reakció következik be két különböző feltétel fennállása esetén, s ebből következtetünk arra, hogy a két szélsőség közti bármely helyzetben mi fog történni.

b. Az *extrapoláció* módszerével akkor élünk, amikor az ismert tartományon *túli* dologra következtetünk, az ismerten belüli változatok alapján. Például: tegyük fel, hogy ismerjük egy bizonyos elem változásait 0 °C és 100 °C között, és ennek alapján kiszámítjuk, hogyan fog viselkedni 101, 200 vagy 2000 °C-on.

A két módszer közül nyilvánvalóan a második a kevésbé megbízható. Sőt a bizonytalanság az ismert tartománytól való távolodással egyenes arányban növekszik. Így ha az ismert tartomány 0 °C és 100 °C között van, következtetésünk helyességének valószínűsége 1001 °C-on kisebb, mint 100 °C-on.

Jegyezzük meg mindjárt, hogy a világ eredetére és korára vonatkozó spekulációk a második, gyengébb módszerrel történnek, vagyis extrapolációval. A módszer gyengesége még nyilvánvalóbbá válik, ha abból indulunk ki, hogy egy általánosítás, amellyel ismert okozatról ismeretlen okra következtetünk, sokkal spekulatívabb, mint az okról az okozatra történő következtetés.

Nagyon egyszerűen bemutatható, hogy az okozatról az okra történő következtetés spekulatívabb, mint az okból az okozat kikövetkeztetése:

A négy két egyforma kettesre osztható. Itt az ok az *osztandó* és az *osztó*, az okozat pedig a *hányados*. Az ok ismerete egyetlen lehetséges eredményhez vezethet: a hányadoshoz (a 2-es számhoz).

Viszont ha csak a végeredményt, esetünkben a 2-es számot ismerjük, többféle következtetési lehetőséggel rendelkezünk, amelyekhez különféle módokon juthatunk el: *a.* $1 + 1 = 2$; *b.* $4 - 2 = 2$; *c.* $1 \times 2 = 2$; *d.* $4 : 2 = 2$. Ha egyéb számokat is figyelembe veszünk, a lehetőségek száma, amelyekkel ugyanerre az eredményre juthatunk, *végtelen* (miután $5 - 3$ szintén egyenlő 2-vel, $6 : 3$ eredménye is 2, és így tovább, *ad infinitum*).

Ehhez járul még egy nehézség, amely minden induktív módszerre érvényes. Az ismert adatokra alapozott következtetések, amikor alkalmazni próbáljuk – például ismeretlen területekre terjesztjük ki – őket, nem feltétlenül felelnek meg *az azonosság elvének*, vagyis hogy azonos körülmények között azonos események azonos következményekkel járnak. Ha nem győződhetünk meg arról, hogy az egyik változat legalább *menyiségileg* közeli rokonságban áll-e a másikkal; ha nem bizonyosodhatunk meg afelől, hogy a változatok *minőségileg* hasonlítanak-e egymáshoz, továbbá ha nem tudjuk ellenőrizni, hogy más tényezők nem játszanak-e szerepet a körülmények alakításában – akkor eredményünk, illetve következtetésünk teljességgel értéktelen lesz!

További példaként utalok arra, amit, azt hiszem, már említettem annak idején. Egy kémiai folyamatban, legyen szó akár hasadási, akár fúziós reakcióról, bármilyen kis mennyiségű katalizátor megváltoztathatja az egész folyamat sebességét és lefolyását, vagy új folyamatot indíthat el.

Még nem végeztünk a nehézségekkel, amelyek a világ keletkezésének úgynevezett tudományos elméleteiben rejlenek. Gondoljunk arra, hogy a tudomány egész struktúrája az atomokban *jelen pillanatban* lejátszódó reakciók és folyamatok vizsgálatán alapul, azon, ahogyan ma működnek a természetben. A tudósok együtt létező atomok milliárdjainak tömegében gondolkodnak, amelyeket más, hasonló méretű konglomerátumokhoz viszonyítanak. Nagyon keveset tudnak az atomok ősállapotáról; arról, vajon hogyan hat egymásra két teljesen különálló atom; még kevesebbet arról, hogy egyetlen atom részecskéi hogyan lépnek kölcsönhatásba egymással vagy más magányos atomok részecskéivel. Egyetlen dologban biztosak – amennyire a tudomány egyáltalán biztos lehet valamiben –, nevezetesen hogy a magányos atomok közti kölcsönhatás teljességgel másként működik, mint az atomok konglomerátumai között lejátszódó folyamatok.

Foglaljuk össze, miben áll minden, a világ keletkezésére vonatkozó, úgynevezett tudományos elmélet gyengesége, sőt reménytelensége!

a. Ezek az elméletek viszonylag rövid ideig tartó, mindössze néhány évtizedes – sohasem évszázados – megfigyelés alapján állnak.

b. Az ismert – persze nem tökéletesen ismert – adatok ilyen, viszonylag kis mennyisége alapján, az *extrapoláció* gyengécske módszere segítségével mernek a tu-

dósok elméleteket felállítani, és az okozatról az okra történő következtetéssel átfogni sok ezer (sőt szerintük sok millió és milliárd) évet!

c. Ezek az elméletek könnyedén figyelmen kívül hagyják a *minden tudós által ismert* tényeket, nevezetesen hogy a világ „születésének” kezdeti szakaszában a hőmérséklet, a légnyomás, a radioaktivitás, a katasztrófatényezők által adott feltételek *tökéletesen mások* voltak, mint a világegyetem mai állapotában.

d. A tudományos vélemények megegyeznek abban, hogy a kezdeti állapotban igen sok radioaktív elemnek kellett lennie, amelyek ma már egyáltalán nincsenek meg, vagy alig van belőlük: a néhány, közismerten katasztrófa-előidéző erővel bíró elem is csak minimális mennyiségben van jelen.

e. A világ keletkezése ezen elméletek szerint magányos atomok vagy részecskék egyesülése, összetapadása következtében – teljességgel ismeretlen folyamatok és változások útján – kialakult konglomerátumok és szilárd anyagok létrejöttével kezdődött.

Röviden: az erőtlen „tudományos” elméletek közül azokról, amelyek a kozmosz eredetével és korával foglalkoznak, a tudósok maguk is elismerik, hogy még a gyengénél is gyengébb lábon állnak.

Egyáltalán nem meglepő – s mellesleg egyértelmű érv ezekkel az elméletekkel szemben –, hogy a világ teremtésével foglalkozó különféle „tudományos” elméletek nemcsak ellentmondanak egymásnak, de legtöbbször teljességgel összeegyeztethetetlen, és kölcsönösen kizárják egymást, miután az egyik szerint meghatározott legmagasabb kor kisebb, mint a másik szerinti legalacsonyabb.

Az ilyesfajta elméletek kritika nélküli elfogadása csakis téves és hamis következtetésekhez vezethet. Nézzük például az úgynevezett evolúciós keletkezéselméletet! Ez abból indul ki, hogy a világegyetem atomok és atomnál kisebb részecskék működése folytán jött létre, oly módon, hogy megindult a fizikai világmindenség fejlődési folyamata, benne földünké is, amelyen a szerves élet – szintén valamiféle evolúciós folyamat során – eljutott a „homo sapiens” megjelenéséig. Érthetetlen, miért elfogadhatóbb a köztudottan ismeretlen és kiszámíthatatlan módon működő atomi és szubatomi részecskék útján történt teremtés elképzelése, mint azé a teremtésé, amely az égitesteket, a szervezeteket, az emberi lényeket az általunk ismert módon hozta létre.

A kőületek felfedezésével való érvelés *egyáltalán* nem meggyőző bizonyíték a Föld magas kora mellett, az alábbi okok miatt:

a. Figyelembe véve, hogy nem ismerjük a „prehistorikus” időkben uralkodó, már említett légnyomási, hőmérsékleti és sugárzási viszonyokat, a lehetséges katalizátorokat, amelyek más jellegű kémiai folyamatokat és változásokat indíthattak el, mint a ma ismert természeti feltételek között, nem zárható ki az a lehetőség, hogy a dinoszauruszok 5722 évvel ezelőtt léteztek, és szörnyűséges természeti katasztrófák után maradványaik nem évmilliók, hanem mindössze néhány éves időszak alatt váltak kőületekké – hiszen nem áll rendelkezésünkre semmiféle adat az akkori, ismeretlen viszonyok között lejátszódott folyamatok méréséhez.

b. Feltéve, de meg nem engedve, hogy a világnak a *Tórában* megadott kora valóban nem elég magas ahhoz, hogy ennyi idő alatt kőületek alakulhassanak ki, még

mindig fennáll a lehetősége, hogy az Örökkévaló – csak általa ismert okból – eleve kövületeket, csontokat és csontvázakat is teremtett, ahogyan mindenféle evolúciós eljárás nélkül megteremtette az élő szervezeteket, az emberi és a természeti kincseket: az olajat, a szenet, a gyémántot is.

A *b.* változat esetében felmerül a kérdés: vajon miért teremtett az Örökkévaló eleve kövületeket? A válasz egyszerű: nem tudhatjuk, hogy az Örökkévaló miért a teremtésnek ezt a változatát részesítette előnyben egy esetleges másik módozattal szemben, de ez a kérdés bármely teremtésemeléttel szemben nyitva marad. A kérdés, hogy miért keletkezett a kövület, éppannyira értelmetlen, mint az, hogy miért keletkezett az atom. Természetes, hogy ilyesfajta kérdésekből kiindulva nem lehet meggyőző érveket felhozni az evolúciós elmélet mellett, s még kevésbé szolgálhatnak logikai kiindulópontul ehhez.

Mi az oka annak, hogy a tudomány az atomi és szubatomi részecskékkel kezdődő – nyitott kérdésekkel és bonyodalmakkal teli – evolúció elméletére korlátozza a teremtést, és kizárja a *Biblia* teremtésről adott magyarázatának lehetőségét? Az, hogy ha az utóbbi lehetőséget fogadná el, minden pontosan a helyére kerülne, és a világ eredetét és korát illető összes spekuláció fölöslegessé és közömbössé válnék.

Semmiképpen nem ingatja meg a második lehetőséget az a kérdés sem, vajon miért alkotott a Teremtő kész világmindenséget, amikor pedig megtehetette volna, hogy megfelelő számú atomot vagy részecskét teremt, amelyek képesek összeállni és kialakítani a ma ismert kozmikus rendszert. Ennek az érvelésnek az abszurditása még világosabbá válik, ha felismerjük, hogy a pókhálóvékony elméletből indul ki, nem pedig valamely, minden más lehetőséget megdöntő, szilárd és megcáfolhatatlan érvelésből.

Felmerül a kérdés, hogy ha azok az elméletek, amelyek megkíséreltek magyarázatot adni a világ eredetére és korára, oly gyenge lábon állnak, hogyan lehetséges, hogy előkelő helyet vívtak ki maguknak? A válasz megintcsak egyszerű. Az ember természetéből adódóan mindenre, ami körülveszi, magyarázatot keres, és még a valóságtól elrugaszkodott elméletet is inkább elfogadja, mint a semmilyen – legalábbis amíg valószínűbb magyarázatra nem akad.

Most azt kérdezheted, hogy szilárdabb elmélet hiányában ezek a tudósok miért nem fogadják el a *Biblia* beszámolóját a teremtésről. A válasz újra csak a találékonyságra és eredetiségre törekvő emberi természetből adódik. Ha elfogadnák a *Bibliában* leírtakat, csökkennének az esélyeik, hogy saját elemzőképességüket és éleselméjűségüket bizonyítsák. Következésképpen a tudós, amikor nem veszi figyelembe a *Biblia* előadását, indokokat agyal ki „igazolásul”, miszerint joga van így tenni, s jobb híján ősi és primitív „mitológiaként” sorolja be, miután tudományos alapon nem képes reális érveket szembeszegezni vele.

Ha még ezek után is foglalkoztat az evolúció elmélete, nyugodtan kijelenthetem, hogy e mellett az elmélet mellett a legcsekélyebb *bizonyíték* sem tanúskodik. Ellenkezőleg, ez az elmélet a felbukkanása óta kutatásra fordított évek során, mialatt módjában állt generációk ezreit megvizsgálni, nem volt képes bebizonyítani, hogy *egy faj egy másikká* alakulna át, még kevésbé azt, hogy egy növényi forma állatívá alakult volna.

Az evolúció elméletének, mint említettem, nincs különösebb jelentősége a *Tóra*-nak a teremtésről adott beszámolója szempontjából. Ha ezt az elméletet ma állították volna fel, és a fajok változásait laboratóriumi vizsgálatokkal igazolni lehetne, akkor sem kerülnénk ellentmondásba azzal a lehetőséggel, hogy a világ teremtése nem evolúciós folyamat útján, hanem a *Tóra*-ban leírtak szerint történt. Az evolúciós elmélettel jól illusztrálható, hogy egy teljességgel spekulatív és tudományosan megalapozatlan elmélet hogyan veheti birtokába a kritikátlan képzelőerőt, olyannyira, hogy a teremtés misztériumának „tudományos” magyarázataként is elfogadottá válik, holott tény, hogy az evolúció elmélete maga is bizonyítatlan, és minden valóság alapot nélkülöz.

Szükségtelen mondanom, hogy nem áll szándékomban rágalmatokat szórni a tudományra, vagy becsmérelni a tudomány módszereit. A tudomány csak *munkahipotézisek*, elméletek alapján dolgozhat, még ha azokat csak megcáfolni képes is – bár vannak tévhitek, amelyeket még akkor is nehéz eloszlatni, amikor tudományosan már megcáfolták vagy lejárátták őket. Pontosan ez a helyzet az evolúciós elmélettel. Bizonyos fizikai „törvények” figyelembevétele nélkül nem léteznék technikai fejlődés, még akkor sem, ha semmiféle biztosíték nincs arra nézve, hogy az eredmény valóban „törvényszerűen” következik be. Újfént hangsúlyozom, hogy a tudomány csak *elméletekkel*, nem pedig tényekkel dolgozhat. Minden tudományos következtetés vagy általánosítás csak *valószínűsítés* lehet, amelynek pozitívuma többé-kevésbé az előzetesen rendelkezésre álló bizonyítékoktól függ, a valószínűség foka pedig, mint említettem, a tapasztalati tényezőktől való távolodás mértékével, illetve az ismeretlen változatok munkába vonásával és a többivel egyenes arányban csökken. Ezeket szem előtt tartva beláthatod, hogy nem állhat fenn valós konfliktus valamely tudományos elmélet és a *Tóra* között.

Fenti megjegyzéseim a szándékoltnál kissé hosszabbakra sikeredtek, de még így is túl tömörek a sokak tudatában eluralkodott téveszmékhez és zavarodottsághoz képest. Hozzá kell tennem, hogy megjegyzéseimet általános észrevételekre korlátoztam, miután itt nincs mód a részletek kifejtésére. Ha vannak még kérdéseid, nyugodtan írd meg őket.

Befejezésül még egy, a beszélgetésünkkel kapcsolatos megjegyzés:

A mindennapi *töfölin* rakás parancsolata – a szív felőli kézre és a fejre, az értelem lakhelyére – is az igazi zsidó felfogást tükrözi: első a tiszta érzés és őszinte odaadás, a kéz, ezt követi az értelem, a fej; vagyis az első a *násze*, utána következik a *nismá*. Ez a szellem hasza át tudatodat, érzelmeidet, és ez fejeződjék ki hétköznapi életed minden területén, mert a legfontosabb dolog a tett.

A ZSIDÓ TUDOMÁNYOK

Fejezetek a klasszikus forrásokból

5. Izrael

A Szentföld és törvényei a Bibliában

Az Ábrahámnak tett ígéret földje

IMózes 15:1–20.

1. Ezen dolgok után volt az Örökkévaló igéje Ávromhoz látomásban, mondván: Ne félj Ávrom, én pajzsod vagyok neked, a te jutalmad igen sok. **2.** És mondta Ávrom: Uram, Isten! mit adsz én nekem? hisz én járok magtalanul és házam birtokosa a damaszkusi Eliezer. **3.** És mondta Ávrom: Íme, nekem nem adtál magzatot és íme, az én házam szolgálzúlöttje örököl utánam. **4.** És íme az Örökkévaló igéje hozzá, mondván: Nem örököl ez te utánad, hanem az, aki származni fog ágyékdoból, az örököl majd utánad. **5.** És kivezette őt a szabadba és mondta: Tekints csak fel az égre és számláld meg a csillagokat, ha meg bírod azokat számlálni. És mondta neki: Így lesz a te magzatod! **6.** És ő hitt az Örökkévalóban és (Isten) betudta azt neki igazságul. **7.** És mondta neki: Én vagyok az Örökkévaló, aki kihoztalak téged Ur-Kászdimból, hogy neked adjam ezt az országot, hogy bírjad azt.

8. És ő mondta: Uram, Isten! Mi által tudom meg, hogy én fogom azt bírni? **9.** És mondta neki: Vegyél nekem egy három éves üszőt, egy hároméves kecskét és egy három éves kost, egy gerlicét és egy galambfiát. **10.** És ő vette Neki mindezt és szétvágta azokat középen és tette mindegyiknek a részét a másikkal szembe; a madarat azonban nem vágta ketté. **11.** És leszállottak a ragadozó madarak a hullákra, de Ávrom elkergette azokat. **12.** És midőn a nap lemenőben volt, mély álom borult Ávromra és íme, félelem, nagy sötétség borul rá. **13.** És mondta (Isten) Ávromnak: Tudd meg, hogy idegen lesz a te magzatod egy országban, mely nem az övék és szolgálatra szorítják őket és sanyargatják őket négyszáz évig. **14.** De ama nép fölött is, melyet szolgálni fognak, ítéletet tartok én és azután ki fognak vonulni nagy vagyonnal. **15.** Te pedig elmégy atyáidhoz békében, el fogsz temettetni jó vénségben. **16.** És a negyedik nemzedék tér majd vissza ide, mert nem telik be az Emóri vétke addig. **17.** És volt, midőn a nap lement és sötétség lett, íme, egy kemence: füst és tűzláng, mely átvonult ama darabok között. **18.** Azon a napon kötött az Örökkévaló szövetséget Ávrommal, mondván: A te magzatodnak adom ezt a földet, az egyiptomi folyamtól a nagy folyamig, a Perosz folyamig: **19.** A Kénit, a Kenizzit és a Kádmónit, **20.** a Chittit, a Perizzit és a Refóimot, **21.** az Emórit, a Kánaánit, a Girgósit és a Jevúszit.

Az első izraeli zsidó földbirtok

IMózes 23:1–20.

1. És volt Sárának élete: százhuszonhét év; ezek Sára életévei. **2.** És meghalt Sára Kirjász-Árbában, az Hebrón, Kánaán országában; és eljött Ábrahám, hogy gyászolja Sárát és sirassa. **3.** És fölkelt Ábrahám az ő halottja mellől és szólt Chész fiaihoz, mondván: **4.** Idegen és lakó vagyok és nálatok, adjatok nekem sírnak való birtokot nálatok, hadd temessem el halottamat magam elől. **5.** És feleltek Chész fiai Ábrahám-

nak, mondván neki: **6.** Hallgass meg minket, Uram! Isten fejedelme vagy te mi közöttünk, sírjaink legkiválóbbjába temesd el halottadat; senki közülünk sem fogja megvonni az ő sírját te tőled, hogy eltemessed a te halottadat. **7.** Ábrahám pedig fölkel és meghajolt az ország népe, Chész fiai előtt. **8.** És szólt hozzájuk mondván: Ha úgy akarjátok, hogy eltemessem halottamat magam elől, hallgassatok meg engem és könyörögjetek értem Efrónnál, Cóchár fiánál, **9.** hogy adja nekem a Máchpéla barlangját, mely az övé, mely az ő mezeje végében van; teljes pénzért adja nekem közöttetek sírnak való birtokul. **10.** Efrón pedig ült Chész fiai között; és felelt Efrón, a chitti, Ábrahámnak, Chész fiai fülének hallatára, mindazok hallatára, akik bemennek az ő városának kapuján, mondván: **11.** Nem, uram! hallgass meg engem; a mezőt neked adtam és a barlangot, mely benne van, neked adtam azt, népem fiai szeme előtt adtam azt neked; temesd el halottadat. **12.** És meghajolt Ábrahám az ország népe előtt. **13.** És szólt Efrónhoz az ország népének füle hallatára, mondván: Bárcsak meghallgatnál engem: megadom a pénzt a mezőért, vedd el tőlem, hogy hadd temessem el halottamat oda. **14.** És felelt Efrón Ábrahámnak, mondván neki: **15.** Uram, hallgass meg engem! Egy föld négyszáz sékel ezüstért, köztem és közted, mi az? Halottadat pedig temesd el. **16.** És elérte Ábrahám Efrónt és lemérte Ábrahám Efrónnak az ezüstöt, amelyről szólt Chész fiainak füle hallatára, négyszáz sékel ezüstöt, kelendőt a kereskedőnél. **17.** Így maradt Efrón mezeje, mely Máchpélában van, mely Mámré előtt van, a mező és a barlang, mely benne van és minden fa, mely a mezőn van, egész határában, köröskörül, **18.** Ábrahámé vétel gyanánt, Chész fiai szeme előtt, mindazok előtt, akik bemennek az ő városának kapuján, **19.** És aztán eltemette Ábrahám Sárát, az ő feleségét Máchpéla mezejének barlangjába, Mámré előtt, az Hebrón; Kánaán országában. **20.** És maradt a mező, meg a barlang, mely benne van, Ábrahámé sírnak való birtokul Chész fiaitól.

Izrael: a szent temetkezési hely

1Mózes 49:28–33.

28. Mindezek Izrael törzsei, tizenkettő és ez az, amit szólt hozzájuk atyjuk, midőn megáldotta őket; mindegyiket a maga áldása szerint áldotta meg. **29.** És megparancsolta nekik és mondta nekik: Én eltakarítottam népemhez, temesetek el engem atyáim mellé a barlangba, mely Efrónnak, a chittinek mezejében van; **30.** a barlangba, – mely Máchpéla mezejében, mely Mámré előtt van Kánaán országában – a melyet megvett Ábrahám mezőstül Efróntól, a chittitől sírnak való birtokul. **31.** Ott temették el Ábrahámot és Sárát, az ő feleségét, ott temették el Izsákot és Rebekát, az ő feleségét és oda temettem el Léát. **32.** Megvett birtok a mező és a barlang, mely benne van, Chész fiaitól. **33.** Midőn végzett Jákob azzal, hogy parancsot adjon fiainak, fölszedte lábait az ágyra; kimúlt és eltakarítottott népéhez.

Tejjel-mézzel folyó ország

2Mózes 3:8.

8. Azért leszálltam, hogy megmentsem Egyiptom kezéből, hogy felvigyem amaz országból jó és tágas országba, tejjel-mézzel folyó országba, a Kánaáni, a Chitti, az Emóri, a Perízzi, a Chívvi és a Jevúsi helyére.

Izrael a Jordán keleti partján

4Mózes 32:1–42.

1. Sok nyája volt Rúbén és Gád fiainak, nagyon számos; és látták Jázér földjét, meg Gileád földjét, hogy íme, a hely nyájnak való hely. **2.** Elmentek tehát Gád fiai és Rúbén fiai és szóltak Mózeshez, meg Eleázárhoz, a paphoz és a község fejedelmeihez, mondván: **3.** Átorosz, Divón, Jázér, Nimró, Chesbón és Eloló, Szevom, Nevó és Beón, **4.** az ország, melyet levért az Örökkévaló Izrael községe előtt, nyájnak való föld, szolgálidnak pedig van nyája. **5.** És mondták: Ha kegyet találtunk szemeidben, adassék ez az ország szolgálidnak örökségül, ne vigyél át bennünket a Jordánon.

6. És mondta Mózes Gád fiainak és Rúbén fiainak: Vajon testvéreitek menjenek-e a háborúba, ti pedig itt maradjatok? **7.** És miért térítenétek el Izrael fiainak szívét, hogy át ne vonuljanak az országba, melyet nekik adott az Örökkévaló. **8.** Így cselekedtek atyáitok, mikor elküldtem őket Kádes-Bárneából, hogy megnézzék az országot. **9.** Fölmentek Eskól völgyéig, megnézték az országot és eltérítették Izrael fiai szívét, hogy ne menjenek be az országba, melyet nekik adott az Örökkévaló. **10.** És fölgerjedt az Örökkévaló haragja azon a napon és megesküdött, mondván: **11.** Bizony nem fogják látni a férfiak, kik feljöttek Egyiptomból, húsz évestől fölfelé, azt a földet, melyről megesküdtem Ábrahámnak, Izsáknak és Jákobnak, mert nem jártak teljesen utánam; **12.** kivéve Kálebet, Jefune fiát, a Kenizzit és Józsúát, Nún fiát, mert ők jártak teljesen az Örökkévaló után. **13.** És fölgerjedt az Örökkévaló haragja Izrael ellen és vándoroltatta őket a pusztában negyven évig, míg kipusztult az egész nemzedék, mely cselekedte azt, ami rossz az Örökkévaló szemeiben. **14.** És íme föltámadtok ti atyáitok helyett, vétkes emberek fajzata, hogy növeljétek még az Örökkévaló haragjának fölgerjedését Izrael ellen; **15.** mert eltértek tőle, tovább otthagytá őket a pusztában, és így elveszítitek ezt az egész népet.

16. És odaléptek hozzá és mondták: Juhaklokat akarunk építeni nyájainknak és városokat gyermekeinknek. **17.** mi pedig fölfegyverkeztünk sietve Izrael fiai előtt, amíg el nem vittük őket helyükre; gyermekeink azonban maradjanak a megerősített városokban az ország lakosai miatt. **18.** Nem térünk vissza házainkba, míg ki nem vette Izrael fiai közül mindenki az ő birtokát. **19.** Mert mi nem kapunk birtokot velük a Jordánon túl, miután kijutott nekünk birtokunk a Jordánon innen, kelet felé.

Levita városok és a környezetvédelem

4Mózes 35. fejezet

1. És szólt az Örökkévaló Mózeshez Móáb síkságain, a Jordán mellett, Jerichóval szemben, mondván: **2.** Parancsold meg Izrael fiainak, hogy adjanak a levitáknak örökségük birtokából városokat lakásul és legelőt a városokhoz köröskörül adjatok a levitáknak. **3.** És legyenek a városok nekik lakásul, legelőik pedig legyenek barmuk, szerzeményük és minden állatuk számára. **4.** A városok legelői pedig, melyeket a levitáknak adjatok, legyenek a város falától kifelé ezer könyök köröskörül. **5.** És mérjétek le a városon kívül a keleti oldalon kétezer könyöknyit, meg a déli oldalon kétezer könyöknyit meg a nyugati oldalon kétezer könyöknyit és az északi oldalon kétezer kö-

nyöknyit, a város pedig a középén; ez legyen nekik a városok legelője. **6.** A városok pedig, melyeket a levitáknak adtok: hat menedékváros, amelyet adtok, hogy oda meneküljön a gyilkos; azokon felül pedig adjatok negyvenkét várost. **7.** Mind a városok, melyeket adtok a levitáknak, negyvennyolc város, azokat és legelőiket. **8.** A városok pedig, melyeket adtok Izrael fiainak örökségéből, a nagyobból többet adjatok, a kisebből kevesebbet adjatok; mindenki birtoka szerint, melyet kap, adjon városaiból a levitáknak.

A hetedik év mezőgazdasági törvénye

2Mózes 23. fejezet

10. Hat éven át vesd be földedet és gyűjtsd be termését; **11.** a hetedikben pedig engeddd ugarnak és hagyd el, hogy egyék (termését) néped szükölködői, és amit meghagynak, egye meg a mezei vad; így tegyél szőlőddel és olajfáddal. **12.** Hat napon át végezd munkádat, de a hetedik napon nyugodjál, hogy nyugodjék ökröd és szamarad és pihenjen szolgálód fia, meg az idegen.

3Mózes 25. fejezet

1. És szólt az Örökkévaló Mózeshez Szináj hegyén, mondván: **2.** Szólj Izrael fiaihoz és mondd nekik: Ha bementek az országba, melyet én nektek adok, akkor tartson a föld szombatot az Örökkévalónak. **3.** Hat éven át vesd be meződet és hat éven át messd meg szőlődet és takarítsd be termését. **4.** A hetedik évben azonban szombati nyugalom legyen a föld számára, szombat az Örökkévalónak; meződet ne vesd be és szőlődet ne messd meg. **5.** Aratásod utónövését ne arasd le és metszetlen szőlődnek bogyóit ne szüreteld le; szombati nyugalom éve legyen a föld számára. **6.** És legyen a föld szombatjának termése nektek eledelül; neked, szolgálódnak szolgálódnak, béresednek és lakódnak, kik nálad tartózkodnak; **7.** meg barmodnak és a vadnak, mely országodban van, legyen minden termése eledelül.

A jóbél-év

8. És számlálj magadnak hét évhetet, hét évet hétszer, hogy legyenek neked a hét évhet napjai: negyvenkilenc év. **9.** Akkor szólaltasd meg a riadás harsonáját a hetedik hónapban, a hónap tizedikén; az engesztelés napján szólaltassátok meg a harsonát egész országotokban. **10.** És szenteljétek meg az ötvenedik évet, hirdessetek szabadságot az országban minden lakójának; jóbél az, az legyen nektek és térjete vissza, kiki az örökségéhez és kiki az ő családjához térjete vissza. **11.** Jóbél az, az ötvenedik év legyen nektek, ne vessetek és ne arassátok le utónövéseit és ne szüreteljétek le metszetlen szőlőjét. **12.** Mert jóbél az, szent legyen nektek; a mezőről, egyétek termését. **13.** A jóbél ez évében térjete vissza, kiki az ő örökségéhez. **14.** Ha pedig eladsz valami eladni valót embertársadnak, vagy veszel embertársadtól, meg ne csaljátok egymást. **15.** Az évek száma szerint a jóbél után, vedd meg embertársadtól, a termés éveinek száma szerint adja el neked. **16.** Az évek sokasága szerint sokasítsd vételárát és az évek kisebb száma szerint kevesbítsd vételárát, mert a termések számát adja ő el ne-

ked. **17.** Meg ne csaljátok egymást, hanem félj Istenedtől, mert én vagyok az Örökkévaló, a ti Istenetek.

A föld visszavásárlása

3Mózes 25. fejezet

25. Ha elszegényedik testvéred és elad örökségéből, akkor jöjjön kiváltója, aki közelálló hozzá és váltsa ki testvérenek eladott birtokát. **26.** Ha pedig valakinek nincs kiváltója, de vagyonhoz jut és szerez annyit, amennyi elég kiváltására, **27.** akkor számítsa eladásának éveit és térítse vissza a maradékot ama férfiúnak, akinek eladta és ő térjen vissza az örökségéhez. **28.** Ha pedig nem kerül vagyonából, hogy visszatérítthesse neki, akkor marad eladott birtoka vevőjének kezében a jóbél-évig; a jóbélben fölszabadul az, ő pedig visszatér az örökségéhez.

Házak visszaváltása

29. Ha pedig elad valaki lakóházat fallal kerített városban, akkor legyen kiváltása, míg elmúlik eladásának éve; egy évig legyen kiváltása. **30.** Ha pedig nem váltják ki, míg eltelt egy teljes év, akkor marad a ház, mely a városban van, melynek fala van, véglegesen a vevőjé, nemzedékein át; nem szabadul föl a jóbélben. **31.** Oly falvak házai pedig, melyeknek nincs faluk köröskörül, az ország mezősége gyanánt számíttassanak; kiváltás legyen számára és a jóbélben fölszabadul. **32.** A leviták városai pedig, örökségük városainak házai – örök kiváltás legyen a leviták számára. **33.** És amit kivált a levitáktól – fölszabadul a ház eladása és örökségének városa a jóbélben, mert a leviták városainak házai az ő örökségük Izrael fiai közepette. **34.** És a városaik leelőjének mezeje ne adassék el, mert örök birtok az számukra.

Az új fák termése

3Mózes 19. fejezet

23. És ha bementek az országba és ültettek bármely gyümölcsfát, érintetlenül hagyjátok gyümölcsét; három évig legyen nektek érintetlen, ne egyék meg. **24.** A negyedik évben pedig legyen minden gyümölcse szent, hálaadásul az Örökkévalónak. **25.** Az ötödik évben azonban ehetitek gyümölcsét, hogy szaporítsa nektek termését; én vagyok az Örökkévaló, a ti Istenetek.

Bikurim – A zsengek bemutatása

2Mózes 23. fejezet

19. Földed zsengejének elsejét vidd az Örökkévaló, a te Istened házába. Ne főzz gödölyét az anyja tejében.

5Mózes 26. fejezet

1. És lesz, mikor bemész az országba, melyet az Örökkévaló, a te Istened ad neked birtokul és elfoglalod azt és laksz benne: **2.** Akkor végy zsengejéből a föld minden gyümölcsének, melyet betakarítasz földedről, melyet az Örökkévaló, a te Istened

ad neked, és tedd kosárba és menj arra a helyre, melyet kiválaszt az Örökkévaló, a te Istened, hogy lakoztassa ott nevét. **3.** Menj el a paphoz, ki abban az időben lesz, és mondd neki: Kijelentem ma az Örökkévaló, a te Istened előtt, hogy elérkeztem az országba, melyről megesküdött az Örökkévaló őseinknek, hogy nekünk adja. **4.** A pap vegye el a kosarat kezedből és tegye az Örökkévaló, a te Istened oltára elé.

5. Te pedig szólalj meg és mondd az Örökkévaló, a te Istened színe előtt: Bujdosó arameus volt az atyám, lement Egyiptomba, ott tartózkodott csekély számmal és lett ott nagy, hatalmas és számos néppé. **6.** De az Egyiptomiak rosszul bántak velünk és sanyargattak bennünket és vetettek ránk nehéz munkát. **7.** És mi kiáltottunk az Örökkévalóhoz, őseink Istenéhez és az Örökkévaló meghallotta hangunkat, meglátta nyomorúságunkat, vesződségünket és szorongatásunkat. **8.** És kivezetett bennünket az Örökkévaló Egyiptomból erős kézzel és kinyújtott karral, nagy félelmetességgel, jelekkel és csodákkal. **9.** Elhozott bennünket erre a helyre és adta nekünk ezt az országot, a tejjel-mézzel folyó országot. **10.** És most, íme elhoztam zsengéjét a föld gyümölcsének, melyet nekem adtál, ó Örökkévaló! Azután tedd le azt az Örökkévaló, a te Istened színe előtt. **11.** És örvendj mindama jónak, amit az Örökkévaló, a te Istened adott neked és háznak, te, a levita és az idegen, aki közepetted van.

A szegényeknek hagyott rész

3Mózes 19. fejezet

9. És ha learatjátok országok termését, ne arasd le földed szélét teljesen; és aratásod hulladékát ne szedgeds össze: **10.** Szőlődben ne böngéssz és szőlődnék elhullott szemeit ne szedgeds föl, a szegénynek és az idegennek hagyj azokat; én vagyok az Örökkévaló, a ti Istenetek.

5Mózes 24. fejezet

19. Mikor learatod aratni valódat meződön, és elfelejtesz kévét a mezőn, ne térj vissza, hogy azt elvedd; az idegené, az árváé és az özvegyé legyen, hogy megáldjon téged az Örökkévaló, a te Istened kezéd minden munkájában.

20. Mikor lerázod olajfadat, ne szedd le (a bogyókat) magad után; az idegené, az árváé és az özvegyé legyen. **21.** Ha leszüreteled szőlődet, ne böngéssz magad után; az idegené, az árváé és az özvegyé legyen. **22.** Emlékezzél meg arról, hogy rabszolga voltál Egyiptom országában, azért parancsolom meg neked, hogy tedd ezt a dolgot.

A Jeruzsálemben fogyasztott tized

5Mózes 14. fejezet

22. Tizedet adj vetésednek minden terméséből, amely terem a mezőn évről évre. **23.** És edd meg az Örökkévaló, a te Istened színe előtt, azon a helyen, melyet kiválaszt, hogy ott lakoztassa nevét: tizedét gabonádnak, mustodnak és olajadnak, meg elsőszületteit marhádnak és juhaidnak, hogy megtanuld félni az Örökkévalót, a te Istenedet minden időben. **24.** Ha pedig hosszabb neked az út, hogysen elvihetné azt, mert távol van tőled a hely, melyet kiválaszt az Örökkévaló, a te Istened, hogy odahelelyezze nevét; mert megáld téged az Örökkévaló a te Istened, **25.** akkor add pénzben; kösd össze a pénzt kezekben és menj arra a helyre, melyet kiválaszt az Örökkévaló, a

te Istened. **26.** És adjad a pénzt mindazért, amire vágyik lelked: marháért, juhért, borért és részegítő italért, mindenért, amit kér tőled lelked; és egyél ott az Örökkévaló, a te Istened színe előtt és örvendj te és házad. **27.** A levitát pedig, aki kapuidban van, ne hagyd el, mert neki nincs osztályrésze és birtoka nálad.

A szegények tizede

28. Három év végével vidd ki termésed minden tizedét, abban az évben és hagyd kapuidban, **29.** hogy jőjjön a levita, mert neki nincs osztályrésze és birtoka nálad, meg az idegen, az árva és az özvegy, kik kapuidban vannak, hogy egyenek és jóllakjanak, hogy megáldjon az Örökkévaló, a te Istened kezéd minden munkájában, amit végzel.

Talmud

Kötubot 13. fejezet:

Sálos sávuot: Szabad-e a szentföldre telepedni?

Kötubot 110b. lap második oldal közepétől
a 111. lap első oldalának közepéig (részletek).

Leteledés családi kötelék folytán

MISNA:

[A Misna itt azt tárgyalja, hogy joga van-e valakinek megkövetelni családjától az áttelepülést Izraelből vagy Izraelbe.]

משנה. הכל מעלין לארץ ישראל, ואין הכל מוציאין.

1. §. Az ember **FELVIHETI** vagyis kötelezheti háznépe **MINDEN TAGJÁT** arra, hogy vele tartson **EREC JISZRÁÉLBE**³³⁶, **DE SENKIT SEM TÁVOLÍTHAT EL** onnan, vagyis nem kötelezheti feleségét és háznépe más tagjait, hogy elhagyják Erec Jiszráélt egy idegen országért.

הכל מעלין לירושלים, ואין הכל מוציאין.

2. §. Az, aki családjával valahol Erec Jiszráélben él, ragaszkodhat ahhoz, hogy a családja **MINDEN TAGJA FELKÖLTÖZZÖN VELE JERUZSÁLEMBE**³³⁷, **DE SENKIT SEM TÁVOLÍTHAT EL** onnan, vagyis nem költöztetheti családja tagjait azok akarata ellenére Jeruzsálemből valahová máshová Erec Jiszráélben.

אחד האנשים ואחד הנשים.

³³⁶ Egyes vélemények szerint bibliai micva betelepíteni Erec Jiszráélt. Eszerint Misnánk e rendelkezése ennek a micvának kiteljesítése (lásd *Nachmanidész* a *4Mózes* 33:53-hoz és *Széfer Hámicvot*, *Ászé* függelékét, 4. micva). Más vélemények szerint nem létezik olyan parancsolat, amely Erec Jiszráél betelepítésére szólít fel. Mindazonáltal még ezek a szaktekintélyek is egyetértenek abban, hogy méltó cél Erec Jiszráélben élni. Ezért aztán a Bölcsék úgy rendelkeztek, hogy egy személynek legyen lehetősége arra, hogy a családját kötelezze az odatelepeülésre, e célt beteljesítendő.

³³⁷ Nincs semmilyen tevőleges parancsolat, amely szerint Jeruzsálemben kellene élni. Mindazonáltal számos olyan micvát találunk, amely megköveteli az egyén jelenlétét Jeruzsálemben (például: áldozatbemutatás; a terményből elkülönített *máászér séni*, a második tized elfogyasztása [*5Mózes* 14:23–26.]; egy háláchikus probléma előadása a Nagy Szanhedrin előtt [*uo.* 17:8–9.]). Úgy tűnik tehát, hogy Bölcséink elismerték: a Jeruzsálemben való letelepedés méltó célkitűzés, s ezért úgy rendelkeztek, hogy az egyénnek joga legyen háznépét az odatelepeülésre kötelezni.

3. §. AKÁR FÉRFI, AKÁR NŐ, mindkettő ragaszkodhat az Erec Jiszáélbe vagy Jeruzsálembé való költözéshez; és ha a feleség nem hajlandó csatlakozni a férjéhez, akkor az elválhat tőle, és az asszony elveszti a *kötubáját*, a házasságlevélben kötött összeget; ha a férj nem hajlandó csatlakozni a feleségéhez, akkor el kell válnia az asszonytól, és ki kell fizetnie az asszony *kötubáját*...

GÖMÁRÁ:

Aki Erec Jiszáélen kívül lakik, istentelen

[A Gömárá hosszas értekezésbe fog Erec Jiszáél nagyszerűségéről (és ezzel rokon témákról), amely egészen a traktátus végéig folytatódik:]

תנו רבנן :

A Bölcsék azt tanították egy Brájtában:

לְעוֹלָם יְדוּר אָדָם בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אֶפִּילוּ בְעִיר שְׂרוּבָה נְכָרִים וְאֵל יְדוּר
בְּחוּצָה לְאֶרֶץ וְאֶפִּילוּ בְעִיר שְׂרוּבָה יִשְׂרָאֵל.

A zsidó EMBER MINDEN ESETBEN LAKJÉK EREC JISZRÁÉLBN, MÉG AKKOR IS, HA OLYAN VÁROSban kell laknia, AHOL A TÖBBSÉG BÁLVÁNYIMÁDÓ³³⁸, ÉS NE LAKJÉK EREC JISZRÁÉLEN KÍVÜL, MÉG AKKOR SEM, HA OTT EGY ZSIDÓ TÖBBSÉGŰ VÁROSban LAKNA.

שָׁפַל הָדָר בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל – דוּמָה כְּמִי שֵׁיִשׁ לוֹ אֱלֹהִים, וְכָל הָדָר בְּחוּצָה
לְאֶרֶץ – דוּמָה כְּמִי שֵׁאִין לוֹ אֱלֹהִים, שֶׁנֶּאֱמַר: ”לְתַת לָכֶם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן
לְהִיּוֹת לָכֶם לְאֱלֹהִים“.

MERT AKI EREC JISZRÁÉLBN LAKIK, AZ OLYBÁ VÉTETIK, MINT AKINEK VAN ISTENE, AKI PEDIG EREC JISZRÁÉLEN KÍVÜL LAKIK, AZ OLYBÁ VÉTETIK, MINT AKI ISTENTELEN, AMINT AZT AZ ÍRÁS IS MONDJA³³⁹: „...HOGY ADJAM NEKTEK KÁNAÁN ORSZÁGÁT, HOGY LEGYEK A TI ISTENETEK”. Ennek a két tagmondatnak az egymás mellé helyezése azt tanítja nekünk, hogy a „legyek a ti Istenetek” az a „Kánaán országá”-n, azaz Erec Jiszáélen belüli tartózkodástól függ.

[A Gömárá csodálkozva kérdi:]

וְכָל שֵׁאִינוּ דָר בְּאֶרֶץ אֵין לוֹ אֱלֹהִים !

És aki nem Erec Jiszáélben lakik, az Istentelen?! Hiszen az Örökkévaló az egész világ Istene! A kapcsolat Isten és a zsidó nép között nem lehet a zsidók Erec Jiszáélben való jelenlétének feltételéhez kötve. Az Örökkévaló akkor is a zsidó nép

³³⁸ Ha azonban abban az Erec Jiszáél-i városban *kizárólag* bálványimádók laknak, vagyis egyáltalán nincs lehetősége arra, hogy zsidók között éljen, akkor *nem* szabad ott laknia. Nem kötelezhetünk senkit sem arra, hogy barbároktól vagy akár egy csoport gonosz embertől körülvéve éljen (*Ávne Nezer, Joré Déa* 457:1.).

³³⁹ *3Mózes* 25:38.

Istene, ha azok száműzetésben élnek. A Tóra szövetsége érintetlenül él tovább, akárhol tartózkodjanak is. – ? –

[A Gömárá ezt a magyarázatot adja:]

אַלָּא לומר לך: כל הדר בחוצה לארץ – כאילו עובד עבודה זרה.

A Brájtát **igazából** a következőképpen kell érteni: Az Írás azt **tudatja** velünk, **hogy aki Erec Jiszráélen kívül lakik, az olyan, mintha bálványimádó lenne.** Aki bálványimádók országában lakik, könnyebben belesodródhat a Tóra szellemével el-lentétes viselkedés bűnébe (ami Erec Jiszráélben annak szentsége miatt nem fordulhat elő, még akkor sem, ha a többség bálványimádó lenne).

[A Brájtá így folytatódik:]

וכן בָּדוּד הוא אומר: ”כי גִּרְשׁוּנֵי הַיּוֹם מִהַסְתַּפַּח בְּנַחֲלַת ה' לֵאמֹר לָךְ עֹבֵד אֱלֹהִים אֲחֵרִים“,

ÉS UGYANÍGY DÁVIDDAL KAPCSOLATBAN EZT MONDJA az Írás:³⁴⁰ „...MERT ELŰZTEK MA ENGEM, HOGY NE TARTOZZAM AZ ÖRÖKKÉVALÓ BIRTOKÁBA [Erec Jiszráél], MONDVÁN: EREDJ, SZOLGÁLJ MÁS ISTENEKNEK!”

וכי מי אומר לו לָדוּד לָךְ עֹבֵד אֱלֹהִים אֲחֵרִים? אַלָּא לומר לך: כל הדר בחוצה לארץ – כאילו עובד עבודה זרה.

NAMÁRMOST, KI MONDTA AZT valaha is DÁVIDNAK: „EREDJ, SZOLGÁLJ MÁS ISTENEKNEK!”? A vers SOKKAL INKÁBB AZT TUDATJA AZ EMBERREL, HOGY AKI EREC Jiszráélen KÍVÜL LAKIK, AZ OLYAN, MINTHA BÁLVÁNYIMÁDÓ LENNE. Mivel Dávidnak menekülnie kellett Erec Jiszráélből, hogy Moáb és Ákis pogány királyainál leljen menedéket, ezt úgy élte meg, mintha valaki bálványimádásra kényszerítette volna (*Rási*).

Szabad-e Babilóniából a Szentföldre vándorolni?

רבי זירא הוה קמשתמיט מיניה דרב יהודה, דבָּעָא לְמִיסק לְאַרְץ יִשְׂרָאֵל,

Rabbi Zérá került Ráv Jehudát, mert rabbi Zérá fel akart menni Babilóniából Erec Jiszráélbe, Ráv Jehudá pedig azon a tiltó véleményen volt, hogy rabbi Zérá tervezett Erec Jiszráélbe való áttelepülése tilos.

דָּאָמַר רב יהודה: כל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה, שנאמר: ”בָּבֶלְהָ יוּבָאוּ וְשָׁמָּה יִהְיוּ עַד יוֹם פְּקֻדֵי אוֹתָם נָאָם ה'“.

Azt mondta ugyanis Ráv Jehudá: Aki Babilóniából felmegy Erec Jiszráélbe, az egy tevőleges parancsolatot sért meg, amint azt az Írás is mondja³⁴¹: „Ezek is

³⁴⁰ 1Sámuel 26:19.

³⁴¹ Jeremiás 27:22.

Babilonba kerülnek, és ott lesznek mindaddig, amíg számon nem kérem azokat – így szól az Örökkévaló –, és vissza nem hozom erre a helyre.” Tehát bárki, aki a maga elhatározásából elhagyja Babilóniát, hogy Erec Jiszráelbe települjön, az megsérti Isten ottmaradásra vonatkozó utasítását³⁴². Rabbi Zérá attól tartott, hogy Ráv Jehudá végül rendelettel fogja őt Babilóniában marasztalni. Ez esetben rabbi Zérának mindenképpen tartania kellett volna magát a renDELETEhez.

[A Gómárá kifejti, hogy rabbi Zérá nézete szerint ez a forrás miért nem tiltja az embernek, hogy kivándoroljon Babilóniából:]

– וְרַבִּי זִירָא – הָהוּא בְּכָלֵי שְׂרַת כְּתִיב.

De rabbi Zérá fenntartotta azon álláspontját, hogy **ez a vers a Szentély megszentelt edényeire utal**, amint az a szövegkörnyezetből is kiderül. Hiszen a passzus egy korábbi verse így kezdődik³⁴³: „Ezt mondja az Örökkévaló, a Seregek Ura: Az oszlopok, a nagy medence, az állványok és a többi edény még, amelyek megmaradtak ebben a városban... ezek is Babilonba kerülnek, és ott lesznek mindaddig...”, Isten tehát kijelenti, hogy azok az edények Babilóniában maradnak, ám az embereknek meg van engedve, hogy Erec Jiszráelbe távozzanak.

[Ráv Jehudá erre egy újabb forrást idéz, az Énekek Énekéből, mely az Erec Jiszráelbe való bevándorlást igenis tiltja:]

– וְרַבִּי יְהוּדָה: כְּתִיב קָרָא אֶחְרִינָא: ”הַשְּׁבַעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַיִם בְּצַבָּאוֹת אוּ בְּאֵילֹת הַשָּׂדֶה וְגו'”.

És Ráv Jehudá azt mondta: **Van egy másik bibliai vers is**, ami ezzel kapcsolatos³⁴⁴: „Esketlek titeket, Jeruzsálem lányai, a gazellákra és a mező szarvasaira: Ne keltsétek, ne ébresszétek föl a szerelmet, amíg nem akarja!” „Jeruzsálem leányai” a zsidó nép annak minden egyes nemzedékében. Megesküdtek arra, hogy nem ébresztik fel Isten irántuk érzett szerelmét azzal, hogy visszatérnek Erec Jiszráelbe, csak majd ha Isten már elhozta – a neki tetsző időpontban – a Végső Megszabadítást. Ez a vers, jelképesen, arra tanít minket, hogy erre eskü köt minket³⁴⁵.

[Rabbi Zérá ezt a forrást eltérően értelmezi:]

³⁴² Noha Ráv Jehudá ezt „tevőleges parancsolat”-ként jellemzi, azt azért nem gondolja, hogy ez valóban a Tóra egyik tevőleges parancsolata lenne, hiszen forrása Jeremiás egyik jövendölése, amelyet a próféta az Első Szentély lerombolásával kapcsolatban tett. A parancs arra, hogy Babilóniában maradjanak, sokkal inkább egy a Próféták Könyveiben szereplő utasítás, ami bizonyos szempontokból hasonló a rabbinikus rendelkezésekhez.

³⁴³ Uo. 19.

³⁴⁴ Énekek éneke 2:7.

³⁴⁵ Ráv Jehudá nem mond le a feljebb általa idézett első versről: „...ezek is Babilonba kerülnek, és ott lesznek mindaddig...”, hanem az Énekek énekéből vett verssel bizonyítja, hogy a Jeremiás-vers az Erec Jiszráelből száműzött zsidókról és nem a megszentelt edényekről beszél. (Háfláá)

— וְרַבִּי זִירָא: הָהוּא שְׁלֵא יַעֲלוּ יִשְׂרָאֵל בְּחוּמָהּ.

De **rabbi Zérá** fenntartotta azon véleményét, hogy ez a vers az *Énekek énekéből* csupán annyit jelent, **hogy a zsidó népnek nem szabad haddal**, erős kézzel Erec Jiszráelbe **sereglenni**³⁴⁶. Ám ha egy egyén, mint ő maga is, le szeretne ott telepedni, az engedélyezett számára³⁴⁷.

[Ráv Jehudá egy újabb forrást ismertet:]

— וְרַבִּי יְהוּדָה: “הַשְּׂבָעֵתִי” אֶחְרִינָא כְּחֵיב.

És **Ráv Jehudá** azt mondja, hogy a fent említett eskü tiltja még az egyén számára is, hogy bevándoroljon Erec Jiszráelbe, mert **van egy másik** bibliai vers is az *Énekek énekében*, amely teljesen megegyezik a fent említett verssel: „**Esketlek titeket**, Jeruzsálem lányai...”, stb.³⁴⁸ és ez a második vers az, amiből levezethető az Erec Jiszráelbe való bevándorlás teljes tilalma.

A zsidó nép száműzetésének fenntartása

[Rabbi Zérá más értelmezést ad ennek a második versnek is:]

— וְרַבִּי זִירָא? הָהוּא מִיבְעֵי לִיה לְכַדְרֵי יוֹסֵי בְּרַבִּי חֲנִינָא, דְּאָמַר: שְׁלֵשׁ שְׂבוּעוֹת הִלְלוּ לָמָּה?

És **rabbi Zérá** fenntartja azon véleményét, hogy az egyén számára a letelepedés engedélyezett, minthogy ez a második vers **rabbi Joszé ben rabbi Chániná** tanításához **rendelendő, mert ő azt mondta**: Van egy harmadik vers is az *Énekek énekében*³⁴⁹, amely néhány szó híján megegyezik a fentebb idézett két verssel. Ez a három vers három esküre utal. **Mire vonatkozott ez a három eskü?**

אחת — שְׁלֵא יַעֲלוּ יִשְׂרָאֵל בְּחוּמָהּ;

(1) **Először is arra, hogy a zsidó népnek nem szabad haddal** Erec Jiszráelbe **sereglenni**;

³⁴⁶ Szó szerint: „a zsidó népnek nem szabad megmásznia a várfalat”. *Rási* magyarázata szerint ez azt jelenti, hogy nem szabad „erős kézzel”, azaz erőszakkal Erec Jiszráelbe menniük. Egy másik fordítási lehetőség: „hogy a zsidó nép ne úgy menjen fel [Erec Jiszráelbe], mint egy fal”, azaz tömegesen (*Hágáhot rabbi Jáákov Emden, Rásás*).

³⁴⁷ Dacára ennek az eskünek, Ezra nemzedékének idején egyetlen zsidó sem volt eltiltva attól, hogy bevándoroljon Erec Jiszráelbe. Abban az időben a zsidók nem erőszakot alkalmazva hatoltak be Erec Jiszráelbe, hanem Kürosznak, az Izrael Földjét is magában foglaló perzsa birodalom uralkodójának királyi hívó szavára válaszul mentek. Kürosz szerepét a száműzött zsidók visszahívásában a próféták is megerősítik (lásd *Jesájá* 45:13., *Mögilá* 12a.), és a zsidó népet felelősségre vonták, amiért abban az időben nem alijáztak tömegesen. Lásd *Ávné Nezer, Joré Déá* 454:56.

³⁴⁸ *Énekek éneke* 3:5. Ez a vers teljesen megegyezik a fent idézett 2:7-tel.

³⁴⁹ 8:4.

וְאַחַת – שֶׁהַשְּׂבִיעַ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת יִשְׂרָאֵל שְׁלֵא יִמְרְדוּ בְּאוֹמוֹת
הָעוֹלָם;

(2) **másodszor arra, hogy az Örökkévaló felszólította a zsidó népet, hogy ne lázadjanak fel a világ népei ellen;**

וְאַחַת – שֶׁהַשְּׂבִיעַ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת אוֹמוֹת הָעוֹלָם שְׁלֵא יִשְׁתַּעֲבְדוּ
בְּהֵן בְּיִשְׂרָאֵל יוֹתֵר מִדָּאִי.

(3) **harmadszor pedig arra, hogy az Örökkévaló megparancsolta a bálványimádóknak, hogy ne essenek túlzásba a zsidó nép elnyomásában.**

E három eskünek az a célja, hogy a zsidó népet száműzetésben tartsa a világ népei között a végső megszabadítás idejéig. Ehhez Isten három dolgot rendelt el magyarázandó a fenti három esküt: (1) A száműzetés nem érhet véget idő előtt; (2) a száműzetés intenzitása nem csökkenhet; és (3) nem is növekedhet.

Mindenesetre rabbi Zérá kitartott azon véleménye mellett, hogy az egyén számára sosem volt megtiltva, hogy bevándoroljon Erec Jisráélbe.

[Ráv Jehudá feltárja a vers középső részében az egyének bevándorlását tiltó forrást:]

– וְרַב יְהוּדָה: “אִם תַּעֲרִירוּ וְאִם תַּעֲוִרְרוּ” כְּתִיב.

És Ráv Jehudá azt mondja, hogy valójában az egyén is meg lett esketve, hogy nem vándorol be Erec Jisráélbe, mert mindhárom vers közepén **az áll: „Ne keltsétek, ne ébresszétek föl a szerelmet”**. Minthogy bármelyik szó a kettő közül (*keltsétek föl* vagy *ébresszétek föl*) elegendő lett volna, ez a látszólagos szószaporítás arra céloz, hogy létezik még egy eskü, mely az egyének Erec Jisráélbe való bevándorlását tiltja.

[Rabbi Zérá erre is egy másféle szövegmagyarázatot kínál:]

– וְרַבִּי זִירָא: מִיִּבְעֵי לִיהַ לְכַדְרֵי לִוִּי, דְּאָמַר: שֶׁשׁ שְׂבוּעוֹת הִלְלוּ לְמָה?
תְּלַתָּא – הֲגַי דְּאָמְרֵן, אִינְךָ:

És rabbi Zérá fenntartja megengedő álláspontját, minthogy a fentebbi három versben jelentkező látszólagos szószaporítás **rabbi Lévi tanításához rendelendő, mivel ő azt mondta:** Mindhárom „Esketlek titeket” kezdetű vers két esküt tartalmaz a két azonos jelentésű ige okán: *keltsétek föl* és *ébresszétek föl*, s így ez összesen (3x2) hat esküre utal. **Mire vonatkozik ez a hat eskü? Hármát már említettünk. A többi a következő:**

שְׁלֵא יִגְלוּ אֶת הַקֶּץ;

(4) A zsidó nép prófétái **nem fedhetik fel a Véget**, azaz a végső megszabadulás időpontját;

וְשֶׁלֵא יִרְחֲקוּ אֶת הַקֶּץ;

(5) és a zsidóknak **nem szabad késleltetni**³⁵⁰ a Véget azzal, hogy bűnöket követnek el³⁵¹;

וְשָׁלַח יְגִלּוּ הַסּוּד לְנִכְרִים.

(6) és **nem szabad felfedniük a Tóra titkait a bálványimádók előtt.**³⁵²

Rabbi Zérá tehát kitartott azon álláspontja mellett, hogy nincs olyan forrás, amely megtiltana, hogy bevándoroljon Erec Jisráelbe, és ezt végül valóban meg is tette³⁵³.

A zsidó nép szabad prédává válhat

[A Gömárá elmagyarázza a fentebb idézett vers egy részét:]

”בְּצִבְאוֹת אוּ בְּאֵילוֹת הַשָּׂדֶה“. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל: אִם אַתֶּם מְקַיְמִין אֶת הַשְּׁבוּעָה – מוֹטָב, וְאִם לֹא – אֲנִי מַתִּיר אֶת בְּשָׂרְכֶם כְּצִבְאוֹת וּכְאֵילוֹת הַשָּׂדֶה.

„...a gazellákra és a mező szarvasaira”. Rabbi Elázár azt mondta e szavak magyarázataként: **Az Örökkévaló így szólt a zsidó néphez: „Ha tartjátok magatokat az eskühöz, jól megy majd sorotok, de ha nem, akkor megengedem, hogy bálványimádók vadásszanak rátok, akár a gazellákra és a mező szarvasaira”**³⁵⁴.

³⁵⁰ A szövegünknek létezik egy másik változata is, amelyben az áll: וְשָׁלַח יְדִקְקוּ אֶת הַקֶּץ, vagyis a zsidóknak *nem szabad sürgetni a Véget*, azaz nem szabad a még illő mértéknél hevesebben könyörögni Istennek és zaklatni őt (*Rási*). Az nem tisztázott, hogy mennyi ima a túl sok ima. A Bölcsék előírták az *Ámidá* napi háromszori elmondását, ami önmagában is számos Megváltásért való könyörgést tartalmaz, a megengedett mérték azonban biztosan e fölött van. Lásd *Chátám Szofér, Likuté Sut* 86. fej.

³⁵¹ Vagy hogy nem szabad elveszteniük a megszabadításba vetett reményüket, és elhessegetni a Vég gondolatát azzal a felkiáltással, hogy az úgysis végtelen messzeségben van még (*Máhársá*).

³⁵² Az itt említett „Tóra titkai” vagy a *Naptár Titkára* (amely egy sor nehezen megfejthető tanítást tartalmaz a zsidó naptár kiigazításához használt komplex metódusokkal és számításokkal kapcsolatban; lásd *Ros Hásáná* 20b., *Rási* uo. és *Toszáfot* itt) vagy a Tóra parancsolatai mögött húzódó misztikus okokra vonatkozik (*Rási*).

³⁵³ Lásd a lenti Gömárát (112a.), amely megőrökíti, hogyan kelt át egy folyón, hogy Erec Jisráelbe jusson. Mielőtt azonban elhagyta volna Babilóniát, rabbi Zérá még egyszer felkereste Ráv Jehudát (inkognitóban), hogy egy utolsó tanítást hallhasson tőle.

³⁵⁴ A Midrás (*Sir HáSirim Rábá* 2:7.) négy esetet említ a történelemből, amikor a zsidók megkísérelték kikényszeríteni a megváltást, és az erőfeszítések mind a négy esetben vérontást eredményeztek. *Maimonidész* az *Igeret Témánban* (a vége felé) számos olyan esetet sorol fel, amikor zsidók csoportjai hamis Messiásokat követtek, s ennek eredményeképpen szörnyű balszerencse, sőt olykor halál jutott nekik osztályrészül. *Maimonidész* megjegyzi, hogy ezeknek a csoportoknak az volt a bűne, hogy megszegték a mi Gömáránkban említett esküket.

Háláchá – Zsidó jog

Földet a békéért?

Összeállítás a lubavicsi rebbe,
Menachem M. Schneerson rabbi beszédeiből

Ne tévesszük meg önmagunkat

Ha az Örökkévaló értelmet adott nekünk, miért kellett még Tórát is adnia mellé?

Hiszen a Tóra maga az igazság. Az agy azzal a csodálatos képességgel lett felruházva, hogy megbizonyosodjon az igazságról. Mire való hát az élet rendjét megszabó isteni törvény? Nem arra van-e az embernek esze, hogy e képességével élve maga fejezze fel a törvényt?

Ezt a kérdést bizony föl lehet tenni – és meg is lehet válaszolni –, mégpedig sokféle szinten. A legegyszerűbb magyarázat mindazáltal az, hogy bár az emberi értelem igen erőteljes eszköz, van az ember lényének egy ennél erősebb összetevője is – a kivánság.

Ha valamit eléggé elszántan akarunk, eléggé kétségbeesetten, képesek vagyunk erőszakot tenni az agyunkon, „hátrakötni a kezeit”, és olyan csavaros okfejtésekre kényszeríteni, melyek egy generáció távolából vagy egy másik kultúra felől tekintve óhatatlanul azt a kérdést vetik fel a szemlélőben: „Mi ütött ebbe az emberbe? Hát elhagyta minden józan esze?” Az agy persze változatlanul ott van, a helyén. Még működik is közben, csak nem a rendeltetésének megfelelően. Ahelyett, hogy nyomára bukkanna az igazságnak, azon dolgozik, hogy logikus alapot szolgáltatson ahhoz, amit mi szeretnénk igazságnak hinni.

A Tóra abszolút axióma

Ezért adta az Örökkévaló nekünk a Tórát – az igazság gyűjteményét, amely nem a mi agyunk terméke, hanem azokból az örökkévaló igazságokból áll, melyekre Ő alapozta a teremtést és az univerzum létezését. A Tóra célja nem az, hogy feleslegessé tegye az agyunkat – éppen ellenkezőleg! Elvárja tőlünk, hogy megfeszítsük az értelmi képességeinket egész azok végső határáig, hogy megértsük a benne foglalt igazságok lényegét, miértjeit és hogyanjait. De ahhoz is hozzásegít bennünket a Tóra, hogy képesek legyünk rajtakapni az agyunkat, ha „rossz irányban”, „visszafelé” működik. Ha az okoskodásaink és elmetornáink végeredménye nem áll összhangban az isteni igazsággal, amit a Tóra tartalmaz, valamit elvettünk útközben.

Akarjuk a békét, de béke lesz-e ebből?

Izrael népe kétségbeesetten szeretné a békét. Arra is legalább olyan kétségbeesetten vágyunk, hogy az ellenségeink legalább ennyire kívánják a békét. Egyszerűen csak nem vagyunk készek elfogadni az olyan valóságot, ami ellentmondani látszik ennek a mindent felemészítő vágyakozásnak.

Azok, akik kellő távolságból szemlélnék minket, csak a fejüket vakarják minket figyelve: „Mi ütött ezekben? Hát végleg elment az eszük? Nem látják, hogy valahányszor engedményeket tesznek az ellenségnek, vagy akár csak szóba kerül ilyen engedmények lehetősége – egyre többen halnak meg? Egyre több zsidó és egyre több arab hal meg, és a két nép szenvedései egyre növekednek. De mikor szilárdan kitartanak, és nem hajlandóak földet feladni, okosan és elszántan harcolnak a gyilkosok ellen, olyankor kevesebb a zsidó áldozat, kevesebb az arab áldozat, és a két nép élete máris valamivel jobb. Ebben az »egy lépést előre, egyet hátra« ördögi körben telt el az elmúlt száz év, és mégis mindig, újra meg újra ugyanaz történik!”

Mit mond a Tóra a „földet békéért” elvről?

De ha már végképp elvesztettük a józan gondolkodás képességét, a Tóra még mindig ott van nekünk. Mit mond hát a Tóra a „földet békéért” elképzelésről?

A Sulchán Áruhan, a Tóra szerinti Törvény „kódexében” egyenes, félre nem érthető szabályt találunk – mégpedig az első kötetben, mely az *Orách Chájim* címet viseli, a 329. szakaszban. Ez a cikkely még csak nem is kimondottan az Izrael földjéről szól – egyképpen érvényes Jeruzsálemre, a New York-i Brooklynra és az új-zélandi Wellingtonra is.

A cikkely a következő helyzetet ismerteti: ellenséges haderő támad ránk, vagy támadással fenyegetőzik, és földet követel tőlünk. Azt mondják: „Adjátok nekünk ezt a darab földet, és mi békében hagyunk titeket.” A mindent felülíró vészhelyzet a pikuách nefes, a lelkek megmentésének parancsa, mely a Tóra minden más rendelkezéséhez képest elsőséget élvez. Szálljunk-e harcba, hogy megakadályozzuk az ellenséget az illető terület birtokbavételében, vagy engedjük át a földet cserébe az ígértért, hogy a jövőben nem lesz agresszió?

A Tóra kimondja a szabályt: a területek feladása csak még inkább kiszolgáltat minket az újabb támadásoknak. Földet feladni a „béke” ígértéért cserébe nem csupán vakmerő hazárdjáték a saját és mások életével – hanem ráadásnak olyan hazárdjáték, amiben vesztesre vagyunk ítélve. Ne adj fel földet, mert az még sebezhetőbbé tesz téged, akkor se add fel, ha háborúba kell menned, hogy megakadályozd a foglalást. Ez a pikuách nefes esete – meg kell előzni az élet veszedelmét. A háború is veszedelmes dolog, de az életek megmentésére olykor háborúba kell menni.

Nem a föld szent volta az igazán fontos itt (bár a Tórának erről is van bőven mondandója). Nem is a tény körül forog a kérdés, hogy tudniillik az Izrael földje a zsidóság örök birtoka nemzedékről nemzedékre, és senkinek nincs meg ahhoz a joga, hogy bárki másnak adja (bár a Tórának erről is van bőven mondandója). Ez az ügy a pikuách nefes esete, az életmentésé.

Oberlander Báruch – Köves Slomó

Zsidó jog és etika

Háború és civil élőpajzs

Az utóbbi napokban és hetekben sokat lehet olvasni és hallani a hírekben és a média különböző híradásaiban, a gázai (a Szentföld tengerpartjának déli része) eseményekről. Négy év folyamatos rakétatámadás után, amelyben arab terroristák több mint 2000 rakétát lőttek ki az izraeli civil lakosságra, Izrael állam arra a következtetésre jutott, hogy nem folytathatja az eddigi visszafogott politikáját, nem tűrheti tovább a halálos, illetve testben és lélekben is súlyosan sérült áldozatokat követelő folyamatos terrortámadásokat. Néhány napos intenzív légi támadás után több ezer katonával behatolt a Gázai övezetbe, hogy megtisztítsa azt a terroristáktól³⁵⁵.

Minden háború komoly etikai és erkölcsi kérdéseket vet föl, hiszen a háború mindenképp emberélet-veszteséggel jár. A gázai háború azonban az általánosnál is több morális kérdést vet fel. A gázai övezet hossza 41 km, szélessége 6 és 12 km között váltakozik. Teljes területe mindössze 360 négyzetkilométer, lakossága pedig 1,5 millió. Minden leadott lövés vagy bomba ilyen sűrűn lakott területen magában hordozza annak a veszélyét, hogy ártatlan civilek sérülhetnek, halhatnak meg. Gázában tovább súlyosbítja ezt a problémát, hogy a terroristák szándékosan a civil lakosság között rejtőzködnek, itt rejtegetik fegyvereiket, és rakétakilövő állásaikat is lakóházak, iskolák, óvodák, kórházak területén, vagy azok közvetlen környékén állítják fel. Tudatosan kihasználják a civil lakosságot, és védtelen gyermekeket, nőket használnak élő pajzsként. Mindezt abból a célból, hogy korlátozzák az izraeli hadsereg mozgásterét. Ebből kifolyólag a civil áldozatok veszélyeztetettsége kettős kérdést vet fel. Melyik a helyesebb út? Ha a civileket veszélyeztető terroristák védelmet kapnak más civilek védelme érdekében? Vagy morálisan alátámasztható-e, hogy civilek is veszélybe kerüljenek a más civileket támadó terroristák miatt?

Izrael hadseregének, a világon egyedül álló humánus gyakorlata példamutató. Nincs még egy hadsereg a világon, amelyik a támadás előtt röplapokon és telefonon keresztül értesítené a civil lakosságot a következő célpontokról. Izrael hadseregének etikai kódexében a következő áll: „A fegyverek tisztasága. – Az Izraeli Hadsereg katonái csakis küldetésük teljesítése céljából, és az ahhoz szükséges mértékben használ-

³⁵⁵ A gázai zsidó élet történelme nagyon hosszú időre tekint vissza. Kezdetei már a Misna és a Talmud idejére tehető (i.sz. 3-4. század). A hatnapos háború (1967) után visszatért a zsidó jelenlét Gázába. 2005-ben Izrael Állam kitelepítette a gázai zsidó lakosságot. Nem célunk e tanulmány keretein belül részletezni a gázai zsidó történelmet, de érdemes megjegyezni, hogy a híres *Ka Ribon olám* dallam, amely a szombati liturgia része világszerte (lásd *Sámuel imája – Zsidó imakönyv* 195-196. l.) ugyancsak egy gázai rabbi költötte, a kabbalista Jiszráél Nádzará (1555-1628), Jichák Lurjá kabbalista (1534-1572) tanítványa.

hatják fegyvereiket és erejüket. Emberségüket még a bevetés ideje alatt is megtartják. Az Izraeli Hadsereg katonái nem használják fegyvereiket civilek, vagy fogságba került katonák ellen, és mindent megtesznek annak érdekében, hogy ne veszélyeztessék az ilyen emberek életét, emberi méltóságát, illetve birtokát³⁵⁶.

Az utóbbi napokban többen is fordultak hozzánk mind a hazai zsidó közösség, mind a társadalom legkülönbözőbb rétegeiből azzal a kéréssel, hogy fejtjük ki a *háláchá*, a zsidó jog, a zsidó erkölcs és etika tanítását e kérdéskörben.

Az emberélet és a béke útjai

A Bibliában az első emberpár teremtésének leírása után, ez áll³⁵⁷: „Megáldotta őket Isten és mondta nekik Isten: Szaporodjatok, sokasodjatok, töltsétek be a földet és hódísátok meg; és uralkodjatok a tenger halán, az ég madarán és minden élő, mely mozog a földön”. Láthatjuk tehát, hogy a Biblia tanítása szerint a Teremtés legfőbb célja maga az élet. Az emberi élet a judaizmus egyik legfontosabb alapértéke. A gyermeknemzés, a „szaporodjatok és sokasodjatok” a zsidó Biblia első parancsa³⁵⁸. Ezzel szemben a gyilkosság, a legsúlyosabb bűnök egyike³⁵⁹. A gyilkosság és a halál maga a tisztátalanság megtestesítője, és éppen ezért a zsidó szakrális szabályok szerint, ha valaki halottal érintkezik, vagy akár egy fedél alatt van egy holttesttel, az tisztátalanná válik, és tilos a jeruzsálemi Szentélybe³⁶⁰ a zsidóság valamikori legszentebb központjába lépnie, amíg meg nem tisztul³⁶¹. A „Ne ölj!” parancsa a Tízparancsolat része, amely a Biblia leírása szerint magától Istentől hangzott el a Sínai-hegyi kinyilatkoztatás³⁶² alkalmával.

A Talmud a következő tanítással világítja meg az egyén életének fontosságát: „Azért teremtette Isten az embert egyedülnek, hogy arra tanítson, bárki, aki egy lelket is elveszejt, olybá vétetik, mintha egy egész világot veszejtett volna el, és bárki, aki akár csak egy lelket is megment, olyan, mintha az egész világot mentette volna meg”³⁶³.

Az emberélet mentése is külön parancsolata a Bibliának: „Ne állj veszteg felebarátod vérénél!”³⁶⁴. Ez a kötelesség a legfontosabb parancsolatok közé tartozik, mint ahogy azt a zsidó filozófia, zsidó jog középkori nagy mestere, a híres Maimonidész (1135-1204) írja³⁶⁵: „Írva van³⁶⁶: »...[az isteni parancsolatok] melyeket, ha megtesz az

³⁵⁶ Lásd az Izraeli Hadsereg hivatalos honlapján:
<http://dover.idf.il/IDF/English/about/doctrine/ethics.htm>.

³⁵⁷ *IMózes* 1:28.

³⁵⁸ Lásd még *uo.* 9:1.

³⁵⁹ *2Mózes* 21:12.

³⁶⁰ *4Mózes* 19:11., 20.

³⁶¹ *Uo.* 12.

³⁶² *2Mózes* 20:12.; *5Mózes* 5:16.

³⁶³ *Szánhedrin* 37a.

³⁶⁴ *3Mózes* 19:16.

³⁶⁵ *Misné Torá, A szombat szabályai* 2:3.

ember, és él általuk« – és nem azért teszi meg, hogy meghaljon általuk. Ez arra tanít minket, hogy a Tóra törvényei nem kegyetlenséget, vagy felesleges szigorúságot hoznak a világra, hanem könyörületet, kedvességet és békét”. Az emberélet szempontjából pedig természetesen nincs különbség zsidó vagy nem zsidó vallású ember között³⁶⁷.

Mivel „útjai kellemesség útjai és mind az ösvényei béke”³⁶⁸, így aztán természetesen minden háború negatív, és kerülendő. Még Dávid királyról, a zsidó nép nemzeti szimbólumáról is azt olvashatjuk, hogy amikor föl akarta építeni 3000 évvel ezelőtt az ókori Izrael fővárosában, Jeruzsálemben a zsidó vallás központját, a Szentélyt, ezt nem tehette meg, ugyanis: „Vért ontottál bőségesen és nagy háborúkat viseltél; ne építs házat az én nevemnek, mert sok vért ontottál földre előttem”³⁶⁹. Annak ellenére, hogy Dávid minden háborúja az Örökkévaló akaratával egyezett, mégis a Szentély, amely az Isteni Dicsfény helye, nem épülhetett fel olyan ember keze által, aki „sok vért ontott”. Hasonló elvet fedezhetünk föl abban a bibliai passzusban, amely a Szentélyen belüli oltár felépítésének szabályait ismerteti, és azt mondja: „Ha pedig kőoltárt csinálsz nekem, ne építsd faragott kövekből, mert vasadat emeltem rá és megszenteltelenítetted azt”³⁷⁰. Ennek pedig az az oka, hogy „az Oltár az ember életét hivatott meghosszabbítani, a vas pedig az ember életének megrövidítésére teremtett. Nem illő, hogy a megrövidítő a meghosszabbítón felülemelkedjen”³⁷¹.

A háborúval ellentétben a béke egyike azoknak az áldásoknak, amelyekkel Isten a zsidó népet áldja: „Ha a törvényeim szerint jártok, és parancsolataimat megőrzitek, és megteszitek azokat... Én pedig adok békét az országban, lefeküsztek, és senki sem ijeszt fel; elpusztítom a fenevadat az országból, és kard nem vonul át országotokon”³⁷².

Bölcseink mondásai között több tucat a béke értékéről tanúskodó tanítás. Ezekből csak egy párat tudunk itt idézni³⁷³: „Azt mondta Simon ben Cháláftá rabbi, nincs más áldást fogadó edény, mint a béke, miként írva van³⁷⁴: »az Örökkévaló megáldja népét békességgel«... Nagy dolog a béke, hiszen az Örökkévaló is Békének nevezetik, ahogy írva van³⁷⁵: »...és így nevezte: az Örökkévaló a béke«... Nagy dolog a béke, hiszen értéke felér a Teremtéssel, ahogy írva van³⁷⁶: [»Áki fényt alkot, és sötétség teremt, aki békét teremt, a Mindenség Alkotója«]”.

³⁶⁶ 3Mózes 18:5.

³⁶⁷ Lásd részletesen *Encyclopedia of Jewish Medical Ethics*, I. köt., 127. l. és az ott a 38. jegyzetben jelölt források.

³⁶⁸ Példabeszédek 3:17.

³⁶⁹ 1Krónikák 22:8.

³⁷⁰ 2Mózes 20:22.

³⁷¹ Rási magyarázata *uo.*

³⁷² 3Mózes 26:3., 6.

³⁷³ Sifré, Bámidbár 42.

³⁷⁴ Zsoltárok 29:11.

³⁷⁵ Bírák 6:24.

³⁷⁶ Jesájá 45:7.

Mindezek fényében nyilvánvaló, hogy a háború eszközéhez csak a legszélsősége-sebb esetben szabad nyúlni. Lehetőség szerint kerülni kell a háborúkat és a fegyveres konfliktusokat. Azonban mégis vannak különleges esetek, amikor nincs más választás, mint fegyverhez nyúlni. Ezekről az esetekről tanították bölcseink: „az, aki a kegyetlen-könyörül, végül maga válik kegyetlenné a könyörületesekkel szemben”³⁷⁷.

Bibliai források csakis a Szóbeli Tan értelmezése alapján

Mi tehát a zsidó tanítás álláspontja a háborúviselésről? A kérdés nehéz, ugyanis a zsidó nép 2000 éven át csak diaszpórában élt, nem saját hazájában, és ebből kifolyólag a háborúskodás két évezreden keresztül nem merült fel, mint gyakorlati kérdés. Így aztán igencsak megritkultak a témával foglalkozó *halachikus*, jogi értekezések³⁷⁸. Ugyanakkor találhatunk a Biblia fejezetei között egyes részeket, amelyek útmutatással szolgálhatnak ebben a kérdésben, de tudnivaló, hogy a zsidó hagyomány soha sem hoz törvényt egyenesen a bibliai mondatokból³⁷⁹. Az Isteni Tan, amely a Bibliában és a próféták tanításaiban szerepel, csak azok után válik gyakorlati útmutatóvá, hogy a több évezredes hagyománnyal rendelkező zsidó bölcsesség értelmezése által valódi formát ölt. Másképp fölmerül annak a veszélye, hogy az Írás tanításait és üzenetét a valósággal ellentétesen alkalmazzuk, mivel csak szegényes saját tudásunkra és értelmezésünkre hagyatkozunk. A Szóbeli Tan és az Írott Tan egy és ugyanazon érme két oldalát alkotják. Nem lehet az egyik oldalt a másik oldal nélkül alkalmazni.

Egy tipikus példa ennek, a feltétel nélküli szükségszerűségére: a Tóra azt tanítja, hogy „szemet szemért, fogat fogért, kezét kézért, lábat lábért”³⁸⁰. A szöveget olvasva, és az évezredes zsidó tanítást, a Szóbeli Tan értelmezését elhagyva, ebből arra következtethetnénk, hogy ha valaki szándékosan vagy akaratán kívül kiütötte felebarátjának szemét, akkor kötelességünk lenne a saját szeme kiütésével büntetni. A Talmud bölcsei azonban egyértelművé tették³⁸¹, hogy ez kizárt, elképzelhetetlen, és minden zsidó erkölcsi és etikai tanítással szemben áll. A passzus valódi jelentése, hogy a „szemnek”, „fognak” és „lábnak” megfelelő értékű kártérítést kell, hogy fizessen az elkövető³⁸².

³⁷⁷ Midrás *Jálkut Simoni*, 1Sámuel 121.

³⁷⁸ Lásd Arye Edrei, „Law, Interpretation, and Ideology: The Renewal of the Jewish Laws of War in the State of Israel”, *Cardozo Law Review* 28:1 (2006): 188-227. 1.; Stuart A. Cohen, „The Re-Discovery of Orthodox Jewish Laws Relating to the Military and War in Contemporary Israel: Trends and Implications”, *Israel Studies* 12:2 (2007): 1-28. 1.

³⁷⁹ Lásd *Likuté szichot*, XVII., 269. l. a 24. jegyzetben jelölt források.

³⁸⁰ 2Mózes 21:24. lásd még: 3Mózes 24:19-20.

³⁸¹ Ezt a következtetést a bölcsek a Mózesi hagyományból és más bibliai passzusok összehasonlításából vonták le, hiszen a Tóra máshol ugyanezért csupán kártérítésre kötelezz (lásd például 2Mózes 21:18-19.). A témával részletesen foglalkozik a Talmud *Bává kámá* 84a.; lásd még Maimonidész, *Misné Torá*, *A testi sértés és ember általi károkozás szabályai* 1:5.

³⁸² Érdemes megjegyezni, hogy Hammurabi Kódexe a szószerinti „szemet szemért”-re alapszik (*ius talionis*). Lásd még *Hertz Biblia*, Chábád Lubavics Alapítvány kiadása, Budapest 1996, 288-291. l.

Más szóval, ha valaki a Biblia passzusait saját értelmezésére hagyatkozva a talmudi tanítás szűrője nélkül igyekszik alkalmazni, akkor könnyen a Biblia valódi tartalmával ellentétes, barbár és kegyetlen cselekedetet követhet el. Ez az elv egyaránt vonatkozik a Tóra jogi részére és a bibliai történetekre, amelyek valódi jelentésének megértéséhez ugyancsak szükség van a Szóbeli Tan segítségére.

E bevezető gondolatok után foghatunk csak neki, hogy megvizsgáljunk egy-két olyan bibliai forrást, amely kapcsolatos tanulmányunk összetett problémájával. Az alább leírt gondolatok nem tekinthetők gyakorlati döntvénynek, hanem csupán első próbálkozásunknak³⁸³ a téma tisztázására.

Közeli és távoli népek törvénye

A zsidó nép honfoglalása Kánaán földjén látszólag kézenfekvő példaként szolgálhat témánkhoz, mégis fontos felhívni a figyelmet arra, hogy a honfoglaló háborúk bibliai forrásai semmiképp sem örökérvényű irányelvek, hiszen csak egy különleges történelmi helyzetben adtak útmutatást.

40 év sivatagi vándorlás után Izrael fiai fölkészültek – az Ábrahámnak ígért – Kánaán elfoglalására. A Biblia ekkor utasítást ad³⁸⁴ hadviselésükhöz, amelyben két típusú háborút különböztet meg egymástól: 1. a honfoglaló, Kánaán földjén élő hét néppel ellen vívott háborúk, 2. a „távoli városok”, vagyis nem közvetlenül a hét kánaánita néppel szembeni háborúk. Ez utóbbi háborúskodásokkal kapcsolatban a Biblia azt tanítja, hogy kötelező volt a csata megkezdése előtt a békefelhívás, és annak elutasítása esetén a harcokban kímélni kell a nőket és gyerekeket, a civil lakosságot, és csak a harcos férfiak életét lehet kioltani³⁸⁵. A honfoglaló háborúk esetében is a legtöbb kommentár és törvényhozó álláspontja³⁸⁶ az, hogy kötelező volt a békefelhívás, de annak elutasítása esetén a Biblia mégis azt tanítja, hogy a város minden lakosával (beleértve a civileket is) végezni kell. Ez a bibliai szabály azonban még véletlenül sem legitimálja általánosan civilek bántalmazását, hiszen ezt a különlegesen drasztikus szabályt a Tóra csak ebben az egyedi történelmi helyzetben írta elő, még pedig „az ő undokságaik... amiket végbe vittek az isteneiknek”³⁸⁷ miatt.

³⁸³ Ez a tanulmány sokban hagyatkozik Neria Guttel, „Háború a civilek által sűrűn lakott területen”, *Tchumin*, XXIII (2003), 18-42. l. és Michael Broyde, „Just Wars, Just Battles and Just Conduct in Jewish Law”, in: *War and Peace in the Jewish Tradition*, New York 2007, 1-43. l. tanulmányaira.

³⁸⁴ 5Mózes 20:10-18.

³⁸⁵ Feltételezhetjük hogy a Tóra szövege azért írja, hogy „akkor verd le minden férfiszemélyt”, mivel az adott korban a harcban álló nép minden felnőtt férfitagja harcos volt, mint ahogy erre magának a Bibliának fogalmazásából is találunk tanúságot. Lásd pl.: 4Mózes 21:23. („...összegyűjtötte Szihón egész népét és kiment Izráel ellen... és harcolt Izráellel”); Josuá 8:14. („...és kivonultak a város emberei Izrael elébe a harcra – ő és egész népe... “); *uo.* 17. („S nem maradt vissza senki Ájban és Bét-Élben, ki nem vonult volna ki Izrael után...”).

³⁸⁶ Lásd Náchmanidész (1194-1270) Tóra kommentárjában *uo.*, a Coucy-i Mose ben Jáákov rabbi (XIII. sz.), *Széfér micvot gádol* (Tevelöges parancsolatok 118.), a barcelonai Áháron Hálévi rabbi (XIII. sz. közepe) *Széfér háchinuch* (527. parancsolat). De lásd Slomo Jicháki rabbi – Rási (1040-1105) Tóra kommentárjában *uo.*

³⁸⁷ *Uo.* 18.

Bűn-e, a bűn megtűrése?

A korai zsidó bibliamagyarázók között terjedelmes helyet kap Jákob két fiának, Simonnak és Lévinek az esete. A Tóra beszámol arról, hogy azok után, hogy Schem, Chámor fia, elcsábította és megerőszakolta Dinát, Jákob leányát, Simon és Lévi lerohanták Schem városát, és az egész város teljes férfi lakosságát kiirtották: „És történt a [körülmetelésük utáni] harmadik napon, midőn fájdalmat szenvedtek, vették Jákobnak két fia, Simon és Lévi, Dina fivérei, mindegyik a kardját és mentek a gyanútlan város ellen, és megölték minden férfit; Chámort és Schemet a fiát is megölték a kard élével, és vették Dinát Schem házából, és elmentek”³⁸⁸. Valójában azonban nem csak a város férfi lakosságával végeztek, hiszen azt olvassuk a történet leírásában, hogy „Jákob fiai rámentek a megöltekre és kifosztották a várost, mivelhogy megfertőztették nővérüket. Juhaikat, marhájukat és szamaraikat és ami a városban meg a mezőn volt, elvették, egész vagyonukat és mind a gyermekeiket s asszonyaikat fogva vitték és elprédálták – mindent, ami a házban volt”³⁸⁹.

Simon és Lévi tettét Jákob mélyen elítélte: „És szólt Jákob Simonhoz és Lévihez: Megzavartatok engem, rossz hírbe kevervén az ország lakójánál, a kanaáninál és a perizzinél”³⁹⁰, annak ellenére, hogy Simon és Lévi azzal érveltek, hogy „mint paráználással bánjanak-e nővérünkkel?”³⁹¹.

A szöveg egyszerű olvasása rámutat, hogy Jákob elégedetlensége és kritikája Simon és Lévi tetteivel szemben, útmutatás arra nézve, hogy tilos civil lakosságot bántalmazni. Ezt az olvasatot erősíti meg a híres újkori, német bibliakommentár, Samson Raphael Hirsch rabbi (1808-1888) is, aki a következőket írja: „Most tehát gonosz cselekedetekről olvassunk, és nem is áll a Tan szándékában védeni azokat. Ha Simon és Lévi egyedül a bűnt elkövető Schemmel és apjával végeztek volna, akkor bizonyára jogosan tették volna azt. Ők azonban védtelen embereken sem könyörültek. Sőt mi több kifosztották őket, és városuk vezetőinek bűneit is rajtuk verték el, így aztán semmi igazság nem volt tettükben. Ezért haragudott meg rájuk Jákob... ők ugyanis túl messzire mentek: Büntelen embereket öltek, bűnös gonoszok vétkei miatt.”

Más szóval, e szerint az értelmezés szerint, éppen azért számol be a Biblia erről a történetről, mert Jákob haragjának megörökítésével, a tett erkölcstelen és morálisan elfogadhatatlan mivoltáról akar tanúbizonyosságot tenni az utókor számára.

Lényeges törvényhozók és kommentárok Hirsch rabbtól eltérően úgy vélekednek, hogy Simon és Lévi mégis valamilyen módon jogi érveléssel támaszthatták alá tettüket. Mégpedig vagy azért, mert a város lakói amúgy is bűnösök voltak³⁹², vagy pedig azért, mert éppen a bűnnel való összejátszás, a nyilvánosan elkövetett gazság megtűrésében voltak vétkesek³⁹³. Eme értelmezések szerint is azonban a mai korban

³⁸⁸ *IMózes* 34:25-26

³⁸⁹ *Uo.* 27-29.

³⁹⁰ *Uo.* 30.

³⁹¹ *Uo.* 31.

³⁹² Náchmanidesz, *IMózes* 34:13.

³⁹³ Maimonidesz, *Misne Torá uo.* 9:14.

nem büntethető³⁹⁴ a civil lakosság, a vezetők büntetetei miatt, ha legkevésbé is, a gaztettű vezetők halálos fenyegetése árnyékában élnek³⁹⁵.

Az élet értéke, akkor is, ha az a sajátunk

A zsidóság alapvető tanítása az élet értékének fogalma. A Biblia figyelmeztet, „Csak vigyázz magadra és őrizd lelkedet gondosan... Vigyázatok tehát nagyon magatokra...”³⁹⁶. A Talmud tanítása szerint³⁹⁷ az életmentés oly lényeges, hogy a Biblia minden parancsát hatálytalanítja, három szabály, a bálványimádás, a nemi erőszak és az ártatlan emberölés kivételével. Más szóval a Tóra bármelyik szabályát kötelességünk megszegni, ha ezáltal életet menthetünk. Ha azonban adott esetben, halálos fenyegetéssel akarnak kényszeríteni a bálványimádásra, nemi erőszakra vagy gyilkosságra, akkor azt nem tehetjük meg, és inkább vállalnunk kell a halált, mintsem hogy elvegyük egy másik ember életét, ugyanis a Talmud tanítása szerint³⁹⁸, „Miből gondold, hogy a te véred vörösebb lenne, nem lehet, hogy felebarátod vére a vörösebb (fontosabb)?!”.

Kivétel ez alól azonban az önvédelem esete. Ha az életünkre – vagy más ember életére – törő ember élete árán tudjuk saját vagy más ember életét megmenteni, akkor ez nem csak megengedett, hanem kötelesség is³⁹⁹. Az önvédelem és a saját életünk mentésének kötelessége, nem egyfajta „önzésből” fakad, hanem éppen az élet értékének tiszta tanításából, mely szerint ahogy a másik ember lelke, úgy a sajátom sem saját osztályrészem, hanem Isten tulajdona⁴⁰⁰. Amiképp tilos a gyilkosság, ugyanannyira bűn az öngyilkosság⁴⁰¹, és amiképp kötelességem mást megvédeni, úgy vagyok köteles a saját életem védelmét is biztosítani.

Ez alapján, a zsidó jog szerint, ha egy életet csak a gyilkos megölésével tudok megmenteni, akkor ez kötelességem⁴⁰². Ez a szabály annyira erős, hogy nem csak a közvetlen gyilkos, hanem a közvetetten életveszélyt okozó emberre is vonatkozik⁴⁰³. Ebben az esetben is, ha a menekülés egyetlen útja a közvetett veszélyeztető kiiktatása,

³⁹⁴ Saul Israeli rabbi (1905-1995), *Ámud hájömíni* responsum, 16. fejj., 2:15.

³⁹⁵ De nehezen védhető ez az álláspont, ha a választásokban újra és újra rájuk szavaz a civil lakosság. Feltételezve, hogy a választások valóban szabadok, és az urnákhoz járulóknak nem kell a megtorlástól tartaniuk.

³⁹⁶ *5Mózes* 4:9., 15.

³⁹⁷ *Jomá* 82a.

³⁹⁸ Talmud, *Pszáchim* 25b.

³⁹⁹ Talmud, *Szánhedrin* 73a.

⁴⁰⁰ Lásd Snéur Zálmán rabbi (1745-1812), *Sulchán Áruch Háráv, A test és lélek bántalmazásának törvényei* 4.

⁴⁰¹ Midrás *Brésit rábá* 34:13., Maimonidész, *A gyilkosság és az élet védelmének szabályai* 2:2.

⁴⁰² Talmud, *Szánhedrin* uo.

⁴⁰³ Méir Szimchá Hákohén rabbi Dvinskából (Daugavpilsből, 1843-1926), a Maimonidész halachikus törvény gyűjteményéhez írt *Or száméach* c. könyvében, *A gyilkosság és az élet védelmének szabályai* 1:8.

akkor kötelességem azt megtenni. Ez azért rendkívül érdekes szabály, mert a közvetett gyilkos (a közvetlen gyilkossal ellentétben), az emberölés elkövetése után nem ítéltető halálra a bíróságon⁴⁰⁴, mégis az esemény folyamatában megölhető. Ez azért van így, mert az önvédelemből való emberölés nem a gyilkos „büntetése”, hanem a kötelező életmentés eszköze.

Ez alapján több zsidó háláchikus jogtudós is arra az álláspontra helyezkedik⁴⁰⁵, hogy az önvédelem abban az esetben is kötelező, ha az akár olyan civil áldozatokkal is jár, akik közvetve segítették a fegyveres támadót. Mindez azonban természetesen csak a támadó fegyveres terrort tudatosan valamilyen szinten, pl. a fegyverek raktározásával, a bűnösök büjtetésével, vagy hasonlókkal támogató felnőtt lakosságra vonatkozik, nem pedig gyermekekre⁴⁰⁶ és a terrort nem támogató civil lakosságra.

A háború, mint a nemzetközi jog által elismert eszköz

A fent elemzett kérdéskört azonban egy más elv alapján is meg lehet közelíteni. Feltételezhetjük, hogy egy ilyen nagyszabású védelmi akció a háború kategóriába sorolható, és a háború jogi lehetősége a zsidó jogban az „állam törvénye, törvény” alapelveiből is eredhet. A Talmud tanítása szerint⁴⁰⁷ ugyanis a zsidóság vallási kötelessége mindazoknak az állami törvényeknek az elfogadása, melyek nem ellenkeznek a *háláchá* (zsidó jog) tanításával. Ezt az elvet, általában, az egy adott országban élő zsidó közösségre kötelező, állami törvények követésének kötelessége alapjául szoktuk említeni⁴⁰⁸. Azonban tágabb értelemben kijelenthetjük⁴⁰⁹, hogy ez a szabály a népek között elfogadott morális normákra és nemzetközi törvényekre is érvényes. Mindaddig, amíg a fegyveres hadviselés eszköze a világ népei között elfogadott jogi lehetőség, addig a zsidó nép jogai sem csorbulnak ebben a kérdésben⁴¹⁰. Márpedig az Egyesült Nemzetek Alapokmányának 51. cikke alapján, minden nép joga önvédelmi cselekménnyel fellépni az ellene forduló fegyveres támadásokkal szemben: „fegyveres támadás esetében az egyéni vagy kollektív önvédelem joga természetes”⁴¹¹. Ezek szerint, minden terroristák elleni háborús cselekményt, az alapján kell hogy megítéljünk, hogy az adott tett mennyire bevett és elfogadott nemzetközi szabályok és egyezmények alapján, és ennek megfelelően érvényes-e rá az „állam törvénye, törvény” passzus.

⁴⁰⁴ Lásd Maimonidész *uo.* 2:2.

⁴⁰⁵ Lásd Israeli rabbi, *Ámud hájömini* *uo.* 3. szakasz.

⁴⁰⁶ Külön kérdés azoknak a kiskorúaknak a helyzete, akik szülői beleegyezés mellett kiképzést kaptak, és a terrorszervezet szerves részét alkotják.

⁴⁰⁷ *Gitin* 10b.

⁴⁰⁸ Lásd például *Sulchán áruch, Chosen mispát* 259:7., 356:7., 369:6.

⁴⁰⁹ Maimonidész, *A rabszolgák szabályai* 9:4.; *Sulchán áruch Háráv, Chosen mispát, Hilchot hefker* 3., *Orách chájim* 649:10.

⁴¹⁰ Lásd még *Likuté szichot*, XV. kötet, 102. 1. 24. jegyzet.

⁴¹¹ Az Alapokmány teljes magyar nyelvű szövege itt található:
<http://www.menszt.hu/layout/set/print/content/view/full/186>

Érdemes hangsúlyozni, hogy a nemzetközileg elfogadott norma nem elsősorban a helyzet retorikai/politikai, hanem inkább gyakorlati megközelítése szempontjából mérvadó. A kérdés ugyanis nem az, hogy egy háborús konfliktus esetén, a konfliktuson kívül álló országok milyen politikai közleményekkel és deklarációkkal reagálnak, hanem sokkal inkább az, hogy a saját konkrét esetükben mi a gyakorlat. Minden felvilágosult ország etikai normája, hogy fegyveres konfliktusokban törekedni kell az ellenséges oldal civiljeinek megóvására. Olyannyira, hogy a nemzetközi norma háborús bűnnek tekinti civilek tudatos bántalmazását. Mégis adott esetben része a nemzetközi normáknak, hogy a fegyveres beavatkozást akkor is véghez kell vinni, ha az ellenséges fegyveres oldal kiiktatása elkerülhetetlenül magával hozza civilek bántódását is. Ennek megfelelően jártak és járnak el a nyugati civilizáció államai. Így járt el pl. Anglia a II. Világháborúban, amikor a Német városokat bombázott, vagy az Egyesült Államok és szövetségesei Afganisztánban és Irakban. A nemzetközi normák pedig csak annyiban fogadhatók el mérvadónak, amennyire alkalmazzák az „egyenlő jogok” irányelvét is⁴¹². Más szóval nem lehet Izraellel szemben a kettős mércét alkalmazni. Nem elfogadható, ha egy adott állam a saját önvédelmi helyzetében fegyverhez nyúl, de ugyanezt hangos deklarációkkal utasítja el, Izrael esetében.

Mindezek után azonban lényeges hangsúlyozni, hogy Izrael állama semmiképp sem priorizálja a háborút, mint konfliktusok rendezésének jogos eszközét, hiszen minden háború óhatatlanul emberélet áldozattal jár. Olyan háború, amely csupán a konfliktusrendezés jogára hagyatkozik, még nem feltétlenül elfogadható. Csakis akkor, ha minden fent felsorolt körülmény és érvelés is igazolódik. Vagyis ha a háború önvédelmi hadviselés terroristák és segítőik ellen.

Azonban még ilyen körülmények között is tilos eleve ártatlan civileket támadni. Csakhogy a mi esetünkben, ahol az ártatlan civil lakosságot élőpajzsnak használják a terroristák, úgy kell eljárunk, ahogy az a világ népei között bevett. És ebben a részletben feltételezhetően nincs nézetkülönbség abban, hogy a nemzetközi norma az, hogy a háború esetén a civil áldozatok minimalizálása mellett, mégsem tesznek minden esetben különbséget bűnös és büntelen között. Mindezt természetesen azzal a feltétellel, ha nem a civil lakosság bántalmazása az eredeti cél. Tehát ebben a különleges esetben megengedett az önvédelmi hadviselés, és minden civil áldozat, a civileket élőpajzsként felhansználó terroristák felelőssége. Hogy egy másik példával éljünk: Minden létező országban az a törvény, hogy abban az esetben, amikor egy gyilkos, ártatlan túszt tart maga elé, és élőpajzsa mögül támad, ha a vele kialakult tűzpárbajban a rendfenntartó erők véletlenül a tússzal is végeznek, a felelősség egyedül a túszejtőt terheli.

„Aki békét teremt magasságaiban, az hozzon békeséget ránk és egész Izraelre”⁴¹³, hogy megéljük a próféta ígéretét, a világbéke és a messiás eljövetelét, amikor is „nem

⁴¹² Az „állam törvénye, törvény” alapelv kapcsán ez egy alapkövetelmény. Ugyanis, ha diszkriminatív módon alkalmazzák a törvényt, akkor a háláchá szerint az az állami törvény már nem törvény, lásd Maimonidész, *A rablás és az elveszett tárgyak szabályai* 5:14.; *Sulchán áruch, Chosen mispát* 369:8..

⁴¹³ A liturgiába naponta sokszor hangzik el, lásd például *Sámuel imája – Zsidó imakönyv*, Chábád Lubavics Alapítvány kiadása, Budapest 1996, 69. l.

lesz sem éhínség, sem háború, sem irigység vagy vetélkedés, mert nagy lesz a jólét, és a földi javak bőségesen találtak majd. A világ dolga nem lesz más, mint Isten megismerése”⁴¹⁴.

Összefoglalás

1. Minden háború komoly erkölcsi kérdéseket vet föl. Tovább súlyosbítja a helyzetet, hogy a gázai terroristák tudatosan védtelen embereket használnak élő pajzsként. Izrael humánus gyakorlata példamutató. Nincs még egy hadsereg a világon, amelyik a támadás előtt röplapokon értesítene a civil lakosságot a következő célpontokról.

2. A Biblia tanítása szerint a Teremtés legfőbb célja maga az élet. „Aki akár csak egy lelket is megment, olyan, mintha az egész világot mentette volna meg” – tanítja a Talmud. Kerülni kell a fegyveres konfliktusokat. Azonban mégis vannak különleges esetek, amikor nincs más választás, mint fegyverhez nyúlni.

3. Izrael honfoglalásakor a Biblia két típusú háborút különböztetett meg egymástól, a honfoglaló háborúkat és a többi háborút. A honfoglaló háború egy egyedi bibliai szabály. A többi háborúval kapcsolatban a Biblia azt tanítja, hogy kötelező volt a csata megkezdése előtt a békefelhívás, és annak elutasítása esetén is, a harcokban kímélni kellett a civil lakosságot.

4. A Biblia elbeszélése szerint Jákob két fia, Simon és Lévi, Diná húguk megalázása után, lerohanták Schem városát, és a teljes férfi lakosságot kiirtották. Tettüket Jákob mélyen elítélte, és ezzel a Biblia mintegy örökre tanúbizonyságot tett a civilek morálisan elfogadhatatlan bántalmazásáról.

5. Az önvédelem kötelessége az élet értékének tiszta tanításából, mely szerint ahogy a másik ember lelke, úgy a sajátom sem osztályrészem, hanem Isten tulajdona. Ez a szabály annyira erős, hogy nem csak a közvetlen, hanem a közvetetten gyilkosra is vonatkozik. Az önvédelem akkor is kötelező, ha olyan civil áldozatokkal is jár, akik közvetve de tudatosan segítették a fegyveres támadót.

6. Az Egyesült Nemzetek Alapokmányának 51. cikke alapján, minden nép joga önvédelmi cselekménnyel fellépni az ellene forduló fegyveres támadásokkal szemben. A nemzetközi norma háborús bűnnek tekinti civilek tudatos bántalmazását, mégis adott esetben része a nemzetközi normáknak, hogy az önvédelmi fegyveres beavatkozást akkor is véghez kell vinni, ha az ellenséges fegyveres oldal kiiktatása elkerülhetetlenül magával hozza civilek bántódását is. Tehát ebben a különleges esetben megengedett az önvédelmi hadviselés, és minden civil áldozat, a civileket élőpajzsként felhansználó terroristák felelőssége. Ennek megfelelően jártak és járnak el a nyugati civilizáció államai is.

Budapest, 2008. január 11. / 5769. tévét 15.

⁴¹⁴ Maimonidész, Misné Torá, *A királyok és háborúi törvényei* 12:5.

A ZSIDÓ TUDOMÁNYOK

Fejezetek a klasszikus forrásokból

6. Antiszemitizmus

Talmudi és midrásí források

איכה רבה (וילנא) פרשה א ד"ה לט כל עמה

ראה ה' והביטה, אמר רבי פנחס: עובדא הוה בתרתין נשין זניין באשקלון, דהויין מתכתשן דא עם דא. אמרה חדא לחברתה, כד הויין מתכתשן דא עם דא: לית את אזלא מהכא, דחזיין אפיך כיהודיאתא – לא שרי ולא שביק לך. לבתר יומין איתרצית דא לדא. אמר לה: על כולא שרי ושביק לך, אלא על דאמרת לי: חזיין אפיך כיהודיאתא – לא שרי ולא שביק לך, לכך נאמר ראה ה' והביטה כי הייתי זוללה.

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף פז עמוד ב

אמר רבי אושעיא: מאי דכתיב [שופטים ה] צדקות פרונו בישראל – צדקה עשה הקדוש ברוך הוא בישראל שפזרן לבין האומות. והיינו דאמר ליה ההוא מינא לרבי יהודה נשיאה: אנן עדיפינן מיניכו; בדידכו כתיב [מלכים א יא]: כי ששת חדשים ישב שם יואב וכל ישראל עד אשר הכרית כל זכר באדום, ואנן הא כמה שני איתניכו גבן ולא קא עבדינן לכו מידי. אמר ליה: רצונך יטפל לך תלמיד אחד. נטפל ליה רבי אושעיא. אמר ליה: משום דלא ידעיתו היכי תעבדו – תקטלינהו כולהו – לא מלכיתו עילויה; תקטלונהו להנך דמלכיתו עילויה – קרי לכו מלכותא קטיעתא. אמר ליה: גפא דרומי! בהא סלקינן ובהא נחתינן.

איכה רבה (וילנא) פרשה א ד"ה נו שמעו כי

”כי אתה עשית“, משל למלך שנשא למטרונה. אמר לה: אל תשיחי עם חברותיך ואל תשאילי מהן ואל תשאילי להן. פעם אחת כעס עליה המלך; טרדה חוץ לפלטינן. חזרה על כל שכינותיה ולא קבלוה. וחזרת לפלטינן. אמר לה המלך: הא אגישת אפך. אמרה לו: אדני אילולי הייתי משאילה להן ושואלת מהן מנא והוה עבידתה גבה או עבידתה גבי לא הוון מקבלין לי. כך אמר הקב"ה לישראל: אקשיתון אפיון אמרו לפניו רבון העולמים לא כתבת בתורתך [דברים ז] ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך, אילולי הוינן משאלין להון ונסבון מינהון ואינון מינן והוית ברתיה גבי או ברתיה גביה לא הוון מקבלין לי. הוי ”כי אתה עשית“.

תלמוד בבלי מסכת שבת דף פט עמוד א-ב

דרב חסדא ורבה בריה דרב הונא דאמרי תרווייהו: מאי הר סיני – הר שירדה שנאה לאמות העולם עליו (שלא קבלו בו תורה. רש"י). והיינו דאמר רבי יוסי ברבי חנינא: חמשה שמות יש לו: מדבר צין – שנצטוו ישראל עליו, מדבר קדש – שנתקדשו ישראל עליו, מדבר קדמות – שנתנה קדומה עליו, מדבר פארן – שפרו ורבו עליה ישראל (דכל אחד נתעברה אשתו זכר במצות שובו לכם לאהליכם, ולא ידענא היכא רמיזא. רש"י), מדבר סיני – שירדה שנאה לאמות העולם עליו, ומה שמו – חורב שמו. ופליגא דרבי אבהו, דאמר רבי אבהו: הר סיני שמו, ולמה נקרא הר חורב – שירדה חורבה לאמות העולם עליו.

מדרש נתחומא (בוכר) פרשת שמות סימן ו

”ותמלא הארץ אותם“. שנתמלאו בתי טרטיאות ובתי קרקסאות מהם, מיד גזרו עליהם לפרוש מן המטה, שנאמר ותמלא הארץ אותם [ויגו].

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף יג עמוד ב

”ישנו עם אחד“ אמר רבא: ליכא דידע לישנא בישא כהמן. אמר ליה: תא ניכלינהו! – אמר ליה: מסתפינא מאלהיו, דלא ליעביד בי כדעבד בקמאי. – אמר ליה: ’ישנו’ מן המצות. – אמר ליה: אית בהו רבנן (מתשובתו של המן אנו למדין שכך היה אחשורוש משיבו. רש”י). – אמר ליה: ’עם אחד’ הן. שמא תאמר קרחה אני עושה במלכותך (שמלכות אחת מליאה מהם. רש”י) – ’מפוזרין’ הם בין העמים. שמא תאמר אית הנאה מינייהו – ’מפורד’, כפרידה זו שאינה עושה פירות. ושמא תאמר איכא מדינתא (מדינה קטנה. רש”י) מינייהו – תלמוד לומר ’בכל מדינות מלכותך’. ’ודתיהם שנות מכל עם’ – דלא אכלי מינן, ולא נסבי מינן (נשים. רש”י), ולא מנסבי לן. ’ואת דתי המלך אינם עשים’ (אונגריות ומסים וגולגליות וארנונות אינן נותנין. רש”י) – דמפקי לכולא שתא בשה”י פה”י (שבת היום, פסח היום, ואנו אסורים במלאכה. רש”י). ’ולמלך אין שוה להניחם’ (אין נאה, ואין חשש להניחן. רש”י) – דאכלו ושתו ומבזו ליה למלכות. ואפילו נופל זבוב בכוסו של אחד מהן – זורקו ושותהו. ואם אדוני המלך נוגע בכוסו של אחד מהן – חובטו בקרקע ואינו שותהו.

Hit a holokauszt után

Nissan Dovid Dubov rabbi

Az emberek hatvan év elteltével is ugyanazokat a kérdéseket teszik fel – Hol volt Isten a holokauszt idején? Hogyan hihet az ember Istenben a holokauszt után? Ha Isten igazságos és igaz, hogyan engedhette megtörténni a holokausztot? Miért nem tett Isten csodákat a holokauszt idején?

A hívő ember kérdései

Ezeket a kérdéseket csakis egy hívő teheti fel, ugyanis ha az a válasz, hogy nincs Isten (Isten őrizz!), akkor nincsenek kérdések sem. Isten nélkül a világnak nincs sem sorsa, sem rendeltetése. Az ember akkor dönthet úgy is, hogy azt teszi, ami neki tetszik, hiszen nem vonható felelősségre. Kialakulhatnak a felsőbbrendű fajok, s csak a legerősebbek fognak fennmaradni. Egy Isten nélküli világban a holokauszt nem lehet teológiai probléma, csupán számadás arról, milyen mélységekig alacsonyodhat le az ember. A kérdés költőivé válik – már nem az, hogy „hol volt Isten a holokauszt idején?”, hanem sokkal inkább, hogy: „hol volt az ember a holokauszt idején?”

A tény, hogy a még magukat ateistának tartók is szakadatlanul azt kérdezzék, hol volt akkor Isten, már önmagában is jelentős bizonyíték, hogy a lelkük mélyén azért ők maguk is hiszik, hogy létezik egy Isten, csak nagyon szeretnék választ kapni erre a kérdésre. Jobb indulatú megközelítéssel azt is mondhatnánk, hogy ők igazából szeretnék hinni Istenben, ám a holokausztot olyan tragikus súlyú problémának érzik, amely meggátolja őket abban, hogy higgyenek.

A hívő egy kicsit másképp teszi fel a kérdést létezhetnek kérdések. Ő a következő bibliai verset idézi⁴¹⁵: „A szikla Ő, műve tökéletes, mert minden útja igazság; A hűség Istene Ő, nincs Benne jogszegés, igaz és egyenes Ő.” Ennek ellenére, maga a tény, hogy ember és halandó, és szörnyen felindult és zaklatott, kérdések feltevésére ösztönzi őt. Hiszen olyan tragédia ez, amely fölött semmilyen épeszű ember nem tud zavartalanul tovább lépni.

Hit kontra tragédia

A tragédia és hit közötti ellentét nem új keletű. Bárki, aki ismeri a zsidó történelmet, tudja, hogy népünknek a legszörnyűbb üldöztetéseket és genocídiumokat kellett elszenvednie. Az 1940-es év hívő zsidója tudott a pogromokról, a keresztes hadjáratokról, a Szentélyek lerombolásáról, és fennhangon olvasta Széder este: „Minden

⁴¹⁵ 5Mózes 32:4–5.

egy nemzedékben ellenünk törnek, hogy elpusztítsanak”, és mindez mégsem rengette meg hitében. Az antiszemitizmus nem volt ismeretlen jelenség számára.

A filozofikus kérdés: „Vajon az egész föld bírója nem tenne-e igaz ítéletet?” ugyanolyan joggal tehető fel egyetlen, mint hatmillió ember látszólag értelmetlen szenvedése láttán. Ha lehetett ezzel a problémával egyéni alapon foglalkozni a holokauszt előtt, akkor ugyanilyen módon lehet vele foglalkozni a holokausztot követően is. A különbség mennyiségi jellegű, a probléma minősége ugyanaz marad.

Valójában azonban Hitler „végső megoldás”-a annyiban mégiscsak új volt, amennyiben kevesen hitték, hogy a 20. században, amikor az emberi civilizáció elérkezett saját intellektuális és etikai csúcsára, egy efféle népirtás egyáltalán elképzelhető. Egy a média által támogatott közmegegyezés biztosított minket afelől, hogy többé nincs visszatérés a középkorba. És ennek ellenére történt meg, hogy Berlin filozófusai és költői – kifinomult modor és előkelő társaság ide vagy oda – a világ legádázabb gyilkosaivá lettek. A holokausztot ugyan szörnyetegek vitték véghez, de azt se felejtjük el, hogy egy majd százezeres nemzet hallgatóságos vagy aktív támogatásával!

A világ néma volt. Sőt azt is hozzátehetnénk, hogy nem csupán néma, de egészében véve passzív, időnként még kifejezetten ínyére is volt az, ami történik.

A holokauszt története mindenképpen bizonyíték arra, hogy az ember nem számíthat saját értelmére és érzéseire az igazság és az igazságosság tekintetében. A legmagasabb szintű egyetemi diplomák tulajdonosai gyakran voltak hidegvérrel elkövetett gyilkosságok bűnrészesei, ha nem épp maguk voltak az elkövetők. Az embert kell felelősségre vonni. A parancsolatot, hogy: „Ne ölj!” arra kell alapozni, hogy: „Én vagyok az Úr, a te Istened.”

Vajon a nagy hívők tettek-e fel kérdéseket?

A kérdés: „Vajon az egész föld bírója nem tenne-e igaz ítéletet?”⁴¹⁶ csak akkor lehet hiteles és lehet valódi súlya, ha egy igaz hívő meggyötört lelkéből tör fel. Ezt a kérdést legelőször ősatyánk, Ábrahám tette fel, aki maga is mélységesen hívő ember s minden hívők atyja volt, s aki, midőn azt a parancsot kapta, hogy áldozza fel szeretett fiát, Izsákot, nem firtatta az okot. „Ábrahám fölkel kora reggel,” – fölkel, és fűgén látott neki Isten akaratának teljesítéséhez.

Azt a kérdést, hogy „miért szenvednek az igazak, s a gonoszak miért boldogulnak?” legelőször nem kisebb személyiség, mint maga Mózes tette fel. Az a Mózes, aki kivezetett minket Egyiptomból, kettéválasztotta a tengert, ott állt a Szinájon, és hallotta a parancsolatot: „Én vagyok az Örökkévaló, a te Istened... Ne legyenek neked idegen isteneid színeim előtt.”

A Talmud egy helyen⁴¹⁷ beszámol róla, hogy Mózesnek megmutatta az Örökkévaló, miképpen szenvedett kínhalált a nagy Rabbi Akiva a rómaiak kezében. Amikor Mózes meglátta, ahogy a vasfésű beletép Rabbi Akiva húsába, felkiáltott: „Ez a Tóra, és ez a jutalom!” Mire a Magasságból ez a válasz érkezett: „Elhallgass, ez így született meg (Isten) gondolatában!”

⁴¹⁶ *IMózes* 18:25.

⁴¹⁷ *Mönáhot* 29b.

Mózes kérdésével nem volt baj. Szavakba öntött egy gondolatot, majd ezt követően el lett hallgattatva. Ez meglehetősen zavaró, mert a kérdésére adott válasz felületesen szemlélve nem volt válasz. Mózes indoklást, érthetővé tételt kívánt, mire egy parancsot, egy utasítást kapott. Ezzel együtt sehol sem találjuk azt, hogy ez a kérdés meggyengítette volna Mózes hitét, vagy értékét isten szemében. Épp ellenkezőleg, egyedül a hit segített nagyjainknak felülkerekedni gyötrelmeiken és megpróbáltatásainkon.

Jeremiás, aki azt kérdezte: „Miért boldogulnak a gonoszok?“, egyfolytában buzdította népét, hogy helyezték vissza hitüket Istenbe. Jób irtózatosan szenved, ráadásul barátai is kötekednek vele. Firtatja ugyan az okokat, de sosem veszi el a hitét.

Nem nagy meglepetés, hogy a nagyok, akik az okokat firtatták, mind megtartották a hitüket. Maga a kérdésfeltevés ugyanis egy az igazság utáni fundamentális vágyakozásra alapul. A hit abból indul ki, hogy van igazságosság, és hogy ez az igazságosság végül is érvényre jut. Az igazságosságnak ez az ideája egy emberfölötti forrásból ered, amely felfoghatatlan a korlátolt emberi értelem számára. S ezért, amikor az igazság nem jut láthatóan érvényre, ez nem csupán az értelmet, hanem a kérdező lelkének legmélyét rendíti meg. Mindazonáltal a fájdalom és a tiltakozás egy röpké pillanatát követően a kérdező ráeszmél, hogy a kifürkészhetetlent igyekszik kifürkészni és a felfoghatatlant felfogni, hogy olyasmit próbál megragadni az értelmével, amely meghaladja az értelem szféráját. Hamarosan ráeszmél, hogy efféle reakciónak itt nincs helye, s miközben szenved, azzal a tudattal adja meg magát, hogy bár pillanatnyilag nem képes felfogni, mi zajlik, végül a Legfelsőbb Bíró bizonyosan igazságot fog szolgáltatni. A kérdés és a fájdalom kifejezése által hite helyreállt és megerősödött.

Az egyszerű ember a mütőben

Az ember végül megérti, hogy felfogóképessége véges.

Képzelnék el, hogy egy primitív körülmények között élő embert beviszünk egy modern mütőterembe, hogy ott szemtanúja legyen egy nyitott szívűmütétnek. Legelőször azt látja, hogy maszkot viselő emberek lépnek be a helyiségbe. Mindnyájan zöld ruhát és kesztyűt viselnek. Ezt követően egy kerek ágyon fekvő alvó embert gördítenek be a terembe, és az egyik zöld ruhás ember egy maszkot helyez az alvó arcára. Egy másik zöld ruhás eltávolítja az alvó testét borító lepedőt, és szikét kér. A primitív ember elszörnyedve figyel, ahogy a sebész elvégzi a bemetszést a testen.

Tekintve, hogy abszolúte semmi ismerete nincs a modern orvostudományról, a primitív ember arra a szörnyű következtetésre jut, hogy egy itt egy hidegvérrel elkövetett gyilkosság játszódik le a szeme előtt. Ott, ahonnan ő jön, nem így ölik meg az embereket. Ott az emberek csatában halnak dicsőséges halált, nem álmukban ölik meg őket! Mindez roppant gonosz dolognak tűnik számára. Felébred benne az igazságérzet, és tiltakozásának ad hangot.

Próbáljuk csak meg elmagyarázni ennek az embernek, hogy az operáció, amelynek szemtanúja lesz, valójában egy életmentő operáció, olyan eljárás, amely meghosszabbítja a páciens életét. Ez lehetetlenség – hiszen ennek az embernek a leghalványabb elképzelése sincs a higiéniairól, a modern sebészeti technikákról nem is beszélve. Akárhogy is próbálnánk neki elmagyarázni a dolgot, ő akkor is gyilkosságnak látja azt. Hetekbe, hónapokba, vagy akár évekbe telne, míg megértene.

Egy bizonyos szinten mi mindnyájan primitív emberek vagyunk Isten műtőtermében. Az operációról való megértésünk korlátok közé van szorítva, s gyakran vádoljuk a Fősebészt anélkül, hogy értenénk, hogy minden operáció a páciens javát szolgálja.

Isten a legfőbb jó. Ő jó, és természetéből adódik, hogy jót cselekszik. Még a fájdalomban és a szenvedésben is van valami jó, bár ez talán rejtve marad a szenvedő előtt. Hitünk vezet el minket ahhoz a meggyőződéshez, hogy a Sebész tudja, mit csinál.

Büntetés volt-e a holokauszt?

Vannak, akik azt kívánják sugallni, hogy a holokauszt büntetés volt annak a nemzedéknek a bűneiért.

A lubavicsi Rebbe elutasítja ezt a véleményt. Ő a következőket mondta⁴¹⁸: Hatmillió zsidó ilyen iszonyatos, az összes korábbi nemzedék kegyetlenségét felülmúló módon való elpusztítása nem lehetett egy bűnökért kirótt büntetés. Még maga a Sátán sem lenne képes kellő mennyiségű bűnt találni, amely egy ilyen mérvű és jellegű népirtást indokolhatna!

Nem létezik semmiféle racionális magyarázat a holokausztra, egyedül annyit állíthatunk, hogy Isteni rendelkezés rejlik mögötte... Hogy miért történt, az emberi észsel felfoghatatlan – mindenesetre semmiképpen sem bűnök megtorlása volt.

Éppen ellenkezőleg: Mindazok, akiket a holokauszt során meggyilkoltak, „*Ködösím*”-nak, azaz szenteknek neveztetnek, mivel kegyetlen halálukkal Isten nevét szentelték meg. Mivel zsidók voltak, csakis Isten vehet elégtelt kiontott vérükért. Ahogyan azt szombatán az *Áv Háráchámim*-imában szoktuk mondani⁴¹⁹: „Az Irgalom Atyja... emlékezzék meg... azokról a... szent gyülekezetekről, amelyek életüket áldozták, hogy megszenteljék Nevét... és bosszulja meg szolgálói kiontott vérét, amint az Mózes tanában áll: ...mert megtorolja szolgálói vérét... A Szent Iratokban meg ez áll: ...Nyilvánuljon meg előttünk, hogy bosszút állsz a pogányokon szolgálói kiontott vééréért.” Isten szolgálóinak nevezi azokat, akik megszenteltettek, és ígéretet tesz kiontott vérük megtorlására.

A *ködösím* (mártírok) olyan magas spirituális szinten állnak – a micvák teljesítésében elfoglalt helyüket még figyelembe sem véve –, hogy a Bölcsék ezt mondják róluk: „semmilyen más teremtmény nem állhat helyükbe.” Mennyivel inkább igaz ez azokra, akik a holokausztban haltak meg, hisz, mint az ismeretes, közöttük szép számmal akadtak világhírű Tóratudósok és a Tóra parancsolatait szigorúan betartó zsidók.

Elképzelhetetlen, hogy a holokausztot a bűnök megtorlása egy példájának tekintsük, különösen, amikor erről a nemzedékről beszélünk, amely, mint

⁴¹⁸ *Széfer HáSzichot* 5751, I. köt. 233. old.

⁴¹⁹ *Sámuel imája – Zsidó imakönyv* 238. old.

azt korábban már említettük, egy a „holokauszt tűzéből kiemelt zsrátok.”

Összefoglalásképpen az ember csak Jesájá próféta szavait idézheti⁴²⁰: „Bizony, a ti gondolataitok nem az én gondolataim, és a ti utaitok nem az én utaim – így szól az Örökkévaló.”

A lélek dimenzió

A judaizmus hisz a lélek létezésében. A lélek alászáll a mennyei régiókból, hogy hetven-nyolcvan évig a testben lakozzék, majd visszatér Teremtőjéhez. A lélek létezik, mielőtt a testbe beleszáll, és létezik azt követően is, hogy elhagyta azt. A ljádi Sneur Zalman rabbi a *Tánjában* a lelket a „osztályrész Istentől, fentről”-ként, isteni szikraként írja le, amely azért foglalja el a testet, hogy a Mindenható számára lakhelyet teremtsen a világban. A chaszid filozófia apró részletekbe menően tárgyalja a lélek alászállásának a célját és a teremtés célját is.

Félretéve a mélyebb filozófiát, még a legegyszerűbb ember számára sem okoz gondot annak a megértése, hogy a test anyagi, fizikai, míg a lélek éteri, spirituális dolog. Ebből kiindulva azt is könnyedén megérti, hogy a kard, a tűz és a víz hatást gyakorolhat a testre, de nem gyakorolhat hatást a lélekre. Botokkal és kövekkel sebet lehet ejteni a csontokon, de a lelket ezek nem érinthetik. Akkor tehát nyilvánvaló, hogy a gázkamrák és a krematóriumok csakis a mártírok testén fejthették ki hatásukat, a lelkükön nem.

Továbbá logikus a lelket tekinteni a test-lélek összetétel fő összetevőjének. Amiképpen mindenki egyetérthet abban, hogy a fej fontosabb, mint a láb, azonképpen gondolatok és az érzelmek is fontosabbak a testnél.

E két logikus és könnyedén belátható premisszából kiindulva nyilvánvaló, hogy a holokauszt csupán a test és lélek egymástól való elválasztását érthette el, de magát a lelket nem volt képes elpusztítani. Ellenkezőleg, a lélek örökké él.

Nincsenek első kézből való beszámolóink azt illetően, hogy a holokausztban elpusztultak lelkeinek milyen a helyzete az Eljövendő Világban, mindazonáltal a Tórából megtudhatjuk, azoknak a rangja, akik Isten nevét megszentelve haltak meg, igen magas. Erre a következő epizódból következtethetünk:

A *Mágid Mésárim* egy helyütt⁴²¹ említést tesz arról, hogy rabbi Jozsef Káro a zsidó törvénykódex szerzője kiérdemelte, hogy életét feláldozhassa Isten Nevének megszenteléséért, de valami oknál fogva ez elmaradt, és végül nem részesült abban az érdemben, hogy ily módon haljon meg. Így hát tovább élt, hogy nemzedéke vezető háláchikus szaktekintélye váljék belőle, és megírta a zsidóság törvényeinek nagy kódexét, amelyet a mai napig követünk. S ez a nagyszerű teljesítmény mégis másodrendűnek tekintetik az Isten Nevének megszenteléséért elszenvedett mártíromsághoz képest. Ebből látható tehát, hogy a mártíromság – s mindazok, akik a holokausztban elpusztultak mártírok voltak, hiszen zsidó mivoltuk miatt kellett meghalniuk – a legmagasabb szintű érdemek egyike.

⁴²⁰ *Jesájá* 55:8.

⁴²¹ *Párását Töcáve*.

A hívő zsidó számára nem kérdés, hogy noha a *Kidus HáSém* (Isten Nevének megszentelése) pillanata iszonyatos volt az elszenvedett fizikai fájdalom szempontjából, ez mégsem volt kihatással a lélekre, sőt, csupán egy rövidke pillanat volt a lélek életében, amely így felszárnyalhatott az örök magasságokba. A Tóra gyakran magyarázza és hangsúlyozza, hogy az evilági élet csupán előkészület az Eljövendő Világ-beli örök életre. A Misnában ez áll⁴²²: „Ez a világ olyan, akár a jövő világ előcsarnoka; készülj fel az előcsarnokban, hogy beléphess a díszterembe!” Ha az idő alatt, amíg valaki az előcsarnokban tartózkodik, rövidebb-hosszabb szenvedés jut neki osztályrészül, amely viszont végtelen hasznot hajt majd neki a „díszteremben”, bizonyos belátja majd, hogy érdemes volt. Lehetetlenség leírni mindazt az örömet, amely a lélekre vár az Eljövendő Világban, hiszen a lélek még ebben a világban is, ahol testhez kötött, végtelenül magasabb síkon éli életét; mennyivel inkább így van ez akkor, amikor már nem akadályozza a test. A szenvedés az „előcsarnokban” – amely nem több, mint csupán egy afféle folyosó a „díszteremhez” – végtére is csupán átmeneti jellegű, a haszon viszont, amit hajt, örök.

Mi több, vallásunk egyik alapköve a halottak feltámadásába vetett hit. Teljességgel kétségtelen, hogy holokausz szentjei közül mindenki életre fog kelni a feltámadáskor. A feltámadást követő sok-sok gyönyörű és bőséges év bizonyos jutalom lesz számukra ezen a világon mindazért, amit elértek és amiért megszolgáltak.

Meghódolás vagy ima

Ha a holokausz isteni elrendelésre történt, vajon miért buzdítanak minket a nagy zsidó vezetők, hogy imákkal ostromoljuk a Mennyek kapuit annak érdekében, hogy megakadályozzuk a ránk bajt hozó rendeletek meghozatalát. Hát nem az a helyes, ha meghódolunk Isten bölcsessége előtt, és nem ellenkezünk vele?

Az előző lubavicsi Rebbe, aki maga is átélte a holokauszt, kijelentette, hogy mindenkinek kötelessége könyörögni és sírnia a Mindenható Király előtt, hogy semmisítse meg a ránk pusztulást hozó rendeletét. De mi értelme volt sírni, ha ez volt az isteni akarat?

Továbbá a Misna azt tanítja⁴²³, hogy: „Egy órányi bűnbánat és jó cselekedet ebben a világban többet ér, mint az egész Eljövendő Világ-beli élet; és egy órányi üdvösség az Eljövendő Világban többet ér, mint az egész evilági élet.” Ez azt jelenti, hogy az evilági örömök összességükben sem érnek annyit, mint egyetlen óra az Eljövendő Világban. Az Eljövendő Világ lelki üdvössége és jutalmi felfoghatatlanok, és messze felülmúlnak bármely evilági örömet. És mégis, mivel Isten e világ megteremtésében határozta meg a teremtés célját – a Tánjá szavaival: „hogy lakhelyet teremtsen Istennek ezen a világon” –, így egyetlen óra, amelyet evilági rendeltetésünk beteljesítésére fordítunk, többet ér az Eljövendő Világ összes spirituális jutalmánál.

Ha ez így van, akkor mi indokolja oly sok zsidó elvételét ebből a világból, megfosztva így őket attól a lehetőségtől, hogy a Tóra és a micvák szerint éljenek? A lélek

⁴²² *Ávot* 4:21.

⁴²³ *Uo.* 4:17.

mely spirituális jutalma ér fel egy órányi bűnbánattal és jó cselekedettel ebben a világban?

Mi több, ott van még a *pikuách nefes* (az élet megmentése) törvénye is. E törvény elrendeli, hogy mindent meg kell cselekedni annak érdekében, hogy megmentünk egy életet, még ha csupán egyetlen plusz percre is. Még a Jom Kipur mindennél szentebb napját is meg lehet szentségteleníteni egy élet megmentése érdekében. A törvény még ennél is tovább megy, amikor kimondja, hogy még a Szentek Szentjében szolgálatot bemutató Főpapnak is azonnal el kell hagynia a helyiséget, ha megmenthet egy életet. És nem csupán megengedett, de kötelező!

Ha az emberi élet mind háláchikus, mind filozófiai szempontból olyan értékes, miért cselekedett így Isten? Miért történt meg a holokauszt, amely oly könnyörtelenül pusztított el hatmillió életet?

Korábban már említettük, hogy még a legnagyobb hívők is tettek fel kérdéseket. Kérdéseiket mi a következőképpen vethetjük fel újra:

Szilárdan hittek egy Végtelen és Mindenható Istenben, és megértették, hogy minden, amit Isten cselekszik, az a jó érdekében történik. Mégis felmerült bennük a kérdés, hogy ha már Istent nem korlátozza semmi és a Fősebész a páciens számos különféle módon kezelheti, akkor az operációt miért éppen egy ennyire drasztikus metódust alkalmazva végezte el? Nem találhatott volna Isten egy másik módszert a páciens kezelésére? Nem lett volna valami mód a fájdalom elkerülésére? Rendben van, bizonyára szükségünk van az operációra – Isten tudja legjobban, mi okból –, de vajon miért ilyen operációs módszereket választott?

A Mennyek Kapuinak imákkal való ostromlása annak érdekében történt, hogy elhárítsuk azokat a módszereket, amellyel Isten az operáció eredményét elérni szándékozta. A könyörgés tartalma ez volt: kérünk, hogy egy kellemesebb módszert alkalmazva érd el kitűzött célotat! Miért kell lenyelnünk egy ilyen keserű pirulát?

És mégis, mint ahogy azt már korábban említettük, a kezdeti heves kínokat követően végül mind megbékéltek és kijelentették: „Igazságos az Úr az Ő összes útjaiban.”

Megemlékezések vagy cselekedetek

Sosem szabad elfelejtenünk azt, ami történt! Emlékezni arra, amit Ámálék tett velünk, tevőleges parancsolat. Nemzedékünket mindig emlékeztetni kell, hogy tökéletesen tudatában legyenek a holokauszt eseményeinek és következményeinek. Különösen vonatkozik ez a *Kidus HáSém* nagyszerű tetteire, és nem csupán azok részről, akik fegyvert ragadtak, hogy harcoljanak, de azok részéről is, akik lehetetlen körülmények között is rendületlenül kitartottak a Tóra minél hívebb megtartása mellett.

Ám az emlékezés mellett van egy talán még ennél is fontosabb válasz a holokausztra. Arról, amikor a fáraó Egyiptomban azon volt, hogy elpusztítson minket, a Tóra ezt tanítja nekünk: „De minél jobban sanyargatták őket, ők annál számosabbá lettek, és annál nagyobb területeket foglaltak el.” A Végső Megoldásra adott helyes válasz az, ha igazi zsidó életet és otthont építünk. Hitler meg akart semmisíteni minket; erre csakis az lehet a válasz, hogy egy még elkötelezettebb, még népesebb zsidó világot építünk fel. Ami azt illeti, túl sok mélézás bármely tragikus eseményen, s különösen a holokauszt pusztító eseményein, könnyen elszívja az ember energiáját, és pesszimizmust szül. Ez pedig negatív hatást gyakorolhat a judaizmus és a zsidóság

újjáépítésére, amely folyamathoz elengedhetetlenül fontos a *bitáchon* (bizalom) és a *szimchá* (öröm).

Egy megejtő történelmi észrevétel

A zsidó nép történelmének három legtragikusabb időszaka volt: az első Szentély lerombolását követő időszak, a második Szentély lerombolását követő időszak, és a középkornak a keresztes hadjáratokat követő időszaka. Milyen különös, hogy mindhárom időszakban a Szóbeli Hagyomány rendkívüli mértékű fejlődésének lehetünk tanúi. Az első Szentély lerombolását követően éltek a Nagy Gyülekezet Férfiai, akik számos rabbinikus rendelkezéssel és irodalommal gazdagították a hagyományt. A második Szentély lerombolását követően született meg a Misna és a Talmud, és a középkorban éltek a *Risonim*, akik részletes kommentárokkal egészítették ki a korábbi szövegeket. Ugyanez volt megfigyelhető a holokausztot követő korszakban is, amikor robbanásszerűen megnőtt a Tórát tanulók száma és a zsidósággal és zsidó tudományokkal foglalkozó kiadványok mennyisége.

Nem szabad ellenségeink kezébe átengedni a végső megoldást! Fejlődnünk kell a Tóra tanulmányozásában és a micvák teljesítésében, mert végül is a cselekedet az, ami leginkább számít.

Zsidó identitás

Köves Slomó A belső antiszemita

Népszava, 2007. december 18.

Van az antiszemitzmusnak egy olyan vetülete, amelyről kevesebb szó esik. Ez nem az antiszemitzmus politikai vagy történelmi értelmezése, nem is az “antiszemita lélek” gyűlölködését kiváltó erők megértése, hanem éppen a zsidók saját, belső érzékenységének, “antiszemitájának” megismerése.

Kétezer év kegyetlen megkülönböztetése után, közel másfél évszázada Magyarországon is megszűletett a társadalmi igény a zsidók egyenjogúsítására. A magyar zsidóság számára e politikai egyen-jogok elnyerése a kezdetektől fogva összefüggött a kulturális asszimilációval, és ezzel együtt némileg a zsidó vallási, kulturális identitás háttérbe szorulásával. Ahogy a magyar zsidóság saját önképe ezáltal fokozatosan magváltozott, úgy változott a többségi társadalom megítélésében is “a zsidó” fogalma. Mivel a vallási önmeghatározás háttérbe szorult, a zsidók, vagy zsidóság, már nem a régi közhelyek szerint definiálódott. A “zsidó” mint olyan - szekularizált zsidók és nem-zsidók körében egyaránt - láthatatlanná vált, így a “zsidó” elsősorban “politikai” fogalomná lett. A “zsidó” újfajta fogalmának kialakulásával párhuzamosan, megjelent egy ezzel korreláló antiszemitzmus is, melynek alapja már nem elsősorban a vallási különbség volt, hanem a vallástalan, politikailag és kulturálisan erősen involválódott zsidóság, megfoghatatlansága, körvonaltalansága iránti ellenérzés.

Ott állt tehát a szekularizálódott magyar zsidóság, és értetlenül nézett szembe a kirekesztő folyamatokkal. Nem csak félt a bántalmazástól, hanem öntudatában és “lelkében” is megrendült: miért különböztetik meg olyasmi miatt, ami tulajdonképpen “nem is ő”? Ennek a folyamatnak rémisztő végpontja a Holokauszt, amelyben asszimilálódott, “több nemzedék óta magyar” családok ezreit deportálták, mondván “ők zsidók”. Ezeknek az embereknek, és a magyar zsidóság egészének, nem csak felmérhetetlen fizikai és mentális fájdalom volt az antiszemitzmus és annak véres betetőzése, a Holokauszt, hanem egy százéves folyamat megkérdőjeleződése, egész identitás-tudatuk, ön- és világképük talajvesztése.

A kommunista diktatúra és a szocializmus, az elhallgatásra és a kollektív “megváltó jövőt építő proletár öntudat”-ra építve a szönyeg alá seperte a nagy kérdést, a Holokausztot kiváltó és az azt követő történelmi és lelki folyamatok elemzését és feldolgozását. Beleértve a zsidóság, a kommunista rezsim fenntartásában való szerepvállalásának érzékeny problematikáját is. Majd a hallgatás időszaka után, elérkezett a rendszerváltás, és vele olyan jelenségek bukkantak ismét fel, amelyek újfent borzolják a magyar zsidóság kényszerűen kialakult magyar-zsidó öntudatképet.

Miért fáj, ha lezsidóznak az utcán? Miért rezzenünk össze, ha elhangzik a zsidó szó? Miért tiltakozunk zsigerien, ha a közéletben valamilyen politikai tényezővel azonosítják a zsidóságot?

Nyilván nem azért, mert tartunk attól, hogy a hatvan évvel ezelőtt megélt szörnyűségek megismétlődnek. Józanul gondolkodva elképzelhetetlen, hogy egy liberális demokrácia alkotmányos intézményi keretei között ez reális veszély lehetne. Nem is csak azért, mert az antiszemita a megnyilatkozások elnyomott rossz emlékeket és fájdalmakat hoznak elő.

Hanem azért, mert a „zsidó”, napjainkra kialakult fogalma minden pozitív tartalmától megfosztatott. Ezt pedig, mi zsidók is, kritika és reflexió nélkül magunkévá tettük. A „zsidó”, aki más vallású; A „zsidó”, aki más kultúrájú; A „zsidó”, akit öncélúan üldöznek, akinek családját elgázosítják, aki megtagadja hitét, aki a diktatúrát építi, aki az ÁVO kötelékeiben áll bosszút sérelmeiért, aki államot bitorol, és a „zsidó”, aki a demokráciában sem leli meg nyugalmát olyan képzetek, mellyel egészséges pszichéjű ember nehezen azonosul. Különösen a Holokauszt élménye után, a zsidóság említése csakis kizárólag valamilyen negatív tapasztalattal azonosul tudatunkban. Negatív, riasztó, félelemkeltő meghatározásokból identitást építeni legkevesebb nehézkes, így nem csoda, ha mi zsidók szorongunk leginkább a saját zsidóságunktól. Mi zsidók is negatív tartalommal töltjük meg a „zsidó” fogalmát, hiszen olyan kivételes történelemmel rendelkezünk, amelynek folytán saját pozitív zsidó tudatunk, a „zsidó”, mint azonosulásra érdemes fogalom majdnem teljességgel feledésbe merült. Negatív élményekből táplálkozva zsigerien irtózunk zsidóságunktól. Így hát nem tudunk mit kezdeni azzal, ha valaki minket zsidónak tekint. Mellesleg pedig éppen ez az, amit egy nem zsidó-múltú, teljesen előítélet mentes ember sem valószínű, hogy képes megérteni.

Mi tehát a megoldás? Nekünk zsidóknak, egyetlen lehetőségünk van. Meg kell ismernünk, fel kell építenünk, a „zsidó” pozitív fogalmát, amely lehetőséget teremthet egy pozitív zsidó tudat kiépítésére. A zsidóság, mint pozitív fogalom nem más, mint a zsidó hagyományokon alapuló értékrend. Ennek megismerése, megértése, befogadása a feladatunk.

A zsidó hagyományok, történelem, filozófia tanulmányozása, megismerése és megtapasztalása vezethet el bennünket a pozitív zsidó öntudathoz. Egy-egy kabbalisztikus gondolatmenet, a talmudi érvrendszer, a héber nyelv vagy a Tóra (Biblia) örök igazságainak mélyreható megismerése ráébreszthet bennünket a saját zsidóságunk valódi tartalmára, egy olyan értékre, amelytől nem szorongunk, hanem amit önérzetesen vállalunk. Az adakozás, a család és a hagyományos családi szerepek értéke, az oktatás fontossága, az élet tisztelete, az ünnepek hagyománya mind-mind olyan értékek, amelyeket többségében jelenleg is fontosnak tartunk és tisztelünk. Csakhogy nem feltétlenül tudatosul bennünk, mennyire erősen fakadnak ezek szüleink, nagyszüleink felmenőink ránk hagyományozott szellemi értékrendjéből, a zsidóság valódi tartalmából, amelyek az asszimiláció és rejtőzködés ellenére is valamilyen formában továbbadtak.

A magunk elöl való menekülés sebezhetővé tesz minket. De már önmagában egy másfajta zsidó öntudat létének bizonyossága könnyebben kezelhetővé teszi az antiszemita, vagy egyszerűen csak a „zsidó kérdéssel foglalkozó” megnyilvánulásokat. A

külvilág felé megjelenő zsidóság kép alakulása szempontjából is termékeny a pozitív, zsidó öntudat kialakulása, hiszen ha mi tudjuk, mi a zsidóság, akkor ezt a laikus „kí-vülálló” világ felé is sokkal jobban tudjuk közvetíteni.

Zsidó identitás

Antiszemitizmus vagy asszimiláció?

Aron Moss rabbi

A legnagyobb gond az identitászavar

A zsidóság túlélését ma leginkább fenyegető veszedelem a zavaros zsidó identitás. Szomorú, hogy manapság sok zsidó iskolában és családban a zsidó identitás meg alapozását a holokauszt fenyegetésének tudatosításával és a vegyesházasságok veszélyeinek taglalásával kívánják megoldani. Az, hogy a zsidó közösségekben az asszimiláció és az antiszemitizmus ilyen központi téma legyen, nem a megoldás, hanem maga a probléma.

Az örökáldozat vagy a védett faj

Sokkal több zsidó fiataalt riaszt el a zsidóságtól a zsidó identitás pesszimiztikus és negatív bemutatása, mint bármi más. Ha szüntelenül az antiszemitizmussal vagyunk elfoglalva, azzal saját magunkat örök áldozatnak ábrázoljuk. Ha túlhangsúlyozzuk az asszimiláció fenyegetését, a végén úgy fogjuk érezni magunkat, mintha holmi „veszélyeztetett faj” volnánk. A zsidó mint olyan a hosszúszárnyú bálna és az óriáspanda mellett szerepel a reménytelen és szánnivaló közösségek listáján, amelyek eltűnőben vannak bolygónkról. Olyan meglepő, ha ezek után a zsidó fiatalok lemondanak zsidóságukról? Mégis ki akarna áldozat lenni önszántából?

Szakítanunk kellene azzal, hogy mások szemszögéből igyekszünk meghatározni saját magunkat. Asszimiláció az, amikor nemzsidók annyira kedvelnek bennünket, hogy szívesen kötnék össze velünk az életüket is, az antiszemitizmus meg az, amikor a nemzsidók annyira utálnak bennünket, hogy legszívesebben megsemmisítenének. Mind a kettő csak úgy „megtörténik” velünk, na de mit gondolunk mi saját magunkról?

Pozitív identitástudat kell!

Világos és pozitív oka kell legyen annak, hogy megmaradunk zsidónak. Ha nincs ilyen ok, ugyan miért is kellene a judaizmusnak túlélnie? Van-e jó oka arra a zsidóságnak, hogy ne akarjon beolvadni a körülötte élő, befogadásra hajlandó társadalomba? Van-e valami érvényes okunk arra, hogy büszkék legyünk zsidó voltunkra az antiszemitizmussal szembeesülve is?

Azt gondolom, hogy van.

A judaizmus az egyik legerőteljesebb eszme, amit a föld valaha látott. A zsidóknak túl kell élniük, mert olyan üzenetünk van, amit a világnak hallania kell.

A zsidó élet forradalmi erő, mely képes átalakítani hétköznapi életet jelentőség-teljesévé. Egy szombattartó család egyfolytában a tudatában van annak, ami igazán fontos – hogy az élet több, mint vagyontok felhalmozása. A kósersági szabályok megtanítják nekünk, hogy nem állatok vagyunk, akiknek minden sürgető kívánságát és vágyát ki kell elégíteniük, és hogy az evés maga is lehet szent dolog. A mezüze az ajtón hírül adja a világnak, hogy ez az otthon magasabb célokból épült.

A zsidóságnak a Világ érdekében kell megmaradnia

A judaizmus olyan leckét adhat, amit a világnak nagyon sürgősen meg kellene tanulnia – hogy minden ember az Isten képére teremtett, és ezért egyetlen a maga nemében és értékes; hogy az erkölcs nem relatív, hanem abszolút fogalom; hogy az ember partnere lehet az Istennek a teremtésben, és hogy küldetése van: mennyországot teremteni a földön.

Ezek a bátor zsidó eszmék fontosabbak ma, mint bármikor. De a bátor zsidó eszméknek húsvér bátor zsidókra van szükségük, hogy megvalósuljanak. A világ csak olyan emberek által lehet jobbá, akik először maguk lettek jobbak. Csak úgy tehetjük a világot az Isten lakóhelyévé, ha a saját otthonunkkal kezdjük. Ez a judaizmus módszere a világ „megjobbítására”. Ezért kell nekünk megmaradnunk zsidónak.

A legnagyobb fenyegetés a judaizmusra nézve ma nem az örök külső nyomás, hanem a belső zűrzavar. Ha elveszítjük szem elől a küldetésünket, elveszítjük az erőnket is és a túlélésünk alapját. A zsidó „érzület”, amit ki kell fejlesztenünk magunkban és a gyermekeinkben, az nem az antiszemitizmustól való félelem és az asszimiláció okozta büntudat, hanem egy alázatos büszkeség, mely tisztában van a zsidó küldetés nagyságával, és bízik annak teljesíthető voltában. Ha tisztázzuk a saját identitásunkat, a világ semmiféle fenyegetése sem rázhat meg minket.

A holocaust után...!

A lubavicsi rebbe levele Elie Wieselnek

5765. niszán 24. (1965. május 26.)

...És most engedjen meg nekem néhány személyes megjegyzést, melyek a szobámban folytatott beszélgetésünkhöz kapcsolódnak. Az Ön *És a világ hallgatott* című cikksorozata ismét eszembe jutatta azt a gondolatot, melyről itt most szólni kívánok.

Emlékezni és nem felejteni természetesen igen fontos: „*Emlékezzél meg arról, amit Ámálék tett veled*”⁴²⁴ – mondja a Tóra, és a bölcsek szerint ez egy tevéleges micve. Különösen akkor, amikor látjuk, hogy a felejtés egyre nagyobb méreteket ölt.

És mégis, az emlékezés a ránk eső feladatok közül csak az egyik. A másik, és talán még sokkal fontosabb feladatunk az, hogy aktívan tegyünk a hitleri és hámani „végső megoldás” ellen.

Az ellenhatást pedig cselekedetekkel kell kifejezni, annak a szellemében, hogy „*minél jobban gyötörték a népet, annál jobban sokasodott és gyarapodott*”⁴²⁵. Eme cél elérésében pedig nem segít, ha szívünk állandóan bánatos az emlékezés terhe alatt, bármily fontos legyen is az. Inkább arra kell ösztönözni, hogy építsük fel a zsidó népet, mégpedig egyszerűen, „szaporodás, gyarapodás, megsokasodás és megerősödés igen nagyon”⁴²⁶ által, ellenállva a „végső megoldás” szándékának.

Mint minden más dologban, úgy ebben is szükséges, hogy a szóbeli ösztönzésen túl élő példát is mutassunk. És különösen annak, aki maga is átélte a szörnyűségeket, különösen neki kell megmutatnia, hogy Hitler – töröltessék ki a neve – nem érte el a célját. Csakazértis nagy családot kell alapítania, sok fiút, leányt és unokát nevelnie.

Függetlenül attól, hogy milyen fontos elmesélni a mai generációnak, hogy mi történt velünk, és akármilyen nehéz is megszabadítani magunkat a borzalmas élmények emlékeitől, szerintem a legfontosabb feladat azonban mégiscsak az, hogy „*akarated ellenére élj*”⁴²⁷. A hangsúly pedig az *életen* van, az *életvidámságon*, *életkedven*. Másszóval: minden erőnkkel azon kell lennünk, hogy ki tudjuk szakítani magunkat azoknak a borzalmas élményeknek a karmai közül és rendezett életet tudjunk teremteni a magunk számára: házasság, zsidó otthon, zsidó családot. Ha Hitler csak egyetlen vizsnici chásziddal kevesebbet tudott kiirtani, már az is **biztosan** hozzájárul bukásához. Legyen hát! Neveljen gyerekeket és unokákat, vizsnici chászidok generációit az idők végezetéig! És ez nem csak afféle közmondás, bár nem szó szerint értem: neveljen bár vizsnici vagy lubavicsi chászid gyereket, vagy csak egy egyszerű zsidót, aki a Tóra törvényei szerint él – ha ez így sikerül, az már biztosan jó. És mivel Ön nehéz

⁴²⁴ 5Mózes 25:17.

⁴²⁵ 2Mózes 1:12.

⁴²⁶ Uo. 7.

⁴²⁷ Atyák 4:22.

dolgokon ment keresztül, most pedig itt van Amerikában – ha igazán akarja, akkor ezt el is fogja érni. Az Örökkévaló segítse magát.

Levelem talán kicsit hosszúra sikeredett. Ha azonban mégis megházasodik Sávuot után⁴²⁸, akkor már nem volt hiábavaló, hogy megírtam, és az sem, hogy Ön átrágta magát hosszú soraimon.

(*Igrot Kodes*, a rebbe levelezési gyűjteménye, XXIII. 373-375. old.)

* * *

Melléklet

Elie Wiesel beszélgetései a lubavicsi rebbével

Akinek a rebbe egy csokor virágot küldött esküvőjére

„Sohasem mondtam, hogy Isten nincs többé” – emlékezik vissza Elie Wiesel élete legnehezebb időszakára egy 1994-ben a *Népszabadságnak* adott interjújában. A 70 éves amerikai író, filozófus tanár, aki Nobel-békedíjat kapott, munkásságát és életét a világháború túlélői, az elnyomottak és emberi jogaiktól megfosztottak ügyének szentelte. A franciául, angolul és jiddisül író Wiesel memoárkötete – *Minden folyó a tengerbe sziet* – magyar fordításban is kapható, melyben többek között a Máramaros-szigeti gyermekkori emlékeit, mint egy chászid kisfiú írja le és elbeszéli a lubavicsi rebbével való találkozásait is.

...Furcsa módon Prof. Saul Liebermannal sohasem beszélünk a hit kérdéseiről, sosem prédikált erkölcsről, nem követelte meg a Törvény merevebb vagy szigorúbb betartását. Megértette, milyen belső problémákkal küzdök ezen a területen. Kétségeimet a lubavicsi rebbe, Menachem Mendel Schneerson rabbal beszéltem meg.

Szólok erről *Az erdőkapuiban*. Egy brooklyni chászid ünneplést írok le benne: az övéről van szó. Az énekek, a fogalmak, a hívek lelkesedése, mintha csak szülővárosomban, az én rabbimnál járnék.

Menachem Mendel Schneerson, a lubavicsi rebbe nagy hatást gyakorol az emberre a személyéből áradó szellemi erő révén. Olyan, mint egy fejedelem, akinek hálával tartozunk, hogy békében élhetünk és dolgozhatunk. Ha beszél, a tömeg visszafojtja lélegzetét. Amikor énekel, egész lelke beleremeg. Amit megkövetel, azt eléri. Kevés kortárs chászid mester rendelkezik ilyen tekintéllyel. Küldöttei bejárják a világot. Elő-

⁴²⁸ A levél Peszách ünnepe után íródott. *A szerk.*

fordul, hogy magához rendeli egy fiatal tanítványát, és csak annyit mond: „Elmész ide vagy oda, és segítesz a zsidóknak, hogy beteljesítsék, amit tenniük kell.” A tanítvány pedig nem vitatkozik, semmi gyakorlati jellegű kérdést nem tesz fel, viszi a családját, a holmijait és útnak indul.

A rebbe hívei szüntelenül dicsérik nagy tudását, ismereteit, szent életét, hatalmát, szervezőképességét főleg a pedagógia területén. Állítólag a tudományokat a Sorbonneon, a filozófiát Berlinben tanulta. Azt is állítják, hogy folyékonyan beszél hat nyelven. Egyesek természetfeletti adottságaiban is hisznek.

Első tisztelő látogatásom majd egy éjszakán át tartott, ezt követte a többi.

Bevezetésképpen bevallottam neki – talán, hogy oldjam a feszültséget? –, hogy vizsnici, nem pedig lubavicsi chászid vagyok. S hogy nem is áll szándékomban hovatartozásomat megmásítani.

– A fontos csak az, hogy valaki chászid legyen – felelte –, mindegy, hogy kinek a híve.

Témát változtattunk. A rebbe olvasta néhány könyvemet franciául, és magyarázatot kért rá, miért vagyok haragban Istennel.

Azt válaszoltam:

– Mert túlságosan szerettem.

– És most? – érdeklődött.

– Most is. Most is túlságosan szeretem, azért haragszom rá.

A rebbe nem értett egyet velem:

– Istent szeretni azt jelenti, hogy elfogadjuk Őt, nem pedig azt, hogy megértjük.

Megkérdeztem:

– Lehet hit nélkül is szeretni Istent?

– Azt felelte, hogy a hit mindennél előbbre való.

– Rebbe, hogyan tud hinni Istenben Auschwitz után?

Kezét az asztalon nyugtatta, hosszasan, csendben nézett rám. Aztán szelíd, alig hallható hangon válaszolt:

– És az hogy lehet, hogy nem tud hinni Istenben Auschwitz után?

Elgondolkodtam azon, amit mondott. Nem mondott-e le az ember kiváltságáról, emberi kötelezettségeiről Auschwitzban? Nem jelent-e Auschwitz embervoltunk csődjét, az emberi társadalom bukását? Istenen kívül mi más marad számunkra egy olyan világban, amelyet Auschwitz sötétje árnyékol be? A rabbi figyelt, válaszomat várta. Eltelt egy kis idő, mielőtt meg tudtam volna szólalni.

– Rebbe – mondtam végül –, ha az, amit mondott, válasz a kérdésekre, visszautasítom, de elfogadom, ha ez is egy kérdés, mondjuk, egy újabb kérdés. – Mosolyogni próbáltam, de nem sikerült.

Éveken át kapcsolatban maradtunk. Ha megjelent egy kötetem, kommentárokat írt hozzá. Ragaszkodott ahhoz, hogy egy művemet szenteljem az első lubavicsi rebbe, Snéur Zálmán rabbi, a *Tánjá* szerzője életének és tanításainak. Még mindig dolgozom rajta.

Vizsnic és Lubavics között

Egy emlék: A Tóra örömnépe. Lubavics ünnepel. A rebbe, szokása szerint, a T-alakú asztal főhelyén foglal helyet, irányítja az ünnepséget hévvel és lelkesedéssel.

Az előkelőségek körülveszik, de tiszteletük jeléül jobbán és balján egy hely üres marad. Esőkabátomban és svájcisapkámban – a kalapokat sohasem szerettem – rémséges migrénnel kínlódva, a bejáratnál húzódok meg, nem merek a tömeg közé vegyülni. Nyilván valami idegen megfigyelőnek vélnek – talán kémnek? –, aki sosem érti meg, miből áll a chászid öröm és élmény. Szerencsémre minden tekintet a rabbira irányul, ügyet sem vet senki a betolakodóra. De a rebbe hirtelen meglát, és int, hogy jöjjek közelebb. Úgy teszek, mintha nem venném észre. Visszahúzódok, s már csak arra várok, hogy az ágyamban ébredjek fel. A rabbi ismét int, én nem mozdulok. A rabbi most már a nevemen szólít. Minthogy még mindig nem moccanok meg, érzem, hogy erős karok emelnek fel és visznek az emberek feje fölött egészen az asztalfőig, ott letesznek, mint egy csomagot, a rabbi előtt. Bárcsak meghalhatnék ebben a pillanatban anélkül, hogy megzavarnám az ünnepet... Vajon a rabbi miért mosolyog? Gúnyolódik rajtam ahelyett, hogy segítene?

– Üdvözlöm – mondja. – Kedves egy vizsnici chászid részéről, hogy eljön hozzánk, és köszönt Lubavicson. Így tartják meg a Tóra örömmünepét Vizsnicen is?

– Rebbe – mondom gyenge hangon –, most nem Vizsnicen vagyunk, hanem Lubavicson.

– Hát akkor tegye azt, ami nálunk szokás.

– És mi a szokás Lubavicson, rebbe?

– Iszunk és *lechájimot* mondunk az életre: egészségére!

– Vizsnicen ugyanígy.

– Nagyszerű. Akkor hát: egészségére!

Színültig teli vodkás poharat nyújt felém.

– Rebbe – mondom –, Vizsnicen a chászid sosem iszik magában.

– Lubavicson sem – válaszolja a rebbe, és egyhajtásra kiüríti poharát.

Ezt teszem én is.

– Vizsnicen ennyi elég? – kérdezi a rebbe.

– Vizsnicen – mondom – ez csak egy csepp a tengerben.

– Lubavicson is.

Egy második poharat nyújt felém, és megtölti a magáét is. Egészségemre kívánja, én meg az övére, és kiürítjük poharainkat: végül is meg kell védenem Vizsnic becsületét, nem igaz? Minthogy nem szoktam inni, természetesen szédülni kezdek. Már azt sem tudom, hol vagyok, miért jöttem ide, hogy kerültem ebbe a lehetetlen helyzetbe. Az agyam lángban ég, a testem mintha teljesen különvált volna tőlem.

– Lubavicson az ember nem áll meg félúton, hanem folytatja – mondja a rebbe. – Hát Vizsnicen?

– Ott sem – válaszolom. – Vizsnicen az ember végigmegy az úton.

A rebbe komolyan néz rám, egy harmadik poharat nyújt felém és megtölti a magáét is. Az én kezem már remeg, az övé nem.

– Megérdemel egy áldást – jegyzi meg ragyogó arccal. – Válasszon.

Mit válasszak? Hogy válasszak? Megzavarodtam.

– Akarja az áldásomat azért, hogy újra tudja kezdeni?

Akármilyen részeg vagyok, méltányolom a bölcsességét. Az újakezdés sok mindent jelenthet: újakezdeni az ivást, az életet, az imádságot; újra hinni. Egyébként ma van a születésnapom.

– Igen, rebbe – mondom. – Kérem, áldjon meg engem!

Megáld, leönti a vodkát, én is a magamét, aztán elvesztettem az eszméletemet.

Valahol kinn, a fűre fektetve ébredek, ahová valaki (talán ő?) a karjában vitt ki, a többiek feje fölött. Pár lépésre tőlem, amint hallom, egy ifjú chászid magyarázza egy tucatnyi embernek a rabbival való találkozásom mély és misztikus értelmét.

Egy napon hosszú levelet kapok tőle, melyben Istennel szembeni állásfoglalásomat elemzi. A végére ezt írja: „Most pedig hagyjuk a teológiát, és beszéljünk valami magánügyről: miért nem házasodott még meg?” (A levelet lásd fent.)

Házasságkötésünk napján Marion és én gyönyörű csokrot kapunk tőle aláírásával és áldásaival. Még pompásabb csokrot küld fiúnk körülmelésének ünnepére.

Szovjetunióbeli utazásom után rendszeresen látogatom, és beszámolok az ott élő zsidók helyzetéről. Bevallom neki csalódásomat: az ottani zsidó közösség passzív, csendes. Meglepetésemre egyetért ezzel, ő is jobbnak tartja a titkos diplomáciát.

* * *

1994. június 12-én, egy esős délután, ott vonulok én is a gyászmenetben, amely koporsóját az Eastern Parkwayen keresztül Brooklynba kíséri. Tízezrek, köztük Franciaországból és Izraelből érkezett férfiak és nők jönnek és jönnek, zsoltárokat mormolnak. A sugárút mentén gyermekek és fiatalok sírva kiáltják: „Rebbe, rebbe...” Ma az egész zsidó nép árvának érzi magát. Visszaemlékszem vele való találkozásaimra, súlyos mosolyára, kék szemének átható tekintetére, énekére és arra, hogyan tudott éneklésre bírni másokat. Amikor utoljára találkoztunk, megkérdezte, miért nem írtam még meg a könyvet mozgalma alapítójának, a ljadi Snéur Zálmán rabbinak az életéről. Áldását küldte Marionnak és Elisánknak.

A ZSIDÓ TUDOMÁNYOK

Fejezetek a klasszikus forrásokból

7. Szombat

A szombati pihenés és munkatilalom a Bibliában

A teremtés befejezése

IMózes 1:31., 2:1–3.

31. És látta Isten mindazt, amit alkotott, és íme nagyon jó⁴²⁹ volt. És lett este és lett reggel: hatodik nap.

1. Így bevégeztetett⁴³⁰ az ég és a föld és minden seregük. **2.** És a hetedik napon⁴³¹ Isten bevégezte művét, melyet alkotott, és megnyugodott⁴³² a hetedik napon minden művétől, amelyet alkotott. **3.** Ekkor megáldotta Isten⁴³³ a hetedik napot és megszentelte⁴³⁴, mert ezen megnyugodott Isten minden művétől, amelyet teremtett és alkotott⁴³⁵.

⁴²⁹ **nagyon jó.** Minden teremtett „jó” magábanvéve; de valamennyinek harmónikus összessége, az univerzum jelzője „nagyon jó”. Minden olyan volt az univerzumban, ahogy azt a Teremtő akarta. Semmi sem volt felesleges, vagy hiányos –, teljes a harmónia. „Ez a harmónia tanúságot tesz az egységes Isten mellett, aki a természetnek ezt az egységét tervezte.” (Luzzatto)

⁴³⁰ **bevégeztetett.** A héber kifejezés nemcsak a befejezést, hanem a tökéletességet is jelenti.

⁴³¹ **hetedik napon.** „Mi hiányzott még a világon a hat nap után?” A nyugalom. Ezért fejezte be Isten a munkát a hetedik napon a nyugalom napjának, a szombatnak teremtésével (*Brésit Rábá*).

⁴³² **megnyugodott.** Úgy is lehet értelmezni, „szüneteltette a munkát”. A negyedik parancsolatban (*2Mózes 20:11.*) az van, hogy Isten „megpihent” (*vájánách*) a hetedik napon. Az emberi fogalmaknak ilyen, Istenre való átvitelét „antropomorfizmus”-nak nevezzük; az a célja a Bibliában, hogy a véges emberi értelem számára felfoghatóvá tegye azt, ami a végtelenségre vonatkozik. A későbbi zsidó Biblia-magyarázat ezt így fejezi ki: „A Tóra az emberek nyelvén beszél.” *Dibrá Torá kilson bné ádam.*

⁴³³ **megáldotta Isten.** A Teremtő áldással szentelte meg a szombatot, amely mindenkire áthárul, aki megőrzi a szombatot. A Talmud szerint az ember szombaton egy „külön második lelket” kap, *nösámá jötérá* azaz szellemi állapota gyarapszik a szent nap hatása által. (*Bécá 16a.*)

⁴³⁴ **megszentelte.** Elkülönítette a hétköznapi használatától. A szombat többet követel, mint a munka abbahagyását. Különös jelleggel bír, mint olyan nap, amelyet Istennek és a lelki életnek szentelünk.

⁴³⁵ **teremtett és alkotott.** Azaz „alkotott, hogy tovább cselekedjenek”, t. i. folytassák a művet (Ibn Ezrá, Ábárbanel) örök időken keresztül az Isteni törvények továbbhatása által. Ez a gondolat benne van a mindennapi imában is „az Ő jóságával megújítja minden nap újra a teremtés művét”, vagy ahogy mestereink mondják, a teremtés műve még tart, és a világ még a teremtés folyamatában van, mindaddig, amíg a küzdelem a jó és a rossz között nem dőlt el. Erkölcsileg a világ még „befejezetlen”, és az emberé az a dicsőséges jog, hogy befejezze: ő siettetheti élete által a jó hatalmának a győzelmét az univerzumban.

A manna

2Mózes 16:11–30.

11. És szólt az Örökkévaló Mózeshez következőképpen: **12.** Hallottam Izráel fiainak zúgolódását; hirdesd nekik, mondván: szürkület idején húst fogtok enni és reggel jóllakhattok kenyérrel, és megtudjátok, hogy én vagyok az Örökkévaló, a ti Isteneitek!⁴³⁶ **13.** És történt este; fölszálltak a fűrjek⁴³⁷ és elborították a táborhelyet, reggel⁴³⁸ pedig volt a harmat lerakódása a tábor körül. **14.** És fölszállt⁴³⁹ a harmat lerakódása, íme a sivatag felületén valami finom pikkelyszerű⁴⁴⁰ volt, finom mint a zuzmara a földön. **15.** És látták azt Izráel fiai és szólott egyik a másikhoz: Mi ez?⁴⁴¹ – mert nem tudták mi az. És mondá nekik Mózes; ez a kenyér, melyet az Örökkévaló adott nektek eledelül. **16.** Ez az, amiről Isten meghagyta, szedegessetek belőle, kiki étke szerint, fejenként egy ómerrel⁴⁴², a lelkek száma szerint vigyen mindenki azoknak, akik sátrában vannak. **17.** És így cselekedtek Izráel fiai és szedegettek, egyik többet, a másik kevesebbet. **18.** És megmérték⁴⁴³ ómerrel és nem volt többje annak, aki többet szedett és nem volt kevesebbje annak, aki kevesebbet szedett, mindenki annyit szedett, amennyit elfogyaszthat. **19.** És szólott hozzájuk Mózes: senki se hagyjon belőle reggelre. **20.** De nem hallgattak Mózesre és néhányan meghagytak belőle reggelre és férgessé vált és elbűzhödött; és megneheztelt rájuk⁴⁴⁴ Mózes. **21.** És azután szedték azt reggelente, minden reggel kiki étke szerint; mikor pedig a nap melegen ütött, elolvadt. **22.**

⁴³⁶ **hogy én vagyok az Örökkévaló, a ti Isteneitek!** Aki nemcsak hallja a ti zúgolódásokat, hanem megadni is képes mindent, amire szükségetek van.

⁴³⁷ **fölszálltak a fűrjek.** A fűrjek vándormadarak, tavasszal nagy tömegekben jönnek Arábiából és más déli országokból. Sehohsem gyakoribbak, mint a Sástenger környékén. Mindig a széllel repülnek, és ha kimerültek a hosszú repülés után, könnyen lehet őket – akár kézzel is – összefogni. „A fűrjek ajándéka, ellentétben a manna ajándékával, erre az egy említett esetre korlátozott” (Ábárbánel).

⁴³⁸ **reggel.** Azon az éjszaka után, amelyiken megjelentek a fűrjek.

⁴³⁹ **És fölszállt.** Elpárolgott.

⁴⁴⁰ **finom pikkelyszerű.** Azaz, a manna. Rási és más zsidó magyarázók szerint először harmat hullott, aztán manna a harmatra, végül ismét harmat rakódott a mannára. Eszerint a manna két harmatréteg közé volt ágyazva.

⁴⁴¹ **Mi ez?** A héber *man* valószínűleg egyiptomi eredetű lehet (Rásbám, Ebers) akkor a fordítás így lenne: „Szólott egyik a másikhoz: manna ez”. Nem tudták, hogy tulajdonképpen mi az, de hasonlított valamihez, amit Egyiptomban mannának neveztek, alkalmazták tehát az ismert nevet az új eledel jelölésére. Az arabok „man”-nak neveznek egy édes, ragadós, mézyszerű folyadékot, amely májusban vagy júniusban csepeg egy bokor fájából, amely a Szinaj-félszigeten honos. Ez azonban csak kis mennyiségben fordul elő és nem felel meg annak a leírásnak, amelyet a szövegben találunk, ahol a manna kétségtelenül csodálatos anyag. Isten az ő örökös gondviselésében az ő kifürkészhetetlen módján táplálta Izrael seregeit a vándorlás nehéz éveiben.

⁴⁴² **egy ómerrel.** Ürmérték, körülbelül 2 litert tesz ki.

⁴⁴³ **És megmérték.** Bármilyen sokat vagy keveset gyűjtött egy-egy személy, ha otthon megmérté, úgy találta, hogy éppen egy-egy ómer jut egy-egy személyre.

⁴⁴⁴ **és megneheztelt rájuk.** Engedetlenségük miatt, és mert nem bíztak Isten jóságos gondviselésében.

És történt a hatodik napon, kétannyi kenyeret szedtek, két ómert egy személyre és eljöttek a gyülekezet fejedelmei mind és elmondták Mózesnek. **23.** Ő pedig szólt hozzájuk: ez az, amit meghagyott az Örökkévaló⁴⁴⁵; pihenő ünnep, szentséges szombat lesz holnap az Örökkévalónak⁴⁴⁶, amit megsüttök, süssétek⁴⁴⁷, amit megfőztök, főzzétek, ami fölös pedig megmarad, tegyétek el magatoknak megőrzésre reggelig. **24.** És félretették reggelig, amint megparancsolta Mózes és nem romlott el és fereg nem volt rajta. **25.** És szólott Mózes: fogyasszatok el ma, mert szombat a mai nap az Örökkévaló tiszteletére; a mai napon nem találhatjátok a mezőn. **26.** Hat napon át szedhetitek, de a hetedik nap szombat, azon nem lesz. **27.** És történt a hetedik napon, kimentek néhányan⁴⁴⁸ szedegetni, de nem találtak.

28. És szólott az Örökkévaló Mózeshez: Meddig vonakodtok⁴⁴⁹ megtartani parancsolataimat és tanításaimat? **29.** Látjátok, hogy az Örökkévaló adta nektek a szombatot, azért ad ő nektek két napi kenyeret a hatodik napon; maradjon⁴⁵⁰ mindenki a maga helyén és ne menjen ki senki helyéről⁴⁵¹ a hetedik napon! **30.** És erre pihenést tartott a nép a hetedik napon.

A tízparancsolat negyedik parancsolata

2Mózes 20:8–11.

Emlékezz meg a szombat napjáról

8. Emlékezz⁴⁵² meg a szombat napjáról⁴⁵³, és szenteld meg⁴⁵⁴! **9.** Hat napon át dolgozz⁴⁵⁵, és végezd mindenféle munkádat⁴⁵⁶, **10.** de a hetedik nap az Örökkévaló,

⁴⁴⁵ **meghagyott az Örökkévaló.** A szombatra vonatkozólag.

⁴⁴⁶ **szentséges szombat lesz holnap az Örökkévalónak.** A hetedik napot már ismerte a nép mint kiemelkedő napot, amely eltér a hét többi napjaitól. Az ósatyák gyermekei magukkal hozták Egyiptomba azt a hagyományt, hogy Isten hat nap alatt teremtette a világot, és hogy megszentelte a hetedik napot. A Szináj hegyén ezért Izrael gyermekei felszólíttatnak, „Emlékezzél meg a szombat napjáról” (20:8).

⁴⁴⁷ **amit megsüttök, süssétek.** Pénteken. Amit nem ettek meg pénteken, azt tegyék el szombatra.

⁴⁴⁸ **kimentek néhányan.** Nem mintha hiányt szenvedtek volna élelemben, hiszen kettős adagot gyűjtöttek az előbbi napon, hanem mert kételkedtek Mózes szavaiban.

⁴⁴⁹ **Meddig vonakodtok?** A szemrehányás Mózesnek, a nép képviselőjének szól.

⁴⁵⁰ **maradjon.** Azaz, ne menjetek ki mannát gyűjteni.

⁴⁵¹ **ne menjen ki senki helyéről.** Szombaton mannát gyűjteni. A rabbinikus hagyomány ebből a szövegből vezette le azt a tilalmat, amely szerint szombaton nem szabad a lakóhelytől több, mint 2000 rófnyre eltávolodni. Ezt nevezik *tchum sábat*, szombati határnak. A lakóhelytől való nagy eltávolodás megzavarja az ember és állat nyugalmát, éppen ezért tilos szombaton (*Möchlita*, *Éruvin* 51a.).

⁴⁵² **Emlékezz.** Az „emlékezz” szó használata azt jelentheti, hogy ez az intézkedés ismeretes volt az izraelitáknál már jóval a mannával történt tapasztalatok előtt is; ez tehát olyan szent intézmény, amelyet az ósatyáktól örököltek. Bölcsseink azonban azt, hogy „emlékezz meg a szombat napjáról”, úgy magyarázzák, gondolj rá és készülj az eljövételére (*Pszáchim* 106a., *Bécá* 15b.

Istened szombatja⁴⁵⁷. Ne végezz semmiféle munkát se te⁴⁵⁸, se fiad, se leányod, se szolgád vagy szolgálólányod⁴⁵⁹, se jószágod⁴⁶⁰, se jövevényed⁴⁶¹, aki kapuidon belül tartózkodik⁴⁶² – **11.** mert hat nap alatt alkotta meg az Örökkévaló az eget és a földet, a

stb.); gondolj rá napról-napra és beszélj szentségéről és megszentelő hatásáról. Elrendelték, hogy a szombat beköszöntésekor elmondják a Kidus-imát, amelyben Istent dicsérik azért, hogy a szombatot adta és a szombat kimenetelekor a *Hávdála*-áldást, amelyben Istent dicsérik, hogy megkülönböztette a szombatot a munkanaptól.

⁴⁵³ **a szombat napjáról.** Héberül: *sábát*. A sábát ige a munka abbahagyását és a pihenést jelenti.

⁴⁵⁴ **és szenteld meg!** A szombat olyan nap, amelyet a nyugalmon kívül magasabbrendű, szent céloknak szolgálatába kell állítanunk. Már Philo is kiemeli a szombatnak szellemi életünk fejlesztése körüli fontosságát. Lényeges része a szombatnak az ünnepélyes istentisztelet és az azzal kapcsolatos vallásos oktatás: rendszeres olvasmányok a Tórából és a prófétákból. A szombatnak az a jellege, hogy lényegesen hozzá tartozik a vallásos tanítások terjesztése, a többi ünnepek kialakulásában is nagy szerepet játszik. Így a zsidó nép egyik legértékesebb nevelő eszközévé vált. De a leányvallások is átvették a heti pihenőnapjukkal, illetve ünnepeikkel kapcsolatos be rendezkedéseknél ezt a különleges zsidó jellegű intézményes szokást és ennek következtében a szombat az egész emberiség szellemi és társadalmi fejlődésének jelentős tényezője lett. Zunz Lipót kimutatja, hogy mily nagy hatást gyakorolt Izrael egész belső történetére a Tórához fűződő szombati prédikációk fejlődése. Egyébként a szombati istentisztelet még ma is az az erő, amely a zsidó közösségi érzést fenntartja és fejleszti. Enélkül nagy szellemi károkat szenvedne az egyén és a közösség egyaránt.

⁴⁵⁵ **dolgozz.** A munka a hétnek hat napján éppoly fontos az ember testi és szellemi fejlődése szempontjából, mint a nyugalom a hetedik napon. Sem férfi, sem nő, bármily gazdag is, nincs felmentve, bölcseink szerint (Hoffmann, *Midrás Tánáim*, *5Mózes* 5:14.) a munka kötelessége alól, mert a tétlenség okvetlenül bűnös gondolatokhoz és rossz tettekhez vezet. Hogy hét nap közül legalább egyet a pihenésnek kell szentelni, azt az utolsó 3000 év tapasztalatai is igazolták. Egészségi állapotunk folytonosan rosszabbodik, ha ennyit sem szánunk a pihenésre. Az első francia köztársaság be akarta vezetni, hogy csak minden tizedik nap legyen pihenőnap. De a kísérlet nem sikerült.

⁴⁵⁶ **munkádat.** Héberül *mláchtöchá*, az amit az ember létrehoz gondolatával, akaratával és munkájával.

⁴⁵⁷ **Istened szombatja.** Egy nap, amely elsősorban Istennek van szentelve.

⁴⁵⁸ **te.** A ház feje, aki felelős mindazokért, akik házában élnek.

⁴⁵⁹ **se szolgád vagy szolgálólányod.** V. ö. *5Mózes* 5:14. Nemcsak a gyermekek, hanem a szolgák is, akár izraeliták, akár pogányok, sőt a teherhordó állatok is részesülnek a szombati nap nyugalmanak áldásában; lásd a 23:12-hez szóló magyarázatot. „A szombat határtalan jótéteménye az emberiségnek és a vallás legnagyobb csodája. Semmi sem látszik egyszerűbbnek, mint ez az intézmény, hogy a hat munkanap után a hetedik napon pihenjenek. És mégsem jött rá a világ egyetlen törvényhozója sem erre az eszmére. A görögök és a rómaiak egyenesen nevetségesnek tartották” (B. Jacob).

⁴⁶⁰ **jószágod.** A zsidóság dicsősége, hogy évezredekkel előbb, mint bárki más, teljesen felismerte az ember kötelességeit néma barátaival és segítőivel szemben; lásd *5Mózes* 5:14.

⁴⁶¹ **se jövevényed.** A nem-izraelita, aki magára vette a hét noáchida törvény megtartását; lásd 12:48. Noha a szombat nem tartozik azon törvények közé, amelyeket meg kell tartania, mégis élvezzi a szombati nyugalmat, önmagáért, mint emberi lény.

⁴⁶² **aki kapuidon belül tartózkodik.** A város határain belül.

tengert és mindent, ami bennük van, a hetedik napon pedig megpihent⁴⁶³. Ezért áldotta meg és tette szentté⁴⁶⁴ az Örökkévaló a szombat napját⁴⁶⁵.

⁴⁶³ **megpihent.** Bölcsseink szerint a szombat megtartása által tanúságot teszünk amellett, hogy hiszünk Istenben, a világegyetem Teremtőjében, (V. ö. *Jáskut Jitro* 296.) Istenben, aki nem azonos a természettel, hanem a természet felett áll, annak alkotója és uralkodója. Talmudi misztikusok elmondják, hogy az ég és a föld teremtésénél az anyag elszabadult és egy isteni hang rákiáltott: „Elég! Eddig és ne tovább!” (*Chágigá* 12a.). Az ember Isten képmására alkotva Óáltala a teremtés erejével ruházta fel. De az ő kis univerzumában is az anyag folyton kisiklik kezéből, azzal fenyeget, hogy legyőzi a lelket és fölébe kerül. A szombat által, amelyet *zecher lómáaszé brésit* „emlékeztetés a teremtés művére” névvel jelölnek meg, fel vagyunk ruházva isteni hatalommal, hogy azt mondjuk „Elég!” a környezet minden lázadó követelésére, mert emlékeztetést nyerünk arra, hogy le tudjuk győzni mindazokat az anyagi hatalmokat, amelyek elnyomhatnának bennünket.

⁴⁶⁴ **tette szentté.** Felruházta megszentelő erővel. A szombat szentségének nyomai láthatók a zsidó lelkeken. Jesájá úgy beszél a szombatról, mint „gyönyörűségről”; a liturgia pedig úgy írja le a szombati nyugalmat, mint a „szeretletben és az áldozatkészségben, az igazságban és a hűségben, békességben és a megenyhülésben, a megnyugvás és a biztonság érzetében megerősítő pihenést”. „A szombat mennyországot plántált minden zsidó házába, megtöltvén azt sokáig várt, örömmel üdvözölt békével; minden otthont szenttélyé varázsol, ahol az atya a pap és az anya, aki meggyújtja a szombati gyertyát, a világosság anyaga” (B. Jacob). A szombat elűz gondot és fáradtságot, szomorúságot és bánatot. Szombaton tilos a bűjtölés (kivéve az Engesztelés napján, amely mint a szombatok szombatja, felfüggeszti a rendes szombatok szabályát); úgyszintén szünetel minden gyász a szombati napon. A három szombati étkezésnek mindegyike kötelező vallási cselekedet (*micvot*), amelyet vallásos zsidó otthonokban asztali dalok *zmirot* kísérnek. A szombat szellemi hatását a régiek *nósámá jótérá*-nak „külön léleknek” nevezik, amelyet a zsidó erre a napra kap.

Tudatlan és rosszakaratú kritikusok elítélik a rabbinikus szombattörvényeket számtalan aprólékosságuk és elviselhetetlen „terhük” miatt. Ezek az intézkedések azonban igazolják önmagukat; mert annak a zsidónak, aki valóban lelkiismeretesen megtartja mindezeket a szabályokat, és csakis az ilyen zsidónak, megvan a szombati nyugalma. Az említett szombati törvények forrásáról egy német protestáns teológus nemrég ezt írta:

„Akinek alkalma van megismerni a mi napjainkban egy zsidó család belső életét, amely komoly jámborsággal és szigorúsággal megtartja ősei törvényét, csodálkozik azon a bőséges örömen, őszinte vidámságon, amelyről nem is álmodik a kívülálló és amelyet a Törvény teremt a zsidó házban. Az egész ház örül a szombatnak, amelyet különös megaláztatással ünnepelnek, nemcsak mint a nyugalom napját, hanem még inkább, mint az öröm napját. Zsidó imák a szombatot „a lélek gyönyörűségének” nevezik, annak számára, aki megszenteli azt, az „élvezi a Te jószág bőségét”. Ilyen kifejezések nem pusztán szavak; ezek az önként fakadó tiszta boldogságnak és lelkesedésnek a kifejezései” (Kittel). A szombat megtartása nélkül megszűnne idővel az egész zsidó élet.

⁴⁶⁵ **áldotta meg... a szombat napját.** Az áldás napjává tette azoknak, akik megtartják. Lásd *IMózes* 2:3-hoz szóló magyarázatot. A szombat egészen új fogalom volt, amely nem létezett azelőtt egy nemzetnél és vallásnál sem, örök emlékeztetője annak, hogy az ember felszabadíthatja magát világi gondjainak rabsága alól; hogy az ember szellemi szabadságra, békére és boldogságra teremtett (Ewald). „A szombat az emberiség egyik dicsősége. Mert ha a munka előkelő dolog, annál előkelőbb szabad akaratunkból szünetet tartani a munkában, amely eredményt, pénzt, hírnevet szerez nekünk. Egy napot a nyugalomnak és Istennek szentelni, ez csakis az ember kiváltsága” (C. G. Montefiore).

Őrizd meg a szombat napját

5Mózes 5:12–15.

12. Őrizd⁴⁶⁶ meg a szombat napját, hogy megszenteljed, amint megparancsolta neked az Örökkévaló⁴⁶⁷, a te Istened. **13.** Hat napon át dolgozzál és végezd el minden munkádat. **14.** A hetedik nap azonban szombat az Örökkévalónak, a te Istenednek; ne végezz semmi munkát, sem te, sem fiad, sem leányod, sem szolgálád, sem szolgálónőd, sem ökröd, sem szamarad, sem bármely barmod⁴⁶⁸, sem az idegen, aki kapuidon belül van, hogy nyugodjék szolgálád és szolgálónőd⁴⁶⁹, éppúgy mint te magad⁴⁷⁰. **15.** És emlékezzél meg arról, hogy szolgálta voltál Egyiptom országában⁴⁷¹ és az Örökkévaló, a te

⁴⁶⁶ **Őrizd.** Héberül: *sámor*. Exodusban: *záchor* (= Emlékezzél). A hagyományos magyarázat szerint az „emlékezzél” a cselekvő parancsolatokra vonatkozik: a szombat borral való megszentelésére, az imára és a szombat örömteljes megünneplésére; ezzel szemben az „őrizd” szó pedig arra hívja fel figyelmünket, hogy ne szegjük meg a szombatot hétköznapi munkák végzésével vagy végeztetésével olyanok által, akik tőlünk függenek. Ezért érthető, hogy itt hozzáfűzi a szolgálókra vonatkozó munkatiltalomhoz az emlékeztetést az egyiptomi rabszolgaságra (Biúr). A hagyomány szerint a két szó („őrizd” és „emlékezzél”) egyszerre hangzott el (*záchor vösámor bődibur echád neemri. Svuot 20b*. Slomo Alkabecnek péntek estére írt himnuszában persze a két ige fel van cserélve, mert a vers akrosztichonja, amely nevének kezdőbetűit tartalmazza, így kívánja ezt meg.) Ez azt jelenti, hogy a 5Mózesban előforduló változtatás semmi olyat nem mond, ami már az 2Mózesban nem lett volna meg, amelyet Isten a Szináj hegyén kinyilatkoztatott. Mózes itt az erőteljesebb kifejezést használja, mert a feddőbeszédében gyakorlati célokat követ, t. i. a parancsolatok „megőrzését” a nép által.

⁴⁶⁷ **amint megparancsolta neked az Örökkévaló.** Ezek a szavak nincsenek meg az Exodusban; ez csak szónoki kiegészítés. Ez Mára utal; 2Mózes 15:23–27. (*Szánhedrin 56b.*)

⁴⁶⁸ **sem ökröd, sem szamarad, sem bármely barmod.** E részletes felsorolás helyett, ami beleillik a szónoklatba, az Exodus egyszerűen azt mondja: „sem barmod”. A jószág és a gondosság az állatok iránt olyan fontos az emberies érzés fejlesztésére, hogy ez a kötelesség helyet kapott a Tíz parancsolatban. A rabbi az állatok kínzását nagy bűnnek tartották; lásd Jó bánásmód az állatokkal, 302. l.

⁴⁶⁹ **hogy nyugodjék szolgálád és szolgálónőd...** Ez nincs az Exodusban; ez magyarázó kiegészítés.

⁴⁷⁰ **mint te magad.** Héberül: *kámochá*. A rabszolgának éppoly joga van a szombati pihenéshez, mint a gazdájának. A szombati nyugalom hirdeti tehát az úr és szolgáló egyenlő jogát a pihenésre az elvégzett munka után.

⁴⁷¹ **szolga voltál Egyiptom országában.** Ez a legfontosabb eltérés a két szöveg között. A 2Mózes szerint a szombatot elrendelte emlékeztül, hogy a teremtés hat napja után, a hetedikén megpihen az Örökkévaló is, „azért áldotta meg az Örökkévaló a szombat napját és megszentelte azt”. Az ember ezen a napon tegye félre anyagi gondjait, amelyek a munka hat napján lekötik figyelmét. A zsidóság „fegyverszünetet hirdet egyszer a héten minden anyagi gonddal és a megélhetés és előretörekvés lesújtó gondolataival és arra bír bennünket, hogy magasabb gondolatokkal foglalkozzunk. Olyan országokban, ahol az élet nehéz küzdelem, mi lehet értékesebb, drágább ajándék, mint ez a nyugalmi idő, folyton visszatérő fegyverszünet az ember és az életet lenyűgöző ellenséges hatalmak között, ez az ünnepélyes szombat” (J. R. Seeley). Az emberiség még egy más leckét is tanulhat a szombat intézményéből. Az izraeliták Egyiptomban rabszolgamunkát végeztek napról napra pihenés nélkül. Ha hét nap közül egy napon szüneteltetik a munkát, ezzel

Istened kivezetett téged onnan erős kézzel és kinyújtott karral; azért parancsolta meg neked az Örökkévaló, a te Istened, hogy megtartsad a szombat napját.

A sátor építése

2Mózes 31:1–17.

1. És szólott az Örökkévaló Mózeshez következőképpen: 2. Lásd, néven hívtam Becálélt, Úri fiát, Húr unokáját Jehuda törzséből. 3. És eltöltöttem őt Isten szellemével, bölcsességgel, hozzáértéssel és tudással mindenféle munkára, 4. hogy kigondoljon terveket kivitelre aranyban, ezüstben és rézben. 5. És befoglalásra szolgáló kő metszésében és fametszésben, hogy alkosson mindenféle mesterségben. 6. És íme, mellé adtam Oholiábot, Ahiszámák fiát, Dán törzséből és bölcsességet adtam minden bölcslelkűnek elméjébe, hogy elkészítsék mindazt, amit meghagytam neked. 7. A találkozás sátorát és a ládát a bizonyosság részére és a födelet, mely rajta van és a sátor minden szerelvényét. 8. És az asztalt és edényeit és a tiszta menórát és minden edényét és a füstölőszer oltárát. 9. És az égőáldozati oltárt és összes edényeit és a medencét és annak talapzatát. 10. És a szolgálati ruhákat és a szent ruhákat Áronnak, a papnak és fiainak ruháit papi szolgálatra. 11. És a kenet olaját és a füstölő fűszerszámot a szentség számára készítsék egészen úgy, amint meghagytam neked.

A szombat megőrzése

12. És szólott az Örökkévaló Mózeshez, mondván: 13. Te pedig beszélj Izráel fiaihoz következőképpen: Csak szombatjaimat⁴⁷² őrizzétek meg, mert jel⁴⁷³ az közöttem és köztetek a ti nemzedékeiteken át, hogy tudva legyen⁴⁷⁴: Én az Örökkévaló vagyok a ti megszentelőtök. 14. És őrizzétek meg a szombatot, mert szentség az számotokra; aki megszentelteleníti, halállal haljon⁴⁷⁵, és az a lélek, aki munkát végez azon, le-

megkülönböztetik életrendjüket a rabszolga-rendszertől. Új életükben a Szentföldön semmiképpen se rójanak másokra olyan terheket, amelyek miatt olyan kínosan szenvedtek.

⁴⁷² **szombatjaimat.** A frigsátor építésének munkája, amelynek most kellett megkezdődnie, igen nagy jelentőségű volt és Isten szolgálatában történt. De nem volt nagyobb fontossága, mint az Isten által elrendelt szombatnak, tehát nem helyezhette a szombatot hatályon kívül. Ezért ismétli a Tóra a szombati törvényeket. V. ö. 35:2.

⁴⁷³ **jel.** A szombat több volt, mint pihenőnap. Megtartása azt jelentette, hogy az izraeliták újra meg újra elismerik Istent, mint a világegyetem teremtőjét. Nyílt istentagadást jelentett volna a szombat megszegése még a szentély építésével kapcsolatban is; ellentétben állt volna a szentély főcéljával, ami az volt, hogy Izraelt Isten szolgálatára megszentelje.

⁴⁷⁴ **hogy tudva legyen.** Szó szerint „tudni”. Az Imit régi fordítása: „hogy megtudjátok”. Rási és Maimonidesz szerint azt jelenti: „hogy az összes nemzetek tudják”. Driver hasonlóan értelmezi: „Hogy az egész világ ismerje fel a szombat által, hogy Isten az, aki Izraelt megszenteli és megőrzi, hogy szent nép legyen”. A szombatot az egész ókori világban a zsidó nép legsajátosabb megkülönböztető ünnepének tartották.

⁴⁷⁵ **halállal haljon.** Ezt a legsúlyosabb büntetést csak akkor mondták ki, ha a bűnös két tanú figyelmeztetése ellenére is és azok jelenlétében szegte meg a szombatot.

gyen kiirtva népe kebeléből. **15.** Hat napon át legyen munkának végzése és a hetedik napon nyugalom szombatja⁴⁷⁶ legyen, szentség az Örökkévalónak; aki munkát végez a szombat napján, halállal haljon. **16.** Tartsák meg Izrael fiai a szombatot, hogy pihenő-nappá tegyék nemzedékeken keresztül, szent szövetségként⁴⁷⁷. **17.** Örök jelképe az köztem és Izrael fiai közt annak, hogy hat nap alatt teremtette Isten az eget és a földet, a hetedik napon pedig szünetet tartott, és megpihent.

Szántás és aratás

2Mózes 34:21.

21. Hat napon át munkálkodjál és a hetedik napon⁴⁷⁸ pihenj, szántás és aratás idején⁴⁷⁹ is nyugodjál.

A tűzgyújtás tilalma és a sátor építése

2Mózes 35:1–5.

1. És egybegyűjtötte⁴⁸⁰ Mózes Izrael fiainak egész gyülekezetét⁴⁸¹ és szólt hozzájuk: Ezek a szavak, amelyeket meghagyott az Örökkévaló, hogy teljesítsétek.

2. Hat napon át legyen munkának végzése és a hetedik napon legyen néktek szent nap⁴⁸², a nyugalom szombatja az Örökkévaló tiszteletére; aki ezen a napon munkát végez, ölessék meg. **3.** Ne gyújtsatok tüzet⁴⁸³ a ti lakóhelyeiteken⁴⁸⁴ sehol szombatnak napján⁴⁸⁵.

⁴⁷⁶ **nyugalom szombatja.** Azaz, teljes munkaszünet.

⁴⁷⁷ **szent szövetségként.** Ha hetenkint megszentelik az izraeliták a szombatot, ezzel tanúságot tesznek Istenbe vetett hitükről és törvényei iránt való engedelmisségükről. Állandó megújítása ez Isten és az ősatyák szövetségének.

⁴⁷⁸ **a hetedik napon.** A szombat megőrzése szintén emlékeztet Istenre, mint a mindenség teremtetőjére és Izrael megszabadítójára Egyiptomból.

⁴⁷⁹ **szántás és aratás idején.** Még abban az időszakban is, amikor sürgős munka van a mezőn és az izraelita úgy érzi, hogy életszükséglete megszakítás nélküli munkát követel szombati nyugalom nélkül, még akkor sem szabad megszegnie a szent napot.

⁴⁸⁰ **És egybegyűjtötte.** Bölcsseink feltételezik, hogy Mózes nem késlekedett a munka megkezdésével, Tisri 10-ikén az Engesztelés napján érkezett le a hegyről és másnap, Tisri 11-én azonnal összehívta a gyülekezetet, hogy nekilássonak a munkának.

⁴⁸¹ **egész gyülekezetét.** A szentély építése minden izraelitának ügye volt.

⁴⁸² **szent nap.** Szó szerint: szentség. Isten figyelmeztette Mózeset, hogy a szombat szentségét még a szentély építésével kapcsolatosan sem szabad megszegni (lásd még 31:13.), Mózes ezt megismétli a gyülekezet előtt.

⁴⁸³ **Ne gyújtsatok tüzet.** Egyes zsidó szekták úgy értelmezték ezt a parancsot, hogy világitást vagy tüzet szombaton egyáltalán nem szabad élvezni. Sötét és fűtetlen szobában tartották a szombatot. Bölcsseink azonban ezt csak a sütésre és főzésre vonatkoztatják. A mannával kapcsolatosan már elrendelte a Tóra, hogy pénteken kell mindent megsütni és megfőzni (16:23.).

4. És szólott Mózes Izráel fiainak egész gyülekezetéhez következőképpen: Ez a dolog, amit megparancsolt az Örökkévaló, mondván: 5. Vegyetek a magatokéból áldozatadományt az Örökkévalónak, mindenki, akinek szíve áldozatkész, hozza el azt az Örökkévaló ajándékául, aranyat, ezüstöt és rezet...

A szülők tisztelete és a szombat

3Mózes 19:1–3.

1. És szólt az Örökkévaló Mózeshez, mondván: 2. Szólj Izráel fiainak egész községéhez és mondd nekik: Szentek legyetek, mert szent vagyok Én, az Örökkévaló, a ti Istenetek. 3. Mindenki félje anyját⁴⁸⁶ és atyját és szombatjaimat tartsátok meg⁴⁸⁷. Én vagyok az Örökkévaló, a ti Istenetek⁴⁸⁸.

A hetedik nap

3Mózes 23:1–3.

1. És szólt az Örökkévaló Mózeshez, mondván: 2. Szólj Izráel fiához és mondd nekik: Az Örökkévaló ünnepnapjai⁴⁸⁹, amelyeket hirdesetek, mint szent gyülekezéseket⁴⁹⁰, íme ezek az én ünnepnapjaim. 3. Hat napon át végeztessék munka, de a hetedik

⁴⁸⁴ **lakóhelyeiken.** Ez kizárja a szentélyt. A lámpa és az oltár tüzet ott szombaton is ébren tartották.

⁴⁸⁵ **szombatnak napján.** Ünnepnapokon (kivéve az Engesztelés napját, amely a „szombatok szombatja”) szabad tüzet gyújtani.

⁴⁸⁶ **félje anyját.** A Tíz parancsolatban az apát említi az anya előtt. Ott a „tiszteld” kifejezés áll a „félje” helyett. Bölcsseink feltevése szerint a különbség oka a szülők közül az apa szigorúbb a gyermekhez, az anya gyakrabban mutat jóságot és szeretetet a gyermek iránt. A gyermek eszerint inkább „szereti” anyját és „tiszteli” (vagy féli) apját. Ezért követeli a Tóra a gyermektől, hogy mindkettő iránt tanúsítson szeretetet és tiszteletet (*Kidusin* 31a.).

⁴⁸⁷ **szombatjaimat tartsátok meg.** Figyelemre méltó, hogy ez a két parancsolat egymás mellett áll. Miként a szülők tisztelete első helyen áll az emberek iránti kötelességek között, éppúgy a szombat megtartása az első lépés az ember lelki életének megszentelése felé. Mert a szombat nemcsak a munkaszünet napja, hanem egyben a heti közös istentiszteletnek és szellemi élet fejlesztésének napja is; l. 454. jegyzetet. Ez a két parancsolat azért áll egymás mellett, mert ezzel hangsúlyozni akarja a Tóra, hogy a szülők iránti tisztelet ne legyen nagyobb, mint az Isten iránti tisztelet. Ha a szülők valami olyat követelnének, ami az isteni törvénnyel ellenkezik, akkor a gyermeknek Isten iránti kötelességét előbbre kell helyeznie, mint a szülői tiszteletet (*Jóvámot* 5b.; *Bává Möciá* 32a.).

⁴⁸⁸ **Én vagyok az Örökkévaló, a ti Istenetek.** Ez a kifejezés (gyakran rövidebb formájában: „Én vagyok az Örökkévaló) tizenhatszor fordul elő ebben a fejezetben. Ez az isteni pecsét, amely a törvény rendelkezéseit szentesíti. Ez „utal Istenre, aki egyúttal Szent és Bíró, egyúttal bátorít és félelemmel tölt el, éberségre buzdít és büntetéssel fenyeget” (Kalisch).

⁴⁸⁹ **ünnepnapjai.** Vagy: „kijelölt (megállapított) idői”.

nap szombat nyugalomnapja⁴⁹¹; szent gyülekezés, semmi munkát ne végezzetek; szombat az az Örökkévalónak minden lakhelyeteken.

A színkenyerek

3Mózes 24:5–9.

5. Végy lánglisztet, süss abból tizenkét kalácsot⁴⁹²; két tized legyen minden kalács. 6. És helyezd el őket két sorban, hatot egy sorba, a tiszta asztalon⁴⁹³, az Örökkévaló színe előtt. 7. És tégy mindegyik sorra tiszta tömjént, hogy legyen a kenyérnek illatrészül⁴⁹⁴, tűzáldozatul az Örökkévalónak. 8. Minden szombatnapon⁴⁹⁵ hozza rendbe az Örökkévaló színe előtt állandóan, hogy Izrael fiai részére örök szövetség⁴⁹⁶ legyen. 9. És legyen Ároné és fiaié, hogy egyik szent helyen⁴⁹⁷, mert a legszentebb ez neki az Örökkévaló tűzáldozatai közül, örök törvényül.

A szombat-szegő

3Mózes 15:32–36.

32. És midőn Izrael fiai a sivatagban voltak, találtak egy férfiút, amint fát szedegetett szombat napján. 33. És odavitték őt azok, akik rajta érték, hogy fát szedegetett,

⁴⁹⁰ **szent gyülekezéseket.** Összehívták a gyülekezeteket istentiszteletre a szentélybe. Az összehívás két ezüst trombita megszólaltatása által történt (4Mózes 10:1–10.). Ámbár csak a három zarándokünnepen volt kötelező megjelenni az Örökkévaló előtt a szentélyben, kétségtelenül sokan jöttek az Emlékeztető harsonamegszólaltatás napjára (Rós Hásáná), és az Engesztelés napjára is.

⁴⁹¹ **nyugalomnapja.** A szombatnak említése ebben az összefüggésben bölcseink szerint hangsúlyozza azt a tényt, hogy a hét hetedik napjának mindig a teljes nyugalom napjának kell lennie, – akkor is, ha a szombat egybeesik egy ünneppel, amelyen egyébként csak korlátozott munkatíalom lenne, de az ételek elkészítése meg lenne engedve. (V. ö. *Möchliltá d'rábi Simon ben Jocháj*, 2Mózes 31:15-höz; *Chulin* 101b.).

⁴⁹² **tizenkét kalácsot.** A tizenkét törzs számának megfelelően. Lásd 2Mózes 25:30.; 35:13. és 39:36. Itt részletesen van leírva. 2Mózes-ben színkenyereknek nevezi, ami azt jelenti, hogy Istennek ajánlják fel áldozatul, hogy jelképesen kifejezésre juttassák a nép háláját Isten iránt, aki soha ki nem apadó forrása minden anyagi áldásnak, l. m. a 8. verset.

⁴⁹³ **a tiszta asztalon.** Azaz, tiszta arannyal borított asztalon (2Mózes 25:24.).

⁴⁹⁴ **illatrészül.** Lásd a 2:2-höz szóló magyarázatot. A tömjént két kis aranytálra tették, és mindegyiket egy kalácsorhoz rakták. A tömjén az imát jelképezte és kifejezést adott annak a kérésnek, hogy Isten továbbra is adjon táplálékot szövetsége népének (König).

⁴⁹⁵ **Minden szombatnapon.** A kenyér az asztalon maradt egy hétig és a következő szombaton kicserélték.

⁴⁹⁶ **örök szövetség.** Ez a kifejezés magára a szombatra vonatkozik (2Mózes 31:16.). Izrael gyermekeinek ez a hetenkénti áldozata jelképezte Istennek népével kötött szövetségének állandó megújhdását. A szövetségnek jelképe a szombat volt.

⁴⁹⁷ **szent helyen.** Lásd 2:3.

Mózeshez és Áronhoz és az egész községhez⁴⁹⁸. **34.** És őrizet alá helyezték őt, mert nem volt eldöntve, mi történjék vele⁴⁹⁹. **35.** És szólt az Örökkévaló Mózeshez: Ölessék meg az a férfiú kövezzé meg őt kövekkel az egész község a táboron kívül. **36.** És kivizette őt az egész község a táboron kívül és megkövezték őt kövekkel és meghalt; amint megparancsolta az Örökkévaló Mózesnek.

Boldog, aki megőrzi a szombatot

Jesája 56:1–8.

1. Így szól az Örökkévaló: Őrizzétek meg a jogot és cselekedjétek igazságot; mert közel van az én segítségem, hogy eljőjön és igazságom, hogy megnyilvánuljon. **2.** Boldog a halandó, aki ezt cselekszi és az ember fia, aki ahhoz ragaszkodik, ki megőrzi a szombatot, hogy meg ne szentségtelenítse és megőrzi kezét, hogy semmi rosszat ne cselekedjék. **3.** És ne mondja az idegen, ki az Örökkévalóhoz csatlakozott, mondván: el fog engem különíteni az Örökkévaló az ő népétől; és ne mondja a herélt: lám én száraz fa vagyok. **4.** Mert így szól az Örökkévaló a heréltekről, akik megőrzik szombatjaimat és azt választják, amiben kedvet találok és ragaszkodnak szövetségemhez. **5.** Adok nekik házamban és falaim közt emléket és nevet, jobbat fiaknál és leányoknál, örökké tartó nevet adok neki, mely ki nem írtatik. **6.** Az idegenek pedig, akik csatlakoztak az Örökkévalóhoz, hogy őt szolgálják és hogy szeressék az Örökkévaló nevét, lévén neki szolgálivá, mindenki, aki megőrzi a szombatot, hogy meg ne szentségtelenítse, és akik ragaszkodnak szövetségemhez – **7.** elviszem őket szent hegyemhez és megörvendeztetem imaházamban, égőáldozataik és vágóáldozataik kedvességül lesznek oltáromon, mert házam imaháznak fog neveztetni mind a népek számára. **8.** Úgy mond az Úr, az Örökkévaló, összegyűjtője Izrael elszórtjainak; összegyűjtők még hozzája, az ő összegyűjtötteihez.

Ne is beszélj róluk

Jesája 58:13–14.

13. Ha tartózkodsz attól, hogy szombaton, szent napomon dolgaid után járj, ha a szombatot élvezetnek tartod, tiszteletre méltónak az Örökkévaló szent napját, s megtiszteléd azzal, hogy nem jársz dolgod után, nem végzed ügyeidet, nem is beszélsz róluk, **14.** akkor gyönyörködhetsz az Örökkévalóban, a föld magaslatára emellek, és Jákob ősatyád örökével táplállak. Az Örökkévaló maga mondta ezt.

⁴⁹⁸ és az egész községhez. A Vének Tanácsához, amely a községet képviselte: lásd *2Mózes* 18:25–26.

⁴⁹⁹ mi történjék vele. A szombatszegés bűnének megfelelő büntetés ismeretes volt, de a kivégzés módja még nem tisztázódott; v. ö. *3Mózes* 24:12. ennek a mi esetünk a párhuzama.

Jeruzsálem jövődő boldogsága

Jesája 66:22–23.

22. Mert valamint az új ég és az új föld, melyeket alkotok, megállnak előttem, úgymond az Örökkévaló, úgy fog megállni magzatotok és nevetek. **23.** És lesz újholdról újholdra, és szombatról szombatra el fog jönni minden halandó, hogy leboruljon előttem, mondja az Örökkévaló.

Felhívás a szombat megszentelésére

Jeremiás 17:19–27.

19. Így szólt hozzám az Örökkévaló: Menj és állj meg a nép fiainak kapujában, amelyen bejönnek Jehúda királyai és amelyen kimennek, és Jeruzsálem minden kapuiban, **20.** és szólj hozzájuk: Halljátok az Örökkévaló igéjét, Jehúda királyai és egész Jehúda és Jeruzsálem lakói mind, akik bejönnek ezeken a kapukon.

21. Így szól az Örökkévaló: Őrizkedjetekek lelketekért és ne vigyetek terhet a szombat napján, hogy bevinnétek Jeruzsálem kapuin. **22.** És ne vigyetek ki terhet házaitekbe a szombat napján és semmiféle munkát ne végezzetekek; szenteljétekek meg a szombat napját, amint megparancsoltam őseiteknek. **23.** De ők nem hallgattak rá és nem hajlították fülüket, hanem megkeményítették nyakukat, hogy ne hallgassanak rá és oktatást el ne fogadjanak.

24. És lesz, ha hallgatni fogtok rám, úgymond az Örökkévaló, hogy nem visztek be terhet e város kapuin a szombat napján és hogy megszentelítekek a szombat napját, nem végezve azon semmiféle munkát: **25.** akkor be fognak jönni e város kapuin királyok meg nagyok, azok, akik Dávid trónján ülnek, szekereken és lovakon járva, ők és nagyjaik, Jehúda emberei és Jeruzsálem lakói; és lakva lesz e város örökké. **26.** Ha bejönnek Jehúda városaiból és Jeruzsálem környékéből és Benjámin országából és az alföldről és a hegységről és a Délvidékről, akik hoznak égőáldozatot, vágóáldozatot, lisztáldozatot és tömjént, és akik hoznak hálaáldozatot az Örökkévaló házába.

27. De ha nem hallgatok rám, hogy megszenteljétekek a szombat napját és hogy ne vigyetek terhet és be ne jöjjetek Jeruzsálem kapuin a szombat napján: akkor tüzet fogok gyújtani kapuiban és megemészti Jeruzsálem palotáit és nem alszik el.

A szövetség megújítása

Nechemjá 9:1–2., 10:1., 29–32.

1. És e hónap huszonnegyedik napján egybegyültekek Izraél fiai böjt mellett és zsákokban és földdel fejkön. **2.** És elkülönödekek az Izraél magzatjából valók mind az idegenektől és felálltekek és bevallottekek vétkeiket és őseitek bűneit. **3.** És megmaradttekek álltutekban, és felolvastatekek az Örökkévalónak, Istenüknek tana könyvéből a napnak egy negyedén át, és egy negyeden át vallomást tettekek és leborultatekek az Örökkévaló, az ő Istenük előtt...

1. S mindezért szilárd szövetséget kötünk és azt megírjuk; a lepecsételt iraton legyenek nagyjaink, levitáink, papjaink...

29. A többi nép pedig, a papok, a leviták, a kapuőrök, az énekesek, a szentélyszolgák s mindaz, a ki elkülönödött az országok népeitől az Isten tanához, nejeik, fiaik és leányaik, mindenki, a kinek tudása és értelme volt, **30.** velük tartottak testvéreikkel, hatalmasaikkal és hitbe meg eskübe léptek, hogy járnak Isten tana szerint, a mely adott Mózes, Isten szolgálja által, és hogy megőrizzük: és megtesszük az Örökkévalónak, a mi Urunknak mind a parancsolatait és rendeleteit és törvényeit; **31.** és hogy nem adjuk leányainkat az ország népeinek és az ő leányaikat nem vesszük el fiainknak. **32.** És az ország népei, a kik hozzák az árúkat és mindenféle eleséget szombat napján eladásra, azoktól nem veszünk szombaton és szent napon; s hogy elhagyjuk a hetedik esztendőt s mindennemű adósságot.

Nechemjá rendelkezései a szombat megtartásáért

Nechemjá 13:15–22.

15. Azokban a napokban láttam Jehúdában olyanokat, kik borsajtókat tapostak szombaton és behordták az asztagokat s fölrakták a szamarakra, meg bort is, szállót, fűgét s mindenféle terhet s bevitték Jeruzsálembe a szombat napján és én megintettem őket, a mely napon eleséget árusítottak. **16.** És a Córbeliek, a kik benne laktak, hoztak halat s mindenféle árút, s elárusították szombaton Jehúda fiainak, Jeruzsálemben. **17.** Ekkor pöröltem Jehúda nemeseivel és mondtam nekik: Micsoda gonosz dolog ez, a mit ti műveltek és megszenteltelítitek a szombat napját? **18.** Nemde így cselekedtek őseitek és hozta Istenünk mind e veszedelmet reánk és erre a városra; s ti még növelitek a haragot Izraél ellen, megszenteltelítvén a szombatot. **19.** És volt, midőn árnyék lett Jeruzsálem kapuinál a szombat előtt, elrendeltem és bezárattak az ajtók és elrendeltem, hogy ki ne nyissák azokat a szombat utániig; legényeim közül pedig a kapukhoz állítottam, hogy teher be ne jusson a szombat napján. **20.** És háltak a kalmárok és minden árúnak elárusítói Jeruzsálemen kívül egyszer s kétszer. **21.** De én megintettem őket és szóltam hozzájuk: Miért háltok a fallal szemben? Ha ismétlitek, kezet nyújtok ki ellenetek! Attól az időtől fogva nem jöttek be szombaton. **22.** És megmondtam a levitáknak, hogy megtisztálkodván, jöjjenek be a kapukat őrzők, hogy a szombat napját megszenteljék. E miatt is emlékezzél meg rólam, Istenem s könyörülj rajtam szereteted bősége szerint.

Misna: *Sábát* traktátusa

A Tóra által tiltott szombati tevékenységek

A Bölcsék harminckilenc fajta tevékenységet minősítettek *ávot möláchot*-nak, fő munkakategóriáknak (felsorolásukat lásd lejjebb, 7:2. alatt), és ezek a szombaton tiltott tevékenységek a fő formái. Ezekből további, jellegükben hasonló munkafajtákat vezetünk le, amelyeket *toldot*-nak, „származékok”-nak nevezünk. Ezeknek a származékoknak törvényi értelemben ugyanaz a státusuk, mint a fő kategóriáknak („A származékok ugyanabba az osztályba tartoznak” – *Bává Kámá* 2a.). Ezt az alábbiakban ki is fejtjük.

E harminckilenc fő tevékenységtípus meghatározása az Írás szombattal kapcsolatos, illetve a sivatagi Sátor (*Miskán*) építését leíró passzusainak (2Mózes 35:1–35.) közelségére épül. A szombatra történő utalások tehát a Sátorépítés részletes leírásán alapulnak, és azt tanítják, hogy a Sátoron végzett munkák nem előbbre valók a szombatonál, s ennek megfelelően szombaton tilos minden olyan tevékenység, amelyet a Sátor építésével kapcsolatosan végeztek.

Egy *brájtá*ban azt olvassuk: „...Csak olyan tevékenységek tilosak, mint amilyeneket a Sátor építéskor végeztek. Vetettek (festékanyag a gyapjú kékre festésére és a kosborók kikészítésére – *Rási*), ennélfogva szombaton nem szabad vetni; kaszáltak, ennélfogva nem szabad kaszálni; a gerendákat a földről a szekérre rakták, ennélfogva nem szabad közterületről magánterületre szállítani...” (*Sábát* 49b.). További munkák például a szerkezetépítés, a vásznak és a kecskeszőr függönyök elkészítése, a kos- és a *táchás* bőrök előkészítése, festékanyagok előkészítése.

Tehát a rabbinikus meghatározás a Sátor építésében fontos munkákat a „fő kategóriába” sorolja, a kevésbé fontosakat pedig a „származékokhoz”. (*Bává Kámá* 2a.)

Mindazonáltal a Tóra törvénye mindkét típusú munkát tiltja szombaton, ezért arra, aki ezt a törvényt szándékosan megszegi, megkövezés vár – már ha előtte annak rendje s módja szerint tanúk figyelmeztették cselekedete tiltott mivoltára –, ha nem figyelmeztették, akkor *kárét* (égi halál büntetés), a szándékolatlanul vétkezőnek pedig bűnáldozatot kell bemutatnia.

A *Sábát* traktátus az „egyik területről a másikra történő szállítás” törvényével kezdődik, noha a „szállítás” a fő tevékenységi kategóriák közül utolsóként van felsorolva (7:2. lejjebb). Ennek számos oka van. Ilyen például a kategória széleskörű értelmezése, amelybe beletartozik a magánterületről a közterületre történő szállítás és vice versa, a dobás, az átadás, egy tárgy négy *ámot*-nál messzebbre történő mozgatása közterületen, és hasonlók. (*Möiri*)

A **félkövér** betűtípussal szedett szövegrészletek egyeznek a Misna és Talmud szó szerinti fordítással.

7. fejezet 2. misna

A tiltott munkák 39 fő kategóriája

(ב) אבות מלאכות ארבעים וחסר אחת:

2. §. A fő tevékenységek (*möλάχá*) száma egy híján negyven⁵⁰⁰ és ezek a következők:

הזרע, והחורש, והקוצר, והמעמר, והדש, והזורה, הבורר, הטוחן, והמרקד, והלש, והאופה.

1. הזרע – **vetés** – ez a fő tevékenységi kör a következő származékokat tartalmazza: ültetés, szőlővessző hajlítás, oltás, metszés (ágak levágása egy fáról annak érdekében, hogy a fa jobban növekedjen és vastagodjon), magvak öntözése;

2. והחורש – **szántás**⁵⁰¹ és származékai: ásás, gödrök feltöltése és minden talajjavító munka;

3. והקוצר – **kaszálás** és származékai: a szőlő, datolya, olívbogyó, füge leszedése is. Hasonlóképpen a kaszálás származéka az is, ha bármit elszakítunk a növekedési pontjától;

4. והמעמר – **kévekötés** – lekaszált gabonaszálak összegyűjtése vagy kazalba rakása. Származékai: gyümölcs vagy tűzifa szedése a növekedése helyén, és halomba hordása; fűgék átfűrése és felfűzése, és hasonló műveletek;

5. והדש – gabona **cséplése** a magvak eltávolítása céljából és származékai: bab eltávolítása száraz hüvelyéből, és hasonlók;

6. והזורה – **szelelés** – a termény szélbe szórása szelelőlapáttal annak érdekében, hogy a szél kifújja belőle a pelyvát;

7. הבורר – **válogatás** – hulladék anyag, például kavics és föld eltávolítása az ételről kézzel vagy szitával;

8. הטוחן – **őrlés** – terményszemekből liszt készítése és származékai: kávédarálás, aprófa hasogatás, rög elmorzsolása;

9. והמרקד – liszt **szitálása** a korpa eltávolítása céljából⁵⁰².

⁵⁰⁰ A misna nem a harminckilences számot, hanem az „egy híján negyven” kifejezést használja, mivel a *Mákot* traktátusban (3:10.) használt kifejezést veszi mintául. Ennek a körülírásnak a *Mákot*-ban az az oka, hogy a Tórában (5Mózes 25:3.) az áll: „Negyven ütést verethet rá...”, és a hagyomány tanítása szerint ez egy híján negyvenet jelent (lásd *Toszáfot Jom Tov*, amely további okokat is felsorol).

⁵⁰¹ A misna a vetés után említi a szántást, jöllehet az ember általában előbb szánt és azután vet. Ezzel arra tanít minket, hogy ha valakinek kemény földje van és azt felszántotta, bevetette majd szombaton újra felszántotta, akkor a második szántásért is büntetendő.

⁵⁰² A Gömárá elmagyarázza: igaz ugyan, hogy e háromfajta munka (szelelés, válogatás és szitálás) célja egyaránt az, hogy eltávolítsuk az ételből a hulladékot, ennek ellenére, mivel a Sátor építések mindhárom típusút használták, ezért mindegyik külön fő tevékenységi kört alkot, mivel maguk a cselekedetek nem egyformák és nem ugyanakkor, nem ugyanazzal a céllal végzik

10. **וְהִלָּךְ** – tészta **dagasztása**;

11. **וְהִאֲפָה** – **sütés** – Sütésre konkrétan nem, de főzésre sor került a Sátor készítése közben, mikor a kék, bíbor és skarlátvörös színek alkotóelemeit főzni kellett. Mivel a misna a kenyérfőzéshez szükséges munkákat sorolja fel, ezért főzés helyett sütést említ. A főzés és a sütés azonos típusú munkák. Aki meggyorsítja a főzést avagy a sütést – például megkavar egy levest, vagy fedőt tesz a tűzön rotyogó fazékra, az a főzés tilalmát hágtá át.

Ez a kategória az utolsó abból az eddig felsorolt tizenegyből, mely az étel elkészítéséhez szükséges, s melyeket a Sátor-építés során a festékek elkészítésekor végeztek.

A misna a következőkben tizenhárom olyan, a ruhák készítéséhez szükséges tevékenységet sorol fel, amelyeket a Sátor függőnyeinek elkészítésekor végeztek. Ezek az alábbiak:

הַגִּזְזוֹת אֶת הַצֶּמֶר, הַמְּלַבְּנוֹ, וְהַמְּנַפְצוֹ, וְהַצּוֹבְעוֹ, וְהַטּוֹהָ, וְהַמִּסֶּךָ,
וְהַעוֹשֶׂה שְׂתֵי בָּתֵּי נִירִין, וְהַאֲרִיג שְׁנֵי חוּטִין, וְהַפּוֹצֵעַ שְׁנֵי חוּטִין, הַקּוֹשֵׁר,
וְהַמְתִּיר, וְהַתּוֹפֵר שְׂתֵי תַפְרִיּוֹת, הַקּוֹרֵעַ עַל מְנַת לְתַפּוֹר שְׂתֵי תַפְרִיּוֹת.

12. **וְהִגְזְזוּ אֶת הַצֶּמֶר** – **gyapjúnyírás** és származékai: kecskeszőr, csirketoll, hajszálak kitépése;

13. **וְהַמְּלַבְּנוֹ** – gyapjú **fehérítése**, mosása fehérré tétel céljából és származékai: ruha mosása vízben, nedves ruha kicsavarása, piszkos ruha vízben áztatása;

14. **וְהַמְּנַפְצוֹ** – gyapjú **fésülése** és kártolása, a szálak szétválasztása érdekében. Ebbe a kategóriába tartozik a len, rostos anyag és nád tilolása, fonható szálakra választása;

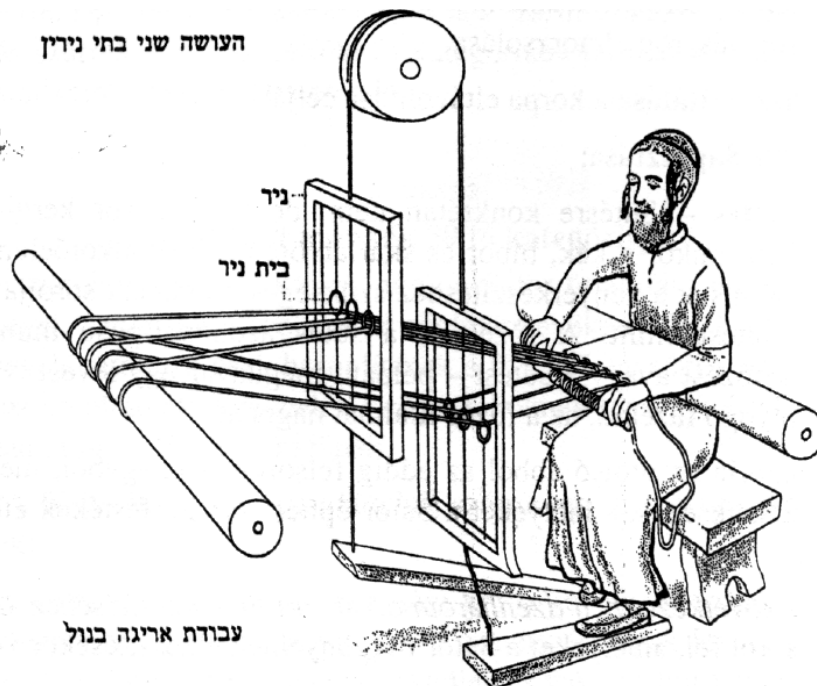
15. **וְהַצּוֹבְעוֹ** – gyapjú vagy más anyagok **festése**;

16. **וְהַטּוֹהָ** – **fonás** – fonal készítése gyapjúból, lenből, pamutból és hasonló anyagokból;

17. **וְהַמִּסֶּךָ** – **a szövőszék fölvetése** – a lánCFonalak kifeszítése a két zuboly között;

őket. A szelelés a polyvát, a válogatás a kavicsot és a földet, a szítálás pedig a korpát távolítja el. (Möiri)

18. **העושה שני כתי נירין** – **két hurok készítése** – két karika vagy hurok készítése illetve kijavítása, amelyek mindegyikében egy szál láncfonál van (*Tiferet Jisráél*). Egy másik értelmezés szerint két láncfonal keresztülvezetése a nyüst két szálán, melyekből ilyen módon két szövetsor készül;

19. **וְהָאֹרֵג שְׁנֵי חוּטִין** – **két fonál összeszövése** – a gyapjúszál keresztülfűzése a láncfonalakon és származékai: a fonat készítése fonalból, ablakra való háló készítése, stb.;

20. **וְהַפּוֹצֵעַ שְׁנֵי חוּטִין** – **két szál elválasztása** – gyapjúszálak eltávolítása vetőszálak közül vagy fordítva, a szövés elrendezése céljából. Egy másik értelmezés szerint, amikor egy függöny közepén elszakad egy fonál, és valaki össze akarja kötni, hogy megjavítsa, akkor elválasztja egymástól és az ujjai közt összesodorja a két fonalvéget;

21. **הַקּוֹשֵׁר** – **állandó csomó kötése**;

22. **וְהַמְתִּיר** – **és állandó csomó kioldása** – a Gömára kifejti, hogy ezt a két tevékenységet akkor végezték a Sátorban, amikor csapdába ejtették a puhatestűeket (*chilazon*), amelyekből a *techélet* (kék) színű festéket nyerték, mivel a csapdázóknak időnként ki kellett venniük szálakat az egyik hálóból, és egy másik hálóhoz kellett kötniük;

23. **וְהַתּוֹפֵר שְׁתֵּי תְּפִירוֹת** – **két öltésnyi varrás** – a Gömára elmagyarázza, hogy ez arra vonatkozik, amikor valaki két öltésnyi varrás után csomót is kötött, hiszen a két öltés maga nem állandó, így viszont kétszeresen büntethető: részben a „két öltés varrása”, részben az „állandó csomó kötése” miatt;

24. **הקורע על מנת לתפור שתי תפירות** – **tépés két öltés céljából** – azaz egy romboló tevékenység végzése egy konstruktív cselekedet érdekében. Ha azonban valaki véletlenül szakít el valamit, akkor csupán rombol, és nem köteles bűnaldozatot bemutatni.

A következő tevékenységi körök a bőrök kikészítésével (írásra szolgáló pergamen készítésével) kapcsolatosak, amelyekre a Sátorban a *táchás* bőrök előkészítése folyamán került sor. Ezek az alábbiak:

הצד צבי, השוחטו, והמפשיטו, המולחו, והמעבד את עורו, והמוקקו,
והמתכוו, הכותב שתי אותיות, והמוחק על מנת לכתוב שתי אותיות.

25. **הצד צבי** – **szarvas** vagy bármely más állat **csapdába ejtése**, befogása;

26. **השוחטו** – az állat **levágása**;

27. **והמפשיטו** – bőrének **lenyúzása**;

28. **המולחו** – a bőr **sózása**, ami a kikészítés első művelete;

29. **והמעבד את עורו** – **a bőr kikészítése** mésszel és hasonló anyagokkal. A Gómára fölteszi a kérdést: mi a különbség a sózás és a kikészítés között? A kérdésre azzal válaszol, hogy a sózás és a kikészítés valóban azonos tevékenységi körbe tartozik, és hozzátesz egy kiegészítő kategóriát: karcolást (jelölés céljából);

30. **והמוקקו** – a szőrzet **lekaparása** a bőrről, a bőr kisimítása pergamenkészítés vagy bármi más céljából, amihez sima bőr kell;

31. **והמתכוו** – **felszeletelés** csíkokra vagy amire kell;

32. **הכותב שתי אותיות** – **két betű írása** – a Sátor gerendáit megjelölték, hogy könnyebb legyen összeilleszteni őket: mindkét végükre írtak egy-egy betűt;

33. **והמוחק על מנת לכתוב שתי אותיות** – **radírozás két betű írása céljából** – amikor tévedtek a Sátorban, kitörölték az írást, hogy újraírják. Ha azonban valaki véletlenül radíroz, az csupán destruktív tevékenység, és az illető nem ítéhető el;

הבונה, והסותר, המכבה, והמבעיר, המכה בפטיש, המוציא מרשות
לרשות.

34. **הבונה** – **építés**;

35. **והסותר** – építmény **lebontása**;

36. **המכבה** – tűz **eloltása**;

37. **והמבעיר** – **tűzgyújtás** – az egyik vélemény szerint csak az az ember büntethető, aki azért bontott le egy építményt, hogy másikat építsen helyette (*Sábát* 31b.), és hasonlóképpen csak az büntethető oltásért, aki tűz gyújtása vagy faszén előállítása céljából tette (*Toszáfot*, uo.)⁵⁰³;

⁵⁰³ Lásd még *Toszáfot Jom Tov*, amely elmagyarázza, miért beszél előbb a misna a tűz eloltásáról, mint a gyújtásáról.

38. הַמְכָּה בַּפְּטִישׁ – **kalapácsütés** – egy munka befejezése. Minden munka befejezését „kalapácsütésnek” nevezzük, mivel a mesterembereknek szokásuk, hogy az elkészített tárgyat megvizsgálják: nem hiányzik-e még valamilyen apró művelet a befejezéséhez, azután utolsó műveletként ráütnek egyet a kalapáccsal;

39. הַמוֹצֵיא מִרְשׁוֹת לְרְשׁוֹת – **egyik területről a másikra vinni** – magánterületről közterületre és viszont, ahogyan a 11. fejezetben elmagyaráztuk.

הָרִי אֱלוֹי אֲבוֹת מְלֹאכוֹת אַרְבָּעִים חָסֵר אַחַת.

Ezek a fő tevékenységi körök: egy híján negyven.

Aryeh Kaplan

Az örökkévalóság napja

Rituális munka tilalom

A szombattal kapcsolatban a legtöbb ember számára az egyik legkevésbé egyértelmű dolog a szombati munka fogalma. Sokan úgy gondoljuk, hogy a munka valamilyen fizikai erőfeszítés, illetve a szokásos foglalkozásunk végzése. A munkának ez a meghatározása a szombat esetében nem érvényes, mivel a szombati tilalom nem annyira a tényleges, mint inkább a rituális munkára irányul. Ennek a meghatározása pedig minden olyan cselekedet, amely által az ember beleavatkozik a természetbe, és jelzi a fölötte való uralmát.

Ez azonban még nem kellőképp részletes meghatározás. Nem mondja meg nekünk konkrétan, mit tilos és mit szabad tennünk, legfeljebb a rituális munka általános filozófiáját ismerteti. Ha konkrétumokra vagyunk kíváncsiak, tovább kell kutatnunk.

A sátor a teremtés mikrokozmosza

Miután megkapták a Tórát, a sivatagban vándorló zsidók egyik első dolga az volt, hogy Szentély Sátorat építettek az Örökkévalónak. Ez volt az állandó jele annak, hogy az Örökkévaló jelen van köztük, miképp az Örökkévaló Maga mondotta Mózesnek⁵⁰⁴: „Készítsenek nekem szentélyt, hogy közöttük lakozzam!” A sátor jelezte, hogy a zsidó nép elkötelezte magát az Örökkévaló mellett.

Közvetlenül az előtt, hogy az Örökkévaló megparancsolta Mózesnek, hogy kezdjék el építeni a Sátorat, megismételte a szombat parancsolatát.⁵⁰⁵ A Tóra azt is elmondja, hogy a Sátor megépítése előtt Mózes az egész zsidó népet összehívta, és elismételte ezt a parancsolatot.⁵⁰⁶

A szóbeli Tóra ezzel az utalással egy roppant fontos tanulságot nyújt nekünk a szombattal kapcsolatban. Szombaton a Sátor-építés minden munkálatával le kellett állni, még a befejezésére irányuló legcsekélyebb erő kifejtés is tiltva volt.⁵⁰⁷

⁵⁰⁴ 2Mózes 25:8.

⁵⁰⁵ Uo. 31:12., Rási uo.

⁵⁰⁶ Uo. 35:1.

⁵⁰⁷ *Möchiltá*, Rási, uo.; *Sábát* 70a., 97b.; Jeruzsálemi Talmud, 7:2. Lásd még Rási, *Bécá* 13b., *Chágigá* 10b. „*Máchsevet*”.

Látjuk tehát, hogy szombaton tilalom alá esett mindenfajta munka, amely a Sátor megépítéséhez szükséges volt, mivel ha ezeknek a munkáknak bármelyike is meg lett volna engedve, akkor alkalmazható lett volna a Sátor megépítésében. Az, hogy abszolút semmiféle haladás nem volt engedélyezve, jelzi, hogy minden munka tiltva volt.

Ha tehát tudni akarjuk, hogy miféle munkák voltak tiltva szombaton, akkor csupán elemeznünk kell a Sátor építését, és megkeresni minden olyan munkát, amely ebbe a fogalomkörbe illeszthető. A szóbeli Tóra ezt teszi, és tanítása szerint a szombati munkának harminckilenc kategóriája van. Ezeket később, a következő részben tárgyaljuk meg.

Így például a Sátor megépítéséhez mindenfajta fa- és fémmunka kellett. A függönyök elkészítéséhez mindenféle textilkészítésre volt szükség. Bőrt használtak a tetejéhez, amihez bőrkikészítő műveletek kellettek. Sokféle növényi terményt használtak fel olyasmikhez, mint például a festés, és ezek mindenféle mezőgazdasági és főzési cselekvést igényeltek. Anyagot kellett beszállítani a táborba, és írásos feljegyzéseket kellett vezetni.⁵⁰⁸ Mindezek a dolgok rituális munkát alkotnak.

A Sátor építése a zsidó népnek az Örökkévaló iránti totális elkötelezettségét jelképezte. Mint ilyen, a zsidóság minden létező készségét és mesterségbeli tudását magába foglalta. A Tóra egyértelműen kijelenti, hogy az építmény magába foglalt „minden szakmunkát”.⁵⁰⁹

A Sátor építésébe mindenki beleadta a maga munkáját, és pontosan ezek a munkák azok, amelyeket szombaton nem szabad folytatni.⁵¹⁰ Ha mélyebben megértjük a Sátor jelentőségét, akkor azt is megértjük, hogy miért választott annak eszközeül, hogy pontosan megmutassa a szombati munka természetét.

Bölcsseink arra tanítanak minket, hogy a Sátor valójában azért jött létre, hogy az egész teremtés mikrokozmosza legyen.⁵¹¹ Azért épült, hogy mutassa: az ember kötelessége, hogy fölmagasztosítsa és megszentelje az egész teremtést.⁵¹² A Sátor azt jelképezte, hogy az ember az Örökkévaló szövetségese abban, hogy a világot a végső célja felé mozdítsák. Ilyenformán a Sátor építése bizonyos értelemben párhuzamot mutat az isteni teremtéssel.⁵¹³

A Sátor megépítésére alkalmazott harminckilencféle munka az isteni teremtés valamilyen aspektusának a tükröződése, megszűnésük tehát pontos megfelelője az Örökkévaló megpihenésének.⁵¹⁴

⁵⁰⁸ *Chájé Ádám* 9:1. Lásd *Sábát* 49b., *Toszáfot* uo. „*Keneged*”.

⁵⁰⁹ *2Mózes* 35:33. Lásd *Tárgum* uo., Rási a *2Kronikák* 26:15-ről, Ibn Ezrá a *2Mózes* 26:1-ről.

⁵¹⁰ Így tehát tilos a *mölechet máchsevet*-et (szó szerint: „szakmunkát”) végeznünk. Lásd *Bécá* 13b., *Chágigá* 10b., Rási uo., „*Máchsevet*”, *Toszáfot* uo.

⁵¹¹ *Tánochumá*, *Pkudé* 2.; *Zohár* 2:162b.

⁵¹² V. ö. *Möszilat Jösárim* 1.

⁵¹³ *Brácho*t 55a.; *Zohár* 2:152a., 2:324b. Náchmánidész a *2Mózes* 31:2-ről.

⁵¹⁴ *Tánochumá* uo.

Amikor tartózkodunk ettől a harminckilenc fajta munkától, azzal a teremtés szombatján megpihenő Örökkévaló példáját követjük.

A Tóra körüli sөvény

Mivel a Tóra arra rendeltetett, hogy egy egész nép mindenkori dinamikus vezető ereje legyen, ezért szükség volt egy testületre, amelyre a Tóra értelmezését bízta. Ez a testület a Szánhedrin volt, amely több mint ezerhatszáz évig a zsidóság legfelső bírósága és törvényhozó testülete volt, és míg a római elnyomás körülbelül ezerhatszáz évvel ezelőtt föl nem oszlatta, ez a testület volt a zsidó törvény legmagasabb szintű értelmezője és törvényhozó testülete. Bizonyos mértékig a Szánhedrin feloszlata vezetett odaig, hogy szükségessé vált a Talmud írásba foglalása.

A Szánhedrin legitimációja magából a Tórából van levezetve⁵¹⁵: „Menj oda a levita papokhoz és a bíróhoz, aki lesz abban az időben, és kérdezd meg őt; és ők tudodra adják az ítélet szavát. És te cselekedjél a szó szerint, amelyet tudodra adnak a helyről, amelyet kiválaszt az Örökkévaló; és legyen rá gondod, hogy teljesen úgy cselekedjél, amint tanítanak.” A Tóra itt a Szánhedrinre utal.

Ezt a testületet két feladatkörrel ruházták fel. Mindenekelőtt a szóbeli Tóra őrzője és értelmezésének felelőse volt, és mint ilyen, a zsidó törvény legfelső bíróságaként működött. Másodsorban jogkörébe tartozott vallási előírások törvénybe iktatása. Mivel a testület mandátuma a Tórából származott, ezért az ilyen törvény ugyanolyan kötelező érvényű volt, mint a bibliai. Ha egyszer egy törvényt becikkelyeztek, akkor azt csak maga Szánhedrin vonhatta vissza.⁵¹⁶

Az ilyen törvények meghozatalának nagyon gyakran az volt a célja, hogy megőrizzék a törvény szellemét és betűjét.⁵¹⁷ Az első utasítás, amelyet a Szánhedrin kapott, így szólt: „Allítsatok sөvényt a Tóra körül”.⁵¹⁸

A szombatot véve például: előfordulhat, hogy valaki a szó betű szerinti értelmében tartózkodik a munka mindenfajta tiltott kategóriájától, mégis megsérti a szombat szellemét. Maga a Tóra mondja⁵¹⁹: „Hat napon át végezd el munkádat, és a hetedik napon szünetelj.” A Tóra azt mondja nekünk, hogy a törvény szelleme és betűje szerint egyaránt pihennünk kell: amellett, hogy tartózkodunk a tényleges munkától, meg kell őriznünk a szombat általános légkörét.⁵²⁰

⁵¹⁵ 5Mózes 17:9–10.

⁵¹⁶ Lásd Maimonidész, *Bevezetés a Misne Torához; A lázadók szabályai* 1–2. fejezet.

⁵¹⁷ *Sné Luchot Hábrit, Torá Sebáál Pe „Ámnám”* 2:240b.; Máhárál *Beér Hágolá* 1. V. ö. *Chulin* 106a., *Táná Döbé Élijáhu* 15.

⁵¹⁸ *Atyák* 1:1.

⁵¹⁹ 2Mózes 23:12.

⁵²⁰ Maimonidész, *A szombat szabályai* 21:1.; Rási, *Sábát* 14b. „*Talmud lomár*”, *Jomá* 74a. „*Sábáton*”, Náchmánidész a 3Mózes 23:24-ról.

Az Örökkévaló pihenése

A pihenés sokféle jelentést hordoz. Egyesek számára egy megnyugtató tenisz játszmat jelent, másoknak délutáni tévénézést, megint másoknak egy jó könyv olvasása, egy festmény festése vagy egy vers megírása jelent pihenést. Ezek azonban nem illenek a szombati pihenés fogalmába. Nyilvánvaló, hogy a szombati megszorítások nem a fizikai, hanem valamiféle rituálisan értelmezett munkára irányulnak. Egyértelmű, hogy ha föl akarjuk fedni a szombat igazi jelentését, akkor mélyebbre kell hatolnunk benne. A Tóra így ír a szombatról: „Köztem és Izrael fiai közt jel az mindörökké.”⁵²¹ A szombat az Örökkévalót és a zsidó népet is magába foglalja. Ha meg akarjuk érteni a szabályait, mindkét fogalomba mélyebbre kell hatolnunk.

A szombat fogalma szoros kapcsolatban áll azzal, hogy az Örökkévaló a teremtés után megpihent. Hogy érti azt a Tóra, mikor azt mondja, hogy az Örökkévaló *megpihent*? Fáradt volt az Örökkévaló? Megerőltette magát? Olyan kimerítő feladat volt a Teremtés? Hogyan lehet, hogy a Tóra ilyen antropomorf, emberi tulajdonságokkal ruházza fel az Örökkévalót? Természetesen nem. Maga a Biblia mondja⁵²²: „Nem tudod-e, avagy nem hallottad-e: örök Isten az Örökkévaló, teremtője a föld végeinek, nem bágyad el és nem fárad el.” Az Örökkévaló nem azért pihent, mert elfáradt vagy mert túlhajtotta magát. Bölcsseink úgy tanítják, hogy a világmindenség teremtése az Örökkévaló számára kevesebb erőfeszítésbe került, mint egyetlen betű kimondása.⁵²³

Az Örökkévaló más értelemben pihent. Akkor pihent meg, amikor abbahagyta a teremtést: amikor már nem foglalkozott többé az Általa teremtett világgal. Ennek révén bepillantathatunk abba, hogyan is értelmezi a Tóra a szombati pihenést. Szombaton olyan értelemben pihenünk, hogy nem foglalkozunk a világgal. Ezen a módon az Örökkévaló szombati pihenését utánozzuk, amikor is többé nem foglalkozott a Maga teremtette világgal. A Teremtés hat napja alatt az Örökkévaló azzal gyakorolta uralmát a mindenség fölött, hogy változtatásokat hajtott végre rajta. Szombaton „megpihent”: nem gyakorolta többé uralmát. Azzal, hogy szombaton nem gyakoroljuk a világ fölötti uralmunkat, az Örökkévalót utánozzuk.

Ezzel eljutottunk a munka fogalmának egy olyan értelmezéséhez, amely a szombat egész fogalmának értelmet ad. Ez a meghatározás így szól: *Szombati vonatkozásban a munka egy olyan cselekedet, amely az emberi intellektus és ügyesség eszközeivel mutatja az ember világ fölötti uralmát.*⁵²⁴

Most már ismerjük a pihenés meghatározását is:

⁵²¹ 2Mózes 31:17., v. ö. Éruvin 96a.

⁵²² Jesájá 40:28.

⁵²³ Azaz az anyagi világ a legkönnyebben kiejthető betű, a hé által teremtett. *Börésit Rábá* 12:2., *Éc Joszéf* uo. Lásd még *Mónáhot* 29b., Rási az *IMózes* 2:4-ről; *Möchiltá* a *2Mózes* 20:11-ről.

⁵²⁴ Dayan I. Grunfeld, *The Sabbath* (Feldheim, N. Y.), 19. old. V. ö. *Sábát* 12:1. (102b.), a *Mágid Misne* a *Misne Torá*, *A szombat szabályai* 9:13-ről.

Szombati vonatkozásban a pihenés azt jelenti, hogy nem avatkozunk bele a természetbe, és nem mutatjuk ki a fölötté gyakorolt uralmunkat. A szombati pihenés békeállapot az ember és a természet között.

Ez által érthetővé válik a szombati rituálét: érintetlenül kell hagynunk a természetet. Nem szabad gyakorolnunk a természet fölötti uralmunkat, és semmilyen módon nem szabad megváltoztatni a természetet. Nem szabad beleavatkoznunk a természetes folyamatokba. Minden változtatás vagy beavatkozás, bármilyen triviális vagy csekély is, a pihenés megszegése. A nehéz munka és a fizikai munka, például a szántás és az építés ebben az értelemben is munka, de a *szombati* munka sok olyan dolgot is magába foglal, ami semmiféle erőfeszítést nem kíván: például egy gyufaszál meggyújtását, egy rózsa leszakítását vagy egy tojás megsütését. Lehet, hogy ezekhez nem kell nagy erőfeszítés, ezzel szemben jelképezik az ember természet fölötti uralmát.

A szombat sokkal több, mint egy egyszerű „pihenőnap” a munkás hétköznapiok után. A szombat jelképezi, hogy hiszünk az isteni Teremtésben. Szombaton a Teremtés folyamata teljesen leállt. Szombati pihenésünkkel az Örökkévalót utánozzuk, tehát még a természetbe történő legtriviálisabb beavatkozás is munkának és a szombat megszegésének tekintendő.

A nyugalom és a harmónia napja

A szombatot szentnek is, áldottnak is nevezik. Ez szorosan kapcsolódik a teremtés szombatjához és a pihenés fogalmához. Így szól a negyedik parancsolat⁵²⁵: „Mert hat napon alkotta az Örökkévaló az eget és a földet, a tengert és mind, ami benne van, és megpihent a hetedik napon; azért áldotta meg az Örökkévaló a szombat napját, és megszentelte azt.”

Hogy a szombat mélyebb jelentését megértsük, előbb a teremtés szombatját kell megértenünk. Miért pihent az Örökkévaló hat nap után? Miért különített el az Örökkévaló egy napot, amikor kifejezetten abbahagyta a munkát?

Ha megvizsgáljuk a teremtésről történetét, ez még talányosabbá válik. Ahogy végigmegyünk a hat napon, látjuk, hogy mindegyik a teremtés egy magasabb szintjét hozza. Először megjelenik az élettelen anyag, utána a növények majd az állatok, s végül az ember. Arra számítanánk, hogy a hetedik napon folytatódik ez a sorozat, és valami még magasabb rendűt hoz. Ehelyett nem találunk semmit...

Erre a kérdésre a Midrás ad nekünk magyarázatot.⁵²⁶ A Tóra a teremtésről szóló leírásban azt mondja⁵²⁷: „És a hetedik napon az Örökkévaló bevégezte művét.” A Midrás fölteszi a kézenfekvő kérdést: ha az Örökkévaló megpihent a hetedik napon, akkor hogyan végezhetett ugyanazon a napon? „Szombaton alkotta meg az Örökkévaló a Pihenést” – adja meg a választ a Midrás. Az Örökkévaló a végtelenben, az időt-

⁵²⁵ 2Mózes 20:11.

⁵²⁶ Börésit Rábá 10:10., Rási az 1Mózes 2:2-ről.

⁵²⁷ 1Mózes 2:2.

lenség és változatlanlanság birodalmában lakozik. Ő maga mondta prófétájának⁵²⁸: „Én, az Örökkévaló nem változtam meg.”⁵²⁹ A derű és a nyugalom tehát az Örökkévaló attribútumai. A hetedik napon a nyugalomnak és a harmóniának ezt a dimenzióját tette hozzá az Örökkévaló a világhoz. Mint ilyen, így lett a világ szent és áldott.⁵³⁰ Ennélfogva tehát, a szombat az örökkévalóság napja lett. Ezen a módon a világ már osztozni tudott az Örökkévaló időtlenségében. A teremtés szombatján az Örökkévaló esszenciája ereszkedett le, bizonyos értelemben, a világra. Érdemes megjegyezni, hogy a *sábát* szó a *sevet* (lakni) szó rokona. Szombaton az Örökkévaló a „lakhelyévé” tette a világot. Ilyenformán a szombat szerves harmóniát hozott létre az Örökkévaló és a műve között. Az Örökkévaló nem változtatott többé a világmindenségben, hanem harmóniába hozta Önmagával.

Amikor az ember megtartja a szombatot, ő is osztozik az Örökkévaló örökkévalóságában. Harmóniába kerül mind az Örökkévalóval, mind a világgal. Ilyenkor az egész teremtéssel a béke állapotában van. Ez egyszerismind azt is megmagyarázza, hogy miért olyan fontos a béke fogalma a szombatban. Az egyik leggyakoribb szombati üdvözlés a *Sábát Sálom* „Szombati béke”, mert a szombat fő elve a béke: nemcsak ember és ember között, hanem az ember és az egész teremtés között.

Emberré válni

Mindebből azt is jobban megérthetjük, hogy miben hasonlít a szombat az egyiptomi kivonulásra: mindkettő a szabadság jelképe.

Az ember egész héten nélkülözi a szabadságot: kötődik az anyagi világhoz, és a világ kényszereinek rabszolgája. Azáltal, hogy kenyeret vesz el a földtől, megmutathatja ugyan a természet fölötti uralmát, de valójában ez is csupán az átok része⁵³¹: „Arcod verejtékével fogod enni kenyeredet!” Amikor az ember a természet feletti uralmát gyakorolja, egyszerismind a természet rabszolgájává is lesz. Szombaton az ember mentesül e rabszolgaság alól, harmóniában létezhet a világgal, nem kell már harcolnia vele.

Az embert egész héten vezérli a szükség, hogy uralnia kell a világot. Az embereket legtöbbször a foglalkozásuk szerint határozzuk meg. Az ember foglalkozása valójában az a mód, ahogyan a természet feletti uralmát gyakorolja, a foglalkozása azonban valamiképpen elnyomja a legelemibb emberi mivoltát. Szombaton mindez megváltozik. Minden ember király, kézben tartja a maga sorsát. Már nem a foglalkozása határozza meg, hanem a szó legteljesebb értelmében *ember*. Szombaton emberek lehetünk... Szombaton intenzívebb lehet a zsidóság gyakorlása. Eltávolodhatunk a világtól.

⁵²⁸ *Máláchi* 3:6.

⁵²⁹ Maimonidész, *A Tóra alapjainak szabályai* 1:12., *A tévelygők útmutatója* 1:11.

⁵³⁰ *Széfér Báál Sém Tov*, *Börésit* 82.; *Mágid Döváráv LőJáákov* 135.; *Máor Vásemes* a *2Mózes* 31:16-ról. V. ö. *Széfér Háchinuch* 32.

⁵³¹ *1Mózes* 3:19.

minden más dolgától, és a Örökkévaló felé fordul. Betekint az Örökkévalóság ablakán, és érzi az Örökkévaló közelségét.

A legfontosabb szombati rituálé egy passzív cselekedeten keresztül nyilvánul meg: az ember úgy tartja meg a szombatot, hogy *nem tesz*. Amíg nem végez semmiféle tiltott munkát, addig teljesíti a szombat megtartásának micváját.⁵³² Következésképp a szombat micváját a szó szoros értelmében a nap minden másodpercében teljesíthetjük, még akkor, ha alszunk. A kíváncsi mindössze annyi, hogy ne végezzünk *semmiféle* munkát. Ebben a vonatkozásban a szombat egyedülálló, mert lehetőséget ad az embernek, hogy egy teljes napra elmerüljön egy micvában, még hozzá minden pozitív erő kifejtés nélkül.

Bizonyos értelemben erre utal a Tóra is, amikor azt mondja⁵³³: „Csak szombatjaimat őrizzék meg... hogy tudva legyen: Én, az Örökkévaló vagyok a ti megszentelők.” Minden más alkalommal az embernek erőfeszítéseket kell tennie, hogy különböző micvák teljesítése által *ő maga* tegye szentté magát, szombaton azonban nincs más teendője, mint hogy tartózkodjon a cselekvéstől – a többit elvégzi az Örökkévaló: ilyenkor *Ő* teszi szentté az embert.⁵³⁴

Minden nap párosított – írja a Midrás – csak a szombat nem. A vasárnap párja a hétfő, a kedde a szerda, a csütörtök a péntek, csak a szombat maradt társ nélkül. Amikor a szombat ezért panaszt emelt, az Örökkévaló közölte vele, hogy neki a zsidó nép lesz a társa.⁵³⁵ Szombaton a szó legteljesebb értelmében zsidók lehetünk. A nap minden pillanata feltölthet minket a judaizmus lényegével: az Örökkévaló egyedülálló közelségével.

Az „örök szombat”

A zsidóság nagy reménye a messiási kor, amellyel elkövetkezik az egyetemleges harmónia ideje. Olyan idő lesz ez, amikor az ember mind az embertársaival, mind a természettel megtanul békében élni. Vége lesz a háborúknak, az igazságtalanságnak és a kizsákmányolásnak. A Talmud⁵³⁶ *Jom sekulo Sábát*-nak nevezi a messiási kort: a nap, amikor minden szombat lesz. A Biblia így ír⁵³⁷: „S majd ülnek, ki-ki szőlőtője alatt és fügefája alatt, és nincs, ki ijeszti.”

A Messiás eljövetele az emberiség legnagyobb forradalmának hírnöke lesz. Ez jelzi majd, hogy az ember egyszer és mindenkorra legyőzte a világon levő rosszat. A szombat ennek a forradalomnak a főpróbája. Minden szombaton lehetőségünk nyílik arra, hogy az Eljövendő világban érezzük magunkat, a messiási kor békéjében és harmóniájában. A zsidó, aki megtartja a szombatot, tudja, mi az az igazi harmónia és

⁵³² V. ö, *Mákot* 3:15. (23b.).

⁵³³ *2Mózes* 31:13.

⁵³⁴ *Bné Jiszászcár* 4:1.

⁵³⁵ *Máor Vásemes* uo.

⁵³⁶ *Támid* 7:4.

⁵³⁷ *Michá* 4:4.

nyugalom, tudja, hogyan éljen vele, és hogyan emelkedjen fel általa, és mikor eljön a messiási kor, nem éri készületlenül: a szombat megtartása révén felkészült „a napra, amikor minden szombat”.

A szombat nem engedi, hogy elfelejtsük, mi életünk végső célja. Nagyon könnyű belemerülni a világ dolgaiba. A szombat szüntelenül emlékeztet minket egy magasabb valóságra.⁵³⁸ A szombat megtanít a tervezésre. Mindent, amit szombaton elfogyasztunk, előre el kell készíteni. Ugyanez érvényes az Örökkévalóságra is. Az „eljövendő jutalomról” szólva azt mondja a Talmud: „Aki készül pénteken, az eszik szombaton.”⁵³⁹

A Tóra „örök jelnek” nevezi a szombatot⁵⁴⁰. A *Résit Chochmá* írója szerint ez azt jelenti, hogy „az Örökkévalóság jele”. Szombatonként egy ujjnyira kinyílik az ajtó, és a résen át egy pillantást vethetünk az Örökkévalóság szikrájára. Érezzük az eljövendő világ felől fújó szellőt, azét a világét, amelyben minden szombat lesz. A szombat érze- te a Jövő érzete, azé a jövőé, amikor az ember és az Örökkévaló harmóniája teljes lesz.⁵⁴¹

A szombat igazi szépségei

Miután az ember végigolvasta a szombati munkatílmak felsorolását, talán úgy érezheti, hogy a szombat megtartása lehetetlenül bonyolult feladat. Az igazság azonban az, hogy a szombat több, mint egy pusztá szabálygyűjtemény. Ha tankönyvbe foglaljuk, akkor valóban roppant nehéznek és bonyolultnak tűnhet. Megélni azonban valójában nagyon könnyű.

Leginkább ahhoz hasonlítható, amikor kollégiumba költözik valaki. Minden egyetem ad az új hallgatók kezébe egy házirendet, amelyben minden rendelkezés és szabály megtalálható, továbbá a kurzusok felsorolása is. Ha valaki kizárólag ennek alapján próbál képet alkotni az egyetemi életről, az lehetetlenül bonyolultnak találja. Elvégre a pusztá leírása is kétszáz könyvoldal! Ha azonban egyszer már ott van az ember, megtanulja élni ezt az életformát.

Ugyanez érvényes a szombatra is. Amikor könyvből tanulja a szombatot az ember, lehetetlenül nehéznek tűnik, olyasmi, mintha egy házassági kézikönyvből akarnánk megtanulni a szerelmet. A szombatot élni kell, ha meg akarjuk tapasztalni az igazi szépségeit.

⁵³⁸ *Széfer Háchimuch* 32.; *Éfodi a A tévelygők útmutatója* 2:31-ről. *Derech HáSém* 4:7:2.

⁵³⁹ *Ávodá Zará* 3a., lásd *Ákédát Jichák* 55. (201b.).

⁵⁴⁰ *2Mózes* 31:17.

⁵⁴¹ *Résit Chochmá, Sáár Hákdusá* 3. (New York, 5728) 131a. old.

Cvi Freeman

Szombat, a gondolat világa

Van valami, ami világeletemben zavart a Tóra teremtésről szóló beszámolójában: A „Legyen világosság!” szavakban nincs meg az a pátosz, amit egy ilyen hatalmas Teremtő megnyilvánuláshoz társítanánk. Fagyosnak és távolságtartónak hangzik.

Talán inkább így: „És a Teremtő eltöprengett a világosság fogalmán, és miközben töprengett, létre jött a fény”? Vagy inkább így: „És akkor feltámad a Legfelsőbb Tudatban a világosság eszméje, s lőn fény”? Leginkább azt nem értem, hogy miért kellett a Teremtőnek *megszóalnia* ahhoz, hogy teremtsen? Hát nem lenne csodálatosabb, ha mindnyájan csak egy gondolat lennénk?

Valójában azok is vagyunk. Így kezdődtek a dolgok. És így kapcsolódunk a szombathoz.

Először volt ugyanis az Eszme. Az írott Tóra nem ezzel a szóval kezdődik. A Tóra egy *bét*-tel, a héber ábécé második betűjével kezdődik. A történet második részénél. Először azonban volt egy szó, amely épp kisugárzott egy gondolatból – és sosem hagyta el azt a helyet.

A történet második része az, amikor ezek a szavak leereszkedtek, hogy teremtett világgá váljanak, egy olyan helyre, amely el van választva a Teremtőjétől, a forrásától. Mint a beszéd: szavaid eltávolodnak tőled, és valaki más részévé lesznek.

Ebben a világban élünk hat napig: egy olyan világban, amely úgy tesz, mintha nem lenne forrása. Megpróbáljuk időnként úrrá lenni fölötte, sokszor megpróbál úrrá lenni rajtunk, és mindketten úgy teszünk, mintha ez egy valós, autonóm világ lenne. Mintha létezne egy világ, léteznénk mi, és függetlenek lennénk egymástól.

Ekkor azonban, a hetedik napon a Teremtő megengedte a világnak, hogy belekóstoljon a „gondolat világának” magasabb szintjébe. Azáltal hangolódunk rá, hogy nem erőltetünk semmit, és nem hagyjuk, hogy minket erőltessenek. Nem változtatunk semmin. Nem alkotunk semmit. Nem gyújtunk tüzet, nem főzünk, nem szennyezzük a levegőt, nem létesítünk elektronikus kapcsolatokat. Csak meditálunk, szemlélődünk és örülünk. Ráérzünk egy világra, amely nem más, mint egyetlen hatalmas, kifejező és csodálatos gondolat.

Aztán visszatérünk a következő hat naphoz – de már megtapasztaltuk e másik világ rejtett igazságát. Beláttunk a színfalak mögé. Most már szét tudjuk tépni. Fel tudjuk tárni azt a magasabb szintet, hogy bevilágítsa hétköznapi világunkat.

A ZSIDÓ TUDOMÁNYOK

Fejezetek a klasszikus forrásokból

8. Zsidó naptár és ünnepek

Zsidó naptár dióhéjban

Ros Hásáná (Újév)	Tisri 1-2.	Szeptember– október	Az „év feje”. A világteremtés hatodik napjának, és az ember alkotásának évfordulója. A hagyomány szerint ezen a napon dől el a zsidó nép és az egész világ jövő évi sorsa. Az ünnepet komoly hangulat jellemzi.
Jom Kipur (Engesztelés napja)	Tisri 10.	Szeptember– október	A zsidó év legkomolyabb napja, egyben az egyetlen bibliai eredetű böjt-nap. Ezen a napon nyerhetünk engesztelést az elmúlt év vétkeire, ha megtéréssel és jó elhatározással fordulunk az Örökkévalóhoz. Az evés és ivás tilalma mellett vannak más korlátozások is: mosásnak és mosdásnak, a test kenésének, bőrből készült cipő viselésének és a házaseletnek a tilalma.
Szukkot (Sátoros ünnep)	Tisri 15–21.	Szeptember– október	Egyike a három zárandók ünnepnek. Az ünnep az egyiptomi kivonulás utáni sivatagi vándorlásra emlékeztet, amikor a zsidók sátrakban éltek, illetve az őket kísérő felhők sátorként védtek őket.
Smini Áceret és Szimchát Torá (Tóra öröm- ünnep)	Tisri 22–23.	Október	Sátoros ünnep lezárása. Ekkor fejeződik be a Tóra-olvasás éves ciklusa, ezért talán ez az év legvidámabb ünnepe: az esti ima végén, hétszer körbetáncoljuk a zsinagógát az összes Tóra-tekerccsel, és akit csak lehet, megtisztelünk azzal, hogy Tórát vihet: ezzel azt a köteleket erősítjük meg, amely a zsidó népet a Tórához és az Örökkévalóhoz köti.

Chánuká (Fény ünnepe)	Kiszlév 25-től 8 nap	December	Annak a csodának az emléke, hogy i.e. 165-ben, a zsidóságukhoz hű kevesek a Makkabeusok vezetésével legyőzték a szíriai görögök hatalmas hadseregét és gátat vetettek az asszimilációnak, amely szellemi és fizikai megsemmisülésükhöz vezetett volna. Az újjáavatott Szentélyben csak egy napra elegendő olaj maradt a Menóra lángjának meggyújtásához, de ez az olaj nyolc napig égett.
Purim	Ádár 14.	Február– március	Megemlékezünk a perzsa uralom alatt élő zsidó nép i.e. 365-ben történt megmeneküléséről, amikor a gonosz Hámán egyetlen nap alatt akarta elpusztítani a zsidókat. Elterjedt szokás Purimkor jelmezbe bújni, karnevált és egyéb vidám összejöveteleket rendezni.
Peszách (Szabadulás ünnepe)	Niszán 15– 22.	Március– április	Egyike a három zárandok ünnepnek. A nyolcnapos ünnep a felszabadulás emlékét őrzi, és azt idézi, hogy Izrael gyermekei a kétszázöt esztendősi egyiptomi rabság után, 3300 évvel ezelőtt kivonultak Egyiptomból.
Sávuot (Tóra-adás ünnepe)	Sziván 6–7.	Május– június	Egyike a három zárandok ünnepnek. Az ünnepnek két oka van: megemlékezünk a teremtés után 2448 évvel történt Sínai hegyi Tóra-adásról, valamint az első gyümölcsök áldozatáról – a bikurimról –, melyet hálaadásként ajánlottak fel a jeruzsálemi Szentélyben.

Maimonidész, Mose ben Máimon, a Rámbám:

Széfer Zmánim: A idők könyve

Hilchot Kidus Háchodes –

Az újhold megszentelésének szabályai

1. fejezet

A zsidó naptár alapjai

A holdhónapok, és a napév

1. §. Az év hónapjai holdhónapok, miként írva van⁵⁴²: „Ez az újhold égőáldozata újholdanként az év hónapjai szerint”, illetve⁵⁴³ „E hónap nektek a hónapok kezdete.” Ez utóbbi verssel kapcsolatban Bölcsseink azt mondták: A Szent, áldott legyen, Mózesnek prófétai látomásában mutatott egy képet, és azt mondta: „Mikor ilyen a hold, akkor szenteld meg!”

Az éveket azonban napévekben számoljuk, mint az Írás⁵⁴⁴ utal rá: „Őrizd meg a kalászérés hónapját [és tartsd meg a Peszáchot...],,.

2. §. Mennyivel hosszabb a napév, mint a holdév? Körülbelül tizenegy nappal. Ezért, amikor e többletnapok összege eléri a harmincat (vagy annál kicsit többet vagy kevesebbet), egy további hónapot iktatunk be, miáltal az ilyen év tizenhárom hónapot számlál. Ezt nevezik szökőéveknek.

Nem lehet ugyanis, hogy egy évnek tizenkét hónapja és néhány napja legyen, mint az Írás⁵⁴⁵ utal rá: „...az év hónapjai szerint.” Ezt a verset Bölcsseink így kommentálták: „Az évnek hónapjait számoljuk, de nem napjait.”

3. §. A Hold minden hónapban két napig – illetve valamivel kevesebb vagy hosszabb ideig – rejtve van és nem látható: a hónap végén körülbelül egy nappal a Nappal való egy vonalba állása előtt, és egy nappal a Nappal való egy vonalba állása után, és csak ez után tűnik fel este nyugaton.

Az első este, amikor a Hold előtűnik rejtettségéből, és nyugaton láthatóvá válik, az a hónap kezdete. Onnantól huszonkilenc napot számlálunk. Ha a Hold a harmincadik nap előestéjén látható, akkor a harmincadik nap lesz a következő hónap *Ros Chodes* – újholdja. Ha a Hold ekkor még nem látható, akkor a harmincegyedik nap lesz a *Ros Chodes*, és a harmincadik nap még az előző hónaphoz tartozik. A harminc-

⁵⁴² 4Mózes 28:14.

⁵⁴³ 2Mózes 12:2.

⁵⁴⁴ 5Mózes 16:1.

⁵⁴⁵ 4Mózes 28:14.

egyedik este nem szükséges a Hold megpillantására hagyatkozni: ugyanis akár látszik, akár nem az új hónap aznap este megkezdődik, mivel harminc napnál hosszabb hold-hónap nincs.

4. §. Amikor egy hónapban huszonkilenc nap van, mert a Hold látható a harmincadik napon, azt a hónapot *chászér*-nek – hiányosnak nevezik. Ha a Hold nem látható, és az előző hónap harmincnapos, akkor azt a hónapot *möubár*-nak, vagy *málé*-nak – teljesnek nevezik.

Mikor a Hold a harmincadik nap előestéjén látható, akkor ezt mondjuk: „a Hold idejében látszik”. Amikor pedig a Hold csak a harmincegyedik nap előestéjén látható, de a harmincadikon nem, akkor azt úgy nevezzük: „a Hold a teljesség estjén látszik”.

A bíróság feladata

5. §. A hetenkénti szombattal ellentétben a *Ros Chodes*nek a Hold megpillantására alapozott megállapítását nem végezheti el bárki. A szombat esetében mindenki számol hat napot, és a hetediken pihen.

Az új hónap megszentelése ezzel szemben, a bíróság hatáskörébe tartozik. [Az új hónap addig nem kezdődik el], amíg a bíróság meg nem szenteli, és ez az a nap, amelyen megerősítik, hogy a *Ros Chodes* valóban *Ros Chodes*. Erre utal a vers⁵⁴⁶ is, miszerint „E hónap nektek [a hónapok kezdete],„ azaz az új hónappal kapcsolatos tanúságtétel rád bízatik.

6. §. A Legfőbb Bíróság a csillagok helyét és pályáját ismerő csillagászokéhoz hasonló módszerrel végzi a számításokat. Gondos vizsgálódással megállapítják, hogy elméletileg látni lehet-e majd a megfelelő időben, azaz a harmincadik napon a Holdat, vagy sem.

Ha úgy ítélik meg, hogy ez lehetséges, akkor a harmincadik napon összeülnek, és egész nap várják a tanúkat. Ha jelentkeznek tanúk, akkor a bíróság a törvénynek megfelelően megvizsgálja a tanúvallomásukat, meggyőződik az állítások valós voltáról, és megszenteli az új hónapot. Ha nem látják a Holdat, és nem jelentkeznek tanúk, akkor kitöltik a harmincadik napot, s ezáltal teljessé teszik a hónapot.

Ha a bírák a számításaik alapján megállapítják, hogy a Hold nem lesz látható, akkor nem ülnek össze a harmincadik napon, és nem várnak tanúkra. Ha pedig mégis jelentkeznek tanúk, a bírák tudják, hogy azok hamis tanúk, vagy felhők álltak össze szemük előtt Holdnak tetsző formára, de az igazából nem a Hold volt.

7. §. A Tóra egyik tevőleges parancsa előírja a bíróságnak, hogy számítsa ki és határozza meg, hogy látható lesz-e a Hold vagy sem; hallgassa ki a tanúkat, mielőtt megszenteli a hónapot; küldjön szét hírvivőket tudatva általuk a néppel, melyik nap a *Ros Chodes*, hogy az emberek tudják, melyik napokon ünnepeljék az ünnepeket, mint

⁵⁴⁶ 2Mózes 12:2.

arra az Írás⁵⁴⁷ utal: „Amelyeket hirdesetek, mint szent gyülekezéseket”, illetve⁵⁴⁸ „Őrizd meg ezt a törvényt a maga időszakában évről évre.”

8. §. A hónapok és a szökőévek kiszámítása és kihirdetése csak Izrael földjén szokás, ahogy írva van⁵⁴⁹: „Mert Cionból ered a tanítás, és az Örökkévaló igéje Jeruzsálemből.”

Ha egy nagy bölcs, akit Izraelben avattak, úgy költözik a diaszpórába, hogy nem hagy magával egy szintű rabbit Izraelben, akkor a diaszpórában végezhet számításokat, megállapíthatja a havi naptárt, és kihirdetheti a szökőévet. Ha azonban tudására jut, hogy hozzá hasonló tudású bölcs bukkant fel Izraelben – természetesen, ha nála még bölcsőbb –, akkor nem szabad neki a diaszpórában megállapítania a havi naptárt és kihirdetnie a szökőévet. Ha vét e szabály ellen, és mégis meghirdeti a naptárt, cselekedetei nem érvényesek.

2. fejezet

Az újhold megszentelése

...7. §. Mi az az eljárás, amelynek alkalmazásával a Hold megpillantásával kapcsolatos tanúvallomás elfogadható? Mindenkinek, aki látta a Holdat és alkalmas tanúskodásra, jelentkeznie kell a bíróságnál. A bírák beviszik mindnyájukat egy bizonyos helyre, és nagy lakomát rendeznek nekik, hogy rendszeresen jelentkezzenek tanúk. Először az elsőként érkező két tanút hallgatják ki a korábban említett kérdések szerint. Előbb a magasabb tekintélyűt hívják be egy külön helyiségbe, és neki teszik föl ezeket a kérdéseket. Ha a tanúvallomása pontos és megfelel a bíróság által kiszámított időpontnak, akkor behívják a társát is. Ha ő is hasonlóképpen tanúskodik, akkor a tanúvallomásuk hiteles.

Ezután a többi tanúpárnak már csak általános kérdéseket tesznek föl. Az ő tanúskodásukra igazából nincs szükség, csak azért kérdezik ki őket, nehogy kedvüket veszítve távozzanak, hanem szívesen jöjjenek máskor is.

8. §. Utána – mármint az után, hogy a tanúk vallomása hitelesnek bizonyult – a bíróság feje bejelenti: „Szentesített”, amire mindenki azt mondja: „Szentesített. Szentesített.”

Az új hónap szentesítéséhez legalább három bíró kell. Hasonlóképpen a Hold pozíciójával kapcsolatos számításokat is három bírónak kell elvégeznie.

Az újhold csak akkor szentesítetik, ha megfelelő időben látják. Továbbá: a hold csak nappal szentesíthető. Ha este szentesítették, az nem érvényes. Továbbá: még ha a bíróság és az egész zsidó nép látta is a Holdat, de a bíróság a harmincegyedik nap előestéjéig nem jelentette ki, hogy „Szentesített”, vagy ha a tanúvallomások egybevétele után, a harmincegyedik nap előestéje előtt a bíróság nem tudta kijelenteni, hogy

⁵⁴⁷ 3Mózes 23:2.

⁵⁴⁸ 2Mózes 13:10.

⁵⁴⁹ Jesájá 2:3.

„Szentésített”, akkor ez után már nem szentesíthető, és a hónap teljes: tehát annak ellenére, hogy látták a Holdat a harmincadik napon, a harmincegyedik nap lesz a *Ros Chodes*. Az új hónap megszentelésére ugyanis nem a Hold megpillantása a mérvadó, hanem a bíróság kijelentése: „Megszenteltetett.”

9. §. Ha a bíróság a huszonkilencedik napon, mielőtt még a harmincadik nap első csillaga megjelenik az égen, a saját szemével látja az új Holdat, akkor kijelentheti: „Megszenteltetett, megszenteltetett”, mivel még nappal van.

Ha a bírák a harmincadik nap előestéjén, az után látják meg a Holdat, hogy már két csillag megjelent, akkor a következő eljáráshoz kell folyamodniuk. Reggel két másik bíró csatlakozik a három bíró valamelyikéhez, és bíróságot alakít. A másik két eredeti bíró ekkor tanúvallomást tesz ez előtt a háromtagú bíróság előtt, amely ezután megszenteli az új hónapot...

3. fejezet

A tanúskodás

A szombat megszegése

1. §. Mikor tanúk látják az újhóldat, és egy éjjel-nappali útnál kevesebb van közöttük és azon hely között, ahol a bíróság ülésezni szokott, akkor el kell menniük a bíróságra tanúskodni. Ha nagyobb a távolság köztük, nem kell megtenniük az utat, mert a harmincadik nap utáni tanúskodás amúgy sem érvényes, mivel akkor már teljes a hónap.

2. §. A tanúknak, akik látják az újhóldat, még szombaton is el kell menniük a bíróságra tanúskodni, mivel írva van⁵⁵⁰: „Ezek az Örökkévaló ünnepnapjai, amelyeket hirdessetek meg idejükbén.” És valahányszor a Tóra az „idejükbén” kifejezést használja, a szombati tilalmak feloldhatók.

A szombati tilalmak tehát csak a *Niszan* hónap újhóldja és *Tisré* hónap újhóldja érdekében hághatók át, hogy a megfelelő időben lehessen megtartani e hónapok ünnepeit. A Szentély idején a *Ros Chodes*kor bemutatandó *muszáf* áldozat miatt minden egyes újhóld érdekében megszegették a szombati tilalmakat, mivel ez az áldozat mindig hatálytalanítja azokat.

3. §. Ha a bíróság nem ismeri a tanúkat, akkor, ahogy az újhóldat megpillantóknak meg kell szegniük a szombatot a tanúskodás érdekében, ugyanúgy az ő szavahihe-tőségüket igazoló tanúknak is meg kell szegniük azt, és el kell kísérniük őket.

Még ha csak egyetlen tanú van is, aki tanúskodni tud a tanúkról, akkor is meg kell szegnie a szombatot, és el kell kísérnie őket, mert fennáll annak a lehetősége, hogy találkoznak valakivel, aki vele együtt tanúskodni tud majd.

⁵⁵⁰ 3Mózes 23:5.

Betegség esetén

4. §. Ha a tanú, aki péntek este megpillantotta a Holdat, beteg, akkor számára kell ültetni, [és fel kell szállítani a Legfőbb Bíróságra], még akkor is, ha ágyhoz van kötve.

Ha útközben támadástól lehet tartani, a tanúk viselhetnek fegyvert. Ha hosszú az út a bíróságig, vihetnek magukkal élelmet.

Még ha a Hold nagy is és mindenki számára látható, akkor se mondják „ahogy én láttam, ugyanúgy látták mások is, tehát nem kell megszegnem a szombat törvényeit”, hanem minden olyan embernek, aki látta az újhódat, és alkalmas tanúnak, és egy éjszaka és egy nap megtehető útnyira vagy annál közelebb van, kötelessége megszegni a szombat törvényeit, és el kell mennie tanúskodni...

A tábortüzek és a hírnökök

8. §. Eredetileg, amikor a bíróság megszentelte az újhódat, tábortüzeket gyújtottak a hegycsúcsokon, hogy így értesítsék a távolabb lakókat. Mikor azonban a számaritánusok aljasul kezdtek viselkedni, és a népet megzavarandó nem a megfelelő időpontokban gyújtottak tábortüzeket, a Bölcsék azt vezették be, hogy futárok útján értesítették a népet.

Ezek a futárok azonban már nem szeghetik meg útjukban sem az ünnepeket, sem a Jom Kipur, azt pedig mondanunk sem kell, hogy nem szeghetik meg a szombatot sem. Mivel csupán az újhóds megszenteléséért, de nem a kihirdetéséért lehet a szombatot megszegni.

9. §. Hat olyan hónap van, amelyek előtt futárokat küldenek ki, hogy értesítsék a népet. *Niszán* előtt a Peszách miatt. *Áv* előtt a böjt miatt (*Tisá Böáv*). *Elul* előtt a *Ros Hásáná*, az újév miatt – azaz hogy készenlétben várhassák *Elul* harmincadik napját. Ha tudomásukra jut, hogy a Főbíróság megszentelte a harmincadik napot, akkor csak aznap ünnepelnek. Ha nem jut tudomásukra, akkor a harmincadik és a harmincegyedik nap is ünnep (*Ros Hásáná*), míg a *Tisré* hírnökei meg nem érkeznek.

Tisré előtt az ünnepek miatt. *Kiszlév* előtt a Chánuká miatt. *Ádár* előtt a Purim miatt. Amíg a *Bét Hámikdás* állt, *Ijár* hónapra is küldtek ki hírnököket, a „*Kis Peszách*” miatt.

10. §. A *Niszán* és a *Tisré* hónapot jelentő hírvivők csak az után indultak útnak, hogy fölkelt a Nap, és hallották, hogy a bíróság kihirdette: „Megszenteltetett” [még akkor is, ha előző este világosan látszott is a Hold]. Ha azonban a bíróság a huszonkilencedik nap végén megszentelte a Holdat, ami, mint magyaráztuk lehetséges, és a futárok hallották, hogy a bíróság megszenteltnek nyilvánította, már aznap este útnak indulhattak.

Ezzel szemben a többi hónapokat bejelentő futárok a Hold megpillantása után még aznap este elindulhattak. Noha a bíróság nem szentesítette az új hónapot, mivel látták az újhódat, ezért útra kelhettek, mert biztosak lehettek benne, hogy a bíróság másnap szentesíti az új hónapot.

Hol egy, s hol két napos az ünnep?

11. §. Bárhol ahova a hírvivők megérkeztek az ünnepek megtartása előtt, az ünnepeket a Tóra előírásának megfelelően csak egy napig ülték. Távoli helyeken, ahová a futárok nem értek el időben, a kétség miatt kétnapos ünnepeket tartottak, mivel nem tudták, melyik napon hirdette ki a Főbírótság az új hónapot.

12. §. Vannak helyek, ahová a *Niszánra* kiküldött futárok megérkeznek Peszách ünnepére, de a *Tisrére* kiküldöttek nem érkeznek meg Szukkot ünnepére. A törvény szerint az lenne eredetileg a helyes, ha ezeken a helyeken, mivel a futárok elértek hozzájuk és közölték velük, mikor van *Ros Chodes*, hogy egy napig ünnepeljék a Peszáchot, és – mivel a futárok nem értek oda – két napig a Szukkotot. Mindazonáltal, hogy ne legyen különbség az ünnepek között, a Bölcsék érvénybe léptettek egy szabályt, mely szerint mindazokon a helyeken, ahova nem érkeznek meg idejében *Tisré* hírnökei, minden ünnep két napig tartson. Ebbe még *Sávout* ünnepe is beletartozik. (Habár ez az ünnep nem a *Ros Chodestől*, hanem a Peszáchtól számított ómerszámlálástól függ.)

13. §. Hány nappal tudnak többet utazni *Niszán* hírnökei, mint *Tisré* hírnökei? Kettővel, mivel *Tisré* hírnökei nem utaznak *Tisré* első napján, mivel az ünnep (*Ros Hásáná*), és a tizediken sem, mert az *Jom Kipur*.

Hány futár szükséges?

14. §. Nem szükséges hogy a futárok ketten legyenek, hanem akár egyetlen ember állításának is hinni lehet. Sőt, ez nem csak a futárookra vonatkozik, hanem még ha egy utazó kereskedő jár is arra, és azt mondja: „Hallottam a bíróságtól, hogy az új hónap ezen és ezen a napon szentesített”, akkor el lehet hinni neki, és ennek megfelelően lehet megrendezni az ünnepeket.

Ennek az az oka, hogy a dolog végül is kiderül, következésképp egyetlen elfogadható tanú szava is elegendő...

5. fejezet

Az újhold meghatározása és a ma használt naptár

A Szánhedrin, és az utána következő korszak

1. §. Minden, amit eddig a *Ros Chodes*nek a Hold megpillantásával összefüggő megszenteléséről, illetve a tavasz beállta, vagyis a naptár szükség szerinti módosítása érdekében beiktatandó szökőév megállapításáról leírtunk, csakis az Izraelben székelő Szánhedrin hatásköre, vagy egy olyan, izraeli fennhatósággal rendelkező bírákból álló bíróságé, amelynek a Szánhedrin erre engedélyt adott.

Ennek az elvnek a gyökere a Mózesnek és Áronnak adott parancs⁵⁵¹: „Ez a hónap... első legyen nektek az év hónapjai között.” A tanítóról tanítványra, a Mózesről, tanítónktól nemzedékek során át ránk szállt Szóbeli Hagyomány pedig így értelmezni ezt: Ez a tanúságtétel rád és azokra [a bölcsekre] bízott, akik utánad támadnak, és a te hivatalodban működnek.

Mikor azonban nincs Szánhedrin Izrael földjén, olyankor a hónapok napjait és a szökőéveket kizárólag a most használatos rögzített naptárból állapítjuk meg.

2. §. Ez pedig Mózesről fönt marad törvény: Amikor áll a Szánhedrin akkor a Hold megpillantására hagyatkozva; amikor pedig nem áll a Szánhedrin, akkor az általunk most is használt számítások alapján állapítják meg *Ros Chodes* napját, és ilyenkor nem szükséges a Holdat ténylegesen látni. E számítás használatakor lehet, hogy a *Ros Chodes*ként megállapított nap egybeesik a Hold megpillantásának napjával, de lehetnek olyan esetek is, amikor a *Ros Chodes* napja megelőzi vagy követi a megpillantás napját. Habár az, hogy *Ros Chodes* napja a Hold megpillantása utáni nap legyen, ez igen különleges eset, és csak az Izraeltől nyugatra eső területeken lehetséges.

3. §. Mikor kezdte az egész zsidóság használni ezt a naptárt? A talmudi korszak végén, amikor Izrael földje romokban hevert, és nem maradt ott hivatalos bíróság. Azonban a Misna bölcseinek korában és a Gömára bölcseinek korában, egészen Ábájé és Rává idejéig, az Izraelben jóváhagyottra hagyatkoztak.

Hol egy- és hol kétnapos az ünnep?

4. §. Mikor a Szánhedrin működött, és a naptárt a Hold megpillantására alapozták, akkor Izraelben és hasonlóképpen az összes olyan helyen, ahová eljutottak a *Tisré* hírnökei, csak egynapos ünnepeket tartottak.

A távoli helyek lakói, akikhez nem jutottak el a *Tisré* hírnökei, a kétség miatt kétnapos ünnepeket tartottak, mivel nem tudták, hogy Izrael lakói melyik napot nyilvánították az új hónap kezdetének.

5. §. Korunkban, amikor már nem létezik Szánhedrin, és Izrael bírósága a rögzített naptár szerint állapítja meg a hónapokat, eredetileg a törvény szerint úgy lenne helyes, hogy világszerte csak egynapos ünnepeket tartsanak, még a diaszpóra távoli régióiban élők is az Izraelben élőkhez hasonlóan, mivel mindnyájan ugyanarra a rögzített naptárra hagyatkoznak, és annak megfelelően tartják meg az ünnepeket. A Bölcsek mindazonáltal úgy rendelkeztek, hogy a diaszpórában élők tartsák meg őseik szokásait.

6. §. Azon települések lakosainak tehát, ahová *Tisré* hírnökei nem jutottak el abban a korban, amikor még a hírvivők küldése szokásban volt, ma ugyanúgy kétnapos ünnepeket kell tartaniuk, mint akkor, amikor még Izrael lakosai a Hold megpillantása alapján állapították meg a naptárt.

⁵⁵¹ 2Mózes 12:2.

Izrael lakói pedig manapság is szokásukat megőrizve egy napig ünnepelnek, mivel sosem ünnepeltek két napig. Ilyenformán tehát az a szokás, miszerint a diaszpórában jelenleg megünnepeljük az ünnepek második napját, rabbinikus rendelet.

7. §. Még akkor is, amikor a naptár érvényesítése a Hold megpillantása alapján történt, a dolog kétségesége miatt Izrael lakóinak többsége is két napig ünnepelte a Ros Hásánát. Ugyanis nem tudták, melyik napot nyilvánította a bíróság a hónap első napjává, mert az ünnepen nem indultak hírnökök.

8. §. Mi több, még Jeruzsálemben, a bíróság székhelyén is sokszor előfordult, hogy két napig ünnepelték a Ros Hásánát. Ha ugyanis a harmincadik napon nem jelentkeztek tanúk, akkor azt a napot, amelyre az érkezésüket várták, ünnepként tartották, és a rá következő napot szintén.

Mivel tehát voltak esetek, amikor még akkor is két napig ünnepelték a Ros Hásánát, amikor a Hold megpillantása alapján szentelték meg a hónapot, bölcseink elrendelték, hogy ma, mikor az ünnepek napját a rögzített naptár határozza meg, még Izrael lakói is mindig két napon ünnepeljék.

9. §. Az, hogy az ünnepek egy- vagy kétnaposak, nem kizárólag a földrajzi távolságtól függ. Miről van szó?

Ha egy település például ötnapi vagy rövidebb útra volt Jeruzsálemtől, és ilyenformán biztosra lehet venni, hogy a hírvivők odaértek, nem követeljük meg, hogy az ott lakók csak egy napig ünnepeljenek, mert nem tudhatjuk biztosan, hogy a Legfőbb Bíróság hírnökei eljutottak oda vagy sem. Lehet, hogy nem is jártak futárok arra a helyre, mert akkoriban nem laktak ott zsidók. Ha viszont később, miután szokássá vált az ünnepeket a rögzített naptár szerint megtartani, zsidók telepedtek oda, akkor ott két napig kell ünnepelni.

De az is előfordulhatott, hogy nem értek oda a hírvivők, mert ostromzár volt az úton, mint a Misna idejében Jeruzsálem és Galilea között, vagy esetleg a samaritánusok nem engedték átutazni a területükön a hírnököket.

10. §. Ha a dolog kizárólag a földrajzi távolságtól függne, akkor Egyiptom összes lakója csak egynapos ünnepeket tartana, mert lehetséges, hogy a Tisré hírnökei elérték őket. Ugyanis Askelonon át legfeljebb nyolc nap alatt megjárható a Jeruzsálem és Egyiptom közötti távolság. Szíria legnagyobb részét illetően hasonló lenne a helyzet. Ezekből tehát levonhatjuk azt a tanulságot, hogy a dolog nem csak a földrajzi távolságtól függ.

11. §. Az ezzel a dologgal kapcsolatos elvek tehát a következőképpen összegezhethetők: Ha Jeruzsálem és egy adott település tíznapi útnál távolabb fekszik egymástól, az utóbbi helyen lakóknak mindenképp két napig kell ünnepelni az ünnepeket, ahogy az régen is szokásuk volt, mivel biztos, hogy a Tisrére kiküldött hírnökök a Jeruzsálemtől csak tíznapi, vagy annál is kevesebb, járóföldnyi helyekre jutottak el.

Ezzel ellentétben a következő szabály érvényes azokra a helyekre, amelyek tíz vagy kevesebb napi útnál közelebb vannak Jeruzsálemhez, és így lehetséges, hogy a hírvivők elérték őket: megvizsgáljuk, hogy az ország másodszori meghódítása idején, azaz abban az időben, amikor a naptár megállapítása még a Hold megpillantásához igazodott, laktak-e zsidók az adott helyen – ilyen például Usá, Sefáram, Luz, Jávne, Nov, Tiberiás, stb. Az ilyen települések lakóinak csak egy napig kell ünnepelniük.

Ha a település pedig Szíria területéhez tartozik – ilyen például Tir, Damaszkusz, Áskelon stb., vagy más Izraelen kívüli terület, mint például Egyiptom, Ámon vagy Moáv –, akkor az ottaniaknak őseik szokásához kell tartaniuk magukat. Ha azok egy napig ünnepeltek, akkor nekik is egy napig kell. Ha két nap volt szokásban, akkor két napig kell ünnepelniük.

12. §. Ha egy település tíz vagy kevesebb napi útra fekszik Jeruzsálemtől, és Szíriához vagy a diaszpórához tartozik, és lakóinak nincs az előző nemzedéktől átvett szokásuk, akkor, ahogy általában szokás a világban, két napig kell ünnepelniük. Ugyanez a szabály érvényes az Izrael sivatagában újonnan épített városokra is, vagy ha a városnak csak korunkban vannak zsidó lakói⁵⁵².

Manapság egy ünnep második napjának megtartása mindig rabbinikus rendelkezés függvénye. Ez még az újév második napjának megünneplésére is érvényes, amelyet korunkban minden zsidó megtart.

13. §. Azok a számítások, amelyekhez manapság igazodunk – ki-ki a maga közösségében – annak érdekében, hogy megbizonyosodjunk, melyik nap a Ros Chodes és melyik nap az újév, nem a naptárt határozzák meg, és nem is hagyatkozunk ezekre a számításokra: Izrael lakóinak számításaihoz, és az ő naptárjukhoz igazodunk. Mivel nem határozhatók meg az évek és a hónapok Izrael területén kívül, s mi is csupán az izraeli számításokra hagyatkozunk.

Ezeket a számításokat pusztán az információ kedvéért végezzük el, mivel tudjuk, hogy Izrael lakói ugyanarra a naptárra hagyatkoznak. Számításaink célja tehát annak a napnak a meghatározása, amely napot Izrael lakói határoznak meg. Ugyanis az Erec Izrael lakói által meghatározott naptár határozza meg a Ros Chodes, vagy valamilyen ünnep napját, és nem a mi naptárszámításaink.

⁵⁵² Maimonidész szerint e halacha alapján az Erec Izraelben élő zsidók legtöbbszörének kétnapos ünnepeket kell tartaniuk. Az *Erec Cvi* című könyvben, amely azokat a szokásokat tartalmazza, amelyek az európai bevándorlás hullámai előtt uralkodtak Izraelben, azt írja, hogy az olyan városokban, mint például Rámlá, amelyeknek nincs a talmudi korra visszatekintő szokásuk, az ünnepeket két napig kell megünnepelni.

Az ilyen városok csak Izrael ismételt, újkori benépesítése után kezdték egyetlen napra lerövidíteni az ünnepeket. Ennek a gyakorlatnak a forrása a *Ritvá* (*Ros Hásáná* 16b.) kommentárja, aki azt állítja, hogy korunkban Izrael és a diaszpóra földrajzi meghatározása dönti el, hogy egy vagy két napig kell-e ünnepelni.

Hangsúlyozni kell, hogy még a *Ritvá* szerint is kétségbe vonható, hogy a Negev sivatag Bér Sevá alatti területeinek lakói csak egy napig ünnepeljenek-e, mivel azok a részek szintén kívül estek a talmudi kori Izrael határain.

Misna: *Pszáchim* traktátusa

A *Pszáchim* (pszáchi bárány, pszách ünnepe) traktátusa a pszách ünnep törvényeivel foglalkozik, amely magában foglalja a macesz (a kovásztalan kenyér), a keserűfű, illetve a kovászosneműek eltávolításának törvényeit; a pszáchi bárányáldozat törvényeit. Az a rész tárgyalja a *pszách séni* törvényeit is. A traktátus tizedik fejezete a pszách-esti istentisztelet rendjéről szól.

Ennek a traktátusnak a terjedelme: a Misnában 10 fejezet; a *Toszeftában* 10 fejezet; a *Babilioniai talmudban* 121 lap; a *Jeruzsálemi talmudban* 71 lap.

10. fejezet 1. misna

Étvággyerjesztés a pszách előtti napon

(א) עֲרַבְי פֶּסַחִים סְמוּךְ לַמִּנְחָה, לֹא יֵאכַל אָדָם עַד שֶׁתְּהַשֵּׁיף.

1. §. A pszách előtti napon délután, közel a *minchá*hoz, a délutáni imához (kb. 15 órától), az ember nem ehethet addig, amíg be nem sötétedik, azért hogy a széder este jó étvággal üljön asztalhoz.

A támaszkodás és a négy pohár bor

וְאָפְלוּ עָנִי שְׂבִי שְׂרָאֵל לֹא יֵאכַל עַד שֶׁיִּסֵּב. וְלֹא יִפְחָתוּ לוֹ מֵאֲרַבְעָה כּוֹסוֹת שֶׁל יַיִן, וְאָפְלוּ מִן הַתְּמַחֵוּי.

2. §. Még a szegény zsidó sem ehethet másképp, csakis támaszkodva, jelképezve a szabadságot. És nem adhatnak neki kevesebbet négy pohár bornál, akár az ingyenkonyháról is hozzájárulva az ünnepi kiadásokhoz.

A *Jeruzsálemi talmud* számos okát sorolja fel annak, hogy a bölcsek miért írták elő a négy pohár bor fogyasztását a széder estén:

(1) A négyes szám a megszabadítást jelképezi, mivel négy bibliai kifejezés⁵⁵³ utal az Egyiptomból való kivonulásra: „Kivezetlek benneteket Egyiptom szenvedései alól, és megmentelek titeket rabszolgaságukból, és megváltalak titeket kinyújtott karral és nagy ítéletekkel, és magamhoz fogadlak benneteket népül”;

(2) Ez a szám megfelel annak a négy alkalomnak, ahányszor a „serleg” szó elhangzik a Fáraóval kapcsolatban a Tóranak a pohárnokról szóló passzusában⁵⁵⁴: „és Fáraó *serlege* kezemben volt”; „és kipréseltem őket Fáraó *serlegébe*”; és a *serleget*

⁵⁵³ 2Mózes 6:6–7.

⁵⁵⁴ 1Mózes 40:11.,13.

Fáraó kezébe adtam”; „és odaadod majd Fáraó *serlegét* kezébe” – olyan események ezek, amelyek végül elvezetnek az Egyiptomból való Kiszabaduláshoz, mivel ennek kapcsán lett József kinevezve Egyiptom alkirályának (*Möiri*);

(3) Megfelel annak a négy birodalomnak, amely Izraelt leigázta: Káldea, a méd birodalom, Hellász és Edom (Róma). Erre a leigázásra a Biblia négy serlegre tesz utalást, amelyet majd ki kell üríteniük: „Vedd el kezemből ezt a *serleget*, amelyben a harag bora van, és adj inni belőle minden népnek, amelyhez küldelek”⁵⁵⁵; „Aranyserleg volt Babilon az Örökkévaló kezében, megrészegítette az egész földet”⁵⁵⁶; „Hullasson a bűnösökre kénköves, tüzes parazsat, perzselő szél legyen *serlegük* osztályrésze!”⁵⁵⁷; „Mert *serleg* van az Örökkévaló kezében... Ha tölt belőle, meg kell inni, még a seprőjét is le kell nyelni minden bűnösnek a földön”⁵⁵⁸. Erre való utalásként rendelkeztek úgy a bölcsek, hogy a negyedik pohár fölött el kell mondani az „Öntsd ki haragodat...” kezdetű passzust (*Möiri*);

(4) A büntetés négy serlegének, amelyet az Örökkévaló a nem-zsidó népekkel fog kiüríttetni, megfelel a vigasztalásnak az a négy serlege, amelyet az Örökkévaló Izraelnek nyújt majd át, és amelyekre a Bibliában találunk utalásokat: „Örökkévaló, te vagy osztályrészem és *poharam*”⁵⁵⁹; „csordultig van poharam”⁵⁶⁰; „Főlemelem a szabadulások poharát”⁵⁶¹. (A „szabadulások” többes számban szerepel, ami arra utal, hogy kettő van belőle – azaz lesz egy második is.)

A széder menete

Ez a misna és az ezt követő misnák, egészen a 8. misnáig, a széder részleteivel foglalkoznak.

2. misna

A *kidus*

(ב) מְזַגְּגוּ לוֹ כּוֹס רְאשׁוֹן, בֵּית שְׂמַאי אֹמְרִים, מְבָרֵךְ עַל הַיּוֹם, וְאַחַר כֵּן מְבָרֵךְ עַל הַיַּיִן. וּבֵית הַלֵּל אֹמְרִים, מְבָרֵךְ עַל הַיַּיִן, וְאַחַר כֵּן מְבָרֵךְ עַל הַיּוֹם.

3. §. Kitöltötték neki az első poharat. Bét Sámáj (Sámáj iskolája) **azt mondja:** Először **mondjuk el a napra vonatkozó áldást**, azaz a Kidusnak azt a részét, amelyikben a nap szentségéről van szó, hiszen ekkor már bejött az ünnep illetve ez az oka

⁵⁵⁵ Jeremiás 25:15.

⁵⁵⁶ Uo. 51:7.

⁵⁵⁷ Zsoltárok 11:6

⁵⁵⁸ Uo. 75:9.

⁵⁵⁹ Uo. 16:5

⁵⁶⁰ Uo. 23:5.

⁵⁶¹ Uo. 116:13.

annak, hogy egyáltalán mondunk áldást a borra, és így ez előbbrevaló, **majd** csak ezután **mondjuk el a bor áldását. Bét Hilél** (Hilél iskolája) **azonban azt mondja: Mondjuk el a borra vonatkozó áldást**, hiszen ez a gyakoribb áldás, illetve a bor a feltétele az egész *kidus* szertartásnak, hiszen ha nem lenne bor, nem mondanánk *kidust*, és csak **ezt követően áldjuk meg a napot**.

3. misna

A *máror* és a *chároszet*

(ג) הַבְּיָאוּ לְפָנָיו, מְטַבֵּל בַּחֲזָרָת, עַד שֶׁמִּגִּיעַ לְפָרְפֶרֶת הַפֶּת.

4. §. A széder este menete a következő:

Előhozzák a zöldségeket, amiket sósvízbe mártogatunk – azért, hogy felkeltse a gyerekek figyelmét. Erre a célra bármilyen fajta zöldség megfelel. Ha azonban csak olyan salátaféle van, amit később majd a *máror* micvájának megtartásához használunk, akkor **a salátát mártogatjuk**, és egyszerűen gondoljunk arra, hogy itt még nem akarjuk a *máror* micvájának a megtartását, ugyanis még **nem érkezünk el a párperet hápát-hoz**, azaz ahhoz a ponthoz, ahol a *máror* micváját kell, hogy megtartsuk.

הַבְּיָאוּ לְפָנָיו מִצָּה וַחֲזָרָת וַחֲרֹסֶת וּשְׁנֵי תְּבַשְׁלִין, אִף עַל פֵּי שְׂאִין חֲרֹסֶת מִצָּה. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּרַבִּי צְדוּק אָמַר, מִצָּה.

Ezek után **előhozzák a maceszt, salátát, charószetet**,⁵⁶² és két főtt ételt, **noha a charószet** fogyasztása **nem micva**, hanem inkább csak azért használjuk mártogatásra, hogy enyhítse a *máror* erős ízét. **Eliezer bár Cádok rabbi viszont azt állítja: micva a charószet is**, annak a malternak az emlékére, amelyet a zsidók az egyiptomi építkezéseknél használtak.

וּבְמִקְדָּשׁ הָיוּ מְבִיאִים לְפָנָיו גּוֹפּוֹ שֶׁל פֶּסַח.

A Szentély idejében még előhozták a peszáchi áldozat húsát is.

4. misna

A négy kérdés

(ד) מִזְגּוּ לוֹ כּוֹס שְׁנֵי, וְכֹאֵן הֵבֵן שׁוֹאֵל אָבִיו. וְאִם אֵין דַּעַת בְּבֶן, אָבִיו מִלְּמַדּוֹ,

5. §. Amikor kitöltöttük a második pohár bort, a fiú kérdezgetni kezdi az apját. És ha a fiú nem eléggé értelmes ahhoz, hogy magától kérdezzen, **apja ekképpen tanítja őt:**

מַה נִּשְׁתַּנָּה הַלֵּילָה הַזֶּה מִכָּל הַלֵּילוֹת,

Miért különbözik ez a mai este az összes többi estétől?

⁵⁶² Az a dióból, körtéből és borból készült édes massa, amibe a széder este szimbolikus ételeit mártogatjuk.

שֶׁבֶּכֶל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין חֶמֶץ וּמֶצֶה, הַלֵּילָה הַזֶּה כָּלוּ מֶצֶה.

1. Miért van, hogy a többi estén kovászosat és kovásztalant is eszünk, ezen az estén pedig csakis kovásztalant?

שֶׁבֶּכֶל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין שָׂאֵר יִרְקוֹת, הַלֵּילָה הַזֶּה מְרוּר.

2. Miért van, hogy a többi estén másféle zöldségeket is eszünk, ezen az estén pedig csakis keserút?

שֶׁבֶּכֶל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין בָּשָׂר צָלִי, שְׂלִיָּק, וּמִבְּשָׁל, הַלֵּילָה הַזֶּה כָּלוּ צָלִי.

3. Miért van, hogy a többi estén sült, párolt és főtt húst egyaránt eszünk, ezen az estén viszont csakis sültet? (Ugyanis a peszáchi áldozat húsát csakis sülté lehetett fogyasztani.)

שֶׁבֶּכֶל הַלֵּילוֹת אָנוּ מִטְּבִילִין פֶּעַם אַחַת, הַלֵּילָה הַזֶּה שְׁתֵּי פֶּעַמִּים.

4. Miért van, hogy a többi estén csupán egyszer mártjuk be a zöldféléket, ezen az estén pedig kétszer is?

וְלִפִּי דַעְתּוֹ שֶׁל בֶּן, אָבִיו מְלַמְּדוֹ. מִתְחִיל בְּגִנוֹת וּמְסִיִּם בְּשֶׁבֶת, וְדוֹרֵשׁ מֵאַרְמֵי אוֹבֵד אָבִי, עַד שִׁיגְמוֹר כָּל הַפְּרָשָׁה כְּלָה.

És az apa a fiát annak felfogóképességéhez mérten oktatja, azaz elmagyarázza, válaszol neki a kérdéseire. Kezdi a kegyvesztettségénél („Kezdetben őseink bálványimádók voltak...”⁵⁶³) és eljut a dicsőségig, azaz a kivonulás történetéig; elkezdi onnét, hogy „Az arámi el akarta veszejteni atyámat”⁵⁶⁴, és részletesen kifejti az egész fejezetet⁵⁶⁵.

5. misna

A pászka, a keserűfű és a peszách-áldozat

(ה) רִבֵּן גְּמִלְיָאֵל הֵיָהּ אוֹמֵר, כָּל שְׁלֵא אָמַר שְׁלֵשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ בְּפִסְחָא, לֵא יֵצֵא יְדֵי חוֹבְתּוֹ, וְאֵלּוּ הֵן, פִּסְחָא, מֶצֶה, וּמְרוּר. פִּסְחָא, עַל שׁוּם שְׁפִסְחָא הַמְּקוּם עַל בְּתֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם. מֶצֶה, עַל שׁוּם שְׁוֹנְגָאֵלוֹ אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם. מְרוּר, עַל שׁוּם שְׁמֵרְרוֹ הַמִּצְרַיִם אֶת חַיֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם.

6. §. Gámliél rabbi ezt szokta mondani, aki a széder estén nem beszél erről a három dologról: a peszách-áldozat, a pászka és a keserűfű, az nem tett eleget kötelezettségének. *Peszách* – mert az Örökkévaló elkerülte atyáink házait Egyiptomban. A *mácá* – mert őseink kimenekültek Egyiptomból és nem volt elég idő,

⁵⁶³ Lásd: *Örködés éjszakája – Peszáchi hágádá* (Chábád Lubavics Egyesület – Magyar Könyvklub, 1999) 45. oldal.

⁵⁶⁴ 5Mózes 26:5.

⁵⁶⁵ Uo. 6–8.; *Peszách* hágádá 48–62. oldal.

hogy megkeljen a tészta. **Máror** azaz keserű zöldféle – mert az egyiptomiak megkeserítették atyáink életét Egyiptomban.

בְּכֹל דּוֹר וָדוֹר חִיב אָדָם לְרֵאוֹת אֶת עֲצָמוֹ כְּאִלוֹ הוּא יֵצֵא מִמִּצְרַיִם,
שְׂנַאֲמַר: וְהִגִּדְתָּ לְבְנֶךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר, בְּעֶבְרַת זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי
מִמִּצְרַיִם.

7. §. Minden korban és időben úgy kell tekintenie a zsidó embernek, mintha ő maga saját személyében szabadult volna ki Egyiptomból, mint írva van⁵⁶⁶: „És beszéld el a te fiadnak azon a napon, mondván: Ez azért van, amit az Örökkévaló velem cselekedett, midőn kivonultam Egyiptomból!”

לְפִיכָּף אֲנַחֲנוּ חִיבִין לְהוֹדוֹת, לְהֵלֵל, לְשַׁבַּח, לְפָאֵר, לְרוֹמֵם, לְהַדָּר, לְכַרֵּךְ,
לְעֵלֶה, וְלִקְלֹס, לְמִי שֶׁעָשָׂה לְאַבֹּתֵינוּ וְלָנוּ אֶת כָּל הַנְּסִים הָאֵלֶּה, הוֹצִיאָנוּ
מֵעֲבָדוֹת לְחֵרוֹת, מִיָּגוֹן לְשִׁמְחָה, וּמֵאֲכָל לַיּוֹם טוֹב, וּמֵאֲפֵלֶה לְאוֹר גְּדוֹל,
וּמִשְׁעָבוֹד לְגֵאֻלָּה. וְנֹאמַר לְפָנָיו, הִלְלוּיָהּ.

8. §. Ezt is mondani kell: Ennélfogva kötelességünk leróni hálánkat a mi Istenünknek, zengeni dicséretét, hirdetni ragyogó fenségét, magasztalni áldó köszönettel azt, aki atyáinkkal és velünk e csodákat művelte, aki a szolgaságot szabadsággá, a bánatot örömmé, a gyászt vígassággá, a sötétséget nagy fényességgé, a rabságot megváltássá változtatta számunkra. Daloljunk hát Neki, háleluja!

6. misna

A *Hálél* ima

(ו) עַד הַיְכֵן הוּא אוֹמֵר ?

9. §. Meddig mondjuk a *Hálél* imát⁵⁶⁷ az étkezés előtt? (Az étkezés után ugyanis folytatjuk a *Hálél* imát.)

בֵּית שְׂמַאי אוֹמְרִים, עַד אִם הַבָּנִים שִׁמְחָה.

Bét Sámáj szerint a „gyermekeiben gyönyörködő boldog anyává teszi” szavakig – csupán egyetlen fejezetet a *Zsoltárokból*, hogy a gyermekek el ne aludjanak.

וּבֵּית הֵלֵל אוֹמְרִים, עַד תְּלִמִּישׁ לְמַעֲיָנוּ מִיָּם.

Bét Hilél pedig azt mondja a „forrássá a kovakövet” szavakig – mivel az Egyiptomból való Kivonulást és a Vörös-tenger kettéválását nem említi az első fejezet, amit Bét Sámáj tart kötelezőnek, ezért elmondják a „Midőn Izrael kivonult Egyiptomból” kezdetű fejezetet⁵⁶⁸ is.

⁵⁶⁶ 2Mózes 13:8.

⁵⁶⁷ *Zsoltárok* 113–118.

⁵⁶⁸ 114. *zsoltár*.

A megváltás áldása

יְחִוְתֶם בְּגֹאֲלָהּ.

10. §. És befejezi a Hágádát (az elbeszélést) a megváltás áldásával.

A bölcsek ennek az áldásnak a szövegét illetően nem értenek egyet:

רַבִּי טַרְפוֹן אוֹמֵר, אֲשֶׁר גָּאֲלָנוּ וְגֹאֵל אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם, וְלֹא הִיָּה יְחִוְתֶם.

Tárfon rabbi azt mondja: A következő a megváltás áldás szövege: „**Áldott vagy Te, Örökkévaló Istenünk, a világ Ura, ki megváltott bennünket és atyáinkat Egyiptomból, és megérvünk engedte a mai éjszakát**” és nem fejezi be áldással, mert az hasonló a gyümölcsre és micvákra mondott áldásokhoz, amelyek „Áldott...”-tal kezdődnek, de nem „Áldott...”-tal fejeződnek be. Illetve Tárfon rabbi szerint ebben az áldásban nem fohászunk a jövőre vonatkozó esdeklésekkel.

רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר, כֵּן ה' אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ יִגְיַעֲנוּ לְמוֹעֲדִים וְלַרְגְּלִים אֲחֵרִים הַבָּאִים לְקִרְאָתָנוּ לְשֵׁלוֹם, שְׂמֵחִים בְּבִנְיַן עִירָךְ וְשִׁשִּׁים בְּעִבוּרְךָ, וְנֹאכֵל שָׁם מִן הַזִּבְחִים וּמִן הַפְּסָחִים כו', עַד בְּרוּךְ אַתָּה ה', גָּאֵל יִשְׂרָאֵל.

Akiba rabbi viszont azt mondja: „Engedd meg, Urunk, Istenünk, és atyáink Istene, hogy békességben érhesünk meg a jövőben más ünnepeket is, hogy örvendhessünk szent városod felépülésének, hol majd örömmel szolgálunk Téged, és boldogan fogyasztjuk az ünnepi és a peszách-áldozatot, melyek vére kedvedre érintette oltárod falát. Új dalt zengjünk megszabadításunkért és lelkünk megváltásáért.” Egészen az áldás végezetéig az „**Áldott vagy Te Örökkévaló, ki megváltottad Izraelt**” szavakig – azaz be is kell, hogy fejezzük az áldást egy „Áldott...”-tal, illetve ki kell egészíteni a jövőre vonatkozó esdeklésekkel.

A *háláchá* pedig az első vitában Hilél iskoláját, a második vitában Akiba rabbi véleménye szerint lett megállapítva.⁵⁶⁹

7. misna

A harmadik és a negyedik pohár bor

(ד) מְזִגּוּ לוֹ כּוֹס שְׁלִישִׁי, מְבָרֵךְ עַל מְזִוגּוֹ. רַבִּיעִי, גּוֹמֵר עָלָיו אֶת הַהֶלֶל, וְאוֹמֵר עָלָיו בְּרַכַּת הַשִּׁיר.

11. §. Kitöltötték a harmadik pohár bort, elmondjuk az áldást az ételre – azaz az Asztali áldást⁵⁷⁰. A negyedik fölött elmondjuk a *Hálél*-t⁵⁷¹, és elmondjuk fölötté a dal áldását⁵⁷².

⁵⁶⁹ Lásd: *Peszáchi hágádá* 72–76. oldal.

⁵⁷⁰ *Uo.* 86. oldal.

⁵⁷¹ *Uo.* 102. oldal.

בין הכוסות הללו, אם רוצה לשותות, ישקה. בין שלישי לרביעי, לא ישקה.

12. §. E poharak között – az első három között – **ihatunk** még bort, **ha inni kívánunk, a harmadik és negyedik között azonban nem ihatunk**, nehogy berúgjunk, és ne legyünk képesek befejezni a széder este szertartását.

8. misna

A széderest befejezése

(ח) אין מפטירין אחר הפסח אפיקומין.

13. §. A peszách-áldozat elfogyasztása után nincs már utóétel, mivel az áldozati hús íze kell, hogy a szánkban maradjon a széder este végén.

ישנו מקצתן, יאכלו. פלן, לא יאכלו. רבי יוסי אומר, נתנמןמו, יאכלו. נרדמו, לא יאכלו.

14. §. Ha elkezdtek enni a peszáchi áldozat húsát, és közben **néhányan az ott lévők közül elaludtak, akkor meg lehet enni**, azaz befejezhetjük az evést – **ha azonban mindenki elaludt, akkor nem lehet megenni**, mivel az alvással megszakított evés olyan mintha két helyen ennének, és tudvalevő, hogy az áldozati húst csak egy helyen lehet elfogyasztani⁵⁷³. **Joszé rabbi szerint**: ha csak néhányan aludtak el, akkor is csak akkor **szabad megenni, ha csak szunyókáltak**, ha azonban mélyen **elaludtak** – **akkor nem szabad megenni**.

9. misna

A kéz tisztátalansága

(ט) הפסח אחר חצות, מטמא את הידים. הפגול והנותר, מטמאין את הידים.

15. §. A peszách-áldozat húsa éjfél után – az evésére kitűzött idő lejártá után – **tisztátalanná teszi a kezeket**. Ez egy általános szabályból ered, ami az áldozati húsról vonatkozik, azaz: **A pigul** – azaz az olyan áldozati hús, amelyet nem olyan szándékkal hoztak, hogy az áldozathozatali funkciók egyikét (vágás, a vérfelfogás, a vér oltárhoz vitele, a vér oltárra fecskendezése) az arra az áldozatra kijelölt idő után fogják megtenni, és **a notár** – azaz az áldozatok evésre kijelölt idő után megmaradt húsdarab – **tisztátalanná teszi a kezeket**. Ezt azért rendelték el a bölcsek, mert tartottak az emberek és papok lustaságától és felelőtlenségtől, attól, hogy nem fogják időben elfogyasztani az áldozati húst.

⁵⁷² A Talmudban (*Peszáchim* 118a.) vita van ennek a fogalomnak a jelentéséről. Egyesek szerint ez a „Magasztoljon az Örökkévaló...” (*Peszáchí hágádá* 113. oldal). Mások szerint ez a „Minden élőlény lelke...” (*Uo.* 115. old.)

⁵⁷³ *2Mózes* 12:46.

Áldások az áldozatokra

בְּרַךְ בְּרִכַּת הַפֶּסַח פֶּטַר אֶת שֵׁל זֶבַח. בְּרַךְ אֶת שֵׁל זֶבַח, לֹא פֶטַר אֶת שֵׁל
פֶּסַח, דְּבַרֵי רַבִּי יִשְׁמַעֵאל. רַבִּי עֲקִיבָא אָמַר, לֹא זֶה פּוֹטְרֵת זֶה, וְלֹא זֶה
פּוֹטְרֵת זֶה.

16. §. Ha valaki elmondta az áldást a *peszách*-áldozatra, akkor az ünnepi áldozatra (*chúgigá*) már nem kell áldást mondania. Hiszen az áldozati hús evése micva, és emiatt áldást is kell mondani rá. **Ha valaki pedig elmondta az áldást az ünnepi áldozatra – ez még nem mentesíti a *peszách*-áldozatra** mondandó áldás elmondása alól. **Ez Jismáél rabbi véleménye.** Mivel a két áldozat közül a *peszách*-áldozat az előbbre való, és így az mentesít, de a másik nem. **Akiba rabbi viszont azt mondja: Egyik sem mentesít a másik alól.**

Egy római szemtanú a peszáchi áldozatról

Egy Jeruzsálemben székelő római konzul – valószínűleg második Agrippa király uralkodása idején (i.sz. I. század) – a második Szentély utolsó éveiben, részt vett egy peszách-áldozati szertartáson. Személyes élményeit és észrevételeit örökíti meg az utókornak a *Sévet Jöhudá* című könyv (szerzője Slomo Ibn Verga, aki a 15–16. század élt Spanyolországban). Mi az elbeszélését Jáávetz (Rabbi Jákov Emdin) *Bét Jáákov* című imakönyvéből vettük át, aki bevezetőjében a következőket írja:

„A Szentély fennállásakori peszách-áldozat rendjéhez idézném itt azt a szöveget, amit ... egy nem zsidó, római követ írt, aki szemtanúja volt a Jeruzsálemben történeteknek. A követ alátámasztja, megerősíti a Tórában leírtakat, Bölcsseink magyarázatait, és kiegészíti ezeket olyan dolgokkal, amelyek nem olyan lényegesek a háláchá szempontjából. A szövegből kiderül az Isten háza iránti tisztelet és megtudhatjuk, hogy mit is veszítettünk el bűneink miatt. Ezért teljes szívvel imádkozni fogunk, hogy áldott legyen az Ő Neve, adja vissza nekünk a Szentélyszolgálatát, mihamarabb, napjainkban.”

A lábjegyzetek a szerkesztő kiegészítései.

Amikor beköszöntött azon hónap új holdja, melyet ők [a zsidók] niszánnak hívnak futárok szaladtak a király és a bírák nevében szerteszét Jeruzsálem környékén, azzal az utasítással, hogy minden ember, akinek kecskéje vagy báránya van siessen azt elhozni, hogy a zarándokoknak legyen elegendő jószág áldozataikhoz és az étkezéshez is, mivel a nép igen számos. Akik nem érnek oda a kihirdetett időre, azoknak el szokták kobozni vagyonát a Szentély javára. Így aztán minden jószággal rendelkező ember igyekezett és sietett elmenni. A Jeruzsálem mellett lévő patakon (Kidron?) vezették át a jószágukat, azért hogy lemossák és megtisztítsák ezeket az állatokat minden kosztól. Azt mondják, hogy erről szól Salamon király mondása⁵⁷⁴: „...a juhnyáj, mely az úsztatóból jött fel”. Mikor megérkeztek a Jeruzsálemet övező hegyekbe, már olyan sokan voltak, hogy nem látszott tőlük a fű, mivel az egész fehérre vált a gyapjú fehérségétől.

Amikor beköszöntött a [niszán] hónap tizedik napja, – ugyanis a hónap tizenegyedik napján mutatják be az áldozatot –, mindenki elment, hogy megvegye az áldozati bárányt, amit náluk *peszáchnak* hívnak. Az a szokás a zsidóknál, hogy amikor elindulnak ezt a feladatot elvégezni, egyik se szól oda a társának, hogy „Menj arrébb”, vagy „engedj átmenni”; és ez még akkor is érvényes volt, ha utolsónak ment királyuk Salamon vagy Dávid. Megjegyeztem a kohanitáknak, hogy ez nem ildomos, de ők azt

⁵⁷⁴ *Énekek éneke* 4:2., 6:6.

választák, hogy ezzel is jelezni kívánják, hogy nincs rangsorbeli különbség Isten előtt, amikor az Ő [áldozati]-szolgálatára készülnek, annál is inkább így van ez, ha tényleges szolgálatában vannak. Ezekben az órákban mindenki egy szinten áll.

Elérkezett a hónap tizennegyedik napja, amikor is felmentek csigalépcsőkön a Szentély egy magas tornyába – a héberék ezt „lul”-nak nevezik⁵⁷⁵, és úgy van csinálva mint nálunk a „konfriú” –, és kezükben ezüstből készült trombiták voltak és kürtöltek. A kürtszó után bejelentést tettek: „Isten népe hallgassátok! Elérkezett az idő a peszách-i áldozat vágására, annak tiszteletére, akinek Neve ebben a nagy és szent házban lakozik.” Amikor a nép hallotta ezt a bejelentést, ünnepi ruhákba öltözött, mivel délutántól ez ünnepnap volt a zsidóknak, mint a peszách-áldozat napja.

A bejáratnál kint állt tizenkét levita, kezükben ezüstből készült pálcával és belül szintén tizenkét levita, de az ő kezükben már arany pálcá volt. Azért álltak odakint, hogy rendben tartsák és figyelmeztessék az érkezőket, hogy azok ne árhassanak egymásnak a nagy sietségükben és igyekezetükben, hogy ne legyen zűrzavar, ami veszedéssé vezet. Már előfordult, hogy peszách alkalmával agyontapostak egy öreg embert áldozati állatával együtt a nagy forgatagban⁵⁷⁶. A bent állók arra felügyeltek, hogy a kifelé tartók ne tolakodjanak, és ha már megtelt a belső tér befogadóképessége, ők zárták be az ajtókat.

Azon a helyen, ahol a jószágot vágják, több sorban álltak a kohaniták és kezükben aranyból illetve ezüstből készült edényeket tartottak. [Minden sorban csak egy fajta edényt tartottak a kezükben,] ahol ezüstöt, ott az elejétől a végéig csak azt; ahol aranyat, ott az elejétől a végéig csak azt, ez azért van, hogy lenyűgöző és gyönyörű legyen. Minden egyes kohanita, aki a sor elején állt, kapott egy edénnyi vért az áldozat véreből és azt továbbadta, majd a következő még tovább és tovább addig, amíg az oltárhoz nem értek vele, majd az oltárnál álló utolsó visszaindította az üres edényt kézről kézre a sor elejéig. Ebben a folyamatban minden kohanita kapott is egy tele edényt az előtte lévőtől és vissza is adott annak egy üreset. Nem történt fennakadás vagy megtorpanás, mert annyira szorgosan végezték feladatukat, hogy úgy tűnt az edények szinte szállnak a kezükben, mint a hős által kilőtt nyílvevő. Harminc nappal korábban már elkezdtek gyakorolni ezt a munkát, hogy idejében felfedezzék a hibákat és akadályokat, melyek veszélyeztethetik a kivitelezést.

Két igen magas és nagy oszlopon állt két kohanita, kezükben ezüstből készült trombitával. Kürtöszóval hozták tudomásra minden csoport⁵⁷⁷ áldozat-bemutatásának kezdetét, és jeleztek az emelvényen álló kohanitának, hogy mondjon *hálélt* magasztaló hangon, és minden hangszeren dicshimnusz zengjen. Azon a napon minden hangszeren⁵⁷⁸ játszottak. Az áldozat gazdája is mondott *hálélt*. Ha még nem fejeződött be az áldozat vágása, akkor újra kezdték a *hálélt*.

⁵⁷⁵ Lásd *IKirályok* 6:8.

⁵⁷⁶ És „Peszách meuchin”, a tömeges Peszáchnak nevezeték (lásd *Peszáchim* 64b.).

⁵⁷⁷ Összesen három csoportban mutatták be a peszách-áldozatot.

⁵⁷⁸ Sokféle hangszeret használtak a kohaniták és leviták a Szentélyben, lásd Misna *Éráchin* 10a., 13a. Maimonidész *A Szentély felszerelésének szabályai* 3:4.

A vágás után kimentek az udvarokra, ahol a falakon vasból készült nagy fogak voltak és hatalmas villák is, amelyekre fel tudták akasztani az áldozati jószágot, hogy lenyúzzák. Voltak ott botok is, arra az esetre, ha nem találnának szabad villát, így két ember vállára kaphatott egy botot, arra akaszthatta a lenyúzendó áldozatot. A megfelelő részt pedig felajánlották az oltárra. Aztán mindenki boldogan és jószággal eltelt szívvel ment el, mintha győztesen térne vissza egy háborúból, mivel mindig is rosszat jelentett és szégyent hozott az emberre, ha nem vett részt a peszách-áldozaton.

Az áldozat levágásának idejére a kohániták vörös ruhát öltöttek⁵⁷⁹, hogy ne látszodjék a vér, ha véletlenül rácsöppenne a ruhájukra. Ruhájuk lábszárig ért⁵⁸⁰ és meztláb voltak⁵⁸¹, a karjukon is csak könyökig ért az ujj⁵⁸². Mindez azért, hogy a munkájukban semmi ne akadályozhassa őket. Ilyenkor a fejükön egy kis kalapot hordtak, amelyre három *ámányi* [azaz másfélméternyi] „turbánt” tekertek körbe és a főpapnak ez negyvenszer volt a feje köré tekerve, legalábbis így mesélték nekem⁵⁸³. Ennek színe fehér volt.

Azok a sütők, amelyekben az áldozati húst elkészítették⁵⁸⁴, kint a házak bejáratainál voltak, és ahogy elmondták nekem, mindez arra szolgált, hogy hirdessék a hitüket és az ünnep boldogságát. Miután megsült az étel, elfogyasztották azt magasztosan és énekelve. Messzire hallatszott a hangjuk.

Jeruzsálem kapui közül egyiket sem zárták be peszách éjszakájára, a sok jövő és menő ember tiszteletére⁵⁸⁵.

* * *

Rabbi Jáákov Emdin ehhez még hozzáfűzi, hogy: Amikor a spanyol Nagy Alfonz király olvasta a fenti elbeszélést, a következőt mondta: „A zsidókat megilleti a tisztelet, azért, hogy ilyesmi található bennük.”

⁵⁷⁹ Vö. 2Mózes 28:39–43. Tilos volt mást ruhát viselni (Maimonidész *uo.* 10:5.). A szemtanú tanúsága ellentétben áll az írottakkal.

⁵⁸⁰ Lásd *uo.* 42: „combjukig érjenek”.

⁵⁸¹ A Szentélyben tilos volt cipőt viselni. Ha a kohén zoknit viselt, szolgálata érvénytelen volt, ld. Maimonidész *A Szentély felszerelésének szabályai* 7:14., *A Szentélybe lépés szabályai* 5:17.

⁵⁸² Lásd Maimonidész *A Szentély felszerelésének szabályai* 8:17: „ád pász jádo”!

⁵⁸³ Lásd Maimonidész *uo.*, hogy „32 ámá hosszú volt”, kb. 16 méter.

⁵⁸⁴ Csak „tűzön sült” húst volt szabad megenni (2Mózes 12:9.).

⁵⁸⁵ Mivel ez az este a Tóra szerint „az őrzés éjszakája” (*lél simurim*), (ld. 2Mózes 12:42.).

A ZSIDÓ TUDOMÁNYOK

Fejezetek a klasszikus forrásokból

9. Kóser étkezés

Az étkezés és áldásai a Bibliában

Az asztali áldás

5Mózes 8:10.

És enni fogsz⁵⁸⁶ és jól fogsz lakni, és áldani fogod⁵⁸⁷ az Örökkévalót, a te Istenedet azért a jó országért, amelyet adott neked.

Az állatok és az ember eledele

5Mózes 11:13–15.

13. Ha pedig jól figyeltek rendeleteimre, melyeket ma rendeltem nektek, és szeretettel, tiszta szívből és egész lényetekkel szolgáljátok majd Örök Isteneteket, **14.** akkor időben adok esőt földetekre, őszi és tavaszi esőt, hogy be tudjad gyűjteni gabonádat, mustodat és olajodat. **15.** Fűvet adok mezőidre állataid számára, te is ehetsz és jóllakhatsz.

[A Talmud (*Brácho*t 40a.) erről megjegyzi, hogy „tilos az embernek az előtt ennie, mielőtt barmát meg nem etetné, amiképp írva van: *Fűvet adok mezőidre állataid számára*, (és csak azután:) *te is ehetsz és jóllakhatsz.*”]

⁵⁸⁶ **És enni fogsz.** Figyelemreméltó a parancs, hogy élvezzék az ország terményeit. A világ jó dolgai az emberek élvezetére szolgálnak és nem szabad megütközni azon, hogy szívesen élvezzük azokat, sőt a zsidó felfogás meg is kívánja ezt az embertől.

⁵⁸⁷ **áldani fogod.** Azaz, megköszönöd neki, dicsőíteni fogod hálás szívvel. A rabbik (*Brácho*t 21a.) ezeket a szavakat parancsnak tekintették és erre alapították azt a rendelkezést, hogy minden étkezést „asztali áldás” kövessen. Mivel „a föld és minden gazdagság rajta az Örökkévalóé – mondja a Talmud –, mindenki, aki valami földi gyönyört élvez és nem mond köszönetet Isteni Ajándékozójának, lopás bűnét követi el Isten ellen” (*uo.* 35b.).

Az áldás négy részből áll: hálaadás ételért, Izrael országáért, a templomért és általános dicséret és könyörgés. Zsidó felfogás szerint az asztal oltár (*uo.* 55a.); és minden étkezést kezdetén és végén meg kell szentelni könyörgéssel.

A régi zsidó misztikusok a megszabott áldást vidám himnuszok, a *Zmirot* éneklése által extatikus elemekkel egészítették ki. Ez az egyedülálló összekapcsolása Isten imádásának és a jókedvnek a zsidó szellem szüleménye, amely összekapcsolja a világit a szenttel és a mindennapi élet cselekedetei fölé az Istenség szívárványát borítja. Az asztali himnuszok éneklésének ezt a szent szokását csakhamar elfogadta az egész zsidóság. Igaz, hogy csak szombaton énekeltek, amely nap mindig központi helyet foglal el a hívő zsidó életében. Ilyen módon a szombati étkezés valósággal az öröm szertartása volt. Azok számára, akik énekelnek és gyermekeiket megtanítják énekelni ezeket a gyönyörű himnuszokat és dalokat, a szombat, éppúgy mint őseik számára volt, előéreztetése „annak a napnak, amely tökéletes szombat és az örök üdvösség pihenése”.

Vegetarianizmus

1Mózes 1:29–30.

A teremtés korában

29. És szólott Isten: „Íme, odaadtam nektek minden magtermő fűvet, amely az egész föld színén van, és minden fát, amelynek gyümölcse magot terem; tiétek legyen eledelül⁵⁸⁸. **30.** A föld minden vadjának és az ég minden madarának és mindennek, ami a földön mászik, amelyben élő lélek van, mind a zöld fűvet adtam eledelül”. És így lett.

1Mózes 9:1–4.

Az özönvíz után

1. És megáldotta⁵⁸⁹ Isten Noét és fiait és szólt hozzájuk: „Szaporodjatok és sokasodjatok és töltsétek be a földet. **2.** Féljen és rettegjen tőletek a föld minden állata és az ég minden madara; minden ami mozog a földön és a tenger minden hala hatalmatokba adatott. **3.** Minden mozgó lény⁵⁹⁰, amely él, tiétek legyen eledelül; amint a zöld fűvet⁵⁹¹ nektek adtam mind. **4.** De a húst lelkével, a vérrel⁵⁹² ne egyétek.

⁵⁸⁸ **eledelül.** A kezdetleges ideális korban (mint az eljövendő messiási korszakban is [Lásd *Jesájá* 11:7.]) az állatok nem voltak egymás zsákmányai.

⁵⁸⁹ **És megáldotta.** Az áldás, melyben Ádám részesült (1:28.) megújítatik, mert Noé és fiai egy új nemzedék fejei. Az isteni áldás megerősíti őket, hogy hozzáfoghassanak egy elpusztult világ újjáépítéséhez.

⁵⁹⁰ **Minden mozgó lény.** A kifejezés itt tág értelemben magába foglal szárazföldi állatokat, halakat és szárnyasokat.

⁵⁹¹ **amint a zöld fűvet.** 1:29-ben Isten a növényzetet az ember táplálékául rendelte, most engedélyt adott, hogy az ember az állatok húsát is élvezhesse.

⁵⁹² **vérrel.** Bibliai felfogás szerint a vér azonos az étellel (vö. *5Mózes* 12:23.), „mert a vér a lélek”. Ez a gondolat egyenes következménye annak a ténynek, hogy amint a vér kifolyik a testből, az életerő gyengül és végre teljesen megszűnik. Az élet – bármilyen formában – a szentség egy elemét foglalja magában, miután Isten minden életnek a forrása. Ezért, noha engedély adatott az állathús evésére, egy korlátozás fennállott: az életnek teljesen el kellett távoznia a testből, mielőtt az ember a húst élvezi. Rási szerint ennek a korlátozásnak kettős természete van: először megtiltja az *éver min hácháj-t*, „egy darab levágását élő állatról” – primitív népek közt, pl. Abessziniában előforduló barbár szokás; és másodsor semmi esetre sem szabad vért enni, mert az az élet székhelye, forrása. Ez a kettős tilalom: a kegyetlenség eltiltása állatokkal szemben és a vér élvezete, a legtöbb zsidó vágatási (*sechitá*) szabálynak és a hús előkészítésének („kóserolás”) az alapja, amit a zsidók megtartottak ősidők óta.

Nem áldozati húsevés

5Mózes 5:19–23.

19. Minden⁵⁹³ elsőszülöttet⁵⁹⁴, amely születik marhád és juhaid közül, a hímet szenteld az Örökkévalónak, a te Istenednek; ne dolgoztasd szarvasmarhád elsőszülöttjét és ne nyírd meg juhod elsőszülöttjét. **20.** Az Örökkévaló, a te Istened színe előtt fogyaszsd el azt évről-évre⁵⁹⁵ azon a helyen, amelyet kiválaszt az Örökkévaló; te és házad népe⁵⁹⁶. **21.** És ha hiba van rajta⁵⁹⁷, sánta vagy vak, bármily rossz hiba, ne áldozd az Örökkévalónak, a te Istenednek. **22.** Kapuidban eheted; a tisztátalan és a tiszta együtt; mint a szarvast és az őzet. **23.** Csak véréte ne edd; a földre öntsd ki, mint a vizet.

Állatok levágása táplálkozás céljából

5Mózes 12:20–22.

20. Ha majd kitágítja⁵⁹⁸ az Örökkévaló, a te Istened határodát, amint mondta neked és azt mondod: húst szeretnék enni, mert a lelked vágyik⁵⁹⁹ húst enni: lelked egész

⁵⁹³ **Minden.** Ennek a résznek, amely a barmok elsőszülöttségével foglalkozik, a 14:22–29 után kellett volna következni, ahol a tizedről van szó. De az utolsó versek a szegény-tizedet említették meg, tehát a szegények dolgával foglalkozik ennek kapcsán az utána következő rész.

⁵⁹⁴ **Minden elsőszülöttet.** Az elsőszülöttek feláldozásáról lásd 2Mózes 13:2.

⁵⁹⁵ **évről-évre.** Az áldozást nem szabad elhalasztani egy éven túl. Ez nem ellenkezik azzal, amit 2Mózes 22:29. mond: „a nyolcadik napon szenteld nekem”, mert a *Möchiltá* ezt úgy magyarázza, hogy a nyolcadik naptól kezdve; vö. 3Mózes 22:27.

⁵⁹⁶ **házad népe.** Szó szerint: „házad” (Az IMIT régi fordítása).

⁵⁹⁷ **És ha hiba van rajta.** Az elsőszülöttekről szóló törvénnyel foglalkozik 3Mózes 27:26. is; ott meg van tiltva az elsőszülöttet bármily más célra szolgáló áldozatul használni. Ugyanígy 4Mózes 18:17–18., ahol kijelenti, hogy az elsőszülöttek húsa a papot illeti. Ezek a szavak: „az Örökkévaló, a te Istened színe előtt fogyaszsd el” arra a személyre vonatkoznak, aki jogosítva van azt megenni, azaz a pap, amint az elő van írva 4Mózes-ban. Minthogy 5Mózes Mózes öt könyve előző könyveinek folytatása, Mózes hallgatói nagyon jól tudták, hogy ki egye meg az elsőszülöttet, amint azt már előbb elrendelte (Hoffmann).

⁵⁹⁸ **Ha majd kitágítja.** 3Mózes 17. fejezetében szó van arról, hogy a közönséges fogyasztásra szolgáló minden állatot a találkozás sátrának bejáratánál kell levágni. Ez az intézkedés csak ideiglenes volt, arra az időre vonatkozott, amíg az izraeliták a sivatagban éltek és az oltár közelében laktak. A Szentírás megadja ennek az intézkedésnek okát, t. i., hogy ne merülhessen fel a gyanú, hogy az állatot a szatíroknak szánt áldozatul vágják le. (Lásd 3Mózes 17:7.) Ezt az intézkedést egy másik váltja fel 5Mózes ebben a fejezetében. Izrael nagyobb területen helyezkedik el a honfoglalás után és nem lehet megkivánni minden izraelitától, hogy elmenjen a központi szentélybe Silóban vagy Jeruzsálemben, valahányszor húst akar enni.

⁵⁹⁹ **vágyik.** Itt a *ivá* tő „piel” alakját használja a Szentírás. Luzzatto szerint ennek más értelme van mint a „hithpaél”-nak, ez utóbbi esetben arról van szó, hogy a vágyakozó maga éleszti a vágyát (4Mózes 11:4., 34.), míg az előbbi alak azt fejezi ki, hogy az illető szenvedőleges szerepet

kívánsága szerint ehetel húst. **21.** Ha a hely, amelyet az Örökkévaló, a te Istened kiválaszt, hogy odahelyezze a nevét, messze lesz tőled, akkor levághatsz marhádból és apró jószágodból, amelyet az Örökkévaló adott neked, úgy, amint parancsoltam neked⁶⁰⁰, és egyél kapuidban lelked egész kívánsága szerint. **22.** Úgy egyed azt, amint eszik a szarvast és az özet⁶⁰¹, a tisztátalan és a tiszta mind egyformán ehet belőle⁶⁰².

Óvás a vér élvezete ellen

Uo. 23–25.

23. De⁶⁰³ óvakodjál⁶⁰⁴: ne edd a vért, mert a vér a lélek⁶⁰⁵, és ne edd a lelket a hússal⁶⁰⁶. **24.** Ne edd azt⁶⁰⁷; öntsd ki a földre⁶⁰⁸, mint a vizet. **25.** Ne edd azt, hogy jó dolgod legyen neked és gyermekeidnek⁶⁰⁹ utánad, ha azt teszed, ami helyes az Örökkévaló szemében.

tölt be, akaratán kívül, az ösztöne által vezetve kívánja meg a dolgokat. Ebből a versből következtetik bölcseink (*Szifré; Chulin* 84a.), hogy az ember csak akkor egyen húst, ha nem tudja legyőzni lelkének vágyát utána (Hoffmann).

⁶⁰⁰ **úgy, amint parancsoltam neked.** Ez nem vonatkozhat a 15. versre, mert ez esetben nem perfectumot, hanem jelen időt használna (vö. 11:8., 13., 22., 27–28.; 12:11. stb.). A hagyomány szerint a „megparancsoltam” a „levághatsz” ígéhez tartozik. A Tórában azonban nem találunk előírást a „sechita” szabályaira vonatkozólag. Minden valószínűség szerint szóbeli hagyományt közölt Mózes erre nézve. Ez bizonyítaná tehát a Szóbeli Tan létezését már a mózesi korban (Hoffmann; lásd még *Szifré; Chulin* 28a.).

⁶⁰¹ **a szarvast és az özet.** Ezek tiszta állatok voltak, de nem alkalmasak áldozatok céljára, mert nem házi állatok; *3Mózes* 1:2.

⁶⁰² **egyformán ehet belőle.** A rituális szempontból tisztátalan egyén nem részesülhet az áldozati állat húsból, de résztvehet a nem-áldozati étkezésben.

⁶⁰³ **De.** Ezt a törvényt említi *IMózes* 11:4. és előfordul *3Mózes* 17:11., 14.; 19:26-ban. Az állatok levágásának módja és a hús beszózása főleg azt célozza, hogy eltávolítsa a vért a húsból.

⁶⁰⁴ **óvakodjál.** Szó szerint: „légy erős” (Az IMIT régi fordítása); állj ellen a kísértésnek minden erőddel.

⁶⁰⁵ **a vér a lélek.** Lásd *3Mózes* 17:11., 14.

⁶⁰⁶ **ne edd a lelket a hússal.** Ezt a rabbik úgy magyarázták, hogy nem szabad enni egy élő állat húsból vagy véréből; lásd *IMózes* 9:4. (*Pszáchim* 22b., *Chulin* 102a., Jeruzsálemi Talmud *Názir* 6:1.)

⁶⁰⁷ **Ne edd azt.** A rabbik úgy magyarázták ezt és a következő, feleslegesnek látszó verset, hogy az a vér is tiltott, ami az állatban maradt, miután a vér kifolyása megszűnt (*Kritot* 4b.).

⁶⁰⁸ **öntsd ki a földre.** Ellentétben az áldozati állat (vö. 27. vers) vagy egy szárnyas vagy vadászati alkalmából elejtett állat vérével; ezeknek a vérét be kellett fedni; *3Mózes* 17:13.

⁶⁰⁹ **hogy jó dolgod legyen neked és gyermekeidnek.** Ibn Ezrá azt állítja, hogy a vér élvezése demoralizáló hatással van az erkölcsre és a testi állapotra és ez káros hatással van a jövő nemzedékre.

3Mózes 17:10–14.

10. És akárki Izrael házából és a jövevények közül, aki közöttük tartózkodik, aki eszik bármiféle vért⁶¹⁰, arcomat majdan az ellen a személy ellen fordítom, aki eszi a vért és kiirtom őt népe közül. **11.** Mert a testnek lelke⁶¹¹ a vérben van és én elrendeltem nektek⁶¹² az oltáron, hogy engesztelést szerezzen lelketek számára, mert a vér az, ami a lélekben engesztelést szerez⁶¹³. **12.** Azért mondom⁶¹⁴ Izrael fiainak: Senki közületek ne egyék vért; a jövevény sem, aki közöttetek tartózkodik, ne egyék vért. **13.** És akárki Izrael fiai közül és a jövevények közül, aki közöttük tartózkodik, aki vadászva elejt vadat⁶¹⁵ vagy madarat, melyet enni szabad, bocsássa ki véréit és fődje be porral⁶¹⁶.

⁶¹⁰ **eszik bármiféle vért.** A tilalom, amelyben bennfoglaltatik annak a húsnak az evése is, amely még véres, általános vonásokban már megvan. 3Mózes 3:17., 7:26.

A Tóra nem indokolja meg ezeket az ismételt, ünnepélyes parancsokat. Céljuk az lehet, hogy az ember erőszakos ösztöneit megszelídítsék azért, hogy távol tartják őt a vértől, és arra nevelik, hogy irtózzék minden vérontástól. Idővel az átlagos izraelitától teljesen megvonták azt a jogot, hogy egy állatot megöljön azért, hogy húsát megegye és egy erre a célra képezett testületre bízták, a „sochet”-ekre. Ezek a parancsolatok kétségtelenül hozzájárultak ahhoz, hogy a zsidók humánus érzésű néppé váljanak. „Vegyük figyelembe azt a körülményt, hogy egy zsidó anya soha sem ölt meg csirkét sajátkezűleg, és akkor megértjük, miért ritkább az emberölés zsidók között, mint bármely más emberi közösségben” (A. Leroy Beaulieu).

A zsidó levágási mód (*sechitá*) a legnagyobb vérvesztéséget idézi elő az állatnál; és a megmaradt vért kivonják a hús áztatása és sózása által.

A 15. versben előforduló *növéla* és *tréfá* terminusokra megjegyzendő, hogy a magától megdöglött (*növéla*), vagy a más állat által megölt állat (*tréfá*) húsa, szigorúan tilos. Ez utóbbi terminus (*tréfá*) oly állatok húsát is jelenti, amelyeket ugyan rituálisan levágtak, de sebet vagy szervi hibát találtak bennük, akár külsőleg, akár a levágott állat utólagos belső vizsgálata alkalmával. Olyan állatokat, amelyeket nem pontosan előírt *sechitá* törvényei szerint vágtak le, a *növéla* terminus technicusával jelölik. Az olyan állatok húsát, amelyet rabbinikus vizsgálati mód szerint nem találnak egészségesnek, nem szabad felhasználni táplálkozás céljaira.

⁶¹¹ **a testnek lelke.** Az állat életerejé a vérben volt. Noha lélek és vér nem teljesen azonosak, mégis a vér a lélek főhordozója. Súlyos vérvesztés következtében elsorvad az életerő, és ha a veszteség folytatódik, az életerő teljesen megszűnik. A vérnek tehát bizonyos szentsége van és ezért nem szabad tápszerűen felhasználni, szent és szimbolikus célokra van fenntartva.

⁶¹² **elrendeltem nektek.** Azaz, én arra szántam, hogy az oltáron legyen elhelyezve a te javadra (nektek). Ezek a szavak határozottan megcáfolják azt a feltevést, mintha az Istennek feláldozott állat élete megvesztegetést jelentene. A vér az oltáron a hívő lelki javát szolgálta, nem pedig Istennek szánt ajándék volt.

⁶¹³ **a lélekben engesztelést szerez.** A vérrel, amely a lelket tartalmazza (*Kritot* 22a.). A vérnek mint a lélek jelképének az engesztelés rítusaiban való használata kifejezésre juttatja a hívő lelkének teljes odaadását Isten iránt, és kifejezi azt a gondolatot, hogy ha az ember aláveti akaratát Istennek, ennek következménye az isteni kegyelem biztonsága.

⁶¹⁴ **Azért mondom.** Azaz, mivel a lélek a vérben lakozik, azért tilos az evése.

⁶¹⁵ **vadászva elejt vadat.** Ezt nem kell szó szerinti érteni. Természetesen a háznál nevelt szárnyasokra is vonatkozik (*Chulin* 84a.).

⁶¹⁶ **fődje be porral.** Mivel a vér a lélek jelképe, tisztelettel kell vele bánni, mint ahogy a temetet sem szabad temetetlenül hagyni. A porral való betakarás egyértékű a holttest eltemetésével. Hoffmann (*uo.* 14.) a *kiszuj hádám*-ban annak jelképét véli felismerni, hogy a vér tilalma vadnál

14. Mert ami a testnek lelkét illeti, a vér benne egy a lelkével és mondtam Izrael fiainak: semmiféle húsnak vérének ne egyétek; mert a testnek a lelke a vér, bárki eszi, irtassék ki.

3Mózes 19:26.

Ne egyetek semmit vérével⁶¹⁷; ne üzzetek varázslást⁶¹⁸ és ne jósolgassatok⁶¹⁹.

A zsír és a vér tilalma

3Mózes 7:22–27.

22. És szólt az Örökkévaló Mózeshez; mondván: **23.** Szólj Izrael fiaihoz, mondván: Ne egyétek a zsíráját⁶²⁰ se ökörnek, se juhnak, se kecskének⁶²¹. **24.** Elhullott állatnak⁶²² zsírja és szétépett állatnak zsírja földolgozható bármilyen munkára, de semmi esetre se egyétek belőle. **25.** Mert bárki eszik oly barom zsírájából, amelyből tűzáldozatot áldoznak az Örökkévalónak, az a személy, aki eszi, irtassék ki népe közül. **26.**

és szárnyasnál is teljes mértékben fennáll. Áldozatra alkalmas állatnál ilyenféle jelképezésre nem volt szükség, mert a tény, hogy a vér feláldozásra kerül, eléggé indokolja az evésnek tilalmát; vö. 10. és 11. verset. Vö. még a 14. verset.

⁶¹⁷ **vérével.** „Megöltek egy állatot, vérének felfogták egy tálban vagy egy fazékban és ettek az állat húsból a vér körül ülve. Úgy képzeltek, hogy majd jönni fognak a szellemek, hogy egyenek a vérből, (mert a vért a szellemek táplálékának tartották) és így barátságot köthetnek a szellemekkel” (Maimonidész). Bölcsseink azonban ezt egyrészt szó szerint vették és úgy értelmezték, hogy nem szabad enni az állatból mielőtt még kimúlt volna, másrészt erkölcsi parancsnak tekintették, amely szerint a törvényszék tagjai, akik ítélete alapján valakit kivégeznek, bűntölni kötelesek a kivégzés napján” (*Szánhedrin* 63a.).

⁶¹⁸ **ne üzzetek varázslást.** Vagy: „Ne jósoljatok kígyókból” (Deutsch). Az ókori Keleten, mind Egyiptomban, mind Kánaánban vagy Mezopotámiában, nagyon el volt terjedve a varázslás minden fajtája és súlyosan ránehezedett lelkületükre. Az izraelitákat felszabadították a babonák nyomása alól a Biblia itteni törvényei; vö. *4Mózes* 23:23. (lásd még *1Mózes* 44:5., 15-hez szóló magyarázatot).

⁶¹⁹ **ne jósolgassatok.** Vagy: „Ne jósoljatok... felhőkből” (Deutsch). Általános szokás volt a pogányoknál, hogy az időket és évszakokat figyelgették és némely napot „szerencsésnek”, másikat „szerencsétlennek” tartották. Vagy pedig a felhők járásából jósoltak.

⁶²⁰ **zsíráját.** Általánosságban 3:17-ben beszél erről. Itt részletezi a dolgokat.

⁶²¹ **se ökörnek, se juhnak, se kecskének.** A három áldozati állat; ezeknek a zsíráját, amelyet *chélev*-nek neveznek, tilos megenni, kivéve a hússal szervesen összetartozó zsírt, mely nem esik tilalom alá. A tiszta állat többi zsíráját *sumán*-nak nevezik és meg van engedve.

⁶²² **Elhullott állatnak.** Héberül: *növéla*, ezt a terminus technicust használják olyan állatra is, amelyet nem az előírás szerint vágta le.

Semmi vért ne egyetek a ti lakhelyeiteken, sem madárét, sem baromét⁶²³. **27.** Az a személy, aki vért eszik⁶²⁴, irtassék ki népe közül.

3Mózes 3:16–17.

16. És füstölögtesse el a pap az oltáron; tűzáldozati kenyérként, kellemes illatul. Minden zsírt az Örökkévalónak. **17.** Örök törvény⁶²⁵ ez nemzedékeiteken át, minden lakhelyeteken; semmiféle zsírt és semmiféle vért ne egyetek.

Tréfá: a szétmarcangolt hús

2Mózes 22:30.

És szent emberek⁶²⁶ legyetek nekem; és a mezőn talált szétmarcangolt húst⁶²⁷ ne egyétek, az ebnek⁶²⁸ vessétek oda!

⁶²³ **sem madárét, sem baromét.** Mivel itt csak ezt a két gyűjtőfogalmat említi, bölcseink azt a következtetést vonták le, hogy ez a tilalom nem vonatkozik a halakra. Ezért a rituális szózás kötelezettsége, amelynek az a célja, hogy eltávolítsa a vért, nem kötelező a halaknál (*Kritot* 20b.).

⁶²⁴ **vért eszik.** Lásd a 17:10-hez szóló magyarázatot.

⁶²⁵ **Örök törvény.** A *Szifrá* így magyarázza ezt a verset: „Örök törvény” – a zsír és vér eseményének a tilalma nemcsak addig volt érvényes, amíg az izraeliták a sivatagban voltak, amidőn szabad húsélvezet (*böszár táává*) nem volt, csak áldozati hús (*slámim*); annak zsírját azonban elégették a frigsátor oltárán; hanem a szentély korában is, amikor szabad húsélvezet is meg volt engedve. Erre utal a kifejezés „nemzedékeiteken át”, a tilalom későbbi időkre is vonatkozik, amidőn már egyáltalán nem mutatnak be áldozatokat. Erre vallanak a szavak „minden lakhelyeteken”; ez minden országra vonatkozik, még a Palesztinán kívüliekre is, ahol sohasem hoztak áldozatokat. (Lásd 17:10-hez.)

⁶²⁶ **És szent emberek.** A szentség gondolatának kapcsolatát a tiltott étellel lásd 3Mózes 11:44-hez. Az előbbi törvények, miként a következők is, egyesszámban vannak; csak ez a vers van többszámban. Moritz Lazarus, a kiváló zsidó filozófus felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy ha a Tórában a szentség eszméjéről vagy kötelességéről van szó, mindig többszám van. (Pl. Szentek legyetek, 3Mózes 19:2.), mert halandó ember csak akkor válhatik szentté, ha másokkal együtt dolgozik a nagy Eszme diadaláért, mint a közösség, a társadalom, vagy a „királyság” tagja.

⁶²⁷ **szétmarcangolt húst.** Héberül: *tréfá*; ezt a kifejezést eredetileg csak olyan állatra alkalmazták, amelyet vadállat marcangolt szét a vadonban, de ma minden olyan húst ezzel jelölnek, amely rituális szempontból nem felel meg és így nem használható táplálékkul. A kásrut célja az élet megszentelése.

⁶²⁸ **az ebnek.** A zsidó hagyomány szerint ez a parancs azt a gondolatot juttatja kifejezésre, hogy Isten egyetlen teremtmény jótetteit sem hagyja jutalmazás nélkül. A kutyák nem ugatták meg a zsidókat, midőn Egyiptomból kivonultak. Ez a jutalmuk (*Möchiltá*).

3Mózes 22:8.

Elhullott vagy vadtól széttépett⁶²⁹ állatból ne egyék, nehogy tisztátalan legyen általa. Én vagyok az Örökkévaló.

A tréfú tisztátlansága

3Mózes 17:15.

15. És akárki⁶³⁰, aki eszik elhullott vagy vadtól széttépett állatot, akár bennszüött, akár jövevény⁶³¹, az mossa meg ruháit, fürödjék meg vízben és tisztátalan lesz estig, akkor tiszta. 16. De ha nem mossa meg és testét nem fürösztí, akkor viselje bünetét.

Jechezkél 4:14.

Erre mondtam: Jaj, Uram, Örökkévaló, íme a lelkem nincsen megtisztátalanítva, s elhullott és széttépett állatot nem ettem ifjúkoromtól fogva egész mostanáig és undokság húsa nem jutott az én számba.

Uo. 44:31.

Semmiféle dögöt vagy széttépettet, madárból vagy baromból, ne egyenek a papok.

A szökőin fogyasztásának tilalma

1Mózes 32:23–33.

23. Fölkelt [Jákob]⁶³² azon éjjel és vette két feleségét, két szolgálóját és tizenegy gyermekét és átkelt Jábók⁶³³ gázlóján. 24. Vette őket és átvezette a patakon és átvezet-

⁶²⁹ **vadtól széttépett.** Ismétli itt, mint a papoknak szóló külön intelmet, az olyan állati húsok élvezetének tilalmát, amelyeket nem vágtak le a szabályoknak megfelelően, mert az ilyen állat érintése által okozott tisztátalanság alkalmatlanná tenné őket a szentélyi szolgálatra (Ibn Ezrá); lásd még *Jechezkél* 44:31.

⁶³⁰ **És akárki.** Vö. 11:39-től.

⁶³¹ **jövevény.** Teljes prozelita, *gér cedek* (*Szifrá*); lásd *5Mózes* 14:21.

⁶³² **Fölkelt.** Ez a rész szemlélteti Jákob lelki életének válságát. Beszámol találkozásáról egy Égi Lényvel, nevének Izraelre változtatásáról, az Égi Lény áldásáról és jellemének ebből eredő átalakulásáról. Maimonidésznek az a véleménye, hogy ez az egész esemény „profétai látomás”. Más, különböző korban élő bibliamagyarázók is szimbolikusan fogták fel ezt a viaskodást és ös-tyánk belső küzdelme megnyilvánulásának tekintik. – Mert benne is – mint minden halandóban harcolnak az alacsony szenvedélyek a nemes érzésekkel. A halálosan csendes éjszakában feleségeit, gyermekeit és mindenét átküldte a folyón. Jákob egyedül maradt – Istennel. Ott a sötétségben, kiszolgáltatva az aggódó rettegsnek, Isten küldöttje birkózott vele, aki oly sokszor harcolt emberekkel és győzött energiájával, ellenálló képességével és magasabb értelmével. A proféta

te azt, amije volt. **25.** És Jákób egyedül maradt és tusakodott vele egy ember hajnalhasadtáig. **26.** És midőn látta, hogy nem bír vele, megérintette csípőjének forgócsontját⁶³⁴ és kificamodott Jákób forgócsontja tusakodás közben. **27.** És az szólt⁶³⁵: „Bocsáss el, mert feljött a hajnal”; de ő azt mondta: „Nem bocsátalak el, amíg meg nem áldottál”. **28.** És ő szólt hozzá: „Mi a neved?”⁶³⁶ Mondta: „Jákób”. **29.** És ő szólt: „Ne legyen többé a neved Jákób⁶³⁷, hanem Izrael⁶³⁸, mert küzdöttél⁶³⁹ Istennel⁶⁴⁰ és emberekkel⁶⁴¹ és győztél”. **30.** És kérdezte Jákób, mondván: „Mondd meg, kérlek, nevedet!” Felelt: „Miért kérdezed a nevemet?”⁶⁴² És megáldotta őt ott. **31.** És Jákób elnevezte a helyet Penuélnak: mert láttam Istent színről-színre⁶⁴³ és megmenekült lelkem⁶⁴⁴. **32.** Már felkelt reá a nap, mikor elment Penuél mellett; ő pedig sántított⁶⁴⁵

szavai szerint (lásd e hetiszakasz haftáráját) „Neki (Jákobnak) volt hatalma az angyal felett, és bírt vele, ő sírt és könyörgött hozzá”. Ez a könyörgés irgalomért, bűnbocsánatért és Isten védelméért meghallgatásra talált. Jákób, az eltaszított, Izrael lett. Isten fededelmé. Ősatyánknak ez a titokzatos küzdelme lett általános emberi allegóriája a harcnak és viaskodásnak egy-egy félelmetes válság előestéjén a kísértés magányában és homályában” (Stanley).

⁶³³ **Jákób.** A Jordán mellékfolyója, feleúton a Holttenger és a Kineret-tó között.

⁶³⁴ **megérintette csípőjének forgócsontját.** Általában ezt úgy értelmezik, hogy ez lett volna a támadó utolsó erőfeszítése Jákób legyőzésére.

⁶³⁵ **És az szólt.** Az ellenség aggódó törekvése arra, hogy kiszabaduljon mielőtt „hajnalodik”, készítette ősatyánkat arra a gondolatra, hogy támadója természetfeletti lény. Ezért követel Jákób áldást a szabadonbocsátás jutalmául.

⁶³⁶ **Mi a neved?** Szónoki kérdés, nem kíván feleletet, ez kitűnik a 17:5-ből. A nevek a Szentírásban nemcsak egyszerű jelzésre szolgálnak, hanem belső jelentőségük is van.

⁶³⁷ **Ne legyen többé a neved Jákób.** Azaz: „fondorkodó”, aki megtévesztéssel győz ellenségei felett.

⁶³⁸ **Izrael.** Ez a név nyilván a győzelem kifejezése: valószínűleg „Isten harcosa”. Utódai az izraeliták. Isten harcosai, akik az isteniért küzdenek, akik mennyei segítséggel Istenüknek aratnak győzelmet.

⁶³⁹ **küzdöttél.** A LXX és Vulgata így fordítják: „Győztél Istennel szemben és győzni fogsz emberekkel szemben”.

⁶⁴⁰ **Istennel.** Vö. *Hoséa* 12:4. Itt új példánk van arra, hogy „Isten” az „Isten angyala”, kifejezés helyett áll 16:7. és 31:11-ben.

⁶⁴¹ **emberekkel.** Lábánnal és Ézsauval.

⁶⁴² **Miért kérdezed a nevemet?** Mint *Bírák* 13:17-től az angyal nem akarja elárulni a nevét, mert valami misztikum van benne.

⁶⁴³ **Láttam Istent színről-színre.** A *Tárgum* szerint: „Láttam Isten angyalait színről-színre”.

⁶⁴⁴ **megmenekült lelkem.** Jákób angyalt, Isteni Lényt látott és életben maradt: vö. *2Mózes* 33:20.

⁶⁴⁵ **sántított.** A harc rajta hagyta nyomát, de Jákób győztesen került ki belőle, megváltva és a küzdelemben átalakulva. Ez volt mindig sorsa a népnek is, amely tőle kapta nevét.

csípőjén. **33.** Azért nem eszik Izrael fiai a szökőinat⁶⁴⁶, amely a csípő forgócsontján van, mind a mai napig, mert megérintette Jákób csípőjének forgócsontját, a szökőint.

Tiszta és tisztátalan állatok

3Mózes 11.

1. És szólt az Örökkévaló Mózeshez és Áronhoz⁶⁴⁷, mondván nekik: **2.** Szóljatok Izrael fiaihoz⁶⁴⁸, mondván: Ezek azok az állatok, amelyeket ehettek minden barom közül, amely a földön⁶⁴⁹ van. **3.** Mindazt, ami hasadt patájú⁶⁵⁰, aminek kettéhasítottak a patái, ami kérődző a barmok között, azt ehettek. **4.** De ne egyétek a kérődzők és a hasadt patájúak közül ezeket: **a tevét**⁶⁵¹, mert kérődző ugyan, de patája nem hasadt, tisztátalan az nektek. **5.** És a **hegyi nyulat**⁶⁵², mert kérődző ugyan, de patája nincs meghasadva, tisztátalan az nektek. **6.** És a **nyulat**, mert kérődző ugyan, de patája nem hasított, tisztátalan az nektek. **7.** És a **sertést**⁶⁵³, mert hasadt patájú ugyan és kettéhasított a patája, de nem kérődzik, tisztátalan az nektek. **8.** Húsukból ne egyetek és dögüket⁶⁵⁴ ne érintsetek, tisztátalanok azok nektek.

⁶⁴⁶ **A szökőinat.** Ezt, más vele összefüggő erekekkel és inakkal együtt rítusunk szerint el kell távolítani a levágott állatból, mielőtt az állatnak ezt a részét megesszük. Ez az intézkedés Izrael részére állandó emlékeztetés az isteni gondviselésre, melynek megnyilvánulását ősatyánk történetében látjuk.

⁶⁴⁷ **és Áronhoz.** A papok kötelessége volt, „hogy különbséget tegyenek a szent és a nem szent között, a tisztátalan és a tiszta között” (10:10.).

⁶⁴⁸ **Szóljatok Izrael fiaihoz.** Ennek a fejezetnek a párhuzama 5Mózes 14. A két szöveg közti eltérésekről majd a megfelelő deuteronomiumi fejezet magyarázatánál beszélünk. A tiszta és tisztátalan állatok közti megkülönböztetés visszamegy a bibliai történet legősibb korszakaira; de a kritériumok, amelyek alapján különbséget tehetnek a különböző fajták között, csak itt válnak ismeretessé.

⁶⁴⁹ **a földön.** A szárazföldön; ellentétben a 9. verssel, ahol a vízi-állatokat sorolja fel.

⁶⁵⁰ **ami hasadt patájú.** Ahelyett, hogy felsorolná azokat az állatokat, amelyek ehetők, amint a Deuteronomiumban történik, itt csak az általános szabályt adja meg, amelyek segítségével az egyes állatfajtákat fel lehet ismerni. A „tiszta” állatnak három ismertetőjele kell, hogy legyen: a) a hasadt pata, b) a patáknak teljesen kettéhasítottaknak kell lenniük, c) kérődzőnek kell lennie. Valószínű, hogy azért emeli ki ezt a három jellegzetes tulajdonságot – hasadt pata, teljesen kettéhasadt pata, kérődzés –, mert ezáltal kirekeszti általánosságban a ragadozó és veszélyes természetű állatokat az emberi táplálék számára alkalmas állatok sorából.

⁶⁵¹ **a tevét.** A teve patájának a talpa párnázva van. Ennek következtében szilárdan megállhat a homokban. E párnázat következtében a pata nincs teljesen széthasítva.

⁶⁵² **a hegyi nyulat.** Ez az állat, – miként a házi nyúl is, – állandóan mozgatja az állkapcsát, mintha kérődnék.

⁶⁵³ **a sertést.** A sertés elleni ellenszenv nemcsak Izraelben volt meg. Eredetileg bizonyára visszataszító külseje és piszkos életmódja miatt undorodtak tőle.

⁶⁵⁴ **dögüket.** A tiszta állatnak teteme, amelyet szabályos módon levágtak, nem okozott tisztátalanságot.

Tiszta és tisztátalan halak

9. Ezeket ehetitek mindabból, ami a vízben van⁶⁵⁵: mindazt, aminek úszószárnya van és pikkelye a vízben, a tengerekben és a folyókban, azokat ehetitek. **10.** De mindazt, aminek nincs úszószárnya és pikkelye a tengerekben és folyókban, a vizek minden csúszó-mászója közül és minden élő állat közül, mely a vízben van⁶⁵⁶, undokság⁶⁵⁷ az nektek. **11.** Undokság legyen az nektek; húsból ne egyetek és dögüket utáljátok. **12.** Mindaz, aminek nincs úszószárnya és pikkelye a vízben⁶⁵⁸, undokság az nektek.

Tisztátalan madarak⁶⁵⁹

13. És ezeket utáljátok⁶⁶⁰ a madarak közül, nem ehetők azok, undokságok: a sas⁶⁶¹, az ölyv és a keselyű⁶⁶²; **14.** a kánya és a sólyom faja szerint; **15.** minden holló⁶⁶³ faja szerint; **16.** a struccmadár⁶⁶⁴, a fecske⁶⁶⁵, a sirály⁶⁶⁶, a karvaly faja szerint;

⁶⁵⁵ **a vízben van.** „Ezek a jellegzetességek, amelyeket a törvény kiemel a megengedett állatoknál, t. i. a hasadt pata, a teljesen kettéhasadt pata, a kérődzés, a halaknál a pikkely és az úszószárny, nem az okot mondják meg, hogy miért ehetők, ha ezek a tulajdonságok fennállnak, és miért vannak eltiltva, ha nincsenek meg; hanem csak ismertetőjelekül szolgálnak, hogy általuk megkülönböztessük a megengedett fajtákat a tiltott fajtáktól” (Maimonidész). Általában megtiltja a Tóra a különféle kagylók és rákok evését, amelyek különböző betegségeket okozhatnak, különösen forró égővi vidékeken.

⁶⁵⁶ **minden élő állat közül, mely a vízben van.** Ez azokra a tengeri állatokra vonatkozik, amelyek nem tartoznak a halak közé, pl. a fókák és bálnák.

⁶⁵⁷ **undokság.** Az előbbi paragrafusban a tiltott fajtákat „tisztátalan”-nak nevezi; azaz nemcsak hogy ehetetlenek, hanem dögük érintése is tisztátalanná tesz. A halakkal ez másképp van. Ezek „undokságok” és evésük tilos, de érintésük nem tesz tisztátalanná.

⁶⁵⁸ **Mindaz, aminek nincs úszószárnya és pikkelye a vízben.** Bölcsseinknek az a felfogása, hogy minden halnak, amelyiknek vannak pikkelyei, vannak úszószárnyai. Vannak halak, melyeknek pikkelyei nem ismerhetők fel szabad szemmel, de bizonyos módon megállapíthatók, ezek a megengedettekhez tartoznak (*Chulin* 66b., *Ávodá Zará* 39a.).

⁶⁵⁹ A tiltott madarak mind a ragadozó madarak csoportjába tartoznak, továbbá azok közé, amelyek sötét romokban és mocsarakban élnek. De mivel a Tóra hozzáfűzi „faja szerint”, bölcsseink felsoroltak különböző ismertető jeleket, amelyek által a tiszta madarat fel lehet ismerni (*Chulin* 59a., 61a.).

⁶⁶⁰ **utáljátok.** Lásd a 10. vershez szóló magyarázatot.

⁶⁶¹ **a sas.** A héber „neser” szót általában sassal fordítják, de nagyon valószínű, hogy a „fakó keselyűről” van szó. Ez a leghatalmasabb ragadozó madár, Deutsch: „aransas”-nak fordítja; lásd *5Mózes* 32:11-hez szóló magyarázatot.

⁶⁶² **a keselyű.** Deutsch: „fekete sas”.

⁶⁶³ **holló.** Idetartozik a varjú és a vetési varjú.

⁶⁶⁴ **a struccmadár.** Szó szerint: „a jajgatás leánya”. Ez a madár úgy szerepel a Bibliában, mint romok között élő állat (*Jesájá* 13:21.), amely folyton jajgat (*Michá* 1:8.).

17. a kuvik⁶⁶⁷, a bűvár⁶⁶⁸ és a bagoly⁶⁶⁹, 18. a hattyú⁶⁷⁰, a pelikán⁶⁷¹ és a héja; 19. a gólya⁶⁷², a gém⁶⁷³ faja szerint, a banka⁶⁷⁴ és a denevér⁶⁷⁵.

A szárnyas csúszó-mászók

20. Minden szárnyas csúszó-mászó⁶⁷⁶, amely négy lábon jár, undokság az nektek. 21. De ezeket ehetitek mindazon szárnyas csúszó-mászók közül, amelyek négy lábon járnak, amelyeknek szökőszáraik⁶⁷⁷ vannak a lábuk fölött, hogy szökdecseljenek velük a földön; 22. ezeket ehetitek közülük: a sáskát⁶⁷⁸ faja szerint, a szoleámot faja szerint, a chargólt faja szerint és a chágábot faja szerint. 23. De minden szárnyas csúszó-mászó, amelynek négy lába van⁶⁷⁹, undokság az nektek.

⁶⁶⁵ **a fecske.** Más fordítás: „sólyom” (Deutsch). Eszerint a smj „rabolni” tövel lenne összefüggésben.

⁶⁶⁶ **a sirály.** Deutsch szerint: „csüllő, így nevezetik soványságáról (*sácháf*)”.

⁶⁶⁷ **a kuvik.** Említve van *Zsoltárok* 102:7-ben, hogy romokban lakik.

⁶⁶⁸ **a bűvár.** „Így nevezetik, mert magát nyílsebességgel veti a halra, midőn azt a magas szikláról, hol utána leselkedik, a vízben észreveszi” (Deutsch).

⁶⁶⁹ **a bagoly.** Olyan madár, amely „a félhomályban tartózkodik”, romok lakója (*Jesájá* 34:11.). A *nesef* félhomály szóval lenne eszerint összefüggésben.

⁶⁷⁰ **a hattyú.** Ugyanezzel a névvel egy négylábú szárazföldi mászó állatot is jelölnek a 30. versben.

⁶⁷¹ **a pelikán.** A Szentírásban olyan madárnak ismerik, amely visszavonultan él pusztaságokban (*Zsoltárok* 102:7.).

⁶⁷² **a gólya.** A héber szó talán azt jelenti, hogy „jámor, szeretetteljes” fiókáihoz.

⁶⁷³ **a gém.** Talán az *ánáf* „haragudni” tövel van összefüggésben. Deutsch magyarázata szerint „haragos természetű madár”.

⁶⁷⁴ **a banka.** Deutsch: „összetett név *duch* (törni) és *chifát* (= *kifá* [szikla]); így nevezetik az erdei fajt, mely a sziklát kivájja, hogy abba fészket rakja”.

⁶⁷⁵ **a denevér.** Együtt említik a vakondokkal (*Jesájá* 2:20.). Olyan madár, amely miként a vakond, sötét helyekre húzódik.

⁶⁷⁶ **Minden szárnyas csúszó-mászó.** Rovarok, melyek gyorsan szaporodnak, és az emberek számára csapást jelentenek.

⁶⁷⁷ **szökőszáraik.** Hátsó, tagolt lábaik magasabbak többi lábaiknál. Ezek segítségével szökdecseljenek.

⁶⁷⁸ **a sáskát.** Az említett négy sáskafajta között mi már nem tudunk különbséget tenni. Ezért a későbbi zsidó vallási tekintélyek, tekintettel arra, hogy lehetetlen a tévedéseket elkerülni, minden sáskafajtát eltiltottak.

⁶⁷⁹ **amelynek négy lába van.** Azaz, a hátsó tagolt lábakon kívül.

Az érintés által származó tisztátalanság

24. Ezek által⁶⁸⁰ tisztátalanokká lesztek⁶⁸¹; bárki megérinti *dögüket*, tisztátalan legyen estig⁶⁸², 25. és bárki viszi⁶⁸³ *dögüket*, mossa meg ruháit és tisztátalan legyen estig. 26. Minden barom, amely hasadt patájú, de nem kettéhasadt és nem kérődző tisztátalan az nektek, bárki érinti azt, tisztátalan legyen. 27. És mindaz, ami talpán jár, a négy lábon járó állatok közül, tisztátalan az nektek; bárki megérinti *dögüket*, tisztátalan legyen estig; 28. és aki viszi *dögüket*, mossa meg ruháit és tisztátalan legyen estig. Tisztátalanok azok nektek.

Tisztátalan csúszó-mászók

29. És ezek a tisztátalanok⁶⁸⁴ nektek a csúszó-mászók között, amelyek a földön mozognak: a menyét, az egér, a gyík faja szerint; 30. a cickány⁶⁸⁵, a tűzgyík, a csillaggyík, a csiga és a kaméleon. 31. Ezek a tisztátalanok nektek minden csúszó-mászó közül; bárki megérinti őket *holtuk után*⁶⁸⁶, tisztátalan legyen estig. 32. És mindaz, amire hull valami közülük *holtuk után*, tisztátalan legyen: akár *faedény*⁶⁸⁷ vagy ruha vagy bőr vagy zsák, bármely edény, amivel munkát végeznek, vízbe tétessék és tisztátalan legyen estig, azután tiszta. 33. És minden *cserépedény*⁶⁸⁸, amelybe azokból valami beleesik, minden, ami benne van, tisztátalan legyen, az edényt pedig törjétek el. 34. Minden étel⁶⁸⁹ benne, ami enivaló, amire víz kerül, tisztátalan legyen, és minden ital, amely innivaló, bármilyen edényben, tisztátalan legyen. 35. És mindaz, amire dő-

⁶⁸⁰ Ezek által. A *Szifrá* (és Rási is) ezt a paragrafust bevezetésnek tekinti a 26. és köv. verssekhez.

⁶⁸¹ tisztátalanokká lesztek. Azaz, alkalmatlanok a szentélyi szolgálatban való részvételre, vagy „szent” étel érintésére.

⁶⁸² estig. És akkor meg kellett fürdenie annak, aki tisztátalanná lett.

⁶⁸³ viszi. Egyik helyről a másikra. A tisztátalanság a ruházatra is áttérjed, azt is meg kell tisztítani.

⁶⁸⁴ a tisztátalanok. Nem szabad ezeket megenni és *dögük* tisztátalanná tesz.

⁶⁸⁵ a cickány. Ez és a három következő név fordítása bizonytalan, valószínűleg gyíkfajták.

⁶⁸⁶ *holtuk után*. Amíg élnek, érintésük nem tesz tisztátalanná.

⁶⁸⁷ *faedény*. Azoktól az állatoktól, amelyek szoros érintkezésbe kerülnek tisztátalan dolgokkal, és elhullásuk után élősdiék lepik el őket, tanácsos egészségi okokból is óvakodni.

⁶⁸⁸ *cserépedény*. Ez bizonyítja, hogy a „tisztátalanság” fogalma bizonyos mértékben azonos a „ragályossággal”, és hogy a tisztátalanság különböző fokai megfelelnek a ragályossághoz való hajlamosság különböző fokainak. Máskülönb nem lenne értelme, hogy megkülönböztessék az érc- vagy zománcedényt a cserépedénytől. Ez utóbbit nem lehetett elég alaposan megtisztítani, össze kellett tehát törni és így használatra alkalmatlanná tenni.

⁶⁸⁹ Minden étel. Ez azt jelenti: ha egy elhullott állat beleesik egy *cserépedénybe*, amelyben étel van, az étel csak abban az esetben lesz tisztátalan, ha előzőleg megnedvedett; ez a megnedvedés minden időre alkalmassá teszi az ételt a tisztátalanság befogadására (vö. 38.).

gükből valami hull, tisztátalan legyen; a kemencét, a tűzhelyet⁶⁹⁰ döntsétek le, tisztátalanok azok, és tisztátalanok legyenek nektek. **36.** Azonban a forrás⁶⁹¹ és a kút, amelyben víz gyűl össze, tiszta marad, de aki érinti⁶⁹² dögüket, tisztátalan legyen. **37.** És ha dögükből hull valami a vetőmagra⁶⁹³, amely vetni való, az tiszta. **38.** De ha vizet tesznek a magra és hull reá a dögükből⁶⁹⁴, tisztátalan az nektek.

39. És ha elhull⁶⁹⁵ valamely barom, amely nektek eledelül szolgál, aki megérinti dögét, tisztátalan legyen estig. **40.** És aki eszik dögéből⁶⁹⁶, mossa meg ruháit és tisztátalan legyen estig és, aki viszi dögét, mossa meg ruháit és tisztátalan legyen estig.

41. És minden csúszó-mászó⁶⁹⁷, amely mozog a földön, undokság az, nem ehető. **42.** Mindazt, ami hasán⁶⁹⁸ jár és mindazt, ami négy lábon⁶⁹⁹ jár, mind a soklábúakat⁷⁰⁰, minden csúszó-mászót, amely mozog a földön, ne egyétek meg, mert undokságok azok.

⁶⁹⁰ **a kemencét, a tűzhelyet.** Ez utóbbi olyan tűzhelyet jelent, amely úgy volt kivájva, hogy két fazék részére volt benne hely. Erre utal a héber dualis. Ezt is, mint a kemencét, agyagból készítették: ezért le kellett ezeket dönteni, ha tisztátalanokká váltak.

⁶⁹¹ **a forrás.** Ez a vers arról a kivételes esetről beszél, amikor a hulla nem okoz tisztátalanságot. Ha beleesik egy forrás vagy egy kút vizébe, amelybe a víz természetes módon gyűlik össze (azaz, nem emberi vagy állati erő segítségével), akkor nem teszi az elhullott állat a vizet tisztátalanná. Csakis ilyen „természetes” vizet szabad használni rituális tisztításra. A legkisebb mennyiség egy rituális fürdőhöz (Mikva) 3 köbrőf, ami az emberi test teljes alámerülését lehetővé teszi! (*Éruvin* 4b.: *ámá ál ámá börom sélos ámot*).

⁶⁹² **de aki érinti.** Ámbár a vizet nem teszi tisztátalanná, de azt, aki megérinti a dögöt, még ha az a forrásban vagy a kútban fekszik is, tisztátalanná teszi.

⁶⁹³ **vetőmagra.** Ezen kifejezésen értjük a magot, úgy ahogyan azt elvetik; a búzaszemet hüvelyében, éppúgy az árpaszemet és lencsét (*Chulin* 117b.).

⁶⁹⁴ **dögükből.** A természetes halállal kimúlt, ill. nem előírással módon levágott állat.

⁶⁹⁵ **elhull.** Ha természetes halállal múlik ki, még a tiszta állat hullája is tisztátalanságot okoz. A hulla érintése tisztátalanná tesz, a hulla vivése a ruhák tisztítását is szükségessé teszi.

⁶⁹⁶ **aki eszik dögéből.** Ezt *5Mózes* 14:21. tiltja el.

⁶⁹⁷ **csúszó-mászó.** Ez a vers folytatja az étkezési törvények felsorolását, amelyeket a tisztátalanságról szóló szabályok megszakítottak. Ennek a versnek a 23. vers után kellene következnie, ahol nagyobb, illetve szárnyas „csúszó-mászókkal” foglalkozott. Itt a kisebb „csúszó-mászókról” van szó, azaz férgekéről és csigákról.

⁶⁹⁸ **hasán.** A *gáchon* szó harmadik betűje nagyobb a rendesnél. Itt van ugyanis a Tóra közepe a betűk számát tekintve (*Kidusin* 30a.).

⁶⁹⁹ **négy lábon.** Kígyószerű lények, melyeknek lábaik vannak, mint pl. a skorpió.

⁷⁰⁰ **mind a soklábúakat.** Pl. pókok, hernyók, százlábúak.

A törvények erkölcsi jelentősége

43. Ne tegyétek lelketeket undokká⁷⁰¹ semmiféle csúszó-mászó által és meg ne tisztátalanítsátok magatokat általuk, nehogy tisztátalanok legyetek általuk. **44.** Mert Én vagyok az Örökkévaló, a ti Istenetek, szenteljétek tehát meg magatokat, hogy szentek legyetek⁷⁰², mert szent vagyok Én⁷⁰³; meg ne tisztátalanítsátok lelketeket semmi csúszó-mászó által, amely mászik a földön. **45.** Mert én vagyok az Örökkévaló, aki fölhozott benneteket Egyiptom országából⁷⁰⁴, hogy legyek a ti Istenetek; legyetek tehát szentek, mert szent vagyok én. **46.** Ez⁷⁰⁵ a törvény a baromról, a madárról és minden élő lényről, amely mozog a vízben és minden lényről, amely csúszik-mászik a földön; **47.** hogy különbséget tegyetek a tisztátalan és a tiszta között, az állat között, amelyet szabad enni és az állat között, melyet nem szabad enni.

⁷⁰¹ **Ne tegyétek lelketeket undokká.** Azzal, hogy esztek a tiltott dolgokból. Rabbinusaink kiterjesztették ezt a tilalmat minden olyan cselekedetre vagy magatartásra, ami utálatot idéz elő, mint pl. tisztátalan tárgyából való evésre, vagy arra, ha piszok érinti az ételt (*Mákot* 16b., *Sábát* 90b.).

⁷⁰² **szenteljétek tehát meg magatokat, hogy szentek legyetek.** Más fordítás: „és tartsátok magatokat szentül, úgy szentek lesztek” (Deutsch). Vagy: „Törekedjétek szentségre és szentek lesztek”. A törekvés a szentség után önmagában is megszentel (Hermann Cohen).

A Tóra megparancsolja, hogy Izrael szent legyen. Ennek a parancsolatnak két oldala van: egy pozitív és egy negatív. A pozitív oldala törekvés Istenhez való hasonlatosságra; (*imitatio Dei*); lásd a 19:2-höz szóló magyarázatot. A negatív oldal eltávolodást jelent minden tisztátalan és undok dologtól. Mint ahogy semmi sem lehetett kapcsolatban Istennel, amin a legkisebb folt is volt, éppúgy az izraelitáknak arra kellett törekedniük, – már amennyire ez ember számára elérhető, – hogy maradjanak távol mindentől, ami fizikailag vagy szellemileg tisztátalan. Mindenhol, ahol férfiak vagy nők szent élet után törekednek, már maga a törekvés is magában hordja a teljesülés lehetőségét. Rabbi Pinchász ben Jáir mondta: „Óvatosság tisztálkodáshoz vezet; tisztálkodás tisztasághoz; tisztaság megszenteltséghez; megszenteltség alázatossághoz; alázatosság büntől való félelemhez; a büntől való félelem jámborsághoz (*chászidut*); jámborság a szent szellem (*ruách hákodes*) eléréséhez” (*Szotá* végén.)

Bölcseink, – akik rendszerint a vallás általános elveit lefordítják a mindennapi élet nyelvére, az étkezés előtti kézmosás előírását a *vöhitkádistem*-re alapítják („szenteljétek meg tehát magatokat”). (*Bráhot* 53b.).

⁷⁰³ **mert szent vagyok Én.** „Ez az alapja annak a kötelességeteknek, hogy magatokat megszenteljétek és annak kezessége, hogy képesek vagytok életeteket megszentelni. Szentség az isteni létezésnek valódi lényege; és minthogy az Ő lehelletét belétek lehelte, részesévé tett benneteket az Ő Mennyei Természetének, és felruházott benneteket azzal a lehetőséggel, hogy a szentséget elérhessétek. „Mivel Én szent vagyok, legyetek ti szentek és azzá is válhattok” (Sámson Refáél Hirsch).

⁷⁰⁴ **aki fölhozott benneteket Egyiptom országából.** Istennek köszönhetik az izraeliták szabadságukat; ezért joga van Istennek, hogy akaratát rájuk kényszerítse. A vers azt is jelenti, hogy Isten szabadította fel Izraelt a rabszolgaságból, hogy az Ő megszentelő szolgálatára vezesse őket.

⁷⁰⁵ **Ez.** Ezekben a versekben ismét összefoglalja a fejezet tartalmát.

A húsos-tejes tilalma

2Mózes 23:19.

Földed zsengejének⁷⁰⁶ elejét vigyed Örökkévaló Istened házába; ne főzd⁷⁰⁷ a gödölyét anyjának tejében.

2Mózes 34:26.

Földed zsengejének elejét vidd Örökkévaló Istenednek házába; ne főzd a gödölyét⁷⁰⁸ anyjának tejében.

5Mózes 14:21.

Ne egyetek semmi⁷⁰⁹ dögöt⁷¹⁰; a jövevénynek⁷¹¹ adjad, aki kapuidban van, hogy egye, vagy add el⁷¹² az idegennek, mert szent nép vagy te az Örökkévalónak, a te Istenednek. Ne főzd meg⁷¹³ a gödölyét anyja tejében.

⁷⁰⁶ **zsengejének.** A bemutatás módját leírja 5Mózes 26.

⁷⁰⁷ **ne főzd.** Ez a parancs még kétszer szerepel, 34:26-ban és 5Mózes 14:21-ben. Ezekre a szavakra alapították bölcseink azt a tilalmat, hogy nem szabad húst és tejet semmiféle formában és semmi módon együtt enni. Ez kétségtelenül régi hagyomány volt Izraelben. Onkelosz, aki rendszerint szigorúan a héber szöveghez ragaszkodik, így fordítja versünk végét: „ne egyetek húst tejjel”.

E törvény eredeti célja felől megoszlanak a vélemények. Némelyek szerint ez az intézkedés a bálványimádás és a babona ellen irányul (Maimonidész); mások szerint ez az emberiség követelménye és arra szolgál, hogy a szív eldurvulásától megóvja az embert (Ábárbánel, Luzzatto). „Mi nem tudjuk milyen felháborító eset volt e tilalom oka, de nyilván ez a kifejezés bizonyos emlékeztetést jelentett Izrael számára, amely mindig figyelmeztette arra a gyengéd emberiségre, amely megkülönböztette őt a barbár nemzetektől” (Ewald). A hagyomány szerint azért szerepel háromszor a Tórában ez a tilalom, hogy eltiltsa: a hús és a tej együttes (1) evését, (2) főzését és (3) egyéb felhasználását.

⁷⁰⁸ **ne főzd a gödölyét.** Lásd a 23:19. szóló magyarázatot.

⁷⁰⁹ **semmi dögöt.** A hagyomány szerint a „semmi” (*kol*) szóból következik *tréfá* tilalma (*Szifré*).

⁷¹⁰ **dögöt.** Héberül: *növéla*. Ennek a héber szónak jelentése tulajdonképpen ez: „egy állat hullája, amelyet nem a *sechitá* előírásai szerint öltek meg” (Hoffmann). Tehát nemcsak az olyan állatra vonatkozik, amely természetes halállal múlt ki, hanem arra is, amelyet lelőttek.

⁷¹¹ **a jövevénynek.** 3Mózes 17:15. szerint a *növéla* húsának evése egyaránt tisztátalanná teszi az izraelitát és a jövevényt. 3Mózes-ben a „jövevény” szó azt a nem-izraelitát jelenti, aki prozelita lett a szó teljes értelmében (*gér cedek*). Az itt szereplő „jövevény, aki kapuidban van” (*gér sáár*, vagy *gér tosáv*) olyan „jövevény” (idegen), aki Izrael vallási életén kívül marad, de aki magára vállalta, hogy megtartja a hét noachida-törvényt, amelyek kötelezők mindenkire, aki emberi társadalomban élni akar (Lásd *Hertz Biblia*. 2Mózes 132. old.).

⁷¹² **vagy add el.** A Talmudban vita van arról, hogy vajon szószerint kell-e az itt mondottakat érteni és a „jövevénynek” csak ajándékozni („adni”) szabad, az idegennek azonban „eladni” kell, vagy pedig mindkét igére mindkét főnév vonatkozik (*Pszáchim* 21b.).

⁷¹³ **Ne főzd meg.** Lásd 2Mózes 23:19.

A pogányok borának tilalma

5Mózes 32:37–39.

37. És így szól⁷¹⁴: Hol vannak isteneik, A szikla, ahol menedéket találtak, **38.** Akik megették áldozataik zsírját, És megitták öntőáldozatuk borát, Keljenek föl és segítsenek nektek, Ők legyenek a ti oltalmatok. **39.** Lássátok most, hogy Én, Én vagyok az⁷¹⁵, És nincs más isten mellettem: Én ölk és Én éltetek, Én ütöttem sebet és Én gyógyítok, És nincs, aki kiszabadíthat kezemből.

Az edények kikóserítése

4Mózes 31:21–24.

21. És Eleázár, a pap, mondta a sereg embereinek, akik a háborúba mentek: Ez a tannak törvénye⁷¹⁶, amelyet parancsolt az Örökkévaló Mózesnek: **22.** Az aranyat, az ezüstöt, a rezet, a vasat, az ónt, az ólmot, **23.** minden tárgyat, ami átmegy a tűzön⁷¹⁷, vigyétek át a tűzön és tiszta lesz, csakhogy tisztító vízzel⁷¹⁸ tisztíttassék meg; és mindent, ami nem megy át a tűzön, vigyetek át a vízen.

⁷¹⁴ **És így szól.** Isten szerencsétlenségük nagyságán keresztül fog hozzájuk szólni. Majd meggyőzi őket a tények logikája által, hogy az istenek, akikben bíztak, értelmetlenek voltak erre és így lehetségessé teszik az Ő számára, hogy érdekükben közbelépjen (Driver).

⁷¹⁵ **Lássátok most, hogy Én, Én vagyok az.** Izrael értse meg a szenvedésekből, amelyek érték és abból amit a bálványok és imádók teljes tehetetlenségéből tanult, hogy Izrael Istene az egyedüli hű Isten; és hogy csak egyedül az Ővé a hatalom az élet és a halál fölött, Ő sebezhet meg és menthet meg halálos veszedelmektől.

⁷¹⁶ **Ez a tannak törvénye.** Ami 19. fej.-ben áll. Eleázár elmondja a törvény rendelkezéseit, hogy a jelen körülményekre alkalmazhassa.

⁷¹⁷ **minden tárgyat, ami átmegy a tűzön.** Különbség van azon tárgyak között, melyek kibírják a tűzben történő tisztítást és azok között, amelyek nem tűzállók. A Talmud e törvényeket úgy értelmezi, hogy minden háztartási tárgyat, amit étel készítésénél használtak és így közvetlenül a tűzön használtak, tűzzel kellett megtisztítani. A többieknél elég a vízben történő tisztítás (Ávodá Zará 75b.).

⁷¹⁸ **tisztító vízzel.** Lásd 19:9.

Maimonidész, Mose ben Máimon, a Rámbám:
Széfer Kdusá: A szentség könyve
Hilchot Máchálot Ászurot – A tiltott ételek szabályai

3. fejezet

A tej, a tojás, a sajt és a vaj

A nem-kóser állatok termékei

1. §. Amikor a bibliai törvény korbácsolás büntetésének terhe mellett megtiltja egy bizonyos állatfaj fogyasztását, akkor ez a tiltás az adott állat által „előállított” élelmekre is vonatkozik, példának okáért nem szabad fogyasztani egy tiltott háziállat vagy vadállat tejéből, vagy egy tiltott madárfaj tojásából, vagy egy tiltott halfaj ikrájából. Ahogy az Írásban áll:⁷¹⁹ „nem ehető... a strucc [*bát hájááná*, szószerint: a strucc lánya]”. Bölcsseink ezt így magyarázták: „Ez a tojására utal.” Ugyanez a törvény vonatkozik minden a strucchoz hasonlóan tiltott állatfajra, és minden a tojáshoz hasonló termékre.

A méz és az emberi tej

2. §. Az emberi tej fogyasztása megengedett, jóllehet magának az emberi húsnak a fogyasztása tiltott. Azt már korábban kifejtettük, hogy ez a tiltás egy tevőleges parancsolatból következik.⁷²⁰

3. §. A méhek és lódarazsak termelte méz engedélyezett. Mivel a méz nem testük terméke, hanem virágokról gyűjtik össze a szájukban, majd azt onnan kaptárukban kiűritik, hogy legyen mit enniük az esős évszakban.

4. §. Noha az emberi tej fogyasztható, Bölcsseink megtiltották, hogy egy felnőtt egyenesen a női emlőből szopja azt. Megengedett viszont, hogy a nő kifejje tejét egy edénybe, és a felnőtt abból fogyassza el. Az a felnőtt ember, aki női emlőből szopik, visszataszító cselekedetet végez, és az ilyen korbácsolást érdemel törvénszegő viselkedéséért.

5. §. A csecsemő még négy-öt további évig is szophat. Ha azonban már három napig vagy annál hosszabb ideig el volt választva úgy, hogy egészséges volt, és nem pedig azért, mert beteg volt, akkor nem szabad visszatérni a szoptatásához. A fentebb leírtak arra az esetre érvényesek, ha a csecsemőt 24 havi szoptatást követően válasz-

⁷¹⁹ 3Mózes 11:16

⁷²⁰ Mivel a Tóra azt mondja (3Mózes 11:2.): „Ezek azok az állatok, amelyeket ehttek minden barom közül, amely a földön van” – és az ember nincs ezek között, értelem szerint tilos az emberi hús. Azonban ebbe a tilalomba nem tartozik bele az az elv, hogy „a tiltás az adott állat termelte élelmekre is vonatkozik”.

tották el. Ha azonban ezen időtartamon belül lett elválasztva, még ha egy vagy két hónapja is már, megengedett újbóli szoptatása a 24 hónapos időtartam kiegészítéséig.

A nem-kóser tej és tojás

6. §. Noha a bibliai törvény tiltja a nem-kóser négylábúak tejének, illetve a nem-kóser szárnyasok tojásának fogyasztását, mégsem jár megkorbácsolás e tilalom megszegéséért. Hiszen a Tórában az áll: ⁷²¹ „Húsukból ne egyetek”. Ebből értelem szerűen következik, hogy megkorbácsolás a húsuk fogyasztásáért jár, ám nem jár korbácsolás tojásuk vagy tejük fogyasztásáért. Aki ezen dolgokból fogyaszt, az olyan szintű tilalmat szeg meg, mint aki egy tiltott tápláléknál megállapított minimális mennyiség felét eszi meg. Ezt is szentírási törvény tiltja, de nem jár érte megkorbácsolás. ⁷²² Ehelyett törvényszegő viselkedéséért kell megcsapatni az elkövetőt.

7. §. Ugyanakkor úgy találom, hogy a nem-kóser halak belsősegeiben található ikrák elfogyasztása felér magának a tiltott hal belsősegeinek elfogyasztásával, amiért a bibliai törvény szerint korbácsolás jár. Hasonlóan, ha valaki nem-kóser szárnyas olyan tojásaiból eszik, amelyek még nem teljesen érett állapotban csomóban függenek, a tojó testében, korbácsolás jár neki ugyanúgy, mintha magának a szárnyasnak a belsősegeiből fogyasztott volna.

A megtermékenyített tojás

8. §. Amikor valaki nem-kóser szárnyas olyan tojásából eszik, amelyben már növekvő embrió van, akkor csúszó-mászó fogyasztásért vonható felelősségre. Ha azonban valaki kóser szárnyas olyan tojásából eszik, amelyben már növekvő embrió van, akkor törvényszegő viselkedésért érdemel megcsapatást.

9. §. A következő szabályok arra az esetre vonatkoznak, ha vérfolt találtatik egy tojáson. Ha a vérfolt a fehérjén van, azt ki kell vágni belőle, s a tojás maradékát el lehet fogyasztani. Ha azonban a vérfolt a sárgáján van, az egész tojás tiltottá válik. A tiszta lelkű ember pedig inkább megtermékenyítetlen tojást fogyaszt.

10. §. Amikor egy csirke már kikelt a tojásból, még ha a szeme ki se nyílt még, levágható és megehető.

Ha egy kóser állat halálos beteg, ⁷²³ akkor a tejét ugyanúgy tilos meginni, mint egy nem-kóser állat tejét. Hasonlóan, egy halálos beteg kóser szárnyas tojása egy kategóriába esik a nem-kóser szárnyasok tojásával, és ezért tiltott.

⁷²¹ 3Mózes 11:8.

⁷²² Mivel a tilalom a mindkét esetben a Szentírásból kikövetkeztetve van, nem pedig egyértelműen áll benne.

⁷²³ Olyan sérülést vagy betegséget kapott, mely előbb utóbb halálához vezet. Az ilyen állat vagy madár, még akkor sem számít kósernek a kóser fajból származik. Ahogy írva van (2Mózes 22:30.): „szétmarcangolt húst ne egyetek”.

11. §. Egy halálos beteg szárnyas tojásából kikelt csirke fogyasztása engedélyezett, mivel nem nem-kóser állatból származik. Ha nem dönthető el, hogy egy szárnyas halálos beteg, vagy sem, félretesszük az összes tojást, amit az első rakása idején tojt. Ha újabb halom tojás fejlődik ki benne, és elkezd lerakni azokat, akkor az első tojások fogyasztása engedélyezett. Ugyanis ha a szárnyas halálos beteg lenne, akkor nem tojna többé. Ha nem rak újabb tojásokat, akkor az elsöre rakott tojások is tiltottnak minősülnek.

Tej és sajt nem-zsidótól

12. §. A nem-kóser állatok teje nem áll össze és nem szilárdul meg úgy, mint a kóser állatoké. Ha nem-kóser állat tejét összekeverjük kóser állat tejjével és a keveréket megaltatjuk, hogy sajtot készítsünk belőle, a kóser tej megszilárdul, a nem-kóser tej pedig a savóval együtt kiszorul belőle.

13. §. Eszerint, a logika azt diktálná, hogy egy nem-zsidó birtokából származó mindenféle tej tiltott, mert tartani lehet attól, hogy a nem-zsidó azt nem-kóser állat tejjével keverte össze. A nem-zsidó sajtjának fogyasztása pedig elvileg engedélyezett kellene, hogy legyen, tekintve, hogy a nem-kóser állat teje úgyszemint áll össze sajtjává. Ennek ellenére a Misná Bölcséinek idejében döntés született arról, hogy a nem-zsidó sajtja sem fogyasztható, mert tartani lehet attól, hogy egy általuk levágott állat gyomrát – amely tetem lévén, tiltott⁷²⁴ – használták fel a tej megszilárdításához.

Valaki erre megkérdézhethé: A gyomordarab igen kicsi dolog az általa megszilárdítandó tej mennyiségéhez képest. Miért nem válik semmisé elhanyagolható méretéből kifolyólag? Azért nem, mert a tej besűrítésének katalizátoraként használják fel. Mivel maga a katalizátor tiltott, ezért az egész is tiltott, ahogyan ezt később részletesebben is kifejtjük.⁷²⁵

14. §. A következő szabályok arra az esetre vonatkoznak, ha a sajtot fűszernövényekkel vagy gyümölcslével, például fügesziruppal rakták el dermedni, és ebben az esetben nyilvánvaló, hogy a sajt készítéshez ezeket az anyagokat használták fel. A *Göonim* némelyike úgy rendelkezett, hogy az ilyen sajt is tiltott, mivel Bölcséink rendelete általánosságban szól arról, hogy a nem-zsidók által készített mindenféle sajt tiltott, akár tiltott anyaggal, akár engedélyezett anyaggal idézték elő megszilárdulását. A nem-zsidók tiltott anyaggal megdermesztett sajtjai miatt, hozták ezt az általános intézkedést.

15. §. Ha valaki nem-zsidótól vett sajtot fogyaszt, vagy olyan tejet, amelyet egy nem-zsidó fejt anélkül, hogy egy zsidó jelen lett volna és figyelte volna, törvényszegő viselkedésért megcsapatást érdemel.

Ami a nem-zsidók által készített vaját illeti, egyes *Göonim* engedélyezik ennek fogyasztását, mivel Bölcséink nem hoztak rendeletet a vaj ellen, és attól sem kell tartani, hogy nem-kóser állat tejjéből készült hiszen az dermed meg. Más *Göonim* viszont

⁷²⁴ 5Mózes 14:21.

⁷²⁵ 9:16. Lásd lejjebb 283. old.

tiltják azok miatt az esetleges nem-kóser tejcseppek miatt, amelyek benne maradhatnak. A sajtban található savó ugyanis nem keveredik el a sajttal, s így az nem hagyható figyelmen kívül minimális mennyisége okán. És gyanítjuk, hogy a nem-zsidóktól származó tejből mindig bele van vegyítve valamilyen nem-kóser állatnak a teje is.

16. §. Én úgy találom, hogy ha valaki nem-zsidótól vett tejet, és azt addig főzte, amíg azok a bizonyos esetleges nem-kóser tejcseppek el nem párologtak, akkor az már fogyasztható. Mert még akkor is, ha valaki azt találná mondani, hogy a nem-kóser tej cseppek, nem párologtak el, hanem a főzés által bele keveredtek a vajba, és az egész együtt lett meg főzve, akkor is az a néhány csepp a vaj teljes mennyiségéhez képest semmisnek tekintendő elhanyagolható mennyisége végett. Ha azonban a vaját maguk a nem-zsidók főzték meg, akkor az más okból – a nem-zsidók főztjének tilalma miatt – nem megengedett, amint azt később részletesen is kifejtjük.⁷²⁶

17. §. Ha egy zsidó egy nem-zsidó nyája közelében üldögél, és a nem-zsidó tejet visz neki a nyájból, azt a zsidónak megengedett elfogyasztania, még akkor is, ha vannak nem-kóser állatok is a nyájban. Ez akkor is érvényes, ha a zsidó nem látta, amikor a nem-zsidó megfejté az állatot, feltéve, hogy láthatta volna, amennyiben feláll. Ennek ésszerű magyarázata pedig az, hogy a nem-zsidó fél megfejni a nem-kóser állatot, attól tartva, hogy a zsidó esetleg feláll és meglátja.

Tojás nem-zsidótól

18. §. Amikor egy tojás mindkét vége kerek vagy mindkét vége csúcsos vagy a sárgája van kívül és a fehérje belül, akkor az egészen biztosan nem-kóser fajú madár tojása. Ha az egyik vége csúcsos, a másik vége kerek, és a fehérje kívül van, a sárgája meg belül, akkor az lehet nem-kóser fajú madár tojása is, és lehet kóser fajú madár tojása is. Eszerint a zsidónak a zsidó vadászt kell megkérdeznie, aki árulja azokat. Ha az azt mondja, hogy a tojás egy ilyen és ilyen szárnyas tojása, és ez a szárnyas kóser, akkor az illető megbízhat benne. Ha azonban a vadász azt válaszolja, hogy a tojás egy kóser szárnyas tojása, de nem említi meg a szárnyas nevét, akkor nem lehet megbízni benne.

19. §. Ez okból nem vásárolunk tojást nem-zsidótól, hacsak kifejezetten nem ismerjük fel és tudjuk beazonosítani a tojást, mint ami egy bizonyos fajta kóser szárnyastól származik. Nem gyanítjuk, hogy azok *tréfli*⁷²⁷ vagy egy tetem szárnyasból származnak. Nem-zsidótól olyan tojást, ami már nem a héjában van, hanem fel van törve, egyáltalán nem veszünk.⁷²⁸

⁷²⁶ 17:2.

⁷²⁷ Lásd 723. lábj.

⁷²⁸ Ma már azonban mindenkitől szabad tojást venni, hiszen feltételezzük hogy kóser madártól származnak, ahogy a legtöbb tojás manapság. (*Hágáot Májmuni*)

A halikrák

20. §. A halikrák megkülönböztető jegyei ugyanazok, mint a madártojásoké. Ha egy halikra mindkét vége kerek vagy mindkettő csúcsos, akkor nem-kóser. Ha az egyik vége kerek és a másik csúcsos, akkor a zsidó árustól kell érdeklődni. Ha az árus azt mondja, hogy maga sózta be és vette ki azt egy bizonyos kóser halból, akkor az illető az árus állításai alapján elfogyaszthatja az ikrát. Ha azonban az árus csupán annyit mond, hogy az ikra kóser, akkor nem lehet megbízni benne, hacsak nem egy megbízható, vallásos ember hírében álló személyről van szó.

Kitől lehet sajtot és tejet venni?

21. §. Ehhez hasonlóan nem szabad olyan sajtot és haldarabokat vásárolnunk, amelyek híján vannak a szükséges megkülönböztető jegyeknek, kivéve egy megbízható, vallásos ember hírében álló személytől. Izraelben akkoriban, amikor még főként vallásgyakorló zsidók lakták, az ember ezeket a főntebb említett cikkeket bármely ott lakó zsidótól megvásárolhatta. Tejet pedig bárhol, bármelyik zsidótól vásárolhatunk, még manapság is.

A nem-kóser halból pácleve

22. §. Amikor valaki nem-kóser halat konzervál, pácol, a keletkezett sós lé fogyasztása tiltott. Ezzel szemben a nem-kóser sáska pácleve engedélyezett, mert a sáskában nincs nedv. Következésképpen nemzsidóktól nem vásárolunk sós páclevet, hacsak nincs benne kóser hal. Ehhez akár egyetlen hal is elegendő.

A nem-zsidó hala

23. §. Ha egy nemzsidó ladikja meg van rakva sós páclével teli nyitott hordókkal, és az egyikben van egy kóser hal, akkor az összes engedélyezett. Ha a hordók le vannak zárva, és ha kinyitunk egyet és abban találunk kóser halat, aztán kinyitunk egy másodikat, és abban is találunk kóser halat, akkor az egész rakomány engedélyezett. Ez arra az esetre vonatkozik, ha a hal feje és gerince is megvan, tehát felismerhetően kóser halról van szó.

Ez okból nem vásárolunk nemzsidóktól összezúzott, sózott halat. Ha azonban egy hal feje és gerince felismerhető, még ha össze is van zúzva, meg lehet vásárolni azt nemzsidótól is.

24. §. Ha egy nemzsidó hoz egy egyenlő nagyságú haldarabokkal teli hordócskát, és nyilvánvaló, hogy a darabok egy halból származnak, az egészet meg lehet vásárolni tőle, feltéve, hogy legalább az egyik darabon találunk pikkelyeket.

9. fejezet

A tejes és a húsos

A tejes-húsos tilalma

1. §. A bibliai törvény szerint tilos húst és tejet együtt főzni, illetve együtt fogyasztani. Tilos továbbá hasznat húzni az ilyen elegyből. Az ilyesmit el kell temetni [illette semmiféle hasznat nem szabad belőle húzni]. A hamvait sem szabad felhasználni, hasonlóan minden olyan dolog hamvaihoz, amelyet el kell temetni.

Ha, valaki egy olajbogyónyinál nagyobb mennyiséget összefőz a két dologból, korbácsolást érdemel, ahogy írva van⁷²⁹: „ne főzd a gödölyét anyjának tejében!” Hasonlóan, ha valaki elfogyaszt egy olajbogyónyinál nagyobb mennyiséget a hús-tej elegyből, bár nem ő főzte, mégis korbácsolást érdemel.

2. §. A Tóra csupán azért nem említette a hús és tej együttes fogyasztásának tilalmát, mert még az együtt főzésüket is megtiltotta. Mintha azt mondanánk: Még az együtt főzésük is tiltott, mennyivel inkább az együttes fogyasztásuk. Hogy egy párhuzammal éljünk: A Tóra nem tett említést az apa és lánya közötti viszony tilalmáról, mert eleve megtiltotta a viszonyt, a nagypa és lányától származó unokája között.

„...a gödölyét anyjának tejében...”

3. §. A bibliai törvény szerint a tiltás csupán kóser háziállat húsának és kóser háziállat tejének keverésére vonatkozik, ahogyan arra a bibliai vers is utal: „ne főzd a gödölyét anyjának tejében!” A „gödölye” terminus a Tóra szóhasználatában, magában foglalja a marha, a juh és a kecske ivadékát is, hacsak a vers nem használ konkrét megnevezést, például „kecskegidát”. A „gödölyét anyjának tejében” kifejezés pedig, nem zárja ki az összes többi szituációt, a Tóra inkább a bevett gyakorlatra vonatkoztatva fogalmaz.

Ezzel szemben, ami egy kóser állat húsának nem-kóser állat tejében való megfőzését illetve nem-kóser állat húsának kóser állat tejében való megfőzését illeti: ez engedélyezett, és az ebből való haszonhúzás is szabad. Ha valaki eszik az ilyen tejből főtt húsból, az nem sérti meg a húsos és tejes együtt fogyasztásának tilalmát.

4. §. Hasonlóan egy vadnak vagy egy szárnyasnak a húsa együtt egy vad vagy egy háziállat tejjel nem tiltott a bibliai törvények szerint. Következésképpen engedélyezett megfőzése és a belőle nyert haszon. A rabbinikus rendelkezések viszont tiltják fogyasztását, nehogy a köznép figyelmetlenségéből megszegje a tejjel és húrra vonatkozó bibliai tiltást, és véletlenül kóser háziállat tejében főtt kóser háziállat húsból egyék, helytelenül azzal érvelve, hogy a bibliai vers szó szerint csupán egy gödölyének az ő anyja tejében való megfőzésére utal. Ezért aztán inkább megtiltották mindenféle tejes és mindenféle húsos étel keverését.

⁷²⁹ 2Mózes 23:19

A tej, a hús és a főzés különleges esetei

5. §. A tejben megfőzött hal és sáska fogyasztása engedélyezett.

Ha valaki levág egy szárnyast, és abban tökéletesen kifejlődött tojásokat talál, elfogyaszthatja azokat tejjel együtt.

6. §. Ha tejet és húst füstölnek és főznek meg Tibériás vagy más hasonló hely hőforrásaiban, azért nem jár korbácsolás. Hasonlóan, ha valaki húst főz tejsavóban, halott állat tejében vagy egy [rendellenesség folytán fejhető] hím állat tejében, vagy ha vért főz tejjel, fel van mentve, és nem terheli felelősség az elegyből való fogyasztásért a tej és hús együtt fogyasztásának tilalma miatt.

Mindazonáltal amikor valaki egy döglött állat húsát, tiltott zsírt vagy hasonlókat főz tejben, a főzésért korbácsolás jár neki. Azonban az elegyből való fogyasztásért nem jár neki korbácsolás a tej és hús tilalma miatt. Mert a tej és hús keverése tilalmának nincs hatálya az olyan tilalmakat illetően, mint a tetem vagy a tiltott zsír. Ha ugyanis ezeket tejjel összekeverjük, akkor ez nem számít plusz tilalomnak, mivel ezekben az esetekben egyszerre csak egy tilalom lép életbe. [Ugyanis két tilalom csak akkor lép egyszerre érvénybe ha az alábbi három feltétel közül legalább egy telejsül.] Itt azonban nincs sem olyan tiltás, ami egyszerre több mindent foglalna magában, sem olyan tiltás, amely újabb dimenziót vonna be, sem pedig két tiltás, amely időben egyszerre lépne érvénybe.

7. §. Ha valaki egy állat magzatát tejben megfőzi, büntethető. Ugyanúgy büntethető az is, aki eszik belőle. Mindazonáltal, az, aki méhlepényt, bőrt, inakat, csontokat, a szarvak tövét vagy a paták lágy részét főzi meg tejben, nem büntetendő. És az sem büntetendő, aki fogyaszt ebből az elegyből.

Az egybefőzés tilalma

8. §. Amikor hús hullik tejbe vagy tej ömlik húsrá, és azokat együtt főzik, a büntetendő minimális mennyiség annyi, amennyi elég ahhoz hogy átadja ízét a másiknak.

Mit jelent ez? Ha egy darabka hús behullik egy tejjel teli zubogó lábosba, egy nem-zsidóval meg kell kóstoltatni a lábos tartalmát. Ha az azt mondja, hogy az hús ízű, akkor a tej tiltott. Ha nem, akkor fogyasztható, ám a darab hús tiltott.

Milyen esetben érvényesek a fentebb leírtak? Ha az illető sietett és még azt megelőzően eltávolította a húsdarabot, mielőtt az kibocsátotta volna a magába szívott tejet. Ha nem távolította el ilyen gyorsan, akkor az kell, hogy a tej mennyisége legalább a húsdarab köbtartalmának hatvanszorosa legyen, mert a beszívott tej tiltottá vált, és azt kibocsátotta magából a húsdarab, majd elkeveredett a maradék tejjel.

9. §. Amikor tej ömlik egy fazékban fővő hús darabra, megkóstoltatják a darabot, amelyre a tej ömlött. Ha nem tej ízű, akkor az egészet el lehet fogyasztani. Szigorúbb szabályok érvényesek azonban akkor, ha a darab hús tej-ízű. Ez a tilalom még akkor is áll, ha a darab hús tej-íze megszűnne akkor ha kipréselnék, hogy eltávolítsák belőle a magába szívott folyadékot. Mivel tehát a húsdarab ez esetben tiltottá válik, ezért meg

kel vizsgálni, hogy a fazékban lévő összes többi dolog – a maradék hús, a zöldségek, a mártás és a fűszerek – elég nagy mennyiség-e ahhoz, hogy a húsdarabka maximum egy hatvanad része legyen az egész mennyiségnek, ha igen akkor a húsdarab tiltott, a többi viszont engedélyezett.

10. §. Mikor érvényesek a fentebb leírtak? Ha nem kavartuk meg az edény tartalmát rögtön azt követően, hogy a tej beleömlött, csupán később, és nem fedtük le a fazekat.

Ha azonban elejétől a végéig kavargattuk a fazék tartalmát, vagy a tej beleömlésétől kezdve végig le volt fedve a fazék, akkor a tilalom attól függ, hogy a tej átadta-e az ízét vagy sem.

Hasonlóan, ha tej ömlött a mártásba vagy a fazékban fővő többi alapanyagra, és nem lehet tudni, pontosan mely darabokra, meg kell keverni a fazék egész tartalmát, hogy az összetevők alaposan elkeveredjenek egymással. Ha a tej íze érezhető az egész fazék ételben, akkor az étel nem fogyasztható. Ha nem, akkor engedélyezett a fogyasztása. Ha pedig nem találunk olyan megbízható nem-zsidót, aki megízlelné az ételt, akkor mind a hús a tejben, mind a tej a húspan esetén a hatvanszorosa arányt kell megvizsgálunk. Ha megvan a minimum hatvanszorosa arány, akkor az étel engedélyezett, ha viszont az arány kevesebb, mint hatvanszorosa, akkor az étel tiltott.

Az edények

11. §. Ha egy fazékban húst főztek, akkor nem szabad tejet főzni benne. Ha valaki mégis tejet főz benne, tilos fogyasztani belőle, ha az edény átadta a tejnek a hús ízét.

A tőgy

12. §. Az állatok tőgyének fogyasztása a rabbinikus rendelkezések szerint tiltott. A tiltás nem biblikus eredetű, mert az olyan hús, amelyet egy levágott állatból vett tejében főztek meg, a bibliai törvények szerint nem tiltott, amint azt korábban már kifejtettük.

Így ha valaki felhasított egy tőgyet, és kifolyatta a benne lévő tejet, megsütheti és megeheti azt. Ha vízszintesen és függőlegesen is felhasította, majd egy falhoz nyomta, míg az utolsó csepp nedvet is kisajtolta belőle, akkor akár más hússal is összefőzheti.

Ha egy tőgyet – legyen az akár fiatal állaté, amely sosem szoptatott, vagy öregebb állaté – nem hasítottak fel, akkor tilos megfőzni. Ha valaki, ezt megszegve, mégis egymagában megfőzte azt, fogyaszthat belőle. Ha pedig más hússal összefőzte, mennyiségének hatvanszorosa szükségeltetik, és a tőgy maga is beleszámít a hatvanba.

13. §. Mit jelent ez?

Ha a teljes egyveleg a tőgygel együtt hatvanszorosa a tőgy mennyiségének, a tőgy elfogyasztása tilos, a maradék ételé viszont engedélyezett.

Ha az egész kevesebb, mint a tőgy mennyiségének hatvanszorosa, az egész egyveleg tiltott.

Függetlenül attól, hogy a teljes egyveleg végül tiltottnak minősül-e vagy sem, ha a tőgy ezek után beleesik egy másik fazékba, akkor azt mennyiségének hatvanszoros arányától függően tiltottá teheti. Ennek az a magyarázata, hogy a megfőtt tőgy egésze tiltott húsdarabbá minősül át.

A tőgy mennyiségét megfőtt állapotában mérjük le, nem abban az állapotában, amikor beleesett az egyvelegbe.

14. §. Még olyan tőgyet sem lehet nyárson, a hús fölött elhelyezve sütni, amelyet annak rendje és módja szerint hasítottunk fel. Ha valaki mégis ily módon sütötte meg, akkor az engedélyezett az elfogyasztásra.

A gyomor

15. §. A tejet tartalmazó gyomor megfőzése engedélyezett. A magyarázat erre az, hogy az ilyen tej többé már nem tekintetik tejnek, sokkal inkább afféle ürüléknek, mivel az emésztőrendszerben változáson ment keresztül.

A sajt erjesztése

16. §. Tilos kóserül levágott kóser állat gyomrának egy darabját tejbe helyezni, hogy mint katalizátor, előidézze a tej sajtá keményedését. Ha valaki mégis ezt tette, egy nem-zsidónak meg kell kóstolnia a sajtot. Ha hús íze van, tiltott. Ha nem, akkor engedélyezett. Az ésszerű magyarázat az, hogy maga a katalizátor engedélyezett anyag, mivel kóserül levágott kóser állat gyomrából származik. A kérdés csupán az, hogy vajon a hús és tej keverésének tilalmát megszegették-e, és ez attól függ, hogy történt-e ízátadás.

Mindazonáltal eltérő szabályok érvényesülnek azokban az esetekben, amikor valaki egy tetem, a levágása előtt halálosan beteg állat, vagy nem-kóser állat gyomrának darabját használja. Az ésszerű magyarázat az, hogy mivel ezekben az esetekben a katalizátor már önmagában tiltott, a sajt is tiltott lesz, és nem a hús és tej keverésének tilalma, hanem a tetem tilalma miatt. Ez okból tiltottak el bölcseink a nem-zsidók készíttette sajtól, amint azt már fentebb kifejtettük.⁷³⁰

A főzés és az érintkezés

17. §. A hús magában engedélyezett, és a tej is engedélyezett magában. Csak amikor a kettő főzés útján összekeveredik, akkor válik mindkettő tiltottá.

Mely esetekre vonatkozik ez a tilalom? Ha együtt főzték őket, ha forró étel hullott forró ételbe, vagy ha hideg étel hullott forró ételbe. Ha viszont forró tej vagy hús hul-

⁷³⁰ 3:14. Lásd feljebb 277. old.

lik bele a másikba, amikor az hideg, mindössze el kell távolítani a húsnak azt a felületét, amely érintkezett a tejjel; a fennmaradó rész elfogyasztható.⁷³¹

Ha hideg hús hullott hideg tejbe vagy fordítva, jó alaposan le kell mosni a húst, és ezt követően meg lehet enni. Ez okból kifolyólag engedélyezett húst és sajtot együtt vinni, ugyanazon kendőbe kötve, feltéve, hogy nem érintik egymást. Ha mégis érintenék egymást, le kell mosni a húst is, a sajtot is, és ezt követően már ehetünk belőlük.

A sós étel

18. §. Amikor valami olyan mértékben meg van sózva, hogy a só miatt lehetetlen enni belőle, akkor azt úgy tekintjük, mintha olyan forró lenne, mint a főző étel. Ha viszont ebben a sós állapotában is ehető, mint például a *kutách* (ókori joghurtféleség), akkor nem tekintjük úgy, mintha forró lenne.

19. §. A következő szabály arra az esetre vonatkozik, amikor egy levágott szárnyas tejbe vagy tejet is tartalmazó *kutách*-ba esik: Ha a szárnyas nyers, akkor csupán alaposan le kell mosni, és engedélyezett. Sült szárnyas esetében, [amely lágyabb és ezért jobban magába szív,] el kell távolítani azt a felületet, amely a tejjel érintkezett. Ha pedig a szárnyas felülete helyenként be van hasítva vagy be van fűszerezve, és tejbe vagy *kutách*-ba esik, akkor az egész tiltottá válik.

Tejes húsos egy asztalon

20. §. Tilos szárnyast és tejest azon az asztalon együtt feltálcálni, amelynél esznek. Ezt azért rendelték el így, mert a megszokás bűnbe sodorhatja az embert. Attól tartunk, hogy valaki netán a kettőt együtt fogyasztaná. Ez annak ellenére érvényes, hogy a szárnyas tejjel való keverését csupán rabbinikus rendelkezés tiltja.

21. Ha két vendég, akik nincsenek jó ismeretségben egymással, egy asztalnál étkeznek, egyikük ehet húst, míg a másik sajtot eszik. Ennek az az ésszerű magyarázata, hogy nincsenek olyan szintű ismeretségben egymással, hogy egymástól egyenek.

A tejes vagy húsos kenyér

22. §. Cipót nem dagasztunk tejjel. Ha valaki tejjel dagasztotta, a cipó tiltott, mert a megszokás bűnbe sodorhatja az embert, és esetleg húst eszik hozzá. Sütőt nem kenünk ki állati zsiradékkal. Ha valaki mégis zsírral kente ki a sütőt, abban semmiféle cipót nem süthet, hacsak előtte ki nem égeti a sütőt, elkerülendő, hogy valaki tejjel egye ezt a cipót. Ha valaki megváltoztatta a kenyér alakját úgy, hogy abból mindenki egyértelműen tudja, hogy nem szabad vagy hússal, vagy tejjel együtt enni, akkor engedélyezett.

⁷³¹ A hús esetében, azt le kell hámozni mivel lehámozható, a tej esetében viszont a tej fogyasztható minden intézkedés nélkül. (Toszáfot, *Chulin* 108a.)

23. §. Ha egy cipót együtt sütöttek hússal vagy halat sütöttek együtt hússal, tilos azokat tejjel együtt enni. Ha húst ettek egy edényből, amelyben aztán halat főztek, azt a halat meg lehet enni *kutách*-chal.

A kés és a cserépedény

24. §. Ha egy késsel forró sült húst szeleteltek, és aztán retket vagy más csípős ételt vágtak vele, azokat az ételeket tilos *kutách*-chal együtt enni. Ha azonban valaki húst vágott egy késsel, és aztán cukkinit vagy görögdinnyét vágott, le kell kaparnia azt a helyet, ahol a vágást ejtette, és a maradékot megeheti tejjel.

25. §. Sóval teli cserépköcsögöt nem helyezünk *kutách*-chal teli cserépköcsög közelébe, mert a só kiszívja a *kutách* aromáját, és így valaki esetleg tej ízű sóval fogja készíteni a húst. Ecettel teli köcsögöt mindazonáltal szabad *kutách*-chal teli köcsög közelébe helyezni, mert az ecet nem fogja kiszívni a *kutách* aromáját.

Az étkezések közötti várakozás

26. §. Ha valaki először sajtot vagy tejet fogyaszt, megengedett számára, hogy rögtön utána húst egyen. Előbb azonban kezet kell mosnia, és meg kell tisztítania a száját a sajt és a hús között. Mivel tisztítsa meg a száját? Kenyérrel vagy gyümölcscsel, amelyet meg kell rágnia, majd lenyelnie vagy kiköpnie. Bármivel megtisztíthatja a száját datolya, liszt és zöldségek kivételével, mert ezek nem tisztítanak hatékonyan.

27. §. Mely esetekre vonatkoznak a fentiek? Arra, ha valaki háziállatot vagy vadat kíván enni. Ha azonban valaki szárnyast kíván enni, miután sajtot vagy tejet fogyasztott, még csak nem is szükséges megtisztítania a száját vagy kezet mosnia.

28. §. Amikor valaki először húst evett – akár háziállat, akár szárnyas húsát –, ezt követően tejet leghamarabb csak a következő étkezéskor, azaz mintegy hat órával később fogyaszthat. Erre a szigorúságra azért van szükség, mert a hús a fogai közé szorul, és azt tisztítással nem lehet onnét tökéletesen eltávolítani.⁷³²

⁷³² Ez Maimonidész értelmezése, és e-szerint a vélemény szerint a hatórás szabály még akkor is érvényes, ha nem nyelte le a húst, hanem csak megrágta. Ugyanakkor például, ha egészben lenyelte a húsdarabot vagy levest ivott és így nem maradt hús a fogai között, akkor nem kéne várnia hat órát. Más törvényhozók azonban azon a véleményen vannak, hogy a hatórás időtartalom oka az, hogy a húsos íze sokáig az ember szájában marad. E szerint a vélemény szerint tehát a fentiek is tiltottak lennének, ugyanakkor a nem megevett ételre nem vonatkozna a tilalom. A gyakorlatban mindkét vélemény szigorításait figyelembe vesszük. (*Tur, Jore Déá*, 89.)

Tárjág micvot – A 613 parancsolat
A barcelonai rabbi Áháron Hálévinek (XIII. sz.
közepe) tulajdonított *Széfer Háchinuch*-ból

451. micva

A *schitá*, a rituális vágás előírása

„Akkor levághatsz marhádból és apró jószágodból... úgy, amint parancsoltam neked” (5Mózes 12:21.).

Ha valaki egy háziállat, egy vadon élő állat vagy szárnyas húsát szeretné elfogyasztani, annak az állatot előbb rituálisan le kell vágnia; nincs más megengedett módja a fogyasztásnak, mint a rituális vágás.

A *Szifré* szerint⁷³³ ahogy az áldozati állatokat rituálisan kell levágni (*schitá*)⁷³⁴, ugyanúgy a nem-áldozati állatokat is, „amint parancsoltam neked”. Ebből tudhatjuk, hogy tanítónk, Mózes a garatra és a légcsőre vonatkozó parancsolatokat kapott, miszerint a szárnyasok esetében az egyiknek a nagyobb részét, míg más állatok esetében mindkettőnek nagyobbik részét el kell vágni a rituális vágás során. Más szóval, ez nem bontható ki a vers jelentéséből; ez a parancsolat inkább a Szóbeli Tan része, azaz Mózes a *schitá* (rituális vágás) egészére, a kérdés további részleteivel együtt kapta meg az általunk is ismert parancsolatokat, miszerint a vágást késsel kell elvégezni, megjelölve a garat és a légcső elvágásának lehetséges helyét...

A halak vágása

Hogyan következtek Bölcsseink arra a szabályra, hogy a halak esetében nincs [szükség] *sechitára*?⁷³⁵ – abból, hogy írva van⁷³⁶: „Avagy mind a tenger halait gyűjtés-e össze számukra, hogy elég legyen nekik?”: [ezek] pusztán azáltal, hogy összegyűjtötték, akár élők, akár élettelenek voltak, [megengedetteké váltak]. Ugyanígy semmilyen sáskafélénél sincs [szükség] *sechitára*, mivel a halakhoz hasonlóan, ezek esetében is összegyűjtésről beszélnek – miképpen írva van⁷³⁷: „amint összeszedik a sáskát”. Az Írás ezeket a halak után említi, a *Smini hetiszakasz* végefelé, miképpen

⁷³³ 5Mózes 75.

⁷³⁴ Miképpen ezekről írva van: „és vágja le a fiatal marhát” (3Mózes 1:5.), „És vágja le azt az oltárnak északra való oldalán” (uo. 11.).

⁷³⁵ Ld. *Chulin* 27b.

⁷³⁶ 4Mózes 11:22.

⁷³⁷ *Jesájá* 33:4.

írva van⁷³⁸: „Ez a tan a baromról, a madárról és minden élőlényről, mely mozog a vízben – ezek a halak –, és minden lényről, mely csúszik-mászik a földön” – ezek a sások. Utóbbiak teste is pikkelyes, miként a halaké.

A vér tilalma és az állatkínzás

A *Cáv hetiszakasz* vége fele, a vérrre vonatkozó tilalom (148. micva), illetve az *Ácháré mot hetiszakasz* elején (187. micva), a rituálisan levágott állat vérének elfedésére vonatkozó tevőleges parancsolat kapcsán leírtam mindazt, amit a távoltartásról tudok, ama tényről hogy a Tóra minden [húsos] állat véréét messze távolította tőlünk. Ugyanígy rámutatok arra, hogy a nyilvánvaló jelentésből következően a *schitá* előírásai ugyanezen megfontoláson alapulnak. Köztudott, hogy a testből a vér jóval erősebben ömlik ki a torkon át, mint a test bármely más részén. Épp ezért kaptuk parancsolatba a *schitá* elvégzését a hús elfogyasztása előtt, mivel ott minden vér eltávozik, és a hússal együtt nem fogyasztjuk el az élet-szellemet is.

Megállapíthatjuk azt is, hogy a *schitá* elvégzése a nyaktájon, ellenőrzött késsel, azt a célt szolgálja, hogy ne okozunk felesleges szenvedést élő jószágoknak⁷³⁹. A Tóra megengedte hogy az ember, mivel felettük áll, eledelként és szükségleteinek fedezésére használja az állatokat, azonban indokolatlan fájdalmat nem okozhat. A régmúltban Bölcsseink a *Bává Möciá*⁷⁴⁰ és a *Sábát*⁷⁴¹ traktátusban hosszan tárgyalták az élő állatnak okozott fájdalom tilalmát, és hogy ez a tilalom vajon a Tórából eredeztethető-e, és arra a megállapításra jutottak, hogy a tilalom a Tóra törvényeiből fakad.

A sakter

Ezen előírás törvényei között szerepel, amit áldott emlékü Bölcsseink tanítottak⁷⁴²: ötféle dolog ronthatja el a *sechitát*, amennyiben ezek közül bármelyik bekövetkezik a rituális vágás során. Ezek a következők: szünetelés, leszorítás, alámetszés, elkanyarodás, beszakítás...

A „leszorítás” akkor következik be, ha valaki a kést lefele irányítja a rituális vágás során, mintha retket vágna, más szóval nem [gyors] oda-vissza mozdulattal végzi a vágást...

Ha valaki nem szakértője a *sechitát* érvénytelenítő négy dolognak, nem végezhet rituális vágást; ha mégis megtenné, tilos az ő *sechitájából* enni.⁷⁴³ Még ha megkérdenék is tőle, hogy vajon ügyelt-e ezekre a dolgokra, és ő azt felelné: „Hogyne, hogy-

⁷³⁸ 3Mózes 11:46.

⁷³⁹ Maimonidész, *A tévelygők útmutatója* 3:48.

⁷⁴⁰ 32b.

⁷⁴¹ 128b.

⁷⁴² *Chulin* 9b.

⁷⁴³ *Uo.* 9a.

ne”, szavai mit sem érnek. Mivel eredetileg sem ismerte [a szabályokat], talán akaratlanul is elvettette, sőt talán egyáltalán nem emlékszik rájuk...

Annak, aki rituális vágást szeretne végezni, ismernie kell a kés ellenőrzésének módját. Bölcseink kötelezővé tették a kés három oldalának körömmel és hússal történő megvizsgálását⁷⁴⁴; s ha a legkisebb hibát észleljük is, tiltottá válik minden, amit ilyen késsel vágunk. A *sechitát* csak olyan eszközzel szabad elvégezni, amelyik jól vág és nincsenek hibái⁷⁴⁵ ...

Ez a törvény mindig és mindenhol, férfira és nőre egyaránt érvényes, hiszen a nők számára is előírás, hogy csak a megfelelő *schitá* után fogyaszthatnak háziállatot, vadon élő állatot vagy szárnyast. Ők is elvégezhetik a rituális vágást, és az ő *sechitájuk* is elfogadható, ha járatosak a *schitá* törvényeiben⁷⁴⁶. Bölcseink szerint a gyermek által végzett rituális vágás is elfogadható, amennyiben a vágást egy olyan felnőtt férfi felügyeli, aki járatos a *schitá* törvényeiben⁷⁴⁷. Bölcseink egyúttal arra is figyelmeztettek⁷⁴⁸, hogy eleinte ne engedjük a gyermekeket rituális vágást végezni, mivel csekély felfogóképességük miatt elronthatják azt, s ezért veszteséget okoznak.

Ha valaki megszegi e törvényt és nem ügyel arra, hogy ne egyen olyan háziállat, vadonéló állat vagy szárnyas húsból, amelyet a fent említett öt ok valamelyike fogyasztásra alkalmatlanná tett; vagy ha nem ellenőrzött késsel végezték a rituális vágást – ez esetben megszegte ezt a tevőleges előírást és semmibe vette azt a rendelkezést, miszerint⁷⁴⁹ „Ne egyetek semmi dögöt” és, hacsak egy olívbogyónyt fogyaszt is belőle, meg kell korbácsolni, miképpen ezt az Örökkévaló segedelmével, kifejtjük e hetiszakaszban (472. micva)...

⁷⁴⁴ A megfent élt és annak két oldalát körömmel és ujjbeggyel kell megvizsgálni, hogy hibátlan-e (nincs-e kicsorbulva). *Chulin* 17b.

⁷⁴⁵ *Chulin* 15b, 17a.

⁷⁴⁶ Lásd *Toszáfot*, *Chulin* 2a.

⁷⁴⁷ *Uo.*

⁷⁴⁸ *Chulin* 12b.

⁷⁴⁹ *5Mózes* 14:21.

Chászid filozófia

A kóser étkezés kabbalisztikus jelentése

A lubavicsi rebbe, Menáchem Mendel Schneerson rabbi írása

1. fejezet

A tisztaság ismérvei vagy meghatározó tényezői

A hasított pata és a kérődzs

*Mózes harmadik könyvében*⁷⁵⁰ a Tóra részletesen kifejti, melyek a tiszta állatok, amelyeket megehetünk, és melyek a tisztátalanok, amelyeknek tilos a fogyasztása. A Tóra két ismérvet említ, amelyek alapján a tiszta állat felismerhető: kérődzik, és hasított a patája⁷⁵¹.

A rabbinikus kommentárokból⁷⁵² felvetődik a kérdés, hogy vajon e két ismerv határozza-e meg a tisztaság, illetve a tisztátalanság státuszát. Másképpen fogalmazva, vajon az teszi-e tisztává az állatot, hogy kérődzik és hasított a patája, és ezek hiánya oka-e tisztátalanságának? Ugyanis tekinthetnénk ezeket az ismérveket csupán külsődleges jellegzetességeknek is, amelyek alapján egy tiszta állat felismerhető; azaz lehet, hogy egy állat egészen más miatt tiszta, de annak érdekében, hogy *mi felismerhessük*, mint tiszta állatot, az Örökkévaló ezekkel a jellegzetességekkel ruházta fel, megkönynyítve számunkra tiszta állatként történő azonosítását.

Gyakorlati különbség áll fenn e két alternatíva között:

Tórai törvény rendeli el, hogy „az, ami tisztából ered, maga is tiszta”⁷⁵³ – még ha nem is rendelkezik a tisztaság azonosító jegyeivel. Például, amikor egy tiszta állatnak olyan utóda születik, amelyiknek nem hasított a patája, ez az utód, abból eredően, hogy tiszta állat ivadékaként született, maga is tiszta, függetlenül attól, hogy nem rendelkezik a tisztaság ismérveivel.

⁷⁵⁰ 3Mózes 11.

⁷⁵¹ Uo. 11:3

⁷⁵² Ragacsovi rabbi Jozsef Rozen, *Cáfnát Pánéach* Maimonidész munkáiról, *A tiltott ételek szabályai* 1. fej., részletesen lásd ott. Vö. *A tévelygők útmutatója* 3:48. Lásd még *Likuté Szichot*, II:375.

⁷⁵³ *Bchorot* 5b.

Már most, ha ezen ismérvek pusztán a beazonosítás célját szolgáló ismérvek lennének (a második alternatíva szerint), akkor ez a rendelkezés már pusztán logikai szempontból is indokolt lenne: mivel ez az állat egy tiszta állat ivadéka, nincs szükség további ismérvekre. Ha azonban maguk az ismérvek *határozzák meg* a tisztaságot, akkor, a logika alapján, a nem hasított patájú utódot tisztátalannak kellene tekinteni. Az azonban, hogy a törvény szerint az ilyen állat mégis tisztának ítéltetik, mutatja, hogy ez olyan bibliai rendelkezés, amely a mi értelmünk fölött áll.

Szabad-e vele játszani?

Másfelől viszont annak a kérdésnek, hogy a tisztaság ténye logikai érvelés, vagy bibliai rendelkezés alapján döntendő-e el, jogi következményei is vannak:

Tilos játszani az eleséggként szolgáló tiszta állatokkal⁷⁵⁴, mivel ez az étel megszügyenítése lenne. Ez azonban csupán azokra a táplálékul szolgáló állatokra vonatkozik, amelyek egy tiszta faj egyedei. Ha azonban a faj tisztátalan, de bibliai rendelkezés tisztának nyilvánítja, akkor ennek egyedeire nem vonatkozik a fentebbi tiltás.

Ez a különbség a következő bibliai vers szövegösszefüggésében bizonyítható⁷⁵⁵: „...és a Leviatán (cethal), amelyet azért formáltál, hogy játszadozzál vele.” A Jeruzsálemi Talmud⁷⁵⁶ megkérdezi, hogyan játszadózhat valaki egy tiszta állattal, és ezt a választ adja: a Leviatán tisztátalan állatfajból származik, ám egy speciális rendelkezés tisztának nyilvánította. Ebből következik, hogy ha tisztaságát kizárólag egy bibliai rendelkezésnek köszönheti, akkor lehet játszani vele.

Így tehát egy olyan állat estében, mely tiszta fajból származik, de valamilyen oknál fogva mégsem születik kérődzőnek vagy hasított patájúnak: ha azt mondjuk, hogy a kóserság jelei egyben a kóserságot meghatározó elemek is, akkor ez az állat nem kéne, hogy kóser legyen, és az, hogy mégis kósernek számít, bibliai rendelkezésnek köszönhető. Ilyen estben tehát szabad vele játszani.

Ha azonban ezek a jelek a kóserság ismérvei csupán és nem meghatározó elemei, akkor az ilyen állat továbbra is kóser minden külön bibliai rendelkezés nélkül, és így tilos a vele való játék.

A tisztaság ismérvei a meghatározóak

Számos bizonyíték van arra, hogy a tisztaság külsődleges ismérvei egyben a tisztaságot meghatározó tényezők is. Ami azt illeti, maga a bibliai szöveg is ezt látszik

⁷⁵⁴ Lásd 756. lábj.

⁷⁵⁵ *Zsoltárok* 104:26.

⁷⁵⁶ *Sábát* 9:7. [idézi *Jób* 40:29-et: „Játszadozhatsz-e vele (a Leviatánnal), mint a madárral?]. Vö. még *Chulin* 67b. és *Chidusé Ágádot* ott s.v. Leviatán

igazolni, amikor azt állítja, hogy egy bizonyos állat tiltott „mert kérődöz ugyan, de patája nem hasadt, tisztátalan az nektek.”⁷⁵⁷

2. fejezet

Az emberben lakozó tiszta vagy tisztátlan állat

Meg kell, hogy értsük mi az összefüggés a „kérődzés és hasított pata” valamint a tisztaság között? Ezt a kérdést még akkor is meg kellene válaszolni, ha azon a véleményen lennénk, hogy ezek az ismérvek csupán a tiszta állatok beazonosításának célját szolgálják. Végére is a világon minden az Isteni Gondviselés jóvoltából létezik, az Isteni Gondviselés tehát értelemszerűen minden apró részletet felügyel, s ez fokozottan igaz a Tórában és a *micvák*ban megfogalmazottakra. A tény, hogy kifejezetten ezek a jellegzetességek a tisztaság ismérvei, bizonyíték arra, hogy ama jellegzetességek lényegükből fakadóan rokoníthatóak a tisztasággal – legalábbis mint a tisztaság *következményei* (elősegítendő a beazonosítást), ha nem, is mint *okai* (amelyek definiálják, meghatározzák a tisztaságot), ahogyan azt az első alternatívában megfogalmaztuk.

A kóser étkezés és az állati tulajdonságok

Az étrendi törvények egyik indoka⁷⁵⁸: minden, amit az ember megeszik, vérré és hússá alakul át, és a személy szerves részévé válik. A Tóra éppen ezért megtiltotta a tisztátalan ételek fogyasztását, megakadályozandó, hogy az ember magába építse a tiltott ételek rossz tulajdonságait.

Ez az elv vonatkozik a tisztaság és tisztátalanság ismérveinek koncepciójára is. Ha létezik tilalom az olyan állatok fogyasztására, amelyek nem kérődznek és nincs hasított patájuk (meggátolandó ezen állatok sajátos vonásainak beépülését), akkor ebből az következik, hogy az ember akkor viselkedik helyesen, ha magáévá teszi a hasított pata és a kérődzés képzetét.

A tiszta és a tisztátlan állati ösztön-lélek

A Tóra minden egyes aspektusa tanítja és útbaigazítja az embert. Épp ezért, ha egy állatnál vannak olyan ismérvek, amelyek segítségével legalábbis megállapítható annak tisztasága, ez arra tanít minket, hogy a kérődzés és a hasított-patájúság jellegzetességei azt a célt is szolgálják, hogy saját személyiségünkben felismerjük, életvitelünk tiszta vagy, Isten ments, az ellenkező voltát. A Tóra ezekre a jellegzetességekre vagy ismérvekre egy *állat* tisztaságának megállapítása vonatkozásában utal. Következésképpen ezen ismérvek spirituális megfelelője az ember szívében lakozó „állat”,

⁷⁵⁷ 3Mózes 11:4-6.; és vö. ott 11:7., „mert hasadt patájú ugyan és kettéhasított a patája, de nem kérődzik, tisztátalan az nektek.”

⁷⁵⁸ Náchmánidesz a 3Mózes 11:12-ről; *Sulchán Áruçh, Jore Déá*, a 81. szakasz vége, és számos egyéb forrás.

azaz az „állati ösztön lélek”. Ezzel kapcsolatban valóban meg kell állapítanunk, hogy tiszta-e az „állat” vagy sem.

Mindkét fajta állatcsoportot, a tisztát és a tisztátalan is megemlíti a Tóra. Ez azt jelenti, hogy létezhet olyan személy is, aki követi a Tórát, s mégis egy „tisztátalan állat” leledzik benne. Nachmanidész is ebben az értelemben jegyzi meg, hogy lehet valaki „romlott és ugyanakkor tóra-követő” (azaz a viselkedése látszólag összhangban van a Tóra irányelveivel, a valóságban azonban megszegi a „szentek legyetek”⁷⁵⁹ alapvető előírását).⁷⁶⁰ Ahhoz tehát, hogy föl lehessen ismerni a „tiszta állatot”, a Tóra két ismérvet ad meg: a) hasított pata és b) kérődzés.

3. fejezet

„Hasított pata”, a szent és a profán között

Az állatoknál is alapvető különbség van a fej és a láb között abban, hogy egy állatnak is a lába van közel a talajhoz, a földhöz. Az emberrel való párhuzam szempontjából levonható következtetés: Az embernek csupán a „lábai”, azaz csupán az *ászijá* – cselekvés, a dolgok tévése képességei szabad, hogy törődjenek – ahol szükséges – a materiális, avagy földi valósággal, az „evilági dolgokkal”⁷⁶¹, magasabb rendű képességei a „fej” azonban nem.

(A ötödik lubavicsi rebbe, rabbi Sálom Dovber Schneerson idejében élt egy *chászid*, egy jó eszű és sokféle tehetséggel megáldott ember, aki roppantmód belebonnyolódott egy sárcipő-ügyletbe. A *rebbe* akkor így szólt hozzá: „Én már láttam *látat* sárcipőben; de egy *fej*et sárcipőben...?”)

Mindazonáltal, még a láb esetében is kell, hogy legyen egy pata a láb és a talaj, a föld között, egy közbeékelés a lábak és az anyagiasság között.

A közbeékelést és elrejtést szimbolizáló patának azonban még hasítottnak, kettéosztottnak is kell lennie. Ez azt jelenti, hogy még a földi dolgokban is helye kell, hogy legyen az isteni világosságnak, hogy az embernek észlelnie kell bennük az isteni szikrát.

Ezért állítja hát a *Tánjá*⁷⁶², hogy „az embernek még evilági dolgokban sem szabad elkülönítenie magát Istentől”, azaz a patának ebből adódóan teljesen hasítottnak kell lennie, a tetejétől a legaljáig.⁷⁶³ Mert csak ekkor lehetséges az, hogy az ember még az evilági dolgokban is felfedezze az isteni szikrát, és a Tóra által előírt utat kövesse, csak ekkor lehet az állat *tiszta*. Vagyis csak ekkor lehet az emberben lakozó állat – a fizikai valóság, amelyre a test miatt van szükség – tiszta állat.

⁷⁵⁹ 3Mózes 19:2.

⁷⁶⁰ Nachmánidész a 3Mózes 19:2-ről. Lásd még *Tánjá*, 30. fejezet.

⁷⁶¹ *Likuté Szichot* I:61., 181.

⁷⁶² *Igeret Hákódes*, IX. szak.

⁷⁶³ Rási a 3Mózes 11:3-ról.

A lekötözött és a szabad szikrák

Rabbi Snéur Zálmán a *Tánjában*⁷⁶⁴ részletesen kifejti, hogy az *ászur* (tilos; tiltott) kifejezésnek van egy olyan jelentése is, hogy „leláncolt; meg-, vagy összekötözött”. Ennek a jelentésnek megfelelően a Tóra által *tiltott (ászur)* elemek a tisztátalan *klipához*⁷⁶⁵ (rossz) vannak kötözve: az ezeket a tárgyakat éltető isteni szikrák „be vannak börtönözve”, és azokat az ember ki nem szabadíthatja. Ezért van eltiltva az ember attól, hogy részesüljön belőlük, mert még a legmagasztosabb szándékok sem nemesíthetik meg az ilyen dolgokat. Ezzel szemben a *mutár* (engedélyezett) kifejezés azt jelenti: „feloldott; szabad”. Itt az az implikáció, hogy a Tóra által engedélyezett (*mutár*) elemek nincsenek lekötözve a *klipához*: az ezeket a tárgyakat éltető szentség-szikrák kiszabadíthatóak, és amikor az ilyen tárgyakat jó célra használják, azok megnemesednek és átítatódnak szentséggel.

A chászid filozófia magyarázata szerint a kétféle állati pata ezt a két aspektust szimbolizálja. A nem-hasított pata zárt: azt mondhatni, a szentség-szikra bele van zárva, és nem lehet onnan kiszabadítani. A nem-hasított, zárt pata kötve van a szintiszta fizikalitáshoz, a tisztán állati vágyakhoz és célokhoz. Éppen ezért az ilyen patájú állat *ászur* – tilos. A hasított pata ellenben olyan elemekre utal, amelyek körül „fényesség”, „megvilágítottság” észlelhető: ezek kapcsolatban vannak mind a jóval, mind a rosszal, s ily módon nemesíthetők is. A hasadt pata középen ketté van hasítva, ketté van osztva, s így a szentségnek lehetősége van beléhatolni, nem állja útját a szentségnek, hanem engedi, hogy sugározzon, hogy fénybe borítsa még a hozzá kapcsolódó földi dolgokat is. A hasadt pata éppen ezért az olyan állat ismerve, amely *mutár* – megengedett.⁷⁶⁶

Ezzel kapcsolatban írja a *Kehilát Jáákov*⁷⁶⁷, hogy a *bhémá* (állat) szó tulajdonképpen mozaikszó arra, hogy: „*bászár hájored min hásamájim* – Mennyből alászálló hús”⁷⁶⁸; mert ha az ember valóban a fentieknek megfelelően cselekszik, akkor bizonyosan *tiszta* lesz az ő „állata”.

A jobb és a bal kéz

A hasadt – kettéosztott patának van egy további jellegzetessége is.⁷⁶⁹ A pata azért van kettéosztva, hogy figyelmeztessen: e földön jártunknak, azaz evilági foglalatosságainknak magukban kell foglalniuk a következő két elvet: „a jobb kéz közel hús, a bal kéz pedig eltaszít.”⁷⁷⁰

⁷⁶⁴ 7-8. fej.; *Igeret Hákodek*, XXVI. szak.

⁷⁶⁵ A Kabbala nyelvén a *Klipá* – szó szerint héj, nem más, mint a világban fellelhető rossz elnevezése, mely valójában nem öncélú entitás, hanem csupán a jó körüli héj, az isteni eltakarója.

⁷⁶⁶ Cemách Cedek, *Or Hátorá, Vájikrá*, I. köt. 45-47. old.

⁷⁶⁷ Rabbi Jáákov Cvi Yolles, a *Mélo Hároim* szerzője.

⁷⁶⁸ *Kehilát Jákov*, s.v. *behémá*.

⁷⁶⁹ Az itt ismertetett magyarázatokon kívül lásd még *Likuté Szichot*, II. köt., *Röé*.

⁷⁷⁰ *Szotá* 47a. *Szánhedrin* 107b.

Vannak olyanok, akik kizárólag a „jobb kéz közel húz” elvét alkalmazzák, mindenfajta korlátozás nélkül. Úgy érvelnek, hogy annak érdekében, hogy nemzedékünk zsidóságát közelebb hozzuk a Tórához, megéri rugalmasabbak lennünk a Tóra dolgai-ban, sőt akár adaptálnunk is kell a Tórát, Isten ments, a mai trendekhez.

Meg kell hagyni, valóban cél, hogy minden zsidót közelebb hozzunk szellemi örökségéhez. Így áll a *Misnában*⁷⁷¹ is: „szeresd a teremtményeket, és hozd őket közel a Tórához.” Ez azt jelenti⁷⁷², hogy az embernek szeretnie kell, illetve közel kell hoznia még azokat is, akik pusztán „teremtményekként” vannak rangsorolva, azaz nincs más értékük, mint a tény, hogy ők is Isten teremtményei.⁷⁷³

Azonban azzal érvelni, hogy ez okból az embernek meg kellene – Isten ments! – *reformálnia* a Tórát – ami valójában *deformálást* jelent –, ellentmond mindennek, amit a Tóra képvisel. Ez egészen nyilvánvalóan kiderül magából a *Misnából* is, mivel abban az áll, hogy „*hozd őket közel a Tórához*”, és nem a Tóra változtatására, azaz az ő hajlamaik szerinti megreformálására buzdít.

Még ha igaz is lenne, hogy ez a fajta viszonyulás közelebb hozná ezeket az eltávolodott embereket, a Tóra-törvény eleve kizárja a Tóra akár csak nüánsznymi megváltoztatásának lehetőségét is, legyen az magának a szentírásnak a szövege vagy egy rabbinikus előírásé, még akkor is, ha azt egy nemrégiben élt irányadó mesterünk iktatta be.⁷⁷⁴

Az egyedül lehetséges változtatások azok, amelyekre hiteles próféta ad engedélyt; és még ilyenkor is a változtatás csupán *átmeneti* érvényű intézkedés lehet. Ilyen esetben a hozott intézkedés maga is a Tóra törvényének számít, nem csekélyebb érvényű, mint bármely más törvény, és mindenkinek be kell tartani azt. Ilyen eset volt Illés próféta esete is a Kármel hegyen: Illés hiteles próféta volt, utasításai pedig szükséghelyzetben meghozott, átmeneti érvényű rendelkezések voltak.⁷⁷⁵ Az ilyen eseteket kivéve a legkisebb mértékben is tilos eltérni a Tórától, tekintet nélkül annak esetleges pozitív hatásaira.

Egyébként az az igazság, hogy senki semmit nem fog elérni a változtatásokkal, és a zsidó népet sem fogja közelebb hozni a Tórához. Éppen ellenkezőleg: a dolgok sokkal rosszabbra fordulnak majd, és az elkövetők maguk is annyira belebonyolódnak a változtatásokba, hogy végül teljesen eltávolodnak a Tórától és a zsidóságtól.

Apósomnak, a *rebbe*-nek van egy jól ismert példázata: Amikor valaki elveszett a rengetegben, és egyszerre vérengző fenevadak között találta magát, egészen nyilvánvaló, hogy otthonából nem egyenesen az erdő sűrűjébe lépett. Legelőször a mindenség Urának királyi útját követte. Aztán egy alkalommal csupán egy hajszálnyit letért erről

⁷⁷¹ *Atyák tanításai* 1:12.

⁷⁷² *Likuté Szichot* I:99. old.; *Likuté Szichot* II:316. old.

⁷⁷³ *Tánjá*, 32. fej.

⁷⁷⁴ *A Tóra alapjainak szabályai* 9:1.; *A lázadók szabályai*, 1–3. fej.; *Tévelygők útmutatója* 2:39., 3:41.

⁷⁷⁵ *A Tóra alapjainak szabályai* 9:3.; *Széfer Hámicvot* I:172.

a királyi útról, majd ezt követően még egy hajszálnyit, hogy azután mindig egy újabb és újabb hajszálnyival térjen el az előző útirányokhoz képest. Végül pedig egyszeriben egy sűrű erdő közepében találta magát, vérengző fenevadaktól körülvéve.

4. fejezet

A kérődzés

A hasadt pata, mint ismérv önmagában még nem elég. Szükséges még a kérődzés ismérvé is.

Az embernek nagyon gondosan „el kell rágódnia” minden olyan világi tevékenységen, amelybe bele kíván fogni. Tisztáznia és döntenie kell, ha kell, ismételten is, vajon érdemes-e nekilátnia a dolognak, és ha igen, akkor hogyan. Csupán ekkor válik a tervezett tevékenység „tisztá állattá”.

A zsidó filozófia elgondolása szerint az emberiség és a zsidó nép célja ezen a földön az úgynevezett *birur*, a fizikai világ nemesítése. A kabbala szerint minden fizikai dologban isteni szikrák vannak elrejtve, és az ember feladata ezeket az általa végrehajtott nemes célú cselekedetekkel felemelni. Chászid terminológiában ez a *birurim* folyamata, ez a megtisztítás és megnemesítés/fölemelés koncepcióját jelenti: a teremtett valóság megtisztítása, és a végső célhoz, az isteni szándékhoz való fölemelése. *Birur* azt jelenti, hogy kiostálni, kiszűrni a szent szikrákat (az „isteni szikrákat”) a *kelipot*-ból (a gonosz, avagy a profán tartományából). Ezek a szikrák bele vannak ágyazódva a *kelipot*-ba, hogy létezhesse, és betölthessék a teremtésre irányuló isteni szándékban kijelölt szerepüket. Amikor az ember a tórai elrendelés szerint viszonyul a teremtett valósághoz (*aktívan*, azaz úgy, hogy *csinál* valamit; vagy *passzívan*, azaz úgy, hogy *tartózkodik* bizonyos dolgok megtételétől), akkor ő és az a valóság megnemesedik, átitatódik szentséggel. Azokban az esetekben, amikor az ember nem az elrendelt módon viszonyul a teremtett dolgokhoz, s különösen akkor, amikor rossz célra vagy a Tóra utasításaival ellenkező módon használja azokat, e tárgyakkal egyetemben lealacsonyodik, és elmerül a tisztátalanságban.

A Kabbala a *birur* kétlépcsős folyamatáról beszél: a *birur Bán*-ról és a *birur Má*-ról. A *Má* és a *Bán* Isten neveit jelölő kifejezések. A legfelsőbb istennév: *Hávájá* négy betűből áll, amelyeket magánhangzókkal kiegészítve, egymástól eltérő módon lehet leírni. Az egyik lehetséges variáció: יו"ד ה"א וא"ו ה"א. Ezeknek a betűknek a számértéke (*gimátriá*-ja) 45, héberül מ"ה, és ezt hívják úgy, hogy a *Má* Név. Egy másik variáció: יו"ד ה"ה וא"ו ה"ה. Ezeknek a betűknek az összege 52, héberül ב"ן, és ezt hívják úgy, hogy a *Bán* Név. Mint minden Név, ez a kettő is speciális, a teremtett világot befolyásoló isteni megnyilvánulásokat, kisugárzásokat, vagy kiáradásokat jelöl. A *Má* Isten őseredeti Transzcendenciájára, a *Bán* pedig Isten őseredeti Immanenciájára utal.

Hogy miképpen befolyásolják ezek a nevek a teremtést, az jól látható ezeknek a kifejezéseknek egy másik aspektusában: a *Má* mint önálló szó, azt jelenti: „mi?”, mint abban, hogy: „Mik vagyunk mi?”⁷⁷⁶ (Rási: „miféle fontossággal bírnak?”). Ez tehát

⁷⁷⁶ 2Mózes 16:7–8.

totális önmegtagadásra utal, amely egészen addig a pontig megy el, ahol az ember egyszerre ráeszmél, valódi létezéssel egyedül Isten bír. A „Má” *gimátriá*-ja (számértéke) – 45 – ugyanaz, mint az אָדָם-é (*ádám*)⁷⁷⁷ – az emberre utaló legfennköltebb kifejezésé⁷⁷⁸.

A „Bán” *gimátriá*-ja (52) ugyanaz, mint a בְּהֵמָה-é (*behémá*, állat; barom)⁷⁷⁹, mert ez egy alacsonyabb szintű, a teremtett valóságra utaló manifesztáció, nem úgy, mint a *Má*, amely fölötté áll a teremtésnek (Isteni Transzcendencia).

A *birur* folyamata, a teremtett létezők megtisztítása és megneemesítése, a *Bán* Névben benne foglalt isteni tudaton keresztül történik. A szentség szikráit ez a Név szabadítja ki. Ezért mondják azt⁷⁸⁰, hogy a *behémá* kifejezés (amelynek *gemátriá*-ja – mint azt már említettük – 52, azaz *Bán*) tulajdonképpen mozaikszó arra, hogy *biruré hánicucin min hákelipot* (a szikráknak a *kelipot*-ból való kiszabadítása, majd megneemesítése, felemelése). Ez a *birur* első szintje: a jónak a rossztól való elválasztása, a *kelipát* *nogá* és az állati lélek megtisztítása. Ez szimbolizálja az isteni szupremácia felismerését és tudatosítását, avagy a *bitul hájes*-t – az ego, az önhittség, vagy önérdék-érvényesítés megtagadását emberben és anyagban egyaránt. Ez azonban még mindig nem a legmagasabb szint.

Miután megtörtént a *birur Bán*, még ott van a *birur Má* magasabb szintje, ahol nem csupán a *bitul hájes*, az istenivel szembeni önfeladás van jelen, hanem valódi és abszolút én-megsemmisítés, az „Istenen kívül semmi más nem létezik” felismerésének értelmében. Ez a legmagasabb szintű szublimáció.⁷⁸¹

Ez a „kérődzés” misztikus koncepciója: nem megelégedni egyszeri „elemekre bontás”-sal, tisztázással és megtisztítással, hanem megismételni mindezt a még tökéletesebb eredmények érdekében.

5. fejezet

A hagyomány ereje

Ebben a szövegösszefüggésben van még egy, a szárnyasok tisztaságának ismerveiből levonható következtetés.

A szárnyasok esetében nem hagyatkozhatunk kizárólag a külsődleges ismérvekre, szükségünk van a hagyományra is, amely szentesíti annak a madárfajnak a tisztaságát.⁷⁸² Felmerül hát a kérdés: miért van szükség ilyen hagyományra? Az ismérvek szemügyre vétele látszólag elég kellene, hogy legyen az állat kategorizálásához. A

⁷⁷⁷ *Tikuné Zohár*, Bev. 7b.; vö. *Zohár* 1:24a.

⁷⁷⁸ *Zohár* 3:48a.

⁷⁷⁹ Lásd *Tánjá*, a 46. fej. vége.

⁷⁸⁰ *Kehilát Jákov*, s.v. *behémá*.

⁷⁸¹ Minderről lásd *Torá Or*, *Vájchi*, 47d. oldal; *Likuté Torá*, *Bálák*, 69a. oldal; *Széfér Hálikutim-Cemách Cedek*, s.v. mem, 121. oldal.

⁷⁸² *Sulchán Áruch*, *Jore Déá* 82:3.

szárnyasok esete mindazonáltal megtanít minket arra, hogy az ember nem hagyatkozhat kizárólagosan saját értelmére. Előfordulhat, hogy az ember tanulmányozza és követi a *Sulchán Árucho*t, sőt, amelyet saját értelme „még a törvény szigorú követelményeit is meghaladónak” ítél, s, Isten ments, mégsem ért az egészből semmit, és a gyakorlatban messze távol van a valóságtól. Kell, hogy legyen egy hagyomány! Az a szó, hogy *meszorá* – hagyomány, rokon azzal a szóval, hogy *meszirá*, azaz odaadás és egymáshoz kötöttség *hitkásrut*. Kell, hogy legyen az emberben *hitkásrut* egy tanítóhoz, egy rebbéhez, egy „mestervadász”-hoz, azaz egy rabbihoz, aki már jó ideje azzal van elfoglalva, hogy zsidó lelkeket ment, aki „meghitt viszonyban van velük, és mindenkit külön-külön ismer”, és aki ily módon megmentheti őket a rossz hajlam csábításaitól.

Hasonlóan ahhoz, ahogy a tiszta madarak felismerésének hagyományáról a Talmud⁷⁸³ azt írja: „A *tiszta madarak* fogyasztása terén a hagyományra támaszkodunk. Egy vadásznak hiszünk, amikor azt mondja: „Az én mesterem – egy mestervadász – hagyományozta rám az ismeretet, hogy ez a madár tiszta”... feltéve, ha az illető vadász valóban ismeri a madarakat és azok fajtáit (azaz osztályozását).”

Egy jártas vadász képes megkülönböztetni egymástól az ehető és a fogyasztásra nem alkalmas madarakat. Nagy tapasztalatából adódóan tudja, hogyan kell csapdába csalni és legyőzni a különböző állatokat. Ugyanez vonatkozik a spirituális szintekre is, azaz a *jécer hárára*. A jó „vadász”, a tapasztalt szellemi vezető, a Rebbe képes felismerni az állati lelkek különböző „fajait” és azok furfangjait, csalafintaságait.

⁷⁸³ *Chulin* 63b.

A ZSIDÓ TUDOMÁNYOK

Fejezetek a klasszikus forrásokból

10. Házasság, szexualitás

A házasság és a nemi élet a Bibliában

Szaporodjatok és sokasodjatok

IMózes 1:27–28.

27. És teremtette Isten az embert az ő képmására, Isten képmására teremtette őt; férfinak és nőnek teremtette őket. **28.** Megáldotta őket Isten és mondta nekik Isten: Szaporodjatok, sokasodjatok, töltsétek be a földet és hódítsátok meg; és uralkodjatok a tenger halán, az ég madarán és minden élőn, mely mozog a földön.

Az asszony teremtése

IMózes 2:18–24.

18. És mondta az Örökkévaló Isten: Nem jó, hogy az ember egyedül van, alkotok számára segítőt, neki megfelelőt... **21.** Akkor bocsátott az Örökkévaló Isten mély álmot az emberre, hogy elaludt; ekkor kivett egyet annak bordáiból és húst zárt helyébe. **22.** És alakította az Örökkévaló Isten a bordát; melyet kivett az emberből, asszonnyá és elvitte azt az emberhez. **23.** Akkor mondta az ember: Ez immár csontomból való csont és húsból való hús; azért neveztessek némbenem, mert az emberből vétetett az. **24.** Azért hagyja el a férfi az ő atyját és anyját és ragaszkodik feleségéhez, hogy legyenek egy testté.

Izsák és Rebeka

IMózes 24:1–67.

1. Ábrahám öreg volt, előrehaladt korú; és az Örökkévaló megáldotta Ábrahámot mindennel. **2.** És mondta Ábrahám az ő szolgájának, háza vénjének, aki rendelkezett mindenben, amije volt: Tedd csak kezedet csípőm alá! **3.** Én megesketlek téged az Örökkévalóra, az ég Istenére és a föld Istenére, hogy nem veszel feleséget fiamnak a Kánaáni leányai közül, akinek közepette én lakom; **4.** hanem országomba, szülőföldemre méssz el és veszel feleséget az én fiamnak, Izsáknak...

10. És vett a szolga tíz tevét urának tevéi közül és elment; urának minden java az ő kezében volt. Fölkerekedett és elment Áram-Náháráimba, Nochér városába. **11.** És letérdeltette a tevéket a városon kívül, a kútnál, estnek idején, amidőn kimennek a vízmerítők. **12.** És mondta: Örökkévaló, Istene az én uramnak, Ábrahámnak! Mutasd csak rendelésedet előttem ma és művelj kegyelmet az én urammal, Ábrahámval. **13.** Íme, én állok a vízforrásnál és a város embereinek leányai kijönnek vizet meríteni; **14.** Legyen tehát, hogy a leány, akinek mondani fogom: Nyújtsd csak korsódat, hogy igyam, ő pedig azt mondja: Igyál és tevéidet is megítatom – azt jelölted ki a te szolgádnak, Izsáknak és erről tudom meg, hogy kegyelmet műveltél az én urammal. **15.** És történt, ő még nem végzett azzal, hogy beszéljen, íme jött Rebeka, aki született

Beszúlnak Milkó fiának, aki Nóchornak, Ábrahám testvérének felesége volt, és korszója a vállán...

59. És elbocsátották Rebekát, az ő nővérüket és dajkáját, meg Ábrahám szolgáját és az ő embereit. **60.** És megáldották Rebekát és mondták neki: Nővérünk te, légy tízezrek ezreivé és foglalja el magzatod az ő gyűlölőinek kapuját. **61.** És fölkerekedett Rebeka, meg szolgáló leányai, nyargaltak a tevéken és elmentek a férfi után; és vette a szolgáló Rebekát és elment.

62. Izsák pedig jött, érkezvén Lácháj-Rói kútjától; ő pedig a déli országban lakott. **63.** És kiment Izsák sétálni a mezőre estefelé, fölvetette szemeit és látta, hogy íme tevék jönnek. **64.** Rebeka fölvetette szemeit és meglátta Izsákot és lecsúszott a tevéről. **65.** És mondta a szolgának: Ki az a férfi, aki a mezőn élénk jön? És a szolgáló mondta: Ő az én uram. Erre vette a fátyolt és befödte magát. **66.** És elbeszélte a szolgáló Izsáknak mindazon dolgokat, amiket végzett. **67.** Izsák bevitte őt (Rebekát) Sárának, az ő anyjának sátrába, elvette Rebekát és felesége lett neki és szerette őt; így megvigasztalódott Izsák az anyja után.

Jákob és a két nővér

IMózes 29:15–30.

...**15.** Ekkor mondta Lábán Jákobnak: Vajon azért, mert rokonom vagy te, szolgálnál engem ingyen? Add tudtomra, mi legyen a béred? **16.** Lábánnak pedig volt két leánya: a nagyobbik neve Léa, a kisebbik neve pedig Ráchel. **17.** Léa szemei azonban gyengék voltak, Ráchel pedig szép alakú és szép ábrázatú volt. **18:** És Jákob szerette Ráchelt; és mondta: Szolgáljak téged hét évig Ráchelért, kisebbik leányodért. **19.** És mondta Lábán: Jobb, ha neked adom őt, mintha adom őt más férfinak; maradj nálam. **20.** És szolgált Jákob Ráchelért hét évig; és olyanok voltak szemeiben, mint egynéhány nap, mivelhogy szerette őt. **21.** És mondta Jákob Lábánnak: Add ide feleségemet, mert leteltek napjaim; hadd menjek be hozzá. **22.** Erre egybegyűjtötte Lábán a helység összes embereit és csinált lakomát. **23.** És volt este, vette leányát, Leát és bevitte őhöz; ő pedig bement hozzá. **24.** És Lábán odaadta neki Zilpót, az ő szolgálóját, Léa lányának szolgálóul. **25.** És volt reggel, íme Léa az; akkor mondta Lábánnak: Mít tettél velem? Nem-e Ráchelért szolgáltam nálad, miért csaltál meg? **26.** És mondta Lábán: Nem tesznek úgy a mi helységünkben, hogy odaadják az ifjabbikat az idősebb előtt. **27.** Töltsd ki ennek a hetét és odaadjuk neked amazt is, a szolgálót, mellyel majd szolgálsz nálam még másik hét évig. **28.** És Jákob úgy tett; kitöltötte emennek a hetét is azt neki adta Ráchelt, a leányát öneki feleségül. **29.** És odaadta Lábán Ráchelnek, az ő leányának Bilhót, az ő szolgálóját, öneki szolgálóul. **30.** Bement (Jákob) Ráchelhez is és jobban szerette Ráchelt Leánál; és szolgált nála még másik hét évig....

A héber rabszolgaleány

2Mózes 21:7–10.

7. Ha pedig eladja valaki az ő leányát szolgálóul, ez ne menjen el; mint a szolgák elmennek. 8. Ha visszatetszik az ő ura szemeiben, aki magának szánta, akkor váltassa ki; idegen népnek eladni nincs hatalma, miután hűtlen volt hozzá. 9. Ha pedig fiának szánja őt, a lányok joga szerint cselekedjék vele. 10. Ha másikat vesz magának, amannak élelmezését, ruházását és lakását ne vonja meg...

Csábítás

2Mózes 22:15–16.

15. Ha valaki elcsábít hajadont, ki nincs eljegyezve és vele marad, jegybérrel vegye el magának feleségül; 16. ha vonakodik az atyja, hogy neki adja, akkor mérjen le ezüstöt a hajadonok jegybére szerint...

A vegyesházasság tilalma

5Mózes 7:1–4.

1. Ha elvisz téged az Örökkévaló, a te Istened az országba, ahova te bemész, hogy elfoglaljad azt és kiűz sok népet előled, a Chittit, a Girgosit, az Emórit, a Kánaánit, a Perizzit, a Chivvit és a Jevúszit, hét nemzetet, számosabbakat és hatalmasabbakat nálad, 2. és elédadja őket az Örökkévaló, a te Istened és te megvered őket, akkor irtsd ki őket, ne köss velük szövetséget és ne könyörülj rajtuk. 3. Ne házasodjál velük össze, leányodat ne add az ő fiának és leányát ne vedd el a te fiadnak, 4. mert eltéríti fiadat tőlem, hogy szolgáljanak más isteneket, és fölgerjed az Örökkévaló haragja ellenetek és elpusztít téged hamarosan.

Tiltott házasságok

3Mózes 18:1–26.

Bevezető intelem

1. És szólt az Örökkévaló Mózeshez, mondván: 2. Szólj Izrael fiaihoz és mondd nekik: Én vagyok az Örökkévaló a ti Istenetek. 3. Egyiptom országának cselekedete szerint, amelyben laktatok, ne cselekedjétek és Kánaán országának cselekedete szerint, ahová én viszlek benneteket, ne cselekedjétek, törvényeik szerint ne járjatok; 4. rendeleteimet tegyétek meg és törvényeimet őrizzéték meg, hogy járjatok szerintük; én vagyok az Örökkévaló, a ti Istenetek. 5. Őrizzéték meg törvényeimet és rendeleteimet, melyeket megtesz az ember, hogy éljen általuk; én vagyok az Örökkévaló.

Felsorolás

6. Senki közületek bármely vérrokonához ne közeledjék, hogy fölfedje szemérmét; én vagyok az Örökkévaló. **7.** Atyád szemérmét és anyád szemérmét föl ne fedd; anyád ő, föl ne fedd szemérmét. **8.** Atyád feleségének szemérmét föl ne fedd; atyád szemérme az. **9.** Nővérednek, atyád leányának, vagy anyád leányának szemérmét – a háznak szülöttje, vagy kint született legyen – ne fedd föl szemérmüket. **10.** Fiad leányának vagy leányod leányának szemérmét – föl ne fedd szemérmüket, mert a te szemérmed azok. **11.** Atyád felesége leányának szemérmét – atyád szülöttje, nővéred ő – föl ne fedd szemérmét. **12.** Atyád nővérenek szemérmét föl ne fedd, mert atyád vérrokona ő. **13.** Anyád nővérenek szemérmét föl ne fedd, mert anyád vérrokona ő. **14.** Atyád fivérének a szemérmét föl ne fedd, feleségéhez ne közeledj, nagynénéd ő. **15.** Menyed szemérmét föl ne fedd, fiad felesége ő, föl ne fedd szemérmét. **16.** Fivéred feleségének szemérmét föl ne fedd, fivéred szemérme ő. **17.** Nőnek és leányának szemérmét föl ne fedd, fiának leányát vagy leányának leányát el ne vedd, hogy fölfedd szemérmét, vérrokonok ők, fajtalanság az. **18.** Nőt a nővérehez hozzá el ne végy, vételkedést gerjesztve, fölfedvén szemérmét ő mellette az életében.

Erkölcstelen tettek tilalma

19. Nőhöz tisztulásának tisztátalanságában ne közeledj, hogy fölfedd szemérmét. **20.** Felebarátod feleségével ne közösülj megtisztátalanodván vele... **22.** Férfiúval ne hálj, amint hálj, amint hálnak nővel; utálat az. **23.** Semmi barommal ne közösülj megtisztátalanodván vele; és nő ne álljon a barom elé, hogy egyesüljön vele – keveredés az.

24. Ne tisztátalanítsátok meg magatokat mindezek által, mert mindezek által lettek tisztátalanná a nemzetek, amelyeket én elűzök előletek; **25.** és tisztátalanná vált az ország és megbüntettem azon az ő bűnét, és kivetette az ország az ő lakóit. **26.** Ti pedig őrizzétek meg törvényeimet és rendeleteimet, hogy ne tegyetek semmit mindez utálatosságok közül, a bennszülött és az idegen, aki köztetek tartózkodik.

A paráznság tilalma

3Mózes 19:29.

29. Ne szentségtelenítsd meg leányodat, hogy paráznságra engedd, hogy ne paráználkodjék az ország és megteljen az ország fajtalansággal.

Büntetések tiltott házasságok miatt

3Mózes 20:7–22.

7. Szenteljétek meg magatokat, hogy szentek legyetek, mert én vagyok az Örökkévaló, a ti Istenetek. **8.** Őrizzétek meg törvényeimet, hogy megtegyétek azokat: én vagyok az Örökkévaló, aki megszentel benneteket.

10. A mely férfi házasságot tör valakinek feleségével – ki házasságot tör felebarátja feleségével, ölessék meg a házasságtörő férfi és a házasságtörő nő. **11.** A mely férfi hál az atya feleségével, atya szemérmét fedte föl; ölessenek meg mindketten, vérbűnük van rajtuk. **12.** A mely férfi hál menyével, ölessenek meg mindketten, kevedést követtek el, vérbűnük van rajtuk. **13.** A mely férfi hál férfival, a mint hálnak nővel, utálatot követtek el mindketten, ölessenek meg, vérbűnük van rajtuk. **14.** A mely férfi elvesz egy nőt és annak anyját, fajtalanság az; tűzben égessék el őt és azokat, hogy ne legyen fajtalanság köztetek. **15.** A mely férfi közösül barommal, ölessék meg; a barmot pedig üssétek agyon. **16.** A mely nő közeledik bármely baromhoz, hogy az egyesüljön vele, öld meg a nőt és a barmot, ölessenek meg; vérbűnük van rajtuk. **17.** A mely férfi elveszi nővérét, atya leányát vagy anyja leányát, és látja szemérmét s a nő látja az ő szemérmét, gyalázat az, irtassanak ki népük fiainak szemei előtt; nővére szemérmét fedte föl, bűnét viselje. **18.** A mely férfi hál tisztulásában szenvedő nővel és felfödi szemérmét, forrását meztelenítette meg, a nő pedig fölfedte vérének forrását; irtassanak ki mindketten népük közül. **19.** Anyád nővérének és atyád nővérének szemérmét föl ne fedd, mert vérrokonát meztelenítette meg, bűnüket viseljék. **20.** A mely férfi hál nagynénjével, nagybátyjának szemérmét fedte föl; vétküket viseljék, gyermektelenül haljanak el. **21.** A mely férfi elveszi fivérének feleségét, fertőzet az; fivérének szemérmét fedte föl, gyermektelenek lesznek.

Intés

22. Őrizzétek meg minden törvényeimet és minden rendeleteimet és tegyétek meg azokat, hogy ki ne vessen benneteket az ország; amelybe viszlek benneteket, hogy lakjatok benne...

Rendelkezés a kohénok házasságáról

3Mózes 21:1., 7., 10., 13–15.

Az egyszerű kohén

1. És szólt az Örökkévaló Mózeshez: Szólj a papokhoz, Áron fiaihoz és mondd nekik:... **7.** Parázna nőt vagy meggyaláztatottat el ne vegyenek, és nőt, aki elvált férjétől, ne vegyenek el; mert szent (a pap) az ő Istenének....

A főpap

10. És az a pap, aki nagyobb testvéreinél, akinek fejére öntötték a kenetolajat és fölavatták, hogy felöltse a ruhákat... **13.** Ő csak hajadon nőt vegyen el; **14.** özvegyet, elváltat és meggyaláztatottat, paráznát, ezeket el ne vegye, hanem hajadont az ő népéből vegyen nőül, **15.** hogy meg ne szentségtelenítse magzatát népe között, mert én vagyok az Örökkévaló, a ki őt megszenteli.

Menyasszony ellen emelt vádak

5Mózes 22:13–21.

13. Ha valaki feleséget vesz magának, bemegy hozzá, azután meggyűlöli; **14.** és ráfog hamis vádat és kelt róla rossz hírt és azt mondja: Ezt a nőt elvettem, közeledtem hozzá és nem találtam szüziességét **15.** Akkor vegye a leány apja és anyja és vigye ki a leány szüziessége jeleit a város véneihez, a kapuba. **16.** És mondja a leány atyja a véneknek: Leányomat odaadtam ennek a férfiúnak feleségül, de ez gyűlöli őt. **17.** És íme ráfog hamis vádat, mondván: Nem találtam leányod szüziességét, és ezek leányom szüziességének jelei; és terjesszék ki a ruhát a város vénei előtt. **18.** És vegyék a város vénei a férfiút és fenyítsék meg; **19.** bírságot adják meg őt száz ezüstre és adják azt a leány atyjának, mert rossz hírt keltett Izrael szüzére, neki pedig legyen feleségül, nem bocsáthatja el egész életén át.

20. Ha pedig igaz volt az a dolog és nem találtatott a leánynak szüziessége, **21.** akkor vezessék a leányt atyja házának bejáratához és kövezzék meg városának emberei kövekkel, hogy meghaljon, mert aljasságot követett el Izraelben, paráználkodván atyja házában. Így irtsd ki a gonoszt közepedből.

A házasságtörés

5Mózes 22:22.

22. Ha rajta érnek valakit, hogy hál férjes nővel, haljanak meg mindketten; a férfi, aki hált a nővel, meg a nő. Így irtsd ki a gonoszt Izraelből.

A nemi erőszak

5Mózes 22:23–29.

23. Ha szűz leány eljegyeztetett egy férfiúnak és valaki éri őt a városban és vele hál, **24.** akkor vezessétek ki mindkettőt ama város kapujába és kövezzétek meg őket kővel, hogy meghaljanak; a leányt, mivelhogy nem kiabált a városban és a férfiút, mert meggyalázta felebarátja feleségét. Így irtsd ki a gonoszt közepedből. **25.** De ha a mezőn éri a férfiú az eljegyzett leányt, és megragadja őt a férfiú és hál vele; akkor haljon meg a férfiú, aki vele hált, egyedül. **26.** A leánynak azonban ne tégy semmit, a leánynak nincs halálos vétke, mert mintha rátámad, valaki felebarátjára és megöli, olyan ez a dolog; **27.** mert a mezőn érte őt, kiálthatott az eljegyzett leány, nem volt semmi, aki segített neki.

28. Ha valaki talál egy szűzleányt, aki nem eljegyzett, megragadja és hál vele és rajta érik őket, **29.** akkor adjon a férfiú, aki, vele hált, a leány atyjának ötven ezüstöt és az legyen az ő felesége, mivelhogy meggyalázta; nem bocsáthatja el egész életén át.

Tilos a házasság a mostoha anyával

5Mózes 23:1.

1. Ne vegye el senki az atyja feleségét és ne fődje föl atyja leplét.

A fattyú

5Mózes 23:2–3.

2. Ne jusson be zúzott heréjű vagy elvágott tagú az Örökkévaló gyülekezetébe. 3. Ne jusson be fattyú az Örökkévaló gyülekezetébe; még tizedik nemzedéke se jusson be az Örökkévaló gyülekezetébe.

Más népek fiai kik kizárattak a gyülekezetből

5Mózes 23:4–9.

4. Ne jusson be ammónita és móabita az Örökkévaló gyülekezetébe; tizedik nemzedéke se jusson be az Örökkévaló gyülekezetébe, mindörökké. 5. Azért, mert nem jöttek elétek kenyérrel és vízzel az úton, mikor kivonultatok Egyiptomból és mivel-hogy fölbérelte ellened Bileámot, Beór fiát, Peszórból, Áram-Náharáimban, hogy el-átkozzon téged... 8. Ne utáld az edómitát, mert testvéred ő; ne utáld az Egyiptomit, mert idegen voltál az ő országában. 9. Gyermekük, akik születnek nekik, a harmadik nemzedék jusson be közülük az Örökkévaló gyülekezetébe...

Erkölcstelenség

5Mózes 23:18–19.

18. Ne legyen paráznaságra szentelt nő Izrael leányai közül és ne legyen paráznaságra szentelt férfi Izrael fiai közül. 19. Ne vidd be a parázna nő bérét és az eb árát az Örökkévaló, a te Istened házába bármely fogadalom fejében; mert az Örökkévaló, a te Istened utálatosa mindkettő...

Válás

5Mózes 24:1–4.

1. Ha valaki feleséget vesz magának és férjévé lesz, akkor lesz, ha nem talál az kegyet szemeiben, mert talált rajta valami szemérmetlen dolgot és ír neki válólevelet, kezébe adja és elküldi házából, 2. az elmegy házából és megy és más férfiúé lesz, 3. de meggyűlöli őt az utóbbi férfi és ír neki válólevelet, kezébe adja és elküldi házából vagy ha meghal az utóbbi férfi, aki elvette feleségül: 4. nem szabad az első férjének, aki elküldte, visszavennie, hogy felesége legyen neki, miután megfertőztetett, mert utálat az az Örökkévaló színe előtt; és ne vidd vétekre az országot, melyet az Örökkévaló, a te Istened ad neked örökségül.

A házasság első éve

5Mózes 24:5.

5. Ha valaki vesz új feleséget, ne vonuljon ki a sereggel és ne jusson rá semmi teher; szabad legyen háza számára egy évig, hogy örvendeztesse feleségét, akit elvett...

Sógorházasság

5Mózes 25:5–10.

5. Ha együtt laknak testvérek és meghal az egyik közülük, és fia nincs neki, ne legyen a halottnak felesége (családon) kívül idegen férfié, sógora menjen be hozzá és vegye őt nőül, sógorsági házassággal vegye el. 6. És legyen, az elsősülött, akit szülni fog, maradjon meghalt testvére nevében, hogy ne töröltessék a neve Izraelből. 7. De ha nem akarja a férfi elvenni sógorasszonyát, akkor menjen ki sógorasszonya a kapuba, a vénekhez és mondja: Sógorom vonakodik fenntartani az ő testvérenek nevét Izraelben, nem akar engem sógorsági házassággal elvenni. 8. És hívják meg városának vénei és szóljanak hozzá; ő meg odaáll és azt mondja: Nem akarom elvenni, 9. akkor lépjen oda sógorasszonya hozzá a vének szemei láttára, húzza le saruját a lábáról és köpjön ki előtte; szólaljon föl és mondja: Így történjék a férfival, aki nem építi föl testvérenek a házat. 10. És neveztessék el Izraelben: Saruja-lehúzottak háza.

Jehudá és Támár története

1Mózes 38. fejezet

1. És történt abban az időben, elment Jehúda a testvéreitől és betért egy adullámi férfiúhoz, neve Chíra. 2. És meglátta ott Jehúda egy Súá nevű kanaáni férfiúnak a leányát, elvette és bement hozzá. 3. És viselős lett, és szült egy fiút, és elnevezte Érnek. 4. És ismét viselős lett és szült egy fiút és elnevezte Ónának. 5. És ismét szült egy fiút és elnevezte Sélának; ő pedig Kezibben volt, midőn szülte azt. 6. És vett Jehúda feleséget Érnek, az elsősülöttjének, neve Támár. 7. De Ér, Jehúda elsősülöttje rossz volt Isten szemeiben, és megölte az Örökkévaló. 8. És mondta Jehúda Ónának: Menj be testvéred feleségéhez és sógorképen vedd el és támassz magzatot testvérednek. 9. És tudta Ónán, hogy nem az övé lesz a magzat és volt, ha bement testvére feleségéhez, a földre vesztette, hogy ne adjon magzatot testvérenek. 10. És rossznak tetszett az Örökkévaló szemeiben, a mit tett és megölte őt is. 11. Akkor mondta Jehúda Támárnak, a menyének: Maradj özvegyen atyád házában, a míg nagy lesz Sela fiam; mert azt gondolta, hátha meghal ő is, mint testvérei. És elment Támár és maradt atyja házában. 12. Sok idő múlt el és meghalt Súá leánya, Jehúda felesége; és megvigasztalódott Jehúda és fölment juhainak nyírőihez, ő és Chíra, az ő adullámi barátja, Timnába. 13. És tudtára adták Támárnak, mondván: Íme, ipad fölmegy Timnába juhait nyírni. 14. És letette özvegysége ruháit magáról, elfödte magát fátyollal és beburkolózott és leült Énájim bejáratán, mely a Timnába való úton van, mert látta, hogy nagy lett Sela és ő nem adatott hozzá feleségül. 15. És meglátta őt Jehúda

és paráznának gondolta, mert elfödte arcát. **16.** És letért hozzá az útra és mondta: No-sza, kérlek, hadd menjek be hozzád - mert nem tudta, hogy a menyé. Mondta: Mit adsz nekem, ha bejössz hozzám? **17.** És mondta: Én küldök majd egy kecskegödölyét a nyájából. Mondta: Ha adsz zálogot, a míg elküldöd. **18.** És mondta: Mi az a zálog, a mit adjak neked? Mondta: Pecséted, zsinórod és a botod, mely kezekben van. És oda-adta neki, bement hozzá, és viselős lett tőle. **19.** És fölkel, elment és letette fátyolát magáról, és felöltötte özvegysege ruháit. **20.** És elküldte Jehúda a kecskegödölyét az ő adullámi barátja által, hogy átvegye a zálogot az asszony kezéből, de nem találta. **21.** És megkérdezte a helysege embereit, mondván: Hol van a szentelt nő, a ki Énájimban az út mellett van? Mondták: Nem volt erre szentelt nő. **22.** És visszatért Jehúdához és mondta: Nem találtam meg őt, és a helység emberei is mondták: Nem volt erre szentelt nő. **23.** És mondta Jehúda: Tartsa meg magának, nehogy csúffá legyünk; íme, elküldtem e gödölyét, te pedig nem talátlad meg őt. **24.** És történt mintegy három hónap múlva, tudtára adták Jehúdának, mondván: Paráználkodott Támár, a menyed, és íme, viselős is paráznaságból. És mondta Jehúda: Vezessétek ki, hogy elégeztessék. **25.** Éppen kivetették, ekkor küldött ipjához, mondván: Attól a férfitől, a kié ezek, vagyok én viselős; mondta ugyanis: Ismerd csak fel, kié ez a pecsét, a zsinór és a bot. **26.** És fölismerte Jehúda és mondta: Igazságosabb ő nálamnál, mivelhogy nem adtam őt Sela fiamhoz. És többé nem ismerte meg őt. **27.** És volt szülésekor, íme, ikrek a méhében. **28.** És volt, midőn szült, kinyúlt az egyiknek keze; akkor vett a bába és rákötött kezére piros fonalat, mondván: Ez jött ki először. **29.** S történt, a mint visszahúzta kezét, íme kijött testvére, és mondta: Mily rést törtél magadnak! És így nevezték őt el: Pérecz. **30.** Azután kijött testvére, a kinek kezén volt a piros fonal, és így nevezték el: Zérach.

Ánnon és Támár története

2Sámuel 13:1–21.

1. Történt ezután, Absalómnak, Dávid fiának volt szép nővére, neve Támár; azt megszerette Ánnon, Dávid fia. **2.** És kinja volt Ánnonnak egészen megbetegedésig nővére, Támár miatt, mert hajadon volt és lehetetlennek tetszett Ánnon szemeiben, hogy bármit is elkövesse rajta. **3.** Ánnonnak pedig volt egy barátja, neve Jónádáb, fia Simeának, Dávid testvérenek, s Jónádáb igen okos ember volt. **4.** És mondta neki: Miért vagy te egyre soványabb, oh királyfi, napról-napra? Ugye megmondod nekem. Mondta neki Ánnon: Támárt, Absalóm testvéremnek nővérét szeretem. **5.** Erre mondta neki Jónádáb: Feküdj ágyadra és tettesd magad betegnek; s ha majd jön az atyád, hogy téged lásson, így szólj hozzá: jöjjön csak Támár nővérem és adjon nekem kenyeret enni, készítse el szemem előtt az ételt, azért hogy lássam és kezéből egyem. **6.** Lefeküdt tehát Ánnon és betegnek tetette magát; eljött a király, hogy lássa őt, ekkor így szólt Ánnon a királyhoz: Jöjjön csak Támár nővérem és készítse szemem előtt két bélest, hogy kezéből egyem. **7.** Ekkor küldött Dávid a házba Támárhoz, mondván: Menj csak Ánnon testvéred házába és készítsd el neki az ételt. **8.** És elment Támár Ánnon testvérenek házába, az pedig feküdt; vette a tésztát, meggyúrta, elkészítette szemei előtt és megfőzte a bélest. **9.** Vette a serpenyőt s kitöltötte elé, de az vonakodott enni; s mondta Ánnon: Vezessetek ki mindenkit tőlem, és kiment mindenki tőle. **10.** Ekkor szólt Ánnon Támárhoz: Hozd be az ételt a kamarába, hadd egyem kezede-

ből; s vette Támár a bélest, melyet elkészített és bevitte Ámnón testvéreinek a kamrába. **11.** Odanyújtotta neki, hogy egyék; ekkor megragadta őt és mondta neki: Jöjj, feküdj mellém, nővérem. **12.** De mondta neki: Ne, testvérem, ne gyalázz meg, mert nem tesznek ilyesmit Izraelben, ne kövesd el ez aljasságot. **13.** S én hová vigyem gyalázatomat? Te pedig olyan lennél, mint a legaljasabbaknak egyike Izraelben! Most tehát beszélj csak a királlyal, mert nem tagad meg engem tőled. **14.** De nem akart hallgatni szavára, erőt vett rajta, meggyalázta és hált vele. **15.** Erre meggyűlölte őt Ámnón igen nagy gyűlölettel; sőt nagyobb volt a gyűlölet, mellyel gyűlölte, a szerelemnél, mellyel szerette volt; és mondta neki Ámnón: Kelj föl, menj! **16.** Mondta neki: Ne történjék e gonoszság, mely nagyobb a másiknál, melyet rajtam elkövettél, hogy elküldsz engem! De nem akart rá hallgatni. **17.** Hívta a legényét, aki őt szolgálta és mondta: Küldjétek csak ki mellőlem ezt itt és csukd be az ajtót utána. **18.** Volt pedig rajta tarka köntös, mert ily ruhákba öltözködnek a hajadon királyleányok. És elvezette őt szolgálja kifelé és becsukta utána az ajtót. **19.** Ekkor hamut hintett Támár a fejére, a rajta levő tarka köntöst pedig megszagatta; fejére tette a kezét és elment, egyre jajgatva. **20.** És szólt hozzá testvére Ábsálóm: Vajon testvéred Ámnón volt-e nálad? De most nővérem hallgass, testvéred ő, ne fordítsd szívedet e dologra. És maradt Támár elhagyottan testvéreinek Ábsálómnak házában. **21.** Dávid király pedig meghallotta mind e dolgokat, és haragjára volt nagyon. **22.** És nem beszélt Ábsálóm Ámnónnal, se rosszat, se jót, mert gyűlölte Ábsálóm Ámnónt amiatt, hogy meggyalázta nővérét, Támárt.

Talmud

Háísá nikhét...: Az eljegyzés módjai

A Talmud szövege

Kidusin, 2. lap első oldalától,
az 5. lap első oldal közepéig (kihagyásokkal);
a 41. lap első oldalának egy része

Az eljegyzés módjai

משנה. האשה נקנית בשלש דרכים,

1. §. Egy nő háromféleképpen „szerezhető meg” feleségnek egy férfi által.

וקונה את עצמה בשתי דרכים.

2. §. A férjzett asszony pedig kétféleképpen szerezheti vissza magát, azaz két-féle módon nyerheti vissza szabadságát ahhoz, hogy ismét férjhez mehessen egy másik férfihoz.

[A Misna az 1. §. bekezdést így magyarázza:]

נקנית בכסף, בשטר, ובביאה.

Asszonyt lehet szerezni (1) pénzzel – a férfi két tanú jelenlétében pénzt ad a nőnek, és azt mondja: „Íme, ennek elfogadása által el vagy jegyezve”, (2) házassági **okirattal**, amelyre a férfi azt írja: „Íme, el vagy jegyezve nekem”, és az okirat tanúk jelenlétében átadja a nőnek, **vagy (3) együtthálással**, amikor a pár tanúk jelenlétében belép egy elkülönített helyre. Itt a férfi eljegyzési szándékkal, intim kapcsolatot létesít a nővel. (A tanúk csupán a belépést kísérik figyelemmel, magát az aktust nem.)

בכסף – בית שמאי אומרים: בדינר ובשנה דינר. ובית הלל אומרים: בפרוטה ובשנה פרוטה.

Az első módszerről, a **pénzzel történő megszerzésről Bét Sámáj úgy tartotta:** ennek a pénznek a minimum értéke **egy ezüstdínár, vagy egy ezüstdínár értékű tárgy** kell hogy legyen⁷⁸⁴. **Bét Hilél azonban azt mondja:** az is elegendő, ha ennek a pénznek az értéke **egy prutá** (minimális értékű rézpenz), **vagy egy prutá értékű tárgy.**

⁷⁸⁴ Az érme ezüsttartalma kilencvenhat szem árpa súlyával volt egyenlő (*Maimonidész*, kommentár a Misnához). Értéke mai pénzben, kb. 575 forintnak felel meg.

כַּמָּה הִיא פְּרוּטָה ? אֶתְד מִשְׁמֹנֶה בְּאִיפֶר הָאֵיטְלָקִי.

És mennyit ér egy prutá? Az itáliai *iszár* egynyolcadát; egy *iszár* a dinár huszonnegyed része. Ilyenformán tehát egy pruta a dinár értékének 1/192-edét éri⁷⁸⁵.

[A Misna a 2. §. bekezdést így magyarázza:]

וְקוֹנָה אֶת עֲצָמָהּ בְּגִט, וּבְמִיתַת הַבַּעַל.

A férjezett asszony válólevéllel vagy a férje halálával szeresheti magát vissza, amikor is férjhez mehet egy másik férfihoz.

הַיְכֹמָה נִקְנִית בְּבִיאָה,

3. §. A *jövámát* (az özvegy sógornőt) a *jávámja* (a sógora) együttválással szeresheti meg, mellyel az asszony minden tekintetben a felesége lesz, és ezután már csak szabályos válólevéllel bocsátható el [azaz a *chálícá* már nem elegendő]⁷⁸⁶.

וְקוֹנָה אֶת עֲצָמָהּ בְּחִלְצָה, וּבְמִיתַת הַיָּבָם.

Az asszony pedig a *chálícá* szertartásával vagy a *jávám* halálával szeresheti magát vissza. Azaz ha inkább a *chálícát* választják, mint a *jibumot*, vagy ha a sógor meghal, mielőtt bármelyikre is sor került volna, az özvegyi státusz korlátozottsága feloldódik. [Ha azonban több *jávám* van, egyikük halála nem elegendő a *jövámá* szabaddá válásához.]

A pénzzel való eljegyzés bibliai forrása

GÖMÁRÁ

Miért a megszerzés kifejezést használja a Misna?

[A Gömárá itt kérdést tesz fel a Misna (a) bekezdésének megfogalmazásával kapcsolatban:]

גמרא. "הָאִשָּׁה נִקְנִית".

A Misna azt mondja: „EGY NŐ HÁROMFÉLEKÉPPEN SZEREZHETŐ MEG...”.

מֵאֵי שְׁנָא הָכָא דְתַנִּי "הָאִשָּׁה נִקְנִית", וּמֵאֵי שְׁנָא הָתָם דְתַנִּי "הָאִשָּׁה נִקְנִית" !

Miért használja itt a Misna a „megszerezni” kifejezést, amely birtoklásra utal, míg máshol, a 2. fejezet 1. Misnájában, más szót használ, azt mondja: „A FÉRFI...”

⁷⁸⁵ Az itáliai *iszár* négy szem árpa súlyával egyenlő súlyú ezüstpénz volt. Ilyenformán a *prutá* fél szem árpa súlyával egyenlő súlyú ezüst értékét hordozta (*Maimonidész*, kommentár a Misnához) – ami nagyjából 24 mg. ezüst. A pruta érteke mai pénzben, kb. 3 forintnak felel meg.

⁷⁸⁶ Bár a Tóra törvénye szerint az együttválás a sógorházasság érvényesítésének az *egyetlen* módja, a talmudi Bölcsék a *jövámá* eljegyzését – a *máámárt* – is kötelezővé tették. Ekkor a *kidusin* érdekében a sógor pénzt vagy házassági okiratot ad a *jövámának* (lásd *Jövámot* 50a.).

JEGYEZHETI EL...”? Nem lenne-e jobb, ha a mi Misnánk is az „eljegyez” szót használná, úgy fogalmazván: „Egy asszony eljegyezhető?”

[A Gómárá válasza:]

— מִשּׁוֹם דְּקָא בְּעֵי לְמִיתְנֵי כְּסָף,

Misnánk azért használja inkább a „megszerez” mintsem az „eljegyez” szót, mert itt a *kidusin* egyik lehetséges módjaként a „pénzről” is **beszélni akar**. A „megszerez” szó használatának külön jelentősége van a pénz általi eljegyzés esetében, ahogy azt az alábbiakban látni fogjuk.

A pénzzel való eljegyzés bibliai forrása

[Ahhoz, hogy a „megszerez” szó és a pénz kapcsolatát jobban megértsük, a Talmud itt tovább kérdez:]

וְכִסָּף מָנָא לָן ?

És azt honnan tudjuk, hogy a „pénz” érvényes módja a kidusinnak?

[A Gómárá válaszol:]

— גָּמַר קִיחָה קִיחָה מִשְׁדָּה עֶפְרוֹן,

A *gözérá sává*⁷⁸⁷, vagyis a „hasonló kifejezések” elve alapján két „*kichá*” kifejezésből következtetünk, mégpedig az *Efrón* mezejének megszerzése „*kichá*” szavából indulunk ki.

כְּתִיב הֵכָא: “כִּי יָקַח אִישׁ אִשָּׁה”, וְכִתִּיב הֵתָם: “נָתַתִּי כֶּסֶף הַשְּׂדָה קָח מִמֶּנִּי”.

Ugyanis itt a házassággal kapcsolatosan **az van írva**⁷⁸⁸: „Ha valaki *elvesz* („*kichá*”) egy nőt, és feleségévé teszi...”, és ott, amikor Ábrahám megvásárolta Efrón mezejét, a Machpélá barlangot, **az áll**⁷⁸⁹: „Megadom a mezőért árát, fogadd („*kichá*”) el tőlem”. Mivel tehát mindkét idézetben a „*kichá*” szó szerepel, így érthető, hogy a kettő ugyanazt a fogalmat takarja.

וְקִיחָה אִיקְרֵי קִנְיָן, דְּכְתִיב: “הַשְּׂדָה אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם”.

⁷⁸⁷ A *gözérá sává* a Tóra-értelmezés tizenhárom szövegmagyarázó elvének egyike. Ha a Tóra két, egyébként össze nem függő részében egy-egy hasonló szó vagy kifejezés fordul elő, a *gözérá sává* arra tanít minket, hogy ezek a passzusok kapcsolódnak egymáshoz, és az egyik szakasz törvénye a másik tárgyára is vonatkozik. A *gözérá sává* alapjául csak a szóbeli hagyományban erre a célra kijelölt szavak használhatók.

⁷⁸⁸ 5Mózes 24:1.

⁷⁸⁹ 1Mózes 23:13.

A „*kichá*” („fogadd el”) kifejezés egyértelműen a pénzzel való „megszerzésre” vonatkozik, ahogyan az Írás *Efrón* földjének megvásárlását is „megszerzési” műveletnek nevezi⁷⁹⁰: „...a mező, amelyet Ábrahám megszerzett...”.

(2/b oldal kezdődik)

[A Gómárá itt még egy helyet említ, ahol látjuk, hogy a „szerezni” („venni”) kifejezés egyértelműen a pénzzel való birtoklást jelöli:]

אי נמי: שְׂדוֹת בַּכֶּסֶף יִקְנוּ.

Ezenkívül: „Mezőket pénzen fognak venni...”⁷⁹¹. Látjuk, hogy ebben az idézetben is egy föld pénzért történő megvásárlását, a „venni”, „megszerezni” igével fejez ki az Írás.

תְּנִי הָאִשָּׁה נִקְנִית׃

Így tehát Misnánk helyesen használja itt a megszerzés szót: „EGY NŐ... SZEREZHETŐ MEG...”, mivel a „pénz” általi *kidusin* valóban a házasságkötés egyik törvényes módja, és a szó használata a forrásokra, az „...Ábrahám megszerzett...”, illetve a „...pénzen fognak venni...” kifejezésekre is utal.

A Misna szóhasználata

[Most, hogy bebizonyosodott, hogy a Misna szóhasználata helyes, a Gómárá a fent idézett 2. fejezet 1. Misna eltérő megfogalmazásával kapcsolatban teszi fel a kérdést:]

— וְנִתְּנִי הָתָם הָאִישׁ קוֹנֶה!

Ha valóban a „megszerez” szó a helyes, akkor miért nem az áll ott is (a későbbi Misnában), hogy „A FÉRFI MEGSZEREZHETI”, és miért az áll benne, hogy „A FÉRFI ELJEGYZHETI...”?

[A Gómárá válasza:]

— מֵעִיקָרָא תְּנִי לִישָׁנָא דְּאוּרִייתָא, וְלִבְסוּף תְּנִי לִישָׁנָא דְּרַבָּנָן.

Először, a traktátus nyitó Misnája az eljegyzés leírására az Írás terminológiáját, azaz a „megszerez” szót használja, amely az Írásnak abban részében jelenik meg, amelyik Ábrahám (föld)vásárlásáról szól, később pedig, a 2. fejezetbeli Misnában a rabbinikus terminológiát – az „eljegyez”, *mökádés* szót – használja a Misna szerzője.

וּמָאִי לִישָׁנָא דְּרַבָּנָן?

És mi a Rabbik ilyen szóhasználatának az értelme?

⁷⁹⁰ Uo. 25:10.

⁷⁹¹ Jeremiás 32:44.

[A válasz:]

– דָּאָס רַ לֵּה אַכּוּלֵי עַלְמָא כְּהֶקְדָּשׁ.

Az eljegyzésre használatos *kidusin* kifejezés a *hekdes* szó származéka, amely a megszentelt – általában a Szentélynék felajánlott – tulajdont jelenti. Tehát a *kidusin*, az eljegyzés aktusa által a férj **mindenki más számára tilalmassá teszi az asszonyt, hasonlóan a szent tulajdonokhoz**, amit tilos szent célon kívül másra használni.

[A Gömára most az első Misná szövegének szóhasználatát elemzi tovább:]

– וְנִיתְּנִי הֶכָּא “הָאִישׁ קוֹנֶה”!

Ahelyett hogy „EGY NŐ... SZEREZHETŐ MEG”, **miért nem azt tanítja a Misna, hogy „A FÉRFI MEGSZEREZHETI”**, ugyanúgy, ahogy a 2. fejezet 1. Misna azt mondja: „A FÉRFI ELJEGYZEHET...”?

[A Gömára így válaszol:]

– מִשּׁוּם דְּקָא בְּעֵי לְמִיתְּנָא סִיפָּא “וְקוֹנֶה אֶת עַצְמָהּ” בְּדִידָהּ – תְּנָא נְמִי רִישָׁא בְּדִידָהּ.

Mivel Misnánk későbbi (b) paragrafusa szintén a nő szemszögéből tanítja a törvényt: „AZ ASSZONY... SZEREZHETI VISSZA MAGÁT...”, ezért a Misna első paragrafusát szintén az asszony szemszögéből fogalmazza meg: „EGY NŐ HÁROMFÉLEKÉPPEN SZEREZHETŐ MEG”.

[A Talmud nem tartja kielégítőnek ezt a választ:]

– וְנִיתְּנִי “הָאִישׁ קוֹנֶה וּמְקַנֶּה”!

Ha az első Misna két paragrafusának egyeznie kell, akkor ugyanígy **taníthatná** mindkét törvényt a férfi szemszögéből, mondván: „**A férfi háromféleképpen szerezhet asszonyt, és kétféle módon bocsáthatja őt el...**” – ? –

[A Talmud így válaszol:]

– מִשּׁוּם דְּאִיכָּא מִיתַת הַבַּעַל, דְּלֹא רַ אִיהוּ קָא מְקַנֵּי, מִן שְׂמִיָּא הוּא דְּמְקַנֵּי לָהּ.

A (b) paragrafust mindenképp az asszony szemszögéből kellett megfogalmazni, **mivel** a két mód egyike, amellyel az asszony visszanyerheti szabadságát, **a férje halála, amely esetben nem a férfi bocsátja el** az asszonyt a házasság kötelékéből, hanem **az Ég bocsátja el**. Így, mivel a (b) paragrafusnak az asszonnyal kapcsolatban a „szerezheti vissza magát” kifejezést kell használnia, ezért az (a) paragrafus is az asszony szemszögéből tanítja a törvényt.

[A Talmud egy másik lehetséges magyarázatot is fölvet az (a) paragrafus megfogalmazásával kapcsolatban:]

וְאִי בְּעֵית אִימָא: אִי תְּנָא “קוֹנֶה” – הֲוֵה אָמִינָא אָפִילוּ בְּעַל כְּרִחָה, תְּנָא “הָאִשָּׁה נְקֻיָּת”, דְּמִדְּעַתָּה – אִין, שְׁלֵא מִדְּעַתָּה – לָא.

Ha kívánod, így is válaszolhatunk: a Misna azért választotta ezt a kifejezést, mert ha a Misna azt tanította volna, hogy „a férfi megszerezhet”, akkor azt gondolhatuk volna, hogy az asszony akár akarata ellenére is eljegyezhető. Ezért tanította a Misna: „EGY NŐ... SZEREZHETŐ MEG...”, amivel arra utalt, hogy az asszony beleegyezésével igen, akarata ellenére azonban nem...

* * *

Miért a férfi jegyez el?

...דַּתְנִיָּא

...Egy *Brájtában* tanultuk:

רַבִּי שְׁמַעוֹן אוֹמֵר: מִפְּנֵי מָה אָמְרָה תּוֹרָה “כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה”, וְלֹא כִּתְבָה “כִּי תִלְקַח אִשָּׁה לְאִישׁ” – מִפְּנֵי שְׂדֵרְכּוֹ שֶׁל אִישׁ לְחִזּוֹר עַל אִשָּׁה, וְאֵין דְּרָכָה שֶׁל אִשָּׁה לְחִזּוֹר עַל אִישׁ.

Rabbi Simon mondja: Miért írja a Tóra a házasság kapcsán⁷⁹²: „Ha egy férfi elvesz egy nőt...”, és miért nem azt: „Ha egy nő hozzámegy egy férfihoz...”? Azért, mert a férfi hajszolja a nőt, és nem a nő a férfit.

מָשָׁל לְאָדָם שֶׁאֲבָדָה לוֹ אֲבִידָה, מִי חִזּוֹר עַל מִי? בְּעַל אֲבִידָה מְחִזֵּר עַל אֲבִידָתוֹ.

Ahhoz hasonló ez, mikor valaki elveszti valamijét. Ki keres kit? Nyilvánvalóan az elveszett holmi tulajdonosa keresi az elveszett holmit!...

Rabbi Simon Ádám oldalbordájára céloz, amelyből a Teremtő Évát megalkotta⁷⁹³. Ezért a férfi „kutat” a bordájából teremtett nő után. Így tehát, mikor a Tóra azt írja, hogy „Ha egy férfi elvesz egy nőt...”, ezzel a férfit nevezi meg aktív félként.

* * *

(4/b oldal utolsó része kezdődik)

Az együttválással való eljegyzés bibliai forrása

[A pénz általi eljegyzés bibliai forrásának megtárgyalása után a Talmud a kidusin együttválás útján történő megvalósításnak forrásait tekinti át:]

”וּבְעֵלָה” – מִלְמַד שֶׁנִּקְנִית בְּבִיָּאָה.

⁷⁹² 5Mózes 22:13.

⁷⁹³ 1Mózes 2:21.

Az eljegyzésről szólva az Írás leszögezi:⁷⁹⁴ „Ha valaki elvesz egy nőt és hál vele...” – Ez arra tanít, hogy a nő együttválás útján is megszerezhető (eljegyezhető).

[A fenti brájtá azzal a kérdéssel folytatja, hogy miért van szükség egy bibliai versre ennek a törvénynek a tanításához, mikor az látszólag a kál váchomer, azaz „a könnyebbről nehezebbre való következtetés” elvéből is levezethető:]

וְהָלָא דִּין הוּא : וּמָה יְבָמָה שְׂאִין נִקְנִית בְּכֶסֶף – נִקְנִית בְּבִיאָה, וְשִׁנְקִנִּית
בְּכֶסֶף – אֵינּוּ דִּין שְׁנִקְנִית בְּבִיאָה ?

Hát nem lenne magától érthető a fenti idézet nélkül is, hogy az együttválás *kidusint* eredményez? **Hiszen, ha egy jövámá** (özvegy sógornő), **aki nem szerezhető meg**, azaz nem veheti őt feleségül sógora **pénz által, együttválás útján** mégis **megszerezhető**, akkor nem logikus-e, hogy **ez a hajadon, aki pénz által is megszerezhető, együttválás útján is megszerezhető legyen?**

[A brájtá így válaszol:]

– אָמָה הָעֵבְרִיָּה תּוֹכִית, שְׁנִקְנִית בְּכֶסֶף וְאֵין נִקְנִית בְּבִיאָה.

A héber szolgálólány esete **megcáfolja** a fenti érvelést: **mivel** egy szolgálólány **megszerezhető pénzzel, de nem szerezhető meg együttválás útján**. Nyilvánvaló tehát, hogy az a pusztá tény, mely szerint egy bizonyos fajta megszerzés végbevihető pénz által, nem jelenti azt, hogy együttválással is teljesíthető.

[A brájtá ezzel a cáfolattal a következőt szegezi szembe:]

– מָה לְאָמָה הָעֵבְרִיָּה שְׂאִין קִנְיָנָה לְשׁוּם אִישׁוֹת, תֵּאמַר בְּזוֹ – שְׁקִנְיָנָה
לְשׁוּם אִישׁוֹת !

Miféle példával szolgál a héber szolgálólány esete, akinek birtoklása nem házasság céljából történik, így természetesen nem lehet együttválással eljegyezni? **Elmondható-e ugyanez arról a hajadonról, akit a kidusinban valóban házasság céljából szereznek meg?** Természetesen nem! Ennélfogva, mivel a szolgálólány esete nem hasonlítható ehhez, az eredeti *kál váchomer* következtetés mégis érvényes, és alkalmas arra, hogy az együttválás által történő *eljegyzés* érvényességére következtessünk belőle, még bibliai idézet nélkül is!

[A brájtá így zárul:]

תְּלַמּוּד לּוֹמַר : “וּבְעֵלָה”.

Következésképp az Írás leszögezi: „...és hál vele...”, tehát arra tanít, hogy az együttválás érvényesítheti a *kidusint*.

[A Gömára megkérdőjelezi ezt az utolsó megállapítást:]

– וְלָמָּה לִי קָרָא ? הֲאֵ אֶתְיָא לָהּ !

Miért van szükség erre a bibliai versre? Épp közvetlenül a vers idézése előtt **vezettük le** a *kál váchomer* logikai útján az együttválás általi eljegyzés szabályosságá-

⁷⁹⁴ 5Mózes 24:1.

gát, megcáfolva a héber szolgálólánnyal kapcsolatos ellenvetést, és így újra felmerül az eredeti kérdés: Nem fölösleges-e a fenti bibliai idézet?

— אָמַר רַב אֲשֵׁי: מִשּׁוֹם דְּאִיכָא לְמִימַר: מְעִיקְרָא דְדִינָא פִּירְכָּא;

Ráv Ási mondotta: A bibliai vers szükséges, mert kijelenthető, hogy a brájtá kál váchomerjének eredeti logikája hibás:

מְהִיכָא קָא מְיִיתִית לָהּ — מִיכְמָה. מָה לִּיכְמָה — שְׁפֵן זְקוּקָה וְעוֹמְדָת, תֵּאמַר כּוּזוּ — שְׂאִין זְקוּקָה וְעוֹמְדָת.

Miből következettünk arra, hogy együttválással érvényesíthető a *kidusin*? A *jövámá* esetéből. De a *jövámá* annyiban különleges eset, hogy **eleve hozzá van kötve** a sógorhoz, hiszen a *sógorházasság* vagy a *chálicá* megtörténte előtt a *jövámá* semmilyen más férfihoz nem mehet feleségül, csak elhunyt férje fivéréhez. A *jövámá* így az elhunyt férjével kötött házassága folytán már kötve van a volt sógorhoz. Mivel ez így van, a *jibum* esetéből csak az vonható le, hogy az együttválás **véglegesítheti** az előzőleg már létező köteléket. Csupán a *jövámá* esete alapján tehát még **nem mondhatjuk**, hogy az együttválás **egy teljesen független** nő és férfi esetében is szabályos módja a *kidusin*nak.

תְּלִמּוּד לּוֹמַר: “וּבְעֵלָה”.

Mivel ez így van, és a *jövámá* esetéből nem következethetünk egy független nő esetére, így **az Írásnak** egyértelműen **meg kell fogalmaznia** azt a mondatot, amelyik ezt a törvényt tanítja: „...és együtt hál vele...”.

* * *

(5/a oldal kezdődik)

A okirattal való eljegyzés forrása

[Miután a Gómára megtárgyalta a pénzzel illetve az együttválással való eljegyzés forrását, most az okirattal való eljegyzés forrását tekinti át. Először egy brájtát idéz:]

וּמִנֵּין שְׂאֵף בְּשִׁטָּר ?

Honnan tudjuk, hogy az eljegyzés még okirattal is megvalósítható?

[A brájtá azt feleli:]

דִּין הוּא: וּמָה כָּסֶף שְׂאִין מוֹצִיא — מְכַנִּיס, שְׁטָר שְׂמוֹצִיא — אֵינּוּ דִּין שְׂמִכְנִיס ?

Ez egy *kál váchomer*, azaz „a könnyebbről nehezebbre való következtetés” elve alapján érthető: **ha a pénz, amely nem oldhat fel** egy már meglévő házassági köteléket, **de létrehozhat** egy ilyen kapcsolatot, [ez a „könnyebbik” eset, ebből következettünk a „nehezebb” esetre:] akkor **egy okirat** (a válólevél), **amely feloldhat** egy már meglévő házasságot, biztosan **létre is hozhatja azt**. Azaz, mivel okirat (a válólevél)

által megvalósítható valami, ami pénzzel nem (a házasság lezárása), ebből következik, hogy okirat (az eljegyzési okirat) által megvalósíthatónak kell lennie olyasvalaminek, ami pénz által is megvalósítható (a házasság létrehozása).

[A brájtá elutasítja ezt a kál váchomert:]

— מַה לְכֹסֶף שְׂכָן פּוּדִין בּוֹ הֶקְדָּשׁ וּמַעֲשֵׂר שְׁנִי, תֹאמַר שְׂטָר שְׂאִין פּוּדִין
בּוֹ הֶקְדָּשׁ וּמַעֲשֵׂר שְׁנִי, דְּכִתִּיב: “וְנָתַן הַכֹּסֶף וְקָם לּוֹ”!

Hogyan következethetünk a fentiek alapján arra, hogy az okirat erősebb jogi eszköz mint a pénz, amikor azt látjuk, hogy a **pénz** egyedüli abban, hogy a Szentély számára **megszentelt tárgyak és máászér sáni megválthatók általa**⁷⁹⁵. **Ez nincs így az okmány esetén, amely nem válthat meg megszentelt tárgyakat és máászér sánit? Ahogy írva is van:**⁷⁹⁶ „...és adja oda a pénzt és az övé legyen”, vagyis megváltás egyedül pénzzel lehetséges!

Tehát látjuk, hogy van legalább egy olyan terület, ahol a pénz az „erősebb”, olyan erővel rendelkezik (megváltó képesség), amellyel az okirat nem. Ezért nem lehet azt a következtetést levonni, hogy ha a pénz érvényesíti az eljegyzést, akkor az okirat is érvényesíti. – ? –

[A brájtá ennek az ellenvetésnek a fényében lemond a fenti kál váchomerről, és az Írás egyik verséből vezeti le az okirat általi eljegyzés érvényességét.]

אָמַר קָרָא: “וְיִצְאָה וְהִתְהַ”

Azzal a nővel kapcsolatban, aki elválk, majd ismét férjhez megy, **az Írás azt mondja**⁷⁹⁷: „**És távozik** [az első férje] házából (וְיִצְאָה), és elmegy, és más férfié (más férfi felesége) **lesz** (וְהִתְהַ).”

— מְקִישׁ הַנְּיָה לִיִצְאָה, מַה יִצְאָה בְּשֵׁטֶר — אִף הַנְּיָה נִמְי בְּשֵׁטֶר.

Márpedig egy Biblia magyarázó szabály meghagyja, hogy mikor az Írás két szót vagy fogalmat közvetlenül egymás után ír, akkor azok között hasonlóság is fennáll. Így, mivel a Tóra egymás mellé helyezi a válás és a házasság fogalmát („távozik”, „lesz”), ilyenformán tehát a Tóra **a házasságot az „elmenetelhez”, azaz a váláshoz hasonlónak tekinti.** A párhuzam a következő: **Ahogy a „...távozik házából...”** vagy-

⁷⁹⁵ Mint a Brájtá később rámutat, az Írás (3Mózes 27:19.) arra utal, hogy megszentelt tárgy csak pénz (vagy pénz-értékű tárgy) által váltható meg a Templom kincstárnokánál (*hekdes*) (Maimonidész, *Az értékek és felajánlások szabályai* 7:1.). A pénz helyett nem elég csupán váltót adni a kincstárnoknak (*Rási*).

Hasonló törvény vonatkozik a terményből elkülönített *máászér sánire*, a második tizedre. A Biblia (5Mózes 14:23–26.) szerint a terménynek ezt a részét Jeruzsálembé kell vinni, és ott elfogyasztani. A tulajdonos azonban mentesítheti magát ez alól, és ezt úgy teheti meg, hogy kiváltja a terményt és annak árát juttatja el Jeruzsálembé. Az Írás azonban megszabja, hogy a termény megváltására csak pénz használható, más tárgy nem (Maimonidész, *A második tized szabályai* 4:9.).

⁷⁹⁶ Lásd 3Mózes 27:19.

⁷⁹⁷ 5Mózes 24:2.

is a válás **okirat útján** lép érvénybe, **ugyanúgy** a „...más férfi **lesz**” azaz a házasság **is okirat útján** jön létre.

[A Talmud megkérdőjelezi a brájtát:]

— וְאִשׁ נְמִי יִצְיָאָה לְהַנְיָהּ, מַה הַנְיָהּ בְּכֶסֶף — אִךְ יִצְיָאָה בְּכֶסֶף !

Ha valóban hozható ilyen párhuzam e idézet alapján a válás és a házasság között, **akkor** miért nem visszük tovább a párhuzamot, és miért nem **vetjük össze az „elmenetelt” és a házasságot** mondván: **Ahogy a „...más férfi lesz” megvalósítható pénz által, ugyanúgy a „a távozik házából...”**, a válás sem csak válólevél útján valósítható meg, hanem **pénz által is**? Azaz ha egy férfi átadna egy bizonyos összeget a feleségének, és azt állítaná, hogy ennek révén elválnak, akkor annak a válásnak érvényesnek kéne lennie. – ? –

[A Gömára erre a kérdésre két választ is idéz. Az első:]

— אָמַר אַבְיִי: יֵאמְרוּ: כֶּסֶף מְכַנֵּס כֶּסֶף מוֹצִיא, סְנִיגוֹר יַעֲשֶׂה קְטִיגוֹר ?

Ábájé így válaszolt: Azt fogják mondani: „Pénz hozza a nőt a házasságba, és pénz is viszi ki? Válthat-e a védő vádlóvá?” Nyilvánvalóan nem ésszerű, hogy ugyanaz az eszköz, amely létrehozta a házasságot, fel is bontsa azt.

[A Gömára kétségbe vonja ezt a választ:]

— אִי הָכִי, שְׁטֵר נְמִי יֵאמְרוּ: שְׁטֵר מוֹצִיא שְׁטֵר מְכַנֵּס, קְטִיגוֹר יַעֲשֶׂה סְנִיגוֹר ?

Ha ez így van, akkor ez az érvelés az okira is vonatkozik! Mivel a házasságot és a válást egyaránt okirat valósíítja meg, akkor **azt fogják mondani: „Okirat hozza a nőt a házasságba, és okirat is viszi ki? Válthat-e a védő vádlóvá?”** Nyilvánvalóan nem ésszerű. – ? –

[A Gömára megvédi az okirat általi eljegyzést:]

— מִיֵּלֵי דְהַאי שְׁטָרָא לְחוּד, וּמִיֵּלֵי דְהַאי שְׁטָרָא לְחוּד .

Más a szövege ennek a házassági okiratnak, és más a szövege annak a váló okiratnak. A házasságlevél megfogalmazása – „Íme, el vagy jegyezve nekem” – egyértelműen mutatja, hogy a nő el van jegyezve, míg a válólevél szavai – „Íme, el vagy választva tőlem” – ugyanolyan világosan kijelentik, hogy az asszonytól elválik. A két okmány így természeténél fogva két különböző eszköz, tehát nem állítható, hogy a „vádló” „védővé” vált volna.

Következésképp a fenti házasság-válás párhuzamból levezethető, hogy a házasság okirattal is érvényesíthető, az azonban nem vezethető le, hogy a pénz érvényesíti a válást, mivel „védő nem válhat vádlóvá”.

[A Gömára, ezt az érvelést is megpróbálja elvetni:]

— הֲכָא נְמִי — הָאֵי כֶּסֶף לְחוּד, וְהָאֵי כֶּסֶף לְחוּד !

A fentiek alapján azonban a „védő nem válhat vádlóvá” elve **itt** a pénz esetében **sem** igaz, hiszen mondhatjuk, hogy: **Más ez az eljegyzési pénz, és más ez a váló**

pénz. Mivel, amikor pénzt adna a válásért, a férfinak ki kellene jelentenie: „Ezennel el vagy választva e pénz által”, ugyanúgy, mint ahogy az ellenkező esetben, amikor az eljegyzéskor ad pénzt, egyértelműen ki kell nyilvánítania a szándékát. Mivel ez így van, a pénzátadás eseteit is egymástól különbözönek kell tekintenünk, aminek eredményeként a válás és a házasság Tórabeli összevetésének azt kéne eredményeznie, hogy pénz által ugyanúgy el lehet válni, ahogy jegyességet kötni. – ? –

[A Gömára így válaszol:]

— טִיבָּעָא מִיָּהָא חַד הוּא.

Az érme **verete azonban egy és ugyanaz**, akár eljegyzésre, akár válásra adják. Azaz maga a pénzérme nem határozza meg, hogy milyen célra (válásra vagy házasságra) adják. Ennélfogva, noha logikus, hogy két különféle okirat által megvalósítható a válás és a házasság, a pénz estében nem logikus, hogy a pénz átadása mindkettőt megvalósítsa, hiszen nem „Válhat a védő vádlóvá...”

[Rává egy másik választ ad arra, hogy miért nem vezethető le az, hogy a pénz is érvényesítheti a válást:]

רָבָא אָמַר : אָמַר קָרָא : “וְכָתַב לָהּ” — בְּכִתְיָבָהּ מִתְגַּרְשָׁתָּהּ, וְאֵינָהּ מִתְגַּרְשָׁתָּהּ בְּכִסְףָּהּ.

Rává azt mondotta: Az Írás azt mondja⁷⁹⁸: „...A férfi válólevelet ír neki...”⁷⁹⁹, amivel arra utal, hogy **írásban**, azaz válólevél formájában **lehet elválni** az asszonytól, **de pénz által nem lehet tőle elválni**.

[Rává választát kifogásolták:]

— וְאֵימָא : בְּכִתְיָבָהּ מִתְגַּרְשָׁתָּהּ, וְאֵינָהּ מִתְקַדְּשָׁתָּהּ בְּכִתְיָבָהּ !

Inkább értelmezzük úgy, hogy az „...ír neki...” szavak egy más tanításra utalnak, nevezetesen arra, hogy **írásban** (válólevél által) **választják el** az asszonyt, **de nem jegyezhető el írásban** (azaz házassági okirattal). A Tóra tehát azt közölné ilyen értelmezésben, hogy egy *kidusin*-okmány nem érvényesítheti az eljegyzést, ugyanakkor nincs többé alapja annak, hogy eleve kizárjuk azt, hogy pénz is érvényesítheti a válást! – ? –

[A Gömára megvédi a Rává féle értelmezést, mondván, hogy a versnek ez az értelmezése nem tartható:]

— הָא כְּתִיב : “וְיִצְאָה וְהִיטָהּ”, מְקִישׁ וְכוּ’.

Hiszen írva van⁸⁰⁰: „**És távozik** [az első férje] házából, és elmegy, és más férfié (más férfi felesége) lesz”, **ami arra utal, hogy** a Tóra a házasságot az „elmenetelhez”,

⁷⁹⁸ Uo. 24:1.

⁷⁹⁹ A bibliai vers, amely a válási folyamatot leírja, így szól: „A férfi válólevelet ír neki [az asszonynak], és kezébe adja...”. Mivel a vers egyszerűen kihagyhatta volna az „ír neki” szavakat, ezért ezeket úgy tekinti a Talmud, hogy további tanítást hordoznak.

⁸⁰⁰ Uo. 2.

azaz a váláshoz **hasonlónak tekintí**, és amint korábban már láttuk, ebből az összevetésből az következik, hogy a nő az okirat által valóban eljegyezhető! Tehát nem lehet kijelenteni, hogy az „...ír neki...” arra tanít, hogy az okirat útján kötött házasság érvénytelen lenne. Ezek után a bibliai versnek már csak egyféle magyarázata marad, és ez az, amit Rává eredetileg javasolt: „írásban lehet elválni, de pénz által nem lehet elválni”.

[Ez a válasz azonban megkérdőjelezhető:]

– ומה ראית ?

És **miből gondolod**, hogy a verseket pontosan úgy kell értelmezni, ahogy Rává, miszerint a válásnak és a házasságnak a Tóra szerinti hasonló voltából az következik, hogy az okirat érvényesítheti a házasságot; az „ír neki” kitétel pedig arra tanít, hogy pénz útján nem érvényesíthető a válás. Talán épp az ellenkezője igaz ennek: a hasonlóságból az következhetne, hogy a pénz érvényesítheti a válást; az „ír neki” kitétel pedig arra tanítana, hogy okirat nem érvényesítheti az eljegyzést! – ? –

[A Gömárá így válaszol:]

– מסתברא: קאי בגירושין – ממעט גירושין, קאי בגירושין וממעט קידושין ? !

Ésszerű, hogy egy vers, amely a válásról szól, kizárja a válás egyik (pézt általi) esetét. De ésszerű-e, hogy egy válásról szóló vers, az eljegyzés egyik (okirat által) esetét **zárna ki**? Azaz, mivel az „...ír neki...” vers a válásról szól, ésszerű annak feltételezése, hogy egy válási módszert zár ki, és nem az eljegyzés egyik fajtáját. Ebből az következik, hogy az „...ír neki...” vers arra tanít, hogy – mint Rává mondotta – a válás nem hajtható végre pénz átadásával. A „...távozik házából, és elmegy...”, „és más férfié lesz” hasonló volta pedig arra utal, hogy szabályos az okirat általi házasság!...

* * *

(41/a oldal kezdődik)

Eljegyzés megbízott útján

MISNA: (2. fejezet 1. misna)

האיש מקדש בו, ובשלוהו.

(a) **A FÉRFI VAGY SZEMÉLYESEN, VAGY MEGBÍZOTTJA ÚTJÁN JEGYEZHETI EL** a nőt. Azaz a férfi megbízhat valakit, azzal, hogy a nevében jegyezzen el egy nőt⁸⁰¹.

⁸⁰¹ A férfi úgy nevez ki megbízottat az eljegyzésre, hogy utasítja: menjen el, és jegyezzen el egy nőt a nevében. A megbízott ezáltal felhatalmazást nyer rá, hogy megbízója nevében végre-

הָאִשָּׁה מִתְקַדְּשֶׁת בָּהּ וּבְשִׁלּוּחָהּ.

(b) A NŐ ugyancsak VAGY SZEMÉLYESEN, VAGY MEGBÍZOTTJA ÚTJÁN LÉPHEZ JEGYESSÉGRE⁸⁰².

הָאִשָּׁה מִתְקַדְּשֶׁת אֶת בֵּיתָהּ כְּשֶׁהִיא נִעְרָה בּוֹ, וּבְשִׁלּוּחָהּ.

(c) A FÉRFI VAGY SZEMÉLYESEN, VAGY MEGBÍZOTTJA ÚTJÁN BOCSÁTHATJA JEGYESSÉGRE A LÁNYÁT, MIKOR AZ NÁÁRÁ⁸⁰³. Azaz, mikor a lány náará, az apja mind személyesen, mind egy általa kinevezett megbízott útján elfogadhatja az eljegyzést óhajtó férfitől a *kidusint*.

Előnyösebb a személyes eljegyzés

GÖMÁRÁ:

[A Gömára a következő kérdéssel nyit:]

גמרא. השתא בשלוחו מקדש, בו מיבעיא?

Mármost, ha a Misna azt tanítja, hogy „A FÉRFI MEGBÍZOTTJA ÚTJÁN ELJEGYZHETI a nőt”, **akkor ki kell-e jelenteni** külön azt is, **hogy ezt személyesen is** megteheti? Ez nyilvánvaló, nincs szükség külön közlésére. – ? –

[A Gömára így válaszol:]

אמר רב יוסף: מצוה בו יותר מבשלוחו;

Ráv Jozsef mondotta: A „személyesen” szó révén a Misna azt tanítja, hogy **nagyobb micva**, ha a férfi **személyesen** jegyzi el a nőt, **mint ha megbízott útján**. Kíváncsabb, hogy a férfi személyesen vegyen részt az eljegyzésben, noha törvény adta joga, hogy ennek megbízottja útján tegyen eleget. A személyesen végrehajtott micva jutalma ugyanis nagyobb.

[A Talmud két esettel illusztrálja a személyesen végrehajtott micva szépségét:]

כי הא דרב ספרא מחרף רישא, רבא מלח שיבוטא.

Ahogy Ráv Száfrá személyesen perzselte le a szombati étkezésre szánt állat fejét és nem bizta ezt másra, és ahogyan **Ráv** is maga **sózta be a szombat**ra szánt **sibutát**, nagy halat.

hajtsa az eljegyzést. Feladatát úgy teljesíti, hogy átadja a pénzt vagy az eljegyzési okiratot a nőnek, és kijelenti, hogy a nő az elfogadással a megbízója jegyesévé válik.

⁸⁰² A nő úgy nevez ki megbízottat az eljegyzésre, hogy utasítja: fogadja el nevében az eljegyzést egy férfitől. A megbízott ezáltal felhatalmazást nyer rá, hogy megbízója nevében elfogadja az eljegyzést. Feladatát úgy teljesíti, hogy átveszi a pénzt vagy az eljegyzési okiratot a férfitől, és ezzel az elfogadással a megbízója a férfi jegyesévé válik.

⁸⁰³ A lány fejlődésének a háláchá három szakaszát ismeri: *ktáná* (kiskorú), *náará* (fiatal nő) és *bogeret* (nagykorú). A lány mindaddig *ktáná*, míg be nem tölti tizenkettedik életévét és nem nő két szál fanszőre. Ha e két kikötés teljesül, *náará* lesz. Hat hónappal ezután a lány *bogeret* lesz (Maimonidész, *A házasság szabályai* 2:2.).

[A Gómárá még egy nézetet említ arról, hogy miért fontos a nőt személyesen és nem megbízott útján eljegyezni:]

איכא דאמר: בְּהָא אִיסוּרָא נְמִי אֵית בָּהּ, כְּדָרְבּ יְהוּדָה אָמַר רַב, דְּאָמַר רַב
יְהוּדָה אָמַר רַב: אָסוּר לְאָדָם שְׂיַקְדֵּשׁ אֶת הָאִשָּׁה עַד שְׂיִרְאָנָהּ, שְׂמָא יִרְאָהּ
בָּה דְבַר מְגוּנָה וְתַתְּגִינָה עָלָיו, וְרַחֲמֵנָא אָמַר: "וְאֵתְבַת לְרַעְדָּה כְּמוֹדָּה".

Egyesek azt mondják, hogy ezzel (azaz a megbízott általi eljegyzéssel) kapcsolatban létezik egy tilalom is, ahogyan azt Ráv Jehudá mondotta Ráv nevében. Ráv Jehudá ugyanis azt tanította Ráv nevében: Tilos a férfinak eljegyezni egy nőt, amíg nem látja, nehogy a házasságkötés után találjon benne valami nem tetszőt. Ezzel ugyanis a férfi vétene a Tóra egyik törvénye ellen, mivel megvetően nézne a feleségére, holott a Tórában az áll:⁸⁰⁴ „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat!”

Ráv Jozséf úgy tartja, hogy a Misna azért említi előbb a személyesen történő eljegyzést, és csak azután a megbízott útján történőt, mert nagyobb micva személyesen részt venni az eljegyzésen. Ez a megállapítás azonban azt sugallja, hogy csupán kívánatosabb személyesen részt venni az eljegyzésen, de mindazonáltal, aki nem így jár el, az ezzel még nem szeg meg tilalmat. Az utóbbi álláspont szerint azonban, ha a férfi nem látta eljegyzés előtt a nőt, akkor kifejezetten tilos megbízott útján eljegyzést kötni.

[Ez az utóbbi nézet tehát ellenkezni látszik a Ráv Jozséf-féle Misna-magyarázattal, ezért a Talmud megkísérli összeegyeztetni a két álláspontot:]

דְּכִי אֵיתְמַר דְּרַב יוֹסֵף – אִיסוּרָא אֵיתְמַר:

És a későbbi Misna-magyarázat szerint, mi kapcsán hangzott el Ráv Jozséf tanítása? A Misna második (b) részével kapcsolatosan hangzott el:

הָאִשָּׁה מְתַקְדֵּשֶׁת בָּהּ וּבְשִׁלוּחָהּ; הִשְׁתָּא בְּשִׁלוּחָהּ מִיְקַדְּשָׁא, בָּהּ
מִיְבַעֲיָא! ?

„A NŐ VAGY SZEMÉLYESEN, VAGY MEGBÍZOTTJA ÚTJÁN LÉPHET JEGYESSÉGRE.” E paragrafussal kapcsolatban fölmerült a kérdés: Mármost, ha a Misna azt tanítja, hogy a nő „MEGBÍZOTTJA ÚTJÁN JEGYESSÉGRE LÉPHET”, akkor ki kell-e jelenteni külön azt is, hogy személyesen is elfogadhatja az eljegyzését?

– אָמַר רַב יוֹסֵף: מִצְוָה בָּהּ יוֹתֵר מִבְּשִׁלוּחָהּ; כִּי הָא דְרַב סְפָרָא מְחַרֵּיף
רִישָׁא, רַבָּא מְלַח שִׁיבוּטָא;

Erre Ráv Jozséf így válaszolt: A „személyesen” szó révén a Misna azt tanítja, hogy nagyobb micva, ha a nő személyesen fogadja el az eljegyzést, mint ha megbízott útján. Ahogyan Ráv Száfrá személyesen perzselte le a szombati étkezésre szánt

⁸⁰⁴ 3Mózes 19:18.

állat fejét és nem bírta ezt másra, és ahogyan Rává is maga szóta be a szombatra szánt *sibutát*, nagy halat.

אָבֿל בָּהָא אִיסוּרָא לִית בָּהּ, כַּדְרִישׁ לְקִישׁ, דְּאָמַר רִישׁ לְקִישׁ: טַב לְמִיתַב
טַן דּוּ מְלִמִּיתַב אַרְמֵלוּ.

A nő esetében **azonban nem tiltja semmi**, hogy megbízottat jelöljön ki az eljegyzés elfogadására, még akkor sem, ha nem látta a kérőjét. **Ez Rés Lákis mondásán alapszik. Rés Lákis** ugyanis ezt, a nők között népszerű mondást **említette: „Jobb kettesben élni, mint egyedül.”** Vagyis: a nők kevésbé válogatósak mint a férfiak, és úgy tartják, jobb férjes asszonynak lenni – még ha a férj csak egy átlagember is –, mint magányos nőként élni. Mivel ez így van, vonja le a következtetést a Talmud, a nő semmiféle rossz cselekedetet nem követ el, ha megbízottja útján fogadja el az eljegyzését, mivel valószínűleg még akkor is elfogadja kérőjét olyannak, amilyen, ha korábban nem látta.

* * *

Kiskorú eljegyzése

[A Gómára most a Misna utolsó (c) részét idézi és kommentálja.]

”הָאִישׁ מְקַדֵּשׁ אֶת בִּתּוֹ כְּשֶׁהִיא נְעֻרָה.”

„A FÉRFI VAGY SZEMÉLYESEN, VAGY MEGBÍZOTTJA ÚTJÁN BOCSÁTHATJA JEGYESSÉGRE A LÁNYÁT, MIKOR AZ NÁÁRÁ.”

כְּשֶׁהִיא נְעֻרָה – אִין, כְּשֶׁהִיא קְטַנָּה – לָא.

Ez arra utal, hogy **amikor a lány náárá**, akkor **igenis** jegyességre bocsáthatja, de **amikor a lány még kiskorú**, akkor ezt **nem** teheti.

מְסִיעֵה לִיָּה לְרַב, דְּאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, וְאִיתִימָא רַבִּי אֶלְעָזָר: אָסוּר
לְאָדָם שִׁקְדֵשׁ אֶת בִּתּוֹ כְּשֶׁהִיא קְטַנָּה, עַד שֶׁתִּגְדַּל וְתֵאמַר ”בְּפִלוּנִי אָנִי
רוֹצֵה”.

A Misna ilyenformán Ráv álláspontját **támasztja alá; ahogy Ráv Jehudá Ráv nevében – egyesek szerint rabbi Elázár – mondotta: Tilos a férfinak eljegyzésre bocsátania kiskorú lányát, ki kell várnia, míg a lány megéri, és kijelentheti: „Felleségül kívánok menni ehhez és ehhez.”**

Tehát annak ellenére, hogy a Tóra feljogosítja az apát arra, hogy kiskorú lányát jegyesül adja valakinek, *mégsem illendő* dolog ez egészen addig, míg lánya nem elég idős, hogy megválassza, kihez kíván menni.

Maimonidész, Mose ben Máimon, a Rámbám:

Széfer Násim: A nők könyve

A házasság szabályai

Ide tartozik két tevőleges, két tiltó, összesen négy parancsolat:

1. Házasságot kell kötni *kötubá* (házassági levél) és *kidusin* (a zsidó törvényekben előírt eljegyzés) által.
2. Nem szabad nemi érintkezést folytatni *kötubá* és *kidusin* nélkül.
3. A férfi ne vonja meg feleségétől az ellátásra, ruházkodásra és testiségre vonatkozó jogait!
4. Szaporodni és sokasodni kell.

1. fejezet

A házasság: kötelesség és tilalom

A jegyesség

1. §. A Tóra-adás előtti időkben, ha egy férfi és egy nő találkozott az utcán, és együtt elhatározták, hogy egybekelnek, a férfi hazavitte a nőt, intim kapcsolatot létesített vele, és ezáltal a feleségévé tette. A Tóra-adás után a zsidóknak megparancsoltattott, hogy ha egy férfi feleségül kíván venni egy nőt, akkor először tanúk jelenlétében kell feleségként megszereznie, és csak ezután válik a feleségévé. Erre utal az Írás⁸⁰⁵: „Ha valaki feleséget vesz, és az hozzá megy...”

2. §. A megszerzésnek ez a módja a Tóra egyik tevőleges parancsolatát teljesíti.

A feleség megszerzésének három szabályszerű módja van: pénz átadásával, okirat által, és intim kapcsolat létesítése révén.

Az intim kapcsolat létesítésének és a hivatalos okirat átadásának módja a Tóra szövegéből származik, míg a pénz átadásának érvényessége rabbinikus [következtetés a Tóra szövegéből].

A megszerzésnek ezt a stádiumát általánosan *éruzinnak* (eljegyzésnek) vagy *kidusinnak* (fölszentelésnek) nevezik. Azt a nőt, akit az említett három mód valamelyikével szereztek meg, a *mökudeset* (megszentelt) vagy *möureszet* (eljegyzett) szóval illetik.

3. §. Miután az eljegyzés művelete hivatalosan megtörtént, és a nő *mökudeset* lett, férjes asszonynak tekintendő, noha a nemi aktus még nem történt meg, és a nő még

⁸⁰⁵ 5Mózes. 22:13.

nem lépett be a férje házába. Ha a férjén kívül bárki más nemi kapcsolatot létesít vele, az a bíróság halálos ítéletének teszi ki magát. Ha pedig el akar válni, akkor [a férjnek] *getet* (válólevelet) kell írnia.

A paráznaság tilalma

4. §. Ha egy férfi a Tóra-adás előtti időkből találkozott egy nővel az utcán, és mindketten óhajtották, a férfi fizethetett neki, és „az út szélén”⁸⁰⁶ nemi kapcsolatot létesíthetett vele, aztán otthagyhatta. Az ilyen nőnek „parázna”⁸⁰⁷ a neve.

A Tóra-adás után a paráznaság tiltottá vált, ahogy írva van⁸⁰⁸: „Ne legyen kéjnő Izrael leányai között.” Ezért tehát arra a személyre, aki csupán kéjvágyból, *kidusin* nélkül létesít intim kapcsolatot egy nővel, a Tóra által előírt korbácsbüntetést szabják ki, mivel szájával lépett viszonyra.

5. §. Minden olyan viszony létesítését, amelynek tilalma a Tórából származik, és ami égi halálbüntetést von maga után – azaz a *Párását Ácháré Mot*-ban említett eseteket –, *árájotnak*, az egyes megnevezett tiltott viszonyokat pedig külön-külön *ervának* nevezik.

A másodlagos tilalmak

6. §. Vannak más nők⁸⁰⁹, akiknek esetében a szóbeli hagyomány tiltja intim kapcsolat létesítését; ezek a tilalmak rabbinikus eredetűek. Ezeket a nőket *snijotnak* (másodlagosnak) nevezik, hisz [a velük való kapcsolat] tilalma másodlagos jellegű az *árájot*hoz képest. Húsz ilyen fajta nő van, és pedig:

a. az anyai nagymama; ez a tilalom megszakítás nélkül folytatódik fölfelé: az anyai nagymama anyai nagymamája – és a további felmenők – szintén tiltottak;

b. az anyai nagymama anyja: ez a tilalom egyedül rá vonatkozik [a felmenőire nem];

c. az apai nagymama; ez a tilalom megszakítás nélkül folytatódik fölfelé: az apai nagymama anyai nagymamája – és a további felmenők – szintén tiltottak;

d. az apai nagymama anyja: ez a tilalom egyedül rá vonatkozik [a felmenőire nem];

e. az apai nagymama felesége; ez a tilalom megszakítás nélkül folytatódik fölfelé: akár Jákob ősatyánk felesége is mindannyiunk számára tiltott;

f. az anyai nagymama felesége: ez a tilalom egyedül őrá vonatkozik;

g. az apa anyaiági testvérének felesége;

⁸⁰⁶ *IMózes* 38:16-ből idézett kifejezés.

⁸⁰⁷ *Uo.* 38:21-ből idézett kifejezés.

⁸⁰⁸ *5Mózes* 23:18.

⁸⁰⁹ Maimonidész azért csupán a „nőket” említi a tilalmak alatt, mivel a zsidó jogban a házasság kötésnél mindig a férfi az aktív fél. Természetesen mindezek a tilalmak a nőkre is vonatkoznak.

- h.* az anya fivérének felesége, legyen az akár apai vagy anyai ági;
- i.* a fiúgyermek menyé; ez a tilalom megszakítás nélkül folytatódik lefelé; még akár Jákob ősatyánk számára is tiltott bármelyikünk felesége;
- j.* a leánygyermek menyé; ez a tilalom [lefelé] egyedül őrá vonatkozik;
- k.* a fiúgyermek leányának leánya; ez a tilalom [lefelé] egyedül őrá vonatkozik;
- l.* a fiúgyermek fiának leánya; ez a tilalom [lefelé] egyedül őrá vonatkozik;
- m.* a leánygyermek leányának leánya; ez a tilalom [lefelé] egyedül őrá vonatkozik;
- n.* a leánygyermek fiának leánya; ez a tilalom [lefelé] egyedül őrá vonatkozik;
- o.* a feleség fia fiának a leánya; ez a tilalom [lefelé] egyedül őrá vonatkozik;
- p.* a feleség leánya leányának leánya; ez a tilalom [lefelé] egyedül őrá vonatkozik;
- q.* a feleség apjának anyai nagyanyja; ez a tilalom [felfelé] egyedül őrá vonatkozik;
- r.* a feleség anyjának apai nagyanyja; ez a tilalom [felfelé] egyedül őrá vonatkozik;
- s.* a feleség anyjának anyai nagyanyja; ez a tilalom [felfelé] egyedül őrá vonatkozik;
- t.* a feleség apjának apai nagyanyja; ez a tilalom [felfelé] egyedül őrá vonatkozik.

A megszakítás nélkül folytatódó *snijot*nak tehát mindössze négy kategóriája van: az anyai nagyanya – ez a tilalom megszakítás nélkül folytatódik fölfelé; az apai nagyanya – ez a tilalom megszakítás nélkül folytatódik fölfelé; az apai nagyapa felesége – ez a tilalom megszakítás nélkül folytatódik fölfelé; és a fiúgyerek felesége – ez a tilalom megszakítás nélkül folytatódik lefelé.

A Tóra enyhébb tilalmai

7. §. Minden olyan intim kapcsolatnak, amit tilt a Tóra, de amely nem büntetendő égi halállal, *iszuré lávin* (tiltó parancsolatok tilalma) a neve, de hívják ezeket *iszuré ködusá* (a szentség tilalmai) néven is.

Ilyenből kilenc van: özvegyasszony és főpap közötti viszony; főpap, vagy egyszerű pap és elvált asszony, *zoná*⁸¹⁰ vagy *chálálá*⁸¹¹ közötti viszony; tiltott kapcsolatból (*ervából*) született nő és zsidó férfi közötti viszony; tiltott kapcsolatból (*ervából*) született férfi és zsidó nő közötti viszony; zsidó nő és betért moábita vagy ammonita közötti viszony; férfi és elvált felesége közötti viszony, miután az feleségül ment egy

⁸¹⁰ Ebbe a kategóriába tartozik a nem zsidó nő, vagy az olyan zsidó nő, aki korábban olyan férfival hált, aki bármilyen módon tiltott volt a számára.

⁸¹¹ Az olyan nő aki egy kohénra tiltott nemi kapcsolatból született, vagy az, aki korában nemi kapcsolatot létesített egy kohénnal, aki akkor tiltott volt a számára.

másik férfihoz; zsidó nő és olyan férfi közötti viszony, akinek a heréje összezúzódtott vagy a hímveszeje megcsonkult; *jövámá* (özvegyasszony⁸¹²) és más [az elhunyt férje fivérein kívüli] férfi közötti viszony, amíg a sógorai iránti kötelezettsége fennáll.

A rabbinikus rendelkezés szerint az elvált asszony és a *chálicán*⁸¹³ keresztül ment asszony státusa azonos, és [mindkettőnek] tilos pappal [viszonyt létesítenie]. A Bölcsék a *nötinim*et – nőket és férfiakat egyaránt – a tiltott kapcsolatból született személlyel azonos kategóriába sorolták; ezek tilalma rabbinikus. *A tiltott testi kapcsolatok szabályaiban* fogjuk majd elmagyarázni, kik a *nötinim*.

8. §. Vannak bizonyos viszonyok, amelyekre valamilyen tevőleges parancsolatból származó tilalom vonatkozik, de tiltó parancsolat nem tiltja őket. Három ilyen van: betért egyiptomiak és edomiták első és második nemzedéke, férfi és nő egyaránt; és a nem szűz nő és főpap közötti viszony.

Ezekben az esetekben nincsenek versek, amely azt mondják: „Ne lépjen be [az Örökkévaló gyülekezetébe]...” vagy „Nem vehet el...”

Az [áttért egyiptomiakkal és edomitákkal való házasságot tiltó] tilalom, [5Mózes 23:9-ből] származik, amely azt mondja: „A harmadik nemzedék jusson be az Örökkévaló gyülekezetébe”. Ez arra utal, hogy az első és a második viszont nem léphet be [ebbe a házassági kapcsolatba].

Hasonlóképpen [a 3Mózes 21:13. tevőleges parancsolatból]: „[A főpap] hajadon lányt vegyen el” levezethetjük, hogy nem vehet el olyan nőt, aki nem szűz. A tevőleges parancsolatból levezetett tilalom státusa azonos a tevőleges parancsolatával.

3. fejezet

Az eljegyzés menete

A pénz általi jegyesség

1. §. Hogyan lehet létrehozni a jegyesség kötelékét? Ha a férfi pénz átadása útján [akarja azt létrehozni], egy *prutát*⁸¹⁴ [köteles fizetni] pénzben vagy értékben.

[Mielőtt odaadja], a férfi azt mondja a nőnek: „Nekem vagy szentelve...”, „El vagy jegyezve velem...” vagy „Ezáltal a feleségem leszel.” [A pénzt vagy a tárgyat] tanúk jelenlétében kell átadnia a nőnek.

A férfinak kell tennie a kijelentést, amely arra utal, hogy feleségül szerzi meg magának a nőt, és ő adja neki a pénzt.

⁸¹² A Tóra kinyilvánítja, hogy ha egy férfi gyermektelenül hal meg, de egy vagy több fivére él még, akkor az özvegye nem mehet feleségül tetszése szerint bárkihez, hanem az elhunyt valamelyik fivérének kell őt a *jibum* néven ismert processzus formájában feleségül vennie. (5Mózes 25:5.)

⁸¹³ Ha bármelyik fél elutasítja a *jibumot*, a Tóra biztosítja a *chálicá* [a a sarulehúzása] néven ismert eljárást, ami által az özvegyet feloldja kötelezettsége alól (5Mózes 25:9.).

⁸¹⁴ A *prutá* rézpenz volt amely a *háláchában* minimális pénzbeli értéket képviseli.

2. §. Ha a nő ad [pénzt] a férfinak, és ő mondja azt neki: „Íme, neked vagyok szentelve”, „Íme, veled vagyok eljegyezve”, „A feleségem vagyok”, vagy más, megszerzésre utaló kijelentést tesz, a házassági kötelék nem jön létre. Hasonlóképpen, ha a nő adott [pénzt] a férfinak, és a férfi tette a kijelentést, a házassági kötelék ekkor sem jön létre. Ha a férfi adta [a pénzt a nőnek], de a kijelentést a nő tette, akkor a *kidusin* státusa kétséges⁸¹⁵.

Az okirat általi jegyesség

3. §. Ha a férfi hivatalos okirattal létesít jegyességi köteléket, akkor: Le kell írnia egy papírra, cserépdarabra, falevélre vagy bármilyen tetszése szerint választott tárgyra: „Nekem vagy szentelve...”, „Nekem vagy eljegyezve...” vagy valamilyen hasonló kifejezést. Ezután az okiratot tanúk jelenlétében át kell adnia az asszonynak.

4. §. Az okiratot, ahogy a válólevelet is, kifejezetten a leendő feleség nevére, és az ő hozzájárulásával kell megírni. Ha az okirat nem a nő nevére, vagy ha az ő nevére, de a hozzájárulása nélkül készült, akkor a jegyességi kötelék nem jön létre. Még akkor sem, ha a férfi a nő hozzájárulásával, tanúk jelenlétében adja át.

A nemi élet általi jegyesség

5. §. Ha a férfi intim kapcsolat létesítésével hoz létre jegyességi köteléket, azt kell mondania a nőnek: „Fel vagy szentelve nekem...”, „El vagy jegyezve nekem...” vagy „E kapcsolat által a feleségem leszel...”, vagy valamilyen hasonló tartalmú kijelentést kell tennie. Tanúk jelenlétében egy elkülönített helyre kell vonulnia a nővel, és ott intim kapcsolatot kell létesítenie vele.

Mikor valaki intim kapcsolat által létesít jegyességi köteléket, az aktus végeztével – tekintet nélkül arra, hogy a pár vaginális vagy anális módon közösült-e –, a jegyességi kötelék létrejön.

Az eljegyzés szavai

6. §. A kijelentéseknek, amelyeket a férfi tesz az eljegyzéskor, arra kell utalniuk, hogy feleségül szerzi meg magának a nőt, és nem arra, hogy ő adja magát a nőnek. Hogyan kell ezt érteni?

Ha a férfi olyasfélét mond, vagy ír a nőnek átadott okira, mint például: „A férjed vagyok”, „A jegyesem vagyok...”, „Az embered vagyok”, akkor semmiféle jegyességi kötelék nem jön létre.

Ha [azonban] a férfi olyasfélét mond vagy ír a nőnek: „Íme, a feleségem vagyok”, „Íme a jegyesem vagyok”, „Íme, az én tulajdonom vagyok”, „Íme, az enyém vagyok”, „Íme,

⁸¹⁵ Így ha mégis együtt akarnak élni, akkor újból szabályosan össze kell házasodniuk. Ha viszont a nő más férfival akar házasságra lépni, akkor ebből a kétséges *kidusin*ből el kell válnia.

nekem vagy kijelölve”, „Íme, az én birtokom vagy”, „Íme, az én birtokomban vagy”, „Íme hozzám vagy kötve” akkor a jegyességi kötelék létrejön.

7. §. Ha a férfi azt mondja vagy írja a nőnek: „Nekem vagy tartogatva”, „Meg vagy jelölve nekem”, „Te vagy az én segítóm”, „Te vagy az én párom”, „Te vagy az oldalbordám”, „Nekem vagy lezárva”, „Alattam vagy”, „A foglyom vagy”, „A foglatomban vagy”, akkor a *kidusin* státusa kérdéses.

A fentiek is csak akkor érvényesek, ha a férfi előzőleg beszélt a nővel jegyességi kötelék létesítéséről. Ha nem beszélt ilyesmiről a nővel, akkor ezeknek a szavaknak semmilyen következményük nincs.

8. §. A férfi bármilyen nyelven tett kijelentésével eljegyezheti a nőt, ha az érti azt a nyelvet, és ha a kijelentés azon a nyelven azt jelenti, hogy a férfi – mint azt fentebb magyaráztuk – megszerzi magának a nőt.

Ha a férfi beszélt a nővel a házasságról, és a nő ebbe beleegyezett, majd a férfi azonnal adott neki valamit a kezébe, ami által elvette, illetve ha az azonnal intim kapcsolatot létesített vele, de nem tett olyan kijelentést, ami egyértelművé teszi a szándékát, az elegendő. Mivel erről a dolgról beszéltek, nem szükséges, hogy a férfi egyértelmű kijelentést tegyen.

Hasonlóképpen, a férfinak nem kell közölnie a *kidusint*, vagy a válást figyelemmel kísérő tanúkkal, hogy „Ti vagytok a tanúim.” Ha a férfi az ő jelenlétükben válik el a nőtől vagy veszi el a nőt, a nő el van választva, illetve föl van szentelve...

A házasságkötés bevett módjai

20. §. Az Írás törvénye szerint a nemi kapcsolat létesítése által létrejött eljegyzés érvényes. Hasonlóképpen érvényes az Írás törvénye szerint a hivatalos okirat által létesített eljegyzés. Ahogyan a válólevél írása lezárja a válást – mint az írva van⁸¹⁶: „...és válólevelet ír neki...”, ugyanúgy lezárja [a hivatalos okirat átadása a jegyességi kötelék létesítését].

A pénzre vonatkozó törvény az Írásból származik, de értelmezése a rabbinikus törvény szerinti. Az írva van⁸¹⁷: „Ha valaki elvesz egy nőt és feleségévé teszi”, amit Bölcsseink így magyaráztak: A megszerzés pénz [átadását] is magába foglalja, mint az írva van⁸¹⁸: „Megadom a mezőért való pénzt, vedd el tőlem!”

21. §. Noha ez a törvény lényege, már általános zsidó szokássá vált a pénz vagy pénzt érő tárgy útján történő eljegyzés. Ha valaki hivatalos okirattal kíván eljegyezni egy nőt, megteheti azt. De semmiképp nem házasodhat eleve intim kapcsolat létesítése által.

⁸¹⁶ 5Mózes 24:1.

⁸¹⁷ Uo.

⁸¹⁸ 1Mózes 23:13.

Ha egy férfi intim kapcsolat létesítésével szentel föl egy nőt, azt – jóllehet az eljegyzés érvényes – megkorbácsolják ezért az engedetlenségért, nehogy a zsidók könnyelműek legyenek ebben az ügyben.

22. §. Hasonlóképpen, ha egy férfi előzetes *siduch* – előzetes közös meggyőződés⁸¹⁹ – nélkül szentel föl egy nőt, vagy ha az utcán szenteli föl, azt – noha az eljegyzés érvényes – korbáccsal büntetik engedetlenségéért. [Ezt a szabályt azért vezették be], nehogy az ilyen gyakorlat erkölcstelen kapcsolatokra szokjanak az emberek, ahhoz a paráznasághoz hasonlatosan, ami a Tóra-adás előtt volt szokásos.

Az esküvői áldások

23. §. Mikor egy férfi, akár személyesen, akár megbízottja útján, eljegyez egy nőt, neki vagy a megbízottjának az eljegyzés előtt ugyanúgy áldást kell mondania, ahogyan bármely más micvá végrehajtása előtt. [A nőt] az áldás elmondása után] kell eljegyezni.

Ha a férfi áldás nélkül szenteli föl a nőt, utána már nem szabad elmondania az áldást, mert az akkor már hiábavaló áldás lenne egy már megtörtént cselekedetre.

24. §. ...Szokásba jött ezt az áldást bor vagy sör fölött elmondani. Ha van bor, akkor előbb a borra kell áldást mondani, utána következik az eljegyzési áldás, és utána kell eljegyezni a nőt. Ha nincs bor vagy sör, akkor csak az eljegyzési áldást kell elmondani.

10. fejezet

Az esküvő menete

Az eljegyzés és a házasság

1. §. A rabbinikus törvény szerint, a eljegyzett asszony (az *áruszá*) mindaddig nem létesíthet intim kapcsolatot a férjével, ameddig az apja házában él. Azt a férfit, aki jegyesével – *áruszá*jával az apósa házában intim kapcsolatot létesít, engedetlenségéért korbácbüntetéssel sújtják.

Még ha valaki intim viszony létesítése útján lép is jegyességre, akkor sem létesíthet jegyesével újabb intim kapcsolatot, míg otthonába nem viszi, és ott el nem különül vele, és ezáltal feleségének nem nyilvánítja.

Ez az az elkülönülés, ami a *chupá* alá lépés által történik, ezt nevezik mindenütt *niszuinnak*.

⁸¹⁹ A *siduch* szó szerinti jelentése a megnyugvás (lásd: *Jósuá* 11:23., és az ottani arameus fordítást), vagyis a két fél előzetes találkozásokra és beszélgetésekre hagyatkozva nyugodt szível lép házasságra.

Mikor egy férfi a nő eljegyzése után a *niszuin* érdekében létesít intim kapcsolatot a jegyesével, akkor már a nemi kapcsolat kezdeti stádiumában magáévá teszi őt, és ettől fogva a nő minden szempontból feleségként kezelendő.

2. §. Ha a *jegyves* már a *chupá* alá lépett, a férje tetszése szerint bármikor létesíthet vele intim kapcsolatot, a nő pedig minden szempontból a feleségének tekintendő. Ha az asszony már belépett a *chupá* alá, attól kezdve *nöszuá* a neve, noha a pár még nem lépett intim kapcsolatba. [Ez akkor van így,] ha az asszonnal intim kapcsolatba lehet lépni. Ha azonban az asszony a *nidá* (menstruáció) állapotában van [amikor is tilalmas az intim viszony], a házassági kötelék nem jön létre, és a nő – noha belépett a *chupá* alá, és elkülönült [a férjével] – továbbra is csupán *jegyves*nek tekintendő.

A hét áldás

3. §. A házassági áldásokat a házasság megtörténte előtt, a vőlegény otthonában kell elmondani. Hat ilyen áldás van:

Áldott vagy Te, Örökkévaló Istenünk, Világ Ura, aki mindent dicsőségére teremtett!

Áldott vagy Te, Örökkévaló Istenünk, Világ Ura, aki az embert megalkotta!

Áldott vagy Te, Örökkévaló Istenünk, Világ Ura, aki az embert a maga képmására, a maga képzelete szerint formálta, és örök építményt mintázott belőle! Áldott vagy Te, Örökkévaló, aki az embert alkotta!

Hadd örüljön és vigadjon, aki gyermektelen volt, mikor gyermekei örömben öszszegyűlnek nála! Áldott vagy Te, Örökkévaló, aki Ciont megörvendeztetti gyermekeivel!

Adj sok örömet e szerelmespárnak, ahogy az Édenkertben örömet okoztál annak idején első teremtményednek! Áldott vagy Te, Örökkévaló, aki örömmel tölti el a vőlegényt és a menyasszonyt!

Áldott vagy Te, Örökkévaló Istenünk, Világ Ura, aki az örömet és vigasságot, vőlegényt és menyasszonyt, ujjongást és dalolást, vigalmat és vidámságot,⁸²⁰ szeretetet és egyetértést, házi békét és barátságot létrehozta! Urunk, Istenünk, bárcsak hamarosan hallanák Júda városaiban és Jeruzsálem utcáin is vőlegények és menyasszonyok hangját, vőlegények vigadását a baldachin alól, ifjakét zenés vigasságukból! Áldott vagy Te, Örökkévaló, aki megörvendeztetti a vőlegényt a menyasszonnal!

4. §. Ha van, egy pohár bort kell hozni, és előbb a borra kell áldást mondani. Utána mind a hat áldást bor fölött kell mondani: ilyenformán hét áldást mondanak.

Egyes helyeken szokás a bor mellé mirtuszágat is hozni. A mirtuszra a borra mondott áldás után kell áldást mondani, és azután kell elmondani az említett hat áldást.

⁸²⁰ Az öröm tíz kifejezése, ami itt az ifjú párral kapcsolatos, a *Talmud (Bává Bávra 75a.)* szerint azt a tíz baldachint, *chupát* szimbolizálja, amelyeket a Teremtő állított az első emberpárnak az Édenkertben (*Brésit Rábá 18:1.*)

5. §. A házassági áldásokat csak legkevesebb tíz szabad⁸²¹, felnőtt férfi jelenlétében lehet elmondani. A vőlegény is közéjük számítandó.

6. §. Mikor a férfi eljegyezi a nőt, és elmondja a házassági áldásokat, de nem különül el vele a maga otthonában, az esetben a nő még csak jegyesnek tekintendő, ugyanis a *niszuin* nem a házassági áldások elmondása, hanem a pár chupá alá lépése révén jön létre.

Ha egy férfi eljegyez egy nőt, és belépnek a chupá alá, de nem hangzanak el a házassági áldások, a nő akkor is minden szempontból férjes asszonynak tekintendő. A házassági áldásokat több nappal később is el lehet mondani.

Ha a nő *nidá* állapotban van, míg meg nem tisztul, nem mehet férjhez. Amíg meg nem tisztul, nem lehet elmondani a házassági áldásokat. Ha egy férfi áthágja ezt a tilalmat, és feleségül vesz [egy ilyen állapotban lévő nőt], és elmondják az áldásokat, akkor azokat nem szabad utána újra elmondani.

A *kötubá* – házassági levél

7. §. Mielőtt belépnek a chupá alá, a férfinak házassági levelet (*kötubá*) kell írnia; csak ezután élhet a feleségével. Az írnok díját a vőlegény fizeti.

Mennyi pénzt kell [a házassági szerződésben ígérni az asszonynak arra az esetre, ha a férj elválik tőle vagy meghal? Ha a menyasszony szűz, akkor 200 dinárnál nem kevesebbet. Ha a nő nem szűz, akkor 100 dinárnál nem kevesebbet. Ez az összeg a *kötubá* úgynevezett alapvető kívánalma.

Ha a vőlegény ennél nagyobb összeget kíván biztosítani, megteheti [bármekkora összeget ígérhet], akár egy talentum aranyat is. Következésképp a *kötubá* szó, ha kiegészítő magyarázat nélkül használják, úgy értendő, hogy a *kötubá* alapvető kívánalma mellett [a vőlegény által] ígért összeget is tartalmazza.

Bölcsseink rendelték el, hogy *kötubát* kell írni az asszony számára. [Azért léptették életbe ezt a kötelezettséget], hogy a férj ne válhasson el könnyűszerrel.

8. §. Nincs előírva, hogy a dinárok tiszta ezüsből legyenek, hanem azt az érmét [értették ez alatt] ami a talmudi korban általánosan használt volt: hét rész rézből és egy rész ezüsből állt. Így egy *szelá* (négy dinár értékű pénzérme) fél *zuz* [tiszta] ezüstöt tartalmazott. A szűznek fizetendő 200 dinár 25 *zuz* tiszta ezüsttel volt egyenértékű, míg a nem szűz nőnek 12 és fél *zuz* [tiszta ezüstöt] kellett fizetni.

Egy *zuz* súlya, ahogy azt *Az éruvok szabályaiban* magyaráztuk, 96 szem árpa súlyával egyenlő. A dinárt általánosan egy *zuznak* tekintették, tekintet nélkül arra, hogy tiszta ezüst volt-e, vagy a [talmudi] korszakban használatos pénzérméről volt szó.

9. §. [A házassági szerződés] szűz esetében nem lehet kevesebb 200 [zuznál], nem szűz nő esetében pedig 100 [zuznál]. Ha valaki ennél kisebb összeget [tartalmazó há-

⁸²¹ Nem szolgál.

zasságlevelet ír], annak a [feleségével fenntartott nemi kapcsolata] parázsnaságnak tekintendő.

[A házastársi kapcsolat] akkor válik lehetővé, ha a férj hivatalos okiratot, azaz *kötubát* ír, vagy ha tanúk előtt kötelezettséget vállal 100 illetve 200 [zuzra], és azt szerződéssel [megerősíti]. Hasonlóképpen, ha a férfi a feleségének a *kötubá* összegét [biztosítékul] odaadja, szabad intim kapcsolatot létesítenie vele, míg lehetősége nem nyílik [az okirat] megírására.

A *kötubá* hiánya

10. §. Ha egy férfi *kötubát* írása nélkül, [chupá alá] visz egy nőt, vagy ha írt *kötubát*, de a nő elvesztette azt, vagy ha a nő a férje kedvéért vagy kézpénz ellenében lemondott róla, akkor a férfi, ha továbbra is a feleségével kíván élni, köteles okmányt írni, amelyben legalább az alapvető kíváncsalom teljesítésére kötelezi magát. Ugyanis tilos a férfinak akár csak egyetlen percig is úgy élni a feleségével, hogy [annak] nincs *kötubája*.

Ha azonban a nő a várható javadalomért eladja a *kötubáját* valakinek, akkor [a férj] nem köteles másik *kötubát* írni neki. Ugyanis a *kötubát* kizárólag azért vezették be, hogy [a férj] ne válhasson el csak úgy [a feleségétől]. Ebben az esetben, ha [az asszonytól elválnak a férje], a férj ugyanúgy köteles kifizetni a *kötubában* megjelölt összeget annak a személynek, aki a *kötubát* megvásárolta, mintha az asszonynak fizetne volna ki, ha az el nem adja.

11. §. Mikor [a férfi] eljegyezi az asszonyt és *kötubát* ír neki, de nem áll vele chupá alá, a nő a státusát illetően jegyes, de nem házas: a *kötubá* ugyanis nem hozza létre a házasságot. Ebben az esetben, ha [a férj] meghal vagy elválnak, az asszony a *kötubában* előírt alapösszegre jogosult a férj szabad⁸²² tulajdonaiból. A kiegészítő összegre [amelyet a férj a *kötubához* csatolt] viszont egyáltalán nem jogosult, mivel nem léptek be [a chupá alá].

Ha azonban úgy jegyzett el egy nőt, hogy *kötubát* nem írt a számára, és ezek után – amikor a nő még továbbra is csak jegyes – meghalt vagy elvált tőle: akkor a volt jegyesnek nincs joga még a *kötubá* alapösszegére sem, hiszen a rabbi ezt az alapösszeget csak arra az esetre rendelték el, ha már összeházasodtak, vagy ha [legalább] a *kötubá* már meg lett írva.

Abban az esetben, ha [egy apa, kiskorú] lányát eljegyzésre adta és [a vőlegény] a *kötubát* megírta, de meghalt vagy elváltak [még a házasságot megelőzően] a *kötubá* [összege] az apát illeti – feltéve, hogy a lány még *náará*⁸²³ – ahogy ezt feljebb (3. fejezet) már kifejtettük.

⁸²² Minden olyan tulajdon, ami nincs már lekötelezve egy tartozás formájában egy harmadik személynek, szabad tulajdonnak nevezünk.

⁸²³ A lány fejlődésének a hálachá három szakaszát ismeri: *ktáná* (kiskorú), *náará* (fiatal nő) és *bogeret* (nagykorú). A lány mindaddig *ktáná*, míg be nem tölti tizenkettedik életévét és nem nő

Az esküvő időpontja és a lakodalom

12. §. Hasonlóképpen elrendelték Bölcsseink azt is, hogy aki szüzet vesz feleségül, az hét napig ünnepeljen vele. A férfi e hét nap alatt nem gyakorolhatja a mester-ségét, és kereskedelmi ügyletekkel sem foglalkozhat, hanem csak ehethat és ünneplhet. Akkor is, ha a vőlegény volt már korábban nős, és akkor is, ha nem.

Ha a menyasszony nem szűz, a férjnek legalább három napig kell [ünnepelnie vele], mivel Bölcsseink úgy rendelkeztek, hogy a férjnek – tekintet nélkül arra, hogy volt-e korábban házas vagy sem – három napig kell ünnepelnie a nem szűz menyasszonnyal.

13. §. A férfi egy nap egyszerre több nőt is feleségül vehet, és mindannyiukért egyszerre is elmondhatja a házassági áldásokat. Ami azonban az ünnepeket illeti, mindegyik menyasszonnyal külön-külön a megszabott ideig kell ünnepelnie: hét napig a szűzzel, három napig a nem szűzzel. Az ünneplések nem fedhetik át egymást.

14. §. A nőt bármelyik napon szabad eljegyezni, még Áv hó 9.-én⁸²⁴ is, akár nappal, akár éjjel. Ezzel szemben az esküvő nem rendezhető meg pénteken vagy vasárnap. Ezt a rendeletet [azért hozták] nehogy a menyegzői lakoma a szombat megszenteltetéséhez vezessen. Szombaton nyilvánvalóan nem tartható esküvő⁸²⁵.

Mint kifejtettük, még félünnepen sem lehet esküvőt rendezni, mivel az ünnepségeket, mint arra az *Írás* utal⁸²⁶, nem szabad keverni egymással: „Töltsd ki ennek [az ünnepségnek] hetét, akkor odaadjuk neked amazt is.”

Bármely más napon ki-ki tetszése szerint házasodhat, ha előbb eltölt három napot a menyegzői lakoma előkészítésével.

15. §. Olyan helyen, ahol a bíróság csak hétfőn és csütörtökön ül össze, a szűz menyasszonyt szerdán kell feleségül venni. Így ha a férj panasszal él a menyasszony szüzessége dolgában, akkor másnap kora reggel elviheti a bíróságra.

A Bölcssek vezették be azt a szokást, hogy a nem szűz menyasszonyt csütörtökön vegye el a férfi, hogy csütörtökön, pénteken és szombaton ünnepeljen vele, azután vasárnap folytassa a munkáját⁸²⁷.

két szál faszőre. Ha e két kikötés teljesül, *náará* lesz. Hat hónappal ezután a lány *bogeret* lesz (Maimonidész, *A házasság szabályai* 2:2.).

⁸²⁴ Gyász és böjt nap, a Jeruzsálemi Szentély lerombolásának emlékére.

⁸²⁵ Mivel a chupá által a férj „birtokolja” feleségét, ami tilos szombaton.

⁸²⁶ *IMózes* 29:27.

⁸²⁷ Mivel a nem szűz menyasszony esetében a hét áldást, csak egy napon át mondják, Bölcsseink tartottak tőle, hogy már másnap munkába megy az ifjú férj, és nem tartja meg a kötelező három nap ünneplést.

Az előkészületekre szánt idő

16. §. Ha egy férfi akkor adja jegyesnek a lányát, amikor az még kiskorú, akkor a lány vagy az apja kérheti, hogy a lány éretté válásáig – amíg az *náára*⁸²⁸ nem lesz – halasszák el az esküvőt. Ha [a férj] feleségül kívánja venni a lányt, megteheti, de ez nem illendő dolog.

17. §. Ha egy férfi eljegyez egy kiskorú lányt, majd pár év elmúltával esküvőre kéri a kezét – amikor is a lány még *náára* – a lány a kérés előterjesztésétől számítva tizenkét hónapot kap, hogy összekészítse a kelengyéjét, és előkészítse, amit kell. Csak ezután kell férjhez mennie.

Ha a férfi azután áll elő a kérésével, miután a lány *bogeret*⁸²⁹ lett, akkor a lány a *bogeretté* válásától számítva kap tizenkét hónapot. Hasonlóképpen, ha a férfi azon a napon jegyzi a lányt, amikor az *bogeretté* válik, akkor a lány az eljegyzéstől számítva kap tizenkét hónapot, azaz attól a naptól kezdve, amikor *bogeretté* vált.

Ha a férfi az után jegyzi el a lányt, hogy az *bogeretté* vált, és ha a lány *bogeretté* válása óta több mint tizenkét hónap telt el, a lány csak harminc napot kap [az előkészületekre] attól a naptól számítva, amelyen a férfi feleségül kérte. Hasonlóképpen, amikor a férfi egy nem szűz menyasszonyt szentel föl, az harminc napot kap [a felkészülésre] attól a naptól kezdve, hogy a férfi feleségül kérte.

18. §. Ahogy a nő kap időt az előkészületekre, miután a férfi feleségül kérte, és az esküvőt csak az után tartják meg, ugyanúgy kap időt felkészülésre a vőlegény is, ha a nő kéri, hogy tartsák meg az esküvőt.

Mennyi időt kap a férfi? Ugyanannyit, mint a nő. Ha a nő tizenkét hónapot kap, akkor ő is tizenkét hónapot. Ha a nő harminc napot kap, akkor a férfi is harminc napot.

19. §. Ha a férfi számára engedélyezett idő letelik, és még mindig nem vette feleségül a jegyesét, akkor – noha még nem házasodtak össze – köteles eltartani a nőt. Ha a megszabott idő utolsó napja vasárnapra vagy péntekre esik, akkor arra a napra nem köteles neki eltartást biztosítani, mivel akkor esküvő nem rendezhető. Hasonlóképpen, ha a férfi vagy a nő megbetegszik, vagy a férfi számára engedélyezett időszak végén a nő menstruálni kezd, a férfi nem köteles gondoskodni a megélhetéséről, mivel a nő mindaddig nem mehet férjhez, míg meg nem tisztul, vagy meg nem gyógyul. Hasonlóképpen a férfi sem nőülhet, míg vissza nem nyeri az egészségét.

⁸²⁸ Lásd a 823. lábjegyzetet.

⁸²⁹ Lásd a 823. lábjegyzetet.

Barátság vagy szerelem?

A zsidó házasság szabályai – a tökéletes kapcsolat kulcsa

Minden házasság eltér egymástól. Ugyanúgy, ahogy nincs két egyforma ember, ugyanígy nincs két azonos házastársi kapcsolat. Mégis ha nagy vonalakban beszélünk azt mondhatjuk, hogy általában véve két fajta emberi kapcsolat létezik.

Vannak olyan párok, akik minden módon megbíznak egymásban. Egymást tekintik legközelebbi bizalmasuknak. Minden kis titkot megosztanak egymással, és teljes mértékben a másiktól teszik függővé, hogy mit tegyenek. Semmi nem ékelődhet közéjük, mivel szétválaszthatatlanok. Vannak egymáson kívül is barátaik, de azok felé egységes párként viselkednek. Éppen ezért sokkal jobban kijönnek más hasonló párokkal, mint egyedülálló emberekkel. Az ilyen házasságokban a kommunikáció az alapszabvány, és nem a szeretkezés. Az ő egyesülésük sokkal inkább a kompatibilitáson – a hasonló érdeklődésen – alapul, mintsem a nyers fizikai vonzódáson.

Az ilyen párok nem nélkülözik életükből az intimitást. Mi a probléma akkor mégis velük?

Az, hogy kevés, vagy éppen semmi szenvedély nincs az életükben. Nagyszerű beszélgetőtársai egymásnak, de amikor bevonulnak a hálószobába, egyből előkerül az újság, és bekapcsolódik a televízió. Az ilyen szerelem a vízhez hasonlít, nem a tűzhez. Mivel a bizalmon és az intimitáson alapul, ennek a párnak a kapcsolata inkább egymás kiegészítését jelenti, mint az egymás iránti vonzalmat. Nem szenvedélyes kapcsolat, ennek minden előnyével és hátrányával. Pozitív benne, hogy mélyen megbíznak egymásban, és ritkán veszekednek. Miért is tennék? Hiszen nincs bennük tűz, nem forralják fel egymás véréét. De mivel nincs ott a szikra, az egész házasság előre kiszámíthatóvá válik.

A „tűz” a házasságban

Vannak aztán olyan házaspárok, akik szeretők egymás számára. Az ő kapcsolatuk szenvedélyes, tüzes. Folyton küzdenek és érvelnek egymással. Még sincs azonban bennük teljes szeretet vagy akár bizalom a másik iránt. Amikor az életükben sorsdöntő kérdésekkel szembesülnek, nem egymástól várnak tanácsot. Alig van szélcsend az életükben, inkább az állandó viharzóna jellemzi őket. De egyet nem lehet letagadni: bőségesen van bennük a tűzből. Nagy és erős érzelmeket tudnak kifejezni egymás iránt.

Állandóan veszekednek és udvarolnak egymásnak, nagy tűzzel és szenvedéllyel. Szerelmi együttléteik csodálatosak. De az élet szürke hétköznapjaiban bizony előfordulhat, hogy nem nagyon tudnak kijönni egymással. A feleségnek is vannak barátai és a férjnek is. Ritkán tesznek valamit közösen, mint egy pár, és ha így is tesznek, annak valami külön oka van. Szeretik egymást, de nem szükségszerűen kedvelik is a másikat. Más típushoz tartoznak, és különbözik egymástól az ízlésük is. A házasságuk a hullámhegyek és hullámvölgyek fergeteges váltakozásaiból áll. Emiatt van, hogy képesek szenvedélyesen szeretni egymást, majd a következő percben már egymás ellen fordulnak. Semmi unalom nincs a házasságukban, de nyugalmas pillanat sincs. A kapcsolatuk egy pattanásig feszített húrra emlékeztet.

Hogyan érhetjük el mindkettőt?

Ebben a paradox helyzetben az eredendő probléma az, hogy a házasság sikeréhez valahogy át kell hidalni ezt a szakadékot, és össze kell hangolni a két egymással ellentétes végletet. A házasságban tűzre és vízre is szükség van ahhoz, hogy sikeres lehessen. Egy igazán sikeres házasságnak tudnia kell összhangot teremtenie a szenvedély és az intimitás egyébként ellentétes elemei között, hiszen valóban azt akarjuk, hogy házastársunk a szeretőnk, de egyben a legjobb barátunk is legyen. A zsidó házas élet szabályai éppen ezt érik el. Az olyan szerelemhez vezetnek amelyben az érem mindkét oldala meg van. Minden házaspár életében vannak olyan pillanatok, amikor újdonságra, romantikára, szenvedélyre és izgalomra vágyunk.

Ugyanakkor egy bizonyos idő után feltámad bennünk a vágy arra, hogy újra visszatérjünk az otthonunk nyugodtsága, kényelme és kiszámíthatósága közé. Életünk legalább fele részében nem az újdonságot, hanem a változatlanságot keressük. Olyan házasságot akarunk, amelyben el tudunk beszélgetni, ki tudjuk egymással cserélni a gondolatainkat. Egymás társaságát és barátságát keressük. Az életünket egy olyan társal szeretnénk leélni, akivel együtt tudunk fejlődni érzelmi és intellektuális szinten is. Olyanra, akivel nyugodt otthon is tudunk teremteni. Röviden: nyugalomra is szükségünk van a gyakori viharos időszakok között.

Egy házasság sem lehet igazán sikeres, amelyik nem tartalmazza ezeket az ellentétes részeket. A tűz és a víz azonban kioltják egymást. Hogyan foglalhatjuk tehát egy időben mindkettőt magunkban?

A „tűz” és „víz” szerelem egybekapcsolása

Felismerve ezt a dilemmát, a Biblia már háromezer évvel ezelőtt a következő találékony megoldást kínálta fel. Minden hónapban két hetet a szenvedélyes szerelemnek kell szentelni, míg a másik két hetet az intellektuális közösségnek és az érzelmi intimitásnak. Mi lenne alkalmasabb ennek a körforgásnak a szabályozására, mint maga a női test pontos ritmusa. Miközben a férj és a feleség két héten át szabadon közeledik egymáshoz, és szoros érzelmi kötődés jön létre közöttük. A szenvedélyes testi közelség elmélyíti az érzelmeiket és az egymás iránti érzéseiket.

Amikor a női menstruáció elkezdődik, a kéthetes időszak a végéhez ért, éppen időben, mielőtt beállt volna az egyhangúság. A menstruáció öt napjára és az azt követő hét napra külön kell válniuk. Mindkettőjüknek be kell tartania ezalatt a szigorú nemi absztinenciát. Ebben az időszakban hasznot húzhatnak viszont mindabból, amit a fizikai együttléteikben felhalmoztak, és ezáltal át tudják emelni kapcsolatukat egy mélyebb érzelmi és intellektuális szintre. Ebben az időszakban tudják kifejleszteni házasságuk baráti oldalát, miközben a figyelmük a másik teste helyett annak személyiségére irányul.

Ilyenkor inkább egymás gondolatait, mintsem egymás testét élvezik, az ölelkezés helyett beszélgetnek, csókolózás helyett titkokat osztanak meg egymással, és marad idejük arra is, hogy a napi dolgokat megbeszéljék. Az életnek a hálószerében kívül eső szélesebb szegletére figyelnek, van idejük arra, hogy átbeszéljék a gyerekek dolgait, a családi ünnepekre vonatkozó terveket, anyagi életük kérdéseit, és egymás szüleikhez való viszonyukat is. Ez a ritmus egészséges a mindkettőjük számára, és összhangban van a menstruációt kísérő természetes testi impulzusokkal is. Sok nő ösztönös ellenérzést táplál a menstruáció alatti nemi étellel szemben. A megtartóztatás időszaka lehetővé teszi a méhfal számára, hogy újra megerősödjön, és biztosítja a nőnek, hogy a fizikailag kényelmetlen napokon ne kelljen férje nemi igényeit kielégítenie.

A napok múltával az egymás iránti vágy újra feltámad. Mégsem követik azonnal az ösztönüket. Inkább hagyják, hogy a nem-fizikai kommunikáció felépítse bennük a mély vágyat egymás iránt. Nemi tartalékaik feltöltődnek, egészen addig, amíg tizenkét nappal különválásuk után az egymás iránt érzett szerelmük eléri a tetőpontját. Mint amikor összeházasodtak, havonta újra élük a mézesheteiket.

A küszöbön álló újjászületésüket a vallásos zsidó asszonyok azzal fejezik ki, hogy a férjükkel történő újraegyesülésüket megelőzően elmennek a „mikvé”-be, a rituális fürdőbe, ahol alámerítik magukat a ciklusuk miatti tizenkét napi szétválás lezárásaként. A medencéből való kijövetel a fizikai regenerációt és a szellemi újjászületést jelképezi, amely visszavezeti az asszonyt férjéhez, mint menyasszonyt a vőlegényhez. Ez felidézi bennük azt a kitörő szenvedélyt, amelyet először éreztek. Ez a rítus teljesen személyes esemény. Senki nincs ennél jelen, csak a mikve női személyzete, így ez a pillanat kifejezi a nemiség rejtett és csodálatos női titkát is.

Szerelem testben, lélekben – a zsidóság útja a boldog házassághoz

Németh Zoltán beszélget Oberlander Báruch rabbival

Hogyan vélekedik a zsidóság a szerelemről, a Bibliában hol találhatunk utalást erre vonatkozóan?

Mindenek előtt meg kell említenem, hogy maga a kérdés csak azért merült fel, mert más kultúrákból, illetve más vallásokból olyan üzeneteket hallhatunk, miszerint a szerelem nem jó dolog. A zsidóság azonban, a szerelemről – természetesen, ami a házasságon belül létezik – merőben másképp vélekedik.

Már a Tóra legelején a Teremtéskor találkozhatunk a szerelemmel. Miután az Örökkévaló megteremtette az első embert, Ádámot, rögtön utána alkotta meg Évát, amiről azt olvashatjuk⁸³⁰: „Azért elhagyja a férfi az ő atyját és anyját, hogy ragaszkodjék feleségéhez, és egy testté legyenek”. Ez azt jelenti, hogy Isten az első perctől kezdve úgy alakította a Világot, hogy abban a férfi és a nő egymásé legyen, ragaszkodjanak egymáshoz, és ez a ragaszkodás egyértelműen erős, szerelmi kapcsolatot jelent.

A Bibliában számos más helyen is találhatunk utalást a szerelemre, ilyen például Jákob és Ráchel találkozása⁸³¹, vagy amit Izsák és Rebeka találkozásánál olvashatunk⁸³²: „...megvigasztalódott [Izsák] anyja halála után, mert megszerette Rebekát”. A Bibliában itt kifejezetten az *áhává* (szeretet/szerelem) szó áll.

Igaz az, hogy a vallásos körökben a szülők döntenek a fiatalok sorsáról?

A házassághoz vezető hagyományos utat, ma Magyarországon többnyire egy nem hitelesen vallásos filmből ismerik az emberek. A *Hegedűs a háztetőn* címűre gondolok, ahol a *matchmaker* – a *sádchen*, a házasságközvetítő – mindenfajta észérvet mellőzve adja össze a párokat, akár akarják a fiatalok, akár nem.

Elképzelhető, és valószínűleg precedens is van rá, hogy egyes szülők erőszakkal próbálják rábeszélni fiúkat vagy lányukat, hogy az általuk kiszemelt partnerrel házasodjanak, de úgy gondolom ez nem jellemző a vallásos zsidókra. Nem vallásos embe-
reknél, vagy nem zsidó körökben is megtörténhet az, hogy a szülők azt mondják a lányoknak: „Ez a fiú gazdag és szép, házasodj össze vele!”, a lány viszont nem kedveli

⁸³⁰ *IMózes* 2:24.

⁸³¹ *Uo.* 29:11.

⁸³² *Uo.* 24:67.

őt, és ezért nem akar, a szülők viszont ennek ellenére is megpróbálják rábeszélni őt. Említhetem itt Károly herceget (Diana angol hercegnő férjét), aki úgy nyilatkozott, hogy ő egyáltalán nem akarta ezt a házasságot, csak a szülei, a királyné és férje nyomására egyezett bele!

A *Háláchában*⁸³³ pedig egyértelműen le van írva, hogy a *kibud av váém*, vagyis a szülők tiszteletére vonatkozó parancs, nem vonatkozik a szülők azon tanácsainak megfogadására, mely a leendő társ megválasztására vonatkozik. Szíve vágyára kell hallgatnia, nem kötelező a szülők javaslatait elfogadnia [természetesen, csak akkor, ha mindez a *Háláchá* keretein belül van még].

Akkor mégis mi a vallásos útja a szerelemnek?

Azt kell, hogy mondjam, a *sádchen*, vagyis a házasságközvetítő módszer, még mindig a legjobb út a házassághoz, és nemcsak vallásos indokok miatt. Közismert, hogy „a szerelem vak”. Azaz ha egy fiú és egy lány találkozik, majd elmennek együtt ide-oda, abban a percben, hogy már bizonyos szinten egymásba szerettek, már nem lehet őket arra kérni, hogy tüzetesebben vizsgálják meg egymást. Vajon azon kívül, hogy szerelmük magas, szőke, kék szemű és kedvesen mosolyog, le tudnák-e élni együtt, közösen az életüket? Megegyezik-e a felfogásuk az alapvető dolgokról, hasonló-e az életszemléletük, és megegyezik-e a belső világuk? Ha előbb esik szerelembe egy fiatal, akkor utólag már nem képes ezeket tisztán mérlegelni.

A házasságközvetítő viszont nem eshet ebbe a hibába. Egyrészt ismeri a fiút, a családját, az életmódjukat, másrészt ismeri a lányt, az ő családját és az ő életmódjukat, és ha e kettő megegyezik valamint beállítottságuk és elvárásaik hasonlóak, ebből már legalább elvileg kiindulhat egy jó házasság. Mi ennek a módszernek az előnye? Az, hogy ezek után, mikor a fiú és a lány találkozik, már eleve abból a célból teszik, hogy megvizsgálják egymást, vajon tényleg egymáshoz illenek-e? Ezek után pedig jöhet a szerelem.

Hogyan ültethető ez át a mai modern világba?

Aki a vallásos utat választja, előbb megfogalmazza magában, hogy milyen tulajdonságok azok, amik feltétlenül meg kell hogy legyenek leendő párjában, milyen életmódot, célokat szeretne elérni az életében, és csak akkor találkozik valakivel, és ad lehetőséget arra, hogy a szerelem kialakuljon kettőjük között, ha a másinak hasonló céljai vannak, és megfelel az elvárásoknak. Mindezek *után*, ha az érzelmek is megvannak – és csak is akkor, ha megvannak –, elmondhatjuk, hogy már minden alap adott a boldog, kiegyensúlyozott házassághoz.

⁸³³ *Sulchán Áruch, Jore Déa* 240:25.

Ha szerelemről van szó, miért van előbb az értelem, mint az érzelem?

Nézzük az előbb említett Bibliai kifejezést „ragaszkodjanak egymáshoz, és egy testté váljanak”. Ez azt jelenti, hogy nem elegendő a testi kapcsolat egy házasságban. A párnak testükkel, lelkükkel, eszükkel és minden érzelmükkel össze kell kapcsolódnuk. A manapság megszokott séma alapján az egész házasság – beleértve a szerelmet is – főleg egy testi kapcsolat, ami nem elfogadható, mivel így előbb vagy utóbb az érzelmeket felválthatja az ész és előjönnek majd az ellentétek, a hozzáállásbeli különbségek, az eltérő világszemlélet. Az összeomlás akkor is bekövetkezhet, ha a testi kapcsolat a történet ellenére is nagyon erős marad(!). A házasság akkor jöhet létre – és akkor kiegyensúlyozott –, ha testben és lélekben, azaz minden jelentős témában egy hullámhosszon van a két fél. Amikor ezekből csupán a testi vagy a lelki kapcsolat létezik, akkor az nem fog működni, mert így nem válhatnak igazi értelemben „egy testté”.

Tudni kell, hogy az életben sok mindenen kell keresztül menniük a házasoknak. Nincs mindig nyugalom, boldogság, néha stressz éri az embert, munkahelyi gondok, anyagi problémák, – ne adj Isten – egészségügyi bajok, ha ilyen esetekben a pár világszemlélete nem hasonló, az első nagy próbán könnyen elbukhatnak, mert ők nem igazán egymáshoz valók.

Nem hiába mondja azt a Kabbala, hogy lényegében egy fiú és egy lány nem két különálló egész, amiből a házasság révén egy pár lesz, hanem egy-egy fél, ami megtalálja hiányzó részét, ami által egy egészé válhat. Ha a sorsdöntő kérdésekben nincsenek egy hullámhosszon, akkor nem lehetnek egy egység két része, mindegyik marad önmagában egy-egy különálló egész. Két különálló, össze nem illő dolog csak néhány kapcsolódási ponttal rendelkezhet. Azonban ha két egymáshoz illeszkedő részt összerakunk, akkor teljesen egyesülnek, beleértve minden pontjukat. Így történik ez a tökéletes pár esetében is.

A gyakorlatban mit tehet egy vallásos fiatal, hogyan ismerkedhet? Milyen megszorítások vannak erre vonatkozóan, pl. nem tartózkodhat együtt két fiatal egy zárt szobában?

A megismerkedéshez, egyáltalán nem kell, hogy felmerüljön a *jichud* tilalma, vagyis hogy egy zárt szobában együtt tartózkodjon a fiú és a lány. Megismerkedni sokféleképpen lehet. Sőt én tulajdonképpen furcsának tartom, hogy mikor megismerkedünk valakivel, rögtön egy zárt szobába, egy ilyen intim helyzetbe kerülünk vele, ez még túl korai.

Elmehetnek együtt, pl. múzeumba, színházba, sétálhatnak és beszélgethetnek, akár csak egy nem vallásos pár. Bár én konkrétan a színházat nem tartom jó ötletnek – ha én találkozni akarok valakivel, akkor nem egy előadást szeretnék nézni, és csupán mosolyogni a jó vicceken. A lényeg, hogy találkozzanak, beszélgessenek, semmiről és ugyanakkor mindenről, beszélgessenek fontosabb kérdésekről és kevésbé fontosabbakról, ismerjék meg egymást minél alaposabban és töltsék idejüket kellemesen. Ha valaki erre koncentrálna, akkor nem is kell sok idő – nem kellenek évek – ahhoz, hogy meggyőződjön arról, a másik céljai stb. egyeznek-e, megfelelnek-e a még hideg fejjel

kigondolt feltételeknek, és utána még az is kiderüljön, hogy tudja-e szeretni is a másikat.

Valóban meg tudják ismerni egymást a párok néhány találkozás alkalmával?

Az hogy hányszor kell, vagy lehet találkozni egymással, annak se alsó, se felső határa nincs. Ismerjük el, hogy létezik szerelem első látásra, és van olyan, ami csak hosszú idő elteltével alakul ki. Annak tehát, hogy hányszor kell találkozni két fiatalnak ahhoz, hogy jól megismerjék egymást, és szerelmesek legyenek, nincs a vallásban határa.

De miért tapasztalhatjuk mégis azt, hogy vallásos körökben inkább elterjedt, hogy csak egy párszor találkozik egymással a két fiatal, és máris szerelembe esnek, boldogok és a *chupá* alá akarnak állni?

Mert vallásos közösségben csak akkor veszik fel a kapcsolatot egymással, amikor már házasságra gondolnak. Egy vallásos zsidó lány, azt mondja: „én eleve azért veszem fel veled a kapcsolatot, mert én ezt komolyan gondolom, és azért teszem, hogyha megfelelünk egymásnak, akkor ebből házasság lehessen”. Így véleményem szerint könnyen elképzelhető, hogy rövid idő alatt, tisztázódjon a kép arról, vajon egymáshoz illenek-e, és lehet-e ebből egy jó házasság. Viszont az is kiderülhet, hogy többé nem kívánják látni egymást, ez is elfogadható, ilyen esetben a további kapcsolatot nem érdemes erőltetni.

Mint egyszerű világi gondolkodó, manapság bármilyen terméket, vagy módszert akarunk megvizsgálni, megnézzük a róla készült statisztikát. Ha előveszük a válásokról szóló statisztikát, akkor hihetetlen eredményre bukkanhatunk. Azokban a házasságokban, amelyek az előbb említett módon, néhány találkozás – egy ilyen gyors szerelem – után jönnek létre, nagyon tartós kapcsolatok alakulnak ki, melyekben mind a két fél boldog. Míg más esetekben 50-60-70%-ban azok válnak el, akik több évig együtt laktak már házasság előtt is.

A statisztikai eredmény nem azt tükrözi, hogy vallásos körökben nem illik elválni?

A zsidóságban a válás teljesen megengedett⁸³⁴. Persze vallásos körökben ez egy kicsit kellemetlenebb, mivel ez egy nem mindennapi dolog, egy nagy veszteség, mivel egy vágyalom törik össze, amely bánatra ad okot. A világban azért nem veszik olyan fájdalmasan a válást, mert mára már ez egy mindennapos dologgá vált. Egy olyan tragédia miatt, ami mindennapossá válik, az ember nem képes állandóan sírni és sajnálkozni, de egy olyan tragédia, ami csak ritkán történik meg a családdal, a közösséggel, nagyon megviseli azt.

⁸³⁴ Lásd 5Mózes 23:1–3., *Sulchán Áruh, Even Háezer* 119.

Azonban bizonyos sajnálatos körülmények között előfordul, hogy a válás elkerülhetetlen. Mindenki hibázhat, még ilyen jelentős, életre szóló döntés esetében is. Ami figyelemre méltó, hogy a vallásos keretek között kezdett kapcsolatoknál sokkal kevesebben hibáznak, mint a nem vallásos körökben.

Miben segít a *mikve* (rituális fürdő) és a *nidá* törvénye az ideális házasságban?

A megismerkedésen kívül még egy dolog szükséges a boldog házassághoz, amivel a modern pszichológia is foglalkozik. Egy kapcsolatban – még ha nagy szerelmen alapult is – óriási probléma, hogy az évek múltával, egy picit megunhatja egymást a pár, hiszen nap mint nap ugyanaz ismétlődik mindkettőjükkel. Hogy lehet, hogy valaki nem képes már örülni a szerelmével való együttlétnek? Egyszerű a válasz: „*Táánug tömidi éjno táánug*”, vagyis egy olyan élvezetet, ami állandó, az ember előbb-utóbb nem képes értékelni. Hogyan kerülhető ez el? A Talmud szerint⁸³⁵ ezért írja elő a Tóra a *nidá* törvényét. A *nidá* törvénye leegyszerűsítve az, hogy a menstruáció kezdetétől 12 napig nem lehet semmiféle testi kapcsolat férj és feleség között. A 12 nap elteltével este a feleség elmegy a *mikvé*be, majd – mivel ez egy *micvá* – áldással alámerül. Miután a nő hazajön, újra lehet házastársi kapcsolat kettejük közt. A Talmud álláspontja szerint így „a nászéjszaka folyton ismétli önmagát”. Lényegében kettejük szerelme mindig megújul és soha nem a régi.

Az sem elhanyagolható, hogy ebben a 12 napban nyílik mód leginkább arra, hogy férj és feleség beszélgessenek egymással, jobban megismerjék egymást, ugyanis sokszor egy házas életben erre nincs elegendő idő, ekkor viszont az egyetlen megengedett kapcsolat a beszélgetés. Mindez állandóan – még sok esztendő elteltével is – megújítja, felfrissíti a kapcsolatot.

Amit még figyelembe kell venni, hogy azt a házasságot, ami a *Háláchán* – az isteni útmutatáson alapul – isteni áldás kíséri, ami segíti, és előbbre viszi a kapcsolatot. Ott, ahol az isteni áldás hiányzik a szerelmes pár csupán saját erejére számíthat, külső segítséget nem fog kapni.

Miért ítéli el a Háláchá a házasság előtti szexuális kapcsolatot?

A zsidóság szerint a szerelem és a szex két külön dolog. A szerelem azt jelenti, amikor két test, két lélek összeforr, a szex pedig egy fizikai kapcsolat. A kettő nem ugyanaz! Ami szerelemként ismert, az nem szerelem, hanem főleg a szexuális ösztön kielétele, ami sajnos nem vezethet hosszútávú kapcsolathoz. Az igazságot megvallva, ha belegondolunk, hogy egy fiú és egy lány nem érintkeznek a házasságukig, ennél természetesebb dolog nincs is, ha a házasságot – és benne a szexuális kapcsolatot – a szerelem csúcának tekintjük. A lényeges kérdés itt az, hogy mit is akar az ember a kapcsolattól? Csupán egy alacsony állatias ösztön kielégítését, vagy egy magas emberi érzéseken alapuló csúcsmélynymet. Ha az utóbbit szeretné, azt csak úgy tudja elérni, ha

⁸³⁵ *Nidá* 31b.

egy életre már elkötelezi magát a másik féllel – azaz megtartják az esküvőt –, lélekben, testben egyaránt. Ezen az úton viszont a házasság előtt nem érkeznek el a szexualitáshoz, a *Háláchá* ezért teljesen kizárja ezt a lehetőséget.

Igen, de mi van abban az esetben, ha „a körülmények még nem megfelelőek” a családalapításhoz?

Több esetben lehet olyan párokkal találkozni, akik már régóta együtt élnek, de arra a kérdésre – miért nem házasodnak össze, azt válaszolják: „még nem tartunk ott”. Hol nem tartanak? Lényegében ők már régen férj és feleségként élnek. A válaszok is ismerősek: „még nincs vége az egyetemnek”, „sose lehet tudni milyen állásom lesz”, stb. Ennek tulajdonképpen valós jelentése: „Nem vagyok még biztos benne, hogy öhozzá fogok ragaszkodni 5 év múlva, most még kellemes mindkettőnknek, mert nincs semmi elkötelezettség.”

A testi kapcsolat, az intim szerelem csúcsa kell hogy legyen, de amíg valaki azt mondja: „még nem tudom, hogy szeretnék-e vele élni 5 év múlva”, akkor éljenek még egymástól külön, és amikor majd véglegesen eldöntik, hogy egymáshoz valók, mikor úgy érzik, nem tudják leélni az életüket egymás nélkül, akkor kötelezzék el magukat és házasodjanak össze. Ha pedig még nem biztos a dolog, miért kellene kihasználni a másik érzelmeit?

A házasságon belül van-e háláchikus utalás az előbb említett szerelem és szexualitás közötti különbségre?

Erre vonatkozóan több előírás is létezik, ami egyértelműsíti, hogy szexuális kapcsolat csak akkor jöhet létre a házaspár között, ha az mély szerelemből fakad.

A Talmud szerint⁸³⁶, hogyha a férj és feleség haragban vannak vagy vitatkoznak, ne legyenek közöttük testi kapcsolat, csak ha már a béke és a nyugalom visszaállt, mert csak akkor lehet együttlévük az igaz szerelem csúcsa.

Továbbá, ha az egyik fél úgy döntött, hogy el akar majd válni, akkor már attól a perctől kezdve, ne legyenek többé együtt⁸³⁷. Mivel ez az együttlév immár csak a biológiai szükségletük kielégítése, de nem szerelemből fakadó érzés. Házasságot kötöttek *chupá* alatt, *sevá bráchetot* (7 áldás) mondtak, minden teljesen *háláchikusan* végbe ment, mégis, ha ketjük közt a szerelem elmúlt, akkor nem lehet testi kapcsolat a házaspár között.

A Talmud még érzékenyen arra is kitér⁸³⁸, hogy amikor a férj és feleség együtt van, gondolataikban is csak a másik járhat, egy harmadik személyre semmiféleképpen sem gondolhatnak, mert akkor az nem jelentene egyesülést. Egyes házassági tanácsadók szerint a boldogtalan házastárs számára az az orvosság, ha éppen egy másik,

⁸³⁶ *Nödárim* 20b., *Sulchán Áruch*, *Orách Chájim* 240:10.

⁸³⁷ *Gitin* 90a., *Sulchán Áruch*, *Even Háezer* 119:2.

⁸³⁸ *Nödárim* uo., *Orách Chájim* uo. 2., 9.

szemében vonzó személyre irányítja gondolatait, azonban ha így tesz, akkor csak az örömteli testi kapcsolat jön létre és nem a lelki.

A házassághoz testben is, lélekben is a szerelemnek kell vezetnie, és ugyanennek kell megtartania is a házasságot.

Mi a véleménye a vegyesházasságról (zsidó és nem zsidó között)?

A vegyes-kapcsolatokban maximum csak egy tökéletes testi kapcsolat alakulhat ki a két fél között, de egy tökéletes lelki kapcsolat elképzelhetetlen, mivel a két ember különböző. Nem állíthatják, hogy mind a ketten azonosak, mert ez nem igaz, még akkor sem, ha valaki azt mondja, neki a zsidóság nem a legfontosabb. Lehet a második vagy a harmadik helyen, azonban ott nem képesek egyesülni.

Minden zsidó érez valamit például *Jom Kipur*kor, lehet hogy csak az évben egy napig érzi magát zsidónak, de azon a félelmetes szent napon tapasztalja, hogy párja nincs vele. Ez egy tökéletes egyesülés? És hogyan házasodhat zsidó egy nem zsidóval, ha ezáltal elősegíti a saját népe megszűnését?! Hiszen a vegyesházasságból származó gyermekek már nem lesznek zsidók.

Nem segíthet a tolerancia elve egy vegyesházasságban?

Tolerancia mindössze annyit jelent, hogy a másik felet nem zavarja, amit a párja tesz, azonban nem jelenti azt, hogy érzelmileg ugyanazt képes átélni. Tisztelt a másik hitét, megérti hogy *Jom Kipur* fontos neki, de nem lehet tőle elvárni, hogy a nap különleges szentségét ő is átérezze. Milyen egyesülés az olyan, ahol az egyik félnek fontos momentumokat egyedül kell megélnie, és nem oszthatja meg mindezt társával?

Elhangzott, hogy a vegyesházasságban a gyermek már nem viszi tovább a zsidó tradíciókat. Miért nem adhatja át mindkét szülő a magával hozott hagyományt és a gyermek ezután eldönthetné melyiket szeretné követni?

A vegyesházasságból származó gyermekek vagy *háláchikusan* nem lesznek zsidók, vagy gyakorlatilag nem lesznek azok.

Ha a nem zsidó fél a feleség, akkor nincs mit tenni, a gyerek nem lesz zsidó, és én azt mondom, ilyen esetben kár őt zavarni a zsidósággal. Ő nem zsidó, élje a saját életét, így az ő esetében kizártuk ezt az utat. Ha az anya a zsidó, akkor *háláchikusan* nincs semmi akadály a zsidóságra nevelésnek, de gondoljunk bele, mikor a gyerek felnéz az apjára, és egy nem zsidót lát, akkor ennek milyen hatása lehet? Átadni a gyerekeknek mindkét tant – mondjuk a zsidót és a keresztényt – erre azt mondhatom, hogy ebből lehet „egy jó sólet”, de zsidóság biztosan nem, mert kizárt, hogy a gyerek feldolgozza mindezt.

Itt nem kell elvekben beszélni. A Magyarországon eddig eltöltött 10 éves gyakorlatom során azt láttam, hogy egy vegyes-kapcsolatban még akkor is, ha az anya nagyon igyekszik, hogy gyermekének zsidó identitást adjon, leginkább annyit sikerül

elérnie, hogy fia *bár-micvá* lesz, de általában ez az első és utolsó alkalom, amikor a gyerek elmegy a zsinagógába. A gyermeket azonban nem hibáztathatjuk, hiszen mit várhatunk tőle, mikor annyira tiszteli a szüleit, hogy úgy gondolja: „én is olyan leszek, mint ők”.

Ezzel kapcsolatos az a történet is, mely egy faluban játszódik a múlt században. Akkoriban még az volt a szokás, hogy aki megengedhette magának, tanítót fogadott gyermekei mellé, és otthon taníttatta őket. Egyszer egy apa észrevette, hogy a tanár maga nem túlzottan vallásos, mindamellett nagyon jól tanít, a gyermekei élvezettel hallgatják őt. Ekkor megköszönte a tanítást, kifizette a tanítót és elküldte. A tanár ezt kérdezte tőle: „Láthatod, hogy mennyire jó pedagógus vagyok és milyen jól átadom az anyagot a gyerekeidnek, mi a probléma, miért küldesz mégis el? „Azért – válaszolta az apa – mert én attól tartok, hogy a gyermekeim is pontosan ugyanezt fogják tenni. Ők is tökéletesen fogják továbbadni a hagyományt, de ugyanúgy, mint te, ők se fognak ragaszkodni az előírásokhoz.” A tanításnak és a nevelésnek a leghatékonyabb módszere az élő példa, ha a gyermek a tradicionális utat látja, akkor azt fogja követni, de egy vegyes-kapcsolatban ez nem történhet meg.

Mit lehet annak mondani, akit nem érdekel a zsidóság, nem érdeklí *Jom Kipur*, nem érdeklí, hogy a zsidó nép meg fog szűnni?

Neki annyit mondhatok, hogy adjon még egy esélyt! Ne felejtse el a zsidóság több mint 3000 éves gyönyörűségét, a 3000 évnyi szenvedést, ha ő maga ezt nem képes értékelni és élvezni, legalább adja meg a lehetőséget gyermekeinek, azáltal, hogy biztosítja számukra zsidóságukat. Kapja meg a gyermek a döntési jogot: akarja-e folytatni a zsidó nép több ezer éves láncolatát.

Akárcsak Magyarországon mindenki számára fontos, hogy a mai Románia területére szakadt erdélyi magyarok, vagy éppen a szerbek között élő vajdaságiak megőrizhessék kultúrájukat, nyelvüket, nemzetiségi egységüket, ugyanúgy ehhez a zsidóságnak is meg kell adni a lehetőséget.

Végezetül azt kívánom mindenkinek, hogy találjon magának olyan párt, akivel testben, lélekben tud egyesülni és boldog házasságban éljenek „ád méá vöeszrim sáná” – 120 éven át!

A ZSIDÓ TUDOMÁNYOK

Fejezetek a klasszikus forrásokból

11. Ima

A zsidó élet törvényei

Látogatás Isten Házában

* Hogyan viselkedjünk? * A zsinagógában illendő öltözet * Az ülőhely kiválasztása * Az ima mozdulatai * Útmutatás az imakönyvhöz * Többféle ritus (*nuszách*) * Imáink nyelve: a héber? * Az imára adott válaszok * A *kádis* elmondásának szabályai * Ki lehet előimádkozó? * A csók: a vallásos odaadás kifejezése * A *tálish* felöltése * A Tóra felolvasása * Mit tegyünk ha felhívnak a Tórához? * *Mi sőbérách*: minden alkalomra való ima * A zsinagógai megtiszteltetés után * A zsinagóga szótára

Hogyan viselkedjünk?

Minden zsidó bátran beléphet bármely zsinagógába. Még ha átutazó idegenek is lennének valahol, a város zsinagógája legalább annyira a miénk is, mint az ottlakóké. Tudnunk kell, hogy zsidóként a világ bármely zsinagógáját magunkénak érezhetjük, ahol szívesen látnak.

A zsinagógában illendő öltözet

Férfi nem léphet be a zsinagógába fejfedő nélkül. Erre a célra bármilyen kalap vagy sapka megfelel. A legtöbb helyen *kipá*-t *kápedli*-t vagy *jármulké*-t (fejfedő; téves és pejoratív kifejezéssel „sábeszdeklí”) viselnek, mivel kényelmes és könnyű. A legtöbb zsinagógában a bejárat mellett található ilyen fejfedőt, amely azok számára van odakészítve, akik esetleg enélkül érkeztek. Maga a *kipá* nem bír különösebb vallási jelentőséggel, ám a fejfedő viselete, különösen megszentelt helyen és az imák mondása közben, az Isten iránti tisztelet kifejezésének ősi zsidó formája. Bölcsseink azt mondták⁸³⁹: „Takard be fejedet, hogy az Isten iránti tisztelet megszálljon”.

A nők csak akkor fedik be fejüket, ha férjnél vannak. Egy nő semmiképpen sem léphet a zsinagógába ujjatlan, elől vagy hátul merészen kivágott ruhában, miniszoknyában vagy nadrágban. A legújabb divathoz alkalmazkodó öltözet lehet hogy alkalmas egy nagyszabású társadalmi eseményre, de nem felel meg egy zsidónak. Viseletünket a jó ízlés és józan eszünk szabja meg. Általános szabályként a szerény öltözet mindig megfelelő.

A fent elmondottak minden alkalomra érvényesek, mind a hétköznapiakra, mind a szombatokra és az ünnepnapokra. Szombaton és az ünnepnapokon azonban tekintetbe kell vennünk azt a hagyományos zsidó törvényt, amely előírja, hogy a szombat tiszte-

⁸³⁹ *Talmud, Sábát* 156b.

letére felékítsük magunkat⁸⁴⁰. Míg a földműves vagy munkás mindennap viselt munkaruhája bizonyára elfogadható a zsinagógában való viseletre hétköznap – nem kielégítő szombaton és az ünnepnapokon.

Ne dohányozzunk (még hétköznap se), ne legyen szánkban rágógumi, és általában ne viselkedjünk illetlen módon. Az a viselkedésmód, amely tiszteletlennek tűnhet a királyi méltóságok jelenlétében, még kevésbé helyénvaló a Királyok Királyának (ahogy az Örökkévalót nevezzük) színe előtt.

Az ülőhely kiválasztása

A nők külön női karzaton ülnek a templomban.

Bármely üres helyet elfoglalhatjuk, kivéve a nagy ünnepeken, amikor az ülőhelyek egy részét, a helyi hívők számára tartják fenn.

Azok a hívők, akik ugyanazt a zsinagógát keresik fel rendszeresen, általában ugyanoda ülnek. Éppen ezért, ha leültünk valahova, ám úgy érezzük, hogy valaki, aki utánunk érkezett, oda-odapillant helyünkre, ne restelljük megkérdezni, vajon véletlenül nem az ő helyét foglaltuk-e el, és mindenképpen ajánljuk fel, hogy máshová ülünk. Ezt az ajánlatunkat azonban minden bizonnyal elutasítják majd.

Az ima mozdulatai

A legfontosabb, amire ügyelnünk kell, amikor a megfelelő testtartást felvesszük ima közben, hogy ezt a lehető legtermészetesebb módon tegyük. Amennyiben a gyülekezet hirtelen feláll vagy leül, és azt tapasztaljuk, hogy a többiekétől eltérő testtartást vettünk fel, ne tegyünk hirtelen mozdulatot. Egyszerűen változtassuk meg testtartásunkat. Észrevesszük majd, hogy a tapasztaltabb hívő, aki imáiban máshol tart, mint a gyülekezet többi tagja, nem habozik felállni, amikor a többiek ülnek.

Felállás

A zsidó imarend szerint felállunk, amikor Istent közvetlenül szólítjuk, vagy olyan imát mondunk, melyben nevét megszenteljük, vagy amelynek valamilyen különleges jelentősége van. Tiszteletünket azzal is kifejezzük, hogy felállunk, amikor a frigyszekrény nyitva van és akkor is, amikor a Tóra-tekerceket körbeviszik a zsinagógában.

Mivel a teljes imarend számos előzetes és bevezető szakaszt is tartalmaz, melynek során az előimádkozóra, illetve a Tóra felolvasóra figyelünk, általában megengedett, hogy az istentisztelet nagyobb részét ülve töltsük. A *Sómá* imát is ülve mondjuk el.

Mindenkinek állnia kell

⁸⁴⁰ *Uo.* 113a.

- * amikor *Báruch Sőámárt*, *Sömone Eszrét* mondunk,
- * *Vájvárech Dávidtől* amíg előimádkozó a *borchu* szakaszhoz ér,
- * amikor a *ködusá*-t mondják az ámidá ismétlésekor,
- * amikor a frigyszekrény nyitva van,
- * amikor a Tórát kiveszik a frigyszekrényből.

Meghajlás

A meghajlás ritka a zsidó imarendben. Négyyszer hajolunk meg az *Ámidá* (*Sömone eszré*) elmondása közben; egyszer az *Álénu* záró ima elmondása közben, és egyszer, amikor az előimádkozó a *Borchu*-t mondja. Az utóbbi három esetben a derék egyszerű meghajlítása is elegendő.

Az ámidá közben szükséges megfelelő meghajlást a következőképpen tegyük: a *báruch* mondásakor hajlítsuk be kissé térdünket, az *átá* szónál pedig hajoljunk meg derékből. Az *Ádo-náj* kimondásakor pedig ismét álljunk egyenesen.

Ha valakinek nehezebb esik a meghajlás végrehajtása az előírt módon, elegendő ha meghajtja fejét vagy kissé előredől.

Leborulás

A valaha gyakori testhelyzet, a leborulás, napjainkban meglehetősen ritka. A térdelés szinte teljesen hiányzik a zsidó imarendből, kivéve amikor a leborulás részeként tesszük. Jelenleg csupán a nagy ünnepek idején borulunk le, *Rós Hásáná* napján egyszer, és *Jom Kipur* napján négyyszer. Ezekén az napokon akkor teszünk így, amikor a *Muszáf Ámidá* ismétlésekor elmondjuk az *Álénu*-t, illetve *Jom Kipur*kor az *ávodá* (a Szentélyben tartott istenszolgálat leírása) alatt háromszor.

Hajlongás

A hajlongás talán a legelterjedtebb és leginkább a zsidó imarendhez társított mozdulatok egyike, annak ellenére, hogy a zsidó törvények ezt nem írják elő, s még csak nem is általában javasolt szokás. Vannak, akik csak kissé hajlonganak imáik elmondása közben, míg mások testük gyors és szinte túlzott mozgásával teszik ugyanezt. S megint mások, köztük nagy és jámbor zsidók, szinte mozdulatlanul imádkoznak.

Ábudráhám szerint a hajlongás a Zsoltárok egyik verssorát idézi⁸⁴¹: „Minden testrészem ezt mondja majd: Kicsoda olyan, mint Te, Örökkévaló”.

A chászidizmus megalapítója, rabbi Jiszráél Báál Sém Tov (1698–1760) úgy vélte, hogy megértéssel kell fogadnunk a túlzott hajlongást. „Ha fuldoklót látunk, aki kétségbeesetten hadonászik karjaival és dobálja testét, hogy szorult helyzetéből sza-

⁸⁴¹ Zsoltárok 35:1.

baduljon, aligha gúnyolódunk akár rajta, akár mozdulatain. Ugyanígy nem szabad gúnyolódunk olyan személyen sem, aki imái elmondása közben hajlong, hiszen éppen a rázúduló helytelen és illetlen gondolatok özönéből próbál szabadulni, amelyek már-már elnyelik, elvonván őt attól, hogy imáira összpontosítsa gondolatait.”

A *háláchá* szerint a hajlongás szokása attól függ, hogy mennyire befolyásolja az imák elmondását. Sokak számára a hajlongás segít a figyelem összpontosításában, míg másokat zavar, mivel elvonja figyelmüket. Bármi, ami segít az imákra való koncentrációban, megengedett⁸⁴².

Útmutatás az imakönyvhöz

Az imakönyvben (*szidur*) való kiigazodás semmivel sem nehezebb más könyvben való eligazodásnál. Először is tudnunk kell, mit keresünk. A könyv általában tartalmaz egy tartalomjegyzéket amely, útmutatással szolgál a keresett részt illetően. Meg kell ismerkednünk az oldalak tetején olvasható héber fejszöveggel és rá kell szoktatnunk magunkat arra, hogy rá-rápillantsunk, hiszen ez mutatja, hogy melyik imarend, s annak mely része található azon az oldalon. Amikor az imakönyvet lapozgatjuk, ezek a fejszövegek állandó útmutatásul szolgálnak.

Az imakönyv első részében a hétköznapi istentiszteletek rendjét találjuk:

- * לחול שחרית *Sácharit* – hétköznapi reggeli istentisztelet.
- * לחול מנחה *Minchá* – hétköznapi délutáni istentisztelet.
- * לחול ערבית *Árvit* – hétköznapi esti istentisztelet.

Az imakönyv következő része a szombati istentiszteletek rendjét tartalmazza, általában a következő sorrendben:

- * קבלת שבת *Kábálat sábat* – a szombat köszöntése.
- * טוב וליום לשבת ערבית A szombat és az ünnepek esti imarendje.
- * טוב וליום שחרית לשבת A szombat és az ünnepek reggeli imarendje.
- * מוסף לשבת *Muszáf* kiegészítő imák szombaton.
- * מנחה לשבת A szombat délutáni imarendje.

A szombati gyertyákra mondott áldást általában a szombati imarendet tartalmazó rész elején találjuk. A szombati *kidus* áldást és a szombati dalokat (*zömirot*), pedig az esti és a reggeli imarend után található. A legtöbb imakönyv magába foglal egy teljes *Misná* traktátust, a *Pirké Ávot*-ot („Az Atyák bölcs tanításai”), amely a szombat délutáni imarend után következik.

Az imakönyv harmadik nagy egysége, amely a szombati imarend leírása után következik, azokat az imákat tartalmazza, amelyek csak az ünnepeken hangzanak el. Ezek a következők:

⁸⁴² *Sulchán Áruach, Orách Chájim* 48.

- * הלל *Hálél*, dicsőítő zsoltárok
- * מוסף לראש חודש *Muszáf* (kiegészítő) *Ámidá Ros Chodes* (újhold) napjára
- * עמידה לשלש רגלים *Ünnepi Ámidá*
- * מוסף לשלש רגלים *Muszáf* (kiegészítő) *Ámidá* az ünnepekre

A *Muszáf Ámidá* előtt vagy után találjuk azokat az imákat, melyeket kizárólag az ünnepeken mondunk: az ünnepnapokon mondott kidus, a Kohánita Áldás, a *Szukkot* ünnepi áldás (a *luláv*-ra és a *hosánót* szertartás során mondott áldás), a harmatért és esőért könyörgő imák, a *Szimchát Torá* imarendje, a *Mázkir* emlékező istentisztelet, és az *Ómer* számláláshoz kapcsolódó imák és áldások.

Többféle ritus (nuszách)

A *nuszách* nem csupán az istentisztelet zenei motívumaira vonatkozik, hanem az egyes gyülekezetek vagy zsinagógák által követett imarendre, azaz az imák elmondásának sorrendjére és azok szavaira is. A két legfontosabb ritus az *askenázi nuszách* (amely a közép-, kelet- és nyugat-európai zsidók és leszármazottaik körében terjedt el), illetve a *szefárd nuszách* (amelyet a spanyolországi zsidók Észak-Afrikában és a közel-keleti országokban letelepedett leszármazottaik követnek).

A kelet-európai askenázi zsidóság chászid közösségei átvették a szefárd hagyomány egyes elemeit, s így a szefárd zsidóság által követett ritus némileg eltérő *szefárd nuszách* fellelhető az askenázi zsidók között is. A szefárd *nuszách* egyik változata, melyet a lubavicsi chászidok követnek, a *nuszách háÁri*, amely a 16. századi cfáti kabbalista, Jichák Lurjá rabbi (Ári) rendelkezései alapján alakult ki.

Vannak más, kevésbé ismert liturgiák is, mint például az ősi jemeni közösség által követett *nuszách Témán*.

Napjainkban az ima *nuszách*-ja szinte alig kapcsolódik a héber kiejtés (*hávára*) két változatához, a szefárd és az askenázi kiejtéshez. Gyakran megesik, hogy a *szefárd nuszách* imarendjét követő gyülekezet az askenázi *hávára*-t használja (például a diaszpóra chászid csoportjai), míg az askenázi *nuszách*-t követők a szefárd *hávára* szerint mondják imáikat (például az askenázi eredetű izraeliek).

Imáink nyelve: a héber?

Jogos kérdésként merülhet fel azokban, akik nem tudnak héberül, hogy hogyan törekedjünk áhítatra imáink elmondása közben, ha nem ismerjük, nem értjük a szavak jelentését? Hiszen a zsidó törvények külön hangsúlyozzák, hogy mennyire fontos az imák szavainak megértése. Bölcsseink maguk úgy rendelkeztek⁸⁴³, hogy néhány imát, mint a *Kádis*-t, a nép által beszélt arámi nyelven mondják, hiszen sokan nem értették a héber szavakat. Noha a zsidó imák elmondásának kívánatos nyelve a héber, nem kell

⁸⁴³ *Brácho*t 3a.

feltétlenül héberül imádkozunk. A *Háláchá* úgy rendelkezik⁸⁴⁴, hogy bármilyen nyelven amelyet értünk elmondhatjuk az előirt imákat.

Ami fontos, hogy maga a gyülekezet kollektívan héberül imádkozzon⁸⁴⁵.

Noha a zsidó ima nem meditáció, és a szavakat ki kell ejteni, az imádkozás nem csupán szavakból áll. Az imához bizonyos hangulat, bizonyos érzelem szükségeltetik. Így eshetett meg az, hogy jámbor őseink hosszú időt töltöttek csupán azzal, hogy az ima spirituális hangulatát elérjék. Ha olyan imát mondunk, amelynek szavait nem értjük teljességgel, ám szívünk alázatos Isten előtt, és gondolatainkat a Mennybéli Atya felé irányítjuk, megértésre talál szándékunk, s aligha lesznek imáink másokénál alábbvalóak.

Az imára adott válaszok

Ámen

A héber ámen szót a világ szinte valamennyi nyelve átvette és az egyik legismertebb szóvá vált. Ez az egyik legősibb szavunk, melynek eredetét a Tórában találjuk, ahol az egyetértés kifejezése. *5Mózes könyvében*⁸⁴⁶ olvashatjuk a leviták kijelentéseit, melyre a nép így felelt: „Ámen”.

Amikor kiejtjük az ámen szót, kinyilvánítjuk egyetértésünket az elhangzottakkal, és kifejezzük abbéli meggyőződésünket, hogy amit hallottunk, igaz. Elismerjük azonosulásunkat az imával vagy az áldással, mintha mi magunk mondtuk volna. Amikor az ámen áldást vagy könyörgő imát követően hangzik el, jelentése: „úgy legyen”.

A Talmud bölcsei⁸⁴⁷ nagy jelentőséget tulajdonítottak e szónak. Chániná rabbi hangsúlyozta, hogy az ámen szót alkotó három betű az *Él Melech Neemán* (Isten Hűsége Király) szavakat jelképezi, és ilyenképpen az ámen kimondása az Isteni Királyság fennhatóságának elismerése.

A háláchá úgy rendelkezik⁸⁴⁸, hogy valahányszor azt halljuk, hogy valaki áldást mond, amén-t kell mondanunk az áldás befejezése után.

Báruch hu, uváruch sömo

Az ámen nem az egyetlen felelet, amelyet a gyülekezet mond a zsidó imákban. A *báruch hu, uváruch sömo* („áldott legyen Ő s legyen áldott Neve”) egy másik lehetsé-

⁸⁴⁴ *Sulchán Áruch Orách Cháim* 101:4.

⁸⁴⁵ A pozsonyi Schreiber–Szofer Mózes rabbi *Chátám Szofer* című responsumában, VI., 84., 86. fej.

⁸⁴⁶ 27:16–26.

⁸⁴⁷ *Sábát* 119b.

⁸⁴⁸ *Orách Chájim* 215:2., 124:6.

ges válasz. Ez a helyes felelet, amikor Isten nevét halljuk egy-egy áldás elején (*Báruch átá Ádo-náj*)⁸⁴⁹.

Nem felelünk a *báruch hu, uváruch sömo* szavakkal ima közben mivel ez félbeszakítaná azt, csak az *Ámidá* ismétlésekor.

Az ámen kimondásának szabályai

Még az olyan egyszerű válasz esetében is, mint az ámen, figyelembe kell vennünk bizonyos szabályokat:

* Nem mondhatunk ámen-t arra az áldásra, amit magunk mondunk el. Ez alól egyetlen kivétel van: az étkezés utáni áldás harmadik áldása (*birkát hámazon*). Más imák, például a *Kádis*, a *mi söbérách*, az *Él málé ráchámim* és a hónapra mondott áldás esetében az, aki az imát elmondja gyakran mond ámen-t, nem válaszként, hanem azért, hogy felszólítsa az imát hallgatókat: *vöimru ámen* (és mondjátok rá: ámen).

* Ha olyan imát mondunk, amelyet nem lehet félbeszakítani, nem mondhatunk ámen-t.

* Ámen-t csak azután mondunk, hogy az áldást befejeztük. Az áldás utolsó szótáját nem nyelheti el a válasz⁸⁵⁰.

* Napjaink rabbijai úgy rendelkeztek, hogy akkor is ámen-t kell mondanunk, ha az áldást élő televíziós adás vagy rádiós közvetítés során halljuk.

A kádis elmondásának szabályai

* *Kádis* csak *minján* jelenlétében mondható.

* A *kádis* sohasem mondható el önmagunkban. Csak a *minján* jelenlétében elhangzó zoltár vagy ima után mondható el⁸⁵¹.

* Az, aki mondja a *kádis*-t, minding áll. A többi jelenlévő a helyi gyülekezet szokásának megfelelően áll, vagy ül.

* A gyászoló *kádis*-t tizenharmadik évét (*bár micva*) be nem töltött fiúgyermek is mondhatja, ha egyik szülőjét elvesztette.

* A gyászoló *kádis*-t tizenegy, a héber naptárnak megfelelő hónapon át kell mondani. Ezt a halál napjától számítjuk. Ez a szökőévekre is érvényes, amikor a zsidó naptár tizenhárom hónapot tartalmaz. Jahrzeitkor szintén elmondjuk.

* *Kádis*-t nemcsak szüleinkért, hanem más rokonainkért is mondhatunk. Egy apa elmondhatja elhunyt gyermekéért, a testvérek is elmondhatják egymásért, a vő el-

⁸⁴⁹ *Uo.* 124:5.

⁸⁵⁰ *Uo.* 8.

⁸⁵¹ *Uo.* 54:3., Rómá.

mondhatja anyósáért s apósáért. Illő, hogy az örökbefogadott fiúgyermek az őt felnevelő nevelőszülei után *kádis*-t mondjon.

Ki lehet előimádkozó?

A közösségi imát irányító férfit *söliách cibur*-nak (a gyülekezet küldöttének) nevezték. Az idők folyamán ezt az előimádkozót különféle nevekkal illették: *sác* (a *söliách cibur* héber betűszava), *báál tfilá* (az ima mestere), illetve *cházán* (kántor). Az utóbbi elnevezést napjainkban azokra használják, akik hivatásos *söliách cibur*-ként szolgálnak. A „gyülekezet küldötte” azonban nem feltétlenül hivatásos kántor vagy rabbi. A gyülekezet bármely felnőtt férfi tagja betöltheti ezt a tiszteletet. A „küldött” nem közvetít a gyülekezet és Isten között, csupán a közösség által meghatalmazott személy, aki megbízásukból elmondja az imákat⁸⁵². Az istentisztelet folyamán szerepe annyi, hogy bizonyos pontokon megadja a végszót és ezáltal összehangolja a gyülekezet imáit, és megadja azt a ritmust, melyet a többiek követhetnek.

A tálisz felöltése

A *tálisz*, más néven imakendő (imasál), egy négyszögletes ruhadarab, melynek szegélyeihez ún. szemlélórojtokat (*cicisz*-eket) erősítettek. Ezek adják e ruhadarab vallási jelentőségét. A *cicisz*eket azért erősítik a szegélyekhez, hogy emlékeztessen Isten parancsolataira. Ez megfelel annak a bibliai szakasznak, amelyet *4Mózes könyvében*⁸⁵³ olvashatunk, és amely egyben a *Sómá* ima harmadik szakasza is.

* A *táliszt* minden zsidó férfi köteles felölteni a reggeli imák alatt, szombaton és hétköznap (kivéve *Tisá böÁv* napján). A *táliszt* nem viselik a délutáni vagy az esti istentisztelet alatt, kivéve a délutáni imát *Tisá böÁv* napján és *Jom Kipur* előestéjén.

* Ha saját *tálisz* nélkül lépünk be a zsinagógába, nézzük meg, talán van felesleges, általunk igénybevehető darab. Ha igen, vegyük el és az istentisztelet után adjuk vissza.

* Ha olyan zsinagógában találjuk magunkat, ahol azt látjuk, hogy fiatal férfiak *tálisz* nélkül imádkoznak, bizton feltételezhetjük, hogy nőtlenek. A legtöbb *áskenáz* közösségben az a szokás, hogy a fiatal férfiak csak az esküvőjük után öltönek először *táliszt*. Am akit felhívnak a Tórához, vagy felkérlik, hogy vezesse le az istentiszteletet, felölti a *táliszt*.

* A *táliszt* nem hagyhatjuk magunkon, ha az illemhelyet használjuk. Amennyiben az illemhelyet igénybe kell vennünk az istentisztelet alatt, a *táliszt* le kell vetnünk, és az illemhelyen kívül kell hagynunk.

⁸⁵² *Brácho*t 34b.

⁸⁵³ 15:37–41.

A Tóra felolvasása

A hagyomány⁸⁵⁴ Mózesnek tulajdonítja azt a szokást, hogy szombaton, ünnepnapokon és *Ros Chodes* napján a Tóra egy-egy részét nyilvánosan felolvassák.

A Tóra rendszeres felolvasása szombatonként a felnőtt zsidók számára művelődést is jelentett, hiszen a Tórát nem egyszerűen felolvasták, hanem magyarázták is.

Amikor a hébert már nem beszélték a zsidó nép tömegei – a babilóniai fogságból való visszatérés után, amikor a köznyelv az *arámi* volt – tolmács-fordítót, ún. *meturgemán*-t alkalmaztak, aki mondatról mondatra fordította az elhangzott szöveget. Még később, a talmudi korban, szokássá vált, hogy a Bölcsék hosszas magyarázatokat fűztek egy-egy szövegrészhez, melyben az elhangzottakat értelmezték.

A Talmud szerint⁸⁵⁵ Ezrá, az írnok honosította meg azt a szokást, hogy hétfőn és csütörtökön, valamint szombat délután is felolvassák a Tóra egy-egy szakaszát.

A Talmudban megmagyarázza a két hétközbeleni felolvasás szellemi hátterét. Bölcséink a vizet a Tórához hasonlították. Ami a víz a testnek – az élet, a felüdülés forrása –, ugyanaz a Tóra a léleknek. Mikor Ézsaiás próféta így szólt⁸⁵⁶: „Mindnyájan, kik szomjúhoztok, menjetek vízért”, szavait nem szó szerint kell értenünk, hanem képletesen. Azokhoz szólt, akik a lélek után sóvárognak, mondván, hogy szomjukat a Tóra vizével csillapíthatják.

Bölcséink az Tórának azt a részét, amelyben arról olvashatunk, hogy a zsidók megfáradtak a sivatagban, mivel „három napon át mentek... és nem leltek vízre”⁸⁵⁷, világos tanulságnak tartották. A fáradtság, magyarázták, abból adódott, hogy már három napig nélkülözték a Tóra lelket fenntartó erejét. Bölcséink szerint ez az oka annak, hogy a Tórát a szombaton kívül még hétfőn és csütörtökön is fel kell olvasni. Ez a rendelkezés biztosította, hogy ne teljen el három nap a Tóra nyilvános felolvasása által biztosított lelki támasz nélkül.

Szombat délután, hétfő és csütörtök reggel, és a rákövetkező szombat reggelén a Tóra felolvasását ott kell folytatni, ahol a megelőző szombat reggelen abbahagyták⁸⁵⁸.

A babilóniai zsidóság körében a Tórát ötvennégy részre (ún. *párasijot*-ra) osztották, a szökőévben lévő hetek számának megfelelően; később ez a szám vált a háláchikus normává a zsidóság egészének körében. Azokban az években, amelyekben csak ötven hét van, bizonyos szombatokon két egymás után következő részt olvasnak fel, hogy Mózes öt könyvének felolvasását az éves ciklus leteltével befejezzék. A *Sömini Áceret* második napjára eső *Szimchát Tóra* ünnepnek ez az eredete.

⁸⁵⁴ Jeruzsálemi Talmud, *Mögilá* 4:1.

⁸⁵⁵ *Bává Kámá* 82a.

⁸⁵⁶ *Jesájá* 55:1.

⁸⁵⁷ *2Mózes* 15:22.

⁸⁵⁸ *Mögilá* 31b.

A Tóra felolvasásának folyamatosságát csakis az szakíthatja meg, ha egy ünnep szombatra esik. Ebben az esetben az arra az ünnepre rendelt szakasz elsőbbséget élvez a hetiszakasszal szemben.

Mit tegyünk ha felhívnak a Tórához?

A Tórára mondandó áldás megtiszteltetését *álijá*-nak hívják, ami annyit jelent: „felmenetel”, mivel arra utal, hogy az ebben a megtiszteltetésben részesülő személy fellép a *bimá*-ra, ahol a Tórát olvassák.

Számos olyan alkalom adódik, amikor valaki elnyerheti az *álijá*-hoz való jogot. Ezek az alkalmak, amelyeket ez a megtiszteltetés még jelentőségteljesebbé tesz, a következők: amikor a fiúgyermek betölti tizenharmadik évét (*bár-micvá*), mielőtt a férfiember megházasodik (*aufruf* – ez a jiddis eredetű szó is azt jelenti: „felhívás, felszólítás” [a Tórához]), amikor a leánygyermeknek nevet adunk, a *járzeit* (a szülő halálának évfordulója) előtti szombat. Kérhetünk *álijá*-t a születésnap, egy évforduló vagy betegségből való felgyógyulás alkalmából is.

Szombaton a Tóra felolvasását hét részre osztják, és hét *álijá*-ra van lehetőség. A Tóraolvasás egyéb napjain (hétfő, csütörtök, ünnepek, stb.) a felhívottak száma változik. Nem szabad kevesebb személyt szólítani, mint az előírt szám, és szombat (valamint *Szimchát Tóra* ünnepének) kivételével nem szabad több személyt se felszólítani⁸⁵⁹.

Az első *álijá* joga mindig a kohánitát illeti, amennyiben van ilyen személy a gyülekezet tagjai között, a második a levitát, míg a többi *álijá*-t a gyülekezet többi tagja között osztják szét, akiket egyszerűen „Izrael”-nek hívnak.

A további *áliják* elnevezése azonos a sorszámnevek héber megfelelőivel: *sölisi* („harmadik”), *rövii* („negyedik”), *chámisi* („ötödik”), *sisi* („hatodik”), *sövii* („hetedik”).

Ha csak egyetlen *álijá*-val toldják meg az előírt hetet, ennek neve *ácháron* („az utolsó”). Amennyiben több *álijá* is van még, minden egyes további *álijá* neve *hoszáfá* („hozzáadás”), és csak az utolsó *hoszáfá*-t nevezik *ácháron*-nak.

Az *álijá* menete

Amikor felhívnak, megkérdezik héber nevünket, amihez atyánk héber nevét is hozzá kell tennünk. Ha *Mósénak* hívnak, és atyánk neve *Jichák*, így mondjuk: „*Móse ben Jichák*”.

Bármelyik *áliját* is kapjuk meg, a teendők ugyanazok. Fellépünk a Tórához. A tóraolvasó rámutat arra a szóra vagy sorra, amelyet olvasni fog. Fogjuk meg *táliszunk* szegélyét, érintsük hozzá a tekereshez, ahhoz a szóhoz, amellyel a felolvasandó rész

⁸⁵⁹ Uo. 21a.

kezdődik, és könnyedén illessük ajkunkhoz. Csukjuk össze a Tórát és mondjuk el a következőt:

Bárchu et Ádonáj hámvórách. [Áldjátok az Örökkévalót, az áldottat!]

A gyülekezet erre a következőképpen felel:

Báruch Ádonáj hámvórách löolám váéd. [Áldassék az Örökkévaló, az Áldott, örökön örökké!]

Ezután elmondjuk az első Tóra-áldást:

Báruch áta Ádonáj Elohénu, melech háolám, áser báchár bánu mikol háámim, vónátán lánu et Toráto. Báruch áta Ádonáj, notén há-Torá. [Áldott vagy Örökkévaló Istenünk, a világ királya, aki kiválasztott bennünket mind a népek közül, és nekünk adta Tóráját. Áldott vagy Örökkévaló, a Tóra adományozója.]

Amikor a tóraolvasó befejezi a nekünk szánt Tóra-szakasz felolvasását, mondjuk el a második áldást:

Báruch áta Ádonáj Elohénu, melech háolám, áser nátán lánu Torát emet, vöchájjéj olám nátá bötochénu. Báruch áta Ádonáj, notén há-Torá. [Áldott vagy Örökkévaló Istenünk, a világ királya, aki nekünk adta az igazság Tanát és öröklétet ültetett belénk. Áldott vagy Örökkévaló, a Tóra adományozója.]

Miután elmondtuk a második áldást, másvalakit hívnak fel a Tórához. Ekkor megint meg kell mondanunk nevünket, hogy elmondhassák a személyünkre szóló *Mi söbérách...* kezdetű áldást.

Maradjunk a *bimá*-n, ameddig az, akit utánunk szólítottak, el nem mondja a második áldást. Ekkor lelépünk a *bimá*-ról és visszamegyünk helyünkre.

Szokás, hogy a *bimá*-ra jobboldalt lépünk fel, és baloldalt lépünk le. Ehhez hasonló hagyomány, hogy a lehető legrövidebb utat választjuk ülőhelyunktől a *bimá*-ig, függetlenül attól, hogy jobb- vagy baloldalt lépünk fel, ám a hosszabb utat választjuk, amikor visszatérünk helyünkre. Ez a Tóra iránti tiszteletünk kifejezése: a lehető legrövidebb út választása azt a lelkesedést jelképezi, amellyel megköszönjük Istennek a Tórát, míg a hosszabb út azt a habozást, amellyel megválunk a Tórától.

Mi söbérách: minden alkalomra való ima

A *Mi söbérách* kezdő szavai a következők: „Aki megáldotta őseinket, Ábrahámot, Izsákot és Jákobot, áldja meg ...”. E szavakat nem követi egy kialakult szöveg. A folytatás az alkalomtól és a szándéktól függ.

Ezt az imát mondják, miután az, akit felhívtak a Tórához, az olvasás befejeztével elmondja a Tóra-áldást. Ez esetben a szavak a következők:

Áldja meg ...-t ... fiát, aki jött, hogy megtisztelje az Örökkévalót és a Tórát. A Szent, áldott legyen, hárítson el tőle minden bajt és betegséget, s adjon neki áldást és szerencsét minden vállalkozásában, testvéreivel, Izrael egészével együtt, s mi mondjuk: ámén.

Ezt az imát beteg személy számára is elmondják. Bárki megkérheti, hogy mondják. Ez esetben a nyitó-formulát követő szavak a következőek:

... áldja meg Ő ...-t ... fiát/leányát, ki beteg. A Szent, áldott legyen Ő, legyen kegyelmes iránta, hogy meggyógyítsa és felépítse, hogy megerősítse tökéletes egészségben, és hogy küldjön neki gyors felépülést, mind testben, mind lélekben, és mondjuk rá: ámén.

Ilyenkor meg kell adnunk a beteg személy s anyjának héber nevét. Amikor a betegekért imádkozunk, más könyörgő imákhoz (*töchiná*) hasonlóan nem az apa, hanem az anya nevét adjuk meg. Ez a szokás a zsoltárok egyik versszakából eredeztethető, amelyben Dávid könyörög az Örökkévalóhoz és így szól⁸⁶⁰: „A Te szolgád vagyok, a Te szolgálóleányodnak fia”. Úgy tűnik, az anya imáját őszintébbnek érezték és talán úgy vélték, inkább elfogadásra talál. Ha az ima férfiert szól, kinek neve Jákob, s anyja neve Rivka, így mondjuk: „Jákob ben Rivká”. Ha leány vagy asszony, kinek neve Sosáná, s anyja neve Rivká, így mondjuk: „Sosáná bát Rivká”. Ha nem tudjuk az anya nevét, használhatjuk az apáét is.

Az a személy, aki álijá-ban részesül, általában családjára és barátaira kéri a Mi sőbérách áldást. Szokás, hogy áldás kérését követően, az aki kérte, ígéretet tesz valamely adományra („senóder”, *sönádár*), általában a zsinagóga javára.

Régi kiadású imakönyveket lapozgatva szemünkbe tűnik a *Mi sőbérách*... egy változata, „az uralkodóházért és a hazáért” mondott ima, amelyben a királyra, pl. I. Ferenc Józsefre, családtagjaira és Magyarországra kérték az Örökkévaló áldását, amivel ki nem mondott hivatalos elvárásnak tettek eleget.

A zsinagógai megtiszteltetés után

Amikor visszatérünk ülőhelyünkre az *álijá*-t, vagy bármely más megtiszteltetést követően, azt tapasztaljuk, hogy néhányan kezüket nyújtják, s számunkra talán érthetetlen szavakat mormolnak. Ilyenkor *jisár koách*-t mondanak, amelynek szó szerinti jelentése: „gyarapodjon az erőd”, ám tulajdonképpen a „gratulálok” megfelelője. Viszonyásképpen ugyanezekkel a szavakkal válaszolhatunk, s ebben az esetben ugyanez a kifejezés a „köszönöm”. Mondhatjuk azt is, hogy *báruch tihje*, melynek jelentése: „legyél áldott”. Különösen illő, hogy kohanita mondja ezt a választ a papi áldás után, mikoris *jisár koách*-hal köszöntik azért, hogy elmondta az áldást.

A zsinagóga szótára

Minden fejlett emberi cselekvés saját nyelvezettel rendelkezik, amelyet a beavattottak jól ismernek, ám félelmet kelthet az újonnan jöttekben. A zsinagóga világa és a héber imák aligha tekinthetők kivételnek. Előfordulnak olyan héber szavak, nevek, kifejezések, amelyeket szerte a világon használnak azok, akik rendszeresen járnak zsinagógába. Ezek közül néhány nem eredeti héber szó, mivel a jiddis nyelvből került

⁸⁶⁰ Zsoltárok 116:16.

át. Ezeket csak az askenázi közösségből származó zsidók használják, míg a szefárd zsidók inkább e szavak héber megfelelőjét alkalmazzák. E jól körülhatárolható szókincs ismerete „bennfentessé” tesz minket ebben a világban is.

* Az **álíja** – héber „felmenetel”; a Tóra elé járulás.

* Az **ámud** alacsony pulpitus a *bimá* és a frigyszekrény között az askenázi zsinagógákban. Általában alacsonyabb, és a következő versszak iránti tiszteletet fejezi ki⁸⁶¹: „A mélységből kiáltok Hozzád, Uram”. Az istentiszteletet az ámud-ról vezetik, a Tórát a *bimá*-n olvassák. A szefárd zsinagógákban az egész istentiszteletet a *bimá*-ról vezetik.

* A **báál kore** az a személy, aki a Tórát olvassa.

* A **báál tokéá** az a személy, aki *Ros Hásáná* napján megfújja a sófárt.

* A **bráchá** (askenázi kiejtése: **bróche**) jelentése „áldás”, többesszáma *bráchet*.

* A **bimá** az az emelvény, ahol a Tórát olvassák. Hagyományhű templomokban középen áll. Az istentisztelet egy részét, vagy egészét innen vezetik

* A **bencsolás** annyit jelent, mint áldást mondani. Az ige szótári alakja a *bencsolni*. Ez is jiddis eredetű, és ha magában használják, az étkezés utáni áldást jelenti. Ez a szó is latinból történt átvétel (benedictio, „áldás”).

* A **chol hámoéd** szó szerinti jelentése „az ünnep hétköznapja”, „félünnep”. Ez *Peszách* és *Szukkot* ünnepének közbeeső napjaira vonatkozik, vagyis az ünnep első és utolsó két megszentelt napja közé eső többi napot jelenti.

* A **davenolás** annyit jelent, mint imádkozni. Az ige szótári alakja a *dávén* (héberül *löhitpálél*). A szó jiddis átvétel, s nem az ige héber formáját adja vissza. Minden bizonnyal a latin *divinus* („isteni”) szóból származik. A davenolás az Istenihez való imádkozást jelenti.

* Az **erev Sábát** (askenázi kiejtése: **erev Sábosz**) jelentése „a szombat estéje”. Ez nem péntek estére vonatkozik, amely már maga a sábesz, hanem a pénteki nap egészére, amely napnyugta előtt van.

* Az **erev Jom Tov** szintén az ünnepnap beköszöntét megelőző nap egészére vonatkozik.

* A **jámim noráim** jelentése „Félelmetes Napok”, s mind *Ros Hásáná*-ra, mind *Jom Kippur*-ra vonatkozik. Általánosabb értelemben használják a két ünnep közötti tíz napra, beleértve a két ünnepnapot is.

* A **kádis** – halotti ima (lásd 351. oldalon).

* A **lejnolás** annyit jelent, mint olvasni, és a zsinagógában a Tóra olvasására vonatkozik. Ez is jiddis eredetű, és valószínűleg a német *lesen* („olvasni”) szóból ered. Héber megfelelője a *kriát háTorá*.

⁸⁶¹ Uo. 130:1., *Bráchet* 10b.

* A **menóra** a gyertyatartó héber elnevezése. A bimá-t általában menóra díszíti, de az árud-ra is állítanak gyertyatartót. A hajdani Szentélyben álló menóra hétkarú volt. A Chánuká gyertyatartónak nyolc ága van.

* A **nér támid** jelentése „örökméc”, és annak a lámpának az elnevezése, amely a frigszekrény (*áron hákódes*) előtt látható. A pusztai Hajlékban örökké világító fény emlékét idézi⁸⁶², s egyben emlékeztet arra a lángra, amelynek állandóan égnie kellett az oltáron, s amelyet tilos volt kioltani⁸⁶³.

* A **sálos szöudot**, melyet gyakran **sálessűdesz** formában ejtenek ki, jelentése „három étkezés”, de valójában a harmadik szombati étkezésre vonatkozik, melyet általában a szombat kimenetele előtt fogyasztanak el. Szokás, hogy ezt a zsinagógában szolgálják fel, egyszerű ételek formájában. A nyelvtanilag helyes forma a *szöúdá slisit*, melynek jelentése „harmadik étkezés”.

* A **sámesz** – héber sámás, templom zsolga, a zsinagógiai funkciók egyik legfontosabbika.

⁸⁶² 2Mózes 27:20–21.

⁸⁶³ 3Mózes 6:6.

A ZSIDÓ TUDOMÁNYOK

Fejezetek a klasszikus forrásokból

12. Zsidó kegytárgyak

Talmud

Mönácho 3. fejezet:

HILCHOT SzTáM: A TÓRA-TEKERCSBEN HASZNÁLATOS BETŰK SZABÁLYAI

Bevezetés

A Szövetség jelképei: szeretet és tisztelet

A *tfilin*, a *mezuzá* és a *cicit* jelképek: arra valók, hogy emlékeztessenek az Örökkévaló jelenvalóságára, parancsolataira és vele szembeni kötelességeinkre. „...emlékezzetek az Örökkévaló minden parancsolatára, teljesítsétek azokat...” (4Mózes 15:37–41.) Mint az ima, amelynek neve *a szív szolgálata*, ezek a rítusok is Isten iránti szeretetünket és tiszteletünket tükrözik.

Az Isten iránti szeretet készítése majdnem olyan erősen rögzül tudatunkban, mint a neki való engedelmisség parancsa. Isten egyetlen voltának napi kétszeri megerősítését – *Halljad Izrael, Örök Istenünk, az Örökkévaló egyetlen!* – azonnal követi az emlékeztető: *Szeresd hát Örök Istenedet egész szíveddel, egész lelkeddel és minden tehetségeddel!* De ez még nem minden, mert *Ezeket a szavakat pedig, amelyeket ma elrendelek neked* – azaz hogy „szeresd Istenedet...” – szorgalmasan kell tanítani a gyermekeknek, be kell vésní az ember tudatába, és reggeltől estig, minden tetteben jelen kell lenniük. Az erre emlékeztető jelnek – kezén és fején, háza kapuján és ajtóin – állandóan szem előtt kell lennie.

Bár minden vallási forrás az „istenfélelmet” (Isten tiszteletét)* hangsúlyozza, és mindennapi imánk elején a *Példabeszédek* intelme áll – „A bölcsesség kezdete Isten félelme” –, a *Talmud* mégis azt mondja: „Aki szeretetben szolgálja Istent, nagyobb annál, mint aki félelemben szolgálja.” (Szotá 31a.)

A *tfilin*, a *mezuzá* és a *cicit* kötelezettsége az Isten iránti szeretet keretébe tartozik, de célja mégsem érzelmek vagy elvont érzések felkeltése, hanem az, hogy emlékeztessen: „az Örökkévaló útját” kell követnünk.

„Szeresd az Örökkévalót, a te Istenedet!” A bölcsek szerint ez az jelenti: „Érd el az embereknél, hogy megszeressék az Örökkévaló nevét!” (Szifré, 5Mózes 6:4.) Másszóval még a szeretet parancsolata is inkább tettekkel, cselekvéssel, aktivitással teljesíthető, mintsem félelemmel. Azt sugallja: Isten szeretetét azzal *mutathatjuk ki*, hogy viselkedésünkkel embertársainkban is felkeltjük az Isten iránti szeretet és tisztelet érzését. Ehhez az etikai és erkölcsi mérce legmagasabb fokát kell elérnünk.

Ezeknek az alapvető kegytárgyaknak az elkészítése nem akár milyen pontossággal történik. Bizonyára az alábbi fejezetek különleges részletessége majd itt ott akár meg is lepi az olvasót. A tfilinhez, mezuzához és Tóra-tekercshez kapcsolódó hagyományok ismerete valóban nagy tudást, és Istenfélelmet igényel. Így az őket előkészítő személy sem lehet akárki. Ő a *szófé*, aki nagy precízséggel, a kegytárgyaknál használatos *SzTáM* írással készíti elő, életünket elkísérő szent tárgyakat.

Ezeknek a szabályairól szól az alábbi válogatás a *Mönácho*t traktátusból.

A Talmud szövege

*Mönácho*t 28. lap első oldali misna;
szemelvények:
a 29. lap első oldalának végétől
a 30. lap első oldalának közepéig;
a 32. lap második oldalának végétől
a 34. lap második oldalának végéig.

מְשֻׁנָּה. שְׁבָעָה קָנִי מְנוּרָה מְעַכְבִּין זֶה אֶת זֶה. שְׁבָעָה נְרוֹתֶיהָ מְעַכְבִּין זֶה אֶת זֶה.

A jeruzsálemi Templom **MENÓRÁJÁNAK HÉT ÁGÁBÓL** egyetlen ág hiánya is **ÉRVÉNYTELENNÉ TESZI A TÖBBIT**. Továbbá az ág végén található **HÉT LÁMPÁS** bármelyikének hiánya **ÉRVÉNYTELENÍTI A TÖBBIT**.

שְׁתֵּי פְּרָשִׁיּוֹת שֶׁבְּמִזְוֵזָה מְעַכְבּוֹת זוֹ אֶת זוֹ, אֶפִּילוּ כְּתָב אֶחָד מְעַכְבֵּן.

A MEZUZÁ TEKERCSRE ÍRT MINDKÉT FEJEZET – a *Smá*⁸⁶⁴, és a *Vöhájá im sámóá...*⁸⁶⁵ – **ELENGEDHETETLEN**, tehát az olyan mezuzá, amelyik csak az egyik szöveget tartalmazza, nem használható. **SÓT, MINDEN EGYES BETŰ ELENGEDHETETLEN** az érvényességéhez.

אַרְבַּע פְּרָשִׁיּוֹת שֶׁבְּתַפִּילִין מְעַכְבִּין זוֹ אֶת זוֹ, אֶפִּילוּ כְּתָב אֶחָד מְעַכְבֵּן.

A TFILINBEN LEVŐ NÉGY FEJEZET – a *Kádés...*⁸⁶⁶, a *Vöhájá ki jöviá-chá...*⁸⁶⁷, a *Smá...*, és a *Vöhájá im sámóá...* – **ELENGEDHETETLEN**, tehát az olyan tfilin, amelyik akár csak az egyik szöveget is hiányolja, nem használható. **SÓT, MINDEN EGYES BETŰ ELENGEDHETETLEN** az érvényességéhez.

אַרְבַּע צִיצִיּוֹת מְעַכְבּוֹת זוֹ אֶת זוֹ, שֶׁאַרְבַּעֲתָן מְצוּהָ אַחַת.

⁸⁶⁴ „Halljad Izrael!” (5Mózes 6:4–9.)

⁸⁶⁵ „Ha pedig jól figyeltetek rendeleteimre...” (Uo. 11:13–21.)

⁸⁶⁶ „Szentelj nekem...” (2Mózes 13:1–10.)

⁸⁶⁷ „Mikor majd elvisz...” (Uo. 13:11–16.)

A ruhadarab négy sarkára kötött **NÉGY CICIT** rojt **ELENGEDHETETLEN**, tehát az olyan ruhadarab, amelyiken akár csak az egyik rojtot is hiányzik, nem használható, **MIVEL A NÉGY** együtt, **EGY MICVA**.

רַבִּי יִשְׁמַעֵאל אָמַר: אַרְבַּעַתְּ אַרְבַּע מִצְוֹת.

RABBI JISMÁÉL AZT MONDJA: A **NÉGY** rojt, valójában **NÉGY** külön **MICVA**, ezért ha az egyik sarokról hiányzik a cicit, az még nem érvényteleníti a többi, és a cicit előírása így is teljesíthető.

(29/a lap végén)

A betük és részleteik

[A Gömára a Misnát idézi:]

”שְׁתֵּי פְּרָשִׁיּוֹת שֶׁבְּמִזְוֵהָ מְעַכְבוֹת זֶה אֶת זֶה, אֶפִּילוּ כָּתַב אֶחָד מֵעֶכְפָּן.”

A **MEZUZÁ** TEKERCSRE ÍRT MINDKÉT FEJEZET **ELENGEDHETETLEN**. SÓT, **MINDEN EGYES BETŰ ELENGEDHETETLEN** az érvényességéhez.

[A Gömára kérdez:]

פְּשִׁיטָא!

Nyilvánvaló, hogy akár egyetlen hiányzó betű is érvényteleníti a *mezuzát*, hiszen a Tóra megköveteli a *tfilin*, a Tóratekerecs illetve a *mezuzá* írásánál a tökéletes írást, ahogy erre az *וכתבתם* (*uchtávтам* – írd) szó⁸⁶⁸ is utal: *כתב תם* (*uchtáv tám*), azaz *írd tökéletesen* (az írást). Mi szükség hát arra, hogy a Misna erre külön felhívja a figyelmünket?

[A Gömára válaszol:]

אָמַר רַבִּי הַיְוָדָה אָמַר רַב: לֹא נִצְרְכָה אֶלָּא לְקוּצָה שֶׁל יוֹד.

Ráv Jehudá mondta Ráv nevében: A Misna rendelkezése **azért szükséges**, hogy rámutasson, hogyha egy adott betűnek csak egy kis alkotóeleme is hiányzik, például a י (*jud*) betű **hegye**, a *mezuzá* már akkor sem használható.

[A Gömára elveti ezt a magyarázatot:]

וְהָא נִמְי פְּשִׁיטָא!

Ez ugyancsak nyilvánvaló! Ha a *jud* hegye hiányzik, akkor a *jud* nincs rendesen megformázva, és ez olyan, mintha ez a betű teljesen hiányozna. Mi szükség rá, hogy a Misna erre külön felhívja a figyelmünket?

[A Gömára egy másik, végső magyarázatot kínál:]

⁸⁶⁸ 5Mózes 6:9.

אָלֵא לְכַאֲדָךְ דְּרַב יְהוּדָה אָמַר רַב, דְּאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב: כָּל אוֹת שְׂאִין גְּוִיל מוֹקֶף לָהּ מְאַרְבַּע רוּחוֹתֶיהָ – פְּסוּלָהּ.

A Misna inkább úgy magyarázandó, hogy mondanivalója **összhangban van Ráv Jehudának Ráv nevében másutt tett kijelentésével. Ráv Jehudá** ugyanis **azt mondta Ráv nevében: Bármely betű, melyet nem ölel körbe négy oldalról a pergamén**, azaz hozzáér egy másik betűhöz, **érvénytelen** és ezáltal az egész mezuzá (vagy *tfilin*) használhatatlan lesz. Ezzel összhangban a Misna így értelmezendő: Elengethetetlen mindkét fejezet érvényességéhez minden egyes betű tökéletes kiírása.

[A Gómára egy hasonló rendelkezést idéz:]

אָמַר אֲשֶׁרֵאן בַּר נְדָבָךְ מִשְׁמִיָּה דְּרַב יְהוּדָה: נִיקָב תּוֹכוֹ שֶׁל הָ"י – כָּשֵׁר, יְרִיכוֹ – פְּסוּל.

Ásján bár Nádbách mondta Ráv Jehudá nevében: Amennyiben a ה (hé) belső része lyukas, akkor az az írás még érvényes; de ha a szára lyukas, akkor már nem érvényes.

[A Gómára egy olyan hagyományt idéz, amelyik bővebben részletezi ezt a rendelkezést:]

אָמַר רַבִּי זִירָא: לְדִידֵי מִפְּרִשָּׁה לִי מִיְנֵיהּ דְּרַב הוּנָא, וְרַבִּי יַעֲקֹב אָמַר, לְדִידֵי מִפְּרִשָּׁה לִי מִיְנֵיהּ דְּרַב יְהוּדָה: נִיקָב תּוֹכוֹ שֶׁל הָ"י – כָּשֵׁר; יְרִיכוֹ, אִם נִשְׁתִּיר בּוֹ כְּשִׁיעוֹר אוֹת קְטַנָּה – כָּשֵׁר, וְאִם לָאוּ – פְּסוּל.

Rabbi Zérá mondta: Ráv Huná magyarázta el nekem [rabbi Jáákov pedig azt mondta: Ráv Jehudá magyarázta el nekem] a következőképp: Ha a ה (hé) belső része, azaz a benne foglalt pergamén lyukas, akkor érvényes⁸⁶⁹. Ha viszont a szára lyukas (akár a jobb szára, akár a bal szára), akkor a következőtől függ: ha a szárából marad annyi, amennyi elégséges a legkisebb betűhöz, vagyis a judhoz, érvényes; ha nem, akkor nem érvényes.

(29/b lap kezdődik)

[A Gómára egy konkrét esetet említ:]

אֲנָרָא חֲמוּהָ דְּרַבִּי אַבָּא אֵיפְסִיקָא לִיהּ כְּרַעָא דְהָ"י דְ"הָעַם" בְּנִיקְבָא, אֲתָא לְקַמִּיָּה דְּרַבִּי אַבָּא, אָמַר לִיהּ: אִם מִשְׁתִּיר בּוֹ כְּשִׁיעוֹר אוֹת קְטַנָּה – כָּשֵׁר, וְאִם לָאוּ – פְּסוּל.

⁸⁶⁹ Rási szerint ez nem a *mukáf gvil* („körülöleli a pergamén”) kérdése, mivel nincsenek egymással érintkező betűk (lásd a 871. jegyzetet). Más szaktekintélyek szerint a betűt körülölelő pergamén követelménye csak a betű külső oldalára vonatkozik, a belsejére nézve nincs ilyen megkötés. (Az *Orách Chájim* 32:15. azonban idézi a Jeruzsalemi Talmudot (*Mögilá* 1:9.), amely megkérdőjelezi ezt a megkülönböztetést.)

Ágrának, rabbi Ábá apósának olyan *tfilinje* volt, melyben az „És szólt Mózes a néphez...” kezdetű versben⁸⁷⁰ a העם (háám = a nép) szóban levő ה (hé) jobb szárát egy lyuk választotta ketté. Elment rabbi Ábához és az azt mondta neki: **Ha** a jobb szár felső részén maradt annyi, amennyi elegendő egy kis betűhöz, például egy *jud*hoz, akkor a *tfilin* használható; **ha nem**, akkor **nem** használható, mivel a *hé* érvényességének megítélésakor a kettéválasztott szár alsó része nem számít⁸⁷¹.

[Egy másik hasonló eset:]

רָאֵמִי בַר תְּמָרִי דְהוּא חֲמוּהָ דְרַמִּי בַר דִּיקוּלֵי אִיפְסִיקָא לִיהַ כְּרַעָא דְרַי"ו
 דְ"וִיְהֲרֹג" בְּנִיקְבָא, אָתָא לְקַמִּיהָ דְרַבִּי זִירָא, אָמַר לִיהַ: זִיל אִיִּתֵי יְנוּקָא
 דְלֹא חֲכִים וְלֹא טַפְשׁ, אִי קָרִי לִיהַ "וִיְהֲרֹג" – כְּשֶׁר, אִי לֹא – יְהֲרֹג הוּא
 וּפְסוּל.

Rámi bár Támrének, Rámi bár Dikulé apósának, olyan *tfilinje* volt, melyben az „És volt, mivel makacskodott Fáraó bennünket elbocsátani, megölt az Örökkévaló minden elsőszülöttet...” versben⁸⁷² a וַיְהָרֹג (vájáhárog = és Ő megölt) szó *vávjának* szárát egy lyuk választotta ketté. Következésképp a *váv* felső része kissé hasonlított a *judra*, ami miatt a szöveg könnyen félreérthető, és így esetleg nem használható⁸⁷³. **Elment rabbi Zérához és ő azt mondta neki: Menj, és hozz egy gyermeket, aki nem éles eszű de nem is ostoba**, hanem inkább átlagos képességű, és olvastasd el vele a szót. **Ha** az annak rendje s módja szerint *vávval* *vájáhárog-nak* olvassa, akkor a *tfilin* használható; **de ha nem**, ha *juddal* *jéhárég-nak* olvassa (ami annyit jelent: meg fogják ölni), akkor **nem** használható.

⁸⁷⁰ 2Mózes 13:3.

⁸⁷¹ Amennyiben a jobb szár felső része ugyanolyan magas, mint a *jud*, akkor a *hé* érvényes, még ha lyuk van is az alján.

Bét Jozsef (*Orách Chájim*, 32.) felteszi a kérdést: Miképpen lehetséges, hogy egy lyukat érintő betű érvényes, hiszen a Gómára feljebb (29.a) azt állítja, hogy minden betűt *öleljen körül a pergamen*? Két választ ad.

Az első, amely *Bét Jozsef* szerint Rási véleményét tükrözi, azt mondja: a *mukáf gvul* követelménye nem jelenti szó szerint azt, hogy egy betűt *öleljen körül* a pergamen, hanem csak azt jelenti, hogy a betűk ne érintkezzenek egymással. Ha a betűk nem érintkeznek egymással, akkor nincs jelentősége, hogy egy betűt egy lyuk határol (vagy kifut a pergamen széléig).

Bét Jozsef második magyarázata különbséget tesz aközött, amikor a betűt először írják le és nem *öleli körül* a pergamen (ekkor érvénytelen), illetve aközött, ha a betűt először úgy írták le, hogy *körülölelte* a pergamen, akkor még abban az esetben is érvényes marad, ha később kilyukad.

⁸⁷² 2Mózes 13:15.

⁸⁷³ Ebben az esetben nem használható a Gómára által korábban említett próba, miszerint meg kell vizsgálni, hogy a *váv* [tetején] maradt-e egy akkora rész, amely legalább egy *judnyi* magasságú; épp ellenkezőleg: az a probléma, hogy a *váv* egy *judra* hasonlít (*Mordecháj* 952.).

Kit irigyelt Mózes?

[A Gömárá egy Ágádából vett elbeszéléssel tér át a táginokra, a kegytárgyak írásában használatos betűkoronákra:]

אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב: בְּשָׁעָה שֶׁעָלָה מֹשֶׁה לְמָרוֹם, מֵצֵאוּ לְהַקְדוּשׁ
בְּרוּךְ הוּא שְׂיוֹשֵׁב וְקוֹשֵׁר כְּתָרִים לְאוֹתִיּוֹת, אָמַר לְפָנָיו: רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם,
מִי מַעֲכָב עַל יָדֶךָ?

Ráv Jehudá mondta Ráv nevében: Amikor Mózes felment a mennyei magasba, az Örökkévaló épp koronákat illesztett néhány betűre. Ez úgy értendő, hogy bár a Tóra már teljesen meg volt írva, Ő még *táginokat* illesztett bizonyos betűkhöz. **Mózes mondta neki: „Világmindenség Ura! Mi tart vissza, hogy úgy add a Tórát, ahogy van? Miért kell kiegészíteni koronákkal?”**

אָמַר לוֹ: אָדָם אֶחָד יֵשׁ שֶׁעָתִיד לְהִיּוֹת בְּסוּף פְּמָה דוֹרוֹת וְעַקִּיבָא בֶן יוֹסֵף
שָׁמוּ, שֶׁעָתִיד לְדְרוֹשׁ עַל כָּל קוֹץ וְקוֹץ תִּילִין תִּילִין שֶׁל הַלְכוּת.

Az Örökkévaló azt mondta neki: „Van egy férfiú, aki sok nemzedék múlva fog élni, Ákivá ben Jozséf a neve (a híres rabbi Ákivá), és ő lesz az, aki minden egyes vonásból számtalan törvényt fog kikövetkeztetni.”

אָמַר לְפָנָיו: רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, הֲרֵאָהוּ לִי, אָמַר לוֹ: הַזֹּזֵר לְאַחֲרָךְ. הֲלָךְ
וַיֵּשֶׁב בְּסוּף שְׂמוֹנָה שׁוּרוֹת, וְלֹא הָיָה יוֹדֵעַ מָה הֵן אוֹמְרִים, תִּשָּׁשׁ פָּחוּ.

Mózes azt mondta az Örökkévaló színe előtt: „Mutasd meg nekem, Világmindenség Ura!” Az Örökkévaló azt mondta neki: „Fordulj meg, és nézd meg, mi van mögötted.” Mózes, rabbi Ákivá tanházában találta magát. **Mózes hátrament, és leült a nyolc sornyi tanítvány mögött, de ahogy hallgatta a rabbi Ákivá és tanítványai között folyó diskurzust, nem értette, amit mondtak. Elkedvetlenedett, ereje elhagyta.**

כִּיּוֹן שֶׁהִגִּיעַ לְדָבָר אֶחָד, אָמְרוּ לוֹ תְּלַמִּידָיו: רַבִּי, מַגִּין לָךְ? אָמַר לָהֶן:
הֲלָכָה לְמֹשֶׁה מִסִּינִי, נִתְיַשְׁבָּה דַעֲתוֹ.

Ekkor egy olyan dolog került szóba, amihez a tanítványok hivatkozást kértek. Rabbi Ákivá tanítványai megkérdezték, „Mester, honnan tudod ezt?” Rabbi Ákivá így felelt nekik, „Ez egy háláchá, melyet Mózes szóban kapott a Színáj-hegyen”. Ennek hallatán megkönnyebbült Mózes lelke, hiszen ráébredt, hogy rabbi Ákivá mondandója a tőle származó hagyományra épül⁸⁷⁴.

חִזַּר וּבָא לְפָנָי הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, אָמַר לְפָנָיו: רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, יֵשׁ לָךְ
אָדָם כְּזֶה וְאֵתָה נוֹתֵן תּוֹרָה עַל יָדֶי? אָמַר לוֹ: שְׂתוּק, כִּךָ עָלָה בְּמַחְשָׁבָה
לְפָנָי.

⁸⁷⁴ Bár az összes tórai fejtegetéseknek az alapját a mózesi hagyomány képzi, Mózes ezeknek csak az alapelveit és nem a részleteit fektette le, s így először maga sem ismerte fel a rabbi Ákivá és tanítványai közötti fejtegetést. Később azonban mégis csak megkönnyebbült, amikor ráébredt, hogy rabbi Ákivá mondandója egy tőle származó hagyományra épül.

Megfordult és visszatért az Örökkévalóhoz, és azt mondta a színe előtt: „Világmindenség Ura! Egy ilyen embered van, és általam akarod adni a Tórát? Add inkább rabbi Ákivá által!” Az Örökkévaló erre azt mondta neki: „Hallgass! Így gondoltam el magamban, s ezt te nem értheted meg”.

אָמַר לְפָנָיו: רַבּוֹנוּ שֶׁל עוֹלָם, הֲרֵאִיתִנִּי תוֹרָתוֹ, הֲרֵאִנִּי שְׂכָרוֹ, אָמַר לוֹ:
תְּזוֹר [לְאַחֲרָיִךְ]. תְּזוֹר לְאַחֲרָיו, רָאָה שֶׁשׂוֹקֵלִין בְּשָׂרוֹ בְּמַקּוּלֵיין.

Mózes erre azt mondta: „Világmindenség Ura! Megmutattad nekem az ő Tóra tudását, most mutasd meg a jutalmát.” Az Örökkévaló azt mondta neki: „Fordulj hátra, és nézd meg, mi van mögötted.” Mózes megfordult, és látta, hogy hogyan kínozzák a rómaiak halálra rabbi Ákivát, testét vasfésűkkel boronálva, majd végső megaláztatásként hogyan adják megszaggatott testét húsárusoknak, hogy azt mérjék ki a húscsarnokban.

אָמַר לְפָנָיו: רַבּוֹנוּ שֶׁל עוֹלָם, זוֹ תוֹרָה זוֹ שֶׁכָּרָה? אָמַר לֵיהֶ: שְׂתוּק, כִּךְ
עָלָה בְּמַחְשָׁבָה לְפָנָיו.

Mózes azt mondta: „Világmindenség Ura! Ez a Tóra tudása, és ez a jutalma?” Az Örökkévaló azt mondta: „Hallgass! Így gondoltam el magamban, s ezt te nem értheted meg. Ez része az Én nagyobb tervemnek, melyről nincs tudomásod.”

A betűk koronái – a *tágok*

[A Gömara ismerteti a *táginra* vonatkozó rendelkezést:]

אָמַר רַבָּא: שְׁבָעָה אוֹתִיּוֹת צְרִיכוֹת שְׁלִשָּׁה זַיּוּנִין, וְאֵלוֹ הֵן: שַׁעֲטָנ״ז ג״ץ.

Rává mondta: Hét betű van, amelyre (egyenként) három *tágin*t kell helyezni⁸⁷⁵. Ezek: שׁ (SáÁTNeZ GéC), azaz ש (sin), ע (ájin), ט (tet), נ (nun, a szóvégi formája is: ן), ז (zájin), ג (gimel) és צ (cádik, a szóvégi formája is: ץ)⁸⁷⁶.

⁸⁷⁵ A *tfilin*, a *mezuzá* és a Tóra-tekerics abban az esetben is érvényes, ha lefelejtik a *tágin*okat (Maimonidész, *A tfilin szabályai* 2:9., 5:3., 7:9.; lásd *Orách Chájim* 36:3.).

⁸⁷⁶ A *tágin* (egyesszám: *tág*) nem más mint egy-egy kis ז (zájin) betű, amiből hármat rajzolnak ezeknek a betűknek a bal szélső csúcsára, ezzel egy koronát, úgynevezett *ketert* rajzolva nekik. (Ezért is használja a Gömára itt a *zijunin* szót a *tágin* helyett.) Az egyik *tágot* kissé jobbra dőlve, a másikat balra, míg a harmadikat egyenesre. Bizonyos betűk, mint pl. a ק vagy a ה csupán egyetlen *tágot* kapnak.

Számos korai törvényhozó egy régi hagyományt idéz, mely szerint különböző számú *tágin* helyezendő bizonyos szavak bizonyos betűire. Maimonidész, *A mezuzá szabályai* 7:8., szerint egyetlen betűre akár hét *tágin* is helyezhető, míg a *Möiri* szerint akár kilenc is. Ezeknek a részletesen kifejtett hagyománya *Széfer Tágében* (*Táginok Könyveben*) található, melynek általunk ismert változata szerint (az *Ocár Midrásimban*, 563. oldal) Éli (a kohén – lásd *ISámuel* 2:11.) e könyv tartalmát a Józsué által Gilgálban felállított tizenkét hatalmas kőről vette (*Jósua* 8:32.).

A *chet* és a *hé* betűk

[Egy másik tanítás is szól bizonyos betűk sajátosságairól:]

אָמַר רַב אַשִּׁי: חֲזִינָא לְהוּ לְסַפְרֵי דְוּוּקְנֵי דְבֵי רַב, דְּחֻטְרֵי לְהוּ לְגַגְיָה דְּחֵי“ תּוֹתְלוּ לִיָּה לְכַרְעִיָּה דְּהָ“.

Ráv Ási mondta: Láttam a Ráv akadémiajának precíz írnokai által írt Tóra-tekercseket, és feltűnt nekem, hogy egy „púpot” (csúcsot) tesznek hozzá a ח (*chet*) boltozatához⁸⁷⁷, illetve hogy úgy függesztik a ה (*hé*) bal szárát, hogy ne érintse a boltozatot.

חֻטְרֵי לְהוּ לְגַגְיָה דְּחֵי“ תּ, כְּלוּמַר חֵי הוּא בְּרוּמוּ שְׁל עוֹלָם ;

Egy csúcsot tesznek hozzá a *chet* boltozatához, mintha azt mondanák: Ő (az Örökkévaló), aki az élet forrása és így a *cháj* (él) szó a jelképe, melynek a *chet* a kezdőbetűje, **a világmindenség csúcsán él, ahová ez a púp mutat.**

וְתָלוּ לִיָּה לְכַרְעִיָּה דְּהָ“.

És függesztik a *hé* bal szárát, annak az aggádikus magyarázatnak megfelelően, amelyet rabbi Ámi válaszolt rabbi Jehudá Nösziá⁸⁷⁸ hozzá intézett kérdésére.

Az ezvilág ה (*hé*)-vel az eljövendő világ י (*jud*)-dal

כְּדָבָעָא מִיְנֵיהּ רַבִּי יְהוּדָה נְשִׂאָה מֵרַבִּי אָמִי, מָאִי דְכָתִיב: ”בְּטַחוּ בֵּיהוָה עַד־יַעַד כִּי בָּהֶּ יִהְיֶה צוּר עוֹלָמִים“?

Rabbi Jehudá Nösziá tehát megkérdezte rabbi Ámit: Mi a jelentése annak, ami írva van⁸⁷⁹: „Örökkön-örökké bizzatok az Örökkévalóban, mert בֵּי-הָ (*böJáh* = az Isten[ben]), az Örökkévaló örök kösziklánk”?

אָמַר לִיָּה: כָּל הַתּוֹלָה בְּטַחוּנוּ בְּהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא – הָרִי לוֹ מַחְסֵה בְּעוֹלָם הַזֶּה וְלְעוֹלָם הַבָּא.

Rabbi Ámi válaszolt neki: Bárki, aki az Örökkévalóba helyezi bizalmát, annak menedéke lesz ebben és az eljövendő világban. Erre utal az „örök kösziklánk” kifejezése.

[Az eredeti kérdés jobban kifejtve:]

⁸⁷⁷ Fordításunk Rábénu Tám értelmezését követi. Az ő *chet*je két *zájinra* hasonlít, melyeket egy fordított V köt össze. Rási véleménye szerint azonban itt nem púpról hanem pálcáról van szó, és így az ő *chet*je a szabályos nyomtatott *chet*nek felel meg (ח), melyen a *tág* a bal felső sarokban van. Az askenázi és a szefárd szokás ennek megfelelően tér el egymástól.

⁸⁷⁸ A *nösziá* szó a *nászi* (fejedelem) arámi megfelelője. Rabbi Jehudá Nösziá a gyakran csak *Rábinak* nevezett rabbi Jehudá, a Fejedelem (a Misna szerkesztője) unokája volt. Nagyapjához hasonlóan ő is a Szanhedrin és a zsidó nép egyik vezetője volt Izraelben. Azért használták nevének arámi formáját, hogy megkülönböztessék a nagyapjától.

⁸⁷⁹ *Jesájá* 26:4.

אָמַר לִיה: אָנָּא הָכִי קָא קָשְׂיָא לִי, מָאִי שְׁנָא דְכְתִיב "בְּיָה" וְלֹא כְתִיב יָה ?

Rabbi Jehudá Nösziá azt **mondta neki**: Nem általánosan kérdeztem a passzus jelentését, hanem **azt nem értettem: Miért van úgy írva: böJáh** (Istenben), és **miért nem egyszerűen Jáh** (Isten) **van írva?**

כְּדָרְשׁ רַבִּי יְהוּדָה בַּר רַבִּי אֵילְעָאִי: אֱלוֹ שְׁנֵי עוֹלָמוֹת שֶׁבְּרָא שְׁבָרָא הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֶחָד בְּיָה"י וְאֶחָד בְּיָה"ד.

Rabbi Ámi azt felelte: A válasz erre a kérdésre úgy szól, **amiképpen rabbi Jehudá bár rabbi Iláj magyarázta: Ez** (a *Jáh* Név két betűje – יָה) **megfelel a két világnak, amit az Örökkévaló nevének egy-egy betűjével teremtett – az egyiket a hé vével, a másikat a ך juddal.** Tehát a *bö-Jáh* szó úgy értendő, hogy „Isten a *Jáh* neve két betűjével” teremtette a világot.

וְאִינִי יוֹדֵעַ אִם הָעוֹלָם הֵבְא בְּיָה"ד וְהָעוֹלָם הַזֶּה בְּיָה"י, אִם הָעוֹלָם הַזֶּה בְּיָה"ד וְהָעוֹלָם הֵבְא בְּיָה"י, כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר: "אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהֵבְרָאָם", אֵל תְּקַרֵּי "בְּהֵבְרָאָם" אֶלֶּא "בְּיָה"י בְּרָאָם", [הֵוִי אוֹמֵר: הָעוֹלָם הַזֶּה בְּיָה"י, וְהָעוֹלָם הֵבְא בְּיָה"ד].

De ezen a ponton még **nem tudom, hogy az eljövendő világ** teremtetett *juddal*, és ez a világ *hével*, vagy ez a világ *juddal*, és az eljövendő világ *hével*. De mivel írva van⁸⁸⁰: „Ezek az eredetei az égnek és a földnek, amidőn teremtettek (*böhibárám*)...”, és ebben a szóban a *hé* arányosan kisebb a Tóra-tekercsben: **ne olvasd** az utolsó szót, ahogy írva van egybe: *בְּהֵבְרָאָם* (*böhibárám* – „amidőn teremtettek”), **hanem olvasd**, mintha külön lenne írva: *בְּיָה"י בְּרָאָם* (*bö-hé böráám* – egy *hével* teremtette). **Ezért azt mondom, hogy ez a világ hével** teremtetett, és az eljövendő világ pedig *juddal*.

וּמִפְּנֵי מָה נִבְרָא הָעוֹלָם הַזֶּה בְּיָה"י ? מִפְּנֵי שְׂדוּמָה לְאַכְסוּדְרָה, שֶׁכָּל הַרוּצָה לְצִאת יֵצֵא.

És mit jelképez az, hogy ez a világ a *hével* teremtetett? Mivel a *hé* egy pavilonhoz hasonlatos, azaz alul nyitott, és ha valaki távozni akar, könnyen megetheti. Hasonlóképpen az ember szabad akarattal rendelkezik ebben a világban, és bárki, aki el akar távolodni a helyes útról, és át akarja adni magát a bűnös életnek, távozhat.

וּמָאִי טַעְמָא תְּלִיָא פְּרַעִיָה ? דְּאִי הֵדֵר בְּתִשׁוּבָה מְעִילִי לִיה.

És mi az oka annak, hogy a *hé* bal szárát úgy függesztik fel, hogy marad egy rés nyitva a szár és a boltozat között? Azért hagynak rést, hogy **amennyiben** a bűnös **bűnbánattal visszatér, vissza lehessen hozni** azon a nyíláson keresztül – vagyis örökké megmarad a visszatérés lehetősége.

[A Gömara ezen a ponton félbeszakítja rabbi Jehudá tanítását és megkérdezi:]

⁸⁸⁰ 1Mózes 2:4.

וְלִיעֵייל בְּהֶךָ !

Miért nem **ugyanazon** az alsó nyíláson **keresztül hozzák vissza**, amelyiken eltávozott?

[A válasz:]

לֹא מִסְתַּיִיעָא מִלְתָּא ; כְּדָרִישׁ לְקִישׁ ,

A gyakorlatban, **mint Rés Lákis tanításából kitűnik, ez nem történhet meg**, mivel az az ember, aki meg akar tisztulni gonosz hajlamaitól, az segítségre szorul.

דְּאָמַר רִישׁ לְקִישׁ , מֵאֵי דְכְתִיב : “אִם לְלִצִּים הוּא יְלִיץ וְלַעֲנֻיִם יִתֵּן חֵן” ?
כָּא לְטַהַר מִסְיֵיעִין אוֹתוֹ , כָּא לְטַמָּא פּוֹתְחִין לוֹ .

Rés Lákis tehát azt mondta: Mi a jelentése annak, ami írva van⁸⁸¹: „**Ha csúfolókkal jár, megcsúfolja őket, de az alázatosoknak kegyet ad.**” Ez azt jelenti, hogy **ha valaki eljön, hogy megtisztuljon, segítséget kap** a Mennyekből, **de ha azért jó, hogy beszennyezze magát, nyílást biztosítanak neki**: habár ebben nem segítik, a véték lehetőségét azért mindvégig megkapja⁸⁸².

Látjuk tehát, hogy aki megtisztulni akar, annak segítségre van szüksége, és az Örökkévaló azzal segíti, hogy egy további „nyílást” teremtsen számára.

Összefoglalva: arra a kérdésre, hogy a „...bízatok az Örökkévalóban, mert az Istenben (*böJáh*), az Örökkévaló örök kösziklánk” idézetben, miért van úgy írva, hogy Istenben, és nem egyszerűen *Jáh* (Isten), a válasz a következő: a *Jáh* itt a *hé* betűre utal, amellyel Isten ezt a fizikai világot teremtette, ugyanis ez a betűforma a megtérés örök lehetőségére emlékeztet. Így azáltal, hogy az e világot a *hé* betűvel teremtette Isten, megalapozta az ember Istenbe vetett bizalmának képességét.

A Gömára ezzel megmagyarázta mi az aggádikus jelentése Ráv Ási megfigyelésének, miszerint Ráv akadémiájának precíz írások ügyeltek arra, hogy ne kapcsolják össze a *hé* bal szárát a boltozattal.

[A Gömára folytatja rabbi Jehudá bár rabbi Iláj tanításának ismertetését:]

וּמֵאֵי טַעְמָא אֵית לִיהּ תְּאָגָא ? אָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא : אִם חוֹזֵר [בּוֹ] אֲנִי
קוֹשֵׁר לוֹ קֶשֶׁר .

És mi az oka annak, hogy a hének tágja van? Az Örökkévaló mondja a vétkezőről: **Ha megtér, koronát illesztnek a fejére.**

⁸⁸¹ Példabeszédek 3:34.

⁸⁸² Vagyis az az ember, aki a csúfolókhoz vonzódik, magára hagyatik és lehetősége van arra, hogy megragadja a vétkezésre kínáló alkalmakat – nem segítik, de nem is gátolják terve megvalósításában. Ezt a *jálic* (ebben az értelmezésben: „megcsúfolhatja őket”) kifejezésből vezeti le, hiszen arra utal, hogy az embert hagyják csúfolkodni. Az Örökkévaló nem segíti, de nem is gátolja. Azt az embert, aki az alázatosokhoz vonzódik, az Örökkévaló segíti, miképpen a vers mondja: *jitén chén* („kegyet ad”), vagyis az Örökkévaló kegyet gyakorol és segíti. (Rási)

[A Gömárá befejezi rabbi Jehudá tanításának ismertetését:]

מִפְּנֵי מָה נִבְרָא הָעוֹלָם הַבֵּי' ד' ? מִפְּנֵי שְׂצָדִיקִים שְׁבוּ מוֹעָטִים.

És miért teremtett az eljövendő világ *juddal*? Mert kevesek abban az eljövendő világban az igaz emberek, hasonlóan a *jud*hoz, amelyik a legkisebb betű.⁸⁸³

וּמִפְּנֵי מָה כָּפוּף רָאשׁוֹ? מִפְּנֵי שְׂצָדִיקִים שְׁבוּ כָּפוּף רָאשֵׁיהֶם, מִפְּנֵי מַעֲשֵׂיהֶן שְׂאִינָן דּוֹמִין זֶה לָזֶה.

És miért horgad le a *jud* fejének bal alsó csücske? Mert abban a világban az igazak feje alázattal le van hajtvva cselekedeteik okán, melyek nem egyenértékűek egymással. Azaz minden igaz ember a cselekedetei szerint részesül tiszteletben, és mivel szerénységükben mindnyájan úgy látják, hogy társaik cselekedetei nagyobb tiszteletet vívtak ki, szégyenükben lehorgaszttják fejüket.

Mikor javítható a Tóratekeres?

[A Talmud más témára tér:]

אָמַר רַב יוֹסֵף: הֲנִי תַרְתִּי מִלִּי אָמַר רַב בְּסֻפְרִים. וְתַנְיָא תִּיּוֹבְתִיָּה.

Ráv Jozsef mondta: E következő két dolgot mondta Ráv a Tóra-tekercesek törvényéről, és mindkét rendelkezésnek a cáfolata egy Brájtában olvasható.

חֲדָא, הָא דְאָמַר רַב: סֻפֵּר תּוֹרָה שְׁלִישׁ בּוֹ שְׁתֵּי טַעֲוִיּוֹת בְּכָל דָּף וְדָף – יִתְקַן, שְׁלֵשׁ – יִגְנוּ.

Az egyik rendelkezés, amit Ráv mondott: Ha két hiba van egy Tóra-tekeres mindegyik hasábján, akkor még javítható, és a Tóra-tekeres használható. Ám ha három hiba található mindegyik hasábján, akkor el kell rejteni egy megfelelő nyugvóhelyre, ugyanúgy, ahogy egy használhatatlanná vált szent tárgyat (*tfilin*, *mezuzá*). Vagyis egy ilyen Tóra-tekerceset nem lehet kijavítani, ezért tilos olvasni belőle, de nem is dobható el, mivel szent szöveget tartalmaz.

וְתַנְיָא תִּיּוֹבְתִיָּה: שְׁלֵשׁ – יִתְקַן, אַרְבַּע – יִגְנוּ.

Cáfolata a következő Brájtában található: Ha a Tóra-tekeresben három hiba van mindegyik hasábján, még javítható; ha négy hiba van mindegyik hasábján, a tekerceset el kell rejteni. Ez cáfolja Ráv álláspontját, aki szerint ha három hiba van minden hasábján, a Tóra-tekeres már nem javítható.

תָּנָא: אִם יֵשׁ בּוֹ דָּף אַחַת שְׁלִימָה – מַצְלָת עַל כּוֹלוֹ.

Egy további Brájtá ezt tanítja: ha van egy teljes (hibátlan) hasábján, akkor az a hasábján megmenti az egész tekerceset attól, hogy elvesse. A többi hasábján fellelhető hiba javítható, s a Tóra-tekeres ezáltal érvényessé válhat.

⁸⁸³ A *Máhársá* szerint a Gömára nem azt állítja, hogy az igaz emberek kevesen vannak, hanem inkább azt, hogy kisebbitik magukat, vagyis alázatosak az Örökkévaló előtt.

אָמַר רַב יִצְחָק בַּר שְׁמוּאֵל בַּר מִרְתָּא מִשְׁמִיּה דְרַב: וְהוּא דְכָתִיב רַבִּי
דְסַפְרָא שְׁפִיר.

Ráv Jichák bár Smuél bár Mártá mondta Ráv nevében: Csak abban az esetben menti meg a hibátlan hasáb az egész tekercest, **amennyiben a Tóra-tekerces túlnyomórészt megfelelően van írva**, vagyis hasábonként nincs több hat-hét hibánál benne.

[A Gömárá fölteszi a kérdést:]

אָמַר לִיּה אַבְי לְרַב יוֹסֵף: אֵי אֵית בְּהוּא דְּשֵׁלֵשׁ טַעֲוִיּוֹת מָאִי?

Ábájé mondta Ráv Joszéfnek: Ha esetleg **három hiba is található** abban az egy „hibátlan” **hasábban, mi a törvény?** Vagyis amikor a Brájtá megállapítja, hogy a „hibátlan” hasáb megmenti a Tóra-tekerces többi részét, akkor ez azt jelenti-e, hogy annak a hasábnak teljesen hibátlannak kell lennie, mert ha ezt az egy hasábot is javítani kellett, nem lehet alapja az egész tekerces megmentésének, vagy csupán azt mondjuk, hogy abban a hasábban nem lehet több három hibánál, amely így javítás után az egész tekercest megmentő teljes hasábbá válik?

[A Gömárá válaszol:]

אָמַר לִיּה: הוּאִיל וְאִיתְּהִיב לְאִיתְּקוּנֵי מִיתְּקָן.

Ráv Joszéf **azt mondta neki:** Mivel általában olyan hasábot, amelyikben csak három hiba található **ki szabad javítani**, ezért ezt a hasábot is **kijavíthatjuk**, miáltal az az egész tekerces megmentésének alapjául szolgáló „hibátlan hasáb” lesz.

[A Gömárá a fenti rendelkezést taglalja tovább:]

וְהִנְי מִלֵּי חֲסִירוֹת, אֲבָל יְתִירוֹת לִית לָן בְּהָ.

És az, hogy háromnál több hiba nem javítható, **csak azokra** az esetekre **vonatkozik, amikor** a hibák **hiányosságként** jelentkeznek, azaz hiányoznak betűk. **Ezzel szemben** az olyan esetek, amikor a hiba abban áll, hogy **fölösleges** betűket írtak, **nem jelentenek** problémát. Azaz az ilyen hibák még abban az esetben is kitörölhetők, ha egy hasábban négy vagy több található belőlük⁸⁸⁴.

חֲסִירוֹת מָאִי טַעֲמָא לָא? אָמַר רַב כְּהֵנָּא: מִשּׁוּם דְּמִיחֲוֵי כְּמִנוּמָר.

Mi az oka annak, hogy csak a (négy vagy több) **hiányosság nem** javítható? **Ráv Káháná mondta:** Mert a betűhiányos tekerces csak úgy javítható, hogy a hiányzó be-

⁸⁸⁴ A szavak közepén található fölöslegesek betűk esetén nem elég egyszerűen kitörölni azokat, mivel ezáltal olyan rés keletkezne, amitől egy szó két külön szónak tűnne. A fölösleges betűk kitörlése után meg kell nyújtani a szomszédos betűket, hogy a szó egyben maradjon. Ez nem mindig lehetséges, mivel bizonyos betűk nem nyújthatók anélkül, hogy a betű alapformája ne torzulna.

tűket a sorok közé „függesztik”. Ha ilyen típusú javítást négyszer vagy többször kell alkalmazni egy hasáiban, akkor az a tekercs **pötyyözöttnek tűnne** és csúf lenne.

(30/a lap kezdődik)

[A Gömárá megemlíti egy esetet, amelyben a fenti értelmezést a gyakorlatban alkalmazták:]

אָנָא חֲמוּהָ דְרַבֵּי אָבָא הָוָה לִיה יְתִירוֹת בְּסִפְרֵיהּ, אָתָא לְקַמְיָה דְרַבֵּי אָבָא, אָמַר לִיה: לֹא אֶמְרֵן אֱלָא בְּחִסְרוֹת,

Ágrának, rabbi Ábá apósának, a Tóra-tekercsében hasábonként több mint négy-öt **fölösleges betű volt**. Elment rabbi Ábához, a vejéhez, és megkérdezte, mit mond a törvény. Rabbi Ábá **azt mondta neki: Nem mondtuk**, hogy a sok hiba önmagában problémát okozna; Ez **csak a hiányosságokra vonatkozik**.

אֶבְל יְתִירוֹת לִית לָן בָּהּ.

Azokban az esetekben azonban, amikor a hibák **fölösleges betűk, nem jelentenek** problémát, mivel az oda nem illő betűket egyszerűen ki lehet törölni.

Hogyan kell a Tóratekercsét befejezni?

[A Gömárá rátér Ráv második rendelkezésére, amelyet Ráv Jozsef ismertetett, megjegyezve, hogy a Brájtá cáfolja:]

אֵיךְ, דָּאָמַר רַב: הַכּוֹתֵב סֵפֶר תּוֹרָה וְכָא לְגַמּוֹר, גּוֹמַר וְאֶפִּילוּ בְּאַמְצָע הַדֶּף.

A másik rendelkezés, amit Ráv mondott: **Ha valaki Tóra-tekercsét ír, és a végére ér, akár hasáb közepén is befejezheti**, vagyis nem kell megváltoztatnia az írását, amikor a végéhez közeledik, hogy az utolsó szó biztosan a hasáb aljára kerüljön.

[Egy Brájtá ellentmond ennek a rendelkezésnek:]

מִיִּתְיָבִי: הַכּוֹתֵב סֵפֶר תּוֹרָה, כָּא לּוּ לְגַמּוֹר, לֹא יְגַמּוֹר בְּאַמְצָע הַדֶּף כְּדָרְךָ שְׂגוּמַר בְּחֻמְשֵׁין, אֱלָא מְקַצֵּר וְהוֹלֵךְ עַד סוֹף הַדֶּף!

Ezt a rendelkezést az alábbi Brájtá alapján **kétségbe vonták: Ha valaki Tóratekercsét ír, és a végére ér**, úgy kell alakítania az írást, hogy **ne a hasáb közepén fejezze be, úgy, ahogy a Chumásint** (a Tóra-tekercs első négy könyvét), amelyek akár hasáb közepén is **befejezhetők. Hanem rövidítse** az egymást követő sorokat, **amíg a hasáb végére** (azaz aljára) **nem ér**⁸⁸⁵. Ez pedig ellentmond Rávnak, aki szerint a Tóra-tekercs megírása akár hasáb közepén is véget érhet.

⁸⁸⁵ Azaz minden egyes sort valamivel rövidebbre kell venni az előzőnél, hogy az utolsó sor a hasáb aljára essen (Rási). Mások úgy értelmezik ezt a Brájtát, hogy a „rövidítés” a hasábot kítő sorok számára vonatkozik, és úgy valósítható meg, ha négy-öt sornyi magas betűket írnak (Ros,

[A Gömára válaszol:]

כִּי קָא אָמַר רַב – בְּחוּמֵי שִׁין.

Amikor Ráv a rendelkezésében azt **mondta**, hogy az írás a hasáb közepén is befejezhető, akkor ezt csak a **Chumásin** tekercs megírásával **kapcsolatban mondta**.

Ráv rendelkezése a különálló *Chumásin*ra, a Tóra öt könyve valamelyike, különálló tekercsként való megírására vonatkozott. Ezek mindegyike egy-egy külön tekercs, mint a *Széfér Tóra*, ám mivel különállók, nem hordozzák a Tóra-tekercs szentségét, ezért szabad őket még a hasáb közepén is befejezni. Tehát Ráv egyetért a Brájtával.

[A Gömára felteszi a kérdést:]

וְהָא סְפָר תּוֹרָה קָאמַר!

De Ráv kifejezetten azt mondja, hogy rendelkezése a „**Tóra-tekercs**” írójára vonatkozik. Mivel indokolható az az értelmezés, miszerint ez csak a *Chumásin* írására utalt?

[A Gömára válaszol:]

בְּחוּמֵי שִׁין שֶׁל סְפָר תּוֹרָה.

Ez úgy értendő, hogy Ráv rendelkezése egy teljes **Tóra-tekercs Chumásinjára** vonatkozik. Úgy rendelkezett, hogy amikor a Tóra-tekercs írója az első négy könyv valamelyikének végéhez közeledik, nem kell módosítania az írást, hogy a hasáb alján fejezze be, hanem a hasáb közepén is befejezheti. Amikor azonban az ötödik könyv végéhez közeledik, módosítania kell az írást, hogy a Tóra utolsó szava a Brájtának megfelelően a hasáb aljára essen.

[A Gömára megkérdezi, vajon Ráv valóban így értette:]

אֵינִי? וְהָא אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בַּר אָבָא אָמַר רַב גִּידֵל אָמַר רַב: “לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל” בְּאֲמֻצַּע הַדֶּף!

Valóban **így van**, hogy Ráv egyetért a Brájtával, miszerint a Tóra-tekercsnek hasáb alján kell befejeződnie? **Hiszen rabbi Jehosúa bár Ábá azt mondta Ráv Gidél nevében, aki Ráv nevében beszélt:** Amikor a Tóra-tekercs írója leírja a Tóra utolsó szavait, **az „egész Izrael szeme előtt”** szavakat, akár **a hasáb közepén** is írhatja. Ezek szerint még az ötödik könyvet is lehet a hasáb közepén befejezni!

[A Gömára korigálja a fenti idézetet:]

הָיָא בְּאֲמֻצַּע שִׁטָּה אִתְמַר.

Az a rendelkezés, amelyet Ráv Gidél mondott el Ráv nevében, valójában **úgy szólt: „a sor közepén”**.

Hilchot Széfér Tóra 9.; idézi Rómá, *Jore Déá*, 272:4.), vagy oly módon nyújtják meg a betűket, hogy egy-egy szó kitöltse a hasábszélességet (Táz *uo.*).

[A Gömára egy vitát idéz:]

רבנן אמרי: אף באמצע שיטה.

A rabbi úgy vélik, hogy amikor Ráv kifejtette (a Gömára fenti korrekciója szerint), hogy a Tóra „sor közepén” is befejezhető, nem állt szándékában ezt az engedélyt a sor közepére korlátozni. Úgy értette, hogy **akár a sor közepén is befejezhető** – és természetesen a *hasáb* közepén is (Rási). A rabbi szerint Ráv, akinek jogában állt vitatni egy tannaita tanítást, hiszen maga is misnai bölcsnek számítható, valóban megkérdőjelezi a fenti Brájtát, és úgy véli, hogy a Tóra akár a *hasáb* közepén is befejezhető.

רב אשי אמר: באמצע שיטה דיוקא.

Ráv Ási azt mondja, hogy a Tóra kifejezetten a *hasáb* közepén fejezhető be és nem a *hasáb* közepén. A *hasáb* közepét illetően Ráv egyetért a fent idézett Brájtával, mely szerint a Tórát a *hasáb* alján kell befejezni.

[A Gömára így rendelkezik:]

והלכתא: באמצע שיטה דיוקא.

És a **háláchá** (Ráv Ási véleményének megfelelően) úgy szól, hogy a Tóra utolsó szavai **kifejezetten a sor közepére** írandók. Azaz *írhat* a sor közepére, de a *hasáb* közepére nem – csak a *hasáb* aljára.

Ki írta a Tóra utolsó nyolc sorát?

[A Gömára egy további rendelkezést idéz rabbi Jehosúa bár Ábától:]

אמר רבי יהושע בר אבא אמר רב גידל אמר רב: שמונה פסוקים שבתורה, יחיד קורא אותן בבית הכנסת.

Rabbi Jehosúa bár Ábá mondta Ráv Gidél nevében, aki Ráv nevében szól: **A Tóra utolsó nyolc versét egy embernek kell végigolvasnia a közösségi Tóra-olvasáskor.** Azaz aki elkezdte, nem hagyhatja abba a közepén, és nem hívható fel valaki más, hogy befejezze⁸⁸⁶.

⁸⁸⁶ Rási. *Toszáfot*, rabbi Mesulám szavait idézi, aki másképp magyarázza: „aki felolvassa őket” – ez azt jelenti, hogy egyetlen embernek kell felolvasnia, segítség nélkül, eltérően a többi verstől, ahol a felolvasó együtt olvassa a Tórához felhívott személlyel. Rábénu Tám elveti ezt a magyarázatot, mivel a hivatalos felolvasó (*báál koré*) a poszt-talmudikus időkben jött szokásba, s ennek folytán a Gömára aligha utalhatott ennek a mozzanatnak a kizárására.

Egy másik magyarázat szerint, az „aki felolvassa őket” azt jelenti, hogy az utolsó nyolc vers felolvasásához nincs szükség a tízfős *minjánra* (Maimonidész, *Az ima szabályai* 13:6.).

[A Gómárá megvizsgálja, hogy Ráv rendelkezése megfelel-e az összes korai bölcs véleményének:]

כִּמָּאן ? דְּלֹא כְּרַבִּי שְׁמַעוֹן ; דְּתַנָּיָא :

Ráv rendelkezése **kinek** a véleményét tükrözi? **Nem rabbi Simonét tükrözi**, hanem azét a Bölcsét, aki vitában van rabbi Simonnal. **Hiszen a Brájtá így tanítja:**

”וַיִּמַּת שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה“. אֶפְשָׁר מֹשֶׁה חַי וְכֹתֵב ”וַיִּמַּת שָׁם מֹשֶׁה“?
אֵלָּא עַד כָּאֵן כָּתֵב מֹשֶׁה, מִכָּאֵן וְאַיִלָּךְ כָּתֵב יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן, דְּבַרֵּי רַבִּי
יְהוּדָה, וְאָמְרֵי לָהּ רַבִּי נְחֵמְיָהּ.

A Tóra utolsó nyolc verse úgy kezdődik⁸⁸⁷: „**ÉS MEGHALT MÓZES, AZ ÖRÖKKÉVALÓ SZOLGÁJA OTT...**“. **LEHETSÉGES-E, HOGY MÓZES ÉLETBEN VOLT ÉS Ő ÍRTA, HOGY: „ÉS MÓZES MEGHALT OTT“? A VÁLASZ: CSAK IDÁIG ÍRTA MÓZES a Tórá-t. ETTŐL A PONTTÓL, azaz az utolsó nyolc verset, JOZSUÉ, NUN FIA ÍRTA. EZEK RABBI JEHUDÁ vagy, ahogy MÁSOK MONDJÁK, RABBI NECHEMJÁ SZAVAI.**

אָמַר לוֹ רַבִּי שְׁמַעוֹן : אֶפְשָׁר סֵפֶר תּוֹרָה חָסַר אוֹת אַחַת ? וְכֹתֵיב : ”לְקוֹחַ
אֶת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה וְשִׂמְתֶם אוֹתוֹ וּגְוִי“ !

RABBI SIMON AZT MONDTA NEKI⁸⁸⁸: LEHETSÉGES-E, HOGY az utolsó nyolc verset Jozsué írta, s így a Mózes által írt **TÓRA-TEKERCS NEM TELJES**, hiszen tudjuk, hogy a Tórából egyetlen betűnek sem szabad hiányoznia? **SÓT ÍRVA VAN⁸⁸⁹**, hogy Mózes megparancsolta a levitáknak: „**VIGYÉTEK A TÖRVÉNYNEK E KÖNYVÉT ÉS HELYEZZÉTEK EL** [az Örökkévaló, a ti Istenetek szövetsége ládájának oldalára, hogy ott legyen tanúul...]”, s hogyan nevezhette Mózes itt ezt a „törvények könyvének”, ha az ő életében az még nem volt teljes?

אֵלָּא, עַד כָּאֵן הִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אוֹמֵר וּמֹשֶׁה כּוֹתֵב וְאוֹמֵר, מִכָּאֵן וְאַיִלָּךְ
הִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אוֹמֵר וּמֹשֶׁה כּוֹתֵב בְּדַמֵּעַ, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר לְהֵלֵן : ”וַיֹּאמֶר
לָהֶם בְּרוּךְ מִפְּיֹו יִקְרָא אֵלַי אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְאֲנִי כּוֹתֵב עַל הַסֵּפֶר
בְּדִיּוֹ“.

Rabbi Simon magyarázata szerint az utolsó nyolc verset is Mózes írta, és ezek csupán abban különböznek az előzőktől, hogy **ODÁIG**, vagyis az utolsó nyolc versig, **AZ ÖRÖKKÉVALÓ DIKTÁLTA, ÉS MÓZES fennhangon MONDTA**, amit az Örökkévaló diktált (nehogy hibát vétsen), **ÉS** utána **LEÍRTA. DE INNENTŐL AZ ÖRÖKKÉVALÓ DIKTÁLTA, ÉS MÓZES KÖNNYEZVE ÍRTA**, anélkül hogy a szavakat megismételte volna⁸⁹⁰. Miképpen Jeremiás írónoka is így tett, amikor a próféta a Szent város pusztulásáról jövendölt, ő fájalmában nem ismételte meg a hallottakat, mielőtt leírta volna,

⁸⁸⁷ 5Mózes 34:5.

⁸⁸⁸ Annak a Bölcsnek, aki az első kijelentést tette – rabbi Jehudá vagy rabbi Nechemjá.

⁸⁸⁹ 5Mózes 31:26.

⁸⁹⁰ Azaz könnyezett, miközben írta, és a Tóra többi részével ellentétben, a szavak okozta mérhetetlen gyötrelmek miatt a leírás előtt képtelen volt kimondani őket (Rási). Ritvá szerint Mózes nem tintával, hanem a könnyeivel írta e szavakat.

AMIKÉPP ÍRVA VAN⁸⁹¹: „MONDTA NEKIK BÁRUCH [Jeremiás írnoke]: SZÁJÁVAL MONDTA EL NEKEM MIND E SZAVAKAT, ÉN PEDIG FÖLÍRTAM A KÖNYVBE TINTÁVAL”.

[A Brájtá idézése után a Gömárá megismétli javaslatát:]

לִימָא, דְּלֵא רַבִּי שְׁמַעוֹן!

Úgy tűnik hát, hogy **azt kell mondanunk**: Rávnak ez a rendelkezése **nem tükrözi rabbi Simon véleményét**, hiszen rabbi Simon nézete szerint a Tóra többi részéhez hasonlóan az utolsó nyolc verset is Mózes írta, és ezért nem vonatkozhat külön, kevésbé szigorú szabályozás ezekre a versekre.

[A Gömárá így válaszol:]

אֶפֶילוּ תִימָא רַבִּי שְׁמַעוֹן, הוּאִיל וְאִישְׁתַּנִּי אִישְׁתַּנִּי.

Mondhatjuk akár úgy, hogy Ráv rendelkezése összhangban áll akár **rabbi Simon** nézetével is. Bár rabbi Simon szerint ezt a nyolc verset is Mózes írta, **mivel azonban másképp**, könnyek közt írta, nem úgy, mint a Tóra többi részét, **így különböznek** a Tóra többi részétől, és ezért külön szabályok vonatkoztathatók rájuk.

Mindenkinek személyes Tóratekercs

[Rabbi Jehosúa bár Ábának a Tóra-tekercsre vonatkozó további tanítása:]

וְאָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּר אַבָּא אָמַר רַב גִּידֵל אָמַר רַב: הַלּוֹקַח סֶפֶר תּוֹרָה מִן הַשּׁוּק – כְּחוּטֵף מִצֶּהָה מִן הַשּׁוּק, כְּתָבוּ – מַעֲלָה עָלָיו הַכְּתוּב כְּאִילוּ קִיבְלוּ מִהַר סִינִי.

Rabbi Jehosúa bár Ábá mondta Ráv Gidél nevében, aki Ráv nevében szólt: Minden zsidó férfi számára parancsolat, hogy írjon magának egy Tóra-tekercs⁸⁹², **ha valaki** ezt úgy akarja teljesíteni, hogy egy kész **Tóra-tekercs** **vesz a piacon, az olyan, mint aki egy micvát kaparint meg a piacon**. És habár micvát tett ezáltal, nagyobb lett volna a micva, ha maga írta volna azt meg. **Ha** viszont **ő** maga **írja** (vagy íratja) **azt, az Írás úgy tekint rá, mintha ő maga kapta volna a Szináj-hegyen**. Ahogyan gondot fordított a Tóra-tekercs megíratására (a pergamen előkészítésére és az írnoke munkájának figyelemmel követésére), éppúgy a pusztába menés viszontagságait is vállalta volna, hogy a Szináj-hegyen megkapja a Tórát.

[A Gömárá ehhez hozzáfűzi:]

אָמַר רַב שִׁשִּׁית: אִם הִגִּיהָ אֶפֶילוּ אוֹת אַחַת, מַעֲלָה עָלָיו כְּאִילוּ כְּתָבוּ...

Ráv Séset mondta: Ha vett egy Tóra-tekercs⁸⁹², **és akár csak egy betűt javított benne, az úgy tekintendő, mintha ő maga írta volna a tekercs**...

⁸⁹¹ Jeremiás 36:18.

⁸⁹² 5Mózes 31:19., Szánhedrin 21b., Maimonidész, A Tóra-tekercs szabályai 7:1.

Maimonidész, Mose ben Máimon, a Rámbám:

Széfer Áhává: A szeretet könyve

A tfilin, a mezuzá és a Tóra-tekercs szabályai

5. fejezet

A mezuzá kötelessége, és írása

Miből és milyen formában kell a mezuzát készíteni?

1. §. Hogyan írják a mezuzát? A két részt, a *Sömá*-t⁸⁹³ és a *Vöhájá im sámóá*-t⁸⁹⁴ egy pergamenre, egy oszlopba írják. Az írás alatt és fölött körülbelül félkörömnyi helyet kell hagyni.

Ha valaki két vagy három oszlopba írja a mezuzát, és ezt nem farok- [lefelé elkeskenyedő], kör- vagy sátoralakban teszi, az elfogadható. Ha viszont az említett formák valamelyikében íródott, akkor nem érvényes.

Ha nem megfelelő sorrendben íródott – például valaki a [*Vöhájá im sömóá*] szakaszt a [*Sömá*] szakasz elé írta, akkor nem érvényes. Ha valaki két különböző pergamenre írja a mezuzát, az még akkor sem érvényes, ha a két pergament utólag összevarrják.

Mezuzát nem szabad megkopott Tóra-tekercsből vagy tfilinből készíteni, és nem szabad Tóra-tekercsből vett üres részre sem írni, mivel egy tárgyat nem szabad a szentség magasabb szintjéről egy alacsonyabbra helyezni.

2. §. Micsin helyet hagyni a *Sömá* és a *Vöhájá im sömóá* szakaszok között, mint ahogy a Tóra zárt szakaszai⁸⁹⁵ között. Ha úgy marad ki hely, mintha nyitott szakasz volna, akkor az érvényes, mivel valójában ezek a szakaszok a Tórában nem követik egymást.

Vigyázni kell a mezuzá betűinek koronáira. A következő betűknek kell legyen koronája:

3. §. Az első szakaszban hét betű van, amelyeken három kis *zájinnak* (azaz három koronának) kell lennie. Ezek a *Sömá* szó *sinje* és az *ájinja*, a *náfsöchá* szó *nunja*, a *mezuzot* szó két *zájinja*, és a *totáfot* szó két *tetje*.

⁸⁹³ „Halljad Izráel...” (5Mózes 6:4–9.).

⁸⁹⁴ „Ha pedig jól figyeltek rendeleteimre...” (5Mózes 11:13–22.).

⁸⁹⁵ A Tóratekercsben kétféle fejezet-elválasztás létezik. A zárt szakasznál, a korábbi fejezet egészen a sor végéig tart, és a következő fejezet az alatta lévő sorban kilenc betűhely kihagyása után kezdődik. A nyitott szakasznál, a korábbi fejezet a sor vége előtt kilenc betűhellyel befejeződik, és a következő fejezet az alatta lévő sorban, rögtön a sor elején kezdődik.

A második szakaszban hat betű van, amelyeken három kis *zájinnak* kell lennie. Ezek a *dögánchá* szó *gimelje*, a *mezuzot* szó két *zájinja*, a *totáfot* szó két *tetje*, és a *háárec* szó *cádikja*.

Ha nincsenek koronák, vagy megnövelték illetve csökkentették a számukat, a mezuzá ettől nem válik érvénytelenné. Ha a mezuzát nem vonalazott pergamenre írták, ha az írnok nem volt pontos a szavak rövid vagy hosszú formájának használatát illetően, vagy akár csak egyetlen betűt is hozzátett a szöveghez, akkor az a mezuzá érvénytelen.

A mezuzá nem talizmán

4. §. Bevett szokás [az Örökkévaló nevét,] a *Sádáj*-t a mezuzá külső oldalára írni, szemben a két szakasz között hagyott üres résszel. Ez nem okoz gondot, mivel a hozzátoldás a külső oldalon van.

Azok viszont, akik angyalokat, más szent neveket, verseket vagy rajzolatokat írnak a mezuzá belsejébe, nos, ők azok közé tartoznak, akiknek nincs részük az eljövendő világban. Ezek az ostobák nem csupán semmissé teszik a mezuzát, hanem ráadásul talizmánt csinálnak egy nagy micvából, amely az Örökkévaló Nevének egyetlenségét, az Ő szeretetét és az Ő szolgálatát tükrözi. Ezek az emberek ostobaságukban azt hiszik, hogy ez majd segít nekik a világi hívságok dolgában.

Az írás és a tekerés sorrendje

5. §. Micva [a mezuzá szövegének utolsó szavát] az *ál háárec*-et a mezuzá utolsó sorába írni, vagy a sor elejére, vagy a végére. Általánosan elfogadott szokássá vált, hogy az írnokok huszonnégy sorban írják a mezuzát, úgy, hogy az utolsó sor az *ál háárec*-cel kezdődik.

Az egyes sorok elején rendre a következő betűk állnak: *sómá, Ádonáj, hádvárim, lövánechá, uvösochbechá, béjn, vöhaja, möcave, böchol, jore, észev, pen, vöhistáchávittem, háámájim, váávadtem, vöszámtem, otám, otám, báderech, uvisárech, áser, ál háárec*.

6. §. A mezuzá összetekérését a sor végén kell kezdeni és a sor eleje felé kell haladni, hogy amikor az olvasó kinyitja, a sor elejétől tudja olvasni.

Az összegöngyölés után nádból, fából vagy más anyagból készült csőbe kell elhelyezni és egy szöggel a bejárati ajtó félfájára kell rögzíteni. Az is lehetséges, hogy kivájjuk az ajtófélfát, és ebbe az üregbe tesszük a mezuzát.

Az áldás és az elhelyezés

7. §. Mielőtt a bejárati ajtó félfájára rögzítjük, el kell mondani a következő áldást: „Áldott vagy Te, Örök Istenünk, Világ Ura, ki megszentelt minket parancsolataival, és meghagyta nekünk, hogy mezuzát tegyünk föl.”

A mezuzá írása közben nem mondunk áldást, mivel a micvát a fölszerelés teljesíti.

8. §. Ha valaki egy pálcába illeszti, [és azt az ajtóra akasztja vagy az ajtófélfának támasztja,] az nem érvényes, mivel nincs odarögzítve. Ha az ajtó mögötti falra teszi, az olyan, mintha semmit sem tett volna.

Az is érvénytelen, ha valaki kivájja az ajtófélfát, és vízszintesen helyezi bele a mezuzát, úgy, ahogyan a Szentélyben a rudakat dugták keresztül a gyűrűkön. Az sem érvényes, ha valaki egy tenyérszélességnél mélyebbre helyezi az ajtófélfába.

Ha valaki félbe vág egy nádat, beleteszi a mezuzát, és utána más nádadkkal összeköti a kettévágottat majd ajtófélfát készít belőlük a házának, az ugyancsak érvénytelen, ugyanis a mezuzá rögzítése megelőzte az ajtófélfá készítését.

9. §. A magánterületen elhelyezett mezuzát hétévente kétszer ellenőrizni kell, a közterületen elhelyezett mezuzát pedig ötvenévente kétszer, nehogy egy betű kifakuljon vagy leszakadjon. Hiszen, mivel a falban van, fennáll a lehetőség, hogy elkorhad.

A mezuzá kötelessége

10. §. A mezuzá micvája mindenkit kötelez, még a nőket és a rabszolgákat is. A kiskorúakat pedig arra kell nevelni, hogy rögzítsenek mezuzát otthonuk ajtajára.

Az az ember, aki a diaszpórában lakást bérel, és az az ember, aki Izraelben fogadóban lakik, harminc napig mentesül a mezuzá fölszerelésének kötelezettsége alól. Aki viszont Izraelben házat bérel, az köteles azonnal fölszerelni a mezuzát.

11. §. Ha valaki egy társának bérel lakást, a bérlő köteles beszerezni és fölszerelni a mezuzát. Ez még akkor is így van, ha külön fizetett a fölszerelésért. Ennek pedig az az oka, hogy a mezuzá kötelessége a lakóra, és nem a házra vonatkozik.

Mikor azonban a lakó kiköltözik, nem szabad magával vinnie a mezuzát. Ha viszont a lakás nem-zsidó tulajdonában van, akkor távozáskor leszerelheti.

6. fejezet

Mely lakóhelyen kötelesség a mezuzá fölszerelése?

Az alapfeltételek

1. §. Tíz feltétel van, amelyeknek egy lakóhely meg kell feleljen ahhoz, hogy a lakója köteles legyen mezuzát fölszerelni. Ha bármelyik feltétel hiányzik, akkor ott nem kötelező mezuzát föltenni. Ezek a következők:

- a) területének négyszer négy könyöknek, vagy ennél is nagyobbnak kell lennie;
- b) legyen két ajtófélfája;
- c) legyen szemöldökfája;
- d) legyen fedele;
- e) legyenek ajtói;
- f) a bejárat legalább tíz ökölnyi magas legyen;

- g) a ház profán célokat szolgáljon;
- h) emberi lakás céljára épült legyen;
- i) emberhez méltó hajlék legyen, (pl. nem mellékhelység stb.);
- j) állandó lakhelynek legyen szánva.

2. §. Olyan lakhelyre, amely négyszer négy könyöknél kisebb, nem kell mezuzá. Ha az alapterülete megvan tizenhat négyzetkönyök, de formájára nézve kör, ötszög vagy – fölösleges is mondani: négyszög – mivel a területében megvan a négyszer négy könyök – szükséges a mezuzá.

3. §. Az exedra – olyan tetővel fedett és három oldalról zárt csarnokszerű rész, amelynek negyedik oldala a jó szellőzés és a megfelelő világítás miatt teljesen nyitott – még akkor is kivétel a mezuzá-állítás kötelezettsége alól, ha a negyedik oldalán van két oszlopa. Ugyanis az oszlopok a tető alátámasztását szolgálják, s nem ajtófélfák.

Hasonlóképpen egy oszlopokon nyugvó tetőnél, amely alatt nincsenek falak, noha házformájú, nem kell feltenni a mezuzát, mivel nincsenek ajtófélfák. Az oszlopokat ugyanis csupán a tető alátámasztására szánták.

4. §. Az olyan házra, amelynek a bejárata mindkét oldalán ajtófélfá van, de fölöttük nem szemöldökfa, hanem boltív [a következő szabály érvényes]: Ha az ajtófélfák tízökölnyiek vagy magasabbak, kell rájuk mezuzá. Ha azonban nem érik el a tízökölnyi magasságot, nem kell rájuk mezuzá, mivel nincs szemöldökfájuk.

5. §. Olyan házra, amelyen nincs tető, nem kell mezuzá. Ha a háznak az egyik része fölött van fedél, a másik része fölött nincs, én a következő szabályt gondolom megfelelőnek: Ha a bejárat felőli rész fölött van a tető, akkor kell mezuzá.

Előbb az ajtókat kell fölteni, és azután fölszerelni a mezuzát.

Ha nem lakhely

6. §. A jeruzsálemi Templomhegy Szentélyének kapui, szobái, udvarai és hasonlóképpen a zsinagógák és tanházak bejáratai, amelyekben nincsenek lakások, de ahol emberek élnek, nem igényelnek mezuzát, ugyanis szent helyek ezek.

A falusi zsinagógára, amelyben vendégek laknak, kell mezuzá.

A Jeruzsálemi Szentély komplexumának egyetlen kapujára sem kell mezuzá, kivéve a Niknor kaput és a közelében lévőket, valamint a Párhedrin szobájának bejáratát, mert ez a szoba szolgált a főpap lakóhelyéül, amikor a Jom Kippuri szolgálat miatt hét napra el volt vágva az otthonától.

7. §. Szalma tárolására szolgáló csürre, tehénistállóra, faskamrára és más raktárhelyiségekre nem kell mezuzá, ugyanis írva van⁸⁹⁶: „...házaid ajtófélfáira...” – azaz az olyan házra, amelyik a ti használatotokra szolgál –, s nem a fentiekre és a hasonlókra.

⁸⁹⁶ 5Mózes 6:9.

Következésképp ha egy csúrt nők öltözőként is használnak, akkor arra kell mezuzá, mivel így lakás céljára is szolgál. Órházra, excedrára, tornácra, kertre, karámra nem kell mezuzá, mivel ezek nem lakások. Ha azonban mezuzát igénylő lakhelyek nyílnak ezekre a létesítményekre, akkor ezekre is kell mezuzá.

8. §. Ennek értelmében udvarokra és utcákra szolgáló kapukra valamint városkapukra kell mezuzá, mivel házak nyílnak rájuk. Még amikor tíz építmény nyílik is egymásba, ha a legbelsőre kell mezuzá, akkor mindegyikre kell. Következésképpen Bölcsseink azt mondták: Arra a kapura, amelyik kertből udvarra nyílik, kell mezuzá.

Nem állandó lakhelyek, mellékhelységek és fürdők

9. §. Árnyékszékre, fürdőháza, mikvére, cserzőműhelyre és hasonlókra nem kell mezuzá, mivel ezek nem számítanak emberhez méltó hajléknak.

A Szukkot idejére épített sátorra, és a hajóra épített házra nem kell mezuzá, mivel ezek nem számítanak állandó lakóhelynek.

A fazekas két bódéját illetően, amelyek egyike a másikban van: a külsőre nem kell mezuzá, mert az nincs állandó használatban. A piaci raktárhelyiségekre sem kell, mert nem állandó hajlék céljára szolgálnak.

Ritkábban használt ajtók

10. §. Az olyan lakásban, amelynek sok ajtaja van, minden egyes ajtóra kell mezuzá, noha ki- és bejárásra általában csak az egyiket használják.

A lakás és a padlásszoba közötti kis bejáratra is kell mezuzá. Ha van egy különálló szoba a házban, vagy akár csak egy olyan, amelyik egy másik szobába vezet, akkor mezuzát kell szerelni a legbelső szoba ajtófélfájára, a külső szoba ajtófélfájára, és a ház ajtófélfájára is, mivel ezek a helyiségek mind lakás céljára szolgálnak, és állandó építmények.

11. §. Ha valaki gyakran használ egy olyan ajtót, amely a zsinagóga és a tanház, illetve a saját háza között van, akkor arra is kell mezuzá.

Ha két ház között van az ajtó, akkor a mezuzá helyét az ajtó forgópántjainak helye határozza meg: a mezuzát arra az oldalra kell helyezni, amelyiken a forgópántok látszanak.

A mezuzá pontos helye

12. §. Hová kell felszerelni a mezuzát? A bejárat belső oldalára, legfeljebb egy ökölnyire az ajtófélfá külső életől, és a bejárat felső harmada kezdeténél. Ha magasabbra szerelik, az még érvényes, egészen míg nincs közelebb egy ökölnyinél a szemöldökfához.

A házba lépő felől nézve jobb kéz felől kell elhelyezni. Ha a bal oldalra helyezik, nem érvényes.

A közös tulajdonban lévő házra is kell mezuzá.

A micva ereje

13. §. A mezuzá micvájának betartására nagy figyelmet kell fordítani, mert ez mindenkor, mindenkire nézve kötelező.

Ennek a micvának a betartása révén valahányszor az ember hazaérkezik vagy távozik, találkozik a Szent – áldott legyen – nevének egyetlenségével, és eszébe jut az Iránta érzett szeretet. Így fölébred álmából, nem időtálló hívságainak hajszolásából, és felismeri, hogy semmi sem tart örökké, csak a világ Teremtőjének felismerése. Ez arra serkenti az embert, hogy nyerje vissza teljes tudatosságát, és kövesse az egyenesség útját.

Bölcseink azt tanították: Akinek van tfilin a fején és a karján, cicitet visel az öltözékén, és van mezuzá az ajtaján, az biztos lehet benne, hogy nem fog vétkezni, mert annyi dolog figyelmezteti a jóra. Ezek az angyalok, akik megakadályozzák, hogy bűnt kövessen el. Ahogy a vers mondja⁸⁹⁷: „Táborozik az Örökkévaló angyala az ő tisztelői körül, és kiszabadítja őket.”

7. fejezet

A Tóratekerics

A saját Tóratekerics írásának kötelessége

1. §. Minden egyes zsidó férfi számára tevőleges parancsolat, hogy írjon magának egy Tóra-tekericset, mint arra a vers utal⁸⁹⁸: „Most tehát írjátok föl magatoknak ezt az éneket”, azaz írd le a teljes Tórát, amely tartalmazza ezt az éneket is. Ennek az értelmezésnek az az alapja, hogy a Tórát nem szabad szakaszonként leírni.

Még ha valakire az ősei hagytak is egy Tóra-tekericset, akkor is micva, hogy írjon egyet magának. Ha kézzel írja, az olyannak tekintendő, mint ha személyesen vette volna át a Szináj-hegyen. Ha pedig nem tudja, hogyan kell írni, akkor másokkal kell íratnia.

Aki a Tóra-tekericsnek akár csak egyetlen betűjét is egybeveti az eredetivel, az úgy tekintendő, mint ha maga írta volna az egész tekericset.

2. §. Elrendelés, hogy a király a teljes uralkodói hatalma érdekében írjon magának még egy Tóra-tekericset azon kívül, amit közemberként birtokolt, mert meg van írva⁸⁹⁹: „És midőn ül királyi trónján, írja le magának”. Ezt a tekericset a Legfelső bíróságnak kell egybevetnie a Jeruzsálemi Szentély udvarán őrzött tekerccsel.

Azt a tekericset, amit még közemberként birtokolt, a könyvtárában kell elhelyeznie, azt pedig, amit azután írt vagy íratott magának, miután király lett, állandóan magánál kell tartania. Amikor hadba száll, magával kell vinnie. Amikor visszatér, akkor

⁸⁹⁷ *Zsoltárok* 34:8.

⁸⁹⁸ *5Mózes* 31:19.

⁸⁹⁹ *Uo.* 17:18.

is nála kell legyen. Amikor bírói székében ül, mellette legyen. Amikor ebédel, vele szemben legyen. Ahogy a vers mondja⁹⁰⁰: „És legyen mindig vele, és olvasson benne élete minden napján”.

3. §. Ha egy királynak nem volt Tóra-tekerese mielőtt király lett, a trónra lépése után két Tóra-tekerceset kell írnia; egyiket a könyvtárában kell elhelyeznie, a másik pedig állandóan elkíséri, sosem hagyja el személyét, kivéve éjszaka, vagy amikor a fürdőházba, az árnyékszékre megy, vagy amikor alszik.

A sorok és a fejezetek

4. §. Érvénytelen az olyan Tóra-tekeres, amelyet vonalzatlan pergamenre írtak, vagy amely részbe *gvilre* részben *kláfra* lett írva⁹⁰¹. Ugyanis vagy teljes egészében *gvilre*, vagy teljes egészében *kláfra* kell írni.

Hogyan kell megírni egy Tóra-tekerceset? Nagyon gondosan és szép írással, az egyes szavak között egy kis betűnyi helyet hagyva, az egyes betűk között pedig egy hajszálnyi. A sorok között egysornyi térközt kell hagyni.

Minden sornak harminc betű hosszúságúnak kell lennie, hogy háromszor kiférjen benne a *lömispöchotéchem* szó. Minden hasábnak egyformán ilyen szélesnek kell lennie. A sor nem lehet ennél rövidebb, nehogy a hasáb véletlenül jegyzetnek tűnjön, sem pedig szélesebb, hogy az olvasó szeme ne tévedjen el a szövegben.

5. §. Annak érdekében, hogy megfelelő mennyiségű hely maradjon két szakasz között, a betűk méretét nem szabad csökkenteni.

Ha az írónak egy ötbetűs szót kell írnia egy sor végén, és az nem fér ki teljesen, nem szabad két betűt a hasádba, hármat pedig a margóra írnia, hanem hármat a hasádba, és kettőt a margóra. Ha a sor végén nincs már hely legalább három betű leírására, akkor hagyja üresen, és folytassa a következő sor elején.

6. §. Ha az írónak a sor befejezése után egy két betűs szót kell írnia, akkor azt már tilos a két hasáb közé írni, inkább a következő sor elejére írja.

A következő szabály arra az esetre vonatkozik, amikor valakinek egy nagyjából tíz betűből álló szót kell elkezdenie egy sor közepén, és a hasáb széléig már nincs anynyi hely. Ha a szó fele befér, és csak a fele nyúlik túl a margón, akkor úgy kell írni. Ha ez nem lehetséges, akkor a sor végét üresen kell hagyni, és a következő sor elején kell folytatni.

7. §. A Tóra egyes könyvei között négy üres sort kell hagyni, nem többet és nem kevesebbet, és a következő könyvet a következő sor elején kell kezdeni.

A Tóra egészét a hasáb alján, a sor közepén kell befejezni. Ha sok sor marad a hasábból, rövidebb sorokat kell írni, a sor elején kezdve, de nem befejezve, úgy, hogy az utolsó három szó „Izrael szeme előtt” a hasáb legelső sorának közepére kerüljön.

⁹⁰⁰ Uo. 19.

⁹⁰¹ A feldolgozott bört egészben *gvilnek* nevezik. Ha ezt szétválasztjuk, a külső részt *kláfnak* a belsőt *duchszusztosznak* nevezzük.

A betűk és az írás különleges pontossága

8. §. Vigyázni kell a kelleténél nagyobb illetve kisebb betűkre, a pontozott betűkre, a rendestől eltérő betűkre – például az áthajló *pére* –, és a torz betűkre, amelyeket az írnokok a hagyomány láncán keresztül egymásról másoltak.

Hasonlóképpen vigyázni kell a koronákra, és a betűkre tett koronák számára. Vannak betűk, amelyeknek csak egy koronájuk van, másoknak hét. Ezek a koronák olyan alakúak, mint a *zájin*. Hajszálvékonyaknak kell lenniük.

9. §. Az összes fenti dolgokat csak azért említettük, mert ezek a micva teljesítésének legtökéletesebb módjai. Ha viszont valaki megváltoztatja a tekercs fentebb ismertett szerkezetét, vagy nem precízen helyezi el a koronákat, attól a tekercs még érvényes, ha egyébként minden betűje helyesen van írva.

Hasonlóképpen: Ha valaki csökkenti vagy növeli a sorközöket, növeli vagy csökkenti a sorok hosszúságát, a tekercs elfogadható, amennyiben a betűk nem érintkeznek, egyetlen betű sem marad ki, egyet sem tettek hozzá, egyetlen betű formáját sem változtatták meg, sem pedig a szakaszok formáját – sem a nyitott sem zárt szakaszokét⁹⁰².

10. §. Léteznek másféle szabályok is, amelyeket bár nem említ a Talmud, nemzedékről nemzedékre hagyományosan követnek az írnokok. Ezekbe tartozik, hogy

a) a hasábokban a sorok száma nem lehet negyvennyolcnál kevesebb, és hatvannál több

b) minden egyes szakasz között mintegy kilenc betűhelyet üresen hagynak úgy, hogy háromszor bele lehessen írni az *áser* szót

c) a Vörös-tengernél elmondott ének⁹⁰³ fölötti öt sor első szavai a „nyomult”, a „szárazföldön”, az „Örökkévaló”, a „holtan” és az „egyiptomiakon” legyenek. Az ének alatti öt sor pedig az „és kezébe vette”, az „utána”, a „lovat”, az „és elmentek” végül a „majd megérkeztek” szavakkal kezdődjön.

d) a *Háázinu* ének⁹⁰⁴ fölötti hat sor a „hívom fel tanúul”, az „után”, az „útról”, a „későbbi”, a „haragra indítva” és a „gyülekezetének” szavakkal kezdődjön, az ének alatti öt pedig az „és ment”, az „elmondást”, az „amelyekkel”, az „e” és az „ahova” szavakkal.

A feltétlenül szükséges pontosság

11. §. Az összes fenti részlet mind a micva teljesítésének legtökéletesebb módjához szükséges, azonban nem nélkülözhetetlen, így, ha valaki el is tér ezektől, attól még a tekercs nem érvénytelen.

⁹⁰² Lásd 895 lábjegyzet.

⁹⁰³ 2Mózes 15:1-19.

⁹⁰⁴ 5Mózes 32:1-43.

Ezzel ellentétben: Ha valaki a rövid formáját írja egy olyan szónak, amelyet hosszú formában kell, vagy hosszú formában írja le azt, amit röviden kellene, akkor a tekercs érvénytelen.

Ugyanez a szabály érvényes arra, ha valaki az olvasott szót és nem a leírtat írja az olyan helyeken, ahol a Tóratekercsben leírt szó helyett más szót olvasunk fel⁹⁰⁵ – például ahol *jiskávená*-t írunk⁹⁰⁶, és *jisgálená*-t olvasunk, vagy ahol *uvátöchorim*-ot írunk⁹⁰⁷, és *uvápolim*-ot olvasunk.

Hasonlóképpen: Ha valaki egy nyitott szakaszt zártnak ír vagy fordítva, vagy ha egy egyszerű Tóra-szakaszt ének-formában ír le, vagy egy éneket prózai szakasz formájában, akkor a tekercs érvénytelen. Nem hordozza a Tóra-tekercs szentségét, hanem olyan bibliakönyvnek tekintendő, amelyből a gyermekeket tanítják.

A javítandó Tóratekercs

12. §. A kijavítatlan Tóra-tekercset nem szabad harminc napnál hosszabb ideig őrizetlenül hagyni, hanem ki kell javítani, vagy el kell temetni.

Az olyan Tóra-tekercset, amelyben hasábonként legfeljebb három hiba van, ki kell javítani, ha négy, akkor el kell temetni. Ha a tekercs nagyobb része az ellenőrzés után pontosnak bizonyul, a többi részében pedig hasábonként négy hiba van, akkor a tekercset ki kell javítani – feltéve, ha a hibás részben legalább egy olyan hasáb akad, amelyekben négynél kevesebb hiba van.

13. §. Mikor érvényesek a fentiek? Amikor valaki egy szónak a rövid formáját írja a hosszú helyett, és ezért kénytelen extra betűket a sorok közé írni. Ha azonban valaki egy szó rövid formája helyett a hosszút írja, a tekercs még akkor is kijavítható, ha különben mindegyik oldalon sok a hiba. Ugyanis, ilyen esetben eltávolítanak és nem beleírnak egy betűt.

14. §. Szabad olyan tekercseket írni, amelyek külön-külön tartalmazzák a Tóra öt könyvét. Ezek a tekercsek azonban nem hordozzák a Tóra-tekercs szentségét.

Ne írjon azonban senki olyan tekercseket, amelyekben csak egy-egy szakasz van – még gyermekek részére sem, hogy azokból tanuljanak. Mindazonáltal ez mégis megengedett, ha az illetőnek végső soron szándékában áll egy egész Tóra-könyvet befejezni. Ugyancsak szabad csak egyes Tóra-verseket tartalmazó tekercset írni, ha az illető soronként három egymástól távol álló szót ír.

15. §. Szabad egyetlen tekercsre írni a Tóra, a Próféták és a Szent Írások minden könyvét.

A Tóra minden egyes könyve között négy üres sornak kell lennie, a Próféták mindegyik könyve között pedig háromnak. Ugyancsak három-három sort kell üresen

⁹⁰⁵ Lásd még erről a 23. oldalon írottakat

⁹⁰⁶ *Uo.* 28:30.

⁹⁰⁷ *Uo.* 28:27.

hagyni a tizenkét „kisprófeta” könyvei között, hogy ha valaki el akarja vágni, megtehesse.

A Próféták rendje pedig a következő: *Józsuá, Bírák, Sámuel, Királyok, Jeremiás, Jechezkél, Jesájá*, és a Tizenkét „Kisprófeta”.

A szent írások rendje ez: *Rút, Zsoltárok, Jób, Példabeszédek, Prédikátor, Énekek Éneke, Siralmak, Dániel, Eszter, Ezrá, Krónika*.

16. §. Minden szent szöveget csak előre megvonalazott felületre szabad írni. Ez még akkor is érvényes, ha papírra írják. Vonalazás nélkül legfeljebb három szót szabad írni. Ennél többet tilos.

Az olyan tekercs, amely a Tórát, a Prófétákat és a Szent Írásokat is tartalmazza, nem hordoz olyan fokú szentséget, mint a Tóra-tekercs, hanem olyan, mint az olyan tekercs, amely csupán a Tóra egyik könyvét tartalmazza, mert egy könyv hozzátétele a tekercshez, a szentségét illetően ugyanolyan érvényű, mint ha kihagytak volna egyet.

9. fejezet

Hogyan készül a Tóratekercs

A tekercs magassága és átmérője

1. §. Tóra-tekercset nem szabad úgy készíteni, hogy a pergamen szélessége – azaz a tekercs magassága – nagyobb legyen, mint az összetekert tekercs kerülete – de a kerület se legyen nagyobb, mint a tekercs magassága.

Mi a megfelelő magasság? Ha a tekercset *gvilre* írják – ami vastagabb –, hat ökölnyi, azaz huszonnégy hüvelykujjni. Ha a tekercset *kláfra* írják, lehet ennél akár több akár kevesebb, úgy, hogy a magassága egyenlő legyen a kerületével. Ha valaki hat ökölnyinél rövidebb *gvil* tekercsre ír, és tömöríti az írását, vagy hat ökölnyinél hosszabb tekercsre ír, és széthúzza az írását úgy, hogy a tekercs magassága mindvégig megegyezzen a kerületével, akkor az a tekercs az előírásnak megfelel.

2. §. Minden hasábhöz a következő margókat kell hagyni: a hasáb alatt négy hüvelyknyit, a hasáb fölött három hüvelyknyit, a hasábok között pedig két hüvelyknyit.

Ahhoz, hogy ezek a margók meglegyenek még további egy hüvelyknyit kell rászámítani minden pergamen ív elejéhez és végéhez, és további helyet az összevarráshoz. Így, amikor a pergamendarabokat összevarrják, végig az egész tekercsben mindenütt két hüvelyknyi távolság lesz a hasábok között.

Ugyancsak kell egy külön részt hagyni a tekercs elején és végén arra, hogy rá lehessen tekerni a pálcákra.

Mindezek a mértékek a micva legmegfelelőbb végrehajtásának mértékei. Ha valaki nagyobbra vagy kisebbre veszi őket, attól még a tekercs nem érvénytelen.

A méretek pontos kiszámítása

3. §. Hogyan kell úgy megszerkeszteni a megírandó tekercset, hogy a tekercs magassága azonos legyen a kerületével? Először is egyenlő nagyságú pergameneket kell készíteni, amelyeknek szabott szélessége hat ökölnyi.

Utána föl kell tekerni a pergamenek mindegyikét azonos módon, szoros tekercsbe. Így kell tekerni szorosan a pergameneket, amíg a tekercs kerülete hat ökölnyi hosszú nem lesz. Ekkor egy vörös zsinórral megmérni, amely a tekercset körüléri.

4. §. Utána egy mérőrudat kell készíteni, negyven vagy ötven hüvelyk hosszút. A rúd minden egyes hüvelykujnyi részét felekre, harmadokra és negyedekre kell osztani, hogy pontosan lehessen mérni vele, még fél és negyed hüvelyknyit is. Ezzel a rúddal mindegyik pergament meg kell mérni, és hüvelykben meg kell határozni a hosszát, egészen addig, míg a tekercs teljes hosszát kiszámítottuk.

5. §. Ezután próbaként vesz az ember két vagy három pergament máshonnan, hogy lássa az írása méretét, s ír egy próbahasábot.

Az írásra használt hasáb magassága nyilvánvalóan tizenhét hüvelykujnyi lesz, mivel – a huszonnégy hüvelykujnyiból – fent háromujnyi, lent pedig négyujnyi margót hagyunk. A hasáb szélessége azonban az írás szélességétől függően változhat. Hasonlóképpen, az írástól függően változik a hasábokon belüli sorok száma is, főként mert a sorok között egysornyi térközt kell tartani.

6. §. Miután az ember leírta a maga tetszés szerinti próbahasábját, a mérőrúddal megméri a szélességét. Ezután hozzáadja a két hüvelyk szélességet a hasábok közötti helyre, és kiszámolja, hogy ezzel az írásmérettel számolva hány hasábból áll majd a teljes tekercs.

Miután már tudja, hány hasáb számára van hely a tekercsen, annak a tekercsnek az alapján, amelyből másolni szándékozik, ki kell számolnia, hogy az egész Tóra belefér-e annyi hasádba, amennyi az új tekercsre az írása mérete alapján számolva ráfér.

Ha a teljes Tóra belefér ennyi hasádba, a tekercs a megfelelő módon lesz írva. Ha a számítások szerint a kerületénél több hasábot tartalmaz, akkor húzni kell az írást, hogy kevesebb hasáb férjen el a tekercsen. Ilyenkor kell írni egy újabb próbahasábot, és újra el kell végezni a számolási műveletet míg megfelelő eredményt nem kapunk.

7. §. Miután a másoló már tudja a hasáb szélességét és az írás nagyságát, fogja a pergamentekercset, és mindegyik pergament vonalakkal hasábokra osztja – annak a próbahasábnak megfelelően, amelynek alapján a fenti számítási műveletet elvégezte. Ha a pergamenre ráférő utolsó hasáb után három-négy hüvelyknyi szélességnél több marad, csak egy hüvelykujnyi meg a varráshoz szükséges darabot kell meghagyni, a többit pedig le kell vágni.

Amiatt pedig nem kell aggódni, hogy végül újabb pergameneket kell majd fűzni a tekercshez, hogy pótoljuk a levágott darabokat. Ugyanis ez nem történhet meg, mivel az írást a tekercs eredetileg kiszámított hasábszámának megfelelően osztjuk be.

8. §. Hasonlóképpen: ha valaki hat ökölnyi kerületnél vastagabb vagy vékonyabb tekercset kíván készíteni, hasonló számításokat kell hogy végezzen. Így, ha az illető

nem téved a számolásban, a tekercs magassága egyenlő lesz a kerületével, nem lesz se hosszabb, se rövidebb.

A használt egységek pontos mérete

9. §. A hüvelyknyi szélesség alapja, amellyel ezeket a számításokat végezzük – és amivel az összes Tórával kapcsolatos számítást végezzük –, egy átlagos ember hüvelykujja. Pontosán megmértük, mekorra ez, és úgy találtuk, hogy egyenlő hét szorosán egymás mellé helyezett átlagos árpaszem szélességével, amely körülbelül két hosszában egymás mellé tett árpaszem hosszának felel meg.

Ahol „ökölnyi szélesség” van írva, az négy ilyen hüvelyknyi szélességet jelent. Ahol könyök van írva, az hat ökölnyt jelent.

A Maimonidész Tórája

10. §. Abban a Tóra-tekercsben, amelyet én írtam, a hasábok szélessége négy hüvelyknyi volt, kivéve azokat a hasábokat, amelyekre a Vörös-tenger éneke és a *Háázinu* ének íródott: ezek hat hüvelyk szélesek voltak. Minden hasábban 51 sor, és a teljes tekercs 226 hasáb. A tekercs összesen körülbelül 1366 hüvelyk hosszúságú volt.

11. §. Az a hat hüvelyknyi többlet, amit a számítást elvégezve kaptunk, a tekercs elején és végén lévő margóhoz kellett. A tekercset kosbórból készített pergamenre írtam.

Ha valaki ezekhez a mértékekhez igazodva vagy ezektől csak a kicsit eltérve – azaz két-három hasábbal hosszabbal vagy rövidebbel – kíván tekercset írni, nem kell számolással bajlódnia, mert minden nehézség nélkül olyan tekercse lesz, amelynek a hossza egyenlő a kerületével.

A pergamen ívek

12. §. Egy pergamenre nem szabad három hasábnál kevesebbet, és nyolcnál többet írni. Ha valakinek akkora pergamenje van, amekkorára kilenc hasáb kifér, ossza ketté olyanformán, hogy az egyik része öt, a másik négy hasábot tartalmazzon, hogy ne legyen az ívek között túl nagy az eltérés.

Mikor érvényes ez? A tekercs elején vagy a közepén. A tekercs végén azonban, még ha csak egy vers jut is egy hasádba, azt a hasábot egy külön pergamenre kell írni, és azt odavarni a másik pergamenhez.

13. §. A pergamenek összevarrásakor csak kóser házi- vagy vadállat inait szabad használni, ahogyan a tfilin varrásához is. A nem rituálisan leölt vagy vadállatok által megölt állatok inai mindazonáltal elfogadhatók.

Ez egy Mózesztől fenmaradt, a Szináj-hegyről származó szóbeli törvény. Következésképp ha valaki nem inakkal varrja össze a pergameneket, vagy nem kóser állat inait használja, a tekercs mindaddig nem érvényes, míg el nem távolítják a fonalat, és újra össze nem varrják a pergameneket.

14. §. A pergamenek összevarrásakor nem szabad a pergameneket teljes hosszukban egymáshoz varrni, hanem alul-felül varratlanul kell hagyni egy-egy részt, nehogy a pergamen közepe szakadjon el a Tóra összegöngyölésekor.

A Tóra-tekercshez két fa rudat kell készíteni: egyet az elejéhez, egyet a végéhez. A tekercs elején és végén az erre a célra hagyott pergamenrészeket inakkal hozzá kell varrni ezekhez a pálcákhoz, hogy a tekercsset föl lehessen rájuk göngyölni. A pálcák és az írott hasábok között helyet kell hagyni.

A szakadt tekercs

15. §. Ha Tóra-tekercs beszakad, és a szakadás két sort érint [úgy hogy a betűk között szakadt], akkor a szakadás még összevarrható. Ha három vagy több sort érint, akkor már ne varrják össze.

Mikor érvényes ez? Ha egy régi Tóra-tekercsről van szó, amin már nem látható, hogy cserzőgubacs nedvével kezelték [és ezért a szakadás láthatóan a rothadástól van]. Ha azonban megállapítható, hogy azzal kezelték, az esetben még akkor is össze szabad varrni, ha a szakadás három sornál többet érint. Hasonlóképpen, ha hasábok vagy szavak között van szakadás, össze szabad varrni.

Mindezeket a szakadásokat csak olyan inakkal szabad összevarrni, amelyenket a pergamenek összevarrásához használtak. Varráskor vigyázni kell, hogy egyetlen betű se tűnjön vagy torzuljon el.

10. fejezet

A kóser Tóra tekercs

Az érvényesség feltételei

1. §. Kimondhatjuk tehát, hogy húsz olyan feltétel van, amelyek mindegyike külön-külön is érvénytelenítheti a Tóra-tekercsset. Ha egy tekercsben ezek bármelyike kimutatható, a tekercs nem hordozza a Tóra-tekercs szentségét, hanem a gyermekek oktatására által használt Biblia könyvnek tekintendő. Nyilvános Tóra-olvasásra nem használható.

Ezek az érvénytelenítő feltételek a következők:

- a) a tekercsset nem kóser állatból készített pergamenre írták;
- b) a tekercsset kóser állatból készített pergamenre írták, de a bőr cserzése elmaradt;
- c) olyan pergamenre írták, amelyet nem Tóra-tekercs céljából cserzettek;
- d) a pergamennek arra az oldalára írták, amely nem megfelelő az írásra, azaz a *gvilre* a hús felőli oldalra, vagy a *kláfon* a szőr felőli oldalra;
- e) részben *gvilre*, részben pedig *kláfra* írták;

- f) *duchszusztoszra* írták⁹⁰⁸;
 - g) megvonalazatlan pergamenre írták;
 - h) nem maradandó fekete tintával, hanem mással írták;
 - i) valamilyen más [nem héber] nyelven írták;
 - j) hitetlen írta, vagy mások, akik nem megfelelők az írásra;
 - k) az Örökkévaló neveit áhítat nélkül írták le;
 - l) akár csak egyetlen betű is kimaradt;
 - m) akár csak egyetlen betűt is hozzátettek;
 - n) egy betű egy másikhoz ér;
 - o) egy betű formája annyira eltorzult, hogy nem lehet elolvasni, vagy más betűnek olvasható. Ez akkor is érvényes, ha már eredetileg ilyen volt, és akkor is, ha szakadás, lyukadás vagy kopás miatt lett ilyen;
 - p) fölösleges távolság van betűk között, ami miatt egy szó két szónak látszik, vagy túl kicsi a hely két szó között, ami miatt egy szónak látszanak;
 - q) a [nyitott és zárt] szakaszok formáját megváltoztatták;
 - r) az énekek formáját megváltoztatták;
 - s) más szakaszokat írtak ének-formában;
 - t) a pergameneket nem kóser állat ináival hanem mással varrták össze.
- Minden más tényező csak a micva teljesítésének legkívánatosabb módjához szükséges, de nem abszolút követelmény.

A Tóra eladása vagy temetése

2. §. A szabályos Tóra-tekerics a nagy szentségnek kijáró tisztelettel kezelendő. Tóra-tekericset még akkor sem szabad eladni, ha nincs mit enni. Ez a tilalom még akkor is érvényes, ha valakinek sok tekerics van, és azért akar eladni egy régit, hogy újat vegyen helyette.

Tóra-tekericset kizárólag két céllal szabad eladni:

- a) Tóra-tanulás folytatása érdekében;
- b) házasságkötés érdekében.

Még ezekben az esetekben is csak akkor szabad eladni, ha nincs más semmi eladható tulajdona.

3. §. Az elhasználódott vagy alkalmatlanná vált Tóra-tekericset kiégetett agyagtartályba kell helyezni, és egy Tóra-tudós mellé el kell temetni. Ez a módja a földbe helyezésének.

⁹⁰⁸ Lásd a 901. lábjegyzetet.

A tekercs elhasználódott ruháit egy olyan ember halotti ruhájául kell felhasználni, akinek nincs senkije, aki eltemesse. Ezek eltemetésének ez a megfelelő módja.

A Tórának kijáró tiszteletadás

4. §. A következők mind szent tárgyakként tekintendők: az a tok, amelyet a Tóra-tekercs számára készítettek elő, s amelybe a tekercset ténylegesen belehelyezték; hasonlóképpen a Tóra-tekercs ruhája; egy mozgatható láda vagy szekrény, amelyben a Tóra-tekercset tartják [ez még akkor is érvényes, ha a tekercs a tokjában van]; hasonlóképpen a szék, amely azért van odakészítve, hogy arra tegyék a Tóra-tekercset, és amire a tekercset ténylegesen ráhelyezték. Ezeket nem szabad kidobni, hanem amikor elkopnak vagy eltörnek, el kell temetni őket.

Ezzel ellentétben az emelvény, amelyen a kántor áll a Tóra-tekercset tartva, illetve a gyermekek tanítására használatos táblák, nem számítanak szentnek.

Hasonlóképpen szent tárgyakként kezelendők a Tóra-tekercs számára készített ezüst és arany gránátalmák, díszítések; világi célra nem használhatók; eladni csak akkor szabad őket, ha az ellenértékükért Tóra-tekercset vagy Biblia könyvet szándékoznak vásárolni.

5. §. Szabad Tóra-tekercset egy másik Tóra-tekercsre helyezni, és – még mondani is fölösleges, hogy – Biblia könyvekre is. A Biblia könyvek helyezhetők a Próféták könyveire és a Szent Írásokra. Ezzel szemben a Próféták könyveit és a Szent Írásokat nem szabad Biblia könyvekre tenni, se a Biblia könyveket Tóra-tekercsre.

Semmiféle szent írást, még a Tóra törvényeinek és példázatainak szövegeit sem szabad eldobni. Nem szabad árnyékszékbe lépni olyan talizmánnal, amely a szent írásokból vett verseket tartalmaz, illetve csak olyanal, amely bőrrrel fedett.

6. §. Még tokjában és ruhájában lévő Tóra-tekercssel a kézben sem szabad fürdőházba, árnyékszékbe vagy temetőbe lépni. A tekercset csak úgy szabad olvasni, hogy legalább négy könyöknnyire legyünk a holttesttől vagy az árnyékszéktől.

Meztelenül nem szabad Tóra-tekercset kézbe venni. Tilos olyan díványra ülni, amelyen egy Tóra-tekercs van.

7. §. Mindaddig nem szabad nemi kapcsolatot létesíteni olyan helyiségben, ahol Tóra-tekercs van, amíg:

a) ki nem viszik a tekercset;

b) vagy tokba nem helyezik a tekercset, azután tokjával együtt olyan tárló eszközbe helyezik, amelynek nem ez az eredeti rendeltetése. Ha azonban a tárolóeszközt erre a célra szánták, akkor még tíz egymásba helyezett ilyen tok is egyetlennek számít;

c) vagy nem állítanak fel egy legalább tíz tenyér magas elválasztó falat.

A fentiek csak akkor érvényesek ha nincs más elérhető helyiség. Ha azonban van, akkor csak abban az esetben szabad nemi kapcsolatot létesíteni, ha előbb kiviszik onnan a Tóra-tekercset.

8. §. A Tóra-tekercest bármely személy akár tisztátalan – például a havivézés állapotában lévő nő – tarthatja és olvashatja. A Tóra szavai nem fogékonyak a rituális tisztátalanságra. Ez arra az esetre érvényes, amikor az illető keze nem piszkos, nem szennyezett vagy sáros. Ha mégis, akkor előbb kezét kell mosnia, és csak utána veheti kézbe a tekercest. Nem-zsidó is tarthatja és olvashatja a Tórát.

9. §. Aki látja, hogy Tóra-tekercest visznek, annak föl kell állnia. Mindaddig állva kell maradnia mindenkinek, amíg a tekercs a rendeltetési helyére nem ér és ott meg nem állapodik, illetve addig, amíg már nem látja a tekercest. Utána le szabad ülni.

10. §. Micsva kijelölni egy állandó helyet a Tóra-tekercs számára, és azt szembe-tűnő módon megtisztelni és dicsőíteni. A Kőtáblákra vonatkozó tiszteletadási kötelesek mindegyike Tóra-tekercsre is vonatkozik.

Tóra-tekercs előtt nem szabad köpni, meztelenséget mutatni, lábbelit levenni, és nem szabad a tekercest teher módjára, fejen hordozni. A közelben levő Tóra-tekercsnek csak akkor szabad hátat fordítani, ha az olyan helyen van, melynek szintje legalább tíz ököllyel eltér attól, ahol az illető áll.

11. §. Olyan embernek, aki egyik helyről a másikra utazik egy Tóra-tekerccsel, nem szabad a Tóra-tekercest zsákba tenni, számrhátra tenni, és aztán fölülni a számrhára. Ha azonban tolvajoktól tart, akkor ez mégis megengedhető. Amikor viszont nincs veszély, akkor lovaglás közben a keblén kell tartania a tekercest.

Aki Tóra-tekercs előtt ül, annak tisztelettel, áhítattal és félelemmel kell ülnie, mert a Tóra a Föld minden lakója előtt hűséges tanú [az Örökkévaló és a zsidók közötti szövetség tanúja], ahogyan az Írásban áll⁹⁰⁹: „Ott legyen tanúul ellened”.

Az embernek a tőle telhető legnagyobb mértékben meg kell adnia a tiszteletet a Tóra-tekercsnek. A korai nemzedékek Bölcsői azt mondták: „Aki megszentelteti a Tórát, annak személyét megszentelteti a népe. Aki megtiszteli a Tórát, annak személyét megtiszteli a népe.”

⁹⁰⁹ 5Mózes 31:26.

Források

1. Zsidó történelem:

Köves Slomó: Szakadás és egység példái a zsidó történelemben. *Egység és szakadás, Hamburgtól Nagymihályig – Európai és magyarországi zsidó történelmi fejlemények a hamburgi (1818-1820) és nagymihályi (1865) rabbinikus disputa tükrében* című tanulmányából, Debrecen, 2007.

Oberlander Báruch – Köves Slomó: Legyen-e nemzeti kisebbség a magyar zsidóság? *Zsidó jog és etika – Tanulmányok modern társadalmi kérdésekben*, Budapest, 2009.

2. Tóra: Biblia és Talmud:

Rabbi Benjamin Blech: *The Complete Idiot's Guide to Understanding Judaism (Kezdőknek és haladóknak)*, New York, 1999, 6. fejezet. Szentgyörgyi József fordítása. Lektorálta Köves Slomó.

Maimonidész: *Misne Torá, Hilchot Talmud Torá – A Tóra-tanulás szabályai 2–4. fejezetét*, Szentgyörgyi József fordítása. Lektorálta Köves Slomó és Gergely István.

Dr. Moshe Katz: *Computerah – On hidden codes in the Torah*, Jeruzsálem 1996, Borbély Pál fordítása.

Köves Slomó: Az Írott Tan és a Szóbeli Tan. *Egység és szakadás, Hamburgtól Nagymihályig – Európai és magyarországi zsidó történelmi fejlemények a hamburgi (1818-1820) és nagymihályi (1865) rabbinikus disputa tükrében* című tanulmányából, Debrecen, 2007.

Oberlander Báruch – Köves Slomó: „Lopj!”, „Ölj!”, „Paráználkodj!”? – Középkori vádak a zsidóság és a Talmud ellen a magyar televízióban. *Zsidó jog és etika – Tanulmányok modern társadalmi kérdésekben*, Budapest, 2009.

3. Háláchá – Zsidó jog:

Dr. J. H. Hertz: Zsidó biblia magyarázatokkal, Chabad Lubavics Egyesület, Budapest, 1996.

Maimonidész: *Misné Torá, Hilchot Szánhedrin – A Szánhedrin és a büntetőjog szabályai 1-3. fejezetiből*. Varga Benjámin fordítása. Lektorálta Köves Slomó.

Rabbi Menáchem Mendel Schneerson, a lubavicsi rebbe: *Tudomány és technika*, A New Yorkban megjelent best-seller alapján, amely a Rebbe beszédeinek válogatását tartalmazza: Simon Jacobson, *Toward a Meaningful Life*, William Morrow and Company.

4. Zsidó filozófia és Kabbala:

A kabbalisztikus Széder Histálselut és a „lélek térképe” Nógrádi Bálint munkája.

Rabbi Menáchem Mendel Schneerson, a lubavicsi rebbe: *Hit és értelem*, A New Yorkban megjelent best-seller alapján, amely a Rebbe beszédeinek válogatását tartalmazza: Simon Jacobson, *Toward a Meaningful Life*, William Morrow and Company.

Rabbi Benjamin Blech: *Ó, Istenem! – Isten, a zsidó szemszögből. The Complete Idiot's Guide to Understanding Judaism (Kezdőknek és haladóknak)*, New York, 1999, 3. fejezet. Szentgyörgyi József fordítása. Lektorálta Köves Slomó.

Rabbi Menáchem Mendel Schneerson, a lubavicsi rebbe: *A világ kora, 5722. – 1962.* – tévét 18-án írt angol nyelvű leveléből, fordította Mikes Katalin.

5. Izrael:

Dr. J. H. Hertz: Zsidó biblia magyarázatokkal, Chabad Lubavics Egyesület, Budapest, 1996.

Talmud: *Sálos sávuot: Szabad-e a szentföldre telepedni?* című disputáció című disputáció. *Kötubot* traktátusának 13. fejezetéből, Feig András fordítása. Lektorálta Bodnár Dániel, Cserne István, Köves Slomó és Oberlander Báruch.

Rabbi Menáchem Mendel Schneerson, a lubavicsi rebbe: *Földet a békéért?*, Yanki Tauber összeállítása. Varga Benjámin fordítása. Lektorálta Köves Slomó.

7. Szombat:

Dr. J. H. Hertz: Zsidó biblia magyarázatokkal, Chabad Lubavics Egyesület, Budapest, 1996.

Misna: *Sábát traktátusa*, Rabbi Pinchász Kehati kommentárja alapján. Szentgyörgyi József fordítása. Lektorálta Köves Slomó, Bodnár Dániel, Cserne István, Quitt László és Oberlander Baruch.

Aryeh Kaplan: *Sabbath Day of Eternity* című könyve alapján, New York, 1974. Szentgyörgyi József fordítása. Lektorálta Köves Slomó.

Cvi Freeman: *Szombat, a gondolat világa*. Szentgyörgyi József fordítása.

8. Zsidó ünnepek:

Misna: *Pszáchim traktátusa*, rabbi Pichász Kehati kommentárja alapján. Feig András fordítása. Lektorálta Gergely István, Köves Slomó és Oberlander Báruch.

Egy római szemtanú a peszáchi áldozatról, Seleanu Magdolna fordítása. Lektorálta Oberlander Báruch.

Maimonidész: *Misné Torá, Hilchot Kidus Háchodes* – Az újhold megszentelésének szabályai 1–3., 5. fejezetét, Szentgyörgyi József fordítása. Lektorálta Köves Slomó és Gergely István.

9. Kóser étkezés:

Dr. J. H. Hertz: Zsidó biblia magyarázatokkal, Chabad Lubavics Egyesület, Budapest, 1996.

Maimonidész: *Misné Torá, Hilchot Máchálot Ászurot, A tiltott ételek szabályai* 3., 9. fejezetei, Szentgyörgyi József fordítása. Lektorálta Köves Slomó és Gergely István.

Rabbi Áháron Hálévi: *Széfér Háchinuch* 451. micva, Szentgyörgyi József fordítása. Lektorálta Köves Slomó és Akác Zoltán.

Rabbi Menáchem Mendel Schneerson, a lubavicsi rebbe: A kóser étkezés kabbalisztikus jelentése, *Likuté Szichot* című könyvéből, I., 222–227. old. Feig András fordítása. Lektorálta Köves Slomó és Gergely István.

10. Házasság, szexualitás:

Dr. J. H. Hertz: Zsidó biblia magyarázatokkal, Chabad Lubavics Egyesület, Budapest, 1996.

Talmud: Az eljegyzés módjai, *Háisa nikhét...* című disputáció. *Kidusin* traktátusának első és második fejezetéből, Szentgyörgyi József fordítása. Lektorálta Köves Slomó, Cserne István és Oberlander Baruch.

Maimonidész művei: *Misné Torá, Hilchot Isut, A házasság szabályai* 1., 3., 10. fejezetét, Szentgyörgyi József fordítása. Lektorálta Köves Slomó és Gergely István.

Barátság vagy szerelem? Shmuley Boteach rabbi írása alapján.

11. Ima:

Hayim Halevy Donin: *Látogatás Isten Házában, To Pray as a Jew* című könyve alapján.

12. Zsidó kegytárgyak:

Talmud: A Tóra-tekerics törvényei, *Hilchot SzTám* című disputáció. *Mónáhot* traktátusának 3. fejezetéből, Szentgyörgyi József fordítása. Lektorálta Köves Slomó, Bodnár Dániel, Büchler András, Cserne István és Oberlander Baruch.

Maimonidész: *Misne Torá, Hilchot Tfilin umzuzá vöszéfer Torá, A tfilin, a mezuzá és a Tóra-tekerics szabályai* 5–7., 9–10. fejezetei, Szentgyörgyi József fordítása. Lektorálta Köves Slomó és Erdős Anna.

Jegyzetek

Katalógus

A zsidó tudományok – Fejezetek a klasszikus forrásokból

I. kötet: Házasság

II. kötet: Szombat

IV. kötet: A kóser étkezés és áldásai

V. kötet: A zsidó Messiás és a Szentföld

Ára: 3 500 Ft/kötet

A *Zsidó Tudományok Szabadegyetemének* tankönyvsorozata, egyedülálló autentikus kabbalisztikus, talmudi, jogi és egyéb szövegekkel, melyek először jelennek meg magyar fordításban. A könyvek önálló tanulmányozásra is kiválóan alkalmasak.

Tartalmas élet

Ára: 2 900 Ft

A Lubavicsi rebbe tanításaiból merített ihletre írta Simon Jacobson

A *Tartalmas élet* egy spirituális úti térkép az élethez – zsidók és nem zsidók számára egyaránt –, amelynek alapját korunk egyik legkiválóbb vallási vezetőjének, Menáchem Mendel Schneerson rabbinak a tanításaiból merített gondolatok képezik.

Sámuel imája – Zsidó imakönyv

Ára: 2 900 Ft

Új, modern magyar fordítás kommentárral, a héber szöveg „használati utasításaival”.

Izrael fohásza – A zsidó újév imarendje

Ára: 2 900 Ft

A hagyományos Máchzor új, modern fordítása, amelyben életre kelnek a régi pijutok, és a hagyományos imaszöveg érthetővé válik.

Sámson fohásza – Engesztelőnap imarendje

Ára: 2 900 Ft

A hagyományos Máchzor új, modern fordítása, amelyben életre kelnek a régi pijutok, és a hagyományos imaszöveg érthetővé válik.

Zalman I. Posner: A zsidó gondolkodásmód

Ára: 990 Ft

Chábád filozófia az élet rostáján – beszélgetések amerikai diákokkal.

Herman Wouk: Én Istenem

Ára: 990 Ft

A neves amerikai zsidó bestseller író mint egy vallásos, szombattartó zsidó mutatkozik meg.

Hayim Halévi Donin: Zsidónak lenni **Ára: 1 990 Ft**

Kézikönyv jellegű „terülj asztalkám” a zsidóság megismerésére, elsajátítására.

A Sulchán Áruch kivonata **Ára: 6 500 Ft**

Slomó Ganzfried rabbi *Kicur Sulchán Áruch* című művének magyar fordítása egy kötetes kiadásban. Művében Ganzfried rabbi a gyakorlati élet szempontjából foglalja össze rabbi Jozsef Káro négy kötetes törvénykönyvét, a *Sulchán Áruchot*.

Mélységből kiáltok **Ára: 1 490 Ft**

Rabbinikus kérdések és válaszok a Holokausztból.

Zsidó mesék, legendák, történetek **Ára: 1 390 Ft**

Zsidó népmesék, a folklór remekei, zsidó anyák meséi gyermekeiknek elalvás előtt.

Naftali Kraus: A rebbe, akit hazaárulással vádoltak **Ára: 790 Ft**

A Ijadii Snéur Zálmán, a Chábád chaszidizmus megalapítójának története, a cári börtönben történt meghurcolása.

Naftali Kraus: Az ősi forrás sorozat művei:

A Próféták népe – A Háftárak könyve **Ára: 1 480 Ft**

Zsidó ünnepek – A haszid legenda tükrében **Ára: 1 480 Ft**

Zsidó morál és etika **Ára: 1 980 Ft**

S. Wagschal: Gyakrolati útmutató a Kasruszhoz **Ára: 1 500 Ft**

Zsidó étkezési törvények

Gyermekkönyv-sorozat: **Négy kötet ára: 5 550 Ft**

Kedves kicsi Rebeka **Ára: 1 850 Ft**

A kisfiú, akit Ábrahámnak hívtak **Ára: 1 850 Ft**

A kislány, akit Mirjámnak hívtak **Ára: 1 850 Ft**

Már sábesz van? **Ára: 1 850 Ft**

Szemelvények Rásinak a Tórához írt kommentárjából. **Ára: 450 Ft/kötet**

Ezek és más könyvek is kaphatók az V. ker., Károly krt. 20. sz. alatt, vagy megrendelhetők a 268-0183-as számon, vagy info@zsido.com címen.

A nyomtatott héber ábécé (Álefbét) – אלה-בית

ו	ה	ד	ג	ב	ב	א
Váv (v)	Hé (h) ²	Dálet (d)	Gimel (g)	Vét (v)	Bét (b)	Álef ¹
ך	כ	כ	י	ט	ח	ז
Szóvégi cháf	Cháf (ch) ³	Káf (k)	Jud (j)	Tet (t)	Chet (ch) ³	Zájin (z)
ע	ס	ן	נ	ם	מ	ל
Ájin ¹	Számech (sz)	Szóvégi nun	Nun (n)	Szóvégi mem	Mem (m)	Lámed (l)
ר	ק	ץ	צ	ף	פ	פ
Rés (r)	Kuf (k)	Szóvégi cádi	Cádi (c)	Szóvégi fé	Fé (f)	Pé (p)
ת		ת	ש	ש		
Táv (t)		Táv (t)	Szin (sz)	Sin (s)		

A MAGÁNHANGZÓK – הנקודות

ך	׃	׃	׃	–	ך
Cholám (o)	Svá (õ)	Szegol (e)	Cére (é)	Pátách (á)	Kámác (á)
׃	–׃	ך׃	ך	׃	׃
Chátáf szegol (e) ⁴	Chátáf pátách (á) ⁴	Chátáf kámác (o) ⁴	Suruk (u)	Kubuc (u)	Chirik (i)

¹ Néma betű. ² Szóvégen néma. ³ Erős h, mint a „technika” szóban. ⁴ Röviden ejtett, ún. félhangzók.

A betűk átírása a mai héber kiejtést tükrözi. Csekély különbséggel (az utolsó mássalhangzónál: *táv-szov* és három magánhangzónál: *kámác-ó*, *cholám-aj* és *suruk-kubuc-ü*) azonos a régebben Közép- és Kelet-Európában használatos héber kiejtéssel.

A Rási-írás héber ábécéje (Álefbét) – אָלֶפֶת-בֵּית

ו	ה	ד	ג	ב	א	
Váv (v)	Hé (h) ²	Dálet (d)	Gimel (g)	Vét (v)	Álef ¹	
ך	כ	י	ט	ח	ז	
Szónégí cháf	Cháf (ch) ³	Jud (j)	Tet (t)	Chet (ch) ³	Zájin (z)	
ס	ן	נ	ם	מ	ל	
Számech (sz)	Szónégí nun	Nun (n)	Szónégí mem	Mem (m)	Lámed (l)	
ק	ץ	ס	ף	פ	ע	
Kuf (k)	Szónégí cádi	Cádi (c)	Szónégí fé	Fé (f)	Ájin ⁴	
		ת	ש	ר		
		Táv (t)	Sin (sz)	Rés (r)		

¹ Néma betű. ² Szónégén néma. ³ Erős h, mint a „technika” szóban. ⁴ Röviden ejtett, ún. félhangzók.

A betűk átírása a mai héber kiejtést tükrözi. Csekély különbséggel (az utolsó mássalhangzónál: *táv-szów*) azonos a régebben Közép- és Kelet-Európában használatos héber kiejtéssel.

Órarend – Naptár

Augusztus 16. vasárnap

Zsidó történelem

- 13.30 Ebéd
- 14.00 Héber
- 15.00 Szünet
- 15.15 Egy nép útja: A zsidó történelem legfontosabb eseményei
- 16.45 Zsidóság. Nép/nemzet/vallás?
- 17.45 Szakadás és egység példái a zsidó történelemben
- 18.45 Judaizmus kontra kereszténység
- 19.45 Esti ima és vacsora

Augusztus 17. hétfő

Tóra: Biblia és Talmud

- 13.30 Ebéd
- 14.00 Héber
- 15.00 Szünet
- 15.15 A Tóra – a világ bestsellere
- 16.45 Hogyan lett a Bibliából Talmud?
– Az írott és a szóbeli Tan
- 17.45 Ismerkedés a Talmuddal. Vádak a talmud ellen. Mi az igazság?
- 18.45 Léteznek-e Tórába rejtett kódok?
- 19.45 Esti ima és vacsora

Augusztus 18. kedd

Háláchá – Zsidó jog

- 13.30 Ebéd
- 14.00 Héber
- 15.00 Szünet
- 15.15 Hogyan működött/működik a zsidó bíraskodás?
- 16.45 A ma kérdései a Tóra szemszögéből: Homoszexualitás, fogamzásgátlás, élet az űrben, szervátültetés, kábítószer, globalizáció
- 18.45 Tudomány és technika
- 19.45 Esti ima és vacsora

Augusztus 19. szerda

Zsidó filozófia és Kabbala

- 13.30 Ebéd
- 14.00 Héber
- 15.00 Szünet
- 15.15 Ó, Istenem! – Isten, a zsidó szemszögéből
- 16.45 A Kabbala alapfogalmai
- 18.45 Középkori zsidó filozófusok
- 19.45 Esti ima és vacsora

Augusztus 20. csütörtök**Izrael**

- 13.30 Ebéd
- 14.00 Héber
- 15.00 Szünet
- 15.15 A Szentföld és törvényei a Bibliában
- 16.45 Talmud: Szabad-e a szentföldre telepedni, amíg el nem jön a Messiás?
- 17.45 Civilek Izrael háborúiban; Valóságos zsidó az izraeli hadseregben
- 18.45 Földet a békéért?
- 19.45 Esti ima és vacsora

Augusztus 21. péntek**Szombat**

- 13.30 Ebéd
- 14.00 Szombati pihenés és munkatiltalom a Bibliában
- 15.00 Szombat, a gondolat világa
- 16.00 Hol ír a Biblia az elektromos áramról? – Mít és miért tilos ma?
- 17.00 Fontosabb szombati szertartások gyakorlata
- 18.00 Ismerkedés a péntek esti ima szövegével és dallamaival
- 19.30 Péntek esti ima Pesti Jesivában
- 20.30 Péntek esti kidus és vacsora a Pesti Jesivában

Augusztus 23. vasárnap**Antiszeizmitizmus**

- 13.30 Ebéd
- 14.00 Héber
- 15.00 Szünet
- 15.15 Ókori antiszeizmitizmus a talmudi forrásokban
- 16.45 Hit a holokauszt után
- 17.45 Antiszeizmitizmus vagy asszimiláció?
- 18.45 Fokozott érzékenység vagy alábecsült gyűlölet?
- 19.45 Esti ima és vacsora

Augusztus 24. hétfő**Zsidó naptár és ünnepek**

- 13.30 Ebéd
- 14.00 Héber
- 15.00 Szünet
- 15.15 A zsidó naptár elmélete és fontosabb napjai
- 16.45 Zsidó naptár az ókorban
- 17.45 Zarándok ünnepek
- 18.45 Őszi ünnepek és további jeles napok
- 19.45 Esti ima és vacsora

Augusztus 25. kedd**Kóser étkezés**

- 13.30 Ebéd
- 14.00 Héber
- 15.00 Szünet
- 15.15 Az étkezés és áldásai a Bibliában
- 16.45 A kóser étkezés kabbalisztikus jelentése
- 17.45 Elavultak-e a kóser étkezés szabályai?
- 18.45 Kóserság a konyhában és az élelmiszergyárakban
- 19.45 Esti ima és vacsora

Augusztus 26. szerda**Házasság, szexualitás**

- 13.30 Ebéd
- 14.00 Héber
- 15.00 Szünet
- 15.15 A házasság és a nemi élet a Bibliában
- 16.45 Szexuális előírások. Szerelem a házasság után?
- 17.45 Tanulmányi kirándulás a budapesti Mikvébe
- 18.45 Talmud: a házasság módozatai
- 19.45 Esti ima és vacsora

Augusztus 27. csütörtök**Ima**

- 13.30 Ebéd
- 14.00 Héber
- 15.00 Szünet
- 15.15 Látogatás Isten Házában
- 16.45 Útmutató az imakönyvhöz
- 17.45 Kabbala: Ima vagy meditáció?
- 18.45 A zsinagóga szótára
- 19.45 Esti ima és vacsora

Augusztus 28. péntek**Zsidó kegytárgyak**

- 13.30 Ebéd
- 14.00 Hogyan írják a tóratekeresztet?
- 15.00 A mezuzá és a tfilin
- 16.00 A zsidó öltözködés és jellegzetes zsidó ruhák
- 17.00 A tálisz
- 18.00 Ismerkedés a péntek esti ima szövegével és dallamaival
- 19.30 Péntek esti ima Pesti Jesivában
- 20.30 Péntek esti kidus és vacsora a Pesti Jesivában